

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yeni Türk Dili Bilim Dalı

Doktora Tezi

MUHAMMED B. AKSARAYÎ,
TEFERRÜCÜ'L-ÜMERÂ
(DİL İNCELEMESİ- METİN VE SÖZLÜK)

GÜLCAN GENÇ

2502050299

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. MUHAMMET YELTEN

İstanbul 2012

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Gülcan Genç** Numarası : **2502050299**
Anabilim/Bilim Dalı : **Türk Dili ve Edebiyatı** Danışman Öğretim Üyesi : **Prof. Dr. Muhammet Yelten**
Tez Savunma Tarihi : **27/06/2012** Tez Savunma Saati : **11.00**
Tez Başlığı : **Muhammed b. Aksarayı, Teferrüçü'ü Ümera (Dil İncelemesi-Metin ve Sözlük)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **35. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Muhammed Yelten		Kabul
2- Prof. Dr. Mustafa Özkan		Kabul
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler		Kabul
4-Doç. Dr. Hatice Tören		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Enfel Doğan		Kabul

ÖZ

Muhammed b. Aksarayî, Teferrüçü'l-Ümerâ (Dil İncelemesi- Metin ve Sözlük) başlıklı bu çalışma XIV. yüzyıl Türk dilinin morfolojik, fonetik ve sözlük bilimsel özelliklerini saptamak amacıyla yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için XIV. yüzyılın son temsilcisi Cemaleddin Aksarayî, 'nin Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği Teferrüçü'l-Ümerâ adlı eseri malzeme olarak seçilmiştir. Bu seçimde eserin Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımasının, kelime kadrosu bakımından zengin olmasının ve arkaik kelimeler içermesinin büyük etkisi olmuştur.

Çalışmanın ilk aşamasında XIV. yüzyıl I.Murat dönemi ilim ve kültür hayatı ele alınmış daha sonra yazar ve eserle ilgili geniş bir bilgiye yer verilmiştir. İkinci bölümde fonetik, üçüncü bölümde morfolojik açıdan metnin dil incelemesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde metin yaygın transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine aktarılmıştır. Beşinci bölümde metinde geçen bütün kelimeleri içeren bir sözlük yapılmış; altıncı ve son bölümde ise özel adlar dizini verilmiştir.

ABSTRACT

Muhammed b. Aksarayî composed the work which was entitled Teferrüçü'l-Ümerâ (language examination, text and dictionary) in order to determine the points of morphologic, phonetic and lexical scientific of the Turkish language in the 14th century. To put this aim into practice, Teferrüçü'l Ümerâ, which belongs to the last representative of the century XIV, Cemaleddin Aksarayî and was translated from Arabian to Turkish, was chosen as a material. The language qualities of the ancient Turkish and the ancient Anatolia Turkish, the prosperity of the word strength and the archaic words have an important effect on this study.

In the first part of the study, the aspects of the 14th century the period of I.Murat science and the culture, were explained. Later the information about the author and the study has been given. In the second part the phonetic language examination and the third part, the morphologic language examination was done. In the fourth part, the text was transferred to Latin letters by using general transcription letters. In the fifth part, a dictionary which includes all words used in the text was composed, in the sixth part and the last part is composed of the index of proper nouns.

ÖNSÖZ

Türk dilinin başlangıcından itibaren özelliklerinin araştırılması, milli kültürümüz ve geleceğimiz açısından büyük önem taşımaktadır. XXI. yüzyıl içinde bu alanda yapılan çalışmalar, ortaya konulan eserler; tarih içinde Türkçeyi aramak, tespit etmek ve günümüze ilmi veriler şeklinde taşımak amacıyla yeni yetişenlere yol gösterici olmuştur.

Türk dilinin gelişmesi tarihinde Eski Anadolu Türkçesi ses, yapı ve kelime kadrosu açısından farklı özellikler taşıyan bir dönemdir. Hem Eski Türkçenin izlerini hem de Osmanlı Türkçesinin temellerini bu dönem eserlerinde yakından tanıma imkânı buluruz. XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönem, meydana getirilmiş eserler yönünden de zengindir. XIV. yüzyılda çoğu tercüme olmak üzere pek çok eser yazılmıştır. Bu eserlerde halkın anlayabileceği sadelikte açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Amasya Emiri Hacı Şahgeldi Paşa'ya sunulmak üzere Arapçadan Türkçeye tercüme edilen *Teferrüçü'l-Ümerâ*, sade dil şuuruyla yazılmış bir eserdir. Eser kırk dört baba ayrılmış olup ilk bab ilim hakkındadır. Kelime-i tevhidin fazileti, sabır, ahiret korkusu, namaz sevabı, ölüm meleği, ölümü hatırlamak konu başlıklarından bazılarıdır. Eser hem Eski Türkçe hem de Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıması açısından dikkat çekmektedir. Tercümede sade bir dil kullanmış olup ağız özelliklerini taşıyan kelimeler o dönemki sözlü dili yansıtmaları bakımından da tercümeyle ayrı bir değer katmıştır. Eserde zaman zaman Arapça ve Farsça terkipler de kullanılmıştır. Deyim ve terim oldukları için kullanılmaları zaruri olan bu terkiplerin genellikle “yani, manası budur ki” denilerek izahının yapılması tercümenin ayrı bir özelliğidir.

Altı bölümden müteşekkil bu çalışmamızın ilk bölümünde; XIV. yüzyıl I. Murat dönemi ilim ve kültür hayatı, bu dönemde öne çıkmış şair ve yazarların kaleme aldıkları önemli eserlerin bir listesi, Cemaleddin Aksarayî'nin hayatı ve eserleri ile Teferrüçü'l-Ümerâ hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde, Türkçe kelime köklerinde ve bütün Türkçe eklerde ünlülerin yazılışları incelenmiş; değişik yazılış özelliği gösteren ünlüler tespit edilerek her farklı yazılışı gösteren örnekler sıralanmıştır.

Üçüncü bölümü oluşturan fonetik incelemede metnin ses özellikleri üzerinde durulmuştur. Sesler değerlendirilirken bugünkü yazı dili ile karşılaştırılmış ve zaman zaman da Eski Türkçe dönemine başvurulmuştur.

Dördüncü bölümde metin yer almaktadır. Transkripsiyonlu olarak metin okunmuş ve Latin haflerine aktarılmıştır. Metinde geçen hadislerin kaynakları ile ayetlerin Kur'an'daki yerleri -ayet numarası ve sure isimleri verilmek suretiyle-dipnot olarak gösterilmiştir.

Beşinci bölüm metinden hareketle oluşturulan sözlükten meydana gelmektedir. Sözlükte özel isimlerin dışındaki bütün kelimeler madde başı olarak verilmiştir. Kelimelere anlam verilirken metindeki anlamları dikkate alınmış, farklı anlamlar sıra numarası ile gösterilmiştir. Her anlam için geçtiği yer sayısı ile orantılı olarak üç-dört örnek tespit edilerek yaprak ve satır numaraları verilmiştir. Değişik imlalarla yazılmış olan kelimelerin hepsi madde başı olarak alınmış, anlam ise çok kullanılan şekillerinde verilerek diğerlerine gönderme yapılmıştır. Madde başı yapılan kelimelerin kökeni ayraç içinde tek harfle gösterilmiştir.

Çalışmamızın altıncı ve son bölümünde yer, şahıs, kabile, savaş, eser ve hayvan adları alfabetik olarak sıralanmıştır.

Bu yorucu tez çalışması süresince tez danışmanlık görevini üstlenen, bana her daim yardımcı olan ve karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmemde engin bilgi ve tecrübesiyle beni aydınlatan sayın hocam Prof. Dr. Muhammet Yelten'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca; tez çalışmamda emeği geçen, yönlendirici fikirleri ve kaynaklara ulaşabilmemdeki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Mustafa Özkan'a, Prof. Dr. Kemal Yavuz'a, Prof. Dr. Musa Duman'a, Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı'ya, Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e, Prof. Dr. Mustafa Demirel'e; her yönden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme ve adlarını burada anmadığım değerli arkadaşlarıma ve dostlarıma şükranlarımı arz ederim.

Bu çalışma ile Türk dili araştırmalarına katkıda bulunmayı ümit ederim.

Gülcan GENÇ

Gazimağusa, Haziran 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYIL I. MURAT DEVRİ VE CEMALEDİN AKSARAYI	5
1.1 XIV. YÜZYIL I. MURAT DEVRİNDE İLİM VE KÜLTÜR	5
1.2 CEMALEDİN AKSARAYI'NİN HAYATI VE ESERLERİ	7
1.2.1 HAYATI.....	7
1.2.2 ESERLERİ.....	12
1.2.2.1 ARAPÇA ESERLERİ	12
1.2.2.1.1 ŞERHU'L-İZAH.....	12
1.2.2.1.2 HALLÜ'L-MUCEZ.....	14
1.2.2.1.3 İTİRAZAT ALA ŞERHİ'L-KEŞŞAF (KEŞŞAF HAŞİYESİ)	16
1.2.2.1.4 KEŞFÜ'L- İ'RÂB	16
1.2.2.1.5 HÂŞİYE ALA ŞERHİ MECMAİ'L-BAHREYN.....	16
1.2.2.1.6 GAYETÜ'L-KUSVA ŞERHİ	17
1.2.2.1.7 AHLÂK-I CEMALÎ.....	17
1.2.2.2 FARŞÇA ESERLERİ.....	17
1.2.2.2.1 KİTABÜ'L-ESİLETİ VE'L-ECVİBE	17
1.2.2.3 TÜRKÇE ESERLERİ	18
1.2.2.3.1 TEFERRÜCÜ'L-ÜMERÂ.....	18
1.2.2.3.1.1 Eserin Adı, Tercüme Sebebi, Kime Sunulduğu, Yazılış Tarihi	18
1.2.2.3.1.2 Eserin Konusu, Tekniği ve Taşıdığı Hususiyetler	19

1.2.2.3.1.3 Eserin Nüshaları.....	30
-----------------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ.....	31
--	-----------

2.1 TÜRKÇE KELİME KÖKLERİNDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞLARI.....	31
---	----

2.1.1 (a) ünlüsü	31
------------------------	----

2.1.1.1 Ön seste	31
------------------------	----

2.1.1.2 İç seste	32
------------------------	----

2.1.1.3 Son seste	33
-------------------------	----

2.1.2 (e) ünlüsü	34
------------------------	----

2.1.2.1 Ön seste	34
------------------------	----

2.1.2.2 İç seste	35
------------------------	----

2.1.2.3 Son Seste	36
-------------------------	----

2.1.3 (ı, i) ünlüsü.....	37
--------------------------	----

2.1.3.1 Ön seste	37
------------------------	----

2.1.3.2 İç seste	38
------------------------	----

2.1.3.3 Son seste	39
-------------------------	----

2.1.4 (o, ö) ünlüsü	40
---------------------------	----

2.1.4.1 Ön seste	40
------------------------	----

2.1.4.2 İç seste	41
------------------------	----

2.1.5 (u, ü) ünlüsü	42
---------------------------	----

2.1.5.1 Ön seste	42
------------------------	----

2.1.5.2 İç seste	43
------------------------	----

2.1.5.3 Son seste	44
-------------------------	----

2.2 YARDIMCI SESLER VE EKLERİN YAZILIŞI.....	45
--	----

2.2.1 YARDIMCI SESLERİN YAZILIŞ ŞEKİLLERİ.....	45
--	----

2.2.1.1 ı, i.....	45
2.2.1.2 u, ü.....	45
2.2.1.3 n.....	46
2.2.1.4 y.....	46
2.2.2 EKLERDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞ ŞEKİLLERİ.....	47
2.2.2.1 YAPIM EKLERİNİN YAZILIŞLARI.....	47
2.2.2.1.1 İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ.....	47
2.2.2.1.1.1 -an, -en eki.....	47
2.2.2.1.1.2 -ar, -er eki.....	47
2.2.2.1.1.3 -cak, -cek; -çak, -çek eki.....	48
2.2.2.1.1.4 -cı, -ci, -çı, -çi eki.....	47
2.2.2.1.1.5 -cılaysın, -cileyin eki.....	48
2.2.2.1.1.6 -cuğaz, -çuğaz, -cügez, eki.....	49
2.2.2.1.1.7 -cuk, -cük eki.....	49
2.2.2.1.1.8 -daş eki.....	50
2.2.2.1.1.9 -duk eki.....	51
2.2.2.1.1.10 -duz, -düz eki.....	51
2.2.2.1.1.11 -egü eki.....	51
2.2.2.1.1.12 -kı, -ki eki.....	52
2.2.2.1.1.13 -la, -le eki.....	53
2.2.2.1.1.14 -laym, -leyin eki.....	53
2.2.2.1.1.15 -lık, -lik, luk, lük eki.....	54
2.2.2.1.1.16 -lu, -lü eki.....	55
2.2.2.1.1.17 -mış, -miş eki.....	56
2.2.2.1.1.18 -ncı, -nci eki.....	56
2.2.2.1.1.19 -ndü eki.....	56

2.2.2.1.1.20 -rak, -rek eki.....	57
2.2.2.1.1.21 -sul eki	57
2.2.2.1.1.22 -suz, -süz eki	58
2.2.2.1.2 İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ	59
2.2.2.1.2.1 -a-, -e- eki.....	59
2.2.2.1.2.2 -ar- eki.....	59
2.2.2.1.2.3 -al-, -el- eki	59
2.2.2.1.2.4 -da-, -te- eki	60
2.2.2.1.2.5 -ı- eki.....	60
2.2.2.1.2.6 -l- eki.....	61
2.2.2.1.2.7 -la-, -le- eki	61
2.2.2.1.2.8 -n- eki.....	62
2.2.2.1.2.9 -r- eki	62
2.2.2.1.2.10 -sa- eki	62
2.2.2.1.2.11 -t- eki.....	62
2.2.2.1.2.12 -u- eki.....	63
2.2.2.1.3 FİİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ	63
2.2.2.1.3.1 -a, -e eki	63
2.2.2.1.3.2 -ak, -ek, -eg eki	64
2.2.2.1.3.3 -cek eki.....	64
2.2.2.1.3.4 -ğ eki.....	65
2.2.2.1.3.5 -ı eki.....	65
2.2.2.1.3.6 -k, -k eki.....	66
2.2.2.1.3.7 -gü eki	67
2.2.2.1.3.8 -ıcı, -ici eki.....	67
2.2.2.1.3.9 -ku eki	68

2.2.2.1.3.10 -m eki	68
2.2.2.1.3.11 -mak, -mek eki	69
2.2.2.1.3.12 -miş, -miş eki	70
2.2.2.1.3.13 -n eki	70
2.2.2.1.3.14 -nç eki	71
2.2.2.1.3.15 -mur eki.....	71
2.2.2.1.3.16 -şu eki	71
2.2.2.1.3.17 -t eki	71
2.2.2.1.3.18 -u, -ü eki.....	71
2.2.2.1.3.19 -uğ, -uğ, -ük eki	72
2.2.2.1.4 FİİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ	73
2.2.2.1.4.1 -ar, -er eki.....	73
2.2.2.1.4.2 -der eki	73
2.2.2.1.4.3 -dur, -dür eki	74
2.2.2.1.4.4 -ele eki	75
2.2.2.1.4.5 -gur eki.....	75
2.2.2.1.4.6 -l- eki.....	75
2.2.2.1.4.7 -ma, -me eki.....	76
2.2.2.1.4.8 -n eki	76
2.2.2.1.4.9 -ur, -ür eki	77
2.2.2.1.4.10 -ş eki	78
2.2.2.1.4.11 -t eki	79
2.2.2.1.4.12 -tür eki.....	79
2.2.2.1.4.13 -y eki	79
2.2.2.2 ÇEKİM EKLERİNİN YAZILIŞI	80
2.2.2.2.1 İYELİK EKLERİ	- 80

2.2.2.2.1.1 Teklik 1. şahıs iyelik eki -m, -(u)m, -(ü)m	80
2.2.2.2.1.2 Teklik 2. şahıs iyelik eki -ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ.....	81
2.2.2.2.1.3 Teklik 3. şahıs iyelik eki -ı, -i, -sı, -si	82
2.2.2.2.1.4 Çokluk 1. şahıs iyelik eki -muz, -müz; -(u)muz, -(ü)müz	84
2.2.2.2.2 ÇOKLUK EKİ -lar, -ler	86
2.2.2.2.3 SORU EKİ -mı, -mi	87
2.2.2.2.4 AİTLİK EKİ -ki	88
2.2.2.2.5 ZAMİR MENŞELİ ŞAHIS EKLERİNİN YAZILIŞLARI	89
2.2.2.2.5.1 Teklik 1. şahıs ekleri -am, -em, -ın, -in, -n	89
2.2.2.2.5.2 Teklik 2. şahıs eki -sen ; -sın, -sin	90
2.2.2.2.5.3 Teklik 3. şahıs eki	90
2.2.2.2.5.4 Çokluk 1. şahıs ekleri -uz, -üz; -vuz, -vüz	91
2.2.2.2.5.5 Çokluk 2. şahıs eki -sız, -siz	91
2.2.2.2.5.6 Çokluk 3. şahıs eki -lar, -ler.....	92
2.2.2.2.6 İYELİK MENŞELİ ŞAHIS EKLERİNİN YAZILIŞLARI	93
2.2.2.2.6.1 Teklik 1. şahıs eki -m.....	93
2.2.2.2.6.2 Teklik 2. şahıs eki -ñ.....	93
2.2.2.2.6.3 Çokluk 1. şahıs eki -k, -k	93
2.2.2.2.6.4 Çokluk 2. şahıs eki -ñuz, -ñüz.....	94
2.2.2.2.6.5 Çokluk 3. şahıs eki -lar, -ler.....	94
2.2.2.2.7 HAL EKLERİNİN YAZILIŞLARI	95
2.2.2.2.7.1 Genitif eki -üm, -uñ, -üñ, -nuñ, -nüñ	95
2.2.2.2.7.2 Akkuzatif eki -n, -nı, -ni, -ı, -i	97
2.2.2.2.7.3 Datif eki -a, -e	99
2.2.2.2.7.4 Lokatif eki -da, -de	100
2.2.2.2.7.5 Ablatif eki -dan, -den, -din.....	101

2.2.2.2.7.6 Vasıta ekleri -la, -le, -ıla, -ile, -n.....	102
2.2.2.2.7.7 Eşitlik eki -ca; -çe	104
2.2.2.2.7.8 Yön eki -ra, -re; -aru, -erü.....	105
2.2.2.2.8 BİLDİRME EKLERİNİN YAZILIŞLARI	107
2.2.2.2.8.1 Teklik 1. şahıs bildirme eki -am, -em	107
2.2.2.2.8.2 Teklik 2. şahıs bildirme eki -sen, -sın, -sin	107
2.2.2.2.8.3 Teklik 3. şahıs bildirme eki -durur, -dur, -dür	108
2.2.2.2.8.4 Çokluk 1. şahıs bildirme eki -uz, -üz	108
2.2.2.2.8.6 Çokluk 3. şahıs bildirme eki dururlar	109
2.2.2.2.9 PARTİSİP EKLERİNİN YAZILIŞLARI	109
2.2.2.2.9.1 -duk, -dük, dık, -dik eki	109
2.2.2.2.9.2 -miş, -miş eki	110
2.2.2.2.9.3 -an, -en eki	110
2.2.2.2.9.4 -acak, -ecek eki	111
2.2.2.2.9.5 -ası, -esi eki.....	112
2.2.2.2.9.6 -maz, -mez eki	112
2.2.2.2.9.7 -ur eki.....	113
2.2.2.2.10 GERUNDİUM EKLERİNİN YAZILIŞLARI	113
2.2.2.2.10.1 -a, -e eki	113
2.2.2.2.10.2 -dukça, -dükçe eki.....	114
2.2.2.2.10.3 -ı, -i eki.....	114
2.2.2.2.10.4 -ıcağ, -icek eki	115
2.2.2.2.10.5 -ınca, -ince eki	116
2.2.2.2.10.6 -ken eki	116
2.2.2.2.10.7 -madın, -medin eki.....	117
2.2.2.2.10.8 -u, -ü eki.....	117

2.2.2.2.10.9 -up, -üp eki.....	118
2.2.2.2.11 ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİNİN YAZILIŞLARI	118
2.2.2.2.11.1 Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di, -du, -dü	118
2.2.2.2.11.2 Öğrenilen geçmiş zaman eki -mış, -miş.....	120
2.2.2.2.11.3 Geniş zaman ekleri -r, -ar, -er; -ur, -ür.....	121
2.2.2.2.11.3.1 Menfi geniş zaman eki -maz, -mez.....	122
2.2.2.2.11.4 Şimdiki zaman eki -mağda, -mekde	123
2.2.2.2.11.5 Gelecek zaman eki -ısar, -ıser, -acak	124
2.2.2.2.11.6 İstek eki -a, -e	125
2.2.2.2.11.7 Şart eki -sa, -se.....	126
2.2.2.2.11.8 Emir ekleri	127
2.2.2.2.11.8.1 Teklik 1. şahıs emir ekleri -ayım, -eyim, -ayın, -eyin ..	127
2.2.2.2.11.8.2 Teklik 2. şahıs emir eki -ğıl, -gil	128
2.2.2.2.11.8.3 Teklik 3. şahıs emir eki -sun, -sün.....	129
2.2.2.2.11.8.4 Çokluk 1. şahıs emir eki -alum, -elüm	129
2.2.2.2.11.8.5 Çokluk 2. şahıs emir eki -ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ, -ñuz, -ñüz.....	131
2.2.2.2.11.8.6 Çokluk 3. şahıs emir eki -sunlar, -sünler.....	133

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FONETİK ÖZELLİKLER.....	134
3.1 ÜNLÜLER	134
3.1.1 Ünlü Değişmeleri.....	134
3.1.2 Ünlü Türemesi	142
3.1.3 Ünlü Düşmesi	142
3.1.4 Birleşme (Contraction-Crase).....	145
3.1.5 Ünlü Uyumları	146
3.1.5.1 İncelik Kalınlık Uyumu.....	146

3.1.5.2 Düzlük Yuvarlaklık Uyumu	147
3.2 ÜNSÜZLER	164
3.2.1 Ünsüz Değişmeleri.....	164
3.2.2 Ünsüz Benzeşmesi	173
3.2.3 Ünsüz Türemesi	175
3.2.4 Ünsüz Düşmesi	176
3.2.5 Benzer Hece Düşmesi	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEFERRÜCÜ'L-ÜMERÂ TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	179
--	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK	270
---------------------	------------

ALTINCI BÖLÜM

YER, ŞAHIS, KABİLE, SAVAŞ, ESER VE HAYVAN ADLARI DİZİNİ.....	391
SONUÇ	407
KAYNAKÇA	410
ÖZGEÇMİŞ	419

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.t.	Adı geçen tez
A.	Arapça
a.y.	Aynı yer
Bkz.	Bakınız
bsk.	Baskı
bsm.	Basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
F.	Farsça
H.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.	Milâdî
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nr.	Numara
s.	Sayfa/sayfalar
S.	Sayı

TDAY-Belleten	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
TDED	Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
Yay.	Yayımları
Yun.	Yunanca
yk.	Yaprak
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU KAPSAMI VE ÖNEMİ

Tezimizin konusu; XIV. yüzyılda I. Murat devrinde yaşamış olan Cemaleddin Aksarayî'nin tek Türkçe tercümesi olan Teferrüçü'l-Ümerâ adlı eserinin yaygın transkripsiyon alfabesi kullanılarak Latin harflerine çevrilmesi, eser üzerine bir dil incelemesinin yapılması ve son olarak da eserin sözlüğünün ve özel adlar dizininin hazırlanmasıdır.

Türk dilinin gelişmesi tarihinde Eski Anadolu Türkçesi ses, yapı ve kelime kadrosu açısından farklı özellikler taşıyan bir dönemdir. Hem Eski Türkçenin izlerini hem de Osmanlı Türkçesinin temellerini bu dönem eserlerinde yakından tanıma imkânı vardır. XIV. yüzyılda çoğu tercüme olmak üzere birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerde halkın anlayabileceği sadelikte açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Bu çalışma yukarıda saydığımız hususların tespitine katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için de Teferrüçü'l-Ümerâ malzeme olarak seçilmiştir. Bu seçimde tercümenin hem Türk dilinin ilk evresi olan Eski Türkçenin hem de ses, yapı ve kelime kadrosu açısından farklı özellikleri olan Eski Anadolu Türkçesinin dil hususiyetlerini taşıması, tercümede sade bir dil kullanmış olması, o dönemdeki sözlü dil unsurlarını yansıtmaması ve arkaik kelimeleri içermesinden dolayı eser ayrı bir değer taşımaktadır.

Teferrüçü'l-Ümerâ geçiş dönemi eseridir. Bu özelliğinden dolayı bünyesinde dönemine göre arkaik sayılabilecek çok sayıda kelime barındırmaktadır. Ayrıca hem Eski Türkçenin hem de Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini göstermesi açısından da incelenmeye değer bir eserdir. Müellif, eserini meydana getirirken halkın anlamasını esas tutmuş, eserde konuşma diline yakın bir Türkçe kullanmıştır. Sözlü dil ürünlerini yansıtmaması ve döneme ait arkaik kelimeleri içermesi eserin sözlükbilimsel olarak üzerinde durulması gerektiğinin bir delilidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

XIV. yüzyılda yaşamış olan **Cemaleddin Aksarayî'nin, *Teferrüçü'l-Ümerâ*** adlı eseri Türk dilinin Eski Anadolu Türkçesi dönemi mahsulleri içinde yer almakta olup Eski Türkçenin ve Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıması açısından dikkat çekicidir. Bu yüzden eser; ses, yapı çalışması yapmak için önemli değerleri taşımaktadır. Her şeyden önce metnin okunuşunu kolaylaştıran hareketlerin var oluşu ses ve yapı incelemeleri yapmamızı gerekli kılmaktadır. Ayrıca metnin tamamını içine alan bir sözlüğün yapılması dönemin söz varlığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ

Çalışmamız altı bölüm halinde hazırlanmıştır. İlk bölümde *Teferrüçü'l-Ümerâ* adlı eserin müellifi olan Cemaleddin Aksarayî'nin yaşadığı XIV. yüzyıl I. Murat döneminin ilim ve kültür hayatı hakkında bilgi verilerek dönemle ilgili tespitlerde bulunuldu. Cemaleddin Aksarayî'nin hayatı ve eserleri üzerine tezkirelerden ve diğer biyografik eserlerden yararlanılarak bir inceleme yapıp yazarın Türk edebiyatındaki yeri belirlendi.

Teferrüçü'l-Ümerâ hakkındaki bilgiler de bu bölümde verilmiştir. Buna göre eserin adı, tercüme sebebi, kime sunulduğu, yazım tarihi, konu başlıkları, tekniği, taşıdığı hususiyetler ile nüshalara ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle eserin nüshaları araştırıldı ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 2347 ile kayıtlı tek nüshasının mevcut olduğu tespit edildi. Bu tespitten sonra yazma eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nden dijital ortamında temin edildi ve yaygın transkripsiyon alfabesi kullanılarak okundu.

Metin oldukça sade ve tercüme bir eserdir. Cemaleddin Aksarayî'nin eseri konu itibariyle aynı fakat yapısı bakımından farklıdır; yani kelime ve cümleler birebir şekilde tercüme edilmemiştir. Bu açıdan eser, ekleme ve çıkarmalarıyla telif denebilecek bir hüviyete bürünmüştür.. *Terrüçü'l-Ümerâ*'da ilmin önemi, fazileti, âlimlerin meziyetleri, sabır, tevekkül, Allah korkusu, Allah sevgisi, salavatın fazileti, namaz, abdestin, ezan okumanın ve dinlemenin faydaları, ölüm, ölüm meleği gibi konular hakkında bilgi verilmektedir. Eser kırk dört babdan oluşmaktadır; her babın

içinde de o konu hakkında Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemle alakalı olaylar anlatılmaktadır. Bu olaylar anlatılırken anlatılanlara delil göstermek maksadıyla ayet ve hadisten yararlanılmıştır. Eserin üzerinde çalıştığımız bölümünde otuz ayete, sekiz hadis-i şerife, on beş kelimikibara, bir salavata, bir duaya ve bir de şiir mısrasına yer verildiği tespit edildi. Bazı ayetlerin tamamı alınmayıp sadece üç-dört kelimesi alınmıştır. Metnin içindeki ayet ve hadislerin yerleri belirlendi ve anlamlandırılması yapılmıştır. Bunların gerçekleşmesinde Kütüb-i Sitte, Kuran Konkordansı CD'si ve Hadis programı gibi kaynaklardan istifade edilmiştir. Hadis kaynaklarında bulunamayan hadisler için Arapça bir program olan El-Mektebetü's-Şâmile'ye başvurulmuştur, fakat hadis niteliğinde gördüğümüz bazı Arapça ibareler bu kaynaklarda da bulunmadığı için bunlar kelimikibar kabul edilmiştir.

Metin yaygın transkripsiyon alfabesiyle Latin harflerine çevrilmiştir. Ayet ve hadisler italik olarak yazılmıştır. Müstensihin renkli olarak yazdığı yerler metnimizde de belirgin olsun diye kalın harflerle yazılmıştır.

İkinci bölümde, metin geçiş dönemi eserleri içinde Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi devrelerine ait dil hususiyetlerini taşıması açısından önem ifade ettiğinden Türkçe kelime köklerinde ve bütün Türkçe eklerde ünlülerin yazılışlar özellikleri ortaya konulmuştur. Değişik yazılış özelliği gösteren ünlüleri belirleyerek her farklı yazılış için yeterli olduğu düşünülerek örneği fazla olandan dört, az olandan üç adet örnek verilmiştir.

Üçüncü bölüm fonetik incelemeden oluşturmaktadır, bu bölümde metnin ses özellikleri incelenmiştir. Sesler değerlendirilirken bugünkü yazı dili ile karşılaştırılmış ve zaman zaman da Eski Türkçe dönemine başvurulmuştur.

Çalışmamızın dördüncü bölümü metin bölümüdür. Metin hazırlanırken eserin tek nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi, 2347 numarada kayıtlı bulunan Nuruosmaniye nüshası kullanılmıştır. Metin yaygın transkripsiyon alfabesiyle Latin harflerine aktarılmıştır.

Beşinci bölümde, metnin söz varlığının ortaya konulması için sözlük çalışması yapılmıştır. Metnin sözlüğüne başlanmadan önce Cibakaya 2.0 programı yardımıyla metnin dizini oluşturulmuş ve daha sonra sözlüğe geçilmiştir. Sözlük bir metin

sözlüğüdür. Dolayısıyla kelimeler anlamlandırılırken metinde geçtiği anlam göz önünde tutulmuştur. Yabancı kelimelerin kökeni ayraç içinde verilmiş Türkçe kelimelerde herhangi bir şey yazılmamıştır. Anlamı verilen her kelimenin geçtiği yerlere yeterli olduğu düşünülerek üç veya dört adet yaprak ve satır yazılmıştır.

Çalışmamızın altıncı ve son bölümünde de metinde geçen özel adlar (yer, şahıs, kabile, gazve, eser ve hayvan adları) tespit edildi ve dizini oluşturuldu. Eser bir fıkıh kitabı niteliğinde olduğundan içinde barındırdığı özel isimler bakımından da zengindir. Bu bölüm metindeki kişi, yer, kabile, gazve, eser ve hayvan adlarını içermektedir. Araştırmacıların bu isimlere daha kolay ulaşabilmesi için her biri alfabetik olarak ayrı başlıklar altında toplanmıştır.

Sonuç bölümünde de çalışmamız süresince edindiğimiz kanaatler ve belirlediğimiz bazı tespitler ortaya konulmuştur. Çalışmamız sırasında yararlandığımız eserler bibliyografyada alfabetik olarak verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIV. YÜZYIL I. MURAT DEVRİ VE CEMALEDDİN AKSARAYÎ

1.1 XIV. YÜZYIL I. MURAT DEVRİNDE İLİM VE KÜLTÜR

XIII. yüzyıl Moğol istilası Anadolu'ya yoğun bir Oğuz-Türkmen göçüne sebep olmuştur. Anadolu'ya ilk gelen Oğuz Türkleri savaşmak zorunda olduklarından bu dönemde ilmi faaliyet pek gösterememişlerdir. Milletın kültür birliğini sağlama noktasında ilmin önemini anlayan I.Murat zaman zaman bu tür çalışmaları canlandırmak için gayret göstermiştir. Tanınmış bilginlerin artışı ve kerem sahibi kişilerin çoğalması her gün biraz daha kendini hissettirdiğinden, gelip gidenleri ağırlamak, âlimler ve fazilet sahibi kimseler için konaklayacakları binalar yaptırmıştı. İlimin yayılması yolunda medrese ve eğitim müesseseleri inşa ettirmiştir; Hüdavendigâr Medresesi bunların başında gelmektedir.

Murat devrinde Şeyhoğlu, Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Molla Cemaleddin Mehmed Aksarayî gibi değerli ilim adamları yetişmiş ve Osmanlı cemiyeti her sahada hızla inkişafa başlamıştır.¹

XIV. yüzyılın başına kadar yaşayıp eser veren şair ve yazarların “Türkçeye” yönelik herhangi bir endişeleri yoktur. Onların yönelişleri ve yaptıkları, Türkçenin de Arapça ve Farsça gibi bir sanat dili olabileceğini göstermek noktasında olmuştur. Aslında Arapça ve Farsçanın karşısında Türkçenin durumundan kaygılananlar ve çare bulmaya çalışanlar, bu asırda yaşamış olan şairlerimizdir. Bu yüzyılda Türkçeye Farsçadan birçok eserin tercüme edilmesi ve şairlerin zaman zaman bizzat bu konuyu ele almaları, dilleri için gösterdikleri hassasiyetin bir belirtisidir.

Bu yüzyıl Türkçenin artık Anadolu'da tamamen yerleştiği ve bir edebiyat dili haline geldiği dönemdir. Çünkü Farsçaya rağbet eden Selçuklulardan sonra Anadolu

¹ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi I**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994, s.70.

beyliklerinde Türkçeye değer verilmiş, Türkçe ile pek çok eser meydana getirilmiştir. Anadolu beylikleri arasında eserleriyle Türkçeyi şuurlu bir şekilde işlemeyi isteyen şairlerin çoğunluğu Osmanlıların sahasındadır. Bu düşünceyle hareket eden şairler Anadolu'da bir millî edebiyat çağının açılmasını sağlamışlardır.

Bu asırda tercüme ve telif olmak üzere ortaya konulan Türkçe eserler yaygınlaşmıştır. Genelde bu dönemde şairlerimizin çoğu Farsçadan tercüme yapmaya yönelmişlerdir. Ayrıca konusu Arap edebiyatından alınmış birçok mesnevi de yazılmıştır. Bu dönemde yapılan edebî ve ilmî faaliyetlerin hemen hemen hepsinde Osmanlı devlet adamlarının da doğrudan rolü olmuştur. Kimi bizzat eser yazmak kimi de yazar ve şairleri himaye etmek suretiyle bu faaliyete katılmışlardır. Nitekim bu asırda yazılmış ve diğer türlerdeki eserlerin çoğunluğu da padişaha veya bir devlet adamına sunulmuştur.

XIV. yüzyılda meydana getirilen eserler konu bakımından çeşitli, dil yönünden zengindir. Tasavvufî, dinî konularda yazılan veya tercüme edilen eserler çok olmakla birlikte aşk, macera, tarih, efsane, mizah ve hiciv konularındaki eserlerin sayısı da oldukça fazladır. Değişik konulardaki bu eserlerin her biri, zengin birer dil hazinesidir. Bu eserlerde sade bir dilin kullanılması, ayrıca harekeli ve rahat okunabilir bir şekilde yazılmış olmaları onların değerini bir kat daha artırmaktadır.

XIV. yüzyılın önemli şair ve yazarlarının eserlerinden bir kısmı şöyledir:

Şeyyad Hamza: Yusuf u Züleyha, Dâstân-ı Sultan Mahmud.

Yunus Emre: Risâletü'n-Nushiyye, Divan.

Gülşehrî: Feleknâme, Kerâmât-ı Ahî Evran, Kudûrî Tercümesi, Arûz-ı Gülşehrî, Mantıku't- Tayr.

Kemaloğlu: Ferahnâme.

Hoca Mesud: Süheyl ü Nevbahâr, Ferheng-nâme-i Sâdî Tercümesi.

Kadı Burhaneddin: Türkçe Divan.

Şeyhoğlu: Marzûban-nâme Tercümesi, Kabûs-nâme Tercümesi, Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, Hurşîd ü Feraşâd.

Devletoğlu Yûsuf: Vikâye Tercümesi.

Âşık Paşa: Garib-nâme, Fakr-nâme, Vâsı Hal.

Ahmedî: İskender-nâme, Divan, Cemşid ü Hurşid, Tervihü'l-Ervâh, Mirkadü'l-Edeb.

Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr : Yusuf ve Zeliha, Darîr'inYüz Hadis Tercümesi, Sîretü'n-Nebevî, Fütuhu's-Şam Tercümesi.

1.2 CEMALEDDİN AKSARAYÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.2.1 HAYATI

Osmanlı Devletinin kuruluş devrinde I. Murat zamanında Anadolu'da yetişen âlimlerden ve evliyalarındandır.² Adı Muhammed'dir. Adı için şu açıklamayı vermekte fayda vardır: Bir müellif hakkında bilgi edinmenin, eldeki bilgileri tahkik etmenin en güvenilir yolu, onun eserlerine başvurmaktır. Acaba Cemaleddin Aksarayî'nin kendisinin kullandığı adı nedir? Bir başka ifadeyle kabul edeceğimiz, kendi eserleri ve kaynaklarda geçen adlar ile kayıtlar arasında herhangi bir farklılık var mıdır? Hicri 770'lerde yazdığı Es'ile ve Ecvibe adlı eseri ile 772'de telif ettiği Şerh Mecmai'l-Bahreyn Haşiyesi'nde adı, Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî, 776'da yazdığı İzahu'l-İzah'ta Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî'dir.³ Teferücü'l-Ümerâ adlı tercümesinde de Muhammedi'bn-i Aksarayî adını kullanmaktadır.⁴ Kendi el yazısı ve diğer kayıtlardan da anlaşıldığı gibi asıl adı Muhammed'dir. Adının Muhammed olduğunu gösteren başka bir örnek de, tasdik ve tescil edici olarak imzaladığı iki vakfiyeden birinde adını Muhammed b. Muhammed el-Aksarayî,⁵ ikincisinde Cemâlû'l-mille ve'l-hak ve'd-din Muhammed b. Muhammed olarak kullanılmış⁶ olmasıdır. Bazı eserlerinde ve ömrünün sonlarına doğru imzaladığı tescillerde kullandığı görülen "Cemâlû'l-mille ve'l-hak ve'd-din"ın

² Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, Gregg International Publishers Limited, 1971, s. 265.

³ İrfan Görkaş, **Cemaleddin Aksarayî'nin Hayatı-Eserleri**, Aksarayî, Aksaray Vakfı Yayınları, 1997. s.6-7.

⁴ Cemaleddin Aksarayî, **Teferrücü'l Ümerâ**, bk. 2a/9.

⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, **Aksaray Tarihi**, C.II., İstanbul, 1974, s. 2279.

⁶ A.e., s. 2281.

kısaltılmış şekli olan Cemaleddin zamanla adının yerini almıştır. Yazılı eser ve kaynaklarda görülen bu yer değiştirme, daha sağlığında gerçekleşen sözlü değişimin yazıya aktarılmasındaki şeklidir. Sonuçta Cemaleddin Aksarayî'nin asıl adının Muhammed olduğunu Cemaleddin Aksarayî olarak şöhret bulduğunu görmekteyiz.⁷ Babası büyük âlim Fahreddîn-i Razî hazretlerinin torunlarından Vaiz Muhammed bin Muhammed'dir.⁸ Cemaleddin Aksarayî'nin doğumu kesin olarak bilinmemekle birlikte İrfan Görkaş bazı kaynaklara dayanarak Cemaleddin Aksarayî'nin 714/1313-14 yılında doğmuş olabileceği düşüncesini ileri sürmüştür.⁹ 1389 yılında Aksaray'da vefat etmiştir.¹⁰ Kabri Aksaray Ervah Kabristanlığındadır. Nesebi bir koldan Hz. Ebubekir'e, bir koldan da Hz. Ömer'e dayanmaktadır.¹¹

İlk tahsilini doğum yeri olan Aksaray'da babasından ve diğer âlimlerden yapan Cemaleddin Aksarayî, Amasya'ya giderek aynı lakabı taşıyan hemşehrisi Cemaleddin İbrahim Aksarayî'nin oğlu Fahreddîn İlyas Rûmî'den ders aldı. Hacı Şadgeldi Paşa ile ders arkadaşıydı. Her ikisi de aklî ve naklî ilimlerde en iyi şekilde yetiştiler. Hacı Şadgeldi Paşa, Amasya emîri olunca, Cemaleddin Aksarayî hazretlerini Amasya kadılığına ve Darü'l-İlim müderrisliğine getirdi. Amasya Kazaskeri Pir Nizameddîn Muhammed Cürcanî vefat edince, onun yerine Amasya kazaskerliği vazifesi de verildi. Bu vazifeleri üstün bir liyakat ve başarıyla yürüten Cemaleddin Aksarayî, ilim okutup talebe yetiştirdi. Yüksek ilmi ve ahlakı ile insanlara örnek oldu. Amasya'nın buhranlı döneminde insanlara İslamiyet'in emir ve yasaklarını anlatıp dünya ve ahiret saadetine kavuşmaları için çalıştı. Amasya'da çıkan bir karışıklık üzerine oradan ayrılarak, Karamanoğulları Beyliğinin hâkimiyeti altında bulunan Konya'ya geldi. Karamanoğlu Alaeddîn Bey, yüksek ilim ve fazilet sahibi olan Cemaleddin Aksarayî'yi Konya kadılığına tayin etti. Bir müddet bu vazifede kalarak insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını anlattı ve adaletin devamı için gayret etti, sonra doğduğu yer olan Aksaray'a döndü. Zincirli veya Müselsile Medresesine müderris tayin edildi. Bu medreseyi yaptıran kimse, vakıf şartnamesine,

⁷ Görkaş, a.g.e., s.8.

⁸ **Evliyalar Ansiklopedisi IV**, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 1992, s. 303.

⁹ Görkaş, a.g.e., s.9-11.

¹⁰ Musataf Öz, "Cemaleddin Aksarayî", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 308.

¹¹ Konyalı, a.g.e., s. 2285-2286.

Sihah-ı Cevherî adlı lugatı ezbere bilen kimsenin müderris tayin edilebileceğini bildirmişti. Bu vasfa sahip olan Cemaleddin Aksarayî bu medresede yıllarca ilim öğretip büyük âlimler yetiştirdi.

Mevlana Celaleddîn-i Rûmî ve Fahreddin-i Razî gibi Cemaleddin Aksarayî de dergâhından medreseye atla gelir giderdi. Cemaleddin Aksarayî hazretleri vaktini çok iyi değerlendirdiği ve medresesine normalin üstünde talebe geldiği için bir kısım talebelerine yolda ders verirdi. Atının üstünde giderken talebeleri etrafını sararlar, hatta atının üzengilerinden tutarak yürürlerdi. Yürürken hocaları onlara ders anlatırdı. Bu sebeple yürüyerek ders alan bu talebelere meşaiyyûn, “yürüyenler” adı verilmişti. Bir kısım talebeleri de medresenin revaklı dış bölümünde beklerler, Cemaleddin Aksarayî medreseye girip derse başlamadan önce bunlara da ders verirdi. Bu talebelerine de revakiyyûn, “revaklı yerde bulunanlar”, denirdi. Bir kısım ve asıl talebelerini de medresede okuturdu.¹²

Onun tedris halkasından çok büyük âlimler yetişti. Bunların en meşhuru Osmanlı devletinin ilk şeyhülislamı Molla Fenarî hazretleriydi. Seyyid Şerîf Cürcanî hazretleri de onu ziyaret edip ilim ve feyzinden istifade etmek için Anadolu’ya geldi. Fakat o Aksaray’a gelmeden Cemaleddin Aksarayî vefat etti. Bunun üzerine Seyyid Şerîf Cürcanî, Molla Fenarî hazretleriyle beraber Mısır’a gidip Ekmelüddîn Babertî’den ilim öğrendiler.

Âlim, fazilet sahibi, haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınan, Allah’ın rızasını kazanmak için çalışan Cemaleddin Aksarayî hazretleri ömrünün son gününe hatta son anına kadar ilim öğretti. Nice âlim ve pek çok devlet adamı yetiştirdi. Ömrünün son günlerinde talebelerine vereceği dersleri tamamlamıştı. Ancak bir grubun dersini tamamlayamamış, üç günlük dersleri kalmıştı. Hastalığı sırasında talebelerine hitap ederek; “Evlatlarım kalan dersimizi kabrimin başına gelin orada tamamlayalım.” dedi. Her fâni gibi o da 1389 (H.791) senesinde ebedî âleme göç etti. Talebeleri ve sevenleri gerekli techiz ve tekfin vazifelerini yerine getirdikten sonra, Ervah Kabristanındaki zaviyesinin önüne defnedildi.

¹² Şemsettin Sami, **Kamûsu'l-A'lâm**, C.III, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996, s. 1832.

Cemaleddin Aksarayî hazretlerinin zamanla yıpranan ve belirsiz hale gelen kabrini 1883 (H.1301) senesinde vefat etmiş olan Perekzâde Müftü İbrahim Hilmi Efendi yeniden tamir ettirdi. Kabrin üzerine bir sanduka yaptırdı. Rengi siyaha çalan bir mermer üzerine de kitabesini yazdırdı.¹³

Cemaleddin Aksarayî hazretlerinin Mehmed, Mahmud, Kemaleddin Ahmed adlı üç oğlu vardı. Bunlardan birincisi olan Mehmed Çelebi büyük âlim ve Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemalî Efendinin dedesidir. Mehmed Çelebi babasının medresesinde yetişti. Aynı medreseye müderris oldu. Hatipliği ile meşhurdur. Aksaray'daki Ulu Cami'nin hatipliğini de yaptı. Şeyh Hamîd-i Velî'nin (Somuncu Baba) oğlu Baba Yûsuf-ı Hakîkî'nin 1479 (H.884) tarihli vakfiyesine şahid sıfatıyla Mevlana Muhammed Pir Paşa el-Hatîb ismiyle imza koymuştur. Doksanını geçtikten sonra vefat etti. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babasının ilk oğlu olduğu için Türk geleneğine göre paşa ünvanı verildi. Cemaleddin Aksarayî'nin ikinci oğlu Şeyh Mahmud'dur. Halvetiyye yoluna mensuptur. Bazı kaynaklarda Cemaloğlu ve Cemalî şekillerinde anılan Şeyh Mahmûd, Aksaray kadılığı da yaptı. Musannifek adıyla anılan büyük âlim bu zatın neslindedir. Cemaleddin Aksarayî hazretlerinin Kemaleddin Ahmed ismindeki üçüncü oğlu babasının sağlığında vefat etmiştir. Bir müddet Aksaray kadılığı yapmış olan Kemaleddin Ahmed'in, Şemseddin Mehmed isminde bir oğlu vardı.¹⁴

Cemaleddin Aksarayî tefsir, hadis, fıkıh, ahlak, edebiyat ve tıp konularında birçok eser kaleme almıştır.

Aksarayî bütün ilimlerde bir otorite hüviyeti kazanmış, bununla yetinmemiş ahlakla uğraşmış, dahası, ilimle uğraşmak pahasına bir köşeye çekilip, dünyadan uzaklaşmamıştır. Fakat erişmiş olduğu derin hukuk bilgisini uygulamaya geçirmiş, sosyal ve siyasi yapısı son derece hareketli zamanın en önemli illerinden Konya'da zor bir dönemde kadılık görevinde bulunmuştur. Kadılık mevkiinde bilgisini sosyal hayat çevresine tatbik etmiş, adeta ilmin zekâtını vererek, âdil yapının gerçekleşmesi, toplumun düzenlenmesi ve ıslahı için çaba göstermiş ve sonunda, arkasından bir insan olarak kendine dönerek bütün bunların kendisi için taşıdığı anlamı fark etmek

¹³ Evliyalar Ansiklopedisi IV, s. 304-306.

¹⁴ A.e., s.307.

istemiş, ve buna dayanarak da ruh olgunluğuna ulaşmayı, bu yolla da Allah'ı bilmeyi arzulamıştır. Aksarayî'de din, bilim, topluma hizmet ve ruh olgunluğunu arama, birinin yerine diğeri terk edilmeksizin, ahenkli bir bütün şeklinde karıştırılmadan, kaynaklaştırılmaktadır. Aksarayî için ilim, dinî hayattan uzak değil, fakat dinî tefekküre, irfana ve yaradana açılan bir kapı durumundadır. Çünkü ilim, kâinatı anlamak; bu yolla yaratılıştaki sır ile ünsiyet kurmaktır, bu yüzden de Allah'ın kesin bir emridir. Ancak böyle bir yolla insan hem kâinat ile bütünleşecek; hem de kâinatta kendi varlığını idrak edecektir. Cemaleddin Aksarayî için ilim, nesnelere dünyası hakkında bir dış müşahid tavrı takınmaktan ziyade etik (ahlakî) bir anlam taşımaktadır.¹⁵

Devrinin ilim ve fazileti yanında varlıklı bir aileye de mensup olan Cemaleddin Aksarayî, sağlığında ihtiyaç sahiplerine bilhassa ilim ehline maddî ve manevî yardımlarını esirgemezdi. Yaptırđığı dergâhında insanlara İslamiyetin emir ve yasaklarını anlatır, onların dünya ve ahiret saadetine kavuşması için gayret ederdi. Dergâhında fakirlere, yolculara, kimsesiz ve ihtiyaç sahiplerine ikramlarda bulunurdu. Bu dergâhının ve yaptırmış olduğu caminin giderlerini karşılamak üzere çeşitli vakıflar bırakmıştı. Bıraktığı vakıflarının 1893 (H.1311) senesinde düzenlenen bir evkaf mütevellî heyeti raporundan, senelik on beş bin kuruş kadar geliri olduğu tespit edilmiştir.

Cemaleddin Aksarayî'nin senelerce ilim öğretip talebe yetiştirmiş olduğu Zincirli Medresesi bugün müze olarak kullanılmaktadır. Ervah kabristanındaki kabri ziyaret edilmektedir. Kabrinin yanında bulunan mescidin yerine, aslına uygun olmayan bir mescit yapılmıştır.

Ömrünü ilim öğrenmek, öğretmek, talebe yetiştirmek ve eser yazmakla geçiren Cemaleddin Aksarayî birçok değerli eser kaleme almıştır. Edebiyat tarihi kaynaklarında, bibliyografik eserlerde, çeşitli kaynak araştırmaları sonucunda eserlerini farklı dillerde yazan Cemaleddin Aksarayî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere dokuz eseri olduğunu tespit ettik:

¹⁵ Kenan Gürsoy, "Cemalettin Aksarayî'nin Şahsiyet Yapısında Bilgi Ahlak Bütünleşmesi", **Aksaray ve Cemaleddin-i Aksarayî Sempozyumu 22-23-24 Ekim 1993**, İstanbul, Aksarayî Vakfı Yayınları, 1994, s.37-41.

1.2.2 ESERLERİ

1.2.2.1 ARAPÇA ESERLERİ

1.2.2.1.1 ŞERHU'L-İZAH

Şerhu'l-İzah, Cemaleddin Aksarayî'nin kendi el yazısıyla yazdığı mevcut olan tek eseridir.¹⁶ Eser; "*Cemaleddin Aksarayî İzâh Şerhi*", "*Aksarayî'nin İzah Şerhi*", "*Mevlâna Celaleddin'in İzah Şerhi*" olarak da bilinmektedir.

Cemaleddin Aksarayî kendi el yazısı ile yazdığı ketebesinde eserini 16 Şaban 776 (1375)'da bitirdiğini ifade eder. Katip Çelebi Keşfü'z-Zünûn adlı eserinde Cemaleddin Aksarayî, Şerhu'l-İzah'ı yazdığı her gün için Karamanoğlu Alaaddin Bey (761-800/1361-1398)'den 1000 dirdem aldığını kaydeder.¹⁷

"Bunu 800 yılından evvel ölen Muhammed oğlu Cemaleddin Mihammed Aksarayî şerh etmiştir. Aksarayî'nin eseri Karaman emiri adına yazdığı ve her gün için 1000 dirhem aldığı rivayet edilir."

Şerhü'l-İzah müellifinin açıklamasına göre Allah, ömrü boyunca rızkını genişletmiş, dünya ve ahiret hayatını muazzam kılmıştır.¹⁸

Cemaleddin Aksarayî'nin Şerhü'l-İzah'ı, Celaleddin Muhammed bin Abdurrahman el-Kazvinî'nin *el-İzah fi'l-Me'anî ve'l-Beyan* adlı eserinin şerhidir. İki cilt olan bu şerhin 776 (1374-75) tarihli müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde Damad İbrahim Paşa bölümünde ve 1020 numarada kayıtlıdır. Eserin tespit edilen nüshaları şöyledir:¹⁹

Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 1021.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4595.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4596.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4597.

¹⁶Görkaş, a.g.e., s.68; Cemaleddin Aksarayî, *Şerhu'l-İzah*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, nr. 1021.

¹⁷Konyalı, a.g.e., s. 2301.

¹⁸Konyalı, a.y.

¹⁹Görkaş, a.g.e., s.76-77.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4598.
Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4599.
Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4600.
Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4601.
Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 2856.
Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 3295.
Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2232.
Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2233.
Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut, nr. 6527.
Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, nr. 1417.
Süleymaniye Kütüphanesi, Hkm, nr. 869.
Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Medrese, nr. 1872/210.
Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, nr. 895.
Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, nr. 1032.
Süleymaniye Kütüphanesi, Carullâh, nr. 1804.
Millet Kütüphanesi, Feyzullâh Efendi, nr. 1819.
Millet Kütüphanesi, Feyzullâh Efendi, nr. 1935.
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, A. Yazmalar, nr. 2300.
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, A. Yazmalar, nr. 2634.
Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler, nr. 6082.
Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3904/4443.
Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, nr. 1423.
Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 5517.
Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 5522.

1.2.2.1.2 HALLÜ'L-MÛCEZ

İbn-i Sina'ya ait *el- Kānūn fi't-Tıb* adlı eser üzerine İbnü'n-Nefis tarafından *Mûcezü'l- Kānūn* adıyla yapılmış olan çalışmanın şerhidir.²⁰

Cemaleddin Aksarayî uzun yıllar alan araştırmalar yapmış, tıp kaidelerini, hikmetin kaynaklarına uygun bir biçimde tahkik etmiştir. Aksarayî'nin eseri bu yönüyle dönemin padişahlarına sunulan çağdaşı tabiplerin eserlerinden farklıdır. Cemaleddin Aksarayî'ye farklılığı sağlayan iki şeyden birisi babasının katkıları; diğeri tıpla ilgili uzun metinleri tetkik etmiş olmasıdır.²¹

Allah'ın kulları üzerindeki rahmetinin tezahürünün tavsif edilemezliğini ve insanların hastalıklarından rahatsız olduklarını, onların rahatlamaya vesile olmak için başladığı tıp tahsilinde Mucezu'l-Kanun'u isteyerek okuduğunu, sonuçta öğrencilere okutmak ve sevap kazanmak için kitaptaki müşkilleri ifade ederek şerh etmek istediğini belirten Cemaleddin Aksarayî, eserde gördüğü problemleri çözüme kavuşturduğu için şerhine *Hallü'l- Mûcez* adını verdiğini belirtir.²²

Cemaleddin Aksarayî eserini dört fen/bölüm üzerine düzenler. Bu aynı zamanda Alaeddin Ali bin Ebi'l-Hazm el-Kureşî'nin tertibidir. İlk bölümde “hıltlar teorisi” diye bilinen dört unsur (toprak, su, hava, ateş), dört hılt (kan, balgam, kara safra ve sarı safra) ve dört mizaç (filegmanik, safravî, melankolik, demevî) konusunda bilgi verir. Bu ilk fende Aksarayî, İbn-i Nefis'in dört unsur, hıltlar, mizaçlar ve çeşitli organların hususiyetleri hakkında fikirlerini aktardıktan sonra, bazı tamamlayıcı bilgiler verir. Ayrıca İbn-i Nefis'in görüşleriyle İbn-i Sina'nın görüşlerini karşılaştırır ve kendi düşüncelerini de ilave eder. İkinci bölüm, gıdalar ve ilaçlar konusundadır. Birinci bölümdeki sağlığın korunabilmesi için alınacak tedbirlerin yanı sıra, genel ifade ile belli bir gıda rejimi ele alınır. Buna uyulmadığı takdirde oluşabilecek hastalıklarla, yine aynı sebeplerden dolayı hıltlarda meydana gelecek dengesizlik üzerinde durulur. Ortaya çıkmış zararlardan kurtulabilmek ve vücuttan atabilmek için

²⁰ Öz, a.g.e., s.309.

²¹ Görkaş, a.g.e., s.77-78.

²² Görkaş, a.g.e., s.78; Cemaleddin Aksarayî, *Hallü'l- Mûcez*, Şehid Ali Paşa, nr. 2056/2059, yk. 1b; Aksarayî, a.g.e., Ayasofya, nr. 3666, yk. 1b.

çeşitli önerilerde bulunulur. Üçüncü bölümde bir uzva mahsus hastalıklar, hastalığın meydana gelme sebepleri ve tedavileri hakkında bilgi verilir. Dördüncü ve son bölümde hummalar yani bulaşıcı hastalıklar hakkında bilgi verilir. Eser dört fennin, bölümün yanında her fen cümlelere, cümleler bablara, bablar da zaman zaman fasıllara ayrılmıştır. Aksarayî, “el-Murad bi” veya “Erade bihi” tabirleriyle, İbn-i Nefis’in anlaşılamayan ifadelerine, kelime ve kelime gruplarına açıklama getirir, anlaşılmasını sağlar, “Ekulu” ifadesiyle ise daha uzun açıklamalar yapar.²³ Eserin on yedi nüshası vardır.²⁴

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3666.

Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, nr. 1774.

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2056.

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2059.

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 1634.

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr. 1635.

Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 806/952.

Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 807/953.

Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 808/954.

Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler, nr. 4207.

Topkapı Müze Kütüphanesi, A. Yazmalar, nr. 2012.

Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 2292/3502.

Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3020/3533.

Köprülü Kütüphanesi, nr. 971.

Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, nr. 5535.

Konya Mevlana Müze Kütüphanesi, nr. 6356.

Bursa Haraççioğlu Kütüphanesi, nr. 2.

²³ Görkaş, a.g.e., s. 78-81.

²⁴ Görkaş, a.g.e., s.82.

1.2.2.1.3 İTİRAZAT ALA ŞERHİ'L-KEŞŞAF (KEŞŞAF HAŞİYESİ)

Cemaleddin Aksarayî'nin, Zemahşerî'nin *Keşşaf* adlı tefsiri üzerine yazdığı Arapça itirazlar kitabıdır. Katip Çelebi'ye göre eser, Kutbeddin Tahtani'nin yazdığı Keşşaf Şerhi'nde yer alan, “insanları yokluğun (ademin) karanlığından varlığın nuruna çıkararak Allah'a hamdolsun” şeklindeki açıklaması üzerine kaleme alınmıştır. Cemaleddin Aksarayî eserini sırasıyla Zemahşerî, Tahtanî ve kendi itiraz ve izahları şeklinde düzenlemiştir. Bu eser genelde Kur'an-ı Kerim'in, özelde Kur'an-ı Kerim'deki kavramların anlaşılmasıyla ilgilidir. Eserin sonunda müstensihin; “İmam, âlim Cemaleddin Aksarayî'nin, İmam Muhakkik Kutbeddin et-Tahtani'nin Keşşaf Şerhi'ne yaptığı itirazları tamam olmuştur” kaydı bize; eserin müellifi, muhtevası ve adı hakkında bilgi vermektedir.²⁵ Cemaleddin Aksarayî levh-i mahfuz, semavi kitapların inzali ve inzal keyfiyetiyle alakalı açıklamalarını sürdürmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır.²⁶

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 577.

Süleymaniye Kütüphanesi, Carullâh, nr. 208.

1.2.2.1.4 KEŞFÜ'L- İ'RÂB

Tâceddin el-İsferayânî'nin nahve dair *Lübbü'l-Elbâb fî 'ilmi'l-i İ'râb* adlı eserinin şerhidir.²⁷ Eserin tek nüshası bulunmaktadır: Süleymaniye Kütüphanesi, Mahmud Paşa, nr. 369.

1.2.2.1.5 HÂŞİYE ALA ŞERHİ MECMAİ'L-BAHREYN

İbnü's-Sââtî'nin *Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn* adlı kendi eserine yazmış olduğu Hanefî fıkhıyla ilgili şerhin haşiyesidir. Eser bazı Şafîilerin Hanefî

²⁵ Görkaş, a.g.e., s.89-90; Cemaleddin Aksarayî, *İtirazat*, Fatih, 577, yk. 172b.

²⁶ Görkaş, a.g.e., s.90-91.

²⁷ Öz, a.g.e., s.309.

fikhına itirazları göz önüne alınarak yazılmıştır.²⁸ Eserin tek nüshası mevcuttur: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 1472.

1.2.2.1.6 GAYETÜ'L-KUSVA ŞERHİ

Cemaleddin Aksarayî, Şafî Kadı Nasırüddîn Abdullâh Ömer el-Beydavî'nin *El-Gayetü'l-Kusva fî Dirayeti'l-Fetva* adlı eserine yazdığı şerhtir.²⁹ Eser Şafii fikhıyla ilgilidir. Kütüphanelerde varlığı tespit edilememiştir.

1.2.2.1.7 AHLÂK-I CEMALÎ

Bu eser,³⁰ Yıldırım Bayezid'e ithaf edilmiş ve üç bölümden oluşmuştur. Eserin ilk bölümünde insanın kendi şahsına, ikinci bölümünde aile fertlerine, üçüncü bölümünde de diğer insanlara karşı görevleri anlatılmıştır.³¹

1.2.2.2 FARŞA ESERLERİ

1.2.2.2.1 KİTABÜ'L-ESİLETİ VE'L-ECVİBE

Sorular ve cevaplar halinde kendi el yazısıyla hazırladığı bu Farsça eseri, Amasya emiri Şadgeldi Paşa'nın arzusu üzerine kaleme aldı. Kitap iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısmında tefsire, ikinci kısmında hadise dair sorular vardır. Eserde 171 kadar soru ve cevap vardır. Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitaplığı, nr. 108'de kayıtlıdır.³² Eserin diğer nüshaları şunlardır:³³

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 70.

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 73.

²⁸ Öz, a.y.

²⁹ Konyalı a.g.e., s.2308.

³⁰ Agah Sırrı Levend, Ahlâk-ı Cemalî adlı eserin ahlaki eserler arasında olduğunu belirtir. Agah Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", **TDAY Belleten** 1963, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 1988, s.115.

³¹ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s.266.

³² **Evliyyalar Ansiklopedisi IV**, s. 309.

³³ Görkaş, a.g.e., s.93.

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1033.

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 99.

Süleymaniye Kütüphanesi, Carullāh, nr. 2058.

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 365.

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 45.

Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz paşa, nr. 108.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgatlı, nr. 439.

Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler, nr. 5343.

1.2.2.3 TÜRKÇE ESERLERİ

1.2.2.3.1 TEFERRÜCÜ'L-ÜMERÂ

1.2.2.3.1.1 Eserin Adı, Tercüme Sebebi, Kime Sunulduğu, Yazılış Tarihi

Eser, Hüseyin b. Yahya b. Ali el-Buhari el-Harefi ez-Zendevistî'ye ait Ravzatü'l-Ulemâ ve Nezhetü'l Fuzalâ adlı Arapça eserin Cemaleddin Aksarayî'nin açık ve sade bir dille Türkçeye kazandırarak Amasya Emiri Hacı Şahgeldi Paşa'ya sunduğu tercümedir. Mütercim tercüme sebebinin eserin girişinde dua kısmından sonra şöyle anlatmaktadır:

“(2a) ¹ kırıcı ve müsülmānlara yarıcı ve kilisālar yıkıcı ve mescidler yapıcı ve Dāvud ‘adillü ² ve Süleymān çerilü ve İskender ‘azametlü Cemşid kuvvetlü ve Muḥammed Muştafā ³ ḥulḳlu hüdāvendigārum; Ebū Bekr şıdklu, ‘Ömer heybetlü, ‘Osmān ḥayālu, ‘Alī ⁴ seḥālu, taḡ devletlü, deñiz ni‘metlü, Ḥātım mürüvvetlü, şāh ... çarḥ-ı felek ⁵ ḥareket itdükçe ve ay u gün devr itdükçe ‘ömr ü devleti dāyim ve ‘ilmi ‘ālem içinde ⁶ kāyim olsun, dostları çok ve düşmenleri yok olsun ve devleti ⁷ günine zevāl irmesün. Mübārek adı dünyāyı güneş gibi tutdı ve bahār ⁸ gibi ‘adli cihānı bezedi ve luḫf-ı İslām şarḳdan ḡarba irişdi ve keremi ⁹ yağmur gibi her millete degdi.

Bu du‘acı Muhammedi’bn-i Aqsarayî diler ki ol ¹⁰ güneşden zerre ve denizden katreye degin ol bağ-ı iremden gül yiyleye ¹¹ ve ol uçmağ h‘ânından ni‘met yiye ammâ sayısuz begler ve ulular katına ¹² varılmağ olmaz. Yol istedüm ki pâdişahuñ mübârek yüzün görem çün ¹³ işitdüm ki pâdişâh hazreti ‘âlimleri sever. Ol sebebden kim ‘âlimler peygamberler ¹⁴ mirâs-h‘örsıdur ve her kim bunları sever, Hağ Ta‘âlâ anı sever ve her kim **(2b)** ¹ Tengri sevdi, anuñ yiri uçmağdur ve naşibi dîdârdur. Ol tariğ ² ilerü dönmiş ve bunlaruñ şöhetin eylemiş ihtiyâr ve bu fânî mağâmda ve bunlaruñ ³ dostlığı-y-ıla ol bâkî sarâyı ‘imâret kılmış. Pes ol kitâb ⁴ ki Ravzatü’l-‘Ulemâ dirler ya‘nî ‘âlimler gülistanı, paşanuñ kuvvetlü adına ⁵ Türk dilince tercüme eyledüm tâ bu kitâbı, dünyâda oldukça paşanuñ mübârek ⁶ adı eyülikle añıla. Ol ‘âlimler ve aşhâblar ve velîler bu kitâb içinde ⁷ geliser, bunlaruñ himmeti bile ola -inşâ‘allâhü ta‘âlâ-. Çün ol kitâbuñ ⁸ adı Ravzatü’l-‘Ulemâ-y-ıdı ammâ bu kitâba Teferrücü’l-Ümerâ ad virdüm. Ümiz ⁹ budur ki paşanuñ devletlü gözine hoş görine. Ol öğütler ki bunda ¹⁰ cem‘ olındı, anuñla dünyâsı ve âhireti dağı biñ ‘imâret ola, -âmin.-”

Eserde tercüme tarihi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte, mütercimın bu tercümeı Amasya emiri Hacı Şahgeldi Paşa’ya sunmuş olması Teferrücü’l-Ümerâ’yı Hacı Şahgeldi Paşa’nın Amasya emirliğı görevinde bulunduğı dönemde (1359-1381) meydana getirmiş olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2.3.1.2 Eserin Konusu, Tekniğı ve Taşdığı Hususiyetler

Ravzatü’l-Ulemâ ve Nezhetü’l Fuzalâ adlı eserin tespit ettiğimiz iki nüshası mevcuttur: Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, nr. 415; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, nr. 1630. Bu nüshaları incelediğimizde Ravzatü’l-Ulemâ ve Nezhetü’l Fuzalâ’nın iki müstensih tarafından farklı şekilde yazılmış olduklarını gördük. Ravzatü’l-Ulemâ ve Nezhetü’l Fuzalâ adlı Arapça eserden tercüme olan Teferrücü’l- Ümerâ’yı karşılaştırdık. Teferrücü’l- Ümerâ, konu bakımından Arapça eserle benzerlik gösterirken muhteva ve şekil bakımından farklılık göstermektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, nr.

1630'da kayıtlı Ravzatü'l-Ulemâ ve Nezhetü'l Fuzalâ nüshası 231 yaprakтан oluşmaktadır. Her sayfada 20 satır yer almaktadır. Birçok sayfanın boşluklarında haşiyeler vardır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, nr. 415'te kayıtlı nüshası ise 284 yaprak, 17 satır şeklinde yazılmıştır. Diğer nüshada olduğu gibi bu nüshanın da bazı sayfa boşluklarında haşiyeler mevcuttur. Teferrücü'l-Ümerâ 107 yapraktır ve her sayfada da 14 satır vardır. Arapça eser ile tercüme arasındaki benzerlik ve farklılıkları göstermek için iki eserin ilk yapraklarından örnek verilmiştir:

Ravzatü'l-Ulemâ ve Nezhetü'l Fuzalâ: (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, nr. 1630)

Bismillâhirrahmanirrahim. Emma Ba'd: Hamd Kerim ve Yüce Allah'adır. Salat Nebisine ve onun en temiz Âli'nedir. Hâk beni "Ravzatu'l-Ulemâ ve Nüzhetü'l-Fudalâ," kitabını yazmam için davette bulundu. Ben ise bu kitabın içerisine münasip meseller, uygun haberler ve uygun hikayeler kıraat ettim. Her babı en kolay anlaşılır biçimde ele aldım. Allahu Teâla bu amacımda beni muvaffak etsin. O ne güzel vekildir. **El-bâbü'l-evvel:** İlimin fazileti hakkındadır. Bir adam; bir sabiye satın alma, satma, kiraya verme ve kiralama konusunda vekalet ederse, bu hususta iki görüş vardır. Sabi akdi bilecek ve anlayacak düzeyde ise bu vekalet sahihtir. Şayet sabi akdi idrak edemezse vekâlet sahih değildir. Aynı şekilde çocuk akdi anlayacak düzeyde ise adamın sabiye nikâh ve boşanma hususunda vekil olması sahih olur. Çocuk idrak edemiyorsa caiz değildir. Eğitilmemiş bir köpek ya da aslanın yakaladığı avdan yemek caiz değildir. Şayet köpek ya da aslan eğitilmiş ise avından yemek helaldir. Allahu Teala şöyle buyuruyor: Ey Muhammed! Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığımız avcı hayvanların tuttuğu avlar helâl kılındı. Allahu Teala eğittiğimiz necis hayvanların yakaladıkları avlardan yememizi helal kıldı. Çünkü o hayvanlar eğitilmişlerdir. Allahu Teala Hz. Muhammed'e -salla'l-âhu 'aleyhi ve sellem- sayılamayacak kadar ihsanda bulundu. Peygambere ne ihsanda bulundu ise hepsini ilim üzere verdi. Allahu Taala ayetinde buyurdu. Yani sizleri dalaletten rahmetiyle ve bilmediğinizi öğretmek suretiyle kurtardı. Bundan sonra şunu derim: İlim her şeyden daha üstündür. Şunu da bil ki:

İnsanlar ilim ve mal hususunda ihtilafa düştüler. Bazısı ilmin maldan daha üstün olduğunu söylerken diğerleri malın ilimden daha üstün olduğunu söylediler. Bu hususu tartıştılar. Ta ki tartıştıkları konuyu çözüme ulaştırmak için İbn-i ‘Abbās -radıya’l-lâhu ‘anh- götürdüler. İbn-i ‘Abbās -radıya’l-lâhu ‘anh- şöyle dedi: İlim yedi yönüyle mala karşı üstündür. Birincisi; ilim enbiyanın bıraktığı bir mirastır. Mal ise eşkıya firavunların bıraktığı bir mirastır. İkincisi ilim, sahibini gözetir ve kollar; mal sahibi ise malını gözetir kollar. Üçüncüsü ise malı Allah sevdiği veya sevmediği kişiye verir, ilmi ise Allah ilmi seven kişiye verir. Dördüncüsü ise ilim dağıtmak ve infak etmekle azalmaz aksine artar, mal ise infak ve dağıtmayla azalır. Beşincisi ise ilim sahibinin ameli kıyamet gününe kadar kesilmez. Mal sahibi öldüğü zaman ameli de kesilir, malı da başkalarına kalır. Altıncısı ise ilim sahibi kabirde azap çekmez, mal sahibi ise kabirde azap çeker. Yedincisi ise mal sahibi kıyamet gününde malının dirhemine kadar nerede kazandığı ve nerede harcadığı hususunda hesap verir ve onun üzerine muhakeme edilir. İlim sahibi ise sevinçle cennete girer. Kur’an-ı Kerimin her harfi abdestsiz okundukça on sevap vardır. Abdestli okumanın ise bin sevabı vardır. Nebi -salla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: “İnsanların kıyamette en çok azap çekecek olanları ilmiyle amel etmeyenleridir.” Bundan dolayı Nebi -salla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- şöyle dedi: “Allah’ım fayda vermeyen ilimden ve korkmayan kalpten ve ağlamayan gözden sana sığınırım.”

Teferrüçü’l- Ümerâ:

(1b) ¹ Elhamdüli’l-İllâhi Rabbi’l-‘âlemin ve lâ ‘udvâne illâ ‘ale’z-zâlimine ve’s-şalâtü ² ve’s-selâmü ‘alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ecma’in, şükr ü sipâs ol Tengri’ye ³ ki ululıgla ve zât, şıfâtla ve kadımlıgla evveldür ki âhirin kimse bilmez ve ⁴ âhirdür ki evveline kimse iremez, zâhirdür fânî gözle görülmez, bātındur ⁵ haķikatinden fikr olunmaz ve yüz biñ selâm ol Muhammed Muřtafa’ya ki peygamberlerüñ ⁶ güzidesidür ve kamu yaradılmışuñ yigidür. Anı bize Haķ şefâ‘atçı kıldı ve ⁷ şefâ‘atını kabül kıldı ve yüz biñ selâm anuñ âline ve aşhâbına olsun ⁸ kim bunlar imānuñ diregidür ve dīnuñ çıraklarıdır. Andan sonra bu hūb risâletüñ ⁹ sebebi oldur ki dīn diregi ve çeriler begi ve gâziler başı ve kırklar başı ve kâfirler (2a) ¹

kırıcı ve müsülmānlara yarıcı ve kilīsālar yıkıcı ve mescidler yapıcı ve Dāvud ‘adillü² ve Süleymān çerilü ve İskender ‘azametlü Cemşid kuvvetlü ve Muhammed Muştāfā³ hulklı hüdvendigārum; Ebū Bekr şıdklı, ‘Ömer heybetlü, ‘Oşmān hayālu, ‘Alī⁴ sehālu, tağ devletlü, deñiz ni‘metlü, Hātım mürüvvetlü, şāh ... çarh-ı felek⁵ hareket itdüğe ve ay u gün devr itdüğe ‘ömr ü devleti dāyim ve ‘ilmi ‘ālem içinde⁶ kıyım olsun, dostları çok ve düşmenleri yok olsun ve devleti⁷ günine zevāl irmesün. Mübārek adı dünyāyı güneş gibi tutdı ve bahār⁸ gibi ‘adli cihānı bezedi ve luḫf-ı İslām şarkdan ğarba irişdi ve keremi⁹ yağmur gibi her millete degdi. Bu du‘acı Muhammedi’bn-i Aqsarayī diler ki ol¹⁰ güneşden zerre ve deñizden kıatreye degin ol bağ-ı iremden gül yiyleye¹¹ ve ol uçmak h‘vānından ni‘met yiye ammā sayısız begler ve ulular kıatına¹² varılmak olmaz. Yol istedüm ki pādişāhuñ mübārek yüzün görem çün¹³ işitdüm ki pādişāh hāzreti ‘ālimleri sever. Ol sebebden kim ‘ālimler peygamberler¹⁴ mirās-hōrsıdur ve her kim bunları sever, Hāq Ta‘ālā anı sever ve her kim **(2b)**¹ Tengri sevdi, anuñ yiri uçmaqdır ve naşibi dīdārdur. Ol tariķ² ilerü dönmiş ve bunlaruñ şöhbetin eylemiş ihtiyār ve bu fānī maķāmda ve bunlaruñ³ dostlığı-y-ıla ol bāķī sarāyı ‘imāret kılurmuş. Pes ol kitāb⁴ ki Ravzatü’l-‘Ulemā dirler ya‘nī ‘ālimler gülistānı, paşanuñ kuvvetlü adına⁵ Türk dilince tercüme eyledüm tā bu kitābı, dünyāda oldukça paşanuñ mübārek⁶ adı eyülikle añıla. Ol ‘ālimler ve aşhāblar ve velīler bu kitāb içinde⁷ geliser, bunlaruñ himmeti bile ola -inşā’allāhu ta‘ālā-. Çün ol kitābuñ⁸ adı Ravzatü’l-‘Ulemā-y-ıdı ammā bu kitāba Teferrücü’l-Ümerā ad virdüm. Ümīz⁹ budur ki paşanuñ devletlü gözine hōş görine. Ol öğütler ki bunda¹⁰ cem‘ olındı, anuñla dünyāası ve āhireti dağı biñ ‘imāret ola, -āmīn-.¹¹ **Bābü’l- ‘ilmi kıāle’n-nebiyyü -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-¹² talebü’l-‘ilmi farżatün ‘alā külli müslimin ve müslimetin.** Ma‘nāsı budur ki: ‘İlme taleb eylemek¹³ farīzadır müsülmān ere ve ‘avrata. Nitekim Tengri Ta‘ālā minnet eyledi Peygamber¹⁴ hāzretine şöyle kim Kıur‘ān-ı mecīd’de buyurur: **Ve ‘allemeke mālem tekün ta‘lem.**³⁴ **(3a)**¹ Ma‘nāsı budur ki: Öğretdüğ sen sana nesne bilmez-iken eğer ‘ilm cümle nesnelere² yigregi diñilmeseydi Resül hāzretinüñ anuñla minnet eylemiyeydi.

³⁴ Nisa 04/113.

Teferrücü'l- Ümerâ'nın üslubu açık ve anlaşılır bir şekildedir. Eser kırk dört baba ayrılmış olup ilk bab ilmin önemi ve fazileti hakkındadır. Eserde âlimlerin meziyetleri, sabır, tevekkül, Allah korkusu, Allah sevgisi, salâvatın fazileti, namazın, abdestin, ezan okumanın ve dinlemenin faydaları, ölüm, ölüm meleği konu başlıklarından bazılarıdır. Bablar Arapçadır, babların Arapça asli şekli verildikten sonra mütercim tarafından açık bir dille izah edilmiştir. Beş babın izahı yoktur, bir babın da izahı verilirken Arapçası verilmemiştir:

1. Bab: Bâbü'l- 'ilmi kâle'n-nebiyyü -şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- talebü'l- 'ilmi farîzatün 'alâ külli müslimin ve müslimetin. Ma'nâsı budur ki: 'İlme taleb eylemek farîzadur müsülmân ere ve 'avrata. (2b/11, 12, 13)
2. Bab: Bâbü'l-'ulemâi ve'l-fuḫahâi. Bu bâb 'âlimlerüñ ve 'âlimler sivenlerüñ ve 'âlimler didügi dutanlaruñ 'izzetin bildürür. (5a/12, 13)
3. Bab: Bâbu zühdi'l-'ulemâi ve bu'dihim 'ani's-sultâni ve şılatihi. Bu bâb 'âlimlerüñ ve zâhidlerüñdür ve sultân bahşişini ḫabûl itmedügin bildürür. (7a/6, 7)
4. Bab: Bâbu men 'alleme veledihü el-Ḳur'âne ve'l-'ilme. Bu bâb, kişiler 'iyâllerine Ḳur'ân ve 'ilm öğretse Tengri Ta'âlâ ḫatında ne ḫadar şevâbu vardur anı bildürür. (10a/6, 7, 8, 9)
5. Bab: Bâbu mâ yuḫbü'l-'ilme. Bu bâb 'âlim kişiye ne vâcibdür anı beyân ider ve 'âlimlere vâcibdür ki 'ilm-ile 'amel ideler andan ayruğa öğredeler. (13a/4, 5, 6)
6. Bab: Bâbun aḫar fi faẓl-ı lâilâhe illellâhu Muḫammedü'r-resûlü'l-lâh. Bu bâb daḫı kelime-i tevḫîd şevâbın bildürür. (19a/13)
7. Bab: Babü's-şabri ale's-şiddeti li eclillezî. Bu bâb dînden ötrü gelen belâya şabr eylemegi bildürür. (20b/12, 13).
8. Bab: Bu bâb ḫişinüñ soñı nolur, andan ḫorḫmağı bildürür. (29a/12, 13).
9. Bab: Bâbun āḫar fi ḫavfi'l āḫireti. Bu bâb daḫı ölüm vaḫtınıñ ḫorḫusın bildürür. (32a/6).

10. Bab: Bābu terki'z-zenbi min meḥāfetillāhi Ta'ālā. Bu bāb Tengri qorqusından günāh terk eylemegi bildürür. (34a/4, 5)

11. Bab: Bābu tefvīz-i li emrillāhi Ta'ālā ve't-tevekküli 'aleyhi. Bu bāb kişi için gücin Tengri'ye işmarlayup tevekkül eylemeyi bildürür. (36b/1)

12. Bab: Bābü'l-ḥavfi 'an fevāti'l-cenneti ve duḥūli'n-nāri. Bu bāb uçmağa mı girem ve tamuya mı girem diyü qorqmağı bildürür. (37b/12)

13. Bab: Bābu münādi'l-mevti ve nedāmetihim. Bu bāb ölüm vaḳtı gelicek peşimān olduğımı bildürür. (39b/14)

14. Bab: Bābu ref 'i'l-ḥāceti ilellāhi Te'ālā Bu bāb kişi ḥācetini Tengri'ye 'arz eylemegi bildürür. (41b/7)

15. Bab: Bābu işlāhi's-sırrı ve'l-ḳalbi (43b/13)

16. Bab: Bābu 'ulemāi's-sū'i ve'l-fuḳarāi. Bu bāb okuduğın tutmayanlar ve şabırsuz dervişlerüñdür. (45b/9, 10)

17. Bab: Bābu'l-vera'i ve zikri'l-vāri'in. Bu bāb perhizkārlığı ve perhizleri bildürür. (47b)

18. Bab: Bābu meḥabbeti'llāhi Te'ālā. (48b/7)

19. Bab: Bābü'ş-şalavāti. Bu bāb şalavāt fazīletin bildürür. (51b/5)

20. Bab: Bābü'n-necāti mine'n-nāsi şefā'atü'n-Nebiyyi. Bu bāb mü'minlere oddan ḳurtulmağı bildürür. (56b/3)

21. Bab: Bābü-vizr-i men izā müslimen ve fazli men aḥsene ileyhi. Bu bāb müsülmānlar incidügi günāhı bildürür ve iḥsān eylemegüñ daḳı şevābın bildürür. (59a/10, 11)

22. Bab: Bābü'l-ḥubbi li'n-nāsi. Bu bāb ḥalk muḥabbetin bildürür. (61a/13)

23. Bab: Bābu fazli'l-vuzūi. Bu bāb abdest ve ṭahāret fazlın ve şevābın bildürür. (62a/14, 62b/1)

24. Bab: Bābu fazli'l-vuzūi. Bu bāb daḳı abdest ve ṭahāret fazlın ve şevābın bildürür. (64a/9)

25. Bab: Bābu fazli'l-ezāni. Bu bāb bañlamak müzdin bildürür. (65a/12, 13)
26. Bab: Bābu fazl-ı men rged'u'l-ezāne. Bu bāb, bañ ünin diñlemek şevābın bildürür. (66b/4)
27. Bab: Bābu tekbireti'l-iftitāhi. Bu bāb ilk tekbir şevābın bildürür. (67b/5)
28. Bab: Bābu fazli's-şalāti. Bu bāb namāz şevābın bildürür. (69a/9)
29. Bab: Bābü'l-vaqāri ve'l-ḥuşū'i fi's-şalāti. Bu bāb edeble namāz kılmak bābın bildürür. (71a/12)
30. Bab: Bābu fazli'l-cemā'ati ve vizri men terekehā. Bu bāb cemā'at birle namāz kılmak müzdin bildürür ve terk idenüñ dağı günāhın bildürür. (75a/6, 8)
31. Bab: Bābu şalāti't-tetavvu'i fi'l-leyli. Bu bāb dün namāzın kılmak şevābın bildürür. (77b/8)
32. Bab: Bābu fezāili's-sücüdi fi's- salāti ve ğayrihā. Bu bāb secde eylemek şevābın bildürür. (78b/13, 14)
33. Bab: Bābun āḥar fī fazli's-sücüdi. Bu bāb secde eylemek şevābın bildürür. (79b/2)
34. Bab: Bābu virdi āhiri's-şalāti. Bu bāb namāzı vaktıyla kılmayı bildürür. (81a/2)
35. Bab: Bābü'n-nemīmeti. (81b/14)
36. Bab: Bābü vizri meni'ġtābe'n-nāse. Bu bāb ḥalkuñ 'itābın ... söylemek günāhın bildürür. (83a/1)
37. Bab: Bābü'l-ictinābi 'ani's-şebehāti. Bu bāb şübheden yıġlanmağı beyān ider. (83b/6, 7)
38. Bab: Bābu icābeti meleki'l- mevti ve zikri'l-mevti. Bu bāb cān alıcı ve dağı ölüm añmağı beyān ider. (87a/9, 10)
39. Bab: Bābu sekerāti'l-mevti ve merāretihi. Bu bāb ölüm esrikleyin ve dağı ölüm acısın bildirür. (91a/1)
40. Bab: Bābu zikri'l-mevti. Bu bāb ölüm añmağı bildürür. (94b/2)

41. Bab: Bābu ahiri'l-mevti. (99b/12)

42. Bab: Hāzā suālū Mūnkerin ve Nekirin fi'l-ḳabri. Bu bāb Mūnker ve Nekir suālın bildürür sinde. (102b/9, 10)

43. Bab: Bābü'ş-şabri 'ale'l-muşībeti. Bu bāb muşībetde şabr eylemegi bildürür. (103b/2)

44. Bab: Bābu fazl-ı yevmi'l- cuma'ati. (105a/1)

Bablar verildikten sonra her babın içinde de o konu hakkında Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemle alakalı olaylar anlatılmaktadır. Bu olaylar anlatılırken anlatılanlara delil göstermek maksadıyla ayet ve hadisten yararlanılmıştır. Arapça ibareler (ayet, hadis, şiir, dua, bazı özel adlar) koyu renkte kırmızı, yeşil, siyah mürekkeplerle yazılmıştır. Bir ayette veya bir hadiste farklı üç renk de kullanılmıştır. Tercümede otuz ayet, sekiz hadis, on beş kelamıkibar, bir salâvat, bir dua ve bir de şiir mısrası mevcuttur. Bazı ayetlerin tamamı alınmayıp sadece üç- dört kelimesi verilmiştir.

Rivāyetdür ⁸ 'Abdullāh bin Mūbārek'den ve ol rivāyet kıılır Peyğamber'den - şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- ⁹ *ennehu ḳāle uktübü'l-ilme fe inellāhe Ta'ālā ve melāiketehü fi's-semāi's-sabiün ve* ¹⁰ *yestağfirün li'l-fuḳahāi ve a'tāhümü'llāh bi külli ḫarfin şevābe nebiyyin mine'l-enbiyāi ve* ¹¹ *yektübü külle yevmin elfe ḫaccetin ve yerfa'u külle seyyietin ve yektübü lehū külle yevmin 'amele elfi şehīd.*

¹² Ma'nāsı budur ki Peyğamber -şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- buyurur ki yazuñ işbu 'amel ¹³ ki bayıḳ Tengri Ta'ālānuñ yedinci gökde feriştelere vardur. Bunlar 'ālimler ¹⁴ için ve faḳīhler için Tengri Ta'ālādan yarlığanmaḳ dilerler ve daḫı Tengri Ta'ālā (3b) ¹ 'ilm ehline her bir ḫarf-çün bir peyğamber şevābın virür ve daḫı her günde biñ ² ḳabül olmış ḫac müzdin virür.

Peyğamber -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- ⁹ buyurur: *Ve recülün āteytühü 'ilmen yebḫalü bihi 'ibādellāhi ve 'eḫaze 'aleyhi ce'alen* ¹⁰ *ve işterā bihi şemenen ḳalāen fezālike yelcemu yevme'l-ḳiyāmeti bi licāmin mine'n-nāri ve yunādī* ¹¹ *münādin 'ala ru'üsi'l-ḫalāyık illā eşhede ve yā ehle'l-cem'i inne hāzā fulānun*

*fulān*¹² *etāhullāhu ‘ilmen fi’-d-dünyā fe yebhalü ‘ala ibādillāhi ve ‘ahāze ce‘alen*¹³ *feyekūnu kezālike hattā yefriğa mine’l-ħisāb.* Ma‘nāsı budur ki: Ol ‘ālim ki Tengri Ta‘ālā¹⁴ aña ‘ilm virdi, ol baħillik eyledi ve anı Tengri’nün kullarına dimedi **(8a)**¹ ve hem anı az bahāya şatdı, bundan ötüri yarın kıyāmet güninde anuñ² ağızına oddan uyan ururlar ve daħı ħalk içinde çağırılar ki tanuķ³ oluñ ki işbu kişiyе Tengri Ta‘ālā ‘ilm virdi ve bu baħillik eyledi.

Cemaleddin Aksarayî tercümede konu açısından eserin aslına bağlı kalmakla birlikte metnin aktarılışında serbest hareket etmiştir. Cümleler halinde tercüme edilmiş eserde, konunun gelişmesine uygun olarak karşılıklı konuşma parçalarına ve rivayetlere sık rastlanmaktadır. Babların izahı yapıldıktan sonra bu açıklamalar Kur’an-ı Kerim’den ayetlerle veya Hz. Muhammed’in hadisleriyle ispat edilme yoluna gidilmiştir. Ayet ve hadislerden sonra konunun gelişmesine uygun olarak karşılıklı konuşma parçalarına ve rivayetlere sık rastlanmaktadır. Bazen bu konuşma ve rivayet zincirleri birbirini destekleyen, birbirine eklenen veya birbiri ile zıtlaşan görüş ve hadiseler hikāye dili ile anlatılmıştır.

Tercüme, sade bir üslubun kullanılması, virgülle bağlı sıralı cümlelerin veya ki bağlacı ile birleşik cümlelerin varlığı, rivayetlerin ve konuşmaların bol miktarda bulunması yönüyle konuşma dilinin yazıya aktarılmasından meydana gelmiş bir metin özelliği taşımaktadır. Aşağıda örnek olarak metinden bir parça alınmıştır:

Babü’ş-şabri ale’ş-şiddeti¹³ ***li eclillezi.*** Bu bāb dīnden ötüri gelen belāya şabr eylemegi bildürür.¹⁴ Zeyd ‘Aķabli eydür, Peyğamber ħazretine geldüm didüm ki: “Yā Resüle’l-lāh! Tengri **(21a)**¹ Ta‘ālā ölüyi niçe diri kılar cānsuz işbu ölenleri?” Resül eyitdi:² “Yā Zeyd! Ħiçbir yirden geçdüñ mi otı kuruş ve otı bitmiş?” Zeyd didi³ ki: “Gördüm.” Resül eyitdi ki: “Ha şöyle olur ve daħı şordum ki ĩmān ne⁴ nesnedür?” Didi ki: “Tanuķluk virmekdür ki Tengri Ta‘ālā birdür ve ben anuñ⁵ kulyam daħı peyğamberüm ve bu iki dūkelinden yig seve-sen ve oda yanmağı yig⁶ göre-sen Tengri’ye ‘āşī olmaķdan, kaçan böyle kılsañ ĩmān senüñ⁷ göñlüne girür, nitekim yağmur şuları yire siñer ve daħı didüm ki: “Yā Resüle’l-lāh!⁸ Niçe bilem ki mü’minem?” Resül eyitdi: “Benüm ümmetümden kim ki eyü ‘amel eyleye bil kim⁹

Tengri Ta‘ālā aña hayr ve şevāb viriser ve yüz ‘amel eylese tiz istigfār¹⁰ ide, bile ki Hāq’dan artuq kimse günāhları yarlıgamaz, bayıq ol kişi¹¹ mü’mindür.” İbni ‘Abbās eydür, çünki Resül hazreti diledi ki Medīne’ye¹² gide. Şahābelere eyitdi: “Benden ayrılmañ, kimüñ ki gönli vardur dünüñ¹³ soñ bahşında benümle bile gide, anuñ kim kuvveti yitmez aħşamdan gitsün.”¹⁴ Ol gice Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- gitdi çünkim şabāh oldı. **(21b)**¹ Bilāl ve Hūnnāb ve ‘Ammār ve Kureyş kabilesinden bir ‘avrat dağı müsülmāndı,² ol dağı gitdi, anları tutdılar. Ebū Cehl dağı Kābe müşrikleriyle evvel³ Bilāl’i tutdılar, “küfr söyle” didiler, rāzı olmadı, vardılar bir zırh getürdiler⁴ güneşde qorlar, kızdı anı Bilāl’e yalıncaqla geyürdiler ve ne kadar ki zahmet⁵ itdiler dönmedi. “Tengri bir ve Muħammed haq resüldür” didi. Bu kez Hūnnāb’ı getürdiler,⁶ aña dağı “küfr söyle” didiler, rāzı olmadı. Diken üzerine sürdiler⁷ dönmedi, tağdan aşığa yuvaladılar ve dürlü işkence eylediler. “Tengri birdür⁸ ve Muħammed haq resüldür” didi tırdı. Bu kez ‘Ammār’ı getürdiler “küfr⁹ söyle” diyü envā’i cezālar itdiler. ‘Ammār söyledi. Pes ol ‘avratı dağı¹⁰ getürdiler, ne kadar ki cezā itdiler, hiç dönmedi, ‘ākıbet işkencede şehīd¹¹ olup rahmet buldı. Pes Bilāl ve Hūnnāb ve ‘Ammār’ı şalıvirdiler,¹² bunlar Resül katına geldiler, ol aħvāli didiler. ‘Ammār katı guşsa yidi¹³ ve ol didüğine ‘azīm peşimān olup durur, didi. Resül eyitdi:¹⁴ “Niçün ol nesne didüñ?” ‘Ammār eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! Ol vaqt **(22a)**¹ imān gönülümde berkidi.”

*Efe-eminū mekrallāh felā ye‘menū⁹ mekrallāhi ille’l-kaḡmü’l-ħāsirūn.*³⁵

Ma’nāsı budur: Tengri’nüñ kazāsından¹⁰ emīn olursız, şol kişiler emīn olmaz ki dünyādan ve āhıretde ziyānlu¹¹ oldılar. ‘Abdullāh bin Aħmed eydür: Ka‘be’yi tavāf eylerdüm, gördüm bir kişi¹² Ka‘be divārına şalınmış, eydür ki: “İlāhī! Beni dünyādan müsülmānıqla gider,¹³ ayruq senden nesne dilemezem” eyitdi: “Niçün dağı dilemez-sen?” eyitdi:¹⁴ “Eger bileydüñ benüm hikāyetümi bu sözi baña dimeydüñ” eyitdüm: “Billāh aħvālūñdi” **(31a)**¹ eyitdi: Benüm iki ulu qarındaşlarum var-ıdı, kırık yıl birisi müezzinlik² eyledi çün ölüm vaqti geldi, eyitdi: “Muşhaf getürüñ” getürdiler,³ biz şanduk ki Qur’ān oqur çün muşhafı eline aldı eyitdi: “Ben

³⁵ A’raf 07/99.

bu ur'ān'dan ⁴ bīzāram” didi ve birisi dağı ottuz yıl mūezzinlik eyledi, ol dağı ancılayın ⁵ kāfir oldu, imdi ben dağı ordum anlarcılayın olam diyū Tengri'den ⁶ yalvaruram ki beni Őaklayuvire didi.

Tercūmede Farsçadan geçme “ki” ve “kim” balama edatları sık sık kullanılmıŐtır:

(60b) Hātim-i AŐamm -rahmetu'l-lāhi ‘aleyh- vaŐıyyet eyledi, ⁶ ‘Abrurrahmān’a eyitdi: “Yā ‘Abdullāh! Őakla kendū nefŐūni dōrt nesneden, ⁷ biri Őol kiŐiye zamet virme ki andan ‘ōzr dileyecek-sen, biri dağı ⁸ yığma Őol arayı ki ŐoŐra yapısar-sen, biri dağı Őol Őōzi ⁹ Őōyleme kim ŐoŐra zamet gōriser-sen.

(62b) ³ Ebū Hūreyre -raıya'l-lāhu ‘anh- eydūr Peyğamber -Őallā'l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ⁴ ki size bir nesne hāber vireyūm ki anuŐla Tengri Ta‘ālā ullarına gūnāhların ⁵ ‘afv ider ve mertebesin arturur.

(57b) ¹² ‘Arab eyitdi: “Őehidlere niūn Őehid dirler?” Resūl eyitdi: “AnuŐ-ūn ¹³ kim bunlara Őanulık virdiler, ne kim Tengri Ta‘ālā va‘de eyledi ullarıyla ¹⁴ amusı hadur ammā ikinci bōlūgi uçmağa Őorusuz gireler”

Tercūme, Eski Tūrkenin hem de Eski Anadolu Tūrkesinin dil Őzelliklerini yansıtması, kelime kadrosu yōnünden zengin olması ve arkaik kelimeler içermesi bakımından da Őnemli bir yere sahiptir. Metindeki arkaik kelimelerden Őrnekler Őōyledir:

alkıŐ “ōvme, medih, dua” 85b/13, alu al- 42a/4, aŐul 41a/11, aŐŐı 13a/3, 60a/9, ayru 30b/13, 40a/12, ayrusı 69b/9, baŐ 66a/13, 66b/5, baŐla- 28b/13, bayı 50b/6, beliŐle- 95a/4, berk 95b/2, berkin- 22a/5, bigi 42a/8, biregū 29a/2, biti 86a/11, alab 79a/5, eri 37a/14, ōngel- 24a/3, uallu 90a/14, degūr- 61a/12, daŐlaca 102a/5, delim 50b/4, dım- 92a/12, diŐsūz 46b/14, dirgi 98a/1, dōy- 91a/8, dūriŐ- 41b/4, egle-

80b/5, esri- 23b/8, geñez 60a/14, giñ 103a/13, gökçek 15b/3, gönel- 95b/9, görklü 26a/10, göyen- 102a/5, göyündür- 105b/6, gözi kıyruğı 90a/3, iki “ki edati” 60a/9, 91a/13, iñen 37b/6, irt 44b/8, irtle- 34a/14, iss 61a/5, kaç- 28a/6, kaç- 23b/4, 5, kamu 60a/7, kıgır- 104b/12, 43a/3, kiçi 17a/8, kimesne 55b/2, koç- 24a/2, kocal- 88b/11, kocalık 32a/13, konak 104b/9, kov 82b/9, kovcı 82a/2, kovla- 61b/5, kurda- 84a/9, küy- 9a/3, otcı 74b/6, 7, oy gel- 95a/13, ög 91b/8, ökse- 56a/3, öküş 38a/3, şalyar 88b/8, şayru 89a/8, 9, segirt- 45a/13, şın- 36b/11, şın- 65a/8, şınuk 98b/2, şın 101b/5, söyken- 60a/13, süñük 91b/9, Tengri 80b/2, turgur- 78a/7, uğrı 12b/2, uğurlan- 12b/1, uğurlayın 90a/2, uğurluk 51a/4, uyan 8a/2, 5, üleş- 48a/14, viribi- 70a/10, yarak 38b/7, 90b/1, yarlıga- 66b/2, yasta- 102a/9, yavlağ 38a/5, yavu var- 50b/14, yazı, yazu 55a/6, 7, yazuklu 55a/2, yeñ 23a/11, yeñice 31b/12, yetil- 24a/4, yeyni 64a/2, 74b/4, yigrek 55a/2, yu- 64a/7, yuyıcı 41a/1.

1.2.2.3.1.3 Eserin Nüshaları

Tercümenin tespit ettiğimiz tek nüshası vardır. Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde 2347 numarada kayıtlıdır. Başlığı tezyinatlı ve tezhipli, sayfa cetvelleri tezhipli, tam meşin yaldızlı, salbekli, şemseli, cetvelli, mikrepli, şirazeli.

Cilt ebatı 279x169 (175x95) mm. 107 yapraktır. Harekeli güzel bir nesihle yazılmış olan eserin her sayfasında 14 satır vardır. Metnin konu başlıkları kırmızı, yeşil, koyu siyah mürekkeple yazılmış olan bablara ayrılmıştır. Arapça ibareler de (ayet, hadis, kelamıkibar, salavat, dua, şiir) kırmızı, yeşil, siyah mürekkeple yazılmıştır. Bir ayet veya hadis farklı renkte mürekkeple yazılabilmektedir. Eser ilmin önemiyle başlar, Cuma günün faziletiyle sona erer.

İstinsah tarihi hicri 1007, müstensihinin adı Ali b. Muhammed’dir. Eserde ketebe kısmında istinsah tarihi ve müstensihi şöyle verilmektedir:

Ketebehu el-‘abdü’l-muhtâcu ilellâhi’l-bârî ‘Ali İbn-i Muḥammed fî târihi senete seb‘a ve elf mine’l-hicreti’n-nebeviyyeti.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

2.1 TÜRKÇE KELİME KÖKLERİNDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞLARI

2.1.1 (a) ünlüsü

2.1.1.1 Ön seste:

Ön seste (a) ünlüsü için üstünlü medli elif (آ), üstünlü elif (ا), elif (ا), kullanılmıştır:

Üstünlü medli elif (آ) ile yazılışı:

أجى acı 94a/2

أذ ad 2b/8

أقر aq-ar 89a/6

أى ay 56a/5

Üstünlü elif (ا) ile yazılışı:

ارپه arpa 84b/9

أىق لار ayak-lar 88b/9

أىرلمك ayrıl-mañ 21a/12

أىرۇق ayruk 30b/3

Elif (ل) ile yazılışı:

اغ ağ 94a/10.

اغِرْدُر ağır-dur 10b/10

الثُونُ altun 98b/13

ايْتِمَقْ ayıtmaq 32a/8

Çekmeli elif (ل'):

اَكُوْبْ añ-up 39a/1

اغْرِنَهْ 'ağz-ı-n-a 8a/2

اغَاچَهْ 'ağac-a 54b/3

اَزْ 'az 8a/1

2.1.1.2 İç seste:

İç ses durumunda (a) ünlüsü üstün (ـ) veya elif (ل) ile karşılanmıştır:

Üstünlü elif (ل) ile yazılışı:

بَالْ bal 97b/11

چَنَاقْ çanağ 84b/4

قَانْ kan 56b/10

طَاغْ tağ 93a/7

Üstün (ـ) ile yazılışı:

بَرْمَقْ barmaq 84b/4

قَنَاتْلَرْ kanat-lar 6b/5

طَرَاقْ taraq 28a/2

يَبْرَقُ yaprak 91b/3

Elif (ل) ile yazılışı:

اياقلىرىن ayak-lar-ın 25b/8

بغداي buğday 63a/12

قاتلدى katıl-dı 12b/6

طاش taş 20a/10

2.1.1.3 Son seste:

Son ses durumunda (a) ünlüsü, üstün (ـ), elif (ل), üstünlü he (ه), bazen de he (ه) ile karşılanmıştır:

Üstünlü elif (ل) ile yazılışı:

آتا ata 40b/13

باباك baba-ñ 28a/4

قارا kara 102b/13

قوجا koca 88b/8

Elif (ل) ile yazılışı:

بابا baba 49b/9

قرنجانوك qarınca-nuñ 92a/3

يارلغاسون yarlıga-sun 9a/7

يستا-دوم yasta-dum 102a/9

Üstün (ـ) ile yazılışı:

أَغْدِي ağla-dı 18a/10

أَرْقَسِي arka-sı 18b/13

صِغْدِي şığa-dı 14a/6

طَرْدِي tara-dı 28a/2

Üstünlü he (ه) ile yazılışı:

ارِبِه arpa 24a/14

اُورْتَه سِنْدَه orta-sı-n-da26b/8

تَحْتَه tahta 99a/2

اُوشْدَه uşda 106b/12

He (ه) ile yazılışı:

آنه ana 38b/3

سَقْلَه saqla 48a/2

2.1.2 (e) ünlüsü

2.1.2.1 Ön seste:

Ön ses durumunda (e) ünlüsü, üstünlü elif (إ) veya elif (ا) ile karşılanmıştır:

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

أَفْنْدِسِنِي efendi-si-ni 49a/7

أَلِّي elli 12b/12

أَرْنَلِر eren-ler 81b/2

أَرُوْئْ er-üñ 39a/12

Elif (ل) ile yazılışı:

ات et 76a/13

اتكنه eteg-i-n-e 55b/5

اونه ev-i-n-e 59a/9

ايو eyü 48a/12

2.1.2.2 İç seste:

İç ses durumunda (e) ünlüsü genellikle hareke ve harfle temsil edilmemiş şekilde veya üstün (◌◌) ile karşılanmıştır. Fakat bazen bir imla düzensizliği olarak elif (ل) ve üstünlü elif (ل) ile yazıldığı da görülmektedir:

Üstün (◌◌) ile yazılışı:

بُكْ beg 9a/3

بُرْكْ berk 95b/2

دُكْرْدَهْ deñiz-de 51a/2

كُلْدِيْ gel-di 28b/13

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

چُورْبُ çevür-üp 9a/11

كُجْ geç 9a/2

كِرپُجْ kerpüc 80b/13

سُكِرْدِجْكْ segird-icek 45a/13

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

يُرَاسِنَه yöre-si-n-e 92b/5

يُجَاسِنُ yüce-si-n 78a/5

2.1.2.3 Son seste:

Son ses durumunda (e) ünlüsü, üstün (ـ), üstünlü he (ه), (ه) ile karşılanmıştır:

Üstün (ـ) ile yazılışı:

بَزِدِي beze-di 90a/1

دَدَمُكْ dede-m-ün 27a/2

دُوْشِدِي döşe-di 18a/7

يُورِدِكِي yöre-de-ki 17a/9

Üstünlü he (ه) ile yazılışı:

گِجِه gice 25a/4

اِرْتِه irte 25a/4

سُوْيَلِه söyle 21b/9

يُوجِه yüce 36b/13

He (ه) ile yazılışı:

دَرِه dere 46a/10

اُيَلِه öyle 75a/10

سَنِه sene 51a/11

سِرْكِه sirke 97b/12

2.1.3 (ı, i) ünlüsü

2.1.3.1 Ön seste:

Ön ses durumunda (ı, i) ünlüsü, esreli elif (ل), elif (ل) esreli elif ye (ای) ile karşılanmıştır.

Esreli elif (ل) ile yazılışı:

إِرَاغ ırağ 30b/3

إِلْك ilk 63b/6

إِسْتَدِي iste-di 44b/9

إِشْتُدْم işit-dü-m 9a/14

Elif (ل) ile yazılışı:

ارْغَاتلر ırğat-lar 106a/8

ارْمَاقْلر ırmağ-lar 6a/9

امْدَى imdi 32a/3

انْجُو incü 51a/3

Elif ye (ای) ile yazılışı:

ایلیگی ilig-i 6b/1

ایلؤك il-üñ 12a/13

ایرته ırte 25a/4

ایش iş 46b/9

2.1.3.2 İç seste:

İç ses durumunda (ı, i) ünlüsü, esre (ـ), ye (ی), esreli ye (ی) ile karşılanmıştır.

Esreli ye (ی) ile yazılışı:

دیشن diş-i-n 98a/5

قین kıl 40b/10

Esre (ـ) ile yazılışı:

دیلندن dil-i-n-den 59b/13

دیش diş 59b/7

صیغدی şığa-dı 14a/6

سودی siv-di 35b/14

Ye (ی) ile yazılışı:

بیک biñ 9a/6

دیرکه direg-e 98a/6

گیجه gice 11b/7

سیزرسیز siz-er-siz 51a/2

Hareke ve harf ile temsil edilmiş yazılışı:

چغروب çığır-up 55a/9

چقۇق çık-duk 54b/2

پکار pınar 49a/1

2.1.3.3 Son seste:

Son ses durumunda (ı) ünlüsü, esre (ـ), ye (ي) ve esreli ye (ي) ile karşılanmıştır.

Esre (ـ) ile yazılışı:

دِرْمَدُرُ diri mi-dür 100a/6

قُونَشِكُنِي konşî-ñ-ı 94b/7

قُزُلَرُنْ kuzî-ları-n 26a/3

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

أَصِي aşşî 40b/2

دِرِي deri 44b/9

اِكِي iki 100a/9

قُونَشِي konşî 77b/7

Ye (ي) ile yazılışı:

بِيYİ bitî 12a/1

چِرِيYİ çeri 37a/14

شِمْدِيYİ şimdi 56a/1

أُوغْرِيYİ uğrı 74b/14

2.1.4 (o, ö) ünlüsü

2.1.4.1 Ön seste:

Ön ses durumunda (o, ö) ünlüsü, ötreli elif (أ) ve ötreli elif vav (أو) ile karşılanmıştır.

Ötreli elif (أ) ile yazılışı:

أُغْلان 89b/1

أُولُور 89a/9

أُرْتاغِ 86a/9

Ötreli elif vav (أو) ile yazılışı:

أوق 14b/12

أوت 91b/4

أُولدي 61b/4

أوزي 102a/4

Elif vav (او) ile yazılışı:

أوقد 106b/14

أودندن 76a/10

أوكسز 56a/3

أوكوش 31a/14

2.1.4.2 İç seste:

İç ses durumunda (o, ö) ünlüsü, ötreli vav (ؤ), ötre (ُ), ve vav (و) ile karşılanmıştır.

Ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

چُونكُدِي çöngel-di 24a/3

قُولِنْدِن قول-ı-n-dan 48a/3

سُوْز söz 31a/14

يُولُ yol 71a/3

Ötre (ُ) ile yazılışı:

دُنْمَدِي dön-me-di 28a/11

دُرْت dört 12a/11

سُقْدِي soğ-dı 105b/9

يُرَاسِنَه yöre-si-n-e 92b/5

Vav (و) ile yazılışı:

كوك gök 56a/4

قوچ қоç 70a/10

كوكِن kök-in 91b/5

يولده yolda 9a/9

2.1.5 (u, ü) ünlüsü

2.1.5.1 Ön seste:

Ön ses durumunda (u, ü) ünlüsü; ötreli elif vav (أُ), ötreli elif (أ), elif vav (او) ve elif (ا) ile karşılanmıştır.

Ötreli elif vav (أُ) ile yazılışı:

أَوْجَمَاقُ uç-mağ 47b/11

أُونُ un 107a/1

أُوچُ üç 15a/6

أُونُ ün 37b/7

Ötreli elif (أ) ile yazılışı:

أُسْكُورَهْ üsküre 97b/11

أُسْتَنْدَهْ üst-i-n-de 98b/4

Elif vav (او) ile yazılışı:

أُونْتُدِي unut-dı 48b/2

أُوَيْنِ uyan 8a/2

أُوِيَانِلَهْ uyan-la 8a/5

أُورْتَمَكَهْ üret-meg-e 6b/4

Elif (ا) ile yazılışı:

أُمَارَمُ um-ar-am 65a/9

أُنْتُدُمُ unut-du-m 86a/14

أُرْبُرْدِي ürper-di 91b/10

أُزُومُ üzüm 98b/10

2.1.5.2 İç seste:

İç ses durumunda (u, ü) ünlüsü, ötreli vav (وُ), ötre (ـُ) ve vav (و) ile karşılanmıştır.

Ötreli vav (وُ) ile yazılışı:

التُّونُ altun 98b/13

كُمُوشُ gümüş 75a/14

اوتُّورُ otur 11b/1

طُوتُ tut 41a/4

Ötre (ـُ) ile yazılışı:

كُنْدُزُ gündüz 20b/10

كُنْشُدُهْ güneş-de 21b/4

اورُجُ oruc 92a/9

وُرْدِي vur-dı 97a/8

Vav (و) ile yazılışı:

بوجُفْدِهْ bucağ-da 106b/14

كوْنُشُ güneş 70a/7

اوکوشُدُرُ öküş-dür 31a/14

يوجُهْ yüce 43a/6

2.1.5.3 Son seste:

Son ses durumunda (u, ü) ünlüsü, iç ses durumunda olduğu gibi ötreli vav (و), ötre (ـ) ve vav (و) ile karşılanmıştır.

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

انجُو incü 51a/3

قَبُو kapu 62a/4

صُو şu 102a/9

طَامُو tamu 20a/8

Ötre (ـ) ile yazılışı:

أوقْدَى oku-dı 104b/6

أويديلرْ uyu-dı-lar 36a/8

يأزْدَه yazu-da 78a/4

يُورْدِي yürü-di 64b/11

Vav (و) ile yazılışı:

دَلُو delü 50a/8

قَمُو kamu 29a/11

صَيْرُو sayru 54a/12

يأزومزْ yazu-muz 70a/7

2.2 YARDIMCI SESLERİN VE EKLERİN YAZILIŞI

2.2.1 YARDIMCI SESLERİN YAZILIŞ ŞEKİLLERİ

2.2.1.1 ı, i

Esre (ـ) yazılan ı, i yardımcı seslerine metnimizden örnekler şöyledir:

صَلِنْمَشْ şal-ı-n-mış 30b/12

سَوْنَرْم sev-i-n-er-em 73a/10

صَغِقْلَنْ şıĝ-ı-n-kıl 42a/4

Eski Anadolu Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eklerinden önce gelen yardımcı sesler yuvarlaktır. Fakat metnimizde düz şekilli örneklerine de rastlanmaktadır:

كِتَابِمِزْ kitāb-ı-mız 23b/7

أُغْلِم oĝl-ı-m 88a/11

پَادِشَاهِمِزْ padişāh-ı-mız 88a/13

يُوزْم yüz-i-m 22b/4

2.2.1.2 u, ü

Metnimizde u, ü yardımcı sesi üç şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

الْوَكْ el-ü-ñ 63a/9

قَرْدَاشُوكْ kardaş-u-ñ-a 71a/6

مَالُومْ māl-u-m 23a/10

اوْكُومَزْدَه öñ-ü-müz-de 50b/6

Ötre (أ) ile yazılışı:

عَوْرَتَلَرُكُوْزِيْ ‘avrat-lar-u-ñuz 40a/12

بَغْزَمْدَنْ boğaz-u-m-dan 94a/3

كُوْزَمْدَنْ göz-ü-m-den 81b/1

يُوْزَم yüz-ü-m 42a/13

Vav (و) ile yazılışı:

بِيْنَكُوْك bineg-ü-ñ 55a/12

قَاتُوْكُوْزِدَه kat-u-ñuz-da 40a/14

2.2.1.3 n

Metnimizde n yardımcı sesi nun (ن) ile karşılanmıştır:

بُوْنِي bu-n-ı 26b/12

قَاتِيْ قَاتِيْ قَاتِيْ kat-ı-n-a 17a/10

قُوْلَنْدَنْ qol-ı-n-dan 48a/3

2.2.1.4 y

Metnimizde y yardımcı sesi ye (ي) ile yazılmıştır:

دَكْلِيَالُوْم diñ-le-y-elüm 50b/5

كِيْجِيْه gice-y-e 106a/10

اِيْرْتِيْه irt-e-y-e 42b/6

شُوْيِي şu-y-ı 61b/14

2.2.2 EKLERDE ÜNLÜLERİN YAZILIŞ ŞEKİLLERİ

2.2.2.1 YAPIM EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.1.1 İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

2.2.2.1.1.1 -an, -en eki

Çokluk, topluluk ve cinsiyet bildiren isimler türetir. Ek, Eski Türkçeden³⁶ beri hep aynı şekilde kullanılmıştır.³⁷ Metnimizde iki kelimedede görülen bu ek iki şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (ı) ile yazılışı:

اوغلانز og(u)l-an-lar 22a/12

Üstün (ـ) ile yazılışı:

ارنلر er-en-ler 81b/2

2.2.2.1.1.2 -ar, -er eki

Sayı isimlerinden üleştirme sıfatları türetir. Metnimizde eki sadece bir kelimedede tespit ettik. Ekin ünlüsü üstün (ـ) ile karşılanmıştır:

بیرر bir-er (kez) 90a/10, 12

بیرر bir-er (nürdan tabak) 105a/8

³⁶ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon*, C.I, Wiesbaden 1991, s.91.

³⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım, İstanbul 1998, s.174.

2.2.2.1.1.3 -caḡ, -cek; -çaḡ, -çek eki

Küçültme, sevgi, şefkat, zaman, durum bildirir. Ünlüsü üstün (ـ) ile yazılmıştır:

دَاغْلَقْ daḡla-caḡ 102a/5

كَاغْ gök-cek 64a/3

كَاغْ gök-çek 93a/11

يَاغْلَقْ yalın-çaḡ 23a/3

2.2.2.1.1.4 -cı, -ci, -çı, -çi eki

Meslek ve uğraş bildiren isimler türeten bir ektir. Bu ekin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Erseli ye (ي) ile yazılışı:

قَوچِيْلَرْدُرْ qov-cı-lar-dur 82a/2

شَفَاعَتچِيْسِيْ şefa'at-çı-sı 55a/2

يَرْدَمچِيْ yardım-çı 14b/8

زِنْدَانچِيْ zindān-çı 42b/4

Ye (ي) ile yazılışı:

قَوْلچِيْلَرِيْ qullık-çı-ları 11a/7

يَاغْلَانچِيْ yalancı 24a/4

2.2.2.1.1.5 -cılayın, -cileyin eki

Benzerlik ifade eden isimler türetir. Ek bir kelime (sizcileyin) dışında hareke ve harfle temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

اَنْجَلِيْنْ an-cılayın 31a/4

بَنْجَلِيْنْ ben-cileyin 87a/9

بونجلىن bu-n-cılayın 99a/8

سىزچىلىن siz-cıleyin 70b/11

2.2.2.1.1.6 -cuğaz, -cügez, -çuğaz eki

Küçültme, sevgi ve şefkat bildirir. Ek üç şekilde yazılmıştır:

Ekin u, ü ünlüsünün ötreli vav (ۇ), a, e ünlüsünün üstün(ـ) ile yazılışı:

طشچۇغۇزلىرى taş-cuğaz-lar-ı 20a/14

Ekin u, ü ünlüsünün ötreli vav (ۇ), a, e ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

قىزچۇغۇز kız-cuğaz 102a/7

قولچۇغۇز kul-çuğaz 31b/13

Her iki ünlünün de hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

اۋجىزه ev-cügez-e 44a/14

2.2.2.1.1.7 -cuq, -cük eki

Küçültme ve sevgi bildiren bir ektir. Ekin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (ۇ) ile yazılışı:

ازچۇق aza-cuq 3b/8

دىكىچۇق diken-cük 84a/9

قىرىچۇق qarı-cuq 85b/11

اۋغۇلانىچۇق oğlan-cuq 27a/8

Ötre (ـ) ile yazılışı:

أَزْجُقْ aza-cuḳ 3b/5

بِرْزُجْكْ birez-cük 41a/13

كُجُجُكْ küçü(k)-cük 91/12

أُغْلَانْجُقْ oḡlan-cuḳ 64b/9

Vav (و) ile yazılışı:

أُغْلَانْجُوقْلَرْنِ oḡlan-cuḳ-ların 26a/11

أُغْلَانْجُوعْهُ oḡlan-cuḡ-a 26b/14

2.2.2.1.1.8 -daş eki

Ortaklık ve beraberlik ifade eden isimler türetir. Ekin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ekin ünlüsünün üstünlü elif ile (ئ) yazılışı:

قَرْدَاشُمُ qar-daş-u-m 40a/7

قَرْنِدَاشُمُ qarın-daş-u-m 10a/13

يُولْدَاشْ yol-daş 60a/11

يُولْدَاشِى yol-daş-ı 41b/3

Ekin ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

قَرْدَاشْ qar-daş 71a/4

Ekin ünlüsünün elif (ل) ile yazılışı:

يُولْدَاشْ yol-daş 6b/7

2.2.2.1.1.9 -duḡ eki

-duḡ eki metnimizde bir kelimedede görülmektedir, ekin ünlüsü hareke ile temsil edilmemiş şekilde karşılanmıştır:

يَصْدُق yaş-duḡ 102a/9

2.2.2.1.1.10 -duz, -düz eki

Metnimizde bu ek “yılduz” ve “gündüz” kelimelerinde görülmekte olup ekin ünlüsü ötre (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

كُنْدُز gün-düz 24b/14, 50a/4, 69a/5

يَلْدُز yıl-duz 56a/9

Ekin ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

كُنْدُز gün-düz 20b/10, 73a/3, 75b/3

2.2.2.1.1.11 -egü eki

Eke yalnızca “biregü” sözcüğünde rastladık. Ekin ilk ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Ekin ilk ünlüsünün üstün (ـ), ikinci ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

بِرْكُو bir-egü 29a/2, 42b/1

Ekin ilk ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

بِرْكُو bir-egü 48a/6

بِرْكُوِي bir-egü-y-i 83b/1

2.2.2.1.1.12 -kı, -ki eki

İçinde bulunma, bağıllık ve aitlik ifade eder. Eski Türkçede ek, “-kı, -ki” olarak iki şekilde kullanılmaktaydı. -kı şekli Eski Anadolu Türkçesinde de görülmektedir. Metnimizde de ekin kalın şeklinin başındaki ünsüzün sadalılaşıp yumuşamış örnekleri tespit edilmiştir. Ekin ünlüsü üç şekilde yazılmıştır:

Esreli ye (ی) ile yazılışı:

گۆدکی gök-de-ki 17b/5

هوادکی hava-da-ki 7b/7

سندکی sin-de-ki 102b/6

طباقدغی tabağ-da-ğı 97b/10

Ye (ی) ile yazılışı:

گمیده کی gemi-de-ki 36b/8

گۆدکی gök-de-ki 93b/5

یردکی yir-de-ki 7b/7

یۆردکی yöre-de-ki 17a/9

He (ه) ile yazılışı:

برکاتنده که berekat-ı-n-da-ki 9b/7

اچنده که iç-i-n-de-ki 23b/6

اچنده که iç-i-n-de-ki 39b/7

2.2.2.1.1.13 -la, -le eki

Eski Türkçede la, lä şeklinde kullanılmakta olan bu ek aslında “ile” takısından gelmiştir.³⁸ Bu ekle türetilen kelimeler bir takı öbeği hükmünde olduğu için genellikle zarf türünden isimler türetir. Ekin ünlüsü he (ه) ile karşılanmıştır:

دؤنله dün-le 78a/6

ؤيله öy-le 8b/13, 69b/10, 76b/7.

2.2.2.1.1.14 -layın, -leyin eki

Ek, isimden fiil yapan -la, -le eki ile -ı, -i gerundium ekinin birleşerek bir tek ek haline gelmesi, sonra -n vasıta hali ekinin de benliğini kaybedip bu birliğe katılması ile meydana gelmiştir.³⁹ Benzerlik ve durum ifade eder. Ekin a, e ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde ve üstün (ـ) ile; ı, i ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

Ekin a, e ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

كشئين kişi-leyin 28b/12

اغرين uğur-layın 9a/2

Ekin a, e ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

دؤنكىى لىن dün-ki-leyin 44a/13

اسرئلىن esrik-leyin 91a/2

اغرين uğur-layın 94b/14

³⁸ Muhammet Yelten, Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler, İstanbul, İÜEF Basımevi, 2009, s. 30.

³⁹ Muharrem Ergin, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2002, s. 173-174.

2.2.2.1.1.15 -lık, -lik, luğ, lük eki

Genellikle soyut anlamda isim türeten -lık, -lik ekinin ünlüsüne dönemin Türkçesinde daha çok düz şekilleri hakimdir. Ancak metnimizdeki ekin az da olsa düzlük-yuvarlaklık bakımından kökün ünlüsüne uyduğu görülmektedir. Düz şekliyle ekin ünlüsü esre (ـ) ve ye (ى) ile yazılmıştır:

Esre (ـ) ile yazılışı:

قَتْلُكُ kon-uğ-lık 104b/6

طَانُوقُ tanu-ğ-lık 26b/3

يُوعِه لِكِي yüce-lig-i 75a/12

اولولِغِه ulu-lıg-ı-n-a 55b/7

Ye (ى) ile yazılışı:

ايلىق ay-lık 27a/6

يالونوزلىق yalunuz-lık 102b/12

Metnimizde ek, luğ, -luğ, lük şeklinde yuvarlak ünlülü olarak da tespit edilmiştir ve ünlüsü de ötreli vav (و), ötre (ـ) ve vav (و) ile yazılmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

طَانُوقُ tanu-ğ-luğ 18b/8

Ötre (ـ) ile yazılışı:

چوقلُق çok-luğ 105a/4

قُللُق kul-luğ (eyledüm) 105b/13

طَانُوقِغِن tanu-ğ-luğ-ı-n 74a/14

توقلُق toğ-luğ 78b/9

Vav (و) ile yazılışı:

اغورلوقى ugur-luğ-ı 51a/4

2.2.2.1.1.16 -lu, -lü eki

İsimlerden sıfat yapan -lu, -lü ekinin ünlüsü daima yuvarlaktır. Ekteki yuvarlaklığın -IIG > -IU değişiminden meydana gelmiştir.⁴⁰ Ekin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ünlünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

أتلوسنه at-lu-sı-n-a 22a/9

دزلو dür-lü 38b/14

إشلو iş-lü 60a/4

يازقولر yazuk-lu-lar 55a/2

Ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

دتلو dat-lu 26a/12

هيبتلو heybet-lü 2a/3

گناهلورنه günāh-lu-lar-ı-n-a 56b/14

سوكلودر sev-gü-lü-dür 3b/3

Ek, düz ünlülü olarak metnimizde yalnızca bir kelimedede tespit edilmiş olup he (ه) ile yazılmıştır:

سنله لر sin-li-ler 40a/11

⁴⁰ Erdoğan Boz, “Eski Anadolu Türkçesinde +IU Eki Üzerine”, **TDAY Belleten 2001/I-II**, S.44, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.40.

2.2.2.1.1.17 -mış, -miş eki

-mış, -miş eki, Eski Anadolu Türkçesinde altı ve yedi sayı adları üzerinde kalıplaşmış olarak görülür, sayı sıfatları türetir. Ekin ünlüsü esre (ـ) ile yazılmıştır:

آلتَمِش alt-mış 18b/4, 77a/14

يَتَمِش yet(i)-miş 15b/5, 18b/1, 76a/6

2.2.2.1.1.18 -ncı, -nci eki

Derecelendirme sıfatları türeten bu ekin ünlüsü metnimizde ye (ـ) ile yazılmıştır:

آلتَنجى altı-ncı 46b/11

بِشَنجى beş-i-nci 46b/10

اِكْنجى iki-nci 15b/14

يَدْنجى yeddi-nci 46b/12

Yardımcı ünlünün ötre (ـ) ile yazılışı:

أُوچُنجى üç-ü-nci 6a/2

دُردُنجى dörd-ü-nci 71a/11

2.2.2.1.1.19 -ndü eki

Ek, “iki” sayı isminin üzerine gelerek zaman bildirir. Metnimizde ek tek bir kelimedede tespit edilmiştir. Ekin ünlüsü ötreli vav (ـ) ve vav (و) ile yazılmıştır:

Ünlünün ötreli vav (ـ) ile yazılışı:

اِكْنْدُو iki-ndü 69b/10, 75a/12, 77a/12

Ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

اِكْنْدُو iki-ndü 70b/2, 4

2.2.2.1.1.20 -raḳ, -rek eki

Sıfatlardan ve zarflardan çokluk, fazlalık derecelerini ifade eden kelimeler türetir. Metnimizde bu ek iki kelimedede görülmekte olup ekin ünlüsü üstün (ـَ) ile yazılmıştır:

كچرك kiçi-rek 88a/8

يكركي yig-reg-i 20a/2

يكرك yig-rek 56a/11

يكركدُر yig-rek-dür 83b/1

2.2.2.1.1.21 -sul eki

İsimlerden sıfat yapan -sul eki metnimizde yalnızca bir kelimedede tespit edilmiştir. Ekin ünlüsü ötreli vav (وُ) ve vav (و) ile yazılmıştır:

Ötreli vav (وُ) ile yazılışı:

يخسُول yoh-sul 11b/13

يوقسُوللُر yok-sul-lar 74a/1

يوقسُولسِن yok-sul-sen 11a/13

Vav (و) ile yazılışı:

يخسوله yohsul-a 47a/13

يوقسُوللُرَه yok-sul-lar-a 46b/6

2.2.2.1.1.22 -suz, -süz eki

İsimden sıfat türeten -suz, -süz eki, -lu, -lü ekinin menfisidir. Metnimizde bu ekin ünlüsü yuvarlaktır, üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

قورقوسوزلر qorq-u-suz-lar 29b/12

السوز el-süz 11a/5

كوزسوز göz-süz 11a/5

ؤكسوز ök-süz 22a/12

Ötre (ئ) ile yazılışı:

صوچسوزلر şuç-suz-lar-ı 90a/4

Vav (و) ile yazılışı:

اڭسوزده añ-suz-da 35a/8

صورسوز şor-u-suz 57b/14

Ek, düz ünlülü olarak esre (→) ile de yazılmıştır:

دكسزلك diñ-siz-lik 78b/8

حياسزله hayāsız-lar-a 82a/6

ايمان سز imān-sız 39b/1

رياسز riyā-sız 86b/9

2.2.2.1.2 İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

2.2.2.1.2.1 -a-, -e- eki

-a, -e eki metnimizde iki şekilde karşılanmıştır:

Üstün (◌̄) ile yazılışı:

دِلدِي dil-e-di 97b/7

اۈزۈقدۈرۈز uz-a-k-dur 38a/3

يارلىغى يارلىغ-a-dı 52b/1

ياشايدىر سا yaş-a-r-sa 101a/3

Üstünlü elif (◌̇) ile yazılışı:

اوينار oy(u)n-a-r 64b/12

2.2.2.1.2.2 -ar- eki

Metnimizde bu ekin ünlüsü üstün (◌̄) ile karşılanmıştır:

اغردي ağ-ar-dı 94a/12

بو زردى boz-ar-dı 100a/5

صردى şar(ı)-ar-dı 100a/5

2.2.2.1.2.3 -al-, -el- eki

Bu ekin ünlüsü metnimizde iki şekilde yazılmıştır:

Üstün (◌̄) ile yazılışı:

بۇگلدۇغۇ buñ-al-dug-u-n 42a/1

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

يؤنلدم yön-el-düm 50b/3

2.2.2.1.2.4 -da-, -te- eki

-da, -te ekinin ünlüsü metnimizde iki şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (İ) ile yazılışı:

الذامسُون al-da-masun 40a/8

Üstün (ـ) ile yazılışı:

الْدِي al-da-dı 40a/9

الْدُمْدِي alda-n-ma-dı 28a/7

اِسْتَدِي is-te-di 88b/6

اِسْتَسَه is-te-se 43b/12

2.2.2.1.2.5 -ı- eki

Metnimizde bir kelimedede görülen bu ek iki şekilde karşılanmıştır:

Esre (ـ) ile yazılışı:

سَقْتِمَق şak-ı-n-mak 61a/3

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

سَقْتَه سَن şak-ı-n-a-sen 94b/13

سَقْتَوُكْ şak-ı-nuñ 40a/8

2.2.2.1.2.6 -l- eki

-l ekinden önceki ünlü iki şekilde yazılmıştır:

Ekten önceki ünlünün esre (ـ) ile yazılışı:

دِيرِدِي diri-l-di 84a/4

Ekten önceki ünlünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

اَكْسَلِمَز aksi-l-mez 83a/11

2.2.2.1.2.7 -la-, -le- eki

Metnimizde -la-, -le ekinin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Üstün (ـُ) ile yazılışı:

بَكَمَقْ bañ-la-mağ 65a/14

بوغَزُليز bogaz-la-y-a-lar 26a/8

قوجَالدي koca-la-dı 88b/11

اوتتليايْدُم ot-la-y-a-y-du-m 55a/9

Üstünlü he (هَ) ile yazılışı:

گِزْله giz-le 62a/5

كفنْله kefen-le 45a/10

He (ه) ile yazılışı:

ايشْله iş-le 3b/7

قوجْله koca-la 88b/14

2.2.2.1.2.8 -n- eki

Metnimizde -n ekinin örnekleri şöyledir:

أَرِيْنَةَ arı-n-a 62b/10

أَرْنَهُ arı-n-a 63a/2

بِرْكَنْمِش berk-i-n-miş 22a/5

سُؤْيَكْنِمِش söyke-n-miş 60a/13

2.2.2.1.2.9 -r- eki

Metnimizde -r ekinin örnekleri şöyledir:

أَچَاغِرْه لُرْ çığı-r-a-lar 8a/2

أَچَاغِرْدِي çığı-r-dı 95a/13

أَچَاغِرْمَازْ çığı-r-maz 40b/4

أَقْرَارْدِي kara-r-dı 15b/12

2.2.2.1.2.10 -sa- eki

Metnimizde bu ek, bir yerde geçmişir, ekin ünlüsü üstün (◌̄) ile yazılmıştır:

أَشَاذُوْمْ şu-şa-du-m 81a/9

2.2.2.1.2.11 -t- eki

Sadalaşma hadisesinin görüldüğü eklerdendir. İki ünlü arasında “t”, “d”ye dönüşür. Metnimizde yalnızca bir yerde görülen ek sadalı şekildedir:

أَرْدَه arı-d-a 72a/7

2.2.2.1.2.12 -u- eki

Metnimizde -u eki “uzun” kelimesinde görülmektedir, ek üç şekilde yazılmıştır:

Ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

اۇزۇن uz-u-n 101b/1

اۇزۇن uz-u-n 66b/3

ازۇن uz-u-n 94b/9

اوزۇنى uz-u-n-ı 60a/7

Ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

اوزۇنلىغى در uz-u-n-lıg-ı-dur 98a/6

Ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

اوزونى uz-u-n-ı 6a/12

2.2.2.1.3 FİILDEN İSİM YAPMA EKLERİ

2.2.2.1.3.1 -a, -e eki

Metnimizde -a, -e ekine yalnızca “çevre” sözcüğünde rastlamaktayız. Ek, iki şekilde yazılmıştır:

Üstünlü he (ه) ile yazılışı:

چۆره çev(i)r-e 50a/11

چۆره سن çev(i)r-e-si-n 88a/14

He (ه) ile yazılışı:

چۆره سنده çev(i)r-e-si-n-de 6a/9

2.2.2.1.3.2 -aḳ, -ek eki

Metnimizde -aḳ, -ek ekine üç kelimedede rastlamaktayız, ekin ünlüsü üç şekilde yazılmıştır:

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

قونأغمه ḳon-aḡ-u-m-a 97b/7

Üstün (ـ) ile yazılışı:

بينكوك bin-ek-ün 55a/12

قونأḳ ḳon-aḳ 97b/4, 104b/10.

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

قونأḳ ḳon-aḳ 97b/4

2.2.2.1.3.3 -cek eki

Metnimizde yalnızca bir kelimedede geçmiştir, ekin ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

يجكندن yi-cek-i-n-den 84b/10

2.2.2.1.3.4 -ğ eki

Metnimizde yalnızca bir kelimedede görülmüştür, ekin öncesindeki ünlü üç şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (İ) ile yazılışı:

بَاغِي ba-ğ-ı 91b/9

Üstün (ـ) ile yazılışı:

بَغْدِي ba-ğ-la-dı 106b/7

بَغْدِي ba-ğ-la-dı 81b/6

بَغْدِي ba-ğ-la-duk 81b/8

بَغْدِي ba-ğ-la-duñuz 81b/7

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

بَغْدِي ba-ğ-la-dı-lar 74b/8

بَغْدِي ba-ğ-la-y-a-sen 72b/8

بَغْدِي ba-ğ-la-y-up 4b/13

بَغْدِي ba-ğ-lu 81b/5

2.2.2.1.3.5 -ı eki

-ı eki metnimizde bir kelimedede tespit edilmiştir, ye (ي) ile karşılanmıştır:

يَازِيه yaz-ı-da 55a/7

يَازِيه yaz-ı-y-a 55a/6

2.2.2.1.3.6 -ķ, -k eki

Metnimizde -ķ, -k ekinin örnekleri şöyledir:

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

يراقُ yara-ķ 38b/7

Üstün (ـ) ile yazılışı:

دلكُ dil-e-k 104b/1

بزكي beze-k-i 55a/1

دوشكلرُ döşe-k-ler 6a/13

طارقُ tara-ķ 28a/2

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

طانوقُ tanu-ķ 17a/7

Ötre (ـ) ile yazılışı:

بيكُ büyü-k 83a/12

چوركُ çürü-k 15b/3

Vav (و) ile yazılışı:

طانوقُ tanu-ķ 8a/2

2.2.2.1.3.7 -gü eki

Ek, genellikle soyut isim türetir. Eski Türkçe döneminde ekin -ğu, -gü ve -ku, -kü olarak her iki şekli de mevcuttu.⁴¹ Eski Anadolu Türkçesinde ekin düz ünlülü örnekleri yoktur, ek daima yuvarlak ünlülü şekildedir.⁴² Metnimizde bu ek yalnızca bir kelimedede tespit edilmiş olup kef ile yazılmıştır, ekin ünlüsü de iki şekilde görülmektedir:

Ötre (←) ile yazılışı:

سَوُكُلُو sev-gü-lü 41a/1

Vav (و) ile yazılışı:

سَوُكُوِي sev-gü-ñ-i 48b/9

سَوُكُوِسْنَه sev-gü-si-n-e 49a/8

سَوُكُوِسْنِي sev-gü-si-ni 48b/9

2.2.2.1.3.8 -ıcı, -ici eki

İki heceli olan ek, dört şekilde karşılanmıştır:

Ekin birinci ünlüsünün esre (←) ile, ikinci ünlüsünün ye (ی) ile yazılışı:

قَوْرُقُوْدِجِنْدُرُ kırık-u-d-ıcı-dur 35b/3

Ekin birinci ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün ye (ی) ile yazılışı:

اَوْرُجْ طُوْتِجِي oruç tut-ıcı 91b/7

يِرْتِجِي yırt-ıcı 55a/7

⁴¹ Faruk Kadri Timurtaş, **Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)**, Haz.: Mustafa Özkan, Ankara, TDK Yayınları, 1997, s.121.

⁴² Ahmet Karadoğan, “Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler”, **TDY Belleten 2001/I-II**, S:44, Ankara 2003, s.174.

Ekin her iki ünlüsünün de ye (ي) ile yazılışı:

نَمَازٌ قَلِيْجِيْ namāz kı1-ı1c1 91b/8

وَفَا قَلِيْجِيْ vefā kı1-ı1c1 14a/8

يَارِيْجِيْ yar-ı1c1 2a/1

Ekin birinci ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün esreli ye (ي) ile yazılışı:

قِيْرِيْجِيْ kı1r-ı1c1 2a/1

2.2.2.1.3.9 -ku eki

Metnimizde yalnızca bir kelimedede geçmiştir ve ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

اُوَيْقُوْ uy(u)-ku 43b/4

اُوَيْقُوْ uy(u)-ku 50a/7

Vav (و) ile yazılışı:

اِيْقُوْدَةُ uy(u)-ku-da

اُوَيْقُوْدِنِ uy(u)-ku-dan 49b/10

اُوَيْقُوِيْهِ uy(u)-ku-y-a 49b/13

2.2.2.1.3.10 -m eki

Metnimizde ekin yardımcı ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

اُوْلُوْمٌ öl-ü-m 31a/2

اُوْلُوْمٌ öl-ü-m 32a/7

الْوَمَّ öl-ü-m 77a/7

Vav (و) ile yazılışı:

الْوَمَّه öl-ü-m-e 89b/9

أَوْلَمَةٌ öl-ü-m-e 34a/10

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

اولم öl-ü-m 30a/11

أولم öl-ü-m 38a/14

يَرْمَ yar-ı-m 98b/1

2.2.2.1.3.11 -mağ, -mek eki

Metnimizde ekin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

يَاكَلِمَاق yañıl-mağ 46b/2

يُونَمَاق yu-n-mağ 45a/9

Üstün (ـ) ile yazılışı:

بَاڤَلَاْمَاق bañ-la-mak 65a/14

اَوْقَمَغِي oqu-mağ-ı 11b/6

اَوْلْدُرْمَكْلَه öl-dür-mek-le 18a/14

سَوْمَكْدَن sev-mek-den 60b/14

2.2.2.1.3.12 -mış, -miş eki

Metnimizde ek, yalnızca iki kelimedede tespit edilmiştir, ekin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Esre (ـ) ile yazılışı:

يَمِشْ yi-miş 98b/5

يَمِشِيْ yi-miş-i 92a/2

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

يَارَدَلْمَشْكَ yarad-ı-l-mış-uñ 1b/6

يَمِشْ yi-miş 75b/14

يَمِشْلَرِيْ yi-miş-ler-i 97b/10

2.2.2.1.3.13 -n eki

Metnimizde -n ekinden önceki yardımcı ünlü üç şekilde yazılmıştır:

Yardımcı ünlünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

صَتُونُ şat-u-n (ala) 47b/12

صَتُونُ şat-u-n (aldı) 55a/6, 85a/6

اَوْزُونُ uz-u-n 66b/3

Yardımcı ünlünün esre (ـ) ile yazılışı:

اِكْنِ ek-i-n 14a/2

Yardımcı ünlünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

اِكْنَلْرُ ek-i-n-ler 6b/9

اَوْزَنْدُرُ uz-u-n-dur 48a/3

2.2.2.1.3.14 -nç eki

Metnimizde -nç eki bir yerde görülmektedir:

كُولْنَجْ gül-ü-nç 26b/8

2.2.2.1.3.15 -mur eki

Metnimizde -mur eki yalnızca “yağmur” kelimesinde görülmektedir, ekin ünlüsü ötreli vav (و) ile karşılanmıştır:

يَغْمُورُ yağ-mur 2a/9, 13a/11, 21a/7, 82a/9.

2.2.2.1.3.16 -su eki

Metnimizde bu ek bir kelimedede görülmektedir, ekin ünlüsü ötreli vav (و) ile yazılmıştır.

يَتْسُو yat-su 44b/7, 62a/7, 69b/11, 77a/14.

2.2.2.1.3.17 -t eki

Sadalaşma hadisesinin görüldüğü eklerdendir. İki ünlü arasında “t”, “d”ye dönüşür. Metnimizde yalnızca bir yerde görülen ek sadalı şekildedir:

بِنُوْدِدِر bin-ü-d-i-dür 55a/8

2.2.2.1.3.18 -u, -ü eki

Metnimizde -u, -ü eki üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

اَيْرُو ay(ı)r-u 92b/13

الْوُ ol-ü 89b/1

أرتۇسى ört-ü-si 97b/8

طلۇ tol-u 93a/7

يارۇسى yar-u-sı 11b/2

Ötre (ـ) ile yazılışı:

قورۇمدن қорқ-u-m-dan 34b/3

Vav (و) ile yazılışı:

قوқوسى қoқ-u-sı 85a/11

قورқو қorқ-u 29b/6

اولۇذر öl-ü-dür 7a/6

أرتوسن ört-ü-sin 49b/3

طولو tol-u 51a/10

2.2.2.1.3.19 -uğ, -uқ, -ük eki

Ek; tek heceli adlara, sıfatlara, miktar sayılarına eklenip, anlatılan düşüncenin ortaya çıktığını gösteren geçişsiz fiiller türetir.⁴³ Metnimizde ekin kalın şekli -uğ, -uқ, ince şekli -üg, -ük şeklinde tespit edilmiştir. Ekin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

آپوعدى aç-uğ-dı 18b/13

بؤلۆك böl-ük 35a/9

صنوق sın-uқ 98b/2

қонуқ қon-uқ 79a/14

⁴³ Ayşe İlker, **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**, TDK Yayınları, Ankara 1997, s.54.

Ünlüsünün ötre (ئ) ile yazılışı:

ارتُق art-uq 76a/7

ايرُق ayr-uq 100a/3

بۆلُك böl-ük 35b/5

اويَانُق uyan-uq 105a/10

Ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

ارتوغنى art-uğ-ı-n-ı 48a/7

بويروغن buyr-uğ-ı-n 71b/10

اينوق uyan-uq 105a/11

2.2.2.1.4 FİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

2.2.2.1.4.1 -ar, -er eki

Metnimizde -ar, -er ekinin ünlüsü üstün (ـ) ile karşılanmıştır:

چقَرَه çık-ar-a 41a/3

چقَرَدِي çık-ar-dı 44b/9

گدره gid-er-e 75b/12

قوپَرَدِي kop-ar-dı 80a/2

2.2.2.1.4.2 -der eki

Metnimizde -der eki iki kelimedede tespit edilmiştir, ekin ünlüsü üstün (ـ) ile yazılmıştır:

دُنْدِرْدَلَر dön-der-di-ler 102a/13

دُنْدَرْمُ dön-der-em 91a/7

كُنْدَرْدِي gön-der-di 104b/11

كُنْدَرْدِلَرُ gön-der-di-ler 95b/9

2.2.2.1.4.3 -dur, -dür eki

Metnimizde ekin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

اِرِشْدُورَم iriş-dür-em 71a/7

Ötre (أ) ile yazılışı:

كِيْدُرْدِي gey-dür-di 75a/3

كَزْدُرْدِيَلَر gez-dür-di-ler 33a/8

اِشْتَدْرُدِك işit-dür-düñ 59a/10

اُولْشُدْرُدِي üleş-dür-di 12a/13

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

قَرِشْدُرْمِيَه سَنَن qarış-dur-ma-y-a-sen 74a/5

قَوْشُدْرَه kavuş-dur-a 71a/12

اُنْتَدْرَه unut-dur-a 101b/2

يَنْدُرْدُم yan-dur-du-m 23b/9

2.2.2.1.4.4 -ele eki

İki heceli olan ek metnimizde yalnızca bir kelimedede görülmektedir, ekin örnekleri şöyledir:

دپله dep-ele 26a/4

دپلدوم dep-ele-dü-m 18b/2

دپلرلر dep-ele-r-ler 28b/3

دپلردی dep-ele-r-di 90a/2

2.2.2.1.4.5 -gur eki

Metnimizde bu ek yalnızca bir yerde geçmiştir, ekin ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

طورغره tur-gur-a 78a/7

2.2.2.1.4.6 -l eki

Metnimizde bu ekin yardımcı ünlüsü ı, i, u, ü olarak tespit edilmiştir. I, i yardımcı ünlü esre (→) ile yazılmıştır; yuvarlak ünlülü fiil köklerine u, ü getirilmiştir, ötre (←) ve vav (و) ile karşılanmıştır:

Ünlünün esre (→) ile yazılışı:

اكله an-ı-l-a 2b/6

ششیدی şeş-i-l-di 91b/9

ياردلمشلر yarad-ı-l-mış-lar 56a/9

Ünlünün ötre (←) ile yazılışı:

سورلكدن sür-ü-l-dük-den 30b/6

Vav (و) ile yazılışı:

بُكُولِمِشْ bük-ü-l-miş 89a/6

2.2.2.1.4.7 -ma, -me eki

Metnimizde olumsuzluk eki -ma, -me ekinin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ünlüsünün üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

أَچْمَاسِنْ aç-ma mı-sen 58b/2

الْمَا al-ma 87a/2

بُولِمَادُمْ bul-ı-ma-dum 15a/10

Ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

بُوُورْمَدِي buyur-ma-dı 4a/3

دِيلْمَدِي dile-me-di 18a/4

گُورْمَك gör-me-ñ 6a/5

أُورْتَمَدِي ört-me-di 18b/13

Ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

قَيُورْمَه kayur-ma 32a/3

قُورْقَمَه kork-ma 32a/3

شُورْمَه şor-ma 84b/11

2.2.2.1.4.8 -n eki

Metnimizde bu ekin yardımcı ünlüsü ı, i, u, ü olarak tespit edilmiştir. I, i yardımcı ünlü esreli ye (ي) ve esre (ـ) ile yazılmıştır; yuvarlak ünlülü fiil köklerine u, ü getirilmiştir, ötre (ـ) ile karşılanmıştır.

Ünlünün esreli ye (ي) ile yazılışı:

بَقِينِدِي bak-ı-n-dı 89b/3

Ünlünün esre (ـ) ile yazılışı:

صَالِمَش sal-ı-n-mış 30b/12

صَارِنِيوب sar-ı-n-up 14b/7

سَوْنِرِم sev-i-n-er-em 73a/10,11

صَغِنَقْل şıg-ı-n-kıl 42a/4

Ünlünün ötre (ـُ) ile yazılışı:

بُلُنْسَا bul-u-n-sa 101a/1

گُورُنُور gör-ü-n-ür 6a/14

2.2.2.1.4.9 -ur, -ür eki

Metnimizde -ur, -ür ekinin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ötreli vav (و) ile yazılışı:

أَرْتُورِيم art-ur-ayum 42b/11

بِشُورُورِدِي biş-ür-ür-di 64a/13

دَغُورُ deg-ür 104a/12

گُچُورُورِدِي geç-ür-di 53b/9

Ötre (ـُ) ile yazılışı:

طُورُورِدِي toy-ur-dı 10b/7

Vav (و) ile yazılışı:

كچورە geç-ür-e 19b/13

2.2.2.1.4.10 -ş eki

Metnimizde -ş eki, ünlüyle biten fiillere doğrudan doğruya, ünsüzle biten fiillere de bir yardımcı ünlü vasıtasıyla birleşirler. Ekin yardımcı ünlüsü ı, i, ü olarak tespit edilmiştir, yardımcı ünlü esreli ye (ی), esre (ـ), ötre (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

Ünlünün esreli ye (ی) ile yazılışı:

ایری شور ay(ı)r-ı-ş-ur 47a/5

Ünlünün esre (ـ) ile yazılışı:

بۆلشیم bul-ı-ş-ayum 99b/7

Ötre (ـ) ile yazılışı:

گۆرüşدیر gör-ü-ş-di-ler 99b/5

Hareke ve harf ile temsilmemiş yazılışı:

چغرشالر çag(ı)r-ı-ş-a-lar 53a/4

ایرشد ir-i-ş-di 2a/8

گیشمکچون gir-i-ş-mek-çün 57a/3

طاشاین tanı-ş-ayın 15b/2

2.2.2.1.4.11 -t eki

Sadalaşma hadisesinin görüldüğü eklerdendir. İki ünlü arasında “t”, “d”ye dönüşür. Metnimizdeki örnekleri şunlardır:

بَلُورْدَه belür-d-e 77b/13

قُورْقُتْدِي kork-u-t-dı 28a/6

سِغِرْدِجَكْ segir-d-icek 45a/13

اوغُرْدِرْسَن ugra-d-ur-sen 49a/9

2.2.2.1.4.12 -tür eki

Metnimizde sadece “getür-” fiilinde tespit edilen ekin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır. Fiil, Eski Türkçede “kel-” şeklindeydi:

Ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

گتُورُ ge-tür 106a/7

گتُورْدِي ge-tür-di 25b/12

Vav (و) ile yazılışı:

گتُورَه يم ge-tür-e-y-üm 58b/5

2.2.2.1.4.13 -y eki

Metnimizde -y ekini iki kelimedede tespit ettik, örnekleri şöyledir:

قُويْ ko-y 36a/6

قُويَه ko-y-a 61b/3

صَيْدِي şa-y-dı 48b/4

صَيْدِمُ şa-y-dum 40b/10

2.2.2.2 ÇEKİM EKLERİNİN YAZILIŞI

2.2.2.2.1 İYELİK EKLERİ

2.2.2.2.1.1 Teklik 1. şahıs iyelik eki -m, -(u)m, -(ü)m

Metnimizde tespit edilen yerlerde bu ekin yazılış şekilleri şöyledir:

Sonu ünlüyle biten ekin ünlüsü üstünlü elif (ل) ile yazılmıştır:

انأم ana-m 93a/2

ارآمدہ ara-m-da 19a/7

Sonu ünlüyle biten isimlere doğrudan doğruya bağlanmaktadır, ekin ünlüsü üstün (ـ) ile yazılmıştır:

آنم ana-m 37a/2

آتم ata-m 41a/2

ددمك dedem-ün 27a/2

نسنم nesne-m 17a/3

Ünsüzle biten isimlere eklenirken araya bir yardımcı ünlü alır. -m iyelik ekinin aldığı yardımcı ünlü yuvarlaktır (-u, -ü) ve üç şekilde yazılmaktadır:

Yardımcı ünlünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

قتومه kat-u-m-a 37a/6

دشوم diş-ü-m 84a/9

استوم iss-ü-m 81b/6

ألوم el-ü-m 42b/3

Yardımcı ünlünün ötre (ـُ) ile yazılışı:

بَنُّم ben-ü-m 100a/2

دِينُّم dīn-ü-m 78a/11

قَاتُّمُM kat-u-m-da 68b/10

سِرُّم sīrr-u-m 45a/3

Yardımcı ünlünün vav (و) ile yazılışı:

قِلاَغُومِه kulağ-u-m-a 32a/5

Ayrıca metnimizde, Eski Anadolu Türkçesinin yuvarlak temayülüne aykırı olarak, ünsüzle biten isimlere getirilen -m iyelik ekinden önceki yardımcı ünlü, birkaç kelimedede düz ünlülü (ı, i) olarak tespit edilmiştir:

گۆنلِـمِ göñl-i-m-i 72b/3

أُغْلِـمِ oğl-ı-m 88a/11

سَلَامِـمِ selām-ı-m-ı 9a/11

يُوزِـمِ yüz-i-m 22b/4

2.2.2.2.1.2 Teklik 2. şahıs iyelik eki -ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ

Metnimizde tespit edilen ekin yardımcı ünlüsü yuvarlaktır (-u-, -ü-) ve üç şekilde yazılmıştır:

Yardımcı ünlünün ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

أَدُوكى ad-u-ñ-ı 50a/14

بَلُوكدِه bel-ü-ñ-de 90b/1

أَلُوکْ el-ü-ñ 63a/9

قِپُوكدِه kapu-ñ-da 9b/12

Yardımcı ünlünün ötre (◀) ile yazılışı:

أَوْغَانُكُ oğlan-u-ñ 11a/10

نَفْسُكَ nefes-ü-ñ 100a/14

طَاشُكُ taş-u-ñ 45b/5

يُوزُكُ yüzüñ 63a/10

Yardımcı ünlünün vav (و) ile yazılışı:

بِينُكُوكُ bineg-ü-ñ 55a/12

2.2.2.2.1.3 Teklik 3. şahıs iyelik eki -ı, -i; -sı, -si

-ı, -i:

Metnimizde tespit ettiğimiz -ı, -i teklik 3. şahıs iyelik eki, iki şekilde yazılmıştır:

Esre (→) ile yazılışı:

أَرِيلُغِنَهْ arılığ-ı-n-a 26b/3

بَاشِنِى baş-ı-n-ı 55b/5

طَآغِنَهْ tağ-ı-n-a 91b/2

تَنِنْدَهْ ten-i-n-de 85a/2

Ye (ی) ile yazılışı:

أَدِى ad-ı 2b/8

إِلِى el-i 106b/3

إِوِى ev-i 25a/6

أُوزِى öz-i 28b/4

-ı, -i teklik 3. şahıs iyelik eki, metnimizde tespit ettiğimiz iki yerde ötre (←) ile yazılmıştır:

أَرْدُنَهُ ard-u-n-a 83a/8

أُوْنُدُرُ ün-ü-dür 96a/1

-sı, -si:

Ekin ünlüyle biten kelimelerdeki kullanılışı olan -sı, -si şekli, metnimizde, üç şekilde yazılmıştır:

Sin, ye, esre (سى) ile yazılışı:

أَنَاْسِي ana-sı 26b/5

أَرْقَسِي arka-sı 18b/13

كَمْسِي gemi-si 32a/1

كَجْسِي kici-si 105b/14

Sin ye (سى) ile yazılışı:

أَوَاْزَه سِي āvāze-si 32a/2

كِچِي سِي kiçi-si 105b/4

Esreli sin (س) ile yazılışına daha çok kelime ortasında rastlanır:

دُعَاْسِي du'ā-sı-n 50b/711

حَازِيْنَه سِي hazīne-si-n-e 23b/3

قَاطُوْسِيْنَه kapu-sı-n-a 20a/8

مَرْتَبَه سِي mertebe-si-n 62b/5

2.2.2.2.1.4 Çokluk 1.Şahıs İyelik eki -muz, -müz; -(u)muz,

-(ü)müz

Çokluk 1. şahıs iyelik ekinin hem kendi ünlüsü, hem de yardımcı ünlüsü yuvarlaktır, metnimizde üç şekilde görülür:

Ekin ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

خَبَرْمُوزُ haber-ü-müz 40a/14

قَاتْمُوزُهُ qat-u-muz-a 16a/1

أَوْكُومُوزُهُ õñ-ü-müz-de 50b/6

شَيْخُومُوزِدِن şeyh-ü-müz 13a/14

Ekin ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

دِرْلِغِومُوزِكِ dirlig-ü-müz-üñ 84b/12

الْمُوزِلُهُ el-ü-müz-le 40b/2

دُوسْتُمُوزِكِ döst-u-muz-uñ 43b/6

پَيغَمْبِرْمُوزُ peygamber-ü-müz 53a/2

Ekin ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

دِيلِغْمُوزُ dileg-ü-müz 53a/1

طَپْدُغْمُوزُ tapduğ-u-muz 105b/7

Metnimizde Eski Anadolu Türkçesinin yuvarlaklık temayülüne aykırı olarak -muz, -müz iyelik ekinin ünlüsü, dört yerde düz -ı, -i olarak tespit edilmiştir:

عِلْمُومِزُ ‘ilm-ü-miz 4b/6

كِتَابِمِزُ kitāb-ı-mız 23b/7

خَالِمِزَه hāl-i-miz 31b/3

پادشاهمیز padişāh-ı-mız 88a/13

2.2.2.2.1.5 Çokluk 2. şahıs iyelik eki -ñuz, -ñüz; -(u)ñuz,

-(ü)ñüz

Metnimizde çokluk 2. şahıs iyelik ekinin hem kendi ünlüsü hem de yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır, iki şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

قتوكوزده kat-u-ñuz-da 40a/14

مالكوزك māl-u-ñuz-uñ 69b/2

نمازكوزي namāz-u-ñuz-ı 69b/1

Ekin ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

اراكوزده ara-ñuz-da 18a/6

فكركوز fikr-ü-ñüz 4a/10

هابركوز haber-ü-ñüz 40a/14

ايشكوز iş-ü-ñüz 24b/13

مالكوز māl-u-ñuz 40a/11

ارجكوزي oruc-u-ñuz-ı 69b/1

2.2.2.2.1.6 Çokluk 3. şahıs iyelik eki -ları, -leri

Metnimizde çokluk 3. şahıs iyelik eki üç şekilde yazılmıştır:

Birinci ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsü esreli ye (ي) ile yazılışı:

آدلىرى ad-ları 4b/4

عَاشِقْلَرِي ‘aşık-ları 49b/4

كُوْغُلَرِي göñül-leri 35a/12

قَوْمَلَرِي kavm-ları 26a/14

Birinci ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün esre (ـ) ile yazılışı:

جُوْبَانْلَرِنَه çoban-ları-n-a 24b/11

فَرِشْتَلَرِنَه ferişte-leri-n-e 78a/5

كِنَاهْلَرِنِي günāh-ları-n-ı 58a/10

عِيَالْلَرِنَه ‘iyāl-leri-n-e 10a/7

Birinci ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün ye (ي) ile yazılışı:

اِيَاقْلَرِيْن ayak-ları-n 25b/8

الْلَرِيْن el-leri-n 25/8

پِيْغَمْبَرْلَرِيْ peygamber-leri 57b/11

صُوْلَرِيْ şu-ları 21a/7

2.2.2.2.2 ÇOKLUK EKİ -lar, -ler

Çokluk eki -lar, -ler’in ünlüsü, metnimizde iki şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün üstün (ـُ) ile yazılışı:

آتَلَرْدُنْ at-lar-dan 45b

اِبْرَارْلَرْدِنْ ebrār-lar-dan 76a/4

صَالِيْرْلَرِيْ şalyar-lar-ı 88b/8

يِلْلَرْ yıl-lar 78a/8

Ekin ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

أَتَلَرْدَنْ at-lar-dan 45b/4

فَرِشْتَلَرُ ferişte-ler 92b/4

قَوْشَلَرُ kuş-lar 7b/7

يُوقْسُولَلَرُ yoqsul-lar 74a/1

2.2.2.2.3 SORU EKİ -mı, -mi

Hem isim hem fiil çekim eki olan soru ekinin ünlüsü hep düzdür. Metnimizde dört şekilde yazılmıştır:

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

عِلْمٌ مِي ‘ilm mi 71a/6

ايرِشْمَدُمْ مِي iriş-me-dü-m mi 68b/1

وَارْدَكْمِي var-du-ñ mı 93b/14

يُدْكُمِي yi-dü-ñ mi 84b/2

Esre (ـ) ile yazılışı:

بِلُورْمِسْنُ bil-ür mi-sen 71b/7

بِيلُورْمِسْرُ bil-ür mi-siz 82a/2

دِرْمِدْرُ diri mi-dür 106a/6

أُولَى مِدْرُ öli mi-dür 7a/2

Ye (ي) ile yazılışı:

جِهَتْنَدَنْ مِيدْرُ cihet-i-n-den mi-dür 8b/10

دِيدُ كَمِي di-dü-ñ mi 86a/13

أولمز میسنزُ olmaz mı-sız 35a/11

وارمی var mı 87b/9

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

مذُرُ الكده el-üñ-de mi-dür 58a/14

دِرْمذُرُ diri mi-dür 100a/6

حَرَاممذُرُ ḥarām mı-dur 8b/10

اشدُرْمسُنُ işidür mi-sen 75b/8

2.2.2.2.4 AİTLİK EKİ -ki

Aitlik eki -ki metnimizde üç şekilde karşılanmıştır:

Eserli kef, ye (کي, كى) ile yazılışı:

هَوَادِکِی havā-da-ki 7b/7

سِنْدِکِی sin-de-ki 102b/6

Hareke verilmeden kef ve ye (کى) ile yazılışı:

دِکِیْزْدِکِی deñiz-de-ki 7b/6

کَمِیْدَهْ کِی gemi-de-ki 36b/8

کُوکْدَهْ کِی gök-de-ki 91a/11

وَقْتْدَهْ کِی vaqt-da-ki 32a/12

Esreli gayın, ye (غِی) ile yazılışı:

آغْدِغِی ağac-da-ğı 14a/13

اَرَاْسِنْدِغِی ara-sı-n-da-ğı 44a/3

قرندغى qarn-ı-n-da-ğı 37b/5

طبقدغى tabaq-da-ğı 97b/10

2.2.2.2.5 ZAMİR MENŞELİ ŞAHIS EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.5.1 Teklik 1. şahıs ekleri -am, -em, -ın, -in, -n

-am, -em

Teklik 1. şahıs eki -am, -em üstün mim (مـ) şeklinde yazılmıştır. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

بیلورم bil-ür-em 4a/9

دکنم diñlen-em 38a/10

سورم sev-er-em 49a/5

صورسارم şor-ısar-am 46a/3

وارم var-am 38a/4

-ın, -in, -n

Metnimizde bu ekin ünlüsü esreli ye (ي) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün esreli ye (ي) ile yazılışı:

نیجه ایسیرین nice id-esi-r-i-n 88a/10

وارین var-ın 15b/2

Hareke ve harf ile ile temsil edilmemiş yazılışı:

اویمشن uyu-mış-ın 37b/7

2.2.2.2.5.2 Teklik 2. şahıs ekleri -sen; -sin

-sen

(سَنْ) şeklinde yazılan ve ünlüsü esre (ـ) ile gösterilen ekin metnimizdeki örnekleri şöyledir:

بَقَّاسَنْ bak-a-sen 23b/12

اَوْقِيَّاسَنْ oqu-y-a-sen 11a/13

سَوَّسَنْ sev-e-sen 21a/5

يَرْدُرْسَنْ yarad-ur-sen 4a/7

-sin

(سِن) şeklinde yazılan ve ünlüsü esre (ـ) ile gösterilen ekin metnimizdeki örnekleri şöyledir:

دُرِشْمَزْسِن düriş-mez-sin 62a-9

حَيْرَايْلِمَزْسِن hayr eylemez-sin 62a/9

2.2.2.2.5.3 Teklik 3. şahıs eki

Teklik 3. şahıs için ayrı bir ek yoktur. Bazen şekil ve zaman ekinden sonra, -dur kuvvetlendirme eki getirilmektedir:

گِرْسَرْدُر gir-iser-dür 46a/13

اَوْلَسَرْدُر ol-ısar-dur 66b/3

وِيرْسَرْدُر vir-iser-dür 106a/13

2.2.2.2.5.4 Çokluk 1. şahıs ekleri -uz, -üz; -vuz, -vüz

Çokluk 1. şahıs eki -uz, -üz iki şekilde yazılmıştır:

Ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

قورقۇز korq-ar-uz 93a/9

Ünlüsünün ötre (ئ) ile yazılışı:

بىلۈز bil-ür-üz 44b/2

ئەمىن اولمىز emin ol-maz-uz 30b/6

-vuz, -vüz çokluk 1. şahıs ekinin ünlüsü metnimizde ötre (ئ) ile yazılmış olup genellikle istek kipinde görülür:

ايدۇز id-e-vüz 88a/11

ساغۇز saġ-ar-vuz 84b/13

ساتۇز sat-ar-vuz 84b/3

قورتلاۇز qurtul-a-vuz 71a/2

2.2.2.2.5.5 Çokluk 2. şahıs eki -sız, -siz

Metnimizde ekin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Esre (ئ) ile yazılışı:

بىچارە اولۇرسىز biçäre ol-ur-sız 87a/9

دېرىسز di-r-siz 38a/13

كىدىرسز gid-er-siz 41b/1

سۆيلىرسز söyle-r-siz 19a/6

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

بلمزسز bil-mez-siz 4a/9

بلوورسز bul-u-vir-ür-siz 88a/11

كلورسز gel-ür-siz 50b/10

اولمز ميسز ol-maz mı-siz 35a/11

2.2.2.2.5.6 Çokluk 3. şahıs eki -lar, -ler

Metnimizde ekin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Üstün (ـ) ile yazılışı:

ايدهلر eyid-e-ler 39b/5

هللك اولورلر helāk ol-ur-lar 80a/3

يزالر yaz-a-lar 80a/7

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

بللر bil-e-ler 66b/4

ديدلر di-di-ler 51b/4

كلورلر gel-ür-ler 76a/9

قويارلر koy-ar-lar 102b/2

2.2.2.2.6 İYELİK MENŞELİ ŞAHIS EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.6.1 Teklik 1. şahıs eki -m

Teklik 1. şahıs eki, mim (م) ile yazılmıştır:

ايتدُم eyit-dü-m 45b/5

كوردُم gör-dü-m 20a/5

صوردُم sor-du-m 21a/3

سويئسَم söyle-se-m 97a/5

2.2.2.2.6.2 Teklik 2. şahıs eki -ñ

Teklik 2. şahıs eki, daima sağır kef (ك) ile yazılmıştır:

دندُرُك döndür-ü-ñ 22b/4

كلوُك gel-ü-ñ 16a/6

اوترُك otur-u-ñ 8b/2

سورُسَك sev-er-se-ñ 25a/9

2.2.2.2.6.3 Çokluk 1. şahıs eki -ķ, -k

Çokluk 1. şahıs eki, ses uyumuna uygun olarak ķ (ق) ve k (ك) ile karşılanmıştır:

Kef (ك) ile yazılışı:

دندُك dön-dü-k 44b/5

كورُك gör-dü-k 16a/7

ويرُك vir-dü-k 40b/2

Kaf (ق) ile yazılışı:

چقۇق چık-du-ķ 54b/2

اوغرۇق uğra-du-ķ 54b/3

صنۇق şan-du-ķ 31a/3

2.2.2.2.6.4 Çokluk 2. şahıs eki -ñuz, -ñüz

Çokluk 2. şahıs eki, iki şekilde yazılmıştır:

Ünlünün ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

ديكوز di-y-i-ñüz 107a/3

كلدكوز gel-dü-ñüz 103a/13

كزسكوز gir-se-ñüz 63b/11

يوركوز yürü-ñüz 101a/9

Ünlünün vav (و) ile yazılışı:

بلدكوز bil-dü-ñüz 50b/10

بيوزرسكروز buyur-ur-sa-ñüz 13b/9

كوزدكوز gör-dü-ñüz 30b/5

قودكوز ķo-du-ñüz 41b/1

2.2.2.2.6.5 Çokluk 3. şahıs eki -lar, -ler

Çokluk 3. şahıs eki hareke verilmeden lam ve ra harfleri (لر) ile karşılanmıştır:

اوقديلر oķu-dı-lar 45b/13

صوزديلر şor-dı-lar 48a/9

وارديلر var-dı-lar 51b/5

اشتديئر işit-di-ler 81b/12

2.2.2.2.7 HAL EKLERİNİN YAZILIşLARI

2.2.2.2.7.1 Genitif ekleri -üm, -uñ, -üñ, -nuñ, -nüñ

-üm

Teklik ve çokluk 1. şahıs zamirlerine getirilen ekin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Ünlünün ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

بنوم ben-üm 57a/13

بزؤمئه biz-üm-le 31b/3

Ünlünün ötre (ئ) ile yazılışı:

بنم ben-üm 3b/13

بنمئه benüm-le 21a/13

بزؤم biz-üm 105a/1

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

بنم ben-üm 56a/8

بنمچؤن benüm-çün 54b/12

-uñ, -üñ

Ünsüzle sona eren isimlere getirilen -uñ, -üñ genitif ekinin ünlüsü, üç şekilde karşılanmıştır:

Ünlünün ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

اغجؤك ağac-uñ 75b/13

اتمُوك ata-m-uñ 96b/10

بِزُوك bez-üñ 86a/12

Ünlünün ötre (◌ْ) ile yazılışı:

عَالْمُكْ ‘alem-üñ 74b/3

مَالُكْ māl-uñ 12a/5

أَوْعُلَانُكْ oğlan-uñ 11a/10

شَهْرُكْ šehr-üñ 37a/12

Ünlünün vav (◌ِ) ile yazılışı:

أُمَّتُوكْ ümmet-üñ 47a/5

بِينُوكْ bineg-üñ 55a/12

-nuñ, -nüñ

Ünlüyle biten isimlere gelen ekin ünlüsü dört şekilde yazılmıştır:

Ünlünün ötreli vav (◌ِ) ile yazılışı:

أَتْسُنُوكْ ata-sı-nuñ 23b/3

بِغِيْنُوكْ begi-nüñ 26b/9

بُنُوكْ bu-nuñ 33a/11

قِرْنُوكْ kız-ı-nuñ 28a/3

Ünlünün ötre (◌ْ) ile yazılışı:

أَنَّهُ سُنُوكْ ana-sı-nuñ 93b/10

بَا شُنُوكْ baş-ı-nuñ 94a/9

كِشْنُوكْ kişi-nüñ 19b/13

طَامُونُكُ tamu-nuñ 81a/14

Ünlünün vav (و) ile yazılışı:

نَعْمَتْلَرِينُوكُ ni'met-leri-nüñ 51b/4

Ünlünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

خُرْمَانُكُ ħurmā-nuñ 86a/4

2.2.2.2.7.2 Akkuzatif ekleri -n, -nı, -ni, -ı, -i

-n

-ı, -i, -sı, -si 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen -n akkuzatif eki ekinin yazılışının (ن) olup ekten önceki ünlü esreli ye (ي) ve esre (ـ) ile karşılanmıştır:

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

اَتَاْسِيْنُ ata-sı-n 82a/6

كُونْشِيْ سِيْنُ kōnşı-sı-n 77b/7

بِيْتِيْنُ bitı-sı-n 78a/3

Esre (ـ) ile yazılışı:

كُورْكُوْسِيْنُ kōrku-sı-n 32a/7

مُزْدِيْنُ müzd-i-n 68a/6

رِيْزَاْسِيْنُ rıza-sı-n 78b/12

-nı, -ni

Akuzatif ekinin ünlüsü esreli ye (ي) ve ye (ى) ile karşılanmıştır:

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

بَاشِنِي baş-ı-nı 24a/11

قُولِنِي kul-ı-nı 51a/6

سِنِنِي sin-i-ni 37b/6

يُوزِنِي yüz-i-ni 23a/11

Ye (ى) ile yazılışı:

آنَاسِنِي ana-sı-nı 28a/8

بُويِنِي boyn-ı-nı 55b/5

فَظِنِي faẓl-ı-nı 54a/9

-ı, -i

Metnimizde -ı, -i akkuzatif eki, üç şekilde yazılmıştır:

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

دُشِي düş-i 42a/12

كُشِي kişi-y-i 29a/5

اِغْلَانِي oğlan-ı 23b/14

سَقَالُومِي şaḳal-u-m-ı 39a/8

Ye (ى) ile yazılışı:

بَکْزِي beñz-i 89a/6 ة

كُندُوي كُندü-y-i 74b/3

سُوزِي söz-i 40a/6

Esre ve he üstünde hemze (هـ) ile yazılışı:

كَلِمَةً kelime-i 63b/3

نَسْنَةً nesne-i 78a/9

2.2.2.2.7.3 Datif eki -a, -e

Datif eki metnimizde dört şekilde yazılmıştır:

Üstünlü elif (إِ) ile yazılışı:

بُورْجَا borcu-ñ-a 43b/3

قَرْشَمَا karşı-m-a 33b/4

أَوْغْلَانْلَرَا oğlan-lar-u-ñ-a 28b/7

تَنْكْرَمَا Tengri-m-e 23a/1

يَاÑ-a 35b/11

Üstün (ـ) ile yazılışı:

عَوْرَتْ avrat-a 36a/9

Üstünlü he (هـ) ile yazılışı:

اِرَه er-e 26b/10

كِشِيَه kişi-y-e 3a/7

تَنْكْرِيَه Tengri-y-e 3b/13

يِرَه yir-e 18a/7

He (ه) ile yazılışı:

آته at-a 45b/3

دويه deve-y-e 26b/13

عربه garb-a 2a/8

سجديه secde-y-e 17b/10

2.2.2.2.7.4 Lokatif eki -da, -de

-da, -de lokatif eki, metnimizde iki şekilde karşılanmıştır:

Ekin ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

آغجدغی ağac-da-ğı 14a/13

قارننغی karnın-da-ğı 37b/5

Ekin ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

آهريتده āẖiret-de 66a/12

گوكده gök-de 54a/6

وقتنده vaqt-ı-n-da 59b/5

ييره yir-de 60a/3

2.2.2.2.7.5 Ablatif eki -dan, -den, -din

-dan, -den

Metnimizde -dan, -den ablatif ekinin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Üstün (ـَ) yazılışı:

آتْسُنْدَنْ ata-sı-n-dan 3a/4

آتَنْدَنْ at-ı-n-dan 9a/10

دِيزُنْدَنْ diz-i-n-den 73b/1

كوزْمَنْدَنْ göz-ü-m-den 81b/1

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

دُنْيَا دَنْدَنْ dünyā-dan 5b/9

نَمَاز دَنْدَنْ namāz-dan 9b/11

شَرْق دَنْدَنْ şarḡ-dan 2a/8

-din

Metnimizde -din ablatif ekinin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ye (ي) ile yazılışı:

أُوڤْدِيْنْ öñ-din 101b/14

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

أُوڤْدِيْنْ öñ-din 94b/9

أُوڤْدِيْنْ كِي öñ-din-ki 76b/8

أُوڤْدِيْنْ كِي öñ-din-ki 35b/7

2.2.2.2.7.6 Vasıta ekleri -la, -le, -ıla, -ile, -n

-la, -le

Metnimizde -la, -le vasıta ekinin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Üstünlü he (ه) ile yazılmıştır:

اتله at-la 87b/4

ادبته edeb-le 96b/8

ايولكته eyülik-le 2b/6

عمرته 'ömr-le 3b/8

He (ه) ile yazılışı:

دمورته demür-le 44b/9

خالايقه halāyık-la 101b/7

عبادته 'ibādet-le 38b/8

عذره 'özr-le 54e/5

-ıla, -ile

Metnimizde -ıla, -ile vasıta ekinin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün esreli ye (ي) ile yazılışı:

امرته emr-i-y-ile 93b/1

كلمته gelmek-ile 70a/11

اعتقاده i'tikād-ı-y-ıla 43a/12

قدرته kudret-i-y-ile 81a/12

Ekin ünlüsünün esre (ـ) ile yazılışı:

چوبانله çoban-ıla 27a/4

عشقله 'ışk-ıla 52a/3

قوللة kul-ıla 44a/4

ماللة māl-ıla 12b/3

Ekin ünlüsünün ye (ى) ile yazılışı:

علموكيلة 'ilm-üñ-ile 15a/4

قاصديله kaşd-ı-y-ıla 81b/11

نسنه يله nesne-y-ile 88b/5

واقتيله vaqt-ı-y-ıla 81b/12

Esreli ve üstünlü elif (لا) ile yazılışı:

اىلاصلا ihlāş-ıla 72b/11

كىموكلا kimüñ -ile 94b/6

-n

Metnimizde -n vasıta ekinin yardımcı ünlüsü dört şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

اچون iç-ü-n 3a/14

Esre (ـ) ile yazılışı:

دگن deg-i-n 48b/1

دگن deg-i-n 66b/2

واقتن vaqt-ı-n 45a/14

Ye (ی) ile yazılışı:

دکین deg-i-n 50a/5

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

دکن deg-i-n 20a/11

وقتین vaqt-ı-n 91a/3

2.2.2.2.7.7 Eşitlik eki -ca, -ce, -çe

Metnimizde -ca, -ce eşitlik ekinin ünlüsünün yazılışı üstünlü he (ه) ve he (ه) iledir:

Ekin ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

آغرنجه ağır-ı-n-ca 74a/8

گناهجه günāh-ı-n-ca 11a/3

قطرسنجه қаtre-si-n-ce 77a/5

ثوابنجه şevāb-ı-n-ca 66a/3

Ekin ünlüsünün he (ه) ile yazılışı:

آردنجه ard-ı-n-ca 62a/3

بونجه bu-n-ca 38a/1

دیلنجه dil-i-n-ce 2b/5

صونجه soñ-ı-n-ca 66b/7

Metnimizde -çe eşitlik ekini yalnızca bir kelimedede tespit ettik. Ekin ünlüsünün yazılışı üstünlü he (ه) iledir:

نچه ni-çe 3b/10

نچه دُر ni-çe-dür 73a/3

نچه لَر ni-çe-ler 48a/7

نچه يه ni-çe-y-e 23b/7

-çe eşitlik ekinin ünlüsü bir yerde üstünlü elif (إ) ve bir yerde de elif (ا) ile karşılanmıştır:

نچاسی ni-çe-si 84a/5

نچاسِن niçe-si-n 81a/1

2.2.2.2.7.8 Yön eki -ra, -re; -aru, -erü

-ra, -re

Metnimizde -ra, -re yön ekinin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Ekin ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

صنكره soñ-ra 15b/7

صنكره يدي soñ-ra-y-dı 22a/12

طشُرَه taş-ra 23b/4

أوزره üze-re 94b/10

Ekin ünlüsünün he (ه) ile yazılışı:

طشره taş-ra 13b/4

-aru

Eski Türkçede -ğaru, -ğaru şeklinde kullanılan⁴⁴ -aru yön ekinin metnimizde a ünlüsü, üstünlü elif (ا) ve elif (ل) ile karşılanmıştır; u ünlüsü ise ötreli vav (و) ile yazılmıştır:

يوقارو yuq-aru 51a/13

يوقارو yuq-aru 92b/9

-erü

Eski Türkçede -gerü, -kerü şeklinde görülen⁴⁵ -erü yön ekinin metnimizde e ünlüsü üstün (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde; ü ünlüsü ise ötreli vav (و) ve vav (و) ile karşılanmıştır:

اچرو iç-erü 16a/6

اچرو iç-erü 23b/4

اچرو iç-erü 31b/7

ايلرو il-erü 15a/12

⁴⁴ Zeynep Korkmaz: **Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara 2000, s.5-8.
(Bkz. +ğaru/+gerü, +ğaru/+kerü)

⁴⁵ A.e., a.y.

2.2.2.2.8 BİLDİRME EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.8.1 Teklik 1. şahıs bildirme eki -am, -em

Metnimizde tespit ettiğimiz ekin ünlüsü üstün (ـَ) ile yazılmıştır:

اسيرَم esir-em 41b/7

اويم ev-i-y-em 102b/12

قُلاغوزَم kulağuz-am 71a/6

طانوغَم tanuğ-am 20b/2

2.2.2.2.8.2 Teklik 2. şahıs bildirme ekleri -sen; -sın, -sin

-sen

-sen Teklik 2. şahıs bildirme ekinin ünlüsü üstün (ـَ) ile karşılanmıştır:

اريسَن arı-sen 16b/6

قنده سنَ kada-sen 87b/13

سنسن sen-sen 9b/4

يوقسولسنَ yoksul-sen 11a/13

-sın, -sin

Ekin ünlüsü esre (ـِ) ile karşılanmıştır:

دخيسَن dağı-sın 78b/73

نچاسينَ niçe-sin 81a/1

يُجاسينَ yüce-sin 78a/5

2.2.2.2.8.3 Teklik 3. şahıs bildirme ekileri durur; -dur, -dür

-durur

Metnimizde daha çok ekleşmiş örnekleri mevcuttur, -durur şeklinin örnekleri şöyledir:

أَنْدَه دُرُرٌ anda durur 42a/7

بِغْلُوْدُرُرٌ bağlu durur 81b/5

زِنَا اْتَمَشَجَه دُرُرٌ zinā it-miş-ce durur 81b/14

-dur, -dür

Ekin ünlüsü ötre (ـُ) ile yazılmıştır:

بُوْدُرٌ bu-dur 47a/4

دَلِيْلُدُرٌ delîl-dür 55b/7

اِچْنَدَه دُرٌ iç-i-n-de-dür 23b/6

اِيْكِ دَغُلُدُرٌ iki degül-dür 70b/13

2.2.2.2.8.4 Çokluk 1. şahıs bildirme eki -uz, -üz

Metnimizde ekin ünlüsü ötreli vav (وُ) ile karşılanmıştır:

دِيْنِنْدَه يُوْرٌ dîn-i-n-de-y-üz 58b/8

قَالَجَقْ دَكْلُوْرٌ kalacağ degül-üz 97a/2

كِيْشِيُوْرٌ kişi-y-üz 12b/10

اُمْمِيُوْرٌ ümmet-i-y-üz 52b/14

2.2.2.2.8.5 Çokluk 3. şahıs bildirme eki dururlar

Ek, metnimizde yalnızca bir yerde geçmektedir, ekin örneği şöyledir:

عِمَارَتٌ اِيْلِيُوْ دُرُرْلَرْدِيْ 'imāret eyleyü dururlar-dı 100a/7

2.2.2.2.9 PARTİSİP EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.9.1 -dıķ, -dik, -duķ, -dük eki

Geçmiş zaman ifadesi taşıyan dıķ, -dik, -duķ, -düg, -düg, -duķ, -dük ekinin ünlüsü metnimizde üç şekilde yazılmıştır:

Ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

چِقْرَدُوْغْنِ çıkar-duķ-ı-n 74b/13

اَوْقُدُوْغْنِ oķu-duķ-ı-n 45b/10

اَوْلُدُوْكَدْنِ öl-dük-den 84a/4

سَوْدُوْكِيْ sev-dük-i 40a/7

Ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

دِيْدُوْكَلَرِيْ di-dük-leri 45a/5

اِشْلَدُوْكَوْكِ işle-dük-ün 107a/2

سُوْرُلْدُوْكَدْنِ sürül-dük-den 30b/6

Ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

كَلْدُوْكِيْ gel-dük-i 22a/5

اَوْقُوْدُوْغِيْلَهْ oķu-duķ-ı-y-la 13a/10

Ekin düz ünlülü şeklini metnimizde bir kelimedede tespit ettik, ünlüsü esre (ـ) ile karşılanmıştır:

سَوْدِكْچُون sev-dik-çün 25b/4

2.2.2.2.9.2 -mış, -miş eki

Geçmiş zaman ifade eden -mış, -miş partisip ekinin ünlüsü esre (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

قَبُولِ اُولْمِشْ kabûl ol-mış (ħac) 3b/2

كچمىش geç-miş (nesneye) 101a/4

2.2.2.2.9.3 -an, -en eki

Geniş zaman ifadesi taşıyan -an, -en partisip ekinin ünlüsü metnimizde üç şekilde karşılanmıştır:

Ekin ünlüsünün üstünlü elif (İ) ile yazılışı:

حَاصلِ اَوْلَانْ ħāşıl ol-an 63a/3

قَالَنْ ħal-ān (ħalāyıkdan) 66b/3

طوتَانْ tut-an 99b/8

يَاتَانْ yat-an 105a/14

Ekin ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

قَالَنْ ħal-an (endamları) 63b/14

قورقمين korħma-y-an 30b/7

صِغِنَانْ ŝıġın-an 42a/4

Ekin ünlüsünün elif (l) ile yazılışı:

قَلَمِيَانُ kıılma-y-an 80b/6

سَجْدَه قَلَان secde kııl-an 80a/7

Metnimizde ekin ince ünlüsü daima üstün (◀) ile yazılmıştır:

دَلِيْن دِلِه-Y-EN 104a/4

كَلْنُ gel-en 40b/6

گِرْنُ gir-en 82a/4

أُولْنُ öl-en 43b/13

2.2.2.2.9.4 -acak, -ecek eki

Gelecek zaman ifadesi taşıyan -acak, -ecek partisip ekinin metnimizde ünlüleri dört şekilde karşılanmıştır:

Ekin ilk ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ikinci ünlüsünün üstün (◀) ile yazılışı:

بَكَلِيْجَكْ bekle-y-ecek 47a/12

گِرْجَكْ gir-ecek 39a/6

قَالَجَقْ kal-acak (degülüz) 97a/2

Ekin ilk ünlüsünün elif (l), ikinci ünlüsünün üstün (◀) ile yazılışı:

قَچَاقْ kaç-acak (vakt) 45a/14

Ekin iki ünlüsünün de üstün (◀) ile yazılışı:

اِنَجَكْ in-ecek 80b/2

Ekin ilk ünlüsünün elif (l) ile, ikinci ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

طُورَاجِقْ tur-acak 74b/9

2.2.2.2.9.5 -ası, -esi eki

Gelecek zaman ifade eden bu partisip ekinin⁴⁶ e ünlüsü üç şekilde yazılırken, i ünlüsü daima esreli ye (ى) ile karşılanmıştır:

Üstünlü elif (ل) ile yazılışı:

كَلَّاسِيْ gel-esi (nesne) 101a/6

قَوَّيَّاسِيْ koy-ası (degülem) 46a/2

Elif ile (l) yazılışı:

اَصَّيْ قَلَّاسِيْ aşşı kıl-ası (degülsen) 44b/12

دَنَّاسِيْ dön-esi (vaqt) 94b/5

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

عَانِ وِيرَسِيْ cān vir-esi (vaqt) 29b/11

2.2.2.2.9.6 -maz, -mez eki

Olumsuz geniş zaman ifadesi taşıyan -maz, -mez partisip ekinin ünlüsü üstün (ـَ) ile karşılanmıştır:

بِلْمَزْلِكْرِيْنَه bil-mez-lik-ler-i-n-e 4b/4

⁴⁶ -ası, -esi eki için bkz. Mecdut Mansuroğlu, “Türkçede -ĠAY/-GEY Eki ve Türemeleri”, **Jean Demy Armağanı**, Haz.: Janos Eckman, Agah Sırrı Levend ve Mecdut Mansuroğlu, Ankara, TTK Yayınları, 1958, s.178-181.

كِرْمَزْدَنْ gir-mez-den (öñ) 102a/2

اويْمَزْدَنْ uyu-maz-dan 36a/11

يِرْمَزْ yara-maz (iş) 23a/6

2.2.2.2.9.7 -ur eki

Gelecek zaman ifade eden -ur partisip ekine metnimizde iki kelimedede rastladık.

Ekin ünlüsü ötreli vav (و) ile yazılmıştır:

يَنْوُر yan-ur (baş) 87a/4

يَتْوُر yat-ur (baş) 74b/6

2.2.2.2.10 GERUNDİUM EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.10.1 -a, -e eki

Bu ek, üç şekilde yazılmıştır:

Üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

بِقَابْأَمْ baq-a-bil-em 91a/8

Üstün ile (ـ) yazılışı:

ايرْمَزْ ir-e-mez 1b/4

Üstünlü he ile (ه) yazılışı:

اَصْه aş-a (koydılar) 29a/5

دِيْكَه dik-e (koyalar) 22a/10

اِشْدَه işid-e (gele) 53a/5

قَوْجَه قَوْجَه qoc-a qoc-a 99b/5

2.2.2.2.10.2 -dukca, -dükce eki

Ekin u, ü ünlüsü ötre (◌ُ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, a ünlüsü üstünlü he (◌َ) ile karşılanmıştır:

u, ü ünlüsünün ötre (◌ُ) ile yazılışı:

كَلْدُكْجِه gel-dükce 68a/5

حَرَكَتْ اِتْدُكْجِه hareket it-dükce 2a/5

u, ü ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

دَوْرْ اِتْدُكْجِه devr it-dükce 2a/5

اَوْدُقْجِه (dünyāda) ol-dukca 2b/5

2.2.2.2.10.3 -ı, -i eki

-ı, -i gerundium eki üç şekilde yazılmıştır:

Esreli ye (ی) ile yazılışı:

حَرَامْ قَلِي وَيْرْ ḥarām kı1-ı-vir 39a/8

صَلِي وَيْرْدِيلِر şal-ı-vir-di-ler 21b/11

تَبْدِيلْ قَلِي وَيْرْ tebdīl kı1-ı-vir 24b/8

Esre (ـ) ile yazılışı:

صُونْ وَيْرْدِي şun-ı-virdi 96a/6

Ye (ی) ile yazılışı:

دِي وَيْرْدِي de-y-i-virdi 16a/2

ويُرِي بيلمى vir-i-bil-e mi 39b/2

2.2.2.2.10.4 -ıcaq, -icek eki

Ekin birinci ünlüsü ı, i; esreli ye (ى), esre (ـ) ve ye (ى) ile yazılmıştır. Ünlüyle biten fiillerde de bu şekilde görülmektedir. Fakat y ünsüzü, bu durumda yardımcı ses olmuştur. İkinci ünlüsü üstünlü elif (إ) ve üstün (ـ) ile yazılmıştır:

ı, i ünlüsünün esreli ye (ى) ile yazılışı:

كيجة اوليجق gice ol-ıcaq 25a/1

ı, i ünlüsünün esre (ـ) ile yazılışı:

سجده قلاجق secde kııl-ıcaq 79a/5

ı, i ünlüsünün ye (ى) ile yazılışı:

كوريجك gör-icek 9a/10

ايشديجك işid-icek 12b/4

اوليجق ol-ıcaq 10a/6

اوليجك öl-icek 30a/13

Ayrıca metnimizde iki yerde -ıcaq, -icek ekinin ötreli olarak -ucaq, -ücek şeklinde yazılmış olduğu görülmektedir:

كورجك gör-ücek 18b/14

سنوجق sın-ucaq 31b/9

2.2.2.2.10.5 -inca, -ince eki

Ekin dar ünlüsü ı, i ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde; a, e ünlüsü ise üstünlü he (ه) ve he (ه) ile yazılmıştır. Ünlüyle biten fiillere getirilirken araya “y” yardımcı sesi gelmiştir:

a, e ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

كلنجه gel-ince 68a/4

اچمينجه iç-me-y-ince 77a/7

طوتمينجه tut-ma-y-inca 64a/5

وارنجه var-inca 68a/3

a, e ünlüsünün he (ه) ile yazılışı:

دستور اولمينجه destür ol-ma-y-inca 53a/6

حلال ايلمينجه ḥalāl eyle-me-y-ince

ديمنجه di-me-y-ince 48a/6

النجه ol-inca 77a/10

2.2.2.2.10.6 -ken eki

i- fiiline fiiline -ken gerundium eki getirilmektedir. Ekin ünlüsü üstün (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır:

Üstün (ـ) ile yazılışı:

يتركن yit-er-ken 103a/1

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

ديركن dir-ken 37a/6

كچركن geçer-ken 23a/4

كذركن gider-ken 37a/3

يؤنركن yun-ar-ken 98a/3

2.2.2.2.10.7 -madın, -medin eki

Ekin ilk ünlüsü a, e hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde veya üstün (ـ) ile; ikinci ünlü ı, i ise esreli ye (ي), esre (ـ), ye (ي) veya hareke ve harf ile yazılmıştır:

Esreli ye (ي) ile yazılışı:

كَلْمِدِينُ gel-medin 97a/3

Esre (ـ) ile yazılışı:

سِنْمَدِينُ sîn-madın 65a/8

Ye (ي) ile yazılışı:

دَسْتُورُ وَيْرَمِدِينُ destūr vir-medin 25b/7

اِنْجَمِدِينُ incit-medin 68a/7

تَمَامُ اَوْلَمِدِينُ tamām ol-madın 12b/7

Hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

قَالْدُرْمَدِينُ qaldur-madın 45a/4

2.2.2.2.10.8 -u, -ü eki

-u, -ü gerundium eki ötreli vav (و) ile karşılanmıştır:

اَغْلِيُوُ aġla-y-u 87a/7

دِيُوُ di-y-ü 4a/3

صَقْلِيُوَيْرَه şakla-y-u-vire 31a/6

طُرُو كَلْدِي tur-u geldi 104a/8

2.2.2.2.10.9 -up, -üp eki

Gerundium eki -up, -üp'ün ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

چُوكُوب çök-üp 54b/14

اِشِدُوب işid-üp 24a/1

قَاكِيُوب kaķı-y-up 23b/4

وَارُوب var-up 8b/7

Ünlüsünün ötre (ئ) ile yazılışı:

گُورُوب gör-üp 11b/10

طُورُوب tur-up 8b/14

يَارُوب yara-d-up 4a/13

2.2.2.2.11 ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİNİN YAZILIŞLARI

2.2.2.2.11.1 Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di; -du, -dü

-dı, -di

3. teklik ve çokluk şahıslarda kullanılan -dı, -di görülen geçmiş zaman ekinin ünlüsü metnimizde üç şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün esreli ye (ي) ile yazılışı:

كُورْدِيلِرُ gör-di-ler 90a/9

وَرْدِيلِر var-dı-lar 80b/14

يَرْلَغْدِي yarlığa-dı 67a/3

Ekin ünlüsünün esre (ـ) ile yazılışı:

دِيدِلِر di-di-ler 89b/7

اَيْتَدِلِر eyit-di-ler 101a/12

كُنْدَرْدِلِر gönder-di-ler 95b/9

كُورُشْدِلِر gör-üş-di-ler 99b/5

Ekin ünlüsünün ye (ى) ile yazılışı:

اَقْدُرْدِي aqdur-dı 61b/14

كَلْدِيلِر gel-di-ler 89a/1

اِشْتَدِي işit-di 64a/14

اُوتُرْدِي otur-dı 68b/5

-du, -dü

-du, -dü görülen geçmiş zaman eki, teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıslarda görülmektedir. Metnimizde ekin ünlüsü ötreli vav (ؤ), ötre (ـ) ve vav (و) ile yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün ötreli vav (ؤ) ile yazılışı:

بِلْمِدُوكِمِي bil-me-dü-ñ mi 90b/2

گِرْدُوك gir-dü-ñ 38a/8

يِدُوك yi-dü-ñ 83a/8

يِمْدُوك yi-me-dü-ñ 84b/11

Ekin ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

أَلْدُم al-du-m 23a/8

دِينُم di-dü-m 37b/5

كَيْدُك gey-dü-ñ 14b/9

أَوْلَادُك öl-dü-ñ 95a/12

Ekin ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

بِلْدُوْكَوْزِمِي bil-dü-ñüz mi 53a/12

3. tekil şahıslarda kullanılan -dı, -di görülen geçmiş zaman eki, metnimizde iki kelimedede yuvarlak ünlülü olarak -du şeklinde görülmüş, ünlüsü ötre (ـ) ile yazılmıştır:

بِيُورْدُوْكَي buyur-du ki 71b/9

قُوْدُكَي қо-du ki 92a/7

2.2.2.2.11.2 Öğrenilen geçmiş zaman eki -miş, -miş

Ekin ünlüsü hep esre (ـ) ile karşılanmıştır:

بِيُؤْمِشُ büyü-miş 33a/7

چُقْمِشُ çık-miş 29a/2

كُوْرْمِشْلَرُ gör-miş-ler 6b/8

اِيْرِشْمِشْلَرُ iriş-miş-ler 6b/8

Metnimizde öğrenilen geçmiş zaman, birkaç kelimedede -up, -üp ile karşılanmıştır. Ekin ünlüsü ötreli vav (ؤ), ötre (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır.

دشۇبۇرۇر düş-üp durur 31b/6

پایندآن اولۇبدۇر pāyendān ol-up-dur 67a/14

پەشیمان اولۇپدۇر peşimān ol-up durur 21b/13

دیئۇر di-y-üp-dür 38a/2

2.2.2.2.11.3 Geniş zaman ekleri -r, -ar, -er; -ur, -ür

-r

Sonu ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerine getirilen -r geniş zaman ekinin metnimizdeki örnekleri şöyledir:

آغلر ağla-r 31b/4

کیشنر kişne-r 45b/1

وقۇرلر oқu-r-lar 52a/13

سویلر söyle-r 40a/6

-ar, -er

Metnimizde geniş zaman -ar, -er ekinin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Ekin ünlüsünün üstünlü elif (أ) ile yazılışı:

قالقار kalk-ar 80b/1

Ekin ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

ارتار art-ar 24b/5

دونرلر dön-er-ler 41a/14

گورر gör-er 41a/3

قورقارم қорқ-ar-am 38a/11

-ur, -ür

Metnimizde -ur, -ür geniş zaman ekinin ünlüsü iki şekilde karşılanmıştır:

Ekin ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

كِيُورُ giy-ür 74b/2

صَنُورَمُ şan-ur-am 62a/14

وَارُورُ var-ur 52a/7

يَكْنُورُ yeñilen-ür 101a/5

Ekin ünlüsünün ötre (ُ) ile yazılışı:

بِيُورُ buyur-ur 51b/14

كُستُرُ göster-ür 69b/4

اُكْرُدْرُسُنُ ögred-ür-sen 71b/6

يَارُدُر yarad-ur 52a/10

2.2.2.2.11.3.1 Menfi Geniş zaman eki -maz, -mez

-maz, -mez menfi geniş zaman ekinin ünlüsü üç şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (أ) yazılışı:

الْوَقْلَمَازُ alu çal-maz 42a/4

چَاغْرِمَازُ çağır-maz 40b/4

سَاكِينُ اَوْلَمَازَمُ sākin ol-maz-am 19b/7

اُوِيْمَازْدِي uyu-maz-dı 49b/6

Üstün (ـ) ile yazılışı:

أَلْمَزَلِرُ al-maz-lar 7b/5

بَعْنَزُ beñze-mez 49a/8

سَوَمَزُ sev-mez 60a/5

أُوَيْمَزُ uyu-maz 36a/10

Elif (ا) ile yazılışı:

أُوْتَمَازِ مَسَنُ utan-maz mı-sen 24a/4

2.2.2.2.11.4 Şimdiki zaman eki -mağda, -mekde

Metnimizde şimdiki zaman eki olarak daha çok -mağda, -mekde kullanılmış olup, birinci ünlü üstün (ـ) ile veya hareke ve harf ile temsil edilmemiş olup, ikinci ünlü üstünlü he (ه) iledir:

Birinci ünlünün üstün (ـ) ile yazılışı:

كَلْمَكْدَهْ gel-mekde 83a/12

طُوْتُمَقْدَهْ tut-mağda 78a/11

Birinci ünlünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

بَاڤْمَقْدَهْ bañ-la-mağda 66a/11

كُتْمَكْدَهْ git-mekde 83a/12

قَلْمَقْدَهْ kıl-mağda 78a/10

2.2.2.2.11.5 Gelecek zaman eki -isar, -iser; -acaḳ

-isar, -iser

Ek üç şekilde yazılmıştır:

Ekin ilk ünlüsü ı, i'nin esre (ـ) ile, a, e'nin üstünlü elif (إ) ile yazılışı:

صُورِسَارَمْ şor-ısar-am 46a/3

Ekin ilk ünlüsü ı, i'nin ye (ى) ile, a, e'nin üstün (ـ) ile yazılışı:

كُورَمِيسَرُ gör-me-y-iser 41a/8

قُورَقْمِيسَرُ ḳorḳ-ma-y-ısar 29b/5

يُوزْ اِيلِيسَرُ yavuz eyle-y-iser 23b/7

Ekin ilk ünlüsü ı, i, hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde; a, e ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

اچِسَرُ aç-ısar 101b/10

گِيسَرَلِرْ gir-ısar-ler 56b/2

اُولِسَرُ öl-ısar 89b/8

وِيرِسَرُ vir-ısar 21a/9

-acaḳ

Ekin metnimizdeki örnekleri şöyledir:

اُولَجْفُدْرُ (menkūhası) ol-acaḳ-dur 28a/1

اُولَجْفُدْرُ ('avratı) ol-acaḳ-dur 49b/14

عُذْرْ دِيلِچِكْسَنُ 'özr dile-y-ecek-sen 60b/7

طُورَجِقْ tur-acaḳ 78a/2

2.2.2.2.11.6 İstek eki -a, -e

İstek eki -a, -e, beş şekilde karşılanmıştır:

Üstünlü elif (أ) ile yazılışı:

بَقَّاسِنُ baq-a-sen 23b/12

أَمِينِ أَوْلَاوُزِ emīn ol-a-vuz 70b/1

رَحْمَتٌ قَلَا rahmet qıl-a 41b/3

أُوَيَّاسِنُ uyu-y-a-sen 49b/10

Üstün (ـ) ile yazılışı:

دَكْنَمِ diñlen-e-m 38a/10

كُورِمِ gör-e-y-üm 98a/8

أَيْلَتَلُرُ ilet-e-ler 52b/11

وِيرِیُومِ vir-e-y-üm 42b/10

Elif (ا) ile yazılışı:

أَزِيزِ أَوْلَاسِنُ ‘aziz ol-a-sen 3b/13

بُولَاوُزِ bul-a-vuz 70a/14

قَلَّاسِنُ qıl-a-sen 32b/1

Üstünlü he (ه) ile yazılışı:

أَرْدَهَ سَنُ arıd-a-sen 72b/7

أَيْدَهَ لُرُ eyid-e-ler 39b/5

كُويَهَ سَنُ koy-a-sen 72a/14

أُؤْكَرَهَ لُرُ ögred-e-ler 13a/6

He (ه) ile yazılışı:

آله al-a 19b/13

چغیره لر çağır-a-lar 8a/2

قۇرتله سن kurtul-a-sen 74a/3

تۇبه قله سن tevbe kıl-a-sen 32a/13

2.2.2.2.11.7 Şart eki -sa, -se

Ekin ünlüsü iki şekilde yazılmıştır:

Genellikle kelime sonunda olmak üzere, ünlüsü üstünlü he (ه) ve he (ه) ile yazılmıştır:

Ünlüsünün üstünlü he (ه) ile yazılışı:

دگۇرسه degür-se 59b/2

دسه di-se 17a/3

اوترسه otur-sa 30a/6

يوسه yu-sa 63a/4

Ünlüsünün he (ه) ile yazılışı:

دوشورسه divşür-se 60a/9

گتۇرسه getür-se 52a/1

Daha çok kelime ortasında kullanılan ve ünlüsünün üstün (ـ) ile yazılışı:

قۇسك ko-sa-ñ 31b/10

گرسكوز gir-se-ñüz 63b/11

گتسلر git-se-ler 82a/7

اوغرسك ugra-sa-ñ 94b/8

2.2.2.2.11.8 Emir ekleri

2.2.2.2.11.8.1 Teklik 1. şahıs emir ekleri -ayım, -eyim; -ayın, -eyin

-ayım

Metnimizde bu ek sadece bir kelimedede görülmekte olup ekin a ünlüsü üstün (ـَ) ile, ı ünlüsü esre (ـِ) ile yazılmıştır:

وَأَرِيْمُ var-ayım 90b/9

-ayın

Ekin ünlüleri üç şekilde karşılanmıştır:

Ekin a ünlüsünün üstünlü elif (أ) ile, ı ünlüsünün esre (ـِ) ile yazılışı:

فَلَايِنُ (muvāfık) kııl-ayın 13b/2

Ekin a ünlüsünün üstünlü elif (أ) ile, ı ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

فَلَايِنُ (vaşiyet) kııl-ayın 90b/9

Ekin a ünlüsünün üstün (ـَ) ile, ı ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

طَوْرَيْنُ tur-ayın 74b/8

-eyin

-eyin emir eki⁴⁷ metnimizde üç şekilde yazılmıştır:

Ekin e ünlüsünün üstünlü he (ه) ile, ı ünlüsünün esre (ـ) ile yazılışı:

ايدَه پُنْ (kullık) id-eyin 13b/9

Ekin e ünlüsünün üstün (ـ) ile, ı ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

ويرين vir-eyin 23a/9, 25a/8

Ekin her iki ünlüsünün de hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

ادين (iş) id-eyin 102b/12

2.2.2.2.11.8.2 Teklik 2. şahıs emir eki -gıl, -gil

Ekin ünlüsü hep esre (ـ) ile karşılanmıştır:

ايتمكِل (eksük) it-me-gil 55b/1

كولمكِل gül-me-gil 61b/11

صاتغِل şat-ğıl 86a/12

اورمغِل (yüzine) ur-ma-ğıl 60a/4

Ekin ünlüsü metnimizde yalnızca bir yerde ye (ي) ile yazılmıştır:

وارغين var-ğıl 93b/9

⁴⁷ -eyin eki için bkz. Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 1972, s.50.

2.2.2.2.11.8.3 Teklik 3. şahıs emir eki -sun, -sün

Ekin ünlüsü hep ötreli vav (و) ile karşılanmıştır:

الدَامِسُونُ alda-ma-sun 40a/8

ارْتُرْسُونُ artur-sun 107a/3

اِيُوسُونُ iv-sün 34a/10

سُوسُونُ sev-sün 48b/11

Ekin ünlüsü metnimizde yalnızca bir yerde vav (و) ile yazılmıştır:

بِكْرَمَسُونُ beñze-me-sün 58a/11

2.2.2.2.11.8.4 Çokluk 1. şahıs emir eki -alum, -elüm

-alum

Metnimizde ekin ünlüleri dört şekilde karşılanmıştır:

a ünlüsünün üstünlü elif (أ) ile, u ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

أَلَا لُؤْمُ al-alum 45b/2

a ünlüsünün üstün (أ), u ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

صُورَلُؤْمُ şor-alum 17a/13

وَارَلُؤْمُ var-alum 15b/5

أَغْشَالُؤْمُ ağlaş-alum

a ünlüsünün üstünlü elif (أ) ile, u ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş yazılışı:

سِجَالْمِيْ saç-alum mı 105a/12

a ünlüsünün üstünlü he (ه), u ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

يَزُهُ لَوْمُ yaz-alum 45a/10

وَارَهُ لَوْمُ var-alum 25b/2, 91b/1

a ünlüsü hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, u ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

أَرْتَوْلَوْمُ artur-alum 11b/7

قَانْلُو اَوْلَمِيلَوْمُ kanlu ol-ma-y-alum 45b/7

نَمَاز قَلْلَوْمُ namaz kı1-alum 9a/4

يَنْدُرْلَوْمُ yandur-alum 105b/5

-elüm

Metnimizde tespit ettiğimiz -elüm eki üç şekilde karşılanmıştır:

e ünlüsünün üstünlü elif (إ), ü ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

اِيْلَالَوْمُ (yarağ) eyle-y-elüm 91b/2

e ünlüsünün üstün (ـ), ü ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

عَمَل اِيْلَالَوْمُ ‘amel eyle-y-elüm 13b/1

دِيْلَالَوْمُ dile-y-elüm 43a/5

دِيْنَالَوْمُ diñle-y-elüm 13b/1

گِيْرَالَوْمُ gir-elüm 16a/6

e ünlüsünün hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde, ü ünlüsünün ise ötreli vav (و) ile yazılışı:

كِرْلُومُ gir-elüm 105b/6

كُورْلُومُ gör-elüm 16a/12

اِسْتَيْلُومُ iste-y-elüm 105b/10

2.2.2.2.11.8.5 Çokluk 2. şahıs emir eki -ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ; -ñuz, -ñüz

-ñ, -(u)ñ, -(ü)ñ

Sonu ünlüyle biten fiil kök ve gövdelerine getirilen -ñ çokluk 2. şahıs emir ekinin metnimizdeki örnekleri şöyledir:

اِوْمَاكُ iv-me-ñ 41a/9

كَفَنَّاكُ kefenle-ñ 93a/6

اِوْلَمَّاكُ ol-ma-ñ 47a/1

يُورُكُ yürü-ñ 41a/12

Ekin yardımcı ünlüleri üç şekilde karşılanmıştır:

Yardımcı ünlünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

بِقَوَّاكُ baq-uñ 48a/4

دِنُوْكَ dön-üñ 25b/9

كَلُوْكَ gel-üñ 16a/11

سَقْتُوْكَ saqın-uñ 40a/8

Yardımcı ünlünün ötre (◌ْ) ile yazılışı:

دُندُرُ döndür-üñ 22b/4

كُستَرُ göster-üñ 50a/9

طُورُ tur-uñ 46b/14

Yardımcı ünlünün vav (◌ِ) ile yazılışı:

قُلُوكُ (namāzın) kı1-uñ 69b/1

بِلُوكُ bil-üñ 37b/11

قُلُوكُ kı1-uñ 69b/1

-ñuz, -ñüz

Metnimizde bu ekin ünlüsü ötreli vav (◌ِ) ve vav (◌ِ) ile karşılanmıştır:

Ötreli vav (◌ِ) ile yazılışı:

دِيكُوزُ di-ñüz 107a/3

يُورُكُوزُ yürü-ñüz 101a/9

Vav (◌ِ) ile yazılışı:

صَنْمُكُوزُ şan-ma-ñuz 22b/3

2.2.2.2.11.8.6 Çokluk 3. şahıs emir eki -sunlar, -sünler

Ekin u, ü ünlüsünün yazılışında farklılık görülürken a, e ünlüsü hep hareke ve harf ile temsil edilmemiş şekilde yazılmıştır. Metnimizde ekin yazılışı üç şekildedir:

u, ü ünlüsünün ötreli vav (و) ile yazılışı:

ارتورسونلر artur-sunlar 11b/6

بلسونلر bil-sünler 46a/2

ملول اولمسونلر melül ol-ma-sunlar 104b/10

ويرسونلر vir-sünler 82a/13

u, ü ünlüsünün ötre (ـ) ile yazılışı:

گتورسونلر götür-sünler 58a/11

u, ü ünlüsünün vav (و) ile yazılışı:

اويسونلر uy-sunlar 47a/8

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FONETİK ÖZELLİKLER

3.1 ÜNLÜLER

3.1.1 Ünlü Değişmeleri

Türkçede, gerek kelime köklerinde gerek eklerde bulunan ünlüler, birtakım nedenlerden dolayı çeşitli değişikliklere uğramışlardır. Ancak bu değişmelerin hangi sebeplere dayandığı bugün kesin olarak ortaya konmuş değildir. Metnimizdeki belli başlı ünlü değişmeleri şunlardır:

i/e değişmesi

Eski metinlerde olduğu gibi metnimizde de karışıktır. Türkçede eskiden beri Türkçede çok yönlü (i>e, e>i, i>ë, e> ë, ë>e) değişmelerinin olması, bu meselenin kesin ispatını zorlaştırmıştır. Aynı sözcüğün hem e’li hem de i’li şekillerinin bulunması, bu iki sesi bünyesinde bulunduran ve sonradan i ve e şeklinde gelişme gösteren bir kapalı e’nin varlığını düşündürmüştü de bu konuda yapılan araştırmalar bu değişmenin hangi yönde doğru olduğunu kanıtlayacak nitelikte değildir. Bugünkü Türk lehçelerinde farklılık gösteren başka ünlülerin de var olduğu bilinmektedir.⁴⁸ Kapalı e’nin tespitini güçleştiren en önemli husus, yazıda bu sesi gösteren herhangi bir harfin olmayışıdır. Eski Anadolu Türkçesinde yazılışları i olan sesi kapalı e olarak okumayı uygun görmüşlerdir.⁴⁹ Bazıları da kuvvetli bir delilin olmayışı dolayısıyla metinlerde bu şekilde olan kelimeleri imlasına sadık kalarak tespit etmeyi uygun bulmuşlar.⁵⁰

⁴⁸ Reşit Rahmeti Arat, “Türkçe Metinlerde e/i Meselesi” **Rocznik Orientalistyczny**, XVII. Krakow, 1953, s.331.

⁴⁹ Saadet Çağatay, **Türk Lehçeleri Örnekleri VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili**, 3. Baskı, Ankara, DTCF Yayınları, 1977, s.VII; Mecdut Mansuroğlu, **Sultan Veleddin’in Türkçe Manzumeleri**, İstanbul, TDED Yayınları, 1958, s.VII.

⁵⁰ Faruk Kadri Timurtaş, **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s. 21.

Biz de bu son görüşün daha ilmi olduğu kanaatinden hareketle, metnimizdeki bu tür kelimeleri, yazılışlarını esas alarak tespit ettik. Buna göre i/e meselesinde metnimizin gösterdiği özellikleri, bugünkü şekilleriyle karşılaştırarak şu sonuçlara vardık:

Metnimizde “i” ünlüsü taşıyan birçok kelime bugün “e” ile dir.

Eski Türkçede e ünlüsü taşıyan bazı kelimeler, metnimizde ve günümüzde i ünlüsüyle yazılmaktadır.

Birçok kelime, bünyelerinde “e” sesini koruyarak günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedirler.

Metnimizde i’li yazılıp da bugün e’li olan kelimeler şunlardır:

bil “bel” 88b/9.

Biş “beş” 47a/5, 53b/12, 60b/2, 77a/3, 98a/6.

di- “demek, söylemek” 15a/9, 25a/11, 33b/5, 61b/7, 100a/3.

dir- “toplamak, bir araya getirmek” 46a/5.

divşür- “devşirmek, toplamak” 46b/12, 60a/9.

gice “gece” 11b/8, 20a/5, 88b/4, 91b/3, 100b/11.

girü “geri, yine, tekrar; sonra” 15a/2, 32b/11, 44b/5, 57a/2, 95a/6.

il “el, memleket” 12a/13, 88a/10, 97a/11.

ir “er, erkek” 65a/11.

ir- “ermek, ulaşmak, varmak” 20a/14, 51b/2, 88b/11, 99a/6.

iriş- “erişmek, yetişmek, varmak” 2a/8, 5a/10, 23b/12, 64b/2, 65a/1.

irişdür- “eriştirmek, ulaştırmak, kavuşturmak” 3b/11, 71a/7.

irte “ertesi, gelecek sabah” 25a/4, 44b/8, 69b/5, 88b/1, 95a/6.

irtele- “sabahlamak” 34a/14.

iş “eş, arkadaş” 40a/7, 91b/14.

it- “etmek, yapmak” 15a/5, 19b/6, 36b/9, 88b/6. 102b/13.
iv “ev” 64b/14, 96b/8.
iv- “evmek, acele etmek” 34a/10, 41a/9.
iy “ey” 40a/8, 55a/2, 81b/2, 90b/7, 107a/2.
nice “nasıl; birçok, hayli, çok” 17a/5, 33b/12, 50b/10, 71b/8, 102b/2,
vir- “vermek” 24a/14, 33b/4, 43b/3, 80a/1, 93a/10.
viribi- “göndermek” 10a/3, 65a/9, 79a/8, 97b/7, 104a/8.
yi- “yemek” 21b/12, 55a/10, 63a/9, 98b/10, 100a/14.
yidür- “yedirmek, beslemek” 84b/7, 102a/9.
yig “daha iyi, yeğ” 1b/6, 17b/13, 21a/5, 37b/12, 56b/1
yigrek “daha iyi, daha üstün, yeğ” 3b/5, 22b/5, 29a/9, 44b/1, 56a/11.
yimiş “yemiş, meyve” 97b/10, 98b/5, 6, 9.
yir “yer” 16a/12, 30b/1, 54a/11, 73b/3, 99b/11.
yiryüzi “yeryüzü, dünya” 4a/5, 17b/6.

Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde e’li olup günümüzde i’li olan kelimeler şunlardır:

eyü < edgü “iyi” 11a/10, 21a/8, 38b/9, 45b/4, 60b/4.
eylük < edgülük “iyilik” 38b/4, 60a/2, 61a/12, 74a/6, 76a/1.
gey- < ked- “giymek” 14b/9, 48a/1.
geyür- < kedür- “giydirmek” 14b/6, 21b/4.
geydür- < kedtür- “giydirmek” 24a/13, 75a/3.

Eski Türkçede e ünlüsü taşıyıp metnimizde ve günümüzde i’li olan kelimeler şunlardır:

imdi < emti < amtı “şimdi, bu halde, artık” 63b/2, 88a/11, 99b/4, 103a/14.

işit- < eşit- “duymak, işitmek” 9a/6, 46b/2, 53a/5, 64a/14.

nice < neçe “nasıl” 20b/1, 33b/12, 102a/7.

nite < neteg “nasıl, ne şekilde” 18b/9, 101b/6, 104a/11.

Bünyelerinde eski “e” sesini koruyup günümüzde de aynı şekilde kullanılan kelimeler:

beg : 9a/3, 26a/2, 66b/14.

begen- : 9b/10, 60a/5.

beglik : 103a/12.

bekci : 47a/12.

bellü : 23b/2.

belür- : 35a/8, 56b/6, 67a/8.

belürt- : 77b/13.

ben : 11a/2, 66a/1, 106a/4.

beñiz : 89a/6, 91b/10, 100a/4.

beñze- : 17a/11, 48a/7, 98a/5.

berk : 22a/1, 95b/2.

berü : 9a/12, 30b/7, 55b/11.

bez : 86a/11, 12, 104a/9.

beze- : 2a/8, 90a/1.

bezek : 55a/1.

çeri : 1b/9, 2a/2, 37a/14.

çevre : 6a/9, 50a/11, 88a/14.
çevür- : 9a/11, 24a/5, 33b/10.
deñiz : 36b/5, 51a/2, 99a/13.
depele- : 18b/2, 26a/4, 90a/4.
depelen- : 95b/5.
depren- : 17a/4.
dere : 46a/10.
eyle- : 59a/7, 78a/8, 100a/11.
ekin : 6b/9, 14a/2, 85a/1.
eksil- : 83a/11.
em- : 25b/14, 37b/11.
eren : 81b/2.
eriş- : 101a/2.
esirge- : 91b/12.
eski : 98b/1, 2.
eski- : 101a/5.
et : 76a/13, 83a/8.
eteg : 55b/5.
etmek “ekmek” : 24a/14, 64b/1, 84b/10.
ev : 15b/2, 59a/9, 106b/13.
evlen- : 87b/4.
geç : 9a/2, 33a/6, 43a/12.
geç- : 16a/6, 23a/4, 74a/10.
geçür- : 10b/11, 19b/13, 53b/9.
gel- : 9a/5, 12a/10, 25a/5.

gemi : 32a/1, 36b/5, 50b/14.

gerek : 25a/9, 38b/7, 86b/5.

erek- : 21b/3, 64b/6, 84b/9.

gez- : 41a/9, 101a/10.

gezdür- : 33a/8.

kendü : 12a/10, 92a/11, 106a/2.

kerpüç : 80b/13, 14, 81a/2.

kes- : 25b/8, 48a/3, 74b/8.

sen : 12a/6, 61a/5, 106b/13.

sev- : 2a/14, 26a/3, 51a/7.

sevgü : 48b/9, 49a/8.

sevgilü : 3b/3, 68b/12, 99b/1.

sevin- : 19a/12, 36a/1, 73a/10.

yem : 55b/1.

yet- : 57a/8, 98a/7.

u/ı ve ü/i değişmesi

Eski Türkçede ünlüsü u ile olan bazı kelimeler Batı Türkçesinde i'ye dönmüştür. Eski Anadolu Türkçesinden sonra tamamlanan bu değişikliğin örnekleri metnimizde de görülmektedir:

uş “işte, şimdi” 14a/9, 41a/4, 74b/8.

uşbu “işte bu, şu” 81b/5.

uşda “işte” 106b/12.

uşta “işte” 18a/3.

ü/i değişikliğinin örnekleri:

bit- < büt- “sona ermek, tamamlanmak” 70b/11, 88a/4.

bit- < büt- “yetişmek, büyüme” 21a/2, 65a/1, 98b/5, 10.

dib < tüp “Alt, alt kısım, dip” 13b/12, 55b/12, 61a/4, 98a/4.

Bunun yanında metnimizde “düzül-” fiilinin eski şeklini koruduğunu görmekteyiz:

düzül- < dizil- “dizilmek, sıralanmak” 14a/6, 15b/6, 71b/5.

u/o ve ü/ö değişmesi

Arap harfli yazıda Türkçedeki u/o, ü/ö ünlülerini karşılayacak farklı işaretler yoktur. Türkçenin o, ö, u, ü ünlüleri ötreli vav (ﻭ), ötre (ﻮ) ve vav (ﻭ) ile karşılanmıştır.⁵¹ Bu yüzden ilk hecedeki bu ünlülerin bugünkü şekilleri, ağız tesirleri ile yeni teşekkül etmiş olabileceği gibi, eski devirler içinde bu teşekkülün mümkün olabileceği iddia edilebilir. Darlaşmada Rumeli şivesinin İstanbul ağızı üzerinde tesirini kabul eden dilciler bu teşekkülün yeni olduğu görüşündedirler.⁵²

Böyle yuvarlak ünlülü kelimeleri tespit ederken diftong bulunan kelimeler hariç Uygur dönemi metinlerine uymanın daha isabetli olacağı görüşünde olan dilcilerin⁵³ kanaatini paylaşarak biz de bu şekilde yuvarlak ünlüye sahip olan kelimeleri tespit ederken eski şekillerine bağlı kalmakla beraber, bazı gelişmeler açısından metnimizin bugünkü yazı dilimize de yaklaşıp durumunu da dikkate alarak metnimizdeki yuvarlak ünlülü kelimeleri şu şekilde tespit ettik:

⁵¹ o, ö, u, ü ünlülerinin yazılışı için bkz. Yazılış Özellikleri, s. 39-44.

⁵² Mecdut Mansuroğlu, “Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi”, **TDAY Belleten**, Ankara, TDK Yayınları, 1956, s. 137.

⁵³ Faruk Kadri Timurtaş, “Şeyhi ve Çağdaşlarının Eserleri”, **TDAY Belleten 1960**, Ankara, TDK Yayınları, s.102.

Dar ünlülü olarak tespit edilenler :

büyü- : 33a/7.

büyücek : 26a/6.

büyük : 11a/6, 83a/12, 99a/5.

ķulaķuz : 71a/6.

uķra- : 8b/5, 9a/9, 22a/9, 35b/11, 55a/6, 93a/1.

uķrat- : 49a/9.

uķrı : 12b/2, 74b/12, 14, 75a/2.

uķurlan- : 12b/1.

uķurlayın : 90a/2, 94b/14.

uķurluķ : 51a/4.

uy- : 33a/9, 47a/8.

uyan- : 24a/1, 37b/9, 92b/1.

uyanuķ : 36a/10, 105a/10, 11.

uyu- : 35a/8, 50a/5, 62a/8, 105a/9.

yürü- : 15a/12, 41a/12, 64b/11, 98a/1.

Geniş ünlülü olarak tespit edilenler :

boķaz : 84a/6, 94a/3, 14.

boķazla- : 26a/6, 8, 79b/5.

boķazlan- : 33a/7.

oyna- : 38a/7, 78b/1, 104b/7.

řoķan : Soķan 15a/8, 10, 15b/3.

yoķur- : 80b /13, 106b/14.

e/ö değişmesi

Metnimizde bir kelimedede görülen bir değişiklidir:

gevde < gövde : 6a/14, 89a/5.

3.1.2 Ünlü Türemesi

Metnimizde kelime ortasında ünlü türemesi mevcuttur:

azacuğ “azıcık” 91a/13.

azacuk “çok az, pek az miktar” 3b/5, 8.

3.1.3 Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi hadisesini kelime başında ve kelime ortasında olmak üzere iki şekilde ayırabiliriz. Metnimizde kelime başında ünlü düşmesi görülmemektedir. Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi hadisesi eskiden beri var olagelmiştir, örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Eskiden beri görülen bu ünlü düşmesi hadisesi metnimizde de sıkça görülmektedir. Bu düşme bazen geçici, bazen de kalıcıdır. Düşen ünlü kelime bünyesinde olabileceği gibi, herhangi bir ekin üslüsünde de olabilmektedir. Kelime ortasındaki ünlü düşmesinin metnimizdeki örnekleri:

ağız : ağız 52a/12, 98a/5.

ağzına 8a/2, 26a/4, 92b/2.

ağzında 51a/3, 52a/12.

alın : alnı 79b/12.

ay(ı)rıl- : ayrıldı 3b/12.

ayrıldılar 95b/11.

ayrılmañ 21a/12.

ayırış- : ayırışur 47a/5.

ayıruğ	: ayruğa 13a/5, 61b/7, 103a/10.
ayıruk	: ayruk 40a/12, 87a/12, 90b/3, 100a/3.
ayıruksı	: ayruksı 69b/9.
ayıru	: ayru 92b/13.
bağır	: bağrum 92a/2. bağırına başdı 24a/2.
beñiz	: beñzi 89a/6, 100a/4. beñzüm 91b/10.
beñize-	: beñzer 17a/11, 29b/8, 37b/2, 97b/14.
biribiri	: birbirine 55a/8, 99b/10. birbirinün 58a/8. birbiriyle 86a/1.
boyun	: boynına 44b/11. boynını 55b/5. boynumda 40a/10.
burun	: burnı 79b/12. burnın 73b/1. burnumuzdan 56b/9.
buyuruğ	: buyruğı 17b/8, 67a/11, 90b/13. buyruğın 71b/10, 72a/9.
çağırış-	: çağırşalar 53a/4, 55b/14.
çev(i)re	: çevre 50a/11. çevresin 88a/14. çevresinde 6a/9.
dirilik	: dirlikdür 88b/14, 89a/10.

egin	: egninden 41a/2.
eyit-	: eydür 14b/2, 20b/8, 25b/6, 30a/13.
eyülük	: eylük 61a/12, 74a/6, 76a/1
göñül	: göñli 18a/6, 22a/5, 34a/12, göñlinde 59b/5, 64b/3, 77b/13.
içün	: anuñ-çün 85a/3. senüñ-çün 79a/8. Tengri-çün 66a/8.
ile	: bañla 66a/13. giceyle 73a/3. ‘ibādetle 38b/8. ğuşşayla 72a/11.
ķarın	: ķarını 33a/7, 18b/12, 84a/1. ķarında 37b/4, 85a/2.
oğıl	: oğlı 62a/5, 84b/9.
oğulan	: oğlana 30a/14. oğlanı 24b/11. oğlanlar 22a/12.
ogul	: oğlı 66b/14, 70a/11, 88a/8, 104b/5.
oyuna-	: oynar 65a/2.
ötürü	: ötrü 20b/13, 59b/9, 81a/2, 93a/8.
uyuķu	: uykuda 49b/10, 92a/10
yiyecek	: yiceginden 84b/10

i- fiili ile yapılan şekillerde:

idi : getür-ür-di 11b/8, kı1-ur-dı 9b/10, otur-mış-du-ķ 61b/13, sev-er-di 17b/13.

imiş : kı1-ur-mış 2b/3.

ise : bañla-r-sa 28a/14, dile-r-se-ñ 3b/7, ol-ur-sa 24b/5, vir-ür-se-ñ 17a/13.

iken : di-r-ken 37a/6, geç-er-ken 23a/4, yit-er-ken 103a/1, yun-ar-ken 98a/3.

3.1.4 Birleşme (Contraction-Crase)

Birleşme, ünlüyle biten bir kelimededen sonra ünlüyle başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman, ünlülerden birinin düşerek iki sözcüğün birleşmesi hadisesine denir.

Metnimizde tespit edilen birleşme hadisesi örnekleri şunlardır:

ancak < an-ca + ök	: 10b/3, 15a/9, 62a/12.
böyle < bu + eyle	: 24a/4, 88b/13, 106b/11.
kendüz < kendü + öz	: 62a/12, 13, 78a/11, 101a/2.
kimesne < kim + ise + ne	: 46b/4, 55b/2, 100a/4.
nesne < ne + ise + ne < ne erse ne	: 30b/13, 42a/3, 53b/6, 60b/6, 84a/8.
neyle- < ne + eyle-	: 9b/7, 23a/6, 33a/2, 52b/1, 67a/1, 106b/9.
nite < nete < ni + teg	: 18b/9, 32a/1, 35a/1, 83a/14, 104a/11.
nitekim < nete + kim	: 2b/13, 3b/9, 30b/8, 70a/7, 70b/6, 9.
niçün < ne + içün	: 16a/2, 23a/5, 33b/11, 45a/12, 62a/9.
nit- < ne + it-	: 32b/13, 51b/5.
nol- < ne + ol-	: 6b/12, 35a/14, 35b/4, 85b/7, 99a/14.
şimdi < şu + imdi	: 16a/4, 48b/6, 65b/4, 99b/1, 105b/13.
şöyle < şu + eyle	: 10b/6, 24b/4, 31a/14, 75b/3, 92a/4.

3.1.5 Ünlü Uyumları

3.1.5.1 İncelik Kalınlık Uyumu

Kalınlık-incelik uyumu Eski Türkçeden beri çok güçlü olarak hakim bulunmuş olan bir katedir. Eski Anadolu Türkçesinde de bu uyum çok sağlamdır.

Tercümede kullanılmış olan Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin kısmında da kalınlık-incelik uyumunun tesirini görmek mümkündür.

Metnimizde Arapça ve Farsça asıllı kelimelerdeki bazı imla değişikliklerini ve ek almış olanlarda birtakım eklerin durumunu değerlendirerek birçok sözcüğü Türkçedeki kalınlık-incelik uyumuna bağlı şekilde tespit ettik. Metnimizde bu uyuma bağlanmış olduğu anlaşılan ek almış kelimeler şunlardır:

altunlık 12a/4, ‘azizlikdan 60b/14, bāzargānılığla 12b/3, dostlığı-y-ıla 2b/3, karañulık 70a/2, mukīmlıkda 73a/7, ġāfillıkdan 8b/3, hāīnlik 94b/6, hālāllık 84b/5, hasūdlikdan 8b/4, tanuıklık 26b/3, toğrulık 12a/9.

Bugün uyum dışı kalan -ki aitlik eki, Eski Türkçede -ki ve -kı olarak ikili şekilde kullanılmaktaydı. Eski Anadolu Türkçesinde birçok durumda bu ikili şekillilik bulunmakla birlikte ekin tamamen uyuma bağlı olduğu söylenemez. Metnimizde uyuma bağlı olarak kullanılan şekiller şunlardır:

ağacdağı 14a/13, arasındağı 44a/3, karnındağı 37b/5, tabağdağı 97b/10, tağdağı 92b/4.

Örneklerde de görüldüğü gibi ekin ünsüzü iki ünlü arasında kalınca sadalılaşmaktadır. Uyum dışı kalan örnekler ise şunlardır:

berekātındaki 9b/7, çerāğdaki 83b/11, havādaki 7b/7, vağtdaki 32a/12.

dahi, hangi, hani kelimeleri ise, metnimizde uyuma bağlı olarak dahı 17b/14, 61b/5, 66b/2, 77b/8, 75a/7, 88b/5, 99b/4; kanı 33a/5, 85b/6, 104a/11, 104b/11, 106a/12; kankı 3b/3, 40b/12, 54b/2, 62b/12, 86b/10 şeklinde kullanıldıkları görülmektedir.

Uyum dışı kalan eklerden biri de -iken gerundium ekidir. Ek metnimizde hep ince ünlüdür.

bayiken 103a/1, dururken 56a/1, karnuñda-y-ken 84b/2, mihrābda-y-iken 100a/12, var-iken 41b/14, yunarken 98a/3.

Bugün uyum dışında kalan eklerden biri olan -daş⁵⁴ isimden isim yapma eki, metnimizde uyuma bağlıdır. Ekin imlası bunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁵

karadaşı, 42b/5, 62a/4, 71a/4, 105b/11; karadaşına 87b/12, 87b/7; karındaşlarım 31a/1, karındaşım 10a/13, 65b/3, 87b/8; yoldaş 6b/7, yoldaşdur 10b/10, 10b/10, yoldaşı 41b/3, yoldaşlar 74b/14.

Eserimizdeki kalınlık-incelik uyumuna delil olmak üzere bir enkliz misali olan “birez” sözcüğünü de örnek gösterebiliriz:

birez 15a/5, 36a/6, birezini 84b/13, 84b/13, birezcük 41a/13.

3.1.5.2 Düzlük Yuvarlaklık Uyumu

Türkçenin karışık meselelerinden biri olan düzlük-yuvarlaklık uyumu, metnimizde de aynı durumu göstermektedir. Eki Türkçe ve bugünkü yazı dilimizde düz ünlü taşıyan bazı kelime ve eklerin, Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlü taşımaları bu dönemin en önemli fonetik hususiyetini göstermektedir. Bu yuvarlaklaşmanın bir kısmının sebepleri izah edilebilmekte bir kısmının izahı yapılamamaktadır.

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumu meselesini kelime ve eklerde olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

⁵⁴ Ahmet Caferoğlu, **Türkçede -daş Lahikası**, İstanbul, 1929, s.6.

⁵⁵ Bkz. İsimden İsim Yapma Ekleri, -daş ekinin yazılışı, s.49.

Kelimelerde Yuvarlaklaşma:

ğ ve g seslerinin düşmesi sebebiyle:

Eski Türkçe döneminde birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ğ ve g'ler Batı Türkçesine geçerken düşmüş ve bu düşmenin izi olarak kendisinden önceki düz ünlüler yuvarlaklaşmışlardır. Birçok kelimedede ünlü uyumuna aykırı olan bu gelişmenin, ğ ve g'lerin düşmesi sonucunda, kendilerinden önceki ünlüyü uzattıkları, daha sonra ünlü uyumunun kuvvetlenmesinden dolayı bu yuvarlaklık izlerini de kaybetmiş oldukları düşünülebileceği gibi⁵⁶ bu hadisenin düşmekten ziyade bir kaynaşma niteliği taşıdığı ve bu şekilde yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerin bazılarında (kapu, sevü vb.) yuvarlaklaşmaya ğ ve g'nin düşmesi kadar p ve v gibi dudak ünsüzlerinin de sebep olabileceği ileri sürülmüştür.⁵⁷

-ğ, -g düşmesiyle yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerin metnimizdeki örnekleri şunlardır:

aru < arığ “temiz” 95a/5.

ayru < adrığ “ayrı” 92b/13.

dürlü < türlüg “türlü” 21b/7, 34a/11, 89b/14.

ķamu < ķamağ “hep, bütün” 60a/7, 71b/5, 91a/12, 105b/1.

ķapu < ķapığ “kapı” 9b/12, 42b/13, 59a/3, 74b/2.

şaru < şarığ “sarı” 89a/5.

ķapu < ķapığ “huzur, yan, kat” 23a/2.

yazu < yazığ “ova, sahra” 55a/6, 7, 97a/4.

Şu kelimelerde ğ ve g sesleri düştüğü halde ünlü yuvarlaklaşmamış düz ünlülü şekilde kullanılmıştır ve kelimedede uyum vardır:

acı < açığ “ 84a/6, 91a/2, 11, 94a/2.

⁵⁶ Reşit Rahmeti Arat, *Atabetü'l-Hakayık*, İstanbul 1951, s. 109.

⁵⁷ Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, s. 28.

arı < arığ “ 16b/6, 32b/1, 86b/7.

aşşı < aşığ “ 13a/3, 40b/2, 60a/9, 86a/14.

çeri < çeriğ “ 1b/9, 2a/2, 37a/14, 37b/3.

diri < tirig “diri, canlı” 7a/3, 21a/1, 78b/4, 100a/6.

katı < katığ “ 21b/12, 33b/10, 103b/4.

Dudak ünsüzlerinin tesiriyle yuvarlak ünlü taşıyan kelimeler:

demür “demir” 42b/4, 44b/9, 10.

kerpüç “kerpiç, tuğla” 80b/13, 14, 81a/2.

şam “cehennem” 52b/11, 73b/14, 101b/6.

yavu < yava “kaybolmuş, yitik”

yavu var- “kaybolmak” 50b/14.

yavuz < yabız “kötü” 45b/5, 60b/4, 76b/2, 82a/13.

Yapım eklerindeki yuvarlak ünlü sebebiyle:

Eski Türkçeden gelen bazı ünlülü yapım ekleriyle türetilmiş kelimeler metnimizde düzlük-yuvarlak uyumu bakımından bütün diğer şekiller gibi ikililik göstermektedir.

-uğ, -ük eki ile:

açuğ “açık” 18b/12, 13.

açuğ “açık” 18b/13, 68b/6.

artuğ “artık, başka” 21a/10, 76a/7, 83a/3, 99a/5.

ayruğ “başka” 30b/13, 40a/12, 62a/13, 103a/10.

bölük “ parça, kısım” 35a/9, 57b/10, 58a/3, 99a/14.

buyruğ “emir” 17b/8, 72a/9, 90b/13.

eksük “eksik” 55b/1, 3.

konuğ “misafir” 79a/14, 97b/5, 104b/9, 10.

şınuğ “kırık” 72a/11, 98b/2.

tanuğ “şahit” 17b/6, 33b/6, 103a/9.

uyanuğ “uyanık” 36a/10, 105a/10, 11.

yaşduğ “yastık” 102a/9.

-ğaru, -gerü eki ile:

içerü < iç-gerü “içeri” 12b/10, 23b/4, 31b/8, 104b/11.

ilerü < il-gerü “ileri” 15b/10, 16a/13, 35a/10, 90a/14.

yukaru < yoğ-ğaru “yukarı” 51a/13, 92b/9, 100a/11.

Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak ünlü taşıyanlar:

Eski Türkçe döneminde yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlak ünlü kullanılmıştır. Sonraki yüzyıllarda ünlü ahengine uyan bu kelimelerin hangi sebepten dolayı yuvarlak oldukları izah edilememektedir. Bu cins kelimelerden metnimizde kullanılanlar şunlardır:

ağulu “zehirli” 102b/14.

altun “altın” 36b/7, 48b/2, 98b/13.

arşun “arşın” 6a/12, 60a/7, 100a/11.

azuk “azık” 103a/2.

berü “beri” 9a/12, 30b/7, 55b/11, 105b/5.

girü “tekrar, yeniden” 35a/6, 68a/3, 95b/3, 102a/12.

hātün “kadın, hanım” 11b/5, 64b/7, 100a/10.

incü “inci” 6a/10, 12a/14, 51a/3.

ķarañu “karanlık” 101b/8.

ķarañulık “karanlık” 16b/7, 70a/3, 102b/12.

ķarşu “karşı” 16a/14, 33b/4, 35b/12, 99b/9.

ķayur- “üzülmek, kaygılanmak” 18b/1, 32a/3.

kendü “kendi” 12a/10, 74a/6, 92a/11, 106a/2.

kendüz “kendi, kendisi” 62a/12, 13, 78a/11, 101a/2.

şanduğ “sandık” 60a/7.

şanduk “sandık” 60a/6, 80b/9.

şatun “satın” 23a/5, 55a/6, 87b/4.

şayru “hasta” 54a/12, 89a/8, 9.

yılduz “yıldız” 56a/9.

Eklerde Yuvarlaklaşma:

Yuvarlak ünlülü ekleri, ünlüsü aslında yuvarlak olanlar ve sonradan yuvarlaklaşanlar olmak üzere olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz:

Ünlüsü Aslında Yuvarlak Olan Ekler

-up, -üp gerundium eki

Eski Türkçeden beri ünlüsü genellikle yuvarlak olan bu ekin yazılışı metnimizde daha sonraki asırlarda görülecek olan klişe yazılıştan (وب) farklı olarak iki şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (ؤ) ile yazılmıştır:

iste-y-üp 98a/4, kaçı-y-up 23b/4, var-up 8b/7.

Ötre (ـ) ile yazılmıştır:

gör-üp 11b/10, tur-up 8b/14, yarad-up 4a/13.

-duḡ, -dük partisip eki

Eski Türkçeden yuvarlak ünlülü olarak gelen -duḡ, -dük partisip eki, Eski Anadolu Türkçesinin ilk devrelerinde tamamen uyum dışında kalmıştır. Metnimizde ek hep yuvarlak ünlülüdür, yalnızca bir yerde uyuma bağlı olarak düz ünlülü şekilde görülmektedir:

Ötreli vav (ḡ) ile yazılmıştır:

oḡu-duḡ-ı-n 45b/10, öl-dük-ten 84a/4, sev-düg-i 40a/7.

Ötre (←) ile yazılmıştır:

di-dük-leri 45a/5, işle-düg-ün 107a/2, sürül-dük-ten 30b/6.

Uyuma bağlı bir şekilde esre (↔) ile yazılmıştır:

sev-dig-üçün 25b/4.

-ur, -ür faktitif eki

Eski Türkçede de olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesinde de ekin ünlüsü yuvarlak ünlülüdür. Ekin ünlüsü metnimizde de daima yuvarlaktır ve üç şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (ḡ) ile yazılışı:

art-ur-alum 11b/7, deg-ür 61a/12, geç-ür-di 38b/8.

Ötre (←) ile yazılışı:

toy-ur-dı 10b/7.

Vav (ﻱ) ile yazılışı:

geç-ür-e 19b/13

-dur, -dür faktitif eki

Eski Türkçeden gelen yuvarlak ünlü eklerden olan -dur, -dür'ün metnimizdeki durumu şöyledir:

Ötreli vav (ﻱ) ile yazılmıştır:

iriş-dür-em 71a/7.

Ötre (ﺍ) ile yazılmıştır:

gez-dür-di-ler 33a/8, yan-dur-alum 105b/5, yi-dür-dü-m 102a/9.

-sun, -sün; -sunlar, -sünler emir eki

Eski Türkçede yuvarlak olan 3. şahıs emir ekinin ünlüsü metnimizde de hep yuvarlak ünlüdür. Ek, Eski Türkçede -zun, -zün; -sun, -sün şekillerinde idi. Batı Türkçesine yalnız -sun, -sün şekli geçmiştir.⁵⁸ Metnimizde ekin ünlüsü üç şekilde yazılmıştır:

Ötreli vav (ﻱ) ile yazılmıştır:

alda-ma-sun 40a/8, git-sün 21a/13, vir-sünler 82a/13.

Ötre (ﺍ) ile yazılmıştır:

götür-sünler 58a/11.

Vav (ﻱ) ile yazılmıştır:

beñze-me-sün 48a/7, uy-sunlar 47a/8.

⁵⁸ Ergin, a.g.e., s.306.

-dur, -dür bildirme eki

Eski Türkçedeki tur- fiilinden gelen 3. şahıs bildirme eki, metnimizde yuvarlak ünlülü şekilde görülmektedir. Ekleşmemiş şekli olan durur, metnimizde -dur ile yan yana kullanılmaktadır. Ünlüsü ötre (→) ile yazılmıştır:

bir-dür 70b/13, diri mi-dür 100a/6, farīza-dur 2b/13.

-ğu,-gü; -ku, -kü fiilden isim yapma eki

Türkçede eskiden beri mevcut olan ekin örneklerine metnimizde şu kelimelerde rastlanır:

sev-gü-ni 48b/9, sev-gü-si-n-e 49a/8, sev-gü-si-ni 48b/9, sev-gü-lü 41a/1.

Uy-ku 43b/4, 50a/7, uy-ku da 49b/10, 92a/10, uyu-ku-dan 49b/11.

Ünlüsü Sonradan Yuvarlaklaşmış Ekler

-(u)m, -(ü)m; -(u)muz, -(ü)müz teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eki

Eski Türkçede eklendiği sözcüğün ünlü durumuna göre, her iki uyuma da girebilen bu ekin⁵⁹ yardımcı ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlaktır. Yuvarlak ünlülü olmasının nedeni “m” dudak ünsüzüdür.⁶⁰ Metnimizdeki iyelik ekleri teklik ve çokluk 1. şahıslarda çoğunlukla yuvarlak ünlülü kullanılmış olmakla beraber, yardımcı ünlünün düz şekline de rastlanmaktadır:

Teklik 1. şahıs iyelik eklerine ait örnekler:

cân-u-m 102a/8, el-ü-m-e 39b/4, iç-ü-m 24b/6, maķām-u-m 98a/1, taş-u-m 24b/6.

göñl-i-m-i 72b/3, oğl-ı-m 88a/11, selām-ı-m-ı 9a/11, yüz-i-m, 22b/4.

⁵⁹ Zeynep Korkmaz, **Marzubannâme Tercümesi**, Ankara, DTCEF Yayınları, 1973, s.109.

⁶⁰ Timurtaş, a.g.e., s.33.

Çokluk 1. şahıs iyelik eklerine ait örnekler:

el-ü-m-üz-le 40b/2, dileg-ü-müz 53a/1, dirliğ-ü-müz-ün 84b/12, haber-ü-müz 40a/14.

hâl-i-miz 31b/3, ‘ilm-ü-miz 4b/6, kitâb-ı-mız 23b/7, padişâh-ı-mız 88a/13.

-(u)ñ, -(ü)ñ; -(u)ñuz, -(ü)ñüz teklik ve çokluk 2. şahıs iyelik eki

Bu ek de birinci şahıs iyelik ekleri gibi Eski Türkçede uyuma bağlıydı. Eski Anadolu Türkçesinde birinci şahıs iyelik eklerine benzemek suretiyle ve yuvarlaklaşma temayülünün de tesiriyle tek şekilli olarak görülmektedir.

Teklik 2. şahıs iyelik eklerine ait örnekler:

‘amel-ü-ñ 45b/5, bel-ü-ñ-de 90b/1, sin-ü-ñ-i 16b/8, ümmet-ü-ñ-ün 57b/6.

Çokluk 2. şahıs iyelik eklerine ait örnekler:

fikr-ü-ñüz 4a/10, iş-ü-ñüz 24b/13, māl-u-ñuz 40a/11, oruc-u-ñuz-ı 69b/1.

-uñ, -üñ; -nuñ, -nüñ genitif eki

Genitif ekinin ünlüsü Eski Türkçede ancak yuvarlak ünlü taşıyan bir köke geldiği zaman yuvarlaktır, yani uyuma bağlıdır. Eski Anadolu Türkçesinde ñ'nin tesiriyle tek şekilli ve yuvarlak ünlülü olmuştur. Ayrıca bu yuvarlaklaşmada teklik 1. şahıs iyelik eki -m'nin etkisi olduğu düşünülebilir. Eskiden zamirlerde de düz ünlülü şekilleri gelmekteydi beniñ, seniñ gibi. Sonradan teklik 1. şahıs iyelik eki -m'nin etkisiyle ben ve biz zamirlerinin genitif şekli, benüm ve bizüm olmuştur. Eski Osmanlıca içinde uzun süre bu yuvarlaklığın hüküm sürdüğü takip edilebilmektedir.⁶¹

Metnimizde ekin daima yuvarlak ünlülü şekilde kullanılmıştır:

⁶¹ Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarrunâme, İnceleme-Metin (Basılmamış Doktora Tezi)* İstanbul, 1968, s.35.

-uñ, -üñ: ‘avrat-uñ 34b/6, dede-m-üñ 27a/2, ümmet-ü-ñ-üñ 57b/6, zamān-uñ 60a/8.

-nuñ, -nüñ: deve-si-nuñ 54b/9, dünyā-nuñ 51b/3, kişi-nüñ 37b/1, tamu-nuñ 46b/4.

-lu, -lü; -suz, -süz isimden isim yapma eki

Eski Türkçede -liĝ, -lig; -luĝ, -lüg şeklinde uyuma baĝlı olarak kullanılmakta olan bu ekler Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlüdürler. Ekin olumlu şekli Eski Türkçeden sonra Batı Türkçesinde sonundaki ĝ ve g’yi ünlüyle kaynaşmak suretiyle kaybetmiş, bu aşamada ünlü uzayıp yuvarlaklaşmıştır. -suz, -süz ekindeki yuvarlak ünlü ise -lu, -lü tesiri ve benzeşme hadisesiyle açıklanabilmektedir.

-lu, -lü: ĩmān-lu 39a/14, ört-ü-lü 11b/5, sev-gü-lü 41a/7, yazuĝ-lu-lar 55a/2.

-suz, -süz: el-süz 11a/5, haĝ-suz 87a/3, ‘ilmsüz 3b/5, suç-suz-lar-ı 90a/4.

-suz, -süz ekinin metnimizde ünlü uyumuna baĝlı olan düz şekilli örnekleri de görölmektedir:

çoban-sız 95b/8, gümān-sız 32a/8, hayā-sız-lar-a82a/6, ĩmān-sız 39b/1, maşlahat-sız 60a/3, tevbe-siz 82a/7.

-dum, -düm görölen geçmiş zaman eki

Eski Türkçede düz ünlülü olan bu ek de Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlüdür. Bu yuvarlaklaşma, dudak ünsüzü olan “m” tesiriyle olmuştur.

imren-düm 84b/4, kurda-dum 84a/9, yasta-dum 102a/9.

Genellikle devrin imlasına baĝlılık gösteren ekin ünlüsü metnimizde bir yerde uyuma baĝlı olarak harekelenmiştir:

di-di-m-se 33a/14.

-duñ, -düñ; -duñuz, -düñüz görülen geçmiş zaman eki

Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman 2. şahıs eki de yuvarlaktır. Bu yuvarlaklaşmanın sebebi, -ñ ve 1. şahıs eki -düm'dür (Analojik tesir).⁶²

-duñ, -düñ: gör-dü-ñ 31a/13, oğu-du-ñ 14b/10, öl-dü-ñ 95a/12.

-duñuz, -düñüz: bağla-du-ñuz 81b/7, gel-dü-ñüz 103a/134, ço-du-ñuz 41b/1.

-du(k), dü(k) görülen geçmiş zaman eki

Görülen geçmiş zaman çokluk 1. şahıs eki Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaktır. Ekin ünlüsünün, Eski Türkçeden gelen -duğ, -dük partisibine benzeyerek yuvarlaklaştığı kabul edilmektedir.⁶³

çıkar-duğ-ı-n 74b/13, di-dük-leri 45a/5, öl-dük-den 84a/7, sev-düg-i 49a/7.

Metnimizde uyuma bağlı şekilde harekelenmiş örneği de görülmektedir:

sev-dig-çün 25b/4.

-uz, -üz çokluk 1. şahıs bildirme eki

Ek, metnimizde hep yuvarlak ünlülüdür, ünlüsü ötreli vav ve ötre ile yazılmaktadır:

bil-ür-üz 44b/2, em̄in ol-maz-uz 30b/6, kırğ-ar-uz 93a/9.

-a-vuz, -e-vüz istek çokluk 1. şahıs eki

Ek metnimizde hep yuvarlak ünlülüdür. Çokluk 1. şahıs eki, biz zamirinden inkişaf etmiştir, ekteki b ünsüzü v olmuş, ünlüsü ise v dudak ünsüzü nedeniyle yuvarlaklaşmıştır, ünlüsü ötre ile yazılmaktadır:

bul-a-vuz 70b/2, em̄in ol-a-vuz 70b/1, id-e-vüz 88a/11, kırtul-a-vuz 71a/2.

⁶² Timurtaş, a.g.e., s. 35.

⁶³ Tulum, a.g.t, s.74.

-ur, -ür geniş zaman eki

Eski Türkçe devresinde umumi geniş zaman eki -ur, -ür idi. Daha sonraları -ur, -ür yerine çok az olarak -ar, -er, -ır, -ir ile ünlüyle biten fiillerden nadiren -r ekleri kullanılmıştır.⁶⁴ Eski Anadolu Türkçesinde bunların -ur, -ür; -ar, -er ve -r kullanılmıştır. -ır, -ir ise kullanım sahasından tamamen silinmiştir.⁶⁵

Bugün Türkçede -ar, -er yanında kullanılan -r geniş zaman eki Eski Anadolu Türkçesinde yalnızca ünlüyle biten fiillere getirilmekte ve ünsüzle biten fiillerde geniş çapta -ur, -ür kullanılmakta idi. -r'nin sonradan, ekteki ünlünün yardımcı ses telakki edilmesi suretiyle geniş bir kullanım alanı kazandığı anlaşılmaktadır. Gerçekten bugün birden fazla heceli bütün fiil kök ve gövdelerine, ünlüyle biten bütün fiil kök ve gövdelerine tek heceli fiillerin de bir kısmına getirilen geniş zaman eki -r olarak kabul edilmekte, önündeki ünlü yardımcı ses telakki edilmektedir.⁶⁶ -ır, -ir dışındaki geniş zaman ekleri metnimizde görülmektedir. Metnimizdeki örnekleri şöyledir:

ağla-r 31b/4, bağışla-r-lar 52a/13, iste-r-ler 45b/14, söyle-r 40a/6.

gör-er 37a/5, dön-er-ler 41a/14, sev-er-em 49a/5, tut-ar 33b/13.

göster-ür 69b/4, kurtul-ur 67a/12, an-ur-am 62a/14, vir-ür-em 68a/4.

-u, -ü gerundium eki

Eski Türkçede olduğu gibi, eski Anadolu Türkçesinde de -a, -e; -ı, -i; -u, -ü gerundium ekleri kullanılmaktadır. Fakat -u, -ü gerundium eki, Eski Osmanlıcada en çok kullanılan şeklidir.⁶⁷ Metnimizde de -u, -ü; -a, -e ve -ı, -i'ye nazaran daha çok kullanılmış, ötreli vav ile yazılmıştır:

ağla-y-u 102a/6, dile-y-ü 72b/10, di-y-ü 4a/3, iste-y-ü 49b/1.

⁶⁴ A. Von Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig, 1941, s.11.

⁶⁵ Tulum, a.g.t., s. 75.

⁶⁶ Ergin, a.g.e., s. 293.

⁶⁷ Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara, 1978, s. 243.

Düz Ünlü Taşıyan Ekler

Eski Anadolu Türkçesinde kuvvetli yuvarlaklaşma temayülü yanında bir de düzleşme temayülü görülmektedir. Bazı ekler, kökün ünlüsü ne olursa olsun, daima düz ünlü taşımaktadırlar. Bu düz ünlü taşıyan eklerin imlalarının son zamanlara kadar klişeleşmiş olarak devam etmesi, bu düz oluş hadisesinin bir fonetik hususiyeti olduğunu da göstermektedir.⁶⁸ Metnimizde düz ünlü taşıyan ekleri sınıflandırarak aşağıdaki şekilde incelemek uygundur:

Tek Ünlüden İbaret Olan Ekler

-ı, -i akkuzatif eki

Eski Türkçede ğ ve g olan akkuzatif eki, ünsüzle biten yuvarlak, düz ünlülü kelimelere eklendiği zaman da düz bir ünlüyü yardımcı ses olarak bünyesinde bulunduruyordu. Batı Türkçesinde ğ ve g'lerin düşmesiyle bu yardımcı sesler düz olan ekin klişeleşen imlası son devirlere kadar değişikliğe uğramadan gelmiştir:

dünyā-y-ı 60b/11, kişi-y-i 36b/13, kıl-u-m-ı 34b/2, uşş-ı 34a/13.

-ı, -i iyelik eki

Eski Türkçede -ı, -i olan teklik 3. şahıs iyelik eki, Eski Anadolu Türkçesinde de -ı, -i olup ünlü uyumu dışında kalmıştır. Kendisinden sonra başka ek gelmediği zaman, yani kelime sonunda bulunduğu zaman “ye” ile yazılmaktadır:

günāh-ı 79a/10, iss-i 61a/9, oğ-ı 35b/9, şevāb-ı 76b/11.

Eğer kendisinden sonra hal eklerinden birisi gelirse ünlüsü hareke ile gösterilmektedir:

kitāb-ı-n-da 17a/14, divān-ı-n-da 30a/8, dīvār-ı-n-a 61a/5, huzūr-ı-n-dan 19b/9.

Metnimizde iki yerde uyuma bağlı olarak harekelenmiştir:

ard-u-n-a 83a/8, اَوْتَدُرُ ün-ü-dür 96a/1.

⁶⁸ Timurtaş, a.g.e., s.36.

Bir Ünsüzle Bir Ünlüden Meydana Gelen Ekler

-dı, -di görülen geçmiş zaman 3. şahıs eki

Görülen geçmiş zaman 3. şahıs eki -dı, -di'deki ünlü de hep düzdür. Klişe imlası (دی) ile son zamanlara kadar hep aynı şekilde yazılmıştır. Metnimizde ek, iki yerde yuvarlak ünlü olarak geçmiş, diğerleri ise düz ünlülü olarak tespit edilmiştir:

buyur-du 71b/9, ço-du 92a/7.

açdur-dı 61b/14, buyur-dı 59a/13, getir-di-ler 90a/3, gör-di 55b/4.

-mı, -mi soru eki

Eski Türkçede yuvarlak ünlülüken, sonradan ünlüsü düzleşen eklerden biri de soru ekidir. İmlası kalıplaşmış veya öylece son zamanlara kadar gelmiştir:

diri mi-dür 100a/6, harāb mı-dur 6b/13, 'ilm mi 71b/6, var mı 87b/9.

-(n)ı, -(n)i akkuzatif eki

3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen bu ekin imlası son zamanlara kadar sabit kalmış, ek esreli ye ve ye ile yazılmıştır:

ana-sı-(n)-ı 28a/8, bu-nı 50b/8, selām-ı-(n)-ı 22b/10, vücūd-ı-(n)-ı 4a/11.

-sı, -si iyelik eki

Ünlüyle biten isimlere getirilen teklik 3. şahıs iyelik eki -sı, -si'nin ünlüsü daima düzdür, kendisinden sonra herhangi bir ek gelmediği zaman esreli ye ve ye ile yazılmaktadır:

ata-sı 23b/14, āvāze-si 32a/2, kiçi-si 105b/4, yaru-sı 11b/2.

Eğer kendisinden sonra hal eklerinden birisi gelirse, ekin ünlüsü esre ile yazılmaktadır:

du'ā-sı-n 50b/11, hazāne-si-n-e 23b/3, kapu-sı-n-a 20a/8, mertebe-si-n 62b/5.

-cı, -ci isimden isim yapma eki

Ekin hem eski Türkçede hem de Eski Anadolu Türkçesinde sadece düz ünlülü şekilleri vardır. Ayrıca Eski Türkçede yalnızca ç'li olarak geçmekte olan ek, metnimizde c ve ç'li olarak görülmektedir:

du'ā-cı 2a/9, du'ā-çı 30b/2, yalan-cı 41a/14, yardım-çı 14b/8, zindān-çı 42b/4.

Ünsüz - Ünlü - Ünsüzden Meydana Gelen Ekler

-miş, -miş öğrenilen geçmiş zaman eki

Eski Türkçede kök ünlüsüne uyarak yuvarlaklaşabilen -miş, -miş öğrenilen geçmiş zaman eki, Eski Anadolu Türkçesinin metinlerinde olduğu gibi metnimizde de düz ünlüdür:

çık-mış 29a/2, di-miş 6b/9, eyit-miş 6b/10, giy-miş 99a/1.

-sen; -sın, -sin fiil çekiminden teklik 2. şahıs eki

Zamirlerden inkişaf etmiş birinci tipteki şahıs eklerinden olan -sın, -sin ekinin ünlüsü metnimizde esre ile yazılmıştır; -sen eki ise hep üstünle karşılanmıştır:

-sen: çık-ma-y-a-sen 90b/3, gel-e-sen 94a/13, ilet-ür-sen 82b/10.

-sın: düriş-mez-sin 62a/9, eyle-mez-sin 62a/9, şan-a-sın 65a/8.

-sen; -sın, -sin Teklik 2. şahıs bildirme eki

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülüdür. Metnimizde de ek hep düz ünlülü olarak tespit edilmiş olup -sın, -sin ekinin ünlüsü esre ile yazılmıştır; -sen eki ise hep üstünle karşılanmıştır:

-sın: dağı-sın 78b/3, niçe-sin 81a/1, yüce-sin 78a/5.

-sen: degül-sen 44b/12, kardaş-ı mı-sen 42b/5, pâdişâh-sen 43a/13.

-ğıl, -gil Teklik 2. şahıs emir eki

Bu ek de metnimizde düz ünlüdür:

di-gil 89a/9, söyle-me-gil 60a/4, şat-ğıl 86a/12.

-luğ, -lik isimden isim yapma eki

Eski Türkçede uyuma bağlı olarak yuvarlak ünlü kelimelerden sonra -luğ, -lük şekliyle gelen bu ek, metnimizde de uyuma bağlı olarak kullanılmıştır:

kul-luğ 61b/9, tanuğ-luğ-ın 18b/8, uğur-luğ-ı 51a/4.

Ünlü - Ünsüz - Ünlüden Meydana Gelen Ekler

-ıcı, -ici fiilden isim yapma eki

Eski Türkçede -ğuç, -güç şeklinde olan ek, Batı Türkçesinde başındaki ğ ve g düşmüş olarak önceleri -uç, -üç şeklinde kullanılmış sonradan ç'nin sadalaşması ve yuvarlak ünlünün düzleşmesiyle -ıcı, -ici şekline dönüşmüştür.⁶⁹ Metnimizde düz ünlü olarak görülmektedir:

çal-ıcı 88b/2, kork-u-d-ıcı-dr 35b/3, yık-ıcı 2a/1, yıt-ıcı 55a/7.

İki Heceli Ekler

-ınca, -ince gerundium eki

Eski Türkçede -ğınca, -ginçe olan ekin başındaki ğ, g ünsüzü düşmüş ve -ınca, -ince şeklinde sadece düz ünlü olarak kullanılmıştır. Metnimizde genel olarak düz ünlü örnekleri görülmektedir:

gel-ince 68a/4, içme-y-ince 77a/7, tutma-y-ınca 64a/5, var-ınca 68a/3.

⁶⁹ Ergin, a.g.e., s. 191.

-ıcağ, -icek gerundium eki

Ünlü uyumuna bağlı olmayan eklerden biri de -ıcağ, -icek gerundium ekidir. Metnimizde de düz ünlülü örneklerine rastlanmaktadır:

gör-icek 79b/7, in-icek 80b/12, kaç-ıcağ 45a/14, sağ ol-ıcağ 32b/1.

Metnimizde ek yuvarlak ünlülü şekilde bir yerde harekelenmiştir:

gör-ücek18b/14.

Fiilden Fiil Yapma ekleri Olan -l-, -ş-, -n'-den Önce Gelen Yardımcı Ünlünün Durumu:

-l- ekinden önce:

Eski Türkçede uyuma bağlı şekilde kullanılan -l- fiilden fiil yapma ekinin yardımcı ünlüsü, Eski Anadolu Türkçesinde çoğunlukla düzdür, nadiren yuvarlaktır.⁷⁰ Düz ünlülü fiil köklerinden sonra -ı, -i, yani düz olanları uyum bakımından normaldir. Metnimizde düz ünlülü fiil köklerinden sonra gelen -l- fiilden fiil yapma ekinin yardımcı ünlüsü daima düzdür:

aç-ı-l-mış, 92b/10, şeş-i-l-di 91b/9, yaz-ı-l-dı 64a/8.

-n- ekinden önce:

Ekin yardımcı ünlüsü Eski Türkçede uyuma bağlıdır. Eski Anadolu Türkçesinde daha çok düz şekliyle kullanılan yardımcı ünlü, metnimizde düz ünlülü fiil köklerinden sonra düz yardımcı ünlü almıştır. Metnimizde -n- fiilden fiil yapma ekinden önce gelen yardımcı ünlü, çoklukla uyuma bağlıdır. Yuvarlak ünlülü fiil köklerinin durumu şöyledir:

gör-ü-n-ür 6a/14, bul-u-n-sa 101a/1.

⁷⁰ Timurtaş, a.g.e., s.38.

-ş- ekinden önce:

Metnimizde düz yardımcı ünlüye (-ı, -i) sahip olan ekin örnekleri şöyledir:

çağ(ı)r-ı-ş-a-lar, gör-i-ş-di-ler 99b/5, ir-i-ş-ür 101a/2.

3.2 ÜNSÜZLER

3.2.1 Ünsüz Değişmeleri

ķ/h değişikliği

Kelime başında

Türkçe kelime başında ħ sesi bulunmaz. Bugün ħ sesi ile başlayan kelimeler, Eski Türkçede ķ sesini ihtiva etmekteydi. Eski Anadolu Türkçesinde ķ sesi kendisini muhafaza etmiştir. ķ sesinin ħ şekline dönüşmesi daha sonraki yüzyıllarda olmuştur.⁷¹ Bugün h olup metnimizde k ile geçen kelimeler şunlardır:

ķanı “hani, nerede” 33a/5, 85b/6, 104a/11.

ķankı “hangi” 12b/8, 39a/7, 86b/10.

Kelime içindeki ve sonundaki ķ/ħ değişikliği ise Eski Anadolu Türkçesinde karışık bir durum sergilemektedir. Çünkü aynı kelime hem ķ sesiyle hem de ħ sesiyle görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde aynı metinde görülen bu ķ’lı ve ħ’lı olan şekillerden ķ’lı olanların birçoğu daha sonra Osmanlı sahasında umumileşirken, Azeri sahasında ise ħ’lı şekiller umumileşmiştir. Bu değişmenin örnekleri şunlardır:

İç seste hece başındaki örnekler:

Bu değişme metnimizde bir tek “dahı” sözcüğünde görülmektedir:

dahı < daķı 16b/5, 29b/8, 55a/9, 61b/10, 92a/8, 100b/9.

⁷¹ Timurtaş, a.g.e., s.66.

İç seste hece sonundaki örnekler:

aḥşam < akşam 69b/7, 75a/14, 77a/13, 100b/6.

oḥşa- < okşa- 11a/9.

yoḥsa < yoksa 68b/1, 75a/1, 87a/9.

yoḥsul < yoksul 11b/13, 47a/13, 50a/4.

yoḥsullık < yoksullık 11b/1.

k-/g- değişmesi

Kelime başındaki k/g değişikliği Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçince ortaya çıkmıştır. Bu değişme hadisesi büyük ölçüde olmakla beraber umumi değildir. Nitekim k'nin değişmediği kelimeler de vardır. Ayrıca bu gelişme hadisesi şive ve ağızlarda farklılık göstermiştir. Bu değişmeyle Osmanlı sahasında g olmuş bazı kelimeler, Kuzey ve Doğu Türkçesinin tesiriyle Azeri sahasında daha çok k'lerini korumuş, buna karşılık Anadolu ağızlarında g'leşmede daha ileri gitmiştir. Arap harfli yazının k/g ayrımı yapmayan imlasından kef ile yazılan kelimelerin k'li mi yoksa g'li mi olduklarını ayırmanın imkanı yoktur. Metnimizde böyle kelimeleri tespit ederken Eski Anadolu Türkçesi devrindeki metinleri de dikkatten uzak tutmadık. Metnimizde görülen g'li kelimeler şunlardır:

geç : 9a/2, 33a/6, 43a/12.

geç- : 16a/6, 23a/4, 35a/4.

geçür- : 10b/11, 19b/13, 53b/9.

gel- : 25a/5, 57a/2, 106b/6.

gemi : 36b/5, 37a/2, 50b/14.

genc : 26a/13, 26b/3, 27a/1.

geñez : 60a/14, 71a/1, 94b/2.

gerçek : 65b/6, 8, 66a/1, 95b/7.

gerek : 61a/3, 74b/7, 86b/5.

gerek- : 10a/1.
getür- : 21b/3, 56b/12, 64b/6.
gey- : 14b/9, 48a/1.
gez- : 41a/9, 101a/10.
gibi : 33a/11, 44a/7, 68b/5.
gice : 11b/7, 44b/6, 55b/3.
gider- : 34b/10, 20a/10, 68a/5.
giñ : 41b/14, 102b/1, 103a/13.
gir- : 13b/3, 98b/12, 102a/2.
giriş- : 47a/3.
girü : 68a/3, 95b/3, 102a/12.
git- : 35b/11, 77b/6, 93b/2.
giy- : 44b/10, 61a/4, 93b/3.
gizle- : 27b/12, 62a/5, 104b/8.
gögüs : 37b/10.
gök : 19a/2, 56a/4, 77a/4.
gökçek : 12a/2, 15b/3, 64a/3.
gölge : 31b/10.
göm- : 33a/3, 45a/5.
gönder- : 37a/14, 90a/13, 104b/11.
göñel- : 37b/4, 95b/9, 97a/11.
göñlek : 47b/12, 13, 48a/1.
göñül : 24b/5, 35a/12, 50b/3.
gör- : 23b/3, 50a/10, 64b/5.
göre : 102b/9.

göster- : 50a/9, 78a/5, 98a/9.

götür- : 18a/9, 25b/1, 43a/4.

gövde : 6a/14, 89a/5.

göyün- : 8a/10.

göz : 12b/8, 50a/7, 88b/9.

gözet- : 31b/8, 36a/4.

güc: 22a/4, 24b/13, 30b/5.

gül : 2a/10, 102b/7.

gül- : 46a/1, 49b/3, 61b/11.

gümüş : 75a/14, 83a/12, 98b/13.

gün : 46a/10, 51b/12, 61a/8.

gündüz : 20b/10, 50a/4, 91b/3.

güneş : 21b/4, 56a/8, 70a/7.

güt- : 24b/14, 27a/2, 50a/4.

güzel : 88b/2.

ğ/v değişmesi

Metnimizde sınırlı sayıda kelimedede ğ/v değişmesi görülür.

kılavuz : 11a/14. Metnimizde bu sözcüğün “kulağuz” şekli de vardır: 71a/6.

şovu- : 18a/6.

şovuk : 8b/8.

g/v değişikliği

Türkçede kelime ortasında bulunan g’ler, özellikle yuvarlak ünlülü kelimelerde v şeklinde, düz ünlülü kelimelerde ise yumuşak g şeklinde meydana gelmektedir.

Osmanlı sahasında son zamanlarda ortaya çıkan bu değişiklik metnimizde görülmemektedir. Günümüzde yumuşak g veya v olarak telaffuz edilen kelimeler asli şekillerini muhafaza etmiştir.⁷² Metnimizde hep kef ile yazılmıştır, örnekleri şunlardır:

Yuvarlak ünlülerle

degül : 5b/1, 70b/13, 102b/8.

degür- : 10b/4, 61a/12, 104a/12.

dög- : 23a/4, 6.

gögüs : 37b/10.

ögret- : 10a/8, 36b/8, 73b/11.

ögüt : 2b/9, 71b/6, 72b/14, 74a/4.

ögütle- : 28a/9, 38b/1.

ögred- : 3b/8, 11a/2, 72a/3.

sög- : 22b/8, 83b/14, 94b/12.

Düz ünlülelerle

beg : 9a/3, 26a/2, 66b/14.

begen- : 9b/10, 60a/5.

beglik : 103a/12.

deg- : 2a/9, 6b/6, 51b/4.

degin : 2a/10, 42b/6, 56a/14.

degme : 38b/11, 47a/1.

degşür- : 22a/14, 27a/11.

⁷² Mustafa Özkan, **Mahmud b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 1993, s.115-116.

degür- : 10b/4, 61a/12, 104a/12.

eg- : 89a/6.

egle- : 80b/5.

eglen- : 9a/4, 49b/1, 90b/12.

egil- : 54a/11, 88b/9.

yigit : 16b/2, 38b/4, 106a/11.

yigitlig : 16a/5.

yiglen- : 56a/5.

yigrek : 22b/5, 44b/1, 55a/2.

b/p değişmesi

Bugün p ile başlayan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesinde b iledir. Metnimizde de Şu kelimelerde asli b sesi muhafaza edilmiştir:

barmağ : 18a/9, 41a/2, 105b/8.

barmağ : 84b/4.

bişür- : 64a/13.

b/v değişmesi

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin başında bulunan b sesi Eski Anadolu Türkçesinde v sesine dönüşmüştür. Metnimizde bu değişimi tespit ettiğimiz örnekler Şunlardır:

Kelime başında:

bar < var : 25a/11, 60a/14, 100b/8.

bar- < var- : 42b/8, 81a/10, 106a/7.

bir- < vir- : 23a/9, 52a/4, 76a/9.

biribi- < viribi- : 23a/14, 70a/10, 104a/8.

Kelime ortasında ve sonunda:

Kelime ortasında ve sonunda bazı b seslerinin de Batı Türkçesinde v sesine dönüştükleri görülmektedir. Metnimizde bu değişimin görüldüğü kelimeler şunlardır:

ab < av : 8b/12, 66b/12.

eb < ev : 15b/2, 59a/9, 106b/13.

deve < tebi : 55a/11, 68a/14, 81b/5.

sev- < seb- : 2a/14, 26a/3, 51a/7.

tabar < tavar : 6b/10.

yabuz < yavuz : 45b/5, 60b/4, 76b/2, 82a/13.

Eklerde de b/v değişikliği görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde bildirme ve fiil çekimlerinde 1. şahıs ekleri olarak kullanılan -vem; -vuz, -vüz ekleri de “ben” ve “biz” şahıs zamirlerinden b-/v- değişmesi sonucunda meydana gelmiştir. Metnimizde tespit ettiklerimiz şunlardır:

-vem : Tengri-vem 65b/7.

-vuz, -vüz : ol-a-vuz 70a/14, 70b/1, bul-a-vuz 70a/14, 70b/2, kutul-a-vuz 70b/2, 71a/2, sağ-ar-vuz 84b/13, şat-ar-vuz 84b/13; getür-e-vüz 17a/14.

ñ/ng değişmesi

Metnimizde nazal nun yalnızca Tengri kelimesinde nun-kef (ك) ile yazılmıştır. Bunun dışındaki yerlerde nazal nun, kef (ك) ile gösterilmiştir. Tanrı kelimesi bir yerde kef ile yazılmıştır.

Tengri : 20a/4, 44a/5, 80b/2.

Tañrı : 7b/5.

beñze- : 17a/11, 48a/7, 98a/5.

deñiz : 36b/5, 51a/2, 99a/13

geñez : 5b/10, 60a/14.

giñ : 82b/8, 103a/13.

göñül : 24b/5, 35a/12, 50b/3.

ķarañu : 101b/8.

ķarañulık : 16b/7, 70a/3, 102b/12.

siñek : 88b/10.

şoñra : 15a/2, 22a/3, 33a/10.

yaluñuz : 37a/4, 88b/12, 89b/4.

yaluñuzlık : 102b/12.

t/d değişmesi

Eski Türkçede kalın ve ince sıradan bütün kelimelerin başında t/d ayrımı yapılmadan hep t'li şekiller bulunmaktaydı. Bu t/d değişikliği Eski Türkçesi devresinin sonunda başlamıştır. Ancak bu gelişmenin gösterdiği seyir pek açık değildir. Eski Anadolu Türkçesinde kelime başında t'yi korumak ve d'ye dönmek gibi ikili bir durum ortaya çıkmıştır. Yalnız farklı eserlerde değil, aynı metinde bile ikili durum mevcuttur. Metnimizde tespit ettiğimiz ikili durum gösteren kelimeler:

dağ : 50a/9, 103b/10.

tağ : 50a/10, 80a/4, 81b/2, 93a/11.

dar : 102b/1.

tar : 54a/11, 72b/4, 103a/13.

dart- : 20a/7.

tart- : 74a/8.

datlu : 26a/12.

tatlu : 46a/1, 92a/13.

dolan- : 55a/7.

tolan- : 76a/6.

doy- : 91a/8.

toy- : 98b/10.

dur- : 8a/5, 28a/8, 56a/1.

tur- : 46b/14, 56b/9, 68a/6.

dut- : 13a/1, 89b/12, 90a/10.

tut- : 20a/3, 33b/13, 61b/8.

duy- : 74b/14.

tuy- : 23b/14, 98a/9.

Eski Türkçede t’li olan, metnimizde d ile yazılan kelimeler:

dad 84a/14, dahı 16b/5, 61b/10, 100b/9, dañlacak 102a/5, deg- 2a/9, 6b/6, 51b/4, degin 2a/10, 42b/6, 56a/14, degme 38b/11, 47a/1, degşür- 22a/14, 27a/11, degül 5b/1, 70b/13, 102b/8. degür- 10b/4, 61a/12, 104a/12, dek 19b/11, 41b/2, 43b/4, delim 50b/4, delü 48a/4, 6, 50a/8, demür 42b/4, 44b/9, 10, deñiz 36b/5, 51a/2, 99a/13, deñlü 52a/1, depele- 18b/2, 26a/4, 90a/4, depelen- 95b/5, depren- 17a/4, dere 46a/10, deri 44b/9, 10, deriñ 47a/7, deve 55a/11, 68a/14, 81b/5, dın- 46b/14, 92a/12, diñsüzlik 78b/8, di- 11a/2, 47b/9, 100a/3, dib 55b/12, 61a/4, 98a/4, dik- 22a/10, 48a/1, 98b/5, diken 21b/6, 84a/9, dil 59b/13, 77b/14, 78a/11, dile- 2a/9, 3a/14, 23a/10, dilek 32a/13, 53a/1, 104b/1, diñle- 46b/10, 56b/7, 66b/5, diñlen- 38a/7, 8, 102a/7, dir- 46a/5, direk 17a/1, 54a/10, 98a/6, dirgi 98a/1, diri 7a/6, 87a/6, 100a/6, diril- 84a/4, dirlik 88b/14, 89a/7, 10, diş 84a/8, 9, 98a/5, ditre- 53b/8, 88b/9, 91b/10, divşür- 46b/12, 60a/9, diz 35a/8, 40b/8, 73b/1, dizil- 29a/1, 55a/7, 55b/6, dizin 73a/14, doğun- 32a/3, 35a/14, 35b/4, döğ- 23a/4, 6, dön- 18a/12, 43a/3, 98a/13, dönder- 91a/7, 102a/13, döndür- 9a/12, 9b/3, 91a/6, dördinci 6a/2, 46b/8, 78a/3, dört 12a/11, 60b/1, 100b/12, döşe- 6b/5, 18a/7, 98b/14, döşek 50a/14, 98b/14, 102a/8, döyme- 28b/7, 91a/8, dükeli 44b/5, 50b/14, 101a/5, düken- 100a/14, dün 21a/12, 78a/13, 92a/12, dünle 78a/6, dür- 74a/11, düriş- 41b/4, 62a/9, 84a/12, dürlü 38b/14, 51b/13, 69b/4, dürt- 23a/3, düş 35a/4, 95a/10, 102b/6, düş- 14b/13, 23b/13, 35a/2, düzül- 14a/6, 15b/6, 71b/5.

Eski Türkçede t ile yazılan ve metnimizde de t ile tespit ettiğimiz kelimeler:

tağıl- 13b/10, 15a/1, 55a/9, 85b/2, tam- 40b/12, tamar 99b/8, tamu 20a/8, 52b/11, 73b/14, 101b/6, tanış- 15b/2, tañrı 7b/5, tanuğ 17b/6, 33b/6, 103a/9, tap- 22b/13, 79a/10, 105b/5, tapu 23a/2, tara- 28a/2, tarak 28a/2, tarlığ 70b/7, taş “dış” 24b/6, 45a/8, 45b/1, taş 37a/3, 54b/3, 98b/8, taşla- 29a/6, taşra 14a/4, 55b/4, 88b/7, tatlılığ : 92a/11, tayan- 100a/5, toğ- 62b/11, 63a/2, 76a/1, toğru 27a/1, 31a/13, 71b/2, toğruluk 12a/9, toğur- 26b/9, 32b/11, 12, toğluk 78b/9, toğsan 97b/6, toğun- 37b/7,

toğuz 39b/9, 77b/11, tol- 23b/11, tolu 51a/10, 60a/7, 97b/10, ton 24a/13, 44b/9, 75a/3, tonat- 10b/7, toprak 79a/3, 80a/12, 102b/13, toyur- 10b/7, turgur- 78a/7, tuzlu 24a/14.

3.2.2 Ünsüz Benzeşmesi

Eski Anadolu Türkçesinde kök ek birleşmesi hadisesinde eklerin tek şekilli oldukları tespit edilmiştir. Esasen Türkçede sadasız bir ünsüz ile biten kök ve gövdelere getirilen eklerin de sadasız olması gerekmektedir. Bu hususta Eski Türkçede ikili durum görülmektedir.⁷³ Eski Anadolu Türkçesindeki birçok metinde sadasız ünsüzden sonra sadalı bir ünsüzün geldiği örnekler görülmüştür.⁷⁴

Türkçe kelimelerde sadasız ünsüzle biten kök ve gövdelere getirilen eklerin, başındaki ünsüzlerin kaideye uyarak sadasız halde bulunması gerekirken metnimizde sadalı halde bulunmaktadır:

İmlası klişeleşmiş eklerde

-da, -de lokatif eki:

āhiret-de 105b/6, kıyāmet-de 39a/3, maşrıq-da 100b/6, muşibet-de 103b/2, ocaq-da 106b/14, rek‘at-da 78b/5, sā‘at-da 105a/4, vaqt-da 62b/6.

-dan, -den ablatif eki:

āfet-den 10b/12, at-dan 45b/9, etmek-den 84b/10, halk-dan 3b/12, şarq-dan 2a/8, toprak-dan 80a/10, uçmaq-dan 15b/12, yākut-dan, 17a/1, zümrüt-den 97b/8.

⁷³ Gabain, a.g.e., s.88.

⁷⁴ Saadettin Buluç, “Eski Bir Türk Dili Yادığı Behçetü’l-Hada’ik fi mev’izeti’l-hala’ik”, **TDED**, S.VI, s. 121; Mecdut Mansuroğlu, **Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri**, s.88.

-dı, -di görülen geçmiş zaman eki:

dart-dı-lar 20a/7, dut-dı 13a/1, dürt-di 23a/3, eyit-di 98b/7, git-di, 106a/5, işit-di 23a/2, şat-dı 8a/1, tonat-dı 10b/7, tut-dı-lar 14a/1, yat-dı 12a/3, yarat-dı 23a/2.

-dur, -dür (durur) bildirme eki:

çok-dur 38a/3, dirlik-dür 88b/14, hağ-dur 57b/14, ‘ibādet-dür 6a/1, münāfiğ-dur 44a/9, rivāyet-dür 5b/4, sâ‘at-dur 20b/7, yigrek-dür 68b/11, yok-dur 25b/5.

-dur, dür faktitif eki:

ağ-dur-dı 61b/14, añ-dur-ur-am 71b/7, az-dur-ur 71b/2, bil-dür-di 4b/2, dön-dür-ür-sen 9a/12, iriş-dür-ür 3b/11, kavuş-dur-a 71a/12, üleş-dür-di 12a/13.

-duğ, -dük partisip eki:

al-duğ-ı 85b/5, bul-duğ-ı 18b/5, çıkar-duğ-ın 74b/13, çık-duğ-u-muz 93a/9, koş-duğ-ın 38b/5, oğu-duğ-u-y-la 13a/10, tap-duğ-u-muz 105b/7, yarat-duğ-um 4b/3, var-duğ-ı 66b/2.

Kelime İçinde Sadalaşma

Türkçede iki ünlü arasında kalan sadasız ünsüzler genellikle sadalaşırlar; yani ç, f, k, k, p, s, ş, t sesleri b, c, d, g, ğ, v seslerine dönüşürler. Metnimizde t/d, k/g, k/ğ değişimleri görülmektedir:

-t- / -d-

eyideler 39b/5, gidersün 14b/8, iderler 102b/1, ideyin 102b/12, ilemeler 20a/8, incidmekden 61a/6, incidüğü 59a/11, işideler 96a/9, öğredeler 13a/6.

-k- / -g-

didügi 5a/13, dilemege 82a/9, etegin 55b/5, etmegüñ 64b/1, göge 28a/13, görmege 25a/2, sevmege 60b/12, virmege 32b/7, yimege 91b/5.

-k- / -ğ-

ağardı 15b/14, artuğını 48a/7, ayağı 18b/12, ayruğa 13a/5, aşağa, 17a/2, bañlamağa 96a/8, bardağı 31b/10, barmağın 18a/9, buyruğı 17b/8, kulağına 33b/11, oğumağa 102b/12, uçmağa 103b/7.

3.2.3 Ünsüz Türemesi

-y- ve -n- sesleri

Metnimizde ünsüz türemesi olarak -y- ve -n- yardımcı seslerinin türemesi vardır. Ünlüyle sona eren kelimeler, yine ünlüyle başlayan bir ek aldıkları zaman arada bir yardımcı ses türemektedir. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra isim çekim eklerinden birisi gelince de arada bir -n- sesi türemektedir:

ana-y-a 59b/12, ana-y-ı 91b/11, ara-y-ı 60b/8, ata-y-a 59b/12, biregü-y-i 83b/1, deve-y-i 55b/1, diñle-y-elüm 13b/1, nesne-y-e 8b/3, oqu-y-a 13a/7, ölü-y-i 21a/1, söyle-y-e 22a/3, söyle-y-e 22a/3, şu-y-ı 61b/14, terāzü-y-i 53b/1, yarlığa-y-a 44a/11.

ata-sı-n-dan 88b/7, bu-n-a 36a/7, bu-n-da 19a/10, iş-leri-n-e 82a/13, kırañu-n-da 104b/7, kul-lar-ı-n-dan 49b/8, lezzet-ler-i-n-den 34a/10, üzeri-n-e 11a/10, yāren-ler-i-n-den 103a/11.

Ses ikizleşmesi

Metnimizde tespit ettiğimiz ikizleşme örnekleri şunlardır:

aşşı “fayda” : 13a/3, 60a/9, 86a/14.

elli “elli” : 12a/14, 12b/12.

ikki “iki” : 42a/13.

iss “sahip” : 6b/14, 61a/5, 81b/6, 104a/13.

toğkuz “dokuz” : 39b/11, 12, 13, 73a/5.

yeddi “yedi” : 20a/3, 40b/10, 73b/2.

“v” protezi

Eski Türkçede ur- şeklinde olan fiilin metnimizde ur- kullanımının yanında v protezli şekli de vardır:

ur- : 12b/3, 29a/6, 34a/2, 37a/3, 44b/13, 61b/6, 92b/2.

vur- : 90a/13, 97a/8, 98b/8.

3.2.4 Ünsüz Düşmesi

y düşmesi

Eski Türkçede y ünsüzü taşıyan bazı kelimeler metnimizde y’sizdir. Tespit ettiklerimiz şunlardır:

ırağ < yırağ “uzak” : 14b/3, 15a/7, 98a/9.

incü < yincü “inci” : 6a/10, 12a/14, 51a/3.

Bunun yanında şu kelimeler ise metnimizde y ‘li şekilde görülmektedir:

yıl : 50b/4, 66a/10, 95a/2, 101a/10.

yılan : 93a/7, 97a/6, 102b/14.

yılduz : 56a/9.

yigit : 16b/2, 38b/4, 106a/11.

yit- : 88b/8.

Orta hecede -l- düşmesi

Kelime ortasında birkaç kelimedeki -l- ünsüzü, Batı Türkçesinin ilk zamanlarından beri düşmüş bulunmaktaydı. Metnimizde -l- düşmesi iki kelimedeki görülmüştür:

getür- < keltür- : 12a/5, 17b/1, 21b/3, 25a/5, 90a/3.

otur- < oltur- : 11b/1, 33a/13, 61b/12, 100b/4.

3.2.5 Benzer Hece Düşmesi

Benzer hece düşmesinin metnimizde çok sık görülen örneği “tur-“ fiilinden gelen “-durur”dur. Metnimizde ekin durur şekli yanında -dur, -dür şekli de mevcuttur. Fakat daha çok -dur, -dür şekli kullanılmıştır:

adım-dur : 6a/11.

ağır-dur : 10b/10.

armağan-dur : 76b/9.

arşun-dur : 6a/12.

artuk-dur : 83a/3, 83a/4.

batıl-dur : 79b/8.

bayık-dur : 95b/7.

bekci-dür : 47a/12.

bir-dür : 21a/4, 34a/3, 70b/13.

çoban-dur : 47a/12.

çok-dur : 38a/3, 82b/3, 86b/10.

geñez-dür : 5b/10, 60a/14.

gice-dür : 81b/9.

gün-dür : 82a/10.

katı-dur : 40b/12.

kefâret-dür : 69a/11.
kişi-dür : 34b/4, 71b/11, 82a/12.
sevgilü-dür : 3b/3.
süd-dür : 86b/3.
su-dur : 97a/8.
şağ-dur : 32a/12.
şayru-dur : 89a/8.
ķamu-dur : 59b/3, 79a/12.
uķmaķ-dur : 2b/1, 79a/11.
ulu-dur : 7b/3.
uzak-dur : 38a/3.
uzun-dur : 48a/3.
üç-dür : 70b/9.
yigrek : 64a/3, 68b/11, 83b/1.
yir-dür : 93a/9.
yohsul-dur : 51a/1.
yoldaş-dur : 10b/10.
yavuz-dur : 76b/2, 3.
yıl-dur : 73b/8, 85a/1, 99a/10

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEFERRÜCÜ'L-ÜMERĀ TRANSKRİPSİYONLU METİN

(1b)¹ Elḥamdüli'l-İllāhi Rabbi'l-'ālemīn ve lā 'udvāne illā 'ale'z-zālimīne ve's-şalātü² ve's-selāmü 'alā seyyidinā Muḥammedin ve ālihi ecma'in, şükr ü sipās ol Tengri'ye³ ki ululıgla ve zāt, şifātla ve kadımlıgla evveldür ki āhirin kimse bilmez ve⁴ āhirdür ki evveline kimse iremez, zāhirdür fānī gözle görülmez, bātındur⁵ ḥaḳīkatinden fikr olunmaz ve yüz biñ selām ol Muḥammed Muştafā'ya ki peygamberlerüñ⁶ güzidesidür ve kamu yaradılmışuñ yigidür. Anı bize Ḥaḳ şefā'atçı kıldı ve⁷ şefā'atını kabül kıldı ve yüz biñ selām anuñ āline ve aşḥābına olsun⁸ kim bunlar imānuñ diregidür ve dīnüñ çıraqlarıdır. Andan soñra bu ḥüb risāletüñ⁹ sebebi oldur ki dīn diregi ve çeriler begi ve gāziler başı ve kırklar başı ve kāfirler (2a)¹ kırıcı ve müsülmānlara yarıcı ve kilisālar yıkıcı ve mescidler yapıcı ve Dāvud 'adillü² ve Süleymān çerilü ve İskender 'azametlü Cemşid kuvvetlü ve Muḥammed Muştafā³ ḥulḳlu hüdāvendigārum; Ebū Bekr şıdklı, 'Ömer heybetlü, 'Osmān ḥayālu, 'Alī⁴ şehālu, tağ devletlü, deñiz ni'metlü, Ḥātım mürüvvetlü, şāh ...⁷⁵ çarḫ-ı felek⁵ ḥareket itdükçe ve ay u gün devr itdükçe 'ömr ü devleti dāyim ve 'ilmi 'ālem içinde⁶ ḳāyim olsun, dostları çok ve düşmenleri yok olsun ve devleti⁷ günine zevāl irmesün. Mübārek adı dünyāyı güneş gibi tutdı ve bahār⁸ gibi 'adli cihānı bezedi ve luḫf-ı İslām şarḳdan garba irişdi ve keremi⁹ yağmur gibi her millete degdi. Bu du'acı Muḥammed bin Aḳsarayī diler ki ol¹⁰ güneşden zerre ve deñizden ḳatreye degin ol bağ-ı iremden gül yiyleye¹¹ ve ol uçmaḳ ḥ'ānından ni'met yiye ammā sayısuz begler ve ulular ḳatına¹² varılmaḳ olmaz. Yol istedüm ki pādişāhuñ mübārek yüzün görem çün¹³ işitdüm ki pādişāh ḥazreti 'ālimleri sever. Ol sebebden kim 'ālimler peygamberler¹⁴ mirās-ḥōrsıdır ve her kim bunları sever, Ḥaḳ Ta'ālā anı sever ve her kim (2b)¹ Tengri sevdi, anuñ yiri uçmaḳdur ve naşibi didārdur. Ol tariḳ² ilerü

⁷⁵ Metinde silik ve okunamayan yerler ... şeklinde gösterilmiştir.

dönmiş ve bunların şöhbetin eylemiş ihtiyâr ve bu fânî maqâmda ve bunların ³ dostlığı-y-ıla ol bâkî sarâyı ‘imâret kılmış. Pes ol kitâb ⁴ ki Ravzatü’l-‘Ulemâ dirler ya‘nî ‘âlimler gülistânı, paşanın kuvvetlü adına ⁵ Türk dilince tercüme eyledüm tâ bu kitâbı, dünyâda oldukça paşanın mübârek ⁶ adı eyülikle aña. Ol ‘âlimler ve aşhâblar ve velîler bu kitâb içinde ⁷ geliser, bunların himmeti bile ola -inşâ‘allâhü Ta‘âlâ-. Çün ol kitâbuñ ⁸ adı Ravzatü’l-‘Ulemâ-y-ıdı ammâ bu kitâba Teferrücü’l-Ümerâ ad virdüm. Ümîz ⁹ budur ki paşanın devletlü gözine hûş görine. Ol öğütler ki bunda ¹⁰ cem‘ olındı, onuñla dünyâsı ve âhîreti dañı bek ‘imâret ola, -âmin-. ¹¹ **Bâbü’l- ‘ilmi kâle’n-nebiyyü -şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ¹² talebü’l-‘ilmi farzâtün ‘alâ külli müslimin ve müslimetin.** Ma‘nâsı budur ki: ‘İlme taleb eylemek ¹³ farızdur müslümân ere ve ‘avrata. Nitekim Tengri Ta‘âlâ minnet eyledi Peygamber ¹⁴ hazretine şöyle kim Qur‘ân-ı Mecîdde buyurur: *Ve ‘allemke mâlem tekün ta‘lem.*⁷⁶ **(3a)** ¹ Ma‘nâsı budur ki: Öğretduk sen sana nesne bilmez-iken eger ‘ilm cümle nesnelereñ ² yigregi diñilmeseydi Resül hazretinüñ anuñla minnet eylemiyeydi. Bu hâl ³ delîldür şol habere kim ‘Abdurrahmân bin Zeyd’e Eslem oğlu rivâyet ⁴ eyledi atasından ve atası Resül hazretinden -şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- *ennehu kâle :* ⁵ ***El-kelimetü mine’l-hikmeti yesme‘uhâ’r-recülü fe yeğülü bihâ ve ya‘melü hayrun min‘ ibâdeti senetin***⁷⁷. ⁶ Ma‘nâsı budur ki: Her kim bir kelimeyi hikmet sözlerinden işitmek ve öğrenmek ⁷ ve anuñla ‘amel eylemek yigrekdür kişiye bir yıl ‘ibâdet eylemekden. Rivâyetdür ⁸ ‘Abdullâh bin Mübârek’den ve ol rivâyet kılar Peygamber’den -şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ⁹ ***Ennehu kâle uktübü’l-ilme fe inne lillâhi Ta‘âlâ ve melâiketün fi’s-semâi es-sabigüne ve ¹⁰ yestağfirüne li’l-fukahâi ve a‘tâhümü’llâhü bi külli harfin şevâbe nebiyyin mine’l-enbiyâi ve ¹¹ yektübü külle yevmin elfe haccetün ve yerfa‘u külle seyyietün ve yektübü lehü külle yevmin***

⁷⁶ Nisa 04/113.

⁷⁷ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi. “el-kelimetü minel hikmeti” kısmı bir şairin sözü ya da Hz. Ali’nin sözü olarak verilmektedir. Fakat devamı farklı şekildedir: *يسمعها نعم الفائدة الكلمة من الحكمة الرجل فيبيديها لأخيه*. **Keşfu’l-Hafâ**, C. I, s. 364.

‘amele elfi şehīdin.^{78 12} Ma‘nāsı budur ki: Peygamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki yazuñ işbu ‘amel¹³ ki bayıķ Tengri Ta‘ālānuñ yedinci gökde feriştelere vardur. Bunlar ‘ālimler¹⁴ içün ve faķihler içün Tengri Ta‘ālādan yarlığanmaķ dilerler ve daķı Tengri Ta‘ālā (3b)¹ ‘ilm ehline her bir ħarf-çün bir peygamber şevābın virür ve daķı her günde biñ² kabūl olmış ħac müzdin virür. Bir gün bir A‘rābī Peygamber katına geldi şordı³ ki yā Resūle’l-lāh kankı ‘amel Tengri Ta‘ālā katında sevgilüdür? Buyurdı ki:⁴ ‘İlmden ‘azīz nesne yoķdur. A‘rābī eyitdi: Ben ‘ilmden şormadum, ‘amelden⁵ şordum. Resūl eyitdi: ‘İlmsüz ‘amel olmaz, azacuk ‘amel yigrekdür ‘ilmsüz çok⁶ ‘amelden didi. Rivāyet kılındı ‘Abdullāh bin Mübārek’den eyitdi: Eger Tengri⁷ Ta‘ālā baña vahy eylese ki gice öliser-sen eyü ‘amelden ne dilerseñ işle⁸ ve ben ol azacuk ‘ömrle daķı ‘ilm öğrendüm yā öğrededüm didi. Zīrā kim⁹ ‘ilmden ‘azīz nesne yoķdur, nitekim pādişāhlar ħalāyık üzerine ħākimdür.¹⁰ Ĥasan-ı Başrī eyitdi: ‘İlm-i edeb niçe ħōr kişileri ‘izzete degürür ve nice¹¹ kulları beglige irişdürür. Rivāyet kılındı ki Vehebi’bn-i Münebbih eydür: Dāvud¹² Peygamber -‘aleyhi’s-selām- ħalkdan ayrıldı diledi ki Tengri’ye ‘ibādet eyleye pes Tengri¹³ Ta‘ālā buyurdı ki: Yā Dāvud dilerseñ ki benüm ħazretümde ‘azīz ola-sen ‘ibādete¹⁴ meşğūl ola-sen, girü ħalk içine var, bunlar[a] ‘ilm öğret ki benüm ħazretümde (4a)¹ ‘ilm öğrenmekden ve öğretmekden ‘azīz nesne yoķdur. ‘İlmüñ ‘azīzliğine² bir delil daķı budur ki Tengri Ta‘ālā Muĥammed Muştafā ħazretine her nesne[yi]³ virdi artur diyü buyurmadı, kaçan ‘ilm virdi artur diyü buyurdı ve daķı⁴ ‘ilm ‘azīzlığınıñ bir nişānı da budur ki çün Tengri Ta‘ālā buyurdı: *5 İnnicā’ilün fi’l-erdi ħalīfeh.*⁷⁹ Ya‘ni ben dilerüm ki yiryüzinde ħalīfe yaradam⁶ didi. Feriştelere Ādem peygambere ve evlādına ta‘n itdiler, didiler ki: *7 Kālū etec‘alu men 7 yuşsidu fīhū.*⁸⁰ Ya‘ni iy pādişāh-ı ‘ālem ādem yaradur-sen fesād⁸ iderler ve ħazretüñe ‘aşı olurlar. Tengri Ta‘ālā buyurdı ki:

⁷⁸ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi. “mine’l-enbiyāi” kısmına kadar Muhammed bin Abdirrahman bin Ömer bin Muhammed bin Abdillāh’a ait *Neşru Tayyin fi fazli ħameleti’l-ilmī’ş-şerif* adlı eserde geçiyor.

⁷⁹ Bakara 2/30.

⁸⁰ Bakara 2/30.

*İnnī e‘lemü mā lā ta‘lemün.*⁸¹ Ya‘ni⁹ iy feriştelere anı ben bilürem, siz bilmez-siz ve sizün¹⁰ fikrünü benüm ‘ilmüme irişmez, çün Cebbār-ı ‘ālem bu ‘itābı kıldı. Pes Ādem¹¹ peygamberün vücūdını mu‘ayyen ve müzeyyen kıldı. Şüret-i laṭif ve s̄iret-i şerīf¹² birle āşikāre kıldı. *Veşavveraküm feahsene şuveraküm.*⁸² Ya‘ni Ādem’i hūb şüret-ile¹³ yaradup feriştelere ‘arz itdi ve kerāmet ve ‘izzet tacın başına urdı,¹⁴ didi: *Velekad kerramnā benī ādeme.*⁸³ Vücūd şehrini ‘ilm-i hikmet birle müzeyyen ve ārāste (4b)¹ kıldı ve ‘alleme ādeme’l-esmāe küllehā.⁸⁴ ya‘ni mecmū‘ maḥlūkātuñ adını her bir dilde² Ādem’e bildürdi ve andan feriştelere ḥiṭāb eyledi ki: *Fekāle enbiünī biesmāi hāülāi.*⁸⁵ ³ Ya‘ni benüm ḥazretüme ḥaber virün. İşbu yaratduğum nesnelere⁴ adları nedür? Cümlesini ‘āciz kıldılar, bilmezliklerine feriştelere ikrār⁵ eylediler, boyun virdiler ki: *Ḳālū sübhāneke lā ‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā.*⁸⁶ Ya‘ni iy⁶ Çalabum! Senün dergāhuña ma‘lumdur ki bizüm ‘ilmümüz yokdur, illā şol kadar⁷ ki bize bildürdüñ. Pes Allāh Ta‘ālā ḥiṭāb-ı ‘izzetden Ādem’e şöyle emr eyledi ki: *Ḳāle yā Ādemü enbi’hüm biesmāihim felemmā enbeehüm biesmāihim.*⁸⁷ ya‘ni buyurdi ki⁹ Yā Ādem! Ḥaber vir feriştelere işbu yaratduğum nesnelereñ adı nedür? Çün Ādem¹⁰ ḥaber virdi feriştelere, pes bildiler ki ‘ālimlerün ne kadar fazlı cāhiller¹¹ üzerine, pes ‘ilm sebebinden Ādem’i feriştelereñ güzide eyledi. Feriştelere¹² aña secde eylediler. Netekim buyurdi: *Feḳa‘ū lehü sācidīne.*⁸⁸ ¹³ Ve feriştelere cümle karşusunda şaf bağlayup durdılar dükeli ‘ilm izzetinden¹⁴ ötürü. Ḥükemā eydür kim: ‘İlm dükeli ululuğün sebebdir. ‘İlm üç ḥarfdur: (5a)¹ ‘ayn ve lām ve mim. ‘Ayn müştakḳdur ‘illiyinden, lām müştakḳdur lūṭfdan, mim² müştakḳdur mülkden. ‘Ayn çeker a‘lā-i ‘illiyine iletür, lām şāhibini³ iki cihānda ‘aziz kılar lūṭfla ve bir dürlü daḥı Tengri Ta‘ālā ‘ālimleri⁴ ‘ayn berekātında ‘izzet virür ve lām berekātında leṭāfet virür ve mīm berekātında⁵ ‘izzet virür. Rivāyetdür İbn-i ‘Abbās’dan -raḍıya’l-lāhu ‘anh- eydür ki Süleymān⁶ peygamber -‘aleyhi’s-selām- Tengri Ta‘ālāya müteḥayyir

⁸¹ Bakara 2/30.

⁸² Tegabun 64/3.

⁸³ İsra 17/70.

⁸⁴ Bakara 2/31.

⁸⁵ Bakara 2/31.

⁸⁶ Bakara 2/32.

⁸⁷ Bakara 2/33.

⁸⁸ Hicr 15/29.

qaldı, buyurdu ki: Yā Süleymān ⁷ ‘ilm mi gerek milki mi gerek? Süleymān ‘ilmi kabūl itdi. Pes ‘ilm berekātında ⁸ milk ve pādīşāhlık daḥı ḥāşıl oldı. Ādem aşlından ḥiç kimseye ⁹ müyesser olmadı. Ḥasan-ı Başrī eydür: Her kim ‘ilmden bir mes’ele ögrense ¹⁰ ol mes’ele berekātında Tengri Ta‘ālā dīdārına irişe. Şek degüldür ¹¹ nitekim Ḥaḫ Ta‘ālānuñ dīdārı iki cihān ni‘metlerinden yigdür -vallāhu ā‘lem-. ¹² **Bābü’l-‘ulemāi ve’l-fuḫahāi.** Bu bāb ‘ālimlerüñ ve ‘ālimleri sevenlerüñ ¹³ ve ‘ālimler didügi dutanlaruñ ‘izzetin bildürür. Nitekim Ḥaḫ Ta‘ālā buyurur ḳavluḥü Ta‘ālā: ¹⁴ ***Ḳul hel yestevillezīne ya‘lemüne vellezīne lā ya‘lemün.***⁸⁹ Ma‘nāsı budur **(5b)** ¹ ki: Yā Muḥammed! Eyit işbu kāfirlere kim bilürlerle bilmeyenler beraber degüldür, anuñ-çün ² kim cāhil bilmezligi belāsından ‘ālimler didügin dutmazsa ṭamuya girür. ³ Ammā ‘ālimler ‘ilm berakātında kendülere daḥı kendüleri sevüp şoḥbet idenleri ⁴ uçmağa iledürler ve Tengri Ta‘ālā dīdārına lāyık olurlar. Nitekim rivāyetdür ⁵ İbn-i ‘Abbās’dan -raḍıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ki: ⁶ ***Mā ḫalaḳa li şey’in afdale mine’l-fıḫhi fi’d-dīni ve’l-vāḫidü’l-fıḫhu eşeddü ‘ale’ş-Şeytāni*** ⁷ ***min elfi ‘ābidin li külli şey’in ‘imādün ve ‘imādu’d-dīni fıḫhun*** ⁸ ***şadaḳa.***⁹⁰ Ma‘nāsı budur ki: Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁹ buyurur ki Tengri Ta‘ālā işbu dünyādan ve şeri‘at ‘ilminden yigrek nesne ¹⁰ ḫaḫ itmedi ve daḥı şeytāna biñ cāhil azdur, geñezdür. Bir ‘ālim daḥı ¹¹ buyurur kim: Her nesnenüñ diregi vardur, dīnüñ diregi ‘ilimdür. Rivāyet ¹² ḳılır Mekḫül Şāmī Resūlden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-: ***Ḥamsün ‘indellāhi*** ¹³ ***‘ibādetün en-naḫaru ile’l-ebeveyni ve’n-naḫaru ile’l-Muşḫafı ve’n-naḫaru ile’l-Ka‘beti*** ¹⁴ ***ve’n-naḫaru ile’z-Zemzemi ve’n-naḫaru ile’l-‘ālimi.***⁹¹ **(6a)** ¹ Ma‘nāsı budur kim: Pes nesne Tengri Ta‘ālā ḫazretinde ‘ibādetdür; evvel ² ata ana yüzine baḫmaḳ, ikinci Muşḫaf’a baḫmaḳ, üçüncü Ḳa‘be’ye baḫmaḳdur, dördüncü ³ zemzem şuyına baḫmaḳ, beşüncü ‘ālimler yüzine baḫmaḳ ‘ibādetdür. Peyğamber ⁴ -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur: ***Lā taḫḫarū ‘abden innī eştebihü fe innī lem*** ⁵ ***aḫḫar***

⁸⁹ Zümer 39/9.

⁹⁰ **Müsneḍü’ş-Şihab**, 1/150; **Ḥatib, el-Cami’**, “1365” 2/151; **el-Cāmiu’s-Sağır**, 1/ 1189.

⁹¹ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

*h̄ine ‘alimtuhu.*⁹² Ma‘nāsı budur kim : Ğor görmeñ ‘izzet eyleñ, şol ⁶ kula ki ben aña ‘ilm öğretüm, Ğorlamadum. Mücāhid -rağıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet ⁷ kıılır ‘Ayşe’den -rağıya’l-lāhu ‘anhā- : Resül Ğazreti eyitdi, şordum Cebrā’ıl’den ⁸ kim ‘ālimlerüñ şevābı ne Ğadardur? Didi ki: Yā MuĞammed! ĞaĞ Ta‘ālā bir şehr yaratmışdur ⁹ ‘arş altında müşğ [ü] ezferden, ol şehrüñ çevresinde baĞlar ve ırmaĞlar ¹⁰ var. İçinde yetmiş biñ ev vardur cevāhirden ve incüden, her evüñ ¹¹ giñligi biñ adımdur. Her evde şuffeler vardur, her şuffede taĞtlar ¹² vardur, her taĞtuñ aynı uzunı biñ arşundur, her taĞt üzerinde ¹³ döşekler vardur ve her birinde Ğüriler vardur ve her biri biñ Ğulle giyür ¹⁴ biribirine beñzemez ve Ğulle içinde gövdesi görünür ve teni içinde süñügi **(6b)** ¹ görünür ve süñük içinde iligi görünür ve hem Ğürinüñ biñ bölük ² saçı var misk ü ‘anberden. Bunları ĞaĞ Ta‘ālā ‘ālimlere viriserdür. DaĞı ³ PeyĞamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur: *İnne’l-melāikete li teşne’a* ⁴ *ecniĞatehā li t̄alibi’l-‘ilm.*⁹³ Ma‘nāsı budur ki: Ğaçan bir kimse üstād Ğatına ‘ilm üretmege ⁵ varsa feriştelere Ğanatların anuñ ayaĞı altında döşerler ki Ğiç ayaĞı ⁶ yire degmez ve daĞı feriştelere bunlara tevāzu‘ eylemler ve şoĞbet ider. ŞeyĞ Ebü ⁷ İşĞaĞ eydür: Bir kişi Başra yolında Ğızr peyĞamberle yoldaş olmış. Bu ⁸ kişi Ğızr’ı bilmemiş ve bir köye irişmişler, çok ekinler ve baĞlar görmişler. ⁹ Ğızr eyitmiş: ‘Acabā bu ekinler ve baĞlar issi kim ki? Dimiş. Bu kişi dimiş: Nice ¹⁰ ola ki tavar issinüñ olmaya. Ğızr eyitmiş: Eger borcu var-ısa ol ¹¹ alımlınuñdur dimiş, pes bir yire daĞı varmışlar, bir ‘imāret köy görmüşler. ¹² Yine Ğızr eyitmiş: ‘N’olaydı bileydük işbu köyü ‘imāret midür yāĞūd ¹³ Ğarāb midür?’ Ol kişi eyitmiş: ‘Görmez mi-sen ki niçe ‘imāretdür.’ Ğızr eyitmiş: ¹⁴ Eger issi ‘imāretse bu daĞı ‘imāretdür ya’nī eger müsülmānsa Ğoş eger **(7a)** ¹ kāfirse bu daĞı Ğarābdur. Pes bir köye daĞı irdiler, gördiler ki Ğavm-i cümle ² işlü işine meşğöldür. Ğızr didi ki: İşbu köyüñ Ğavmi ölü midür ³ yoĞsa diri? Ol kişi didi ki: Görmez mi-sen kim her birisi işlü ⁴ işine meşğöldür, niçe diri olmayalar. Ğızr eyitdi: Murādum bunlaruñ ⁵ Ğareketi degöldür. Ma‘nāsı budur ki eger bunlaruñ arasında bir ‘ālim varsa ⁶ bunlar diridür ve eger yoĞısa Ğamusı ölüdür, didi. *Bābu* ⁷ *zūhdi’l-‘ulemāi ve bu’dihim ‘ani’s-sulṡāni ve şılatihi.* Bu bāb

⁹² Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

⁹³ Neseî, *es-Sünenü’l-Kübra*, 1/92, 96; Hakim, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn, Kitabu’l-İlim*, 1/180; Ebu Davud, *Sünen*, 10/ 49; İbn Mace, *Sünen*, 1/226, 259, 262, Tirmizî, *Sünen*, 9/296, 11/443-444, Neseî, *es-Sünen*, 1/ 273.

‘ālimlerüñ ve zāhidlerüñdür ⁸ ve sultān bahşışını qabül itmedügin bildürür. Rivāyet kıılır, ⁹ Enes bin Mālik Resülden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdı ki: *El-‘ulemā’u* ¹⁰ *‘alen’n-nāsi mā lem yuhāliṭü es-Sultāne fein yuhāliṭü es-Sultāne fectenibūhum.*⁹⁴ ¹¹ Ma’nāsı budur ki: ‘Ālimler peygamberlerüñ emīnleridür ḥalāyık üzerine mādāmki ¹² begler qapusına varmayalar. İbn-i ‘Abbas rivāyet kıılır Resül ḥazretinden ¹³ buyurur ki: *El-‘ulemā’u hāzihi’l-‘ümmeṭi recülāni recülün ātiyetühü ‘ilmen yetlübü bihi vecḥullāhi* ¹⁴ *Ta‘ālā ve’d-dārü’l-āḥiretü velem ye’ḥuz ‘aleyhi recülen velem yeşter bihi (7b)* ¹ *şemenen qalīlen ve beddelehu li’n-nāsi ḥitāni’l-bühūri ve zāti dābbeti’l-arzi ve ṭayri* ² *cevi’s-semā’i ve yaqđümü ‘alellāhi Ta‘ālā seyyiden şerifēn ḥattā yerā fevka’l-müslimāne.* ³ Ma’nāsı budur ki: İşbu zamāne ‘ālimleri iki dürlüdür; biri oldur ki Tengri ⁴ Ta‘ālā aña ‘ilm virür, anuñla Ḥaḳ Ta‘ālā dīdārm ve uçmağm ṭaleb eyler ⁵ ve kimseden daḥı nesne almazlar, zīrā Tañrı-çün oқurlar ve kimseye şatmazlar ⁶ ve az bahāya daḥı virmezler ve bahşış kıılırlar. Anuñ gibi ‘ālimler-çün deñizdeki ⁷ balıqlar ve yirdeki⁹⁵ cānavarlar ve havādaki kuşlar du‘ā kıılırlar. Ḥaḳ Ta‘ālā ⁸ aña raḥmet itsün diyüviri, daḥı oldur ki Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁹ buyurur: *Ve recülün āteytühü ‘ilmen yebḥalü bihi ‘ibādellāhi ve ‘eḥaze ‘aleyhi ca’len* ¹⁰ *ve’şterā bihi şemenen qalīlen fezālike yelcemü yevme’l-ḳiyāmeti bi licāmin mine’n-nāri ve yunādī* ¹¹ *münādin ‘alaru’üsi’l-ḥalāyık illā eşhede ve yā ehle’l-cem’i inne hāzā fülānun fülān* ¹² *ātāhullāhu ‘ilmen fi’d-dünyā fe yebḥalü ‘ala ibādi’l-lāhi ve ‘aḥaze ca’len* ¹³ *feyekūnu kezālike ḥattā yefriğa mine’l-ḥisāb.*⁹⁶ Ma’nāsı budur ki: Ol ‘ālim ki Tengri Ta‘ālā ¹⁴ aña ‘ilm virdi, ol baḥıllık eyledi ve anı Tengri’nüñ qullarına dimedi **(8a)** ¹ ve hem anı az bahāya şatdı, bundan ötüri yarın ḳiyāmet güninde anuñ ² ağızına oddan uyan ururlar ve daḥı ḥaḳ içinde çağırılar ki ṭanuḳ ³ oluñ ki işbu kişiyeye Tengri Ta‘ālā ‘ilm virdi ve bu baḥıllık eyledi, ⁴ Tengri’nüñ qullarına dimedi. Ve kaçan dise az bahā alup virdi, tā ḥisāb ⁵ vaḳtı olınca ol kişi şöyle uyanla dura. Ḥasani’bn-i Bürde rivāyet ⁶ kıılır Resülden -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-: *Meşelü’l-‘ālimi’s-sü’i ellezi*

⁹⁴ İhya’u ulūmi’d-Din, II, 499; Keşfü’l-Hafa, II, 65; Kenzü’l-Ummal, 10, 183. Hadisin aslı şöyle: “El-‘ulemā’u ümenāü’r-resülü ale ‘ibādillāh- ‘inde’n-nāsi mā lem yuhāliṭü es-sultāne fein yuhāliṭü es-sultāne fectenibūhum.”

⁹⁵ Metinde geçen يردوکی bu kelime “yirdeki” şeklinde okundu.

⁹⁶ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kalamıkibar olarak değerlendirildi.

*ya'lemu'n-nās⁷ fe yensā nefsehu meşelu'l-fetīleti yuđi'u'n-nāse ve yensā nefsehu ve⁸ tuharriku nefsehā.*⁹⁷ Ma'nāsı budur ki: Yavuz 'ālim oldur ki halka ögüt virür,⁹ kendü nefsinı unudur. Anuñ mişli çırağ fetīline beñzer, çırağ fetīli yanar,¹⁰ halka nūr virür, kendüsi göyünür, yanar. Abdullāh bin Mes'ūd -rağıya'l-lāhu 'anh-¹¹ rivāyet eyler Resūlden -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem-:¹² *Velākin eclisū ilā külli 'ālimin yed'ūküm mine'l-ħamsi ile'l-ħams yed'ūküm¹³ mine'r-rāğibeti ile'r-rahbeti ve mine'r-riyā ile'l-iħlāş¹⁴ ve mine'l-ħasedi ile'n-nuşhati ve mine'l-kibri (8b)¹ ile't-tevāzi.*⁹⁸ Ma'nāsı budur ki: 'Ālimler-ile oturup² şoħbet eylemeñ velikin şol 'ālimle oturuñ kim sizi biş nesneden³ biş nesneye okıya. Evvel ġāfıllıkdan korķuya okıya ve riyādan⁴ iħlāşa okıya ve ħasūdlıkdan naşihata okıya, tekebbürlikden⁵ alçaqlıġa okıya. Ebū İşhāk eydür: Ebū Ĥař-ı Kebīr'e uğradum, Nişābūr⁶ şehrinden gelürdi, irte namāz vaķtı idi, gördüm: Dülbendin tonın⁷ çıkardı, kış güninde yalnız namāz kılur. Pes ilerü varup selām⁸ virdüm. Eyitdüm: İy dīn ulusı! Şovuk düşmendür, niçün yalnız olduñ?⁹ Didi ki: Yā İşhāk! İşbu göñlüni ve bu dülbendi baña ħalīfe virdi,¹⁰ bilmezüm ki ħalāl cihetinden midür yoksa ħarām mıdur? Korķaram bu tonla¹¹ namāzum yüzüme uralar, beni ħacil eyleyeler, didi. Ĥıřş Ķahdurī, Ĥorāsān¹² meliki Dāvūd bin 'Abbas Belġ şehrindendür ki zāhiddür. Bir gün ava¹³ çıkdı, müezzın ün kulaġına girdi, öyle vaķtı idi, ol beg¹⁴ ol zamān kim müezzınuñ āvāzın işidüp turup abdest alup (9a)¹ mescide girdi, dört rek'at sünnet kıldı, oturdı, kullar taşra turdılar.² Meger ol mescide 'ādet şöyle idi ki namāzı geç kılurlar-ıdı. Bu³ beg çok küydi, müezzın kāmēt getürmedi. Ol beg vezīri eyitdi:⁴ Beg eglendi, kāmēt getür, namāz kılalum. Müezzın eyitdi: Beg mescide⁵ bugün geldi, bu cemā'at her gün gelür, ben beg göñli için bunlaruñ⁶ ħaķķın zāyi' eylemezem, ol beg bunı işitdi, müezzını okıdı, biñ⁷ dirhem gümüş virdi, didi kim: Tengri seni yarlıġasun, benüm göñlümden⁸ ötürü cemā'at ħaķķını zāyi' itmedüñ ve bir gün yine ol beg ava⁹ çıkdı. Yolda İmām Ebū Yusıf Şākirdī Eyyüb ħalifeye uğradı.¹⁰ Atından indi, selām virdi, ħalīfe anı göricek kaçdı, yüzün¹¹ çevürüp selāmın almadı. Bu beg eyitdi: Yā ħalīfe

⁹⁷ el-Camiu's-Saġīr ve ziyadetühü, 1/1078.

⁹⁸ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

niçün selāmımı ¹² almaz-sen, yüzün bizden döndürür-sen? Kerem eyle, berüden yüzün göreyüm ¹³ ki Peygamber'den rivāyetdür ki: 'Ālimler yüzine bakmak 'ibādetdür. Ḥalīfe ¹⁴ eyitdi: Yā Emīr! Ben daḥı 'alimlerden işitdüm, beglerle söyleşmek **(9b)** ¹ ḥalāl mıdur yāḥud ḥarām mıdur? İmdi ol fi'ili işlemezem ki andan şübhe ola. ² Beg elini qaldurup ḥazrete karşı didi ki: Yā İlahī! İşbu 'ālem saña ³ yakın olmak ister, benden yüzün döndürür ve bunuñla ben daḥı saña yakın ⁴ olmak isterem. İlahī dükeli günāhlu kulları yarlıgayan sen-sen, cümlemüze ⁵ rahmet eyle didi ve döndi gitti. Meger ol dünyādan naql itdi: ⁶ Bir velī anı düşünde gördi, şordı ki: Yā Dāvūd! Tengri Ta'ālā saña ⁷ n'eyledi? Didi ki: Baña rahmet eyledi. Ol du'ā berekātındaki ḥalīfe ⁸ yüzün çevürdi, du'ā ki ol vaqt kıldımdı. İmām Muḥammed ḥikāyet eyler ⁹ Me'mūn ḥalīfeden: Bir gün ḥalīfe mescide girdi namāz kılmāga, gördi ¹⁰ ki bir kişi ḥōş namāz kılırdı. Şöyle kim ḥalīfe key begendi çün ¹¹ namāzdan fāriğ oldı durdı ki gide. Ḥalīfe didi ki: Yā filān eyit ¹² ḥācetün ne ise revā kılayın. Eyitdi: Benüm ḥācetüm senün kapuñda degüldür, ¹³ Ḥaḳ Ta'ālā katındadır, senünle söyleşmek ḥarāmdur, didi. Ḥalīfe ¹⁴ eyitdi: Dilerüm ki saña on biñ dirhem gümüş virem, qabül kıla-sen, **(10a)** ¹ didi. Ol kişi gerekmez didi, tırmadı gitti. Ve bir gün İbrāhīm Edhem ² otururdu ḥalīfe kendü aşābıyla geçerdı, gördi, vardı, evinden ³ on biñ dirhem viribidi. Didi kim: İbrāhīm bunu kendüye ve yārenlerine ⁴ nafaqa kılsun. İbrāhīm qabül eylemedi, eyitdi: Var ḥalīfeye eyit: Bu māl ⁵ anuñ katında olmayıcaḳ kendü yārenlere andan yüz döndürürler ve bu māl benüm ⁶ katumda olıcaḳ benüm yārenlerüm benden yüz döndürürlerdi. **Bābu men 'alleme ⁷ veledühü el-Ḳur'āne ve'l-'ilme.** Bu bāb, kişiler 'iyāllerine ⁸ Ḳur'ān ve 'ilm öğretse Tengri Ta'ālā katında ne kadar şevābu vardur anı ⁹ bildürür. Rivāyet kılır, Cābir bin Abdullāh eydür: Bir kişi Peygamber ḥazretine ¹⁰ geldi, didi ki: Yā Resüle'l-lāh! Bir kişi kendü 'iyāline Ḳur'ān öğretse ¹¹ ne kadar şevābı vardur? Resül ḥazreti eyitdi: Ḳur'ān Tengri kelāmıdır ¹² anuñ nihāyeti yoḳdur, didi. Ol dem Cebrā'ıl geldi, Resül -şalla'l-lāhu ¹³ 'aleyhi ve sellem- şordı kim: Yā qarındaşum Cebrā'ıl! Bir kişi 'iyāline Ḳur'ān ¹⁴ öğretse müzdi ne kadar ola? Cebrā'ıl eyitdi: Anuñ nihāyeti yoḳdur. **(10b)** ¹ Pes girü göklere çıḳdı. İsrāfīl uğradı, şordı. İsrāfīl daḥı eyitdi: ² Ḳur'ān Tengri kelāmıdır,

anuñ nihāyeti yoqdur, anuñ müzdin ve şevābın Tengri ³ Ta‘ālā bilür ancaq didi. Pes Allāh Ta‘ālā Cebrā‘īl’e vahiy kıldı, geldi ⁴ Peyğamber hāzretine Hāq Ta‘ālā selāmin degürdi. Yā Muḥammed, Hāq Ta‘ālā buyurur ⁵ ki: ‘İzzüm celālüm Hāq-çün her kişi kim kendü oğlına yā biregüye Qur‘ān ⁶ ögretse benüm hāzretümden şöyledür ki biñ hac ve biñ ‘umre kıldı ve ⁷ biñ ğazā eyledi ve biñ ac karnın toyurdi ve biñ yalıncaq tonatdı ⁸ ve biñ kul qaravaş āzād eyledi ve daḥı her bir ḥarfine on şevāb virem ⁹ ve on dürlü günāhını bağışlayam didi -vesselām-. Ve daḥı kerāmet oldur ki: ¹⁰ Sinde yoldaşdur ve kıyāmet güninde yoldaşdur ve terāzüde ağırdu ve ¹¹ şırāt geçüricidür ve uçmağa iledüp dīdār göstericidür ve cemī‘ dürlü ¹² āfetden ve korkudan emīn kılıcıdur. ‘Āyşe rızā itmedi, Resūl hāzreti ¹³ buyurdi ki: *Veylün li evlādi Ādeme min ābāihim lā yuallimūnehüm el-Qur‘āne* ¹⁴ *ve’l-edebe fe yemşüne cūhhālen innā berī‘ün min ūlāiküm şelāşe merrātın.*⁹⁹ (11a) ¹ Ma‘nāsı budur ki: Eyvāy! Ol ādemoğlanına ki Qur‘ān ögrenmeye ve ögretmeye ² ve ben andan bīzāram didi üç kez ve Ebū’l-Leys eydür: Qur‘ān ögrenmeyenüñ ve ³ ögretmeyenüñ günāhı ‘āşiler günāhıncadur, didi. Ögredene ve ögrenalene Tengri ⁴ Ta‘ālā rahmet kılup yarlıgar, didi. Ve her kim Qur‘ān ögrene ve girü anda iki ⁵ gözsüz ve iki elsüz ve iki ayaksuz kopa kıyāmet güninde, -ne‘üzübi’l-lāh ⁶ minzālik- Muḥammed bin Mes‘ūd eydür: Her kim oğlanın mektebe vire, aña biñ ⁷ hac şevāb[ı] ḥāşıl olur ve daḥı ider: Her dem iblīsüñ kullıqçıları gelürler. ⁸ Eydürler ki: Ben filān zāhidi yolından çıkardum ve filān oğlancuğı al didüm, ⁹ mektebden çıkardum diyicek iblīs şād olur anı oḥşar. Hükemā eydür: ¹⁰ Oğlanuñ üç ḥaqqı var ata ana üzerine. Biri oldur kim eyü ad vire ve daḥı ¹¹ edeb ögrede ve Qur‘ān ögrede ve sünnet eyleye. Maḥbūb Re‘īs eydür: Başra ¹² şehrine vardum Qur‘ān ögrenalene, bir dervīş beni gördi, eyitdi: Qur‘ān örgen, ¹³ yoqsul-sen tā kim ğanī ola-sen, Qur‘ān okuya-sen didüm ki Tengri saña ¹⁴ rahmet eylesün ki baña kılavuz olduñ. Dervīş eyitdi: Var bir mescīdde (11b) ¹ otur, Qur‘ān okı tā kim yoḥsullıqdan kırtula-sen, çünki elüñe māl ² gire, yarusı senüñ ve yarusı benüm ola, didi. Ben daḥı rāzı oldum, ³ vardum bir mescīde girdüm, oruca niyyet eyledüm ve Qur‘ān okumağa meşğül ⁴ oldum, çünki aḥşam yakın oldu gördüm bir

⁹⁹ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

5 karavaş geldi, elinde bir tabak 5 üsti örtülü baña selām viridi ve öñümde 5 kodı, eyitdi: Hātūnum 6 saña selām eyler. Dir ki: Anlar Qur’ān okumağı artursunlar, biz dağı viribidüğümüz 7 arturalum. Bir ay tamām oldu, ol mescīdde Qur’ān okudum. Her gice ol 8 karavaş baña ta’ām getürürdi, bir gice ol karavaş namāzından soñra 9 geldi, selām viridi, didi: Hātūnum seni oğur didi. Tırdum, 10 vardum ol hātūnı gördüm, bir laṭif gökçek hātūn beni görüp qarşu 11 geldi, selām virüp didi kim: Evüñ var mıdır? Ben eyitdüm: Bir ğarīb 12 miskīnem, evüm yoğdur, bu şehre dağı yakında geldüm. Ol ‘avrat eyitdi: Qur’ān 13 oğır yoğsul olmaya, didi. Göñlüñ var mı ki beni ala-sen? Eyitdüm: Kimseñ 14 var mı? Eyitdi: Yoğdur. Benüm adum ve atam ve dedem adın yaz, kādı katına var, (12a) 1 beni saña kābin eylesün, didi. Çün irte namāz oldu bitı yazdum, kādıya 2 iletdüm, kābin kıydı ve bir zamān anuñla oldum, iñen gökçek idi. Nāğāh 3 hasta oldu, birkaç gün yatdı, öldi. Altı yüz biñ dirhem gümüş 4 kaldı ve üç yüz mişkal altunlık mülki kaldı. Çün ‘avratuñ ‘azāsın 5 tamām eyledüm. Ol māluñ hisābın yazdum, ol şeyhe getürdüm. Didüm ki: 6 Tengri saña yardım eylesün, senüñ himmetüñde işbu kadar māl issi oldum. 7 Şordı ki hikāyet nice oldu? Evveldeñ āhire aḥvālümü didüm. Anuñ 8 yarısı beytü’l-māldur ve yarısı senüñle benümdür. Ne şart eyledüñ? Pes şeyh 9 eyitdi: Benüm bağşum dağı saña bağışladum toğrulık kılduğūñ-çün didi. 10 Vardum ol milki şatdum, ol kumāşı aldum, kendü şehrüme geldüm, 11 berāber aşşı eyledüm. Ne kadar ki ‘ömrüm vardı Qur’ān’ı dört bağş eyledüm, günde 12 bir bağş okudum. Ebū’l-Leys eydür: Ol kişi mālınıñ zekātın çıkardı, 13 tamāmet ol ilüñ vilāyetinde üleşdürdi. Ne kadar derviş var-ısa 14 kamosı ğanī oldu. Elli yük incüsü vardı, zekātı çıkmamış. Bir (12b) 1 gün nāğāh ol māl uğurlandı. Bu kişi ol māl uğruya bağışladı. 2 Çün uğrı bu kerem[i] işitdi, geldi tevbe kıldı. Andan bu kişi ol 3 māl-ıla bāzargānlığla viribidi, yolda ḥarāmī urdı. Bu ḥaberi 4 işidicek ğuşşalandı, didiler ki: Ne yavlağ ğuşşalanduñ. Eyitdi: 5 Māl için ğuşşa yimezem ammā ben ol māluñ zekātın çıkardumdı, 6 anı ḥarāmī almasa gerekdi, meger aña ḥarām katıldı. Henüz bu sözi 7 tamām olmadın bir ḥarāmī şıfatlu kişi geldi, bu ḥvācelere şordı 8 ki: ḥvāce Maḥbūb kankıñuzdur? Benden yaña işāret eylediler, geldi 9 baña selām viridi, eyitdi: Benüm senüñle gizlü ḥaberüm var, gel içerü girelüm 10 didi. Çün içerü girdük, ol kişi didi ki: Biz üç yüz kişiyüz ve 11 ḥarāmīlerüz, uş yakında yol urduğ, toğkuz yüz

yük māl aldık, ¹² elli yük señündür, girü kalanı halkuñdur. Ol mālı kısmet eyledük ¹³ ne kadar ki dürışdük¹⁰⁰ senüñ mālūñ üleşmege zahmete uğradık. İşde ¹⁴ beni saña viribidiler gel mālūñı al diyü. Pes Maħbüb bu sözi işitdi **(13a)** ¹ geldi şeyhüñ elin dutdı, dünyāligi külli terk itdi ve tevbe kıldı. ² Ol ħarāmīye eyitdi: Var, bu mālı size bağışladum didi. Pes ma‘lūm ³ oldı ki: Her kim Qur‘ān oқыya bu dünyāda daħı aşısı vardır -vallāhu ‘ālem-. ⁴ **Bābu mā yuħibbū‘l-‘ilme.** Bu bāb ‘ālim kişiyne ne vācibdür ⁵ anı beyān ider ve ‘ālimlere vācibdür ki ‘ilmle ‘amel ideler andan ayruğa ⁶ öğredeler. ‘Āli -rağıya‘l-lāhu ‘anh- buyurur ki: İy ‘ilm öğrenenler! Ol ‘ilmle ‘amel ⁷ eyleñ bayık her ‘ālim ki ‘ilm oқыya ve anuñla ‘amel eyleye. Ol kişi maħlūqātuñ ⁸ eyüsi ola, ammā ola ki ‘amel itmeye zāhiri bātınına muvāfık olmasa ⁹ anuñ ‘ameli Tengri ħuzūrına irişmeye. Ca‘fer bin Süleymān rivāyet eyler ¹⁰ Mālik bin Dīnār‘dan eydür: Tevrāt içinde oқudum her ‘ālim ki oқuduğıyla ¹¹ ‘amel eylese ol ‘ilmüñ berekātı ānī gönline düşer, nitekim yağmur ¹² gökden düşer. Ebū‘l-Leyṣ eydür: ‘Abdullāh Nesefī‘den işitdüm ki çün ¹³ Şaķīķ-i Belħī dünyādan naķl eyledi: Ĥalāyık Ĥātım Aşamm katına geldiler, ¹⁴ didiler ki: Yā Ĥātım! Şeyhümüzden bize yādigār kalduñ, imdi bize **(13b)** ¹ va‘z eyle, diñleyelüm ve anuñla ‘amel eyleyelüm. Ĥātım eyitdi: Baña ² bir yıl mühlet virüñ, ‘amelümi ‘ilmüme muvāfık kılayın didi. ³ Turdı, evine girdi, bir yıl Tengri‘ye ‘ibādet eyledi. Bir gün ⁴ Ĥātım taşra çıķdı, ev öñinde bir ağac vardı, anda ħaylı kuşlar ⁵ vardı, çün Ĥātım‘i gördiler kamusı kaçdılar. Ĥātım girü evine girdi, ⁶ kapusını bağladı, ‘ibādete meşgöl oldı. Ĥalāyıklar geldiler, ⁷ eyitdiler ki: Ĥātım, yıl tamām oldı, va‘de yirine gelsün, didiler. ⁸ Ĥātım eyitdi: Benüm işüm henüz rast olmadı, pes becid dutdılar. ⁹ Ĥātım eyitdi: Kullık ideyin ne buyurursañuz didi. Ammā baña ¹⁰ bir yıl daħı mühlet virüñ, kerem eyleñ didi. Ol kavm girü tağıldılar, ¹¹ çün yıl tamām oldı Ĥātım girü evden çıķdı, ol ağac ¹² dibine vardı, kuşlar anı görüp kaçdılar. Ĥātım elin şundı ¹³ ki birisini tuta kaçdı. Ĥātım girü evine girdi, kapuyı yapıdı. ¹⁴ Ol ħalāyıklar girü geldiler, didiler ki: Ĥātım, yıl tamām oldı. **(14a)** ¹ Eydür: Rast söylersiz, illā benüm işbu işüm henüz daħı tamām ² olmadı pes ekin biçdi, tıtdılar. Ĥātım eyitdi: Gelüñ kerem ³ eyleñ baña bir daħı olsun didi, girü evine girdi, ‘ibādete ⁴ meşgöl oldı. Çün yıl tamām oldı. Ĥātım girü taşra ⁵ çıķdı ol ağac katına vardı, ol kuşlar kamusı Ĥātım‘üñ ⁶ yöresine düzildiler. Ĥātım ol kuşları bir bir tıtdı, şığadı, ⁷ ħiç kaçmadılar

¹⁰⁰ Metinde geçen ذورشدك kelimesi “dürışdük” şeklinde okundu.

pes Hâtim şād olup evine girdi. Ol hālâyıklar ⁸ cem‘ olup geldiler, eyitdiler: Cömerd kişi ‘ahde vefâ kılıcı olur. ⁹ İmdi uş va‘de oldu, didiler. Hâtim bismillâh diyü taşra ¹⁰ çıkdı, pes eyitdiler ki: Yâ Hâtim! Ol Tengri haqqı-çün kim seni ‘azîz ¹¹ mükerrem kıldı, bize haber vir ki üç yıl bizi egledüñ dañı ¹² şimdi rāzı olduk, didiler. Hâtim eyitdi: Kendü nefsumüñ ¹³ eylugin şol ağacdağı kuşlar-ıla şandum. İki yıldı anlar benden ¹⁴ kaçarlardı, bilürdüm ki henüz ‘amelümde noqşân var, ammâ bu **(14b)** ¹ yıl gördüm ki kaçmadılar, bildüm ki ‘amelüm biraz şalâhiyyete geldi. ² Şimdi size destür virdüm, didi. Ebū’l-Leyş-i Faķīh eydür: Ebū ³ Hafs-ı Kebîr çün ‘Irâķ’dan girü maķamına geldi Buħāra kavmi katına ⁴ gelüp didiler kim va‘z it. Çün Ebū Hafs destür virdi, ⁵ meclîs düzdiler ve minber urdılar. Ol vaķt resm şöyle-y-di ki her kim ⁶ va‘z ider kâdıya ne başına dülbend geyürdi Ebū Hafs dañı bir dülbend ⁷ şarınup tırdı kim minbere çıka, bunu bir ‘avrat gördi, tıru ⁸ geldi. Didi kim: Tengri saña yardımcı olsun. Yâ şeyh kanda gider-sen ⁹ ki bu kâdılar dülbendidür ki geydüñ? Şeyh didi kim: Va‘z itmege ¹⁰ varuram. Ol ‘avrat eyitdi: Ne kim okuduñ, anuñla ‘amel eyledüñ mi ki ¹¹ halka öğüt vire-sen didi. Şeyh eyitdi: İy hâtün! ¹² Bir ok urduñ baña kim zaħmı cānuma yetdi didi. Bir kez hayķırup ¹³ düşdi ‘aklı gitdi, çün girü uşşı başına geldi ol ¹⁴ kavma eyitdi: Benüm baña yetdi, va‘z itmezem didi pes halk **(15a)** ¹ tağıldı, Ebū Hafs evine girdi, ‘ibādete meşgûl oldu. Üç ² yıldan soñra hālâyık girü cem‘ oldılar. Didiler ki: Va‘z it bize, ³ Ebū Hafs ol ‘avrata girü didi kim: Va‘z ideyüm mi? Ol ‘avrat ⁴ dañı key zāhide hâtündı, eyitdi: ‘İlmüñ-ile ‘amel eyledüñ mi? Şeyh ⁵ eyitdi: “Birez itdüm.” hâtün eyitdi: “Senüñ üzerüñden hiç kimsenüñ ⁶ haqqı var mı?” didi pes Ebū Hafs girü evine geldi, üç gün ⁷ halvet olup fikr eyledi, bir nesne hâtırına geldi. ‘Irâķ’a giderken ⁸ Semerķand kapusunda yolda bir soğan buldum, yigin açdum, yidüm, ⁹ ancak anı bilürem didi. Ammâ iyisin bilmezem didi. Ol vaķt ¹⁰ dañı istedüm, bulmadum. Ol ‘avrat eyitdi: Var ol soğanı ¹¹ issini iste, bul andan hālâllık dile didi. Bu sözle vardı ¹² ol kişiyi buldı, bir oda tapıcı kâfir imiş, ilerü yürüdi ¹³ kâfirden hālâllık diledi. Ne kadar ki ceħd itdi, hālâl itmedi ¹⁴ pes Ebū Hafs eyitdi: On dirhem gümüş vireyüm didi. **(15b)** ¹ Rāzı olmadı tã ki biñ dirhem gümüş vireyüm, didi. Ol ² kâfir eyitdi: “Varın evde tanışayın”, evine vardı tanışdı ³ ‘avratıyla, ‘avrat eyitdi: “Zihî gökçek dîn kim bir çürük soğandan ⁴ ötürü biñ dirhem gümüş vire bir kâfirden hālâllık dilemege, ⁵ gel berü varalum anuñ dînine girelüm” didi. Anlar yetmiş evdi, ⁶

mecūsiler idi, düzildiler hep, Ebū Hāfş katına geldiler, cümlesi ⁷ müsülmān oldılar. Pes Ebū Hāfş şād oldu, andan soñra geldi ⁸ ḥalāyığa va‘z itdi. Ebū’l-Leyş eydür: Aḥmed bin Eşref ⁹ ḥikāyet eyledi. Bir gün Ebū Hāfş’-ıla Cum‘a Mescidi’ne girdük, bir kişi ¹⁰ ilerü geldi, eyyāmü’l-beyz orucunuñ müzdin şordı, şeyḥ cevāb ¹¹ virmedi. Eyyāmü’l-beyz ol oruçdur kim Ādem peygamber -‘aleyhi’s-selām- ¹² günāh eyledi, uçmağdan çıkdı, teni qarardı. Pes her ayuñ ¹³ evvelinde üç gün ve ortasında üç gün ve āḥirinde üç ¹⁴ gün oruç duddı, teni ağardı çün ikinci cum‘a oldu, şeyḥle **(16a)** ¹ ol kişinuñ evine varduk, oğuduk, katumuza geldi, ol orucuñ müzdin ² anda aña deyivirdi. Eyitdi: Yā şeyḥ! Ol vaqt niçün dimedüñ şimdi ³ didüñ? Şeyḥ eyitdi: Ben ol orucu tutmadum anuñ-çün cevāb virmedüm. ⁴ Bu kez tutdum, uş şimdi cevāb virürem ammā anı Muḥammed rivāyet ider ⁵ Şakīk-i Belḥi’den eydür: Yigitligi deminde yigitler başı idi, bir gün mecūsiler ⁶ kilisesi oñinde geçerdı. Gelüñ içerü girelüm görelüm bular daḥı ⁷ nice ‘ibādet iderler? Çün girüp gördük bir yigit oda tapup ⁸ ‘ibādet ider. Çün içerü girdük şeyḥ eyitdi: “Niçün müsülmān olmaz-sen?” ⁹ didi. Oda tapar-sen, fi’l-ḥāl şeyḥe birsiyle urdı, şeyḥ dönmeyüp ¹⁰ çıkdı gitdi çün Şakīk tevbeğe geldi, Tengri’ye döndi, zāhid ¹¹ oldu. Bir gün girü ol araya geldiler yine şeyḥ eyitdi: “Gelüñ girelüm ¹² görelüm n’eyler?” çün içerü girdiler, gördiler bir ḥoş yir turmuş oda ¹³ tapar. Şeyḥ ilerü vardı, niçün oda tapar-sen, müsülmān olmaz-sen? ¹⁴ Ol kişi şeyḥi bulup karşı geldi, eyitdi: Yā şeyḥ, baña İslām ‘arz **(16b)** ¹ eyle. Şeyḥ anı tiz müsülmān eyledi. Bir zamān şeyḥle bile oldu. Bir gün ² şeyḥ aña eyitdi: “Ol yigit kadayiki?” didi. Ol pīr eyitdi: “Ol yigit ³ bendüm” didi. Şeyḥ ‘acebledi, eyitdi: “ Ol vaqt seni da‘vet itdüm ⁴ sen beni urduñ, bu kez da‘vet idecek bahāne kılmayup müsülmān ⁵ olduñ, sebep nedür?” eyit. Pīr eyitdi: “Ol vaqt sen daḥı ben daḥı ⁶ murdārduğ, murdārı arı itmez, şimdi sen arı-sen beni daḥı arı kılduñ, ⁷ ol vaqt sen daḥı ben daḥı karañulıkda-y-ıduğ, şimdi sen nūr olduñ, ⁸ uş beni daḥı aydınlığa getürdüñ, Tengri Ta‘ālā senüñ sinüñi ⁹ aydun eylesün, netekim benüm sinümi aydun kılduñ.” didi. ¹⁰ *Bābu fażl-ı lāilahe illellāh Muḥammedü’r-resülü’l-lāh.* Bu bāb tevḥid ¹¹ kelimesinuñ şevābın beyān ider. Rivāyet kıtur ‘Ali -rağıya’l-lāhu ‘anh-Resül ¹² ḥazretinden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki: *İnna lillāhe Ta‘ālā ḥalaka ‘amūden* ¹³ *min yāḳūtın ḥamrae re’saha tahte’l-‘arşi ve esfeluha ‘alā*

*zahri'l-hūti*¹⁴ *fi'l-arzi's-sabiati fe izā k̄āle lā ilāhe illallāh min niyyetin şādīkatın*
*ihtezze'l-'arşu.*¹⁰¹ (17a) ¹ Ma'nāsı budur ki: Tengri Ta'ālā bir direk yaratmışdır kızıl
yākutdan, ² başı 'arş altındadır, dibi yedi kat yirden aşağı, yiri götüren ³ balıguñ
arkasındadır. Kaçan bir kul şehādet kelimesini dise 'itikād-ıla ⁴ 'arş deprenür, ol
direk dağı bile deprenür. Pes Tengri Ta'ālā dir ki: ⁵ "Yā 'arş, sākin ol!" 'arş eydür:
"İlāhī! Niçe sākin olayum, henüz ol ⁶ *Lāilāhe illellāh Muḥammedü'r-resülüllāh*
diyeni yarlıgamadıñ andan. Haq Ta'ālā ⁷ buyurur: "İy gönüllerde sākin olanlar, siz
tanuq oluñ ki ol kulumuñ ⁸ gizlü ve aşikāre ulu kiçi günāhların hep yarlıgadum." dir.
Kelbī -rağıya'l-lāhu 'anh-: ⁹ Çün Resül ḥazreti Medīne şehrinde zāhir oldı ol
yöredeki ¹⁰ kişiler Medīne katına geldiler, Peygamber'i göreler, bir ulu keşiş didi ki:
¹¹ "Bu şehr niçe beñzer Peygamber şehrine?" çün Muḥammed katına geldiler, didiler
ki: "Sen ¹² Muḥammed mi-sen?" eyitdi: "Belī." didiler ki: "Sen Aḥmed mi-sen?"
didi: "Belī." ¹³ pes eyitdiler: "Saña bir nesne şoralum, eger cevāb virürseñ
Muḥammed-sen, ¹⁴ biz saña imān getürürüz." Resül eyitdi: "Şoruñ" eyitdiler: "Tengri
kitābında (17b) ¹ ulu şehādet kanqıdur?" hemān laḥza Cebrā'ıl geldi, bu āyeti
getürdi: ² *Şehidallāhü ennehü lā ilāhe illā hüve.*¹⁰² Ma'nāsı budur ki: Tengri Ta'ālā
eydür, ³ tanuqluq virüñ ki Tengri'den artuq Tengri yoqdur. Ol keşişler ⁴ müsülmān
oldılar, Peygamber'e inandılar ve dağı buyurur ki: *Velmelāiketü veülü'l-'ilmi.*¹⁰³ ⁵
Ya'ni gökdeki ferişterler tanuqluq virürler ve mü'minler dağı ⁶ tanuq oldılar
yiryüzinde bu şehādete. *Kāimen bi'l-kıştı lā ilāhe* ⁷ *illā hüve'l-'azîzü'l-hakīm.*¹⁰⁴
Ya'ni 'azîzdür mülk içinde ve ḥakīmdür ⁸ buyruğı içinde. *İnne'd-dīne 'ındallāhi'l-*
*İslām.*¹⁰⁵ Ya'ni ol keşişler ḥaber virdiler ⁹ ki Tengri ḥazretinde dīn işbu dīndür.
Sa'idi'bn-i Ḥabīr eydür: Ka'be ¹⁰ yöresinde üç yüz altmış büt vardı, kamusı secdeye
vardılar ¹¹ bu āyet gelicek. Ebū Bekr Şiddıq -rađıya'l-lāhu 'anh- eydür: Diḥyetü'l-
Kelbī bir ¹² begdi 'Arab beglerinden, her kim müsülmān olsa Resül ḥazreti iñen ¹³
severdi ammā begleri müsülmān olduğı dağı yig severdi. Zīrā ¹⁴ nice kişiler dağı

¹⁰¹ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

¹⁰² Al-i İmran 3/18.

¹⁰³ Al-i İmran 3/18.

¹⁰⁴ Al-i İmran 3/18.

¹⁰⁵ Al-i İmran 3/19.

bile müsülmân olurdu. Dıhyetü'l-Kelbî müsülmân **(18a)**¹ olıcak yedi yüz kişi bile müsülmân oldılar. Ol vaqt Cebrâ'îl² -'aleyhi's-selâm- geldi didi ki: "Yâ Resüle'l-lâh! Hâk Ta'âlâ saña selâm eyler,³ uşta Dıhyetü'l-Kelbî müsülmân oldı geldi." bu haberi şahâbeler işidüp⁴ melül oldılar, zîrâ ceqliyyet gâlibdi, dilemedi ki Dıhyetü'l-Kelbî bunlaruñ⁵ arasında otura. Bu hâl Peyğamber'e ma'lûm oldı, bunlara dimedi⁶ ki arañuzda otursun. Mebādâki Dıhye'nüñ gōñli girü şavuya çünkim⁷ içerü girdi Resül hazreti ridâsın yire döşedi, didi ki: "Gel berü⁸ otur." pes Dıhye Peyğamber'üñ lütfinu görüp ağladı, ol ridâyı yirden⁹ götürdi öpdı, yüzine sürdi, barmağın götürüp eyitdi ki: "*Lâilâhe*¹⁰ *illâllâh Muhammedü'r-resülü'l-lâh.*" didi, zâr zâr ağladı. Resül¹¹ -şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- eyitdi: "Niçün böyle ağlar-sen? Ne kim günâhuñ¹² varsa Hâk Ta'âlâ 'afv kıldı ve saña İslâm rûzî kıldı." döndi¹³ eyitdi: "Yâ Resüle'l-lâh! İnên çok ulu günâhlar işledüm, 'acabâ kendümi¹⁴ öldürmekle 'afv ola mı?" Resül eyitdi: "Nice günâh işledüñ böyle **(18b)**¹ kayurur-sen?" eyitdi: "Yâ Resüle'l-lâh! Virmezidüm yetmiş kızum kendü elüm-ile² depeledüm. Peyğamber mütehayyir oldı. Tâ ki peyk-i emîn geldi didi ki:³ "Yâ Muhammed! Tengri saña selâm buyurur." eyit Dıhye'ye 'izzüm celâlüm haqqı-çün⁴ evvel ki Dıhye *Lâilâhe illellâh Muhammedü'r-resülü'l-lâh* didi altmış yıllık⁵ küfrin ve günâhın ve yetmiş kızdı bulduğı günâhları kâmusın bağışladım⁶ ve aña rahmet idüp yarlıgadam" didi pes Dıhye 'azîm şâd oldı,⁷ Peyğamber Hâk'a şükr kıldı. Didi ki: "Dıhye bir kez Tengri'nüñ birligine⁸ tanıklık virdüğü-çün çok günâhları yarlıgandı, mü'min ümmetimüñ⁹ günâhı bunca yıllık şehâdetle nite yarlıganmaya" didi. Ebü'l-Leyş-i faķîh¹⁰ eydür, Ebü Sa'îd rivâyet eyler. 'Abdurrahmân ol Ebü Bekr ve 'Ömer'e didi¹¹ ki: "Bilür mi-sen bir gün Resülüllâh oturmuşduğ 'Abbâs oğlı bağında¹² kuyı üstinde, Resül'üñ iki ayağı kuyı içinde idi, karnı açuğ-ıdı¹³ ve arķası açuğdı, beni gördi örtmedi, seni gördi, 'Oşmân'ı¹⁴ göricek örtti" şordılar ki: "Yâ Resüle'l-lâh! Biz gelicek örtmedüñ, **(19a)**¹ 'Oşmân geldi örtdüñ, sebep neydi? Resül eyitdi: "Nice utanmayam şol² kişiden ki yir gök melâikeleri andan utanurlar" 'Ömer eyitdi: "Eyledür³ kim sen buyurduñ" didi 'Ömer'e. Ebü Bekr eyitdi: "Kaçan ki selâmın⁴ almaduğ senden baña şikâyet eyledi" 'Ömer'e eyitdi: "Tengri haqqı 'Oşman⁵ baña hergiz selâm virmedi." Ebü Bekr eyitdi: "Bilürem ikiñüz dağı⁶ râst söyler-siz ammâ

senüñ endiŕeñ neydi ki ‘Oŕman’uñ selāmın ⁷almaduñ?” didi ki: “Endiŕsem Resül hazreti idi ki dünyādan naql eyledi, ⁸ ammā ŗormadum ki āhıretde ümmetüñüñ hāli ne ola? Dimedüğüme Ebü Bekr ⁹ eyitdi: “Ben ŗordum ki ŗol kelimeyle ki ‘ammümü dıne okudum, gelmedi ¹⁰ ki ya‘ni Lāilāhe illellāh Muḥammedün Resüllüllāh diye, pes mü‘minlere bunda key ¹¹ biŗāret vardur kim nitekim Ya‘ķüp -‘aleyhi’s-selām-Yūsuf’ı muŗtılayıcaķ ¹² ŗordı ki: “Ne dındedür?” eyitdiler: “İslām dıninde” Ya‘ķüp sevindi, ¹³ didi kim: “Maķŗüd tamām oldı.” *Bābun aḥar fı faẓl-ı lāilāhe illellāhu* ¹⁴ **Muḥammedü’r-resülü’l-lāh.** Bu bāb daḥı kelime-i tevḥıd ŗevābın bildürür. **(19b)** ¹ Ebü Derdā rivāyet eyler, Resülden -‘aleyhi’s-selām-: *Kāle el-mü’min* ² *lā ilāhe illallāh Muḥammedü’r-resülü’l-lāh.*¹⁰⁶ “Ya‘ni kaçan bir mü‘min kelime-i tevḥıd dise, ³ Ḥaķ Ta‘ālā emriyle ol ķuluñ ağızından bir ferıŗte çıkar yeŗil ķanatlu, ⁴ bir ķanadı maŗrıķda bir ķanadı mağrıbdı uçar, ‘arŗ altına varur ⁵ anuñ āvāzı, bal arusı āvāzı gider çünkü ‘arŗ altına gelür ⁶ ğavğa eyler, tā kim ‘arŗ ferıŗteleri iderler: Sākin ol, yā melek! Ol ⁷ Tengri ‘azameti ḥaķķı-ķün dirler. Ol eydür: “Sākin olmazam tā ki ol ⁸ tevḥıd kelimesin ihlāsıla eyideni lütf u kerem birle yarlığanmayınca” dir. ⁹ Pes ḥıṭāb gelür Ḥaķ Ta‘ālā ḥuzūrından ki: “Yā ferıŗtelerüm! Siz ṭanuķ ¹⁰ oluñ ki ben ol ķulumı yarlığadum” ve daḥı ol ferıŗteye Ḥaķ ¹¹ Ta‘ālā yetmiŗ biñ dil vire tā kıyamete dek tesbıḥ oķıya, ŗevābın ¹² ol kiŗiye bağıŗlaya ķün kıyāmet ķopa, ol ferıŗte gele, ol ¹³ kiŗinüñ elin ala ŗırātdan geķüre uķmağa eylede, ḥisāb ve ‘azāb ¹⁴ görmeye. Cābir bin ‘Abdullāh rivāyet eyler, Peyğamber’den -ŗalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- **(20a)** ¹ buyurur kim: Tesbıḥlerüñ efdalı *“Lāilāhe illellāh Muḥammedü’r-resülü’l-lāh”* dimekdür. Du‘ālaruñ ² yigregi *“Elḥamdüli’l-lāh”* dimekdür. Ebü Bekr bin Muḥammed eydür: Gördüm bir kiŗi ‘Arafat’da ³ ṭurur, elinde yeddi taŗ ṭutar. Ol taŗlara eydür: Siz ṭanuķ oluñ ⁴ ki ben ṭanuķluķ virdüm ki Tengri birdür, Muḥammed ḥaķ resüldür ķün bunı ⁵ gördüm ki ‘acebledüm, kaçan gice oldı dıŗümde gördüm ki kıyamet ķopmıŗ, ⁶ cümle ḥalāyık ḥisāb yirine cem‘ oldılar, gördüm ki bu kiŗinüñ müzdin ve ⁷ ğünāhın dardtdılar, ğünāhı ağır geldi, pes zebāniler geldiler ki bu kiŗi ṭamuya ⁸ iledeler, ķünkü ṭamu ķapusına geldiler, ol yedi taŗuñ birisi ṭamu ⁹ ķapusına

¹⁰⁶ Sahih hadisleri iķeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıŗtır. Kelamıkıbar olarak değerlendirildi.

geldi tırdı. Ol zebānilerden ne kadar ki cehd itdiler ¹⁰ ol kapudan gidermediler. Bir kapuya dağı vardılar anda dağı bir taş ¹¹ geldi, ol kapuyı tıtdı tā ki yedi kapuya degin vardılar, yol bulamadılar, ¹² ol zebāniler ‘āciz olup ol kişiyi girü ‘arş altına getürdiler, eyitdiler: ¹³ “İlāhī! Bu kuluñ hāli nedür? Senüñ hazretüñe ma‘lumdur.” Hiṭāb-ı ‘izzet ¹⁴ irdi ki: “İy kulum! Sen ol taşcuğazları tanuğ tutduñ, anlar **(20b)** ¹ senüñ haqquñı zāyi‘ itmediler, ben senüñ haqquñı niçe zāyi‘ idem.” Ben dağı ² ol söze tanuğam diyü Hağ Ta‘ālā buyura: “Bu kulumı uçmağa iledüñ” ³ diyü hiṭāb gele çün ol ferişte ‘izzet-i kirāmet birle ol kuli ⁴ uçmağa eylediler, uçmağ kapusın bağı bulalar pes ol tevḥid ⁵ kelimesin ki eyitmişdi, geleler ol kapuyı açivireler, ol kuli uçmağa ⁶ koyalar. ‘Abdullāh Ṭāyifī eydür: “Şehādet kelimesi yigirmi dört harfdur, ⁷ gündüz dağı yigirmi dört sā‘atdur.” kaçan bir kul ihlāsıla yetse ⁸ “*Lāilahaillāh Muhammedü’r-resülü’l-lāh*” dise Hağ Ta‘ālā eydür: “İy kulum! ⁹ Çün sen bu yigirmi dört harfi ihlāsıla eyitdüñ, ben dağı gice ve ¹⁰ gündüz yigirmi dört sā‘at yaratdum, ‘izzüm celālüm Hağ-çün bu yigirmi ¹¹ dört sā‘at içinde ne kadar ki günāh itdi ol yigirmi dört harf ¹² hürmetine kamusın saña bağışladum” dir. *Babü’s-şabri ale’s-şiddeti* ¹³ *li eclillezi*. Bu bāb dīnden ötürü gelen belāya şabr eylemegi bildürür. ¹⁴ Zeyd ‘Ağabli eydür, Peyğamber hazretine geldüm didüm ki: “Yā Resüle’l-lāh! Tengri **(21a)** ¹ Ta‘ālā ölüyi niçe diri kıılır cānsuz işbu ölenleri?” Resül eyitdi: ² “Yā Zeyd! Hiçbir yirden geçdüñ mi otı kırımış ve otı bitmiş?” Zeyd didi ³ ki: “Gördüm.” Resül eyitdi ki: “Ha şöyle olur ve dağı şordum ki ĩmān ne ⁴ nesnedür?” didi ki: “Tanuğluk virmekdür ki Tengri Ta‘ālā birdür ve ben anuñ ⁵ kılıyam dağı peyğamberüm ve bu iki dükelinden yig seve-sen ve oda yanmağı yig ⁶ göre-sen Tengri’ye ‘āşī olmağdan, kaçan böyle kılsañ ĩmān senüñ ⁷ gönlüñe girür, nitekim yağmur şuları yire siñer ve dağı didüm ki: “Yā Resüle’l-lāh! ⁸ Niçe bilem ki mü’minem?” Resül eyitdi: “Benüm ümmetümden kim ki eyü ‘amel eyleye bil kim ⁹ Tengri Ta‘ālā aña hayr ve şevāb viriser ve yüz ‘amel eylese tiz istiğfār ¹⁰ ide, bile ki Hağ’dan artuğ kimse günāhları yarlıgamaz, bayığ ol kişi ¹¹ mü’mindür.” İbni ‘Abbās eydür, çünki Resül hazreti diledi ki Medīne’ye ¹² gide. Şahābelere eyitdi: “Benden ayrılmañ, kimüñ ki gönli vardur dünüñ ¹³ soñ bahşında benümle bile gide, anuñ kim kuvveti yitmez ağışmandan gitsün.” ¹⁴ ol gice Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- gitdi çünkim şabāh oldı.

(21b) ¹ Bilāl ve Hūnnāb ve ‘Ammār ve Kureyş kabilesinden bir ‘avrat dağı müsülmāndı, ² ol dağı gitdi, anları tıtdılar. Ebū Cehl dağı Kābe müşrikleriyle evvel ³ Bilāl’i tıtdılar, “küfr söyle” didiler, rāzı olmadı, vardılar bir zırh getürdiler ⁴ güneşde korlar, kızdı anı Bilāl’e yalıncağla geyürdiler ve ne kadar ki zahmet ⁵ itdiler dönmedi. “Tengri bir ve Muhammed hađ resüldür” didi. Bu kez Hūnnāb’ı getürdiler, ⁶ aña dağı “küfr söyle” didiler, rāzı olmadı. Diken üzerine sürdiler ⁷ dönmedi, tağdan aşığa yuvaladılar ve dürlü işkence eylediler. “Tengri birdür ⁸ ve Muhammed hađ resüldür” didi tırdı. Bu kez ‘Ammār’ı getürdiler “küfr ⁹ söyle” diyü envā’i cezālar itdiler. ‘Ammār söyledi pes ol ‘avratı dağı ¹⁰ getürdiler, ne kadar ki cezā itdiler, hiç dönmedi, ‘ākıbet işkencede şehid ¹¹ olup rağmet buldı, pes Bilāl ve Hūnnāb ve ‘Ammār’ı şalıvirdiler, ¹² bunlar Resül katına geldiler, ol ađvāli didiler. ‘Ammār katı guşsa yidi ¹³ ve ol didüğine ‘azım peşimān olup durur, didi. Resül eyitdi: ¹⁴ “Niçün ol nesne didün?” ‘Ammār eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! Ol vađt (22a) ¹ imān gönlümde berkidı.” ol sā’at bu āyet geldi ki: *Men kefera ² billāhi min ba’di imānihī illā men ükrihe ve kalbühü müteinnüm bi’l-īmāni.*¹⁰⁷ ³ Ma’nāsı budur ki: Her kim küfr söyleye imān getürdüğinden soñra, ⁴ illā ol kişi ki aña güc eylediler ki gel küfr söyle diyü, ol kişi eger ⁵ küfr söylese gerek anuñ göñli imāna berkinmiş ola, bu āyet geldüğü ⁶ vađt Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- çok du‘ā kıldı Hūnnāb’a ve Bilāl’e ⁷ -rağıya’l-lāhu ‘anhüm- ‘Oşmān bin ‘Atā eydür: “Resüillāh Medīne’den Mekke’ye ⁸ üç kişi bile varmışdı: Biri Hūnnāb, biri ‘Aşım ‘Adevī ve bir kişi ⁹ dağı, çün Mekke göründüğü yire gelicek kâfirlerün atlasına uğradılar. ¹⁰ Şavaş itdiler. ‘Aşım şehid oldu, dilediler ki başını dike koyalar ¹¹ çäre idemediler. Hūnnāb’ı ol kişiyle esir idüp Mekke’ye getürdiler. ¹² Bu hāl Bedir Gazāsı’ndan soñraydı, şehirde öksüz oğlanlar ¹³ çoğdı, pes ol Hūnnāb’uñ yoldaşın bir büte tapıcı dilek eyledi, ¹⁴ didi ki: “Muhammed katında benüm yesirüm var bunuñla deşşürem.” Hūnnāb dağı (22b) ¹ bir ‘avrat diledi. “Erüm yirine katl iderem” didi. Diledi kim aşā. ² Hūnnāb didi ki: “İy Kureyş! Koñ beni, iki rek’at namāz kılayum” didi. ³ Kōdılar, kıldı dağı eyitdi: “Şanmañuz beni ölümde korđam” Hūnnāb ⁴ ol demde vaşıyyet itdi ki yüzim Ka’be’ye döndürün diyü, itmediler, ⁵ pes sırrıla eyitdi: “İlāhī! Senden yigrek hağer

¹⁰⁷ Nahl 16/106.

virici bulamadum, benüm selāmımı ⁶ Muḥammed’e sen degürgil” didi. Pes anlar eyitdiler: “Tengri’ye sövüñ ve Muḥammed’e ⁷ sövüñ, seni āzād idelüm” didiler. Didi ki: “Yā mel’ünlar! Baña biñ kez ⁸ ölmek yigdür anlara sögmekden” didi. Anda şehīd oldı pes ol ⁹ mel’ünlar baķatatururken, Hūnnāb Ka’be’ye tıtdı, andan Cebrā’īl ¹⁰ geldi, Hūnnāb’uñ selāmını ve kışşasını Muḥammed’e degürdi. Resül selāmın ¹¹ daḡı cānına degürdi. Andan Hūnnāb’ı oķla dikdiler. Ebū Bekr Şıddıķ ¹² -rağıya’l-lāhu ‘anh-eydür: “Ümeyyi’bn-i Hālef bir māllu oġullu kişiydi, anuñ ¹³ bir putı vardı, Bilāl şakladı ammā kendü Tengri’ye tıpardı ve Muḥammed’e ¹⁴ imān getürmişdi. Bir gün Ümeyyi’bn-i Hālef şordı ki: “Yā Bilāl! (23a) ¹ Benüm Tengrime mi tıpar-sen yā Muḥammed Tengrisine mi tıpar-sen?” Bilāl eyitdi: “Muḥammed ² Tengrisine tıpu kıluram ki cümle ‘ālemi yaratdı. Ol mel’ün işitdi, ³ kaķıdı, Bilāli yalıncaķ eyledi, zeyt dürtdi, güneşe ķarşu tıtuķ ⁴ dögerdi. Bilāl ķarşu “Tengri birdür” dirdi, pes Ebū Bekr geķerken gördi ⁵ eyitdi: “Niķün buña ‘āzāb ider-sen yā Ümmeye?” didi. Aķķamla şatun ⁶ aldum, yaramaz iş işledi, dögerem. Ebū Bekr eyitdi: “N’eyledi?” Bilāl’uñ ⁷ aḡvālin diyüvirdi. Ebū Bekr şordı: “Bunı niķeye alduñ?” eyitdi: ⁸ “İki vaķıyye altuna aldum ve bir aķ ķula” Ebū Bekr eyitdi: “Ben daḡı anı ⁹ vireyin” Pes eyitdi: “Virdüm, eger bir aķķeye daḡı dileseñ virürem” ¹⁰ didi. Ebū Bekr eyitdi: “Bilmedüñ yā mel’ün, mālum dileseñ virürdüm” ¹¹ didi, pes Bilāl[ı] alup yeñiyle yüzini sildi, toġru Resül ḡazreti ¹² ķatına getürdi, eyitdi: “İy yārenler! Tınuķ oluñ, Tengri yolına Muḥammed ¹³ Muştafa’dan āzād olsun” didi. Pes ol demde Hāķ Ta’ālā Ebū Bekr ¹⁴ ḡaķķında “**Velleyl**” sūresini viribidi. Enes bin Mālik -rağıya’l-lāhu ‘anh- (23b) ¹ eydür: “Cehūdlar keşşinden bir keşş vardı, aña Hābt dirlerdi. Anuñ ² bir oġlı vardı, aña Heyhāt dirlerdi, ‘azīm ḡübdı ve adı bellü idi. ³ Bir gün atasınuñ ḡazinesine girdi, bir altun sebet gördi mūhrlü ⁴ pes oġlan tışra ķıķdı, key kaķıyup şordı ki: “İķerü ne gördüñ, ⁵ kaķıduñ?” pes oġlan gördüġin didi. Atası eyitdi: “İy oġul anuñ ⁶ iķindedür, cevāhir yok ammā bir kişi adı var, iķindeki yalancıdur, cādūdur, ⁷ cehūdlar keşşilerinüñ adın yavuz eyleyiser ve kitābımız bātıł ķılısar. Pes oġlan ⁸ eydür: “Bilmedüm ki maķşūd nedür, şabr eyledüm, atam esridi, hem gıceydi bir ⁹ ķıraķ yandurdum, ḡazineye girdüm, bir aķ kāġaz iķinde yazılımış: “*Lāilāhe ¹⁰ ille’l-lāh Muḥammedü’r-resülü’l-lāh*” ve daḡı Muḥammed’uñ şıfātları gördi. İçi ¹¹ tışu külli nūr tıldı. Eyitdi: “Ne baḡtlu ol kişi kim anuñ zamānında ¹² irişe anuñ şoḡbetine ve

anuñ mübârek yüzine baқа-sen, ol varaқı eline ¹³ aldı yüzine sürdi. “Vā Muḥammedā” diyü ağladı, düşdi, uşşı gitdi. ¹⁴ Atası tıydı ve içerü girdi bir kılıla oğlanı getürdiler, ‘aқlı gitmiş **(24a)** ¹ pes atası dağı gavğa işidüp uyandı tırdı, oğlanuñ aḥvālını ² gördi, aldı bağına başdı, öpdı, koçdı, ağladı. Pes oğlanuñ ³ ‘aқlı başına geldi, atasına baқdı, eyitdi: “İy ata! Gözüñ çöngeldi, yaşuñ ⁴ yetildi dağı Muḥammed’e yalancı dir-sen, utanmaz mı-sen?” böyle diyicek ol oğlanı ⁵ bıraқdı, kaқıdı, yüzün çevürdi. Bu aḥvālî Hāriş bin Aḥṭab ve Ka‘b ⁶ bin Eşref işitdiler. Ol mel‘ūnuñ dostlarıydı, katına girdiler, ⁷ didiler ki: “Koca,‘aқluñ zāyil oldı. Niçün bu oğlanı böyle kıldıñ?” ⁸ didi ki: “Depelerüm, bu oğlan ki Muḥammed’e ĩmān getürdi.” ol kocalar ⁹ didi ki: “İy oğlan! Dükeli ‘ālem, dīni bizden öğrenürler. Sen niçün ¹⁰ böyle kılur-sen, dīnūñden döner-sen?” oğlan didi ki: “Elbette ben Muḥammed’e ¹¹ ĩmān getürdüm pes ol mel‘ūn saçına yapışdı, başını yire döñdi. ¹² Girü ol kocalar didiler ki: “Tut bu oğlanı yalıncaқ eyle! Zırh giyür, ¹³ saḥtiyān ton geydür, bir eve bıraқ, üç günde bir kez ta‘ām vir ve şu ¹⁴ vir pes eyle kıldılar. Üç günde bir pāre tuzlu arpa etmegi virürlerdi. **(24b)** ¹ Oğlan ne taām yirdi ve ne şu içerdi, zār zār ağlardı. Pes ata ² ana geldiler, didiler: “Niçün ağlar-sen? İşbu kamu zaḥmetler saña Muḥammed’den ötürüdür. ³ Ol oğlan eyitdi: “Ben Muḥammed’i severüm ve Muḥammed Tengrisini severüm ⁴ ve dağı şöyledür ki bu zaḥmetler baña rāḥat gelür, anuñ ‘ışkı ve ⁵ muḥabbeti benüm göñlümde artar. Ne kağar dağı zaḥmet olursa ben andan ⁶ yüz döndürmezem dağı eyitdi: “Beni çünki karañulığa getürdüñ, içüm taşum ⁷ külli nūr oldı. İlāhī ol Muḥammed hürmeti-çün ki senüñ kaṭañdadur, bu ta‘āmum ⁸ tebdīl kılıvir, çün bunlar gördiler kim gāyibden ḥān geldi ve nūrdan ⁹ kağehle kuğret şarābı geldi çün anı gördiler, tırdılar kaṭından ¹⁰ gitdiler. Çünki Resül ḥazreti Medīne’ye vardı, pes ol mel‘ūn ¹¹ dağı oğlanı kendü çobanlarına ışmarladı, eyitdi: “Bu benüm oğlumdı, ¹² şimdi ben bundan bızāram, aluñ bunı gidüñ ki gözüm görmeye. ¹³ Varuñ ne dürlü güc işüñüz var-ısa işledüñ ve siz benden āzād ¹⁴ oluñ, pes ol oğlanı aldılar, gündüz koyun güderdi, gice **(25a)** ¹ gice olıcaқ beklerlerdi. Bir gice zār zār ağladı, eyitdi: “İlāhī! ‘İşkum ² Muḥammed’i görmege gālib oldı, baña meded eyle” didi. Pes Ḥaқ Ta‘ālā ³ kuğretiyle elinden ayağından bendi giderdi. Oğlan Medīne şehrine ⁴ ‘azm idüp yola girdi ol gice, ırte olınca gitdi, seksen ⁵ fersaḥ yoldı,

şabah olunca Medīne'ye geldi. 'Āmir adlu bir şāhābe var-ıdı, ⁶ anuñ evi kapusına geldi. 'Āmir daħı taşra çıkdı, gördi bir oğlan ⁷ ğuşşalu pes 'Āmir eyitdi: "Niçün ağlar-sen? Eger karnuñ acsa ta'ām ⁸ vireyin." oğlan eyitdi: "Bende bir ğuşşa var ki hīç kimseye dimek olmaz, ⁹ baña ne ta'ām gerek ve ne şu gerek, pes eyitdi: "Muħammed'i severseñ eyit ¹⁰ aħvālūñ nedür, kimuñ oğlı-sen, kandan gelduñ? Çün Muħammed adın işitdi ¹¹ āh idüp ağladı. Didi ki: "Yā şeyh! Sen Muħammed'i gördüñ var mı?" didi. ¹² Eyitdi: "Belī" oğlan eyitdi: "Belī. Beni aña ilet, çün yakın geldiler, oğlan ¹³ yüzün yire kodı, eyitdi: "İlāhī! Muħammed'e ne gözle baķayum?" didi, yire düşdi. ¹⁴ Eyitdi: "Ayağıyla varayum Muħammed'e" diyü ağladı, pes 'Āş tıtdı oğlanı, **(25b)** ¹ yirden götürdi, gözlerinde öpdı. Eydür: "İy oğlum! Yaşuñ az 'aķluñ ² çok, ne devletlü 'iyāl-sen, tur imdi Resūl katına varalum." bunlar ³ gelü dururken Cebrā'ıl geldi, Tengri selāmın getürdi, eyitdi: "Yā Muħammed! ⁴ Tengri saña selām eyler." eydür: "Ben heyhāt sevdüm ol seni sevdig-üçün, ⁵ ümmetüñde bu mertebelü bir daħı yokdur ve bu Eyyüb peyğamber arasında" didi. ⁶ Vehebi'bn-i Münebbih eydür, çün Fira'vun caduları Tengri'ye imān getürdiler ⁷ Fira'vun bunları tıtdı, didi ki : "Ben destür virmedin siz niçün ⁸ imān getürdüñüz?" bunlaruñ sağ ellerin ve şol ayakların kesdi, ⁹ eyitdi: "Gelüñ girü baña dönüñ sizi ħalāş kılayum" didi, dönmediler ¹⁰ ki "Yā Fira'vun! Bize daħı ne dürlü 'azāb ider-sen eyit, biz ol dīnden ¹¹ dönmezüz" Ebū'l-Leyş-i Faķīh eydür, İmām Muħammed rivāyet eyler, Veheb bin Münebbih'den ¹² eydür: Benī İsrā'ıl'de bir kāfir beg vardı, müsülmānları getürdi kendü ¹³ dīnine okıdı, her kim dönse hōş tıtarıdı, dönmeveni cezāyla öldürürdi. ¹⁴ Bir gün bir 'avrat tıtdı, üç kıızı var-ıdı süd emerdi ve henüz **(26a)** ¹ daħı üç aylıgdı. Eyitdi: "Gel benüm dīnime gir" didi. Ne kadar ki korķutdısa ² girmedi pes vezīrler cem' oldılar. Ol beg eyitdi: "Ben bu 'avratı ³ severem, bu benüm dīnime girmez, ne çāre kılalum?" didi. Vezīrler eyitdi: Kızların ⁴ depele, kanın bu 'avratuñ ağızına koy, ol kanı yuda, şefkatuñda saña ⁵ boyun vire. Pes ol mel'ün buyurdı, ol ħātūnı getürdiler, iki ⁶ büyücek kızların anasına karşı boğazladılar, kanların ol 'avrata cevrle ⁷ birle içürdiler, dīnin terk itmedi. Bu kez ol kiccek kızın getürdiler ⁸ kaşd itdiler ki boğazlayalar, katlanmadı, diledi kim küfr söyleye. Pes ⁹ Tengri Ta'ālā ol kızcugaza dil virdi söyledi, eyitdi: "İy

ana! ¹⁰ Şabr eyle, küfr söyleme ve görklü dīnūni terk eyleme.” pes anı dağı boğazladılar, ¹¹ kanını içürdiler, dönmedi ve anı dağı şehīd itdiler. Kamu oğlancuğların ¹² terk itdi ve datlu cānın terk itdi. Şeyh Ebū Muhammed eydür, dört ¹³ genc oğlan ve katından önden söyledi biri: “ ‘īsā peygamber ol vaqt ¹⁴ ki Meryem’ün kavmları Meryem’e bühtān itdiler, bu oğlanı kanda bulduñ?” **(26b)** ¹ didiler. Dile gelüp “Beni size Hağ Ta‘ālā peygamber viribidi” didi. ² Anasını kırtardı; ve biri ol oğlandı ki Züleyhā Yūsuf’a bühtān ³ eyledi, yeddi aylık genc oğlan Yūsuf’ün arılığına şanuklık ⁴ virdi ve; biri dağı Benī İsrāīl’de bir zāhid varıdı, çok zamān ⁵ Tengri’ye ‘ibādet itmişdi. Bir gün anası, aña ziyārete geldi, kapu ⁶ kağdı, zāhid namāza meşgūldı, kapu açmadı, anası melūl oldu ⁷ şandı ki kaşdla açmadı. “Beni mahrūm eyledüñ kapu açmaduñ, sen dağı ⁸ halk ortasında gülinç olğıl” didi, döndi gitdi çün dünyeden ⁹ naql eyledi; pes ol şehr beginüñ bir kıızı oğlan toğurdu, ol ¹⁰ beg kızına hışm itdi. “Ben seni ere virmedüm, sen bu oğlanı kanda ¹¹ bulduñ?” ol kıız eyitdi: “Şol filān zāhiden buldum” didi ¹² çün melik bunu işitdi, hışm eyledi. Buyurdu zāhidi tutup ¹³ evini yıkdılar, deveye bindürdiler, şehre getürdiler, kaşd itdiler ki aşalar. ¹⁴ Ol zāhid ol oğlancuğa eyitdi: “Ol Tengri hağkı-çün ki cümle **(27a)** ¹ ‘ālemi yaratdı, toğru eyit, atañ kimdür?” Hağ emriyle ol genc oğlan dile ² geldi söyledi: “Benüm atam dedemüñ bir çobanı var, koyun güder, oldur” didi. ³ Çün beg bunu işitdi, ol zāhid hōş gördi ol kıızı çoban-ıla, ⁴ sengsār itdiler. Muhammed bin İshāğ eydür: İmālī kitābında buldum yazılmış. Bir ⁵ gün Resūl -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- bir yirde otururdu, bir büte tapıcı ‘avrat ⁶ üç aylık oğlancuğ elinde geldi ki geçdi, ol oğlancuğ ⁷ çağırdı, eyitdi: “Esselāmu ‘aleyke yā Resūle’l-lāh” didi. Ol oğlancuğ ⁸ anası kağdı, Peygamber eyitdi: “İy oğlancuğ ne bildüñ beni ki peygamberem? ⁹ ‘Alemleri yaradan seni baña bildürdi” didi. Peygamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-: ¹⁰ “Aduñ nedür?” didi. “Adum ‘Abdü’l-‘Uzzā’dur” didi, ya’ni büt kulu. Pes eyitdi: ¹¹ “Yā Resūle’l-lāh! Adum degşür.” Peygamber eyitdi: “Aduñ ‘Abdullāh olsun ya’ni ¹² Tengri kulu.” ol oğlan eyitdi: “Yā Resūle’l-lāh du‘ā kıl uçmağda ¹³ Tengri Ta‘ālā beni saña hizmetkār kılsun” didi. Cebra’īl geldi, ¹⁴ Hağ selāmın getürdi, eyitdi: “Du‘ā kıl Tengri Ta‘ālā kabūl ider” Peygamber **(27b)** ¹ duā kıldı, Hağ Ta‘ālā kabūl itdi. Andan ol oğlan eyitdi: “Bahtlu ² ol kişi ki saña inandı” didi dağı bir āh eyledi, fi’l-hāl cān ³ virdi pes anası dağı ilerü gelüp eyitdi: “Yā

Resüle'l-lāh, baña daħı ⁴ ĩmān 'arza kıl" ol 'avrat daħı müsülmān oldu, eyitdi: "Yā Resüle'l-lāh, ⁵ du'ā kıl, işbu dem Tengri Ta'ālā cānumı qabz itsün." pes du'ā kıldı. Tengri ⁶ Ta'ālā cānumı qabz itsün. Pes du'ā kıldı Tengri haqqı-çün saña İslām ⁷ rüzı kıldı. Sentün kefenüñi ve yarağußı ferışteler hāzır kılmışdur, yürı ⁸ aña var murāduñ hāşıl ola. Pes ol 'avrat evine vardı, resmince ⁹ yetdi, cān teslīm itdi. Resül -şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- aşhābla vardılar ¹⁰ ol 'avratı oğlançığıyla defn itdiler. Muħammedi'bn-i Ka'b eydür: Fir'avun ¹¹ 'avratı Āsiye Mūsā peygambere ĩmān getürmişdi, ammā Fir'avun ¹² İslāmını gizlerdi ve hiç Fir'avun anuñla cem' olmadı, ne vaqt ki ¹³ katına geldi erligi giderdi, maħrüm kılırdı, Āsiye dünyādan bıkır ¹⁴ gitdi. Yarın uçmağda Meryem'le ve Āsiye Muħammed'uß menkūhası **(28a)** ¹ olacağdur. Meger Fir'avun'uß bir kıızı vardı, bir gün Āsiye anuñ başın ² taradı, nāgāh elinden tarak düşdi, şundı almağa, Tengri adın ³ eyitdi, ol kıız eyitdi: "Ya'ni babamdan artuq daħı Tengri var mıdur?" ⁴ Āsiye didi kim: "Babañ daħı anuñ kılıdır, Tengri oldur ki babañı ve ⁵ Mūsā'yı yaratdı ve kamu 'ālemi yaratdı." pes ol kıız vardı bu sözi ⁶ Fir'avun'a didi, fi'l-hāl Āsiye'nüñ katına girdi, kaqıdı, korqutdı ⁷ ve çok māl virdi, qabül idüp aldanmadı. Pes Fir'avun Āsiye'nüñ ⁸ anasını kığırdı, bu sözleri didi durdı, kızınuñ katına vardı. ⁹ Ne kadar ki öğütleyüp söyledi, qabül itmedi, melül olup çıqdı. ¹⁰ Fir'avun eyitdi: "Ne dilersün buña işle ki bu Mūsā dīnine gire" didi. ¹¹ Pes Fir'avun-ı la'İN aña çok dürlü cezālar kıldı, dönmedi, āħir ol cezā ¹² içinde şehīd oldu. 'Ali -rağıya'l-lāhu 'anh- eydür: Peyğamber -şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- ¹³ bir gün irte namāzın kıldı Medīne şehrinde, yüzün göge tutdı ¹⁴ eyitdi: "Her kim Mekke'de bañlarsa ben aña pāyandān oluram ki uçmağa **(28b)** ¹ gire, meger bir kişi țuru geldi eyitdi: "Ben bañlayam" didi. Resül aña hōş ² du'ā kıldı, ol kişi evine vardı, bu ħaberi evinde didi, ³ kamu ağlaşdılar, eyitdiler: "Mekke kāfirleri seni depelerler ve biz öksüz ⁴ kaluruz" didiler pes bu kişinüñ özi göyendi, didüğine peşimān ⁵ oldu, döndi mescide geldi, ol sāt Cebrā'ıl ol aħvāli ⁶ Peyğamber'e bildürdi. Çün bu kişi mescide geldi girdi. Resül ⁷ -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- eyitdi: "İy filān oğlanlaruña döymedüñ, ⁸ peşimān olduñ" didi. Pes girü Peyğamber eyitdi: "Kimüñ işidür ⁹ ki vara Mekke'de bañlaya, ben aña pāyendān olam uçmağa gire" didi. ¹⁰ Ĥabīb adlu bir kişi vardı, Medīnelü țuru geldi, eyitdi: "Ben varayın ¹¹ bañlayayın." Resül aña du'ā kıldı, ol kişi

taşra çıktı, doğru ¹² Mekke yolını tuttu, evine varmadı ben dağı ol kişileyin peşimān ¹³ olam diyü. Çünkü Mekke'ye geldi, doğru Ka'be tamına çıktı bañladı. ¹⁴ Ne kadar ki güci var çağırdı "Allāh-u Ekber" didi. Mekke kavmı dükeli (29a) ¹ işitdiler, kâfir kamu Ebū Cehl kapusına dizildiler ki: "İşbu ne āvāzdur ² ki işitdük?" bir kişi eyitdi: "Biregü Ka'be tamına çıkmış bañlar" didi ³ çün Hābīb "Eşhedüenlālaheillellāh" didi, işitdiler çünkü ⁴ "Eşhedü enne Muḥammedü'r-resülü'l-lāh" didi, ayruḳ dağı sabr itmediler. Ka'be tamına ⁵ çıkdılar, ol kişiyi tutdılar aşığa bıraktılar dağı aşıya koydılar pes Ebū Cehl ⁶ eyitdi: "Gelüñ bunı taşlañ" her ki anı taşla urdı, eli tutmaz oldu ⁷ becid iderdi ki "Eşhedüenlālahe illellāh ve eşhedü enne Muḥammeden 'abduhu ve Resülühü" ⁸ dirdi çün Hābīb ölmeye yakın oldu, yüzün hāzrete tutup ⁹ eyitdi: "İlāhī! Senüñ Resülüne senden yigrek haber verici bilmezem, benüm selāmum ¹⁰ aña degürdi pes Cebra'ıl hābīb'ün aḥvālini ve selāmın degürdi ¹¹ andan Peygamber -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- hābīb için du'ā kıldı vesselām. ¹² Bāb-ı ḥavfü'l-ḥātemiyet, bu bāb kişünün soñı n'olur, ¹³ andan ḳorḳmağı bildürür. Ḥasan-ı Başrī -rahmetullāhi 'aleyh- eydür, Peygamber ¹⁴ -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- buyurur ki: Tengri Ta'ālā buyurur, ben ḳullaruma ḳorḳuyı (29b) ¹ cem' eyledüm ve iki emānligi hiç eyledüm. *Ve iẓe mesensī fi'd-dünyā ḥavfuhu ² fi'l āḥireti ve iẓā eḥāfenḫī'd-dünyā eminehu fi'l-āḥireti.*¹⁰⁸ Ma'nāsı budur ki: Dünyāda ³ benden emān oldu āḥiretde ḳorḳısar ve her ki dünyāda benden ḳorḳdı ⁴ āḥiretde benden emān olısar, pes ma'lüm oldu her ki bugün bunda ⁵ ḳorḳdı yarın anda ḳorḳmayısar, her kim bugün ḳorḳmadı cān ⁶ viri tırduğı vakt aña key ḳorḳu vardur. Vehebi'bn-i Münnebih eydür: ⁷ Benī İsrāīl zamānında yetmiş kişi vardı, şunuñ gibi zāhidlerdendi ⁸ ki anlara beñzer dağı hiç yoğdı, ol zamānuñ peygamberine Tengri Ta'ālā ⁹ vahy idüp bildürdi ki şol yetmiş kişi dünyādan kâfir gidiserler. ¹⁰ Girü ol peygamber şordı ki: "İlāhī ne sebebden vahy geldi?" eyitdi ¹¹ ki anlar cān viresi vaktıdan emān olup tıururlar, bilmezler ki ḥālleri ¹² ne olısar dur ya'ni ḳorḳusuzlar didi. Ḥasan-ı Başrī eydür: Peygamber ¹³ -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- rebī'ü'l-evvel ayınuñ on ikisi düşenbe

¹⁰⁸ Kenzü'l-Ummal, 3/ 709; Sahih, İbn Hibban, 2/ 406. Bu kaynaklarda hadis şöyle: *و عزتي لا أجمع على عبيد خوفين و أمنين إذا خافني في الدنيا أمنتهم يوم القيامة و إذا أمنني في الدنيا أخفته يوم القيامة*

¹⁴ günü, ırte namāzın kıldı, mübārek arqasın mihrāba viridi daḥı (30a) ¹ eyitdi: ¹ *Men ṣallā el-ḡadavāt ve celese fī muṣallātin ḥattā yerfe‘a es-emāvāte* ² *ilū ḳāmeti‘r-rumhı sümme ḳāme ve sallā rek‘atıne ketebe fī dīvāni‘l-maḡfūrın* ³ *fe in ce‘alehā erba‘an kütibe fī dīvāni‘t-tāibıne fe in ce‘alehā sitten kütibe fī dīvāni‘l-fāizıne* ⁴ *fe in ce‘alehā semenen fī dīvāni menillezıne lā ḥavfun ‘aleyhim ve lā hüm yahzenüne.* ⁵ Ma‘nāsı budur ki: Her kim şabāḥ namāzın kılsa daḥı sekü boyı kalkınca ⁶ otursa daḥı ṭursa iki rek‘at namāz kılsa ol kişi yarlıḡanmışlardan ⁷ yazalar, eger dört rek‘at namāz kılsa tevbelüler divānında yazalar, eger ⁸ altı rek‘at kılsa evvābın divānında yazalar, eger sekkiz rek‘at kılsa ⁹ ḡāzıler divānında yazalar, eger on rek‘at kılsa ol kişilerdendür ¹⁰ ki Haḳ Ta‘ālā anlaruñ ḥaḳḳında eyitdi: “Benüm velī ḳullarum var ki bunlara ¹¹ ḳorḳu ḡuşsa yoḳdur .” dükelin didüġinden soñra eyitdi: “Her kim ölüm ¹² vaḳt ḳorḳusından emīn olursa benden degüldür.” didi. ¹³ İsmā‘ıl bin ‘Abdürrezzāḳ eydür: Ādemoḡlanı öliceḳ pes nesne ¹⁴ ḳısmet olur biri māl ki oḡlana ve ḳızına ḳısmet olur ve biri (30b) ¹ cānın cān alıcı alur ve biri tenin ḳurd ḳuş yir ve biri müzdin ² du‘acı alur ammā bunlar gitdüġi ḡuşsa degüldür, ḡuşsa oldur kim ³ imānını şeyṭān alur -ne‘üzübi‘llāh-. Ol vaḳt kim Tengri‘den ıraḡ ⁴ olur. Mu‘āz Nesefī eydür: Tengri Ta‘ālā naḡar eyledi feriştelere ⁵ gördi ki aḡlarlar, ḥitāb eyledi ki: “Kimden güc gördüñüz aḡlar-sız?” ⁶ didiler. “İlāhī! Senüñ fikrūñden emīn olmazuz iblīs dergāhdan sürüldükden ⁷ berü” Haḳ Ta‘ālā buyurdi kim: “Ḳorḳuda oluñ, benden ḳorḳmayan dergāhdan ⁸ tiz sürülür, nitekim kelāmında buyurdi: *Efe-eminū mekrallāh felā ye‘menü* ⁹ *mekrallāhi ille‘l-ḳavmü‘l-hāsırün.* ¹⁰⁹ Ma‘nāsı budur: Tengri‘nüñ ḳazāsından ¹⁰ emīn olur-sız, şol kişiler emīn olmaz ki dünyādan ve āḫiretde ziyānlu ¹¹ oldılar. ‘Abdullāh bin Aḫmed eydür: Ka‘be‘yi ṭavāf eylerdüm, gördüm bir kişi ¹² Ka‘be divārına şalınmış, eydür ki: “İlāhī! Beni dünyādan müsülmānıḡla gider, ¹³ ayruḳ senden nesne dilemezem” eyitdi: “Niçün daḥı dilemez-sen?” eyitdi: ¹⁴ “Eger bileydüñ benüm ḥikāyetümi bu sözi baña dimeydüñ” eyitdüm: “Billāh aḫvālūñdi” (31a) ¹ eyitdi: Benüm iki ulu ḳarındaşlarum var-ıdı, kırḳ yıl birisi müezzınlik ² eyledi çün ölüm vaḳtı geldi, eyitdi: “Muşḫaf getürüñ” getürdiler, ³ biz şanduk ki Ḳur‘ān oḡur, çün muşḫafı eline aldı eyitdi: “Ben bu Ḳur‘ān‘dan ⁴ bızāram” didi ve birisi daḥı ottuz yıl müezzınlik eyledi,

¹⁰⁹ A‘raf 07/99.

ol dağı ancılayın ⁵ kâfir oldu, imdi ben dağı korğdum anlarcılayın olam diyü Tengri'den ⁶ yalvaruram ki beni şaklayuvire didi. Aħmed Hāşimī dirlerdi, Hātım ⁷ zamānda kefen şoyıcı idi, ħalāyıklar geldiler Hātım'e, andan gile eylediler ⁸ pes Hātım ol kişi ħalvetde kığırdı ve aña aħvālını bildürdi ve korğutdı ⁹ becid tutdı ve ol kişi günāhına tevbe eyledi. Hātım aña şordı ki: “Kaç ¹⁰ kefen şoyduñ?” eyitdi: “Yigirmi yıl içinde yedi biñ kişinüñ kefenin şoydum” ¹¹ didi. Hātım anı işitdi, fi'l-ħāl uşşı gitdi çünkü ‘aklı geldi. ¹² Eyitdi: “Bu kamusın ki açduñ müsülmān sin mi[y]di?” eyitdi: “Kamusı müsülmān ¹³ sindi” Hātım eyitdi: “Toğru eyit, ne gördüñ ve aħvālün niceydi?” eyitdi: ¹⁴ “Söz öküşdür ħiç kıyāsa şıgmaz ammā şöyle-y-idi, yüzünñ yüzi **(31b)** ¹ kıbleye karşı-y-ıdı kalanınunñ yönleri kıbleden dönmişdi pes Hātım bağıra ² urup düşdi, uşşı gitdi çün ‘aklı geldi, çok ağladı, eyitdi: ³ “İlāhī! Eger senün ‘ināyetün bizümle olmazsa vāy bizüm ħālimüze” didi. Fużayl ⁴ eydür: Bir gün Dāvud Tāi katına varmak diledüm, gördüm ħalvetinde ağlar, kapu ⁵ kağdum açmadı, eyitdi: “Yā Fużayl! Baña senün kapuñ yoğdur, Tengri heybet[i] ⁶ içüme düşüp durur” ne kadar ki yalvardum açmadı ve bir ‘avrat geldi, ⁷ baña eyitdi: “Dilerseñ ki içerü gireseñ katlan, mescide çığduğı vağıt ⁸ gözet, tā ki içerü gire-sen. Fużayl eydür: Gözetdüm çığduğı sâ‘at içerü ⁹ girdüm, bir sınıucağ bardağ güneşde tırar. Ol dağı geldi, şordum, eyitdüm: ¹⁰ “Bu bardağı gölgede kosañ şuyı şavucağ olsa” baña eyitdi: “Yā Fużayl! ¹¹ Dünyāda bākī mi qalur-sen ki şavucağ şu arzular-sen?” girü eyitdüm: ¹² “Yā Dāvud bir yeñicesin alsaña” didüm. Eyitdi: “Dünyāyı ‘imāret eylemege mi geldüm, ¹³ ağı kulluğa geldüm.” kulcuğaz “Onda bundan artuğ nesne olmaz” didi. ¹⁴ Ĥamza bin ‘Abdullāh eyitdi: “Bir velī dünyādan giderdi şordılar ki **(32a)** ¹ ħālün nitedür?” eyitdi: “ ‘Ömrüm gemisi ġarğ olmağadur ve bilmezem ki kırtulam yā ² kırtulmayam” kavluhū Ta‘ālā: “*Ellā teħāfū velā taħzenū*”¹¹⁰ āvāzesi kulağuma ³ doğandı ya‘ni korğma kayurma, ‘ināyetüm senünledür, imdi bilmezem ki ⁴ olam yā olmayam mı? *Lā büşrā yevmeizın li'l-mücrimē*¹¹¹. “Ya‘ni bugün günāhlu kıllara ⁵ muştılık yoğdur” diyü kulağuma ün geldi. “Ĥüdāvendā! Ümizümüz sañadur, ⁶ sen ‘ināyet eyle.” didi. *Bābun āħar fi ħayfi'l āħireti*. ⁷ Bu bāb dağı ölüm vağıtınunñ korğusun bildürür. Rivāyetdür Peyğamber'den ⁸ eydür ki: “İlāhī! Senden dāyim imānı

¹¹⁰ Fussilet 41/30.

¹¹¹ Furkan 25/22.

ve gümânsız ayıtmak ve korkmak, gönül ve zıkr⁹ idici dil ve belâya şabr eyleyici ten dilerem. Ma'lûmdur ki peygamberlere imân¹⁰ korkusu yokdur ammâ ümmeti-çün du'â kılurlar, dileler ki korkudı durmak¹¹ gerek. Ebū Hafş Zâhid eydür: İblīs 'aleyhü'l-lâ'ne gelür iki vaqtda¹² âdemoğlanını azdurur. Bir vaqtda kâfir olur, ol vaqtdaki şağdur.¹³ Eydür: "Şimdi yigit-sen gönülün dilegin işle, kocalık tevbe kıla-sen"¹⁴ dir. Bir dağı şayru olıcağ gelür, eydür: "Şimdi za'îf-sen, tonuñ dağı **(32b)**¹ arı degül, namâz olıcağ kıla-sen." bir dağı ölüm vaqtında gelür, eydür: ² "İy bedbaht! Benüm sözümlle günâh eyledüñ, şimdi ol vaqtdur ki imānuñ³ baña vire-sen" dir, imānın alur, kâfir olup dünyādan gider ne'üzübi'llāh.⁴ Şol kimseyle ki 'ināyet Hâk biledür, anuñ şerrinden emîn olur. Anuñ⁵ kazāsından emîn olanlar şol bir zâhide beñzer meger ki bir zâhid⁶ vardı, bir şavma'ada olurdu, ol şehr beginüñ bir kıızı vardı⁷ çünkü bālīga oldu ere virmege 'arlandı, pes ol zâhide ışmarladı,⁸ gice gündüz şavma'ada bile olurdu. Bir gün iblīs 'aleyhü'l-lâ'ne⁹ bir şeyh şüretinde geldi, ol zâhide vesvese kılup azdurdu,¹⁰ ol kıızla zinâ kıldı, ol kıız yüklü oldu, çünkü hamli yetdi ki¹¹ toğura, iblīs girü geldi, eyitdi: "Sen bir zâhid kişiydüñ, bu kıızla¹² zinâ kılduñ, andan toğurıcağ ne kılur-sen? Katı rüsvâ olısar-sen."¹³ eyitdi: "Pes nitmek gerek?" "Öldür dağı atasına bildür-sen dağı rüsvâlıktan¹⁴ kurtul." zâhid biçäre aña eyitdi, turu geldi, ol kıızı öldürdi dağı **(33a)**¹ atasına bildürdi, pes iblīs-i la'în âdem süretinde pâdişâha geldi,² eyitdi: "Yâ melik! Ol filân zâhid, gör n'eyledi, kıızuñla zinâ kıldı, yüklü³ oldu, rüsvâ olam diyü korkdı, kıızuñı öldürdi, girü anda göme⁴ kodı bilinmesün diyü çün melik ol sözi işitdi, atlandı, vardı⁵ ol zâhidi tutdı. "Kanı kızum?" diyü şordı. Zâhid eyitdi: "Kızuñ⁶ öldi, sen geç geldüñ, ben anı defn eyledüm. Pes ol beg buyurdu, ol⁷ sini açdılar, gördiler, boğazlanmış ve karnı büyümiş ol zâhide hışm buyurdu,⁸ rüsvâlıgla şöret eyledi, şehri gezdurdiler pes iblīs-i la'în geldi⁹ ol zâhide eydür: "İy bedbaht! Baña uyduñ, zinâ eyledüñ, gel imdi imānuñ¹⁰ baña vire-sen seni kurtarayın" pes imānın dağı alur. Andan soñra iblīs¹¹ eyitdi: İy bedbaht! Bunuñ gibi belādan ol kişi ki imindür ölüm korkusundan¹² emîn olmaz. Ebū Naşr Zâhid eydür: Şeyh Mehdî ölüm haddinde yatmışdı,¹³ beni okudı, vardum başı katında oturdum, kelime-i şehâdet itdüm, ol¹⁴ itmedi, ne kadar ki didimse karşı işâret ider kim itmezem, döndi baña **(33b)**¹ eyitdi: "İy Ebū Naşr! İşbu

mel‘ün iblīs[i] benüm qatımdan gider” didi. Eyitdüm: ² “Yā şeyh! Ben kelime-i şehādet iderem, sen itmezem dir-sen, sebep nedür?” şeyh eyitdi: ³ “Kaçan ki sen baña telkīn itdün iblīs geldi, bir bardak şavuk şu getürdi, ⁴ karşıma geçdi baña eydür ki, imānuñ baña vir bu şuyı saña vireyüm diyü, yā ⁵ küfr söyle” dir. Ben eyitdüm ki: “İtmezem, virmezem didüm” didi. İmdi sen ⁶ t̄ānuq ol ki uş ben t̄ānuqlıq virdüm ki “Tengri Ta‘ālādan ⁷ artuq Tengri yoq, Muhammed haq resüldür” cān Haqq’a teslīm kıldı. ⁸ Şeyh Şāveh eydür: Ol vaqt ki Şeyh Zekerıyyā dünyādan naql eyledi, ⁹ ben qatında hāzırdım, aña kelime-i şehādet telkīn itdüm, üç kez eyitdüm, ¹⁰ yüzün çevürdi. Dördüncü eyitdi, itmezem, pes qatı melül oldım, ağladım, ¹¹ ünüm qulağına girdi, eyitdi ki: “Yā Şāveh! Niçün ağlar-sen?” didüm ki: ¹² “Yā şeyh! Dīnünden dönmek ister-sen niçe ağlamayam.” eyitdi: “Yā Şāveh! ¹³ İblīs-i la‘īn sağ yanumda t̄urur, elinde bir kadeh t̄utar, baña eydür: “Eyt ¹⁴ Tengri bir degüldür” digil, saña bu şuyı vireyüm. Şol yanuma döndüm (34a) ¹ şoluma dağı geldi eyitdi ki: “Bu şuyı saña getürdüm iki kelime söze ² virürem” didüm ki: “Eytmezem.” Ol dağı kadehini yire urdı, qahr olup gitdi. ³ İmdi yā Şāveh ben t̄ānuqlıq virürem ki Tengri birdür ve Muhammed anuñ resülüdür ⁴ diyüp cān Haqq’a teslīm kıldı rahmet birle. **Bābu terki’z-zenbi** ⁵ *min meḥāfetillāhi Ta‘ālā*. Bu bāb Tengri qorqusından günāh terk eylemegi ⁶ bildürür. ‘Alī -rağıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet ider, Resülden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁷ *Men iştāke ile’l-cenneti tusāri’u ile’l-ḥayrāt ve men terakḳabe’l-mevte inteḳaş’al* ⁸ *mevtü inteḳaş ‘ani’l-lezzāti ve men tezehhede fi’d-dünyā hāne ‘aleyhi el-muşbetān* ⁹ *ve men eşfeḳa ‘ani’n-nāri intehā’s-şehavāti.* ¹¹² Ma’nāsı budur kim uçmağa müştāk-ısa ¹⁰ eyülik eylemege ivsün ve her kim ölüme göz dutarsa dünyā lezzetlerinden ¹¹ yığlınsun ve her kim dünyāyı terk eyleye dürlü müşibet anuñ gözine ḥor ¹² görünür ve her kim tamu odından qorqu yirse gönli dileginden yığlınsun, ¹³ didi. İbn-i ‘Abbās -rağıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet eyler Peyğamberden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ¹⁴ buyurur ki: Her kim irtelese şālihılgla Tengri’den qorqup andan günāh (34b) ¹ gelmese Tengri anı yarlıgaya dağı buyurur ki yarın kıyāmet güninde Haq Ta‘ālā ² eydür: “Çıkaruñ tamudan şol beni

¹¹² Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

ögen kulumı ve dağı şol günāh eyleyicek ³ vaqt benüm qorqumdan günāh eylemeyen kulumı.” İbn-i ‘Ömer eydür: Bir gün Resül ⁴ hazretine şordılar ki: “Yā Muhammed! Kifl ne kişidür?” Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁵ buyurdu ki: Ol ‘aceb kişiydi, hergiz hātırundan yıgılınmazdı. Bir gün ⁶ bir ‘avratuñ andan hāceti oldı geldi ki hācetin isteye, Kifl eyitdi: ⁷ “Gel baña boyun vir, vireyüm” didi. Ol ‘avrat: “Olsun” didi, ammâ ⁸ senüñle qavl eylerem ki hiç kimse görmeye, hālvet yir ola, pes Kifl ⁹ evine vardı, qapudan girdiler, ol ‘avrat nıqābın yüzinden ¹⁰ gidermedi. Kifl eyitdi: “Niçün nıqābuñ gidermezsin? Uş yedi qapudan ¹¹ içeri girdüñ, hālvet yire geldüñ” didi. Pes ol ‘avrat eyitdi: ¹² “Vallāh ben bu işi işledüğüm hergiz yoğ-ıdı” didi ve eyitdi: “Ben ¹³ saña iki dürlü qavl ki hiç kimse görmeye ve hālvet ola uş sensin ¹⁴ ve benin ve iki melek sende var ve iki bende var ve Tengri Ta‘ālā dağı (35a) ¹ üzerümüze hāzırdur göre durur” didi. Kifl işidüp na‘ra urup ² düşdi, bihūd oldı çün ‘aklı geldi, eyitdi: “İy hātün! Sen ³ benüm kız qardaşum ol, Tengri şanuk olsun ayrık ben ol işi işlemeyem” ⁴ didi, tevbe kıldı. Birkaç gün geçdi Kifl öldi, düşde gördiler, ⁵ eyitdiler: “Nite-sen?” eyitdi: “Haq Ta‘ālā kereminden baña rahmet eyledi, bir günāha ⁶ niyyet itdüm Tengri’den qorqup girü anı terk eyledüm.” Fuzayli’bn-i ‘Abbās ⁷ kırk yıl harāmīlık eyledi, müsülmānlaruñ yolın urdu ve mālın aldı. ⁸ Bir gice başını kolınuñ dizinde koydu uyudu, añsuzda gāribān belürdi ⁹ çün yakın geldi, bular bildiler kim Fuzayl andadır, ol üç bölük oldılar. ¹⁰ Bir bölügi ilerü geldiler, bir āyet Qur‘ān okıdılar: *Elem ye’ni lillezīne āmenū* ¹¹ *en tahşe‘a kulübühüm lişikrillāhi.* ¹¹³ Ma‘nāsı budur ki: İraq olmaz mı-sız ol ¹² kişilerden ki imān getürmişlerdendir dağı bunlaruñ goñülleri qorqar Tengri’nüñ ¹³ zikriyle. Fuzayl çün bunu işitdi çağırdu, düşdi, uşşı gitdi. Kul ¹⁴ ilerü geldi, didi: “N’olduñ, oq mı doqındı?” Pes qullar hamle kıldılar. (35b) ¹ Ol bir bölük dağı okudu ki: *Ellā ta‘budū illallāhi innenī leküm minhü nezīruv vebeşīr.* ^{114 2} Ma‘nāsı budur ki: Qaçuñ Tengri’den yaña, bayık Tengri Ta‘ālā sizi aşikāre ³ qorqudıdır. Fuzayl girü çağırdu, düşdi, uşşı gitdi. Kul şandı ⁴ ki oq doqındı, ilerü geldi eyitdi: “N’olduñ gene?” Fuzayl eyitdi: “Yine ⁵ Tengri oqı doqındı.” pes ol qullar girü hamle kıldılar, bir bölük dağı ⁶ ilerü geldi, ol dağı okudu

¹¹³ Hadid 57/16.

¹¹⁴ Hud 11/02.

ki: *Ve-enībū ilā Rabbikūm veeslimū.*¹¹⁵ Ma'nāsı⁷ budur ki: Tengri'den yaña dönüñ tevbe eyleyüp i'tikādla, andan öñdinki⁸ size 'azāb gele. Fazīl girü çağırđı, eyitdi kullarına: "Girü dönüñ ki Tengri⁹ Ta'ālānuñ oķı doķındı benüm cānuma koydı ve göñlüme qorķu biraķdı.¹⁰ Uş ben tevbe eyledüm günāhlaruma peşimān oldum" didi. Ol kārīvān¹¹ selāmet koyup gitdiler. Ka'be'den yaña yolda bir mağāraya uğradılar, kōndılar.¹² Bunlara Hārūn Reşīd qarşu geldi, Fuzayl bile-y-idi. Hārūn Reşīd¹³ eyitdi: "Yā Fuzayl! Düşümde gördüm ki bir qatı ün gelürdi ki Fuzayl¹⁴ Tengri'den qorķdı ve Tengri'ye döndi ve Tengri Ta'ālā daķı anı sivdi. (36a)¹ Fuzayl çün bunı işitdi, 'azīm sivindi. Eyitdi: "Zihī keremlü pādişāh² ki kırķ yıldan berü bu günāhlu quluñı bir tevbe eyle qabūl eyleyüp sever-sen"³ didi. İmām Muħammed hikāyet eyler, eydür: Bir kişi bir 'avrat severdi, bir⁴ gün ol 'avrat işine çıkđı, bu kişi anı gözetdi, ardınca gitdi,⁵ geldi anı bir şahrāda ħalvet buldı, kendü sırrını añlatdı. ... Ol 'avrat⁶ eyitdi: "Birez koy, işbu kārīvān qavmi dükeli uyusun" didi. Bu kişi⁷ sevindi, şandı, buña rāzī oldı. bu ħalāyıkı beklerdi ki qaçan⁸ uyuyalar gördi ki uyudılar, geldi ol 'avrata eyitdi: "Uşda hep⁹ ħalq uyandılar" didi. Ol 'avrata eyitdi: "Ne dir-sen şimdi Ĥaķ Ta'ālā¹⁰ uyur mı yoksa uyanuķ mı?" ol kişi eyitdi: "Tengri Ta'ālā uyumaz." pes¹¹ ol 'avrat eyitdi: "Ol kişiden qorķmaq gerek uyumazdan" didi.¹² Bu kişi çün bu sözi işitdi tevbe eyledi, döndi evine geldi.¹³ Bir zamāndan soñra öldi düşde gördiler. "Nice-sen?" didiler,¹⁴ eyitdi: "Şol tevbeden Tengri Ta'ālā baña rahmet eyledi" didi. (36b)¹ *Bābu tefvīz-i li emrillāhi Ta'ālā ve't-tevekkūli 'aleyhi.*² Bu bāb kişi işin gücin Tengri'ye işmarlayup tevekkül eylemeyi bildürür.³ *Ve men yetteķillāhe yec'al lehü mahrecen*¹¹⁶ *ve yerzuķhu min ħayşu lā yeħtesibü ve men yetevekkel*⁴ *'alellāhi fehüve ħasbuhu*¹¹⁷. İşbu āyet ma'nāsı budur ki: Muvāfiķ bir⁵ hikāyet ... kişi gemiye girdi, deñizde giderken nāgāh qulağına⁶ bir ün geldi: "Kim ki on biñ altun virürse ben aña bir kelime öğredem⁷ ki on biñ altundan yig ola." pes ol kişi on biñ altun terk⁸ itdi daķı öğretti didi ki bu āyeti çok oķı, pes ol gemideki⁹ qavm ol kişiye itdiler: "Māluñ telef eyledük, bu āyet Qur'an'dadur" didiler.¹⁰ Ol kişi i'tikādla bu āyetden baña nesne zāhir oldı diyüp oķıdı,¹¹ nāgāh bir qatı yıl muħālif çıkđı, bu gemi şındı, bu kişi bir taħta üzerinde¹² qaldı, qalanı ħarķ oldı. Bu kişi bu āyeti becid oķurđı,

¹¹⁵ Zümer 39/54.

¹¹⁶ Talak 65/2.

¹¹⁷ Talak 65/3.

Tengri ¹³ emriyle bir yıl çıktı, bu kişiyi kenāra getürdi meger anda bir yüce ¹⁴ köşek vardı bir ‘avrat kapusunda otururdu, ol kişi geldi **(37a)** ¹ ol ‘avrat şordı ki: “Ne kişisen? Eyitdi: “Ben Başra şehrindenem, benüm atam ² ve anam her kanda kim sefere gitse beni bile iletürdi çünkü gemiye girdük ³ işbu deñizde giderken nāgāh bir yıl koptı, gemi taşa urdı, şındı, ⁴ kavm dükeli gark oldu, ben yaluñuz tahta üzerinde kurtuldum. Yıl ⁵ urdı beni işbunda getürdi günde bir iblīs çıkar beni görer, girü ⁶ gider katuma gelmez, şimdi çıkmak vaktıdur dirken ol iblīs yine çıktı. ⁷ Bu kişi bu āyeti okudu iblīs kör oldu, pes ol ‘avratla anda kaldılar, ⁸ yarındası gördiler gemi gelür ol köşke çıktılar ve birkaç laṭif ⁹ güherler ve kıymeti cevāhirler buldılar. Ol kavm kığırdılar, geldiler bunları ¹⁰ alup Başra şehrine getürdiler, ol ‘avrat daḫı hısımların buldı, aḫvālin ¹¹ eyitdi pes ol ‘avratı ol kişiye virdiler. Ol kişi ol āyeti Qur’ān ¹² berekātında gevherler ve kıymeti cevāhirler sebebiyle ol şehrüñ begi oldu ve ¹³ ol ‘avratdan iki oğlu oldu, şālihlerden idi ve atalarından soñra ¹⁴ anlar daḫı beg oldılar. Bir gün ‘Ömer -raḫıya’l-lāhu ‘anh- ğazāya çeri gönderdi, **(37b)** ¹ bir kişinüñ oğlancuğı var-ıdı bilisinde idi. ‘Ömer ol oğlancuğı ² görüp eyitdi: “Zihī key beñzer bu oğlan saña.” ol kişi eyitdi: “Bunuñ ³ ‘aceb hikāyeti vardur eyideyüm.” bir gün Ebū Bekr Şiddik beni çeriye viribidi, ⁴ bu oğlan anası karnında idi çünkü yola göneldüm, eyitdüm: “İlāhī! Bu ‘avratuñ ⁵ karnındağı oğlancuğun emānetin saña işmarladum” didüm, gitdüm çünkü ⁶ girü gördüm ‘avratum ölmüş, ziyārete vardum, iñen severdüm, sinini kocdum, ⁷ ağladum, uyumuşım, nāgāh kulağuma bir ün toḫındı: “İy filān! Bize oğlancuğ ⁸ ısmarladuñ al işde oğlancuğun, eger ‘avratuñ daḫı ısmarlasañ ⁹ sağ selāmet bulurduñ. Nāgāh uyandum, kulağuma oğlan āvāzı ¹⁰ geldi, tırdum ol sini açdum gördüm bu oğlan, anası gögsin ¹¹ emer, pes bunu aldum, eve geldüm. Bayık bilüñ kim emānet şaklayıcı Tengri’den ¹² yig kimse yoḫdur, -celle-celālühü.- **Bābü’l-ḫavfi ‘an fevāti’l-cenneti ve duḫūli’n-nāri.** ¹³ Bu bāb uçmağa mı girem ve tamuya mı girem diyü ¹⁴ korḫmağı bildürür. Enes bin Mālik eydür çünkü Ebū Hüreyre’ye ölüm **(38a)** ¹ vaktı geldi zār zār ağlar. Sen ki Peyğamber’le bunca şöḫbet kılduñ ve ² senüñ uçmağa giresüñi Peyğamber ḫazreti diyüpdür. Enes eyitdi: “Yolda ³ ‘uḫbālar çokdur ve korḫular öküşdür ve menzil uzaktadır, bilmezem şarpa mı ⁴ uğrayam yā tamuya yāḫūd uçmağa mı varam?” İbn-i Mes‘ūd eydür: ⁵ Meger bir yigit yavlaḫ dürişürdi, dün ü gün ‘ibādet eylerdi, ⁶ hiç diñlenmezdi. Bir gün anası eyitdi: “Bu

nedür ki sen eydür-sen? Bu kamu ⁷ halk yirler içerler, gelüp oynarlar, yaturlar, diñlenürler. Sen bir bucağa ⁸ girdüñ taşra çıkmaz-sen ve becid dāyim ağlar-sen diñlenmez-sen” didi. ⁹ Ol yigit eyitdi: “İy ana! Ben bir ev isterüm Tengri’den ki cümle kavmumla aña girem, ¹⁰ diñlenem ve şol evden korqaram ki Tengri Ta’ālā hışm eyleyüp kavmumla beni aña ¹¹ koyısar, ölürse ne kılam?” didi. “ ‘Āsīlerden olam diyü korqaram” didi. ¹² Pes anası tırdı ‘Abdullāhi’bn-i Mes’ūd katına geldi, eyitdi: “Peygamber’le ¹³ çok şöbet eyledüm dir-siz ve çok ‘ilm okudum ve benüm bir oğlum var ¹⁴ nefsine çok zahmet ider tā ki ölüm haddine yakın oldu n’ola anı **(38b)** ¹ bir görseñüz ve ögütleseñüz” dir. Pes ‘Abdullāh birle eve vardılar ² çün ol yigidi gördi eyitdi: “Yā yigit! Tengri’nüñ haqqı var üstünde ³ ve kendü nefsüñ ve ata ana haqqı var üstünde ve Tengri haqqını şakla ⁴ ve nefsüne şefkat eyle ve ataña anaña dañı eylük eyle” pes ol yigit ⁵ eyitdi: “Hiç iki atlu at koşduğın gördüğün var mı?” eyitdi: ⁶ “Çok” eyitdi: “Kankısı geçer?” eyitdi: “Yaraqlısı” ol yigit eyitdi: “Şırāt ⁷ dañı yarış yiridür aña dañı çok yarağ gerek” pes ayruğ kimse aña söz ⁸ söylemedi, ‘ömrin ‘ibādetle geçürdi, velīlerden oldı. Ebū’l-Leyṣ-i ⁹ faķih eydür, ‘Abdullāh Habībimi eydür: “Yārenler eyü ‘amel eyleñ ve Tengri’den ¹⁰ çok korquñ, zirā kim tamu ehli tamuda od yirler ve od ¹¹ içinde yanarlar ve andan degme kişi kırtulamaz” didi. ‘Alīyyi’bn-i ‘Abbās ¹² ve İ’bn-i Sa’id eyitdiler ki Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi: ¹³ Rebī’ü’l-āħir ayında düşenbe günü ki: **Men lem yekün lehü hemmün şelāşün ve leyse minnī.** ¹⁴ Ma’nāsı budur ki: Her kimüñ ki üç dürlü guşşası **(39a)** ¹ yokdur ol kişi benden degüldür. Evvel biri ol ki: Ölümün añup hiç ² guşşalanmaz ‘aceb dünyādan imān ile mi gidem yā gitmeyem? İkinci oldur ki: ³ Münker’e ve Nekir’e cevāb niçe virem? didi. Üçüncü oldur ki: Kıyāmetde ⁴ tamuya girem yāhūd uçmağa girem? didi. Mālik bin Dīnār’dan rivāyet ⁵ eylerler, ‘amm-i Resül Hamza dāyim dün namāzın kılırdı, eyidürdi ⁶ ki: “İlāhī! İki sarāy yaratduñ, ikisine dañı girecek halk yaratduñ, ⁷ bu biçāre za’if kuluñ bilmezem ki kankı sarāy ehlinden olısaram? ⁸ İlāhī! Bu ağ saçalumı tamu odına harām kılıvir” diyüp ağladı. Muhammed ⁹ bin Yūsuf hikāyet eyledi ki çün Rābi’a’nuñ eri oldı, Hasan-ı ¹⁰ Başrı kişi viribidi, eyitdi: “Biz öğrendükdi senüñle şöbet kıлмаğa ¹¹ bize destür viridiydi,

Rābi‘a bir perde aşdı ve oturdu. Ḥasan-ı ¹² Baṣrī eyitdi: “Yā Rābia! Erūñ öldi, ‘iddetūñ geçdi, işbu zāhidlerūñ ¹³ birini qabūl eyle” didi. Eyitdi: “Yā Ḥasan! Dört sūālūm var kim ki cevāb ¹⁴ virürse anuñ olam; biri oldur ki çünki ben ölem ĩmānlu mı gidem (39b) ¹ veyā ĩmānsız mı gidem?” Ḥasan eyitdi: “Ġayb[1] Tengri bilür” ve dağı çünki ² “beni sine koyalar ol iki ferişteye cevāb viribile mi yoksa viremem?” ³ Ḥasan eyitdi: “Ol dağı ġaybdur.” üçinci haşr günü ola benüm şağ ⁴ elüme mi gele yā şoluma?” Ḥasan eyitdi: “Ol dağı ġaybdur.” dördinci ⁵ şol vaqt ki eyideler tamulıq tamuya ve uçmaqlıq uçmağa varsun ⁶ diyeler, ‘aceb kanqısına varam?” Ḥasan eyitdi: “Ol dağı ġaybdur.” pes Rābi‘a ⁷ eyitdi: “Yā Ḥasan! Bir kimsenūñ içindeki bunuñ gibi dört müşkil ola, ⁸ ol kimse nice ere vara?” didi, andan Rābi‘a eyitdi: “Yā Ḥasan! Baña digil ⁹ ki Tengri Ta‘ālā ‘aklı niçe yaratdı?” Ḥasan eyitdi: “On başş yaratdı, toqkuzın ¹⁰ erlere ve birin ‘avratlara virdi” didi. Andan Rābi‘a eyitdi: “Yā Ḥasan! ¹¹ Şehveti nice yaratdı?” eyitdi: “On yaratdı, toqkuzın ‘avratlara ve birin erlere ¹² virdi.” Rābi‘a eyitdi: “Yā Ḥasan! Ben bir ‘aklıla toqkuz başş şehvet şaklayam, ¹³ sen n’olduñ toqkuz başş ‘aklıla bir başş şehvet şaklayamaz-sen?” didi. ¹⁴ Ḥasan ağladı, ayruq söz söylemedi. *Bābu münādi’l-mevti ve nedāmetihim.* (40a) ¹ Bu bāb ölüm vaqtı gelicek peşimān olduğini bildürür. ‘Ömer -rağıya’l-lāhu ‘anh- ² rivāyet eyler, Resūl Hazretinden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur: ³ *Māmin meyyitin yūza‘u ‘alā serīrihi fe yeğuğu bihi şelāşe huşuvātin ve yunādī* ⁴ *nidāen yesme‘uhū māşāallāhu mine’l-ħalāyık ġayra’ş-şakaleyn.*¹¹⁸ ⁵ Ma‘nāsı budur ki: Hiç ādem olmaz anı cenāzeeye koyup getüricek. Ol hāl ⁶ diliyle çağırur, söyler. Tengri Ta‘ālā ol sözi kime dilerse işitdürür, ⁷ illā ādemoğlanı ve cinniler işitmez. Eydür ki: “İy benüm qardaşum ve işüm ve yoldaşum ⁸ ve dostum ve iy benüm atam ve anam şakınuñ dünyā sizi aldamasun nitekim beni ⁹ aldadı, nitekim māl ve esbāb cem‘ kıldum, hep mīrāş-ħōra qaldı ve ¹⁰ günāhları boynumda qaldı, yığıldı” dir. ‘Ömer -rağıya’l-lāhu ‘anh- sinlere varup ¹¹ eydürdi ki: İy sinliler qavmı! Māluñuz hep üleşildi, evlerūñuze ¹² ayruq kişiler girdi, ‘avratlaruñuzu ayruq kişiler aldı ve oğlancuqlaruñuz ¹³ dağı yad kişilere qaldı, öksüz olup qapularda düşdiler. Sizūñ ¹⁴ ġaberūñuz bizüm qatumuzda işbudur, bizüm ġaberūmüz sizūñ qatuñuzda (40b) ¹ niçedür? Hāl diliyle anlar dağı

¹¹⁸ Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kalamıkibar olarak değerlendirildi.

haber virdi ki: “Yā ‘Ömer! Ne kim ‘amel eyledük ² hayr u şer bulduk, ne kim elümüzle virdük anuñla aşşı alduk, ne kim işledük ³ andan şoruldı.” Muḳātil bin Süleymān eydür: Hiçbir gün yokdur ki sinler ⁴ hāl diliyle çağırmas eydür ki: “Ben kurt-kuş eviyin ve yalavuzluk ve ⁵ peşimānlık eviyin ve baña giren kıyāmet ḳopınca çıkamaz ve gün görmez ⁶ key yaraḳ eyleñ, baña gelen girü gitmez. ‘Āyşe -raḳıya’l-lāhu ‘anhā- bir gün bağdaş ⁷ ḳurup oturup Resūl ḫazreti iḳerü girdi eyitdi: “Yā ‘Āyşe seni ⁸ bu hālde gördüm göñlüm bir nesne diledi ki; mübārek başını dizüm ⁹ üstine ḳodı, arkası üstine mübārek yüzine baḳdum ve saḳalında ¹⁰ on yeddi aḳ kıl şaydum, göñlümdede ‘aceb dürlü fikr eyledüm, eyitdüm: ¹¹ “Resūl’üñ mübārek saḳalına ecel nişān[ı] düşmiş” didüm, ağladum, gözüm ¹² yaşı mübārek yüzine ḫamdı. Şordı ki: “Yā ‘Āyşe! Ḳankı hāl ḳatıdur ¹³ ölen kişiyey?” ‘Āyşe eydür: “Ḳatı oldur ki ata ana öle oḳlancuḳlar ¹⁴ öksüz ve yetim ḳala ağlaya.” Andan Resūl eyitdi: Yā ‘Āyşe! Bundan daḫı **(41a)** ¹ ḳatı vardur bir kişinüñ bir sevgülü ‘iyāli ola daḫı öle, yuyıcı gire başından ² nāzik dülbendin ve egninden laḫif ḫonların şoyalar, barmaḳından yüzüḳün ³ çıkara. Ol demde çün kendüeyi yalıncaḳ görer hāl diliyle çağırur: Yā ⁴ filān Tengri-çün elüñ yumuşacuḳ ve şefḳatle ḫut ki melekü’l-mevt ⁵ ḫarbindan şimdi ḳurtuldum soḳuyıcaḳ daḫı böyle dir çünkim kefene ⁶ ḳoyarlar başı ayaḳı girü çağırur, hāl diliyle eydür: Yā filān, biraz ḳatlan ⁷ atam, anam, ḫıḫşüm, dostum ve yārenlerüm yüzün göreyüm tā kıyāmet ḳopınca ayruḳ ⁸ görmeyiser daḫı ol vaḳt ki evinden çıkarurlar. Girü hāl diliyle ⁹ çağırur ki: “İy beni getürenler! İvmeñ kim işbu ucu gezem āsānlayam ¹⁰ ki bunca māl ḫarc idüp dürlü heveslerle yapdum, uş şimdi ¹¹ ḳoyup giderem” dir. Andan ol cenāze götürenlere çağırur, eydür: “Añul ¹² yürüñ oḳlancuḳlarum ve ḫıḫşüm ve dostum ve yārenlerüm ve ḫalālüm, niḳe ¹³ ağlaşurlar birezcük işideyüm” dir çün namāzın ḳılurlar daḫı götürürler ¹⁴ bir nice dostlarına dönerler, ol dem girü çağırur, eydür: “İy yalancı dostlar **(41b)** ¹ ve ḳatı göñüllü ḳardaşlar! Beni böyle tizcek ḳoduñuz gidersiz, bārī ² mürüvvet eyleñ, birḳaç ādem daḫı ilerü yürüñ, beni sinüme dek iletüñ ³ ki ayruḳ ben sizüñle bir ādem yir yoldaşı olmazam, meger sizi kıyāmetde ⁴ görem çünki sine ḳorlar, eydür: “İy yārenler, iy ḳavm u ḳabīle! Çoḳ dürişdüm ⁵ bunca māl ni‘met ḳazandum, ḳamusın size ḳodum ve size ‘ilm-i Ḳur’ān öğretdüm ⁶ ve beni du‘ādan añuñ ve bir pāre itmekden unutmañ,

bir kara gün içinde ⁷ eširem tā kıyāmet kıpınca” dir. *Bābu ref ‘i’l-hāceti ilellāhi Te‘ālā* ⁸ Bu bāb kiŝi hācetini Tengri’ye ‘arz eylemegi bildürür. İbn-i Hāzm rivāyet ⁹ kıılır Peygāmberden -šalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Yā İbn-i ‘Abbās! Saña birkaç ¹⁰ kelime ögredeyüm, anı key şakla.” eyitdi: “Buyur.” Peygamber -šallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ¹¹ eyitdi: Dükeli hāilde Tengri añadurğıl, tā kim seni her hāilde belādan ¹² kırtara ve dağı dükeli hāilde Tengri hālinden kırkadurğıl, tā ki Tengri ¹³ saña rahmet kıla ve āhiretde seni kırkulardan kırtara ve dağı Tengri ¹⁴ ‘ışkına şadağa virgil var-iken, tā kim yoħsul olıcağ rūzuñ giñ ola **(42a)** ¹ ve dağı za‘if kiŝilere yardım it, tā kim şol buñalduğıñ demde ² Hāk Ta‘ālā saña yardım ide ve dağı ne hācetüñ olsa anı Tengri’den ³ dilegil, zırā ki Tengri Ta‘ālā virmeyince kimse nesne virmez, dağı yardım ⁴ vaqtında Tengri’ye şıgıñıl ki aña şıgıñan alu kıalmaz ve dağı bilgil ki yazılan ⁵ nesne kiŝiye gelür, hiç guşsa yime ve dağı i‘tikāduñ olursa bir işe, ⁶ anı işle ve eger olmazsa şabr eyle ve dağı bayık bilgil ki guşsa kıanda-y-ısa ⁷ şāzlık dağı anda durur, düŝvārlık kıanda ise geñezlik andadur. ⁸ Muħammed bin Hāsan eydür: Başra’nuñ begi ‘Alī bin Aħī Erbāb dirlerdi bir ⁹ kiŝi vardı, tıtdı anı zindāna kıoydı, Başra’nuñ uluları ne kıadar ¹⁰ ki şefā‘at eylediler, kıabül eylemedi. Bir gice düŝde gördi ki bir ferişte ¹¹ çağırıp niçeye degin bu begden dilersiz, hācetüñ Tengri’den dileñ, didi. ¹² “Kāzī’l-hācāt oldur” didi. Ziyād eydür: Çün bu düŝi gördüm şād ¹³ oldum, geldüm yüzüm anuñ hāzretine tıtdum, abdest aldum, ikki rek‘at ¹⁴ namāz kıldum ve En‘ām süresin okudum. Bu kez hācetüm Tengri’den diledüm. **(42b)** ¹ Nāgāh biregü kıapu kıağıdı, kıapu açdum, gördüm ki kıardaşum oğlı, didüm ² ki: “Yā filān! Sen zindānda idüñ ve bunca şefā‘atla seni buñdan alımadığ ³ niçe oldu hālāşlık bulduñ?” eyitdi: Uyurdum elüm ayağum demürlü. ⁴ Zindānçı geldi benden demürleri giderdi, aldı beni bege ilettdi, ⁵ şordı ki: “Ziyād Muķrī’nuñ kıardaşı mı-sen?” didi. Eyitdüm: “Belī” ol ⁶ beg eyitdi: Bu gice irteye degin uyumadum. Bir kiŝi düŝümde didi ki: ⁷ “Tiz anuñ anuñ hācetini revā eyle! Yoħsa sen bilür-sen” didi. ⁸ “İmdi tiz ‘ammüñ kıatına var, bizden selām it” didi. Ziyād: “Yā Allāh ⁹ şükr saña kim hācetüm revā eyledüñ” didi. Ebū Me‘yün eydür, bir keşişe ¹⁰ eyitdüm: “Benden nesne dile saña vireyüm ve dağı virdüğüme şükr eyle ¹¹ dağı arturayum” didi. Keşiş eyitdi: “Yağın ol şıdķuñla ben senden ¹² nesne dileyüm.” didi ki: Yūsuf Hāccāc

dostlarında birisinin¹³ hâceti oldu Haccâc kapusına geldi ki dileğin dileye gördü ki namâz¹⁴ kılmış, elin götürüp du‘â kılar, Tengri’ye yalvarur, hâcet diler pes ol (43a)¹ dost anı görüp döndü, eyitdi: “Ben dağı varayum hâcetüm andan dileyüm”² didi çün Haccâc, namâzdan fâriğ oldu. Eyitdi: “Gelen kimdi?” didiler³ ki: “Filân kişiydi” pes anı kığırdı, eyitdi: “Niçün girü döndüñ?” didi⁴ ki: “Benüm hâcetüm vardı, geldüm gördüm ki sen dağı elüñ götürüp andan⁵ diler-sen.” eyitdüm: “Ben dağı vardum, hâcetüm andan dileyelüm.” didüm. Tizcek⁶ döndüm ol yüce hâzrete vardum, anuñ dergâhına hâcetüm ‘arz itdüm. ⁷ Haccâc eyitdi: “Hâcetüñ neydi?” didi: “Filân nesneydi.” Haccâc eyitdi: ⁸ “Hâk Ta‘âlâ ol hâcetüñi revâ kıldı ammâ beni sebep eyledi.” Muhammed bin ⁹ Fuzayl eydür: Bir kişünün çok borcu vardı, iñen ‘âciz kaldı, bir dost¹⁰ vardı anuñ katında geldi kim aña yardım eyleye, vardı mescide girdi¹¹ iki rek‘at namâz kıldı, elin götürüp yüzi hâzrete urdı. Eyitdi: ¹² “İlâhî! Kâhillik eyledüm senüñ kapuña geç geldüm ammâ i‘tikâd-ıla geldüm¹³ şöyle kim senden artuk kimse hâcet revâ eylemez. İlâhî sen ol pâdişâh-sen¹⁴ ki senüñ kapuña gelen maħrûm gitmez. Bu du‘âyı tamâm itmeden bir ün (43b)¹ geldi ki: “Kapuya gel” pes yüzini yirden götürdi mescid kapusına vardı, ² gördü ki bir atlu turur elinde kîse içinde biñ altun, eyitdi: Al³ bunu borcuña vir dağı hâcetüñ olsa filân oğlı diyü isteyü gel, ⁴ vireyüm dek baña uyku hâram kılar zahmet kılar ki işbu gice⁵ niçe cehd itdüm uyumağa. Kulağuma bir ün geldi ki: “Tur filân mescide⁶ var, ol dostumuzuñ hâcetini revâ eyle.” didi. Eyitdi: “Yâ filân! Senüñ⁷ hâcetüñ Tengri virdi ve ben araya bir bahaneyem.” didi. Ka‘bü’l-Ahbâr⁸ eydür: Çün yakın oldu ki Fir‘avun garķ ola çağırdı ⁹ Mūsā’ya çün yalvardı çäre olmadı ve Fir‘avun garķ oldu. ¹⁰ Pes Tengri Ta‘âlâ Mūsā’ya vahy kıldı ki: “Yâ Mūsā! Fir‘avun senden¹¹ bunca yardım istedi, bulmadı, ‘izzüm celâlüm hâķķı çün eger bir kez benden¹² istese biñ yardım bulaydı. Pes ma‘lûm oldu ki hâcet andan¹³ dileyenler nevmiz kalmaz. **Bābu işlāhi’s-sırri ve’l-ķalbi** Ebū Eyyūb Enşārī¹⁴ rivāyet eyler, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-ki: **Men ašlaħa sırra terīhi (44a)¹ ašlaħallāhū ‘alā niyyetihī ve men ašlaħa beynehū ve beynellāhi ašlaħallāhu mā beyne hüve ve beyne’l- ‘ibād.**¹¹⁹ ² Ma‘nāsı budur ki: Her kim sırrını Tengri’ye toğru eyledi, Hâk Ta‘âlâ anuñ³ zâhirin eyü kılar

¹¹⁹ El-Mufassal fi şerhi ayetil velâ’, 1/119; İbn Kesir, Tefsir, 7/361. Hz. Ömer’in sözü.

ve her kim kendüyle Tengri arasındaki işin eyü ⁴ kılar, Tengri Ta‘ālā dağı eyü kılar ol kul-ıla ve her kim sırrını fesāda ⁵ virse Tengri Ta‘ālā anuñ zāhirini bāṭını külli fesāda vire. Muḥammed ⁶ bin İshāk eydür: Tengri Ta‘ālā vahy eyledi Mūsā peygambere, eyitdi: ⁷“Yā Mūsā eyit kullaruma her kimüñ sırrı āşikāresi gibi olur ol ⁸ kirtü mü’mindür ve her kimüñ ki sırrı āşikāresinden yigdür ol velīdür ⁹ ve her kimüñ sırrı āşikāresinden yatlıdur ol kişi münāfıkdur.” Ḥasan-ı ¹⁰ Başrī eydür: Bir gün va‘z iderdüm bir fāsık turu geldi, eyitdi: ¹¹“Yā şeyḥ! Muḥammed ümmetinüñ günāhlarını Tengri’den dile ki yarlıgaya ve tamu odından ¹² āzād eyleye” didi. Ḥasan-ı Başrī du‘ā kıldı çün yarında girü ¹³ va‘z itdi, girü ol fāsık turu geldi, “dünkileyin girü du‘ā kıldı” didi. ¹⁴“Ben dağı du‘ā kıldum evcügeze degin” didi. Döndüm yārenlerüme eyitdüm: **(44b)** ¹ “ ‘Acebdür ki Muḥammed ümmetinde bu yigitden yigrek yoğdur” didüm. Eyitdiler: “Yā ² şeyḥ! Bu ār, kefen suçıdur, biz bunu key bilürüz hem Tengri Ta‘ālā ḥazretine ³ ṭanukluk virürüz” didiler. Ḥasan eydür diledüm ki: “Ben aña şoraydum, ḥālını ⁴ bileydüm, beni komadılar” eyitdiler: “Bir dağı görelüm” didiler. Nāgāh bir kişi öldi, ⁵ dükelimüz anuñ namāzına varduk çün girü döndük ol yigit birle. ⁶ Yārenlerüm didiler: “Yā şeyḥ! İşde ol yigit, görmege varur ki gice ⁷ gele şuya çünki oldi yatsu namāzın kıldum, ṭurdum mağbaraya vardum, ⁸ bir yirde gizlendüm çün irte vaḳti oldi gördüm geldi dört ⁹ yaña istedi ve bir yiri kazdı, bir deri çıkardı bir demürle ṭonların ¹⁰ çıkardı, ol deri giydi, ol demüri ayağına bend urdı, sağ ¹¹ elin boynına bağladı, şol elle birkaç yüzünü urdı, eyitdi: “Nefs hiç ¹² baña aşşı kılası degül-sen, ḥalk içinde zāhid, ḥalvetde münāfık olur-sen” ¹³ bu kez ol bendi şol eline urdı, eyitdi: “İy nefis! Ne olaydı ¹⁴ eger ḥalk içinde fāsık, ḥalvetde zāhid olayduñ” didi. Pes şabrum **(45a)** ¹ gitdi, kendüm buña gösterdüm. Eyitdüm: “İşde cemā‘at ulusu Ḥasan ² geldi sen bir fāsık, bu zāhid; sen cāhil, bu ‘ālim çün beni gördi ³ yüzün yire ḳodı. Eyitdi: “İlāhī! Çün sırrum açduñ cānum algıl” didi. ⁴ Hemān yüzün yirden kaldurmadın cān Ḥaḳḳ’a teslīm kıldı. Ḥasan ⁵ yārenlerine didi: Anuñ yasını eyleyüp yire gömdiler, ol didükleri ⁶ söze ‘azīm peşimān oldılar, namāzın kırup ḥaḳḳına ḳodılar rahmet ⁷ birle. Bir velī dünyādan naql eyledi. Anı yudılar pes gāyibden bir ün geldi ⁸ ki: Yā filān! Bu şahş tevbe şuyla için yumuşadı sen dağı bunuñ taşını ⁹ yu çün iki yunmağ bile ola, sen tenin ilet sine ḳo, biz cānını iletelüm ¹⁰ ḥazrete. Sen tenin

kefenle bize ve biz cānını ĩmān nūriyla yazalum ki tevbeyle ¹¹ ölürdi. ‘Abdullāh Mübārek bir gün gördi ki bir gökçek atı bāzārda ¹² kırk aqçeye şatarlar kimse almaz. Şeyh eyitdi: “Ne ucuz şatarlar, niçün ¹³ almazlar?” eyitdiler: “Yā şeyh! Kātı ‘aybludur; biri ol ki segirdicek segirtmez ki ¹⁴ düşmene tiz yete ve kaçacak vaktın kaçmaz ki düşmenden kırtula ve dağı pusu **(45b)** ¹ zamānında becid kışner, halkı rüsvā ider taşı gökçek ve illā bu kadar ² ‘aybı var” didiler. Şeyh eyitdi: “Ol at eyüdür, alalum” didi. Çün ³ ğazā vaktı oldu ol yigit ata bindi, şeyh mürīdi ğazāya vardı, ⁴ at dükeli atlardan eyü çıkdı. Şeyh eyitdi: “Ol gün ki bunı şatun ⁵ aldum kulağına eyitdüm: “Taşuñ hōş, içüñ boş ve ‘amelüñ yā yavuz ⁶ benüm dağı taşum hōş ve ‘amelüm yaramaz, gel ikimüz dağı Tengri ħazretinde ⁷ kanlu olmayalum, sen dağı ħırcınlıguñ terk it, ben dağı terk ideyüm” ⁸ didüm. At başıyla işāret idüp “olsun” didi. Bildüm ki ol ⁹ ‘illet buña ol işdenimiş bu atdan degülmiş. **Bābu ‘ulemāi’s-sū’i** ¹⁰ **ve’l-fuķarāi**. Bu bāb okuduğın tutmayanlar ve şabırsuz dervişlerüñdür. ¹¹ Ebū Derdā -rağıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet eyler, Peyğamber’den -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ¹² buyurdi ki Tengri Ta‘ālā kitābında eyitdi: “Yā Muħammed! Şol kışiler ki ¹³ ‘ilm okudılar dınsüz ve ‘ilm öğrendiler dünyā-çün ve āħiret ‘amelile dünyā ¹⁴ isterler, zannları koyun gibi mazlüm, gönülleri kırt gibi zālīm, dilleri **(46a)** ¹ baldan tatlu, fi‘illeri şabırdan acı, beni aldarlar mı yoħsa baña gülerler mi? ² Yā Muħammed! Şöyle bilsünler ki bunları şöyle koyası degülüm, hep ne iderlerse ³ şorisaram.” Enes bin Mālik -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁴ eyitdi: “Vāy ol ‘ālime ki halk aña ‘izzet ħürmet eyleye, ol ‘ilm ü ‘izzet ⁵ itmeye ya’ni ‘ilmle ‘amel itmeye, becid māl dire. Aña ħiç āħiretde aşşı olmaya.” ⁶ Mālik bin Münfa‘il eydür, Peyğamber’den şordılar ki: “Halkuñ şerlusi ve ⁷ yavuzı kimdür?” Eyitdi : “Yavuz ‘amellü ‘ālimlerdür ve dağı buyurdi ki āħir ⁸ zamānda ‘ālimler kıpalar fıskā meşğül olalar, ümmetüm dağı ol ‘ālimleri ⁹ görüp yoldan azalar.” ‘Āyşe -rağıya’l-lāhu ‘anhā- eydür, işitdüm Peyğamber’den ¹⁰ -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Tamu içinde bir dere vardur günde yetmiş ¹¹ kez tamu andan şikāyet eyler, anuñ içinde bir ejdehā vardur günde ¹² yetmiş kez ol kıyu ol ejdehādan şikāyet eyler” didi. Şordum ki: ¹³ “Yā Resüle’l-lāh! Kıyuya kimler giriserdür?” eyitdi: “Şol okuduğı ... ¹⁴ ‘amel eylemeyen kışiler aña giriserdür.” Mu‘āz bin Cebel -rağıya’l-lāhu ‘anh- eyitdi, **(46b)** ¹ Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki:

‘Ālimlerūñ ƙanƙısı oldur ki söylemek ² aña geñez ola işitmekden, zīrā söylemek de yañılmaƙ olur ammā işitmekde ³ selāmetlık ve öğrenmeklik vardır, her ƙanƙı ‘ālim ki ‘ilmini şaƙlar ya‘ni ⁴ dilemez ki kimesne işide yā öğrene ol ƙamunuñ evvel ƙatında olısar ve ⁵ ƙanƙı ‘ālim ki sūāl kılıcaƙ ƙaƙır cevāb virmez ol ikinci ƙabaƙasında ⁶ olısar, ol ‘ālim ki bay kişilere ‘izzet ider yoƙsullara baƙmaz anlar üçinci ⁷ ƙatında olırlardur, ol ‘ālim ki ‘ilmini yeyni ƙutar ƙadrin bilmez ve ħor ⁸ ƙutar zühd itmez va‘desine ƙurmaz anlar dördüncü ƙatında olırlar, ⁹ ol ‘ālimler ki fetvā virürler ve şer‘e muħālif iş işlerler ƙamunuñ ¹⁰ beşinci ƙatında olırlar, ol ‘ālimler ki cehūdlar ve ƙāfirler sözin diñler ¹¹ kendü ‘ilmlerin ƙorlar altıncı ƙatında olırlar, ol ‘ālimler ki ‘ilmi dünyā-çün ¹² ve māl divşürmek çün oƙısalar bunlar ƙamunuñ yeddinci ƙabaƙasında ¹³ olırlar ve daħı Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ki: Zinhār ¹⁴ diñsüz ƙuruñ ki dınmaƙda key ħikmet vardır ya‘ni mālāya‘nī söylemeñ, (47a) ¹ ħaƙ söylemek, degme nesneye gelmeñ ve yaramaz işde olmañ. Ĥasan-ı Başrī ² eyitdi: “ ‘Ālimler üç dürlüdür. Biri ol ki ‘ilm oƙurlar ħalƙa sūāl ³ itmek-çün ve biri daħı beglere girişmek çün, üçüncü ‘ālim oldur ki āħiret içün ⁴ oƙur pes ‘ālim budur. Müsebbib bin Vāziħ eydür. ‘Abdullāh Mübārek eyitdi: ⁵ “Yā Müsebbib! İşbu ümmetüñ dīnine fesād biş ƙāifeden ayrışur; ⁶ anlaruñ biri ‘ālimlerdür, bunlar peyğamberler vereşesidür, ‘ālimler dünyā sevicek ⁷ cāhiller ne ƙılsun? Bir daħı zāhidlerdür yirüñ deriñleridür bunlar daħı dünyāya ⁸ ve günāha meşğül olıcaƙ bu günāhlu ƙullar kime uysunlar? Biri daħı gāzilerdür ki ⁹ bunlar daħı Tengri-çün cān u baş oynarlar ammā riyā olıcaƙ ¹⁰ düşmene niçe zafer bulsunlar? Biri daħı ħvācelerdür bunlar daħı yalan söylicek ¹¹ bunlara kim eyitsün? Yā zekāt viricek faƙīrlar n’eylesün? Biri daħı beglerdür ¹² bunlar ra‘iyyet üzerine bekcidür, çobandur ve bunlar bekleyecek ƙoyunu kim ¹³ saklasun? Süfyāni Şevrī ƙaçan ‘ālimler baylara ħürmet idüp yoħsula ¹⁴ itmeseler bilgil kim anlar daħı dünyā ehlidür, ƙaçan begler ƙapusına varsalar (47b) ¹ bilüñ kim anlar uğrıdur. *Bābu’l-vera’i ve zikri’l-vāri’in*. Bu bāb ² perhizkārılıđı ve perhizleri bildürür. Ebū Ĥarīre -rağıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet ³ eyler, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Yā Ebā Ĥüreyre! Ƙanā‘at ⁴ ehli olan cümle ħalƙuñ bayıdur ve zāhid ol ki dükeli saña ƙul gibi ⁵ ola ve Tengri virdüğine rāzı ol ki zāhidlik eyleyelüm” eyitdi: ⁶ “Şek getürmeñ ve Tengri

virdüğine kâni‘ oluñ, şükr eyleñ ⁷ ve kimesneye tama‘ eylemeñ ve zinā kılmañ ki yaramazdur ve ādem öldürmeñ” ⁸ didi. “Her kim ĩmān getürdüğinden soñra işbu didüklerümi işlerse ⁹ aña had uruñ kim anuñ kefareti oldur” didi ve “Her kim müsülmān ¹⁰ olduğundan soñra bu didüğüm işlemezsse ben pāyendān oluram ¹¹ ki uçmağ anuñ ola.” didi. Muḥammed bin El-Hüseyin eydür: Bir gün Ali ¹² -radıya’l-lāhu ‘anh- bāzāra girdi ki kendüye gönlek şatun ala, geldi ¹³ bir dükkāna, eyitdi: “Hiç üç direme bir gönlek ola mı?” eyitdi, şabr ile ¹⁴ ‘Alī oturdı, ol kişi evine girdi, biz çıkardı, ‘Alī aqçeyi virdi, **(48a)** ¹ dikdiler, geydi. Eyitdi: “İlāhī! Bu gönlegi baña mübārek idüp kuvvet virgil, ² bunuñla saña ‘ibādet eyleyeyüm ve bunu sağla ki bunuñla ‘āşī olmayam, andan ³ qolına nazār eyledi, gördi qolından biraz uzundur, kesdi. Bir kişi ⁴ geçerdı anı gördi, eyitdi: “Baquñ bu delüyye görüñ kim n’eyledi?” ‘Ali ⁵ eyitdi: “Şükr ol Tengri’ye kim ĩmānum tamām oldı. Zīrā ki Resül ḥazretinden ⁶ işitdüm ki kişinüñ ĩmānı tamām olmaz tā biregü aña delü dimeyince ki kaqımayā.” ⁷ ammā ‘Ali artuğını niçün kesdi? Bir niçeler didi ki: “Begler yigine beñzemesün” ⁸ ba‘zılar eyitdi: “Artuğınuñ ḥisābın virmeyem” didi. Mu‘āz Nesefī ⁹ eydür, şordılar Yunis bin ‘Abid’den: “Zāhidligüñ gāyeti nedür?” eyitdi: “Her ¹⁰ şübhelü nesne[yi] terk eylemekdür, dāyim kendüden ḥisāb almağdur ya‘ni ¹¹ her işde Tengri’yi ḥāzır görmekdür” İbn-i ‘Abbās eyitdi: “Gāyet ¹² zāhidlik oldur ki cümle yavuz işlere tevbe eyleye ve eyü işlere ¹³ eyleye. İmām Aḥmed eydür: Bir gün üç kişi Başra mescidine girdiler, ¹⁴ māl üleşdiler, anda bir dervīş var-idi anlardan nesne tevaqqu‘ **(48b)** ¹ itdi, virmediler. Her biri baḥşılı baḥşını aldılar, bir sene degin on ² biñ kızıl altundi, unutdı gitdi, ol dervīş aldı gizledi, ³ geldi ol kişi dervīşe eyitdi: “İşbunda hiç nesne gördüñ mi?” eyitdi: ⁴ “Qorqma ki işde miḥrābda qodum, var al.” didi. Ol yegin şaydı, ol ⁵ dervīşe virdi. Dervīş eyitdi: “Evvel diledüğüm oldı ki sizden ⁶ şadaqa alam, şimdi alursam emānet şakladüğüm çün rüşvet almış gibi ⁷ oluram” didi, almadı, zāhidlik budur vallāhu ‘ālem. **Bābu meḥabbeti’llāhi Te‘ālā.** ⁸ Ebū Derdā rivāyet eyler, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “İlāhenā! ⁹ Sevgüñi daḥı sevenüñ sevgüsini senden dilerüm” didi. Enes bin Mālik ¹⁰ eydür, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Her kim Tengri severse ¹¹ beni sevsün ve beni seven Qur‘ān’ı ve aşḥāblarum sevsün ve mescidler kim Tengri ¹² evidür bunları ‘aziz

dutan, ‘azîz olur hâcetleri revâ olur, ol ¹³ kişileri Allâh şaklar.” Ebû Hüreyre eydür, Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ¹⁴ eyitdi: Tengri Ta‘âlâ bir kulumu sevicek Cebrâ’îl’e emr eyler, çağırur, eydür: “Hak (49a) ¹ Ta‘âlâ ol filân kulumu sevdi. İy gök ehli veya yir ehli, siz dağı sevün” ² diyü pes yirlerde ve göklerde ne kadar maḥlûk varsa kâmusı anı severler. ³ Ne vâkııt kim bir kulumu hışm kıla girü Cebrâ’îl’e buyurur, çağırur, eydür: “Cümle ⁴ maḥlûka bildürür anı düşmen tutarlar.” Beyâzıd-ı Bestâmi eydür: ‘Aceb degül ki ben ⁵ seni severem zîrâ ben senün bir za‘if kulumu bu ‘acebdür ki sen beni ⁶ kâdirliğıñla sever-sen. Yaḥya bin Mu‘âz eydür: Cânında ḥor ḥakîr kul ⁷ efendisini sevdügi ‘aceb degül, ‘azîz pâdişâh ḥor kulumu sevmek ‘acebdür. ⁸ Dağı eydür ki: İlâhî! Sen sevdüğüñ maḥlûk sevgüsine beñzemez dükeli ⁹ ‘aşıklar ma‘şûkıma eyelük eyler, sen sevdüğüñi belâlara uğradur-sen.” ¹⁰ Ebû’l-Ḥasan Nûri eydür: İki tağ arasında tırdum bir yigit geldi baña ¹¹ eyitdi kim namâz kılayum dağı öleyüm didi. Eyitdüm: “Ölüm senün elünde ¹² degöldür niçe ölür-sen?” eyitdi: “Tengri ḥazretine ‘azîm iştiyâkum vardur, ¹³ Tengri Ta‘âlâ dostumı ḥasretle kumaya” şeyḥ eyitdi: “İşbu tağ ardında ¹⁴ bir pınar vardur, anda abdest alup gelgil pes” didi. Pes ol yigit gitdi, (49b) ¹ eglendi, şeyḥ tırdı anı isteyü vardı, gördi ki başını secdeye ² kemiş cân virmiş. Şeyḥ anuñ namâzın kıldı, defn itdi, birkaç gündün ³ soñra geldi örtüsün açdı, gördi kim güler. Şeyḥ eyitdi: “Elemüñden soñra ⁴ gülmek var mıdur?” eyitdi: “Bilmez-sen ki Tengri ‘aşıkları ölmezler, bil ki miḥnet ⁵ sarâyından rahmet ü ‘izzet sarâyına nakl iderler.” didi dağı gayb oldı. ⁶ ‘Abdullâh bin Yaḥyâ eydür: Rabi‘a bin Ceysem hergiz uyumazdı, bir gün bir kıızı ⁷ vardı, atasına eyitdi: “Hîçbir gice uyumaz mı-sen?” didi. Rabi‘a eyitdi: ⁸ “İy kızum uyumağa korķaram.” eyitdi baba: “Tengri kullarından ‘azîz kimdür?” ⁹ eyitdi: “Muḥammed Muştafa -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem-” eyitdi baba: “Ol Muḥammed Muştafa ¹⁰ ḥak-çün dilerüm ki uyuya-sen.” eyitdi: “Nâgâh ol dost beni uyıkuda ¹¹ bula şerm-sâr olam.” didi. Eyitdi: “İlâhî! Sen bilür-sen ki ben uyıkudan ¹² uyanmaqlığı severüm, lâkin bu kızcıguz senün Peyğamberüñe and virdi uş ¹³ şimdi uyuram.” didi. Biraz uyıkuya vardı, gördi kim Başra’da ¹⁴ bir karavaş bunuñ ‘avratı olacaḥdur çün şabâh oldı Rabi‘a tırdı (50a) ¹ Başra’ya vardı, işitdiler ki Rabi‘a geldi. Karşu çıkdılar çün ² şehre geldi eyitdiler: “Yâ şeyḥ! Maḥşud nedür?” Eyitdi: “Bunda Meymüne ³ adlu bir ḥâtun var mıdur?”

didiler: “Vardur” şordı ki: “Ne işler?” eyitdiler: ⁴ “Gündüz koyun güderdi, kirāsına hurma alur yoħsullara üleşdürür, gice ⁵ olıcaħ evine girür irteye degin uyumaz, dembe-dem işbu beyti okur. **Şi’ir** ⁶ ‘*Aceben li’l-muħibbi keyfe yenām küllü nevmin ‘ale’l-muħibbi ħarām.*” ⁷ Ma’nāsı budur ki, ‘acabā ‘āşık ki uyku uyur uyku ‘āşık gözine ⁸ oldı ħaram. Şeyħ eyitdi: “İşbu söz delü sözi degüldür, anı baña ⁹ gösterüñ göreyüm” didi. Eyitdiler: “İşde şol dağda koyun güder” şeyħ ¹⁰ tırdı, ol tağa vardı, gördi bir yirde miħrāb eylemiş namāz ¹¹ kıılır, ol koyunlara otlar çevre kırtlar tırmışlar o koyunları gördiler ¹² çün namāzdan fāriğ oldı. Şeyħ ilerü geldi, selām virdi ¹³ ol ħātün. Eyitdi: “Ĥōş geldüñ yā Rabi’a.” şeyħ eyitdi. “Ne bildüñ beni?” didi ¹⁴ ħātün. Eyitdi: “Ol ki beni saña döşekde viren senüñ aduñı baña **(50b)** ¹ bildürdi, likin dost eyitdi dünyāda degül āħiretde senüñdür” didi. ² Şeyħ şordı ki: “Ne ħadardur ki bu koyunu güder-sen?” eyitdi: “Ol vaħtdan ³ berü ki benüm gönüm Tengri ‘ışķına ħapıldı, terk-i dünyā kıldum, āħiretde yöneldüm, ⁴ delim yıl olmışdur.” Andan şoıra eyitdi: “Yā şeyħ dost kelāmından ⁵ okı, diñleyelüm. Şeyħ okudı, didi ki: **İnne ledeynā enkālen ve caħıymen** ⁶ **ve ta’āmen zāğuşşatin ve ‘azāben elīmen.** ¹²⁰ Ma’nāsı budur ki bayık bizüm öñümüzde ⁷ ‘uķūbet vardur ya’ni ħamu vardur ve ta’ām vardur çün ol ⁸ ‘avrat bunı işitdi bir kez çağırdı, düşdi, cān virdi hemān ⁹ ol sā’atda, birħaç ‘avratlar geldiler, eyitdiler: “Biz kefenleyüm” şeyħ eyitdi: ¹⁰ “Ne yirden gelür-siz ve bu aħvāli nice bildüñüz?” ve bunlar didiler ki: “Biz dem-be-dem ¹¹ bunuñ āvāzın ve du’āsın işidürdük, ħatına gelürdük” eydürdi ki: ¹² “İlāhī! Benüm cānum Rabi’a öñinde algıl” dirdi çün geldüğüñ gördük, bildük ¹³ ki Tengri bunuñ du’āsın ħabül eyledi. Ebū İşħāk ħikāyet eyler, eydür ¹⁴ ki: “Bir gün gemiye girmişdük, nāğāħ bir incü yavu vardı, ħavm dükeli **(51a)** ¹ ittifāk eylediler ki bizüm aramızda Rabi’a yoħsuldur, ol aldı” didiler. Rabi’a ² eyitdi: “Benden mi sizer-siz?” diyü bir kez çağırdı, deñizde ne ħadar balık varsa ³ dükeli şu üzerine geldiler, her birinüñ ağızında bir incü vardı, ħamusı ⁴ anı gördiler. Rabi’a eyitdi: “İy ħavm! İşbunuñ gibi ħazinesi olan uğurluk mı ⁵ eyler?” didi, ħamusı ħaçil oldılar. Ebū Naşr Melāhī eydür: “Ķaçan ki Tengri ⁶ Ta’ālā bir ħulını sevse anı zaħmete mübtelā eyler ve bir ādem bir ādemi ‘azīz dutar ⁷ dünyālikle zīrā ki ādem ħatında dünyādan ‘azīz nesne yoħdur, ādem sevdüğini ⁸ anuñla ağırlar ammā Ĥaħ Ta’ālā ħatında dünyādan

¹²⁰ Müzemmil 73/12.

h r nesne yokdur anu - un ⁹ anu la ‘aziz tutmaz” didi. ‘Abdull h bin Fuzayl eyd r: Bir m s lm nla bir k fir ¹⁰ de izde balık tutar, bu k firu n ağı tolu balık olurdu, m s lm nu n ¹¹ ağı boş  ıgardı, ol feris teler ki ol ikisine m vekkeller idi, ‘aceblediler. ¹² Eyitdiler: “ l hi! K fire vir r-sen, m s lm na virmez-sen, sebep ned r?” H k Ta‘ l  ¹³ emr eyledi feris telere ki yu aru ba u n, ol m s lm n- un neler yara lamı am ¹⁴ u mak i inde  unki anı g rdiler. Didiler ki: “ l hi! bu ni‘metleru n **(51b)** ¹ bir zerresi mecm ‘ d ny  ni‘metlerinden yigd r” diy  m te ayyir oldılar. Pes gir  ² h t b irdi ki a a a ba u n g r n , tamu i inde ol ‘az blar ki ol ³ k fir- un yir k ldum, anı da ı g rdiler, eyitdiler: “ l hi! Mecom ‘ d ny nu n r hatları ⁴ ve ni‘metlerinin n bir zerre ‘az bına ve bel sına degmez” didiler ve ikisi da ı secdeye ⁵ vardılar, eyitdiler: “Sen, ‘Alim-sen nitmek geregin bil r-sen.” **B b ’ - alav ti.** ⁶ Bu b b  alav t faziletin bild r r. Enes bin M lik -ra ıya’l-l hu ‘anh- riv yet ⁷ eyler, Pey amberden - all ’l-l hu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki: “**Ed-du‘ u ma c bun hatt  yu alli‘ ‘aleyhi.**”¹²¹ ⁸ Ma‘n sı budur ki du‘ alar perdede  alır,  ab l olmaz t  ba a  alav t virmeyenince. ⁹ ‘Ali -ra ıya’l-l hu ‘anh- eyd r, Pey amber - all ’l-l hu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ki: “Hi  ¹⁰ du‘  yokdur ill  anu la g kler arasında, yirde vardur t  ba a  alav t ¹¹ get re ol perdeler a ılır, ol du‘ ayı H k Ta‘ l  h z rında  ab l ¹² olur.” didi. Ve da ı buyurur ki: “Her kim ba a g nde y z  alav t get rse ¹³ H k Ta‘ l  anu  y z d rl  h cetin rev  eyler d ny da ve  hiretde” didi. ¹⁴ Kehel riv yet eyler, Pey amber’den - all ’l-l hu ‘aleyhi ve sellem- buyurur, eyd r: **(52a)** ¹ “Her kim ba a  z kez ‘ı kla  alav t get rse gice g nd z ne de l  g n h ² eylediyse  a  yirden H k Ta‘ l   amusı[nı] yarlı ar” didi. Eb  H reyre eyd r: ³ “Her kim bir kez ‘ı k-ıla  alav t get re Tengri Ta‘ l  emr eyler bir feris te ⁴ vir r Pey amber’u n sinine eyd r ki: “Bug n fil n o lı fil n sa a  alav t ⁵ get rdi” andan Pey amber - all ’l-l hu ‘aleyhi ve sellem- eyd r: “Ben m c num andan   d ⁶ oldı” dir ve “Ben andan ho n dam ve benden a a on kez sel m eyle ” dir, ⁷ andan ol feris te g ge  ıkar ‘ar  altında varur eyd r:  l hi! Fil n  ulu  ⁸ senu n hab b ne  alav t get rdi, h t b k lur ki y  feris teler m, ⁹ siz  anu  olu  kim ben da ı ol  uluma on kez sel m eyled m.” Andan ¹⁰ H k Ta‘ l  ol  alav tu n her bir harfinden bir feris te yaradur, her

¹²¹ **Kenz l Ummal** 2/ 78. Hadisin aslı: *Ed-du‘ u ma c bun hatt  yu alli‘ ‘aleyhi ehl-i beyt.*

birinüñ ¹¹ üç yüz yetmiş başı vardır, her başında ol kadar yüzi var, her yüzinde ¹² ol kadar ağız var, her ağızında ol kadar dili var, her diliyle üç yüz ¹³ dürlü tesbîh okurlar, kamusı tesbîhlerinüñ sevâbın ol kişiye bağışlarlar. ¹⁴ Hasan-ı Başrî eydür: Ebâ Guşsa'î düşümde gördüm, eytdüm: Hâk Ta'âlâ senüñle **(52b)** ¹ n'eyledi?" eyitdi: "Yarlıgadı" didüm ki: "Ne sebebden?" eyitdi: "Peygamber'den hiç ² hadîş zıkr eylemedüm ve illa çok şalavat getürdüm" didi. Ebü Hüreyre eydür, ³ Peygamber -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- eydür: *Men şallâ 'aleyhi fi'l-kitâbi ve lem yezel ⁴ lilmelâiketi yesteğfirüne lehü mâ dâmü sümmiye fi'l-kitâb.*¹²² Ma'nâsı budur ki: Her kim benüm adumı kitâb ⁵ içinde yaza, adum kitâbda olduğı-çün ferîşteler ol kişi çün Hâk Ta'âlâ ⁶ yarlıgamağ dilerler. Rivâyet ider, Ebü Hafş-ı Kebîr'den eydür: Ebü Bekir Varrak ⁷ dâyima kişilere nesne yazardı şalavât birle, çünki dünyâdan naql ⁸ eyledi, düşde görüp şordılar ki: "Hâk Ta'âlâ senüñle n'eyledi?" ⁹ Eyitdi: "Rağmet itdi, yarlıgadı Peygamber adın şalavât birle yazduğum-çün" ¹⁰ didi. Nâfi'î'bn-i Ömer-rağıya'l-lâhu 'anh- rivâyet eyler, Peygamber'den -şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- ¹¹ eyitdi: "Çün kıyâmet ola benüm ümmetümden bir niçesin tamuya ileteler çün ¹² tamuyı göreler korkalar, eyideler: "Bizi kaçarcu iledür-sen?" eyideler: "Tamuya ¹³ iledürüz" bunlar eydürler: "İmdi bize biraz mühlet virüñ ki biraz ağlaşalum ¹⁴ zîrâ biz za'ifüz, oda toymazuz ve dağı biz Muhammed ümmetiyüz andan bize ümiz **(53a)** ¹ olmaya mı?" ol ferîşteler diyeler ki: "Nice ümiz diler-siz?" Bunlar eydürler ki: "Dileğümüz ² oldur zîrâ kâfirler birle 'âzâb itmeyeler" ve dağı eydürler ki: "Bizüm Peygamber'ümüz ³ kãdadur?" ferîşteler eyideler: "Hâk Ta'âlâ dergâhındadır, aña çağur, feryâd ⁴ idüñ, yoksa tamuya girürsüz" diye bunlar dağı çağrışalar, feryâd ideler. ⁵ Peygamber -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- işide gele, eyide ki: "Yâ ferîşteler! Benüm 'amelüm ⁶ dağı terâzüde bile kavlı ideler" "yâ Resüle'l-lâh bize destür olmayınca Hâk Ta'âlâdan ⁷ anı eyidemezüz" pes Resül -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- secdeye vara eyide ki: ⁸ "İlâhî ferîşteleri benüm ümmetümle benüm aramda oldılar" hiğâb-ı 'izzet gele kim: "Ol ⁹ kullarımı habîbümle bile terâzü katına iledüñ çün anda varalar. Peygamber ¹⁰ -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- elin koynına soğa bir biti çıkara, nürdan yazılmış ¹¹ ola, ol terâzüde kıya kamusından ağırıñla Hâk Ta'âlâ

¹²² Sahih hadisleri içeren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

uçmağa buyura ¹² çün uçmağ kâpusına varalar. Resûl eyide ki: “Beni bildüñüz mi?” Eyideler ¹³ ki: “Senüñ gibi şerîf, laîf ve gökçek şüretlü kişi görmedük” diyeler. ¹⁴ Andan Resûl -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- eyide: “Ben sizüñ Peyğamber’üñüzem” diye **(53b)** ¹ ol şalavât ki dünyâda baña getürdüñüz, oldur ki terâzüyi ağır eyledi ² ve sizi tamudan kırtardı, uş şimdi uçmağa varısar-siz” diye ³ bunlar kâmu şâd olalar eyideler ki: “Yâ Resûle’l-lâh! Eger senüñ şalavâtuñ berekâtı ⁴ olmasaydı bizi tamudan kim kırtaraydı?” didiler, didiler dağı uçmağa ⁵ gireler. *Allâhümme’r-zuñnâ min ta’âmi’l-cenneti.* Abdurrahman bin Esmer eydür: “Bir gün ⁶ Resûl hazreti buyurdu ki: “İşbu gice düşde bir ‘aceb nesne gördüm, ⁷ gördüm” didiler ki: “Yâ Resûle’l-lâh! Ne gördüñ?” buyurdu: “Gördüm bir kişi sırât ⁸ köprüsi üstinde ditrer, geçemez. Ol baña şalavât virdüğü şevâbdan ⁹ yaradılan ferişte elin tutup geçürdi. İmdi her kim Peyğamber’e şıdıkla ¹⁰ şalavât getürse anuñ hâli böyle olur.” Ebâ ‘Abdullâh eydür; ¹¹ çün İmâm Şâf’î dünyâdan naql eyledi, düşde görüp eyitdiler: “Hâk Ta’âlâ ¹² senüñle n’eyledi?” eyitdi: “Yarlığadı biş kelimededen ötürü ki her dem Muhammed’e ¹³ şalavât getürdüm” eydür: “*Allâhümme şalli ‘alâ Muhammedin bi’aded-i men şallâ ‘aleyhi* ¹⁴ *ve şallâ ‘alâ Muhammedin kemâ tuhibbu en tuşalliye ‘alâ Muhammedin kemâ emertenâ (54a)* ¹ *entuşalliye ‘aleyhi ve şallâ ‘alâ Muhammedin kemâ yenbağî şalavâtün ‘aleyhi.*” ² Ba’zı ‘âlimler rivâyet kılar: Bir gün Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- otururdu ³ kâtına bir yigit geldi, Peyğamber hazreti turu geldi kendü yanına geçürdi ⁴ Ebû Bekr’dan yukaru, Ebû Bekr gibi ‘acebledi. Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ⁵ ‘özrlü eyitdi: “Yâ Ebâ Bekr! Ma’zür tuta-sen ki ümmetümde baña bundan ⁶ çok şalavât getürür kimse yokdur meger gökde feriştelere ola” didi. ⁷ Her kim şalavât getürüp Tengri’yi bir bildi tamuda ebeden kıalmaz. *Bâbu* ⁸ *fażli’n-nebiyyi -şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem-* Bu bâb Peyğamber -şalla’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ⁹ fazlını ve lütfını bildürür. Enes bin Mâlik eydür, Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ¹⁰ şahâbelere hadîş eydür idi: Hânnâne adlu bir direk vardı, kâvm çok oldu ¹¹ yir tar, bir diregi minber eyledi çünki minbere çıkdı, ol direk egildi ¹² şol sayru ve iniler gibi andan Hâk Ta’âlâ ol direge dil virdi, eyitdi: ¹³ “Yâ Resûle’l-lâh! Benden ne günâh şadır oldu ki beni terk itdüñ?” Resûl ¹⁴ -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu: “Anı minbere ayak eylediler ki mübârek kâdemini **(54b)** ¹

aña başa pes andan sâkin oldı” ‘Ali -rağıya’l-lâhu ‘anh- rivâyet ider ² ki: Bir gün Peyğamber ile -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- taşra çıkkduğ her kankı ³ taşra ve ağaca ki uğraduğ kâmusı eydürlerdi ki: “Esselâmu ‘aleyk ⁴ yâ Resüle’l-lâh” Peyğamber’üñ ululuđınıñ bir nişanı dağı oldı cümle peygamberlerüñ ⁵ yüzügi kaşında “*Lâilâhe illellâh Muhammedü’r-resülü’l-lâh*” yazılıydu. Âdem’den ⁶ tâ ‘İsâ’ya gelince hiç peygamberlerüñ ma‘cerâsı yoğdı eger Muhammed’üñ adı ⁷ olmayadı. ‘Abbâs eydür, Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- huţbe okudu ⁸ bir gün halâyıka eyitdi: “Şadağa yiri olmañ” didi. Bir ‘avrat geldi ⁹ devesinüñ yularına yapışmış eyitdi: “Yâ Resüle’l-lâh! İşbu şadağa olsun ¹⁰ Hađ yolına” Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ol deveye nazar eylediler, fi’l-hâl ¹¹ dile geldi: “Esselâmü ‘aleyke yâ Resüle’l-lâh” didi. Resül ‘aleyke aldı” ¹² ve hayli ‘acebledi. ‘Ömer eyitdi: “Bu deveyi benüm-çün şaklağıl” didi, bir ¹³ gice dün yarısından Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- taşra çıkkdı, ¹⁴ ol deve çöküp tururdu çün Resülü görđi turu geldi, (55a) ¹ eyitdi: “*Esselâmu ‘aleyke* iy kıyâmet güninüñ bezegi, *esselâmu ‘aleyke* kâmu ² halâyıkuñ yigregi, *esselâmu ‘aleyke* iy mü’minler ümizi ve yazuğlular şefâ‘atçısı ³ ve iy Tengri’nüñ hađ peygamberi. Çün Resülüllâh -‘aleyhi ve sellem- ⁴ işitdi eyitdi: “ ‘Aleyke iy kâmu develerüñ yigregi” pes ol deve eyitdi: ⁵ “Yâ Resüle’l-lâh! Ben Kureyš kabilesinden bir kişinüñ adum münâfikdı, kaçup ⁶ bir yazıya çıkkdum, ol ‘avrata uğradum ki beni şatun aldı, saña getürdi ⁷ ammâ ol yazıda bir gice dolandum, yırtıcı cânavarlar dizildi ki beni yiyeler ⁸ dağı birbirine bağışdılar eyitdiler: “Bu Muhammed Muştafa’nuñ binidüdür didiler ⁹ dağı tağıldılar ve ne kadar ki otlayaydum ol otlar çığırup baña yalvarurdu, ¹⁰ “Yiđil ki sen Muhammed Muştafa’nuñ merkebisün” dirlerdi pes Resül hazreti ¹¹ aña “Ġazaba” diyü ad virdi, ol deve Peyğamber’e eyitdi: “Yâ Resüle’l-lâh! Senden ¹² hâcetüm ve dilegüm vardur yarın uçmağda dağı binegüñ olam dağı senden ¹³ artuğ kimse binmeye” andan Peyğamber eyitdi: “Hâcetüñ kabül oldı” didi ¹⁴ çün Resül -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ecel döşegine düşdi Fâtıma’ya (55b) ¹ vaşiyet eyledi bu deveyi hõş dutđıl ve yemin eksük itmegil ve dağı ² kimesne binmesün. Pes Fâtıma -rağıya’l-lâhu ‘anhâ- Resül’üñ vaşiyeti yirine ³ getürdi, hiç ‘alefin eksük itmedi ve kimse dağı binmedi. Bir gice Fâtıma ⁴ taşra çıkkdı görđi ki ol deve ağlar, şöyle ki Fâtıma bile ağladı, ⁵ ol devenüñ boynını koddı, deve başını Fâtıma’nuñ etegine koddı, ⁶ cân[ı] Hađk’a teslîm

kıldı çün şabāh oldu, aşhā[b] dizildiler ol ⁷ deveyi defn itdiler, bu dağı delīldür Peyğamber'ün ululığına ki niçe hayvān ⁸ cānavarlar anı cāndan severlerdi. Ebū Aħmed Cürċānī eydür, Peyğamber ⁹ -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- eyitdi: Livāü'l-ħamd bi yedihi. Ma'nāsı budur ki: ¹⁰ çün kıyāmet günü ola Peyğamber -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- maħşer yirine ¹¹ gele, 'ilmin diñler Peyğamber'den berü ne kim mü'minler vardır dükeli ol 'ilm ¹² dibine geleler, mādāmki Peyğamber 'ilmi ĩura hiç kimseye 'āzāb olmaya kāfirlere ¹³ dağı çünki 'ilmi götüreler, uçmağdan yaña yürüyeler mü'minler şād ¹⁴ olalar, andan başlayup kāfirlere 'āzāb vireler pes kāfirler çağrışalar **(56a)** ¹ eyideler: “Zī-Muħammed anuñ 'ilmi dururken bize 'āzāb yoğıdı, uş şimdi ² belāya giriftār olduk” diyeler, bundan ötürü eyitdi: Peyğamber -şallā'l-lāhu 'aleyhi ve sellem- ³ key kāfirler ĩamuda beni ökserler nice kim mü'minler ökserlerdür pes ⁴ ĩakīmler eydürler teyemmüm toprağla andandur ki gök faħr eyledi yir üzerine ⁵ yiglenürdi ben senden yigüm zīrā kim bunca büyük ferīşterler ve ay ve ⁶ gün ve uçmağ ve 'arş bendedür diyü çünkim Muħammed vücūda geldi ⁷ yir eyitdi yā gök ben senden yigüm ki Muħammed Muştafa bende vücūda geldi ⁸ ve cümle şeri'at benüm üzerümde buyuruldı senüñ faħrūñ ay, güneş ve ⁹ yılduz 'arşladur anlar dağı kamu yaradılmışlar-idi Muħammed Muştafa'nuñ nūrından ¹⁰ yaratdı Muħammed'le faħrlenüp eyitdi şükr ki ĩağ Ta'ālā beni senden ¹¹ yigrek kıldı çünki yir Muħammed'le faħrlendi ĩağ Ta'ālā ĩiĩāb eyledi yā yir ¹² çün benüm Muħammed'ümle faħr eyledüñ 'izzetüm ĩağ-çün senüñ toprağüñ ol Muħammed'ün ¹³ dağı toprağın ümmetinüñ aralığına seni sebep kıldum tā ki şarğdan ĩarba ¹⁴ değın dükeline seni mescid miħrāb kıldum çünki mü'minler dağı faħrlendiler **(56b)** ¹ benüm ĩabībümle lā-cerem dükeli ümmetden yig oldılar ve dükeli günāhdan ² kırtuldılar ve dükeli ümmetden uçmağā öñ giriserler ve Muħammed'e ĩonşı ³ olup dīdār göriserler. **Bābü'n-necāti mine'n-nāsi şefā'atü'n-Nebiyi** ⁴ Bu bāb mü'minlere oddan kırtulmağı bildürür. Muħammed şefā'atıyla 'aleyhüs-selām ⁵ Ebū Mūsā el-Eş'ārī eydür bir gün Resül ĩazretiyle mescidde oturduğ ⁶ vaħy 'alāmeti belürdi şöyle idi kim: “ Vaħy ĩatı olıcağ Peyğamber -şalla'l-lāhu ⁷ 'aleyhi ve sellem- biraz tebessüm eylerdi ve dağı diñler-idi ve ĩaber virürdi, dördinci ⁸ vaħyde bize ĩaber virmedi, mübārek başını secdeye ĩodı, biz dağı bile ⁹ secdeye varduğ şol ĩadar

turduğ ki az kaldı ki burnumuzdan ¹⁰ kan gele ĉün mübârek başını götürdi, eyitdüm: “Bize haber vir dördinci ¹¹ vahiyden” Resül -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Cebrâ’îl geldi, Hâķ ¹² selâmın getürdi” eyitdi: “Dilerse habîbüm ümmetinüñ üç bahşda bir ¹³ bahşın bağışlayam bilâ-hisâbın ve lâ-‘azâbın dağı dilerseñ kılınız saña ¹⁴ şefâ‘at vireyüm, günâhlularına şefâ‘at eyle, Cebrâ’îl baña işâret (57a) ¹ eyledi, “şefâ‘at kabûl eyle” didi. Ben dağı kabûl itdüm ĉün Cebrâ’îl ² gitdi diledüm ki size haber virem, şol sâ‘at girü geldi, eyitdi: “Hâķ Ta‘âlâ ³ buyurdi: “Dilerse ümmetinüñ yarısını aña bağışlayam, hisâbsuz uçmağa koyam ⁴ ve dilerseñ şefâ‘at kabûl eyle dükeli günâhlu ümmetüñ-ĉün” didi. Girü ⁵ şefâ‘at kabûl eyledüm, diledüm ki size haber virem, girü Cebrâ’îl geldi, ⁶ Hâķ selâmın degürdi, eyitdi, Hâķ Ta‘âlâ buyurur: *Velesevfe yü‘tîke ⁷ Rabbüke feterzâ.*¹²³ Ma‘nâsı budur ki: “Yâ Muhammed! Eger bunlar ve dağı saña îmân ⁸ getürürse saña şefâ‘at virem bunlaruñ-ĉün râzı ola-sen dağı yeter ⁹ diye-sen pes anuñ-ĉün secdeye vardum. Câbir Enşârî eydür, bir gün ¹⁰ Peyğamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- minbere ĉıķdı, eyitdi ki: “Ben ne kişiyüm?” eyitdük: ¹¹ “Hâķ Ta‘âlânuñ gerĉek resûli-sen” eyitdi: “Size anı şormazam?” eyitdük: ¹² “Pes bu suâlî Tengri bile ve Peyğamber bile didük” pes Resül -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem- ¹³ eyitdi: “Âdemođlanlarinuñ fağriyem likin fağirlenmezem, evvel yarılan benüm cânum-idi ¹⁴ âĥirine senden ĉıķan ben olısaram ve şefâ‘at kılan ben olısaram ve ne ĉadar (57b) ¹ ki kılam kabûl olına tâ ceddi ki benüm şefâ‘atum ĉün iblîs ‘aleyhü’l-la‘ne ² belâya uğraya yas tuta.” Enes bin Mâlik eydür, -rağıya’l-lâhu ‘anh- Peyğamber -şalla’l-lâhu ³ ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Kıyâmet güninde şol ĉadar şefâ‘at kılam ‘ömri ⁴ içinde bir kez Lâilahe ilellâh Muhammedü’r-resûlü’l-lâh diyeni tamuda ĉomayam, şefâ‘at ⁵ kılam Hâķ Ta‘âlâ kabûl ide, uçmağa koya” didi. Bir gün bir ‘Arab ⁶ gelüp Resül ĥazretine şordı ki: “Yâ Muhammed! Senüñ ümmetüñüñ fazîleti ⁷ ne nesnedür Nüh ve Hüd ve Dâvud ve Süleymân ve Mûsâ ve ‘İsâ ümmetleri ⁸ üzerine?” -şalavâtullâhi ‘aleyhim ecma‘în- Peyğamber eyitdi: “Benüm ümmetimüñ ⁹ fazileti gibidür cümle yaradılmış üzerine” andan ol ‘Arab eyitdi: “Ümmetüñ ¹⁰ ĉaç bölük ola?” Resül eyitdi: “Dört bölük ola, ĉamusı uçmağa gire” ¹¹ didi. “Ammâ ol bölüği Beni İsrâîl peygamberleri gibi olalar”

¹²³ Duha 93/5.

girü ol ¹² ‘Arab eyitdi: “Şehidlere niçün şehid dirler?” Resül eyitdi: “Anuñ-çün ¹³ kim bunlara şanıklık virdiler, ne kim Tengri Ta‘ālā va‘de eyledi kullarıyla ¹⁴ kamusu haqdur ammā ikinci bölügi uçmağa şorusuz gireler” ol ‘Arab **(58a)** ¹ eyitdi: “Şorusuz niçe gireler?” Resül eyitdi: “Bunlar da dükeli hâlde ² Haq Ta‘ālā’ya şükr eylerlerdi ve şabr kılurlardı ve ne kim haqdan gele ³ rāzı olurlardı, şorusuz giren bunlardur. Ammā üçüncü bölügi aza, çok ⁴ şoruyla gire. Ol ‘Arab eyitdi: “Bunlaruñ günāhı nedür?” Resül eyitdi: ⁵ “Ne varsa kāfirlere yüklediler, girü şordı ki; saña Qur‘ān geldi bunuñ ⁶ üzerine” didi. Resül -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: Cebrā’īl geldi ⁷ āyet getürdi: *Veleyahmillünne eşkālehüm veeşkālen me‘a eşkālihim.* ¹²⁴ Ma‘nāsı budur ki: Götürsünler ⁸ yükleri birbirinüñ dağı yükleriyle ve bir āyetde dağı buyurur: *Ve leyahmilünne evzārahüm ⁹ kāmiletan yevme’l-kıyāmeti vemin evzārillezīne yūzillūnehüm biğayri ‘ilm.* ¹²⁵ ¹⁰ Ma‘nāsı budur ki: “Götürsünler bunlar günāhlarını kıyāmet günü ve dağı ¹¹ şol kişiler ki yoldan azdı bunlaruñ dağı bile götürsünler andan ol ¹² ‘Arab eyitdi: “Yā Muhammed! Ol dördüncü bölügi dağı eyit.” Resül -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ¹³ eyitdi: “Anlar benüm şefā‘atümle gire uçmağa” ‘Arab eyitdi: “Uçmağ kilidi ¹⁴ senüñ elüñde midür?” Resül eyitdi: “Belī, benüm elümdedür hem uçmağüñ hazīnedāriyam.” **(58b)** ¹ ‘Arab eyitdi: “Dilerem ki hazīnedārla bile olam, eger imān getürürsem ² baña kapu açma mı-sen?” Resül eyitdi: “Belī!” ‘Arab eyitdi: “Kavmlarum nice ola? ³ Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Anlar dağı imān getürürler, senüñle ⁴ cennete bile gireler” didi. ‘Arab eyitdi: “Baña mühlet vir varayum anları dağı ⁵ getüreyüm” didi. ‘Arab vardı kavmin kabilesin getürdi, cümlesi Müsülmān ⁶ oldılar. Andan ol ‘Arab eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! Eger bu kavmlerüm baña ⁷ şorarsa ne dīndeyüz? Ne diyeyüm?” Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁸ eyitdi: “İslām dīnindeyüz digil” ‘Arab eyitdi: “İslām nedür?” ⁹ Resül eyitdi: “Müsülmān olmağdur tamu odından” ‘Arab eyitdi: “Dağı ¹⁰ adı var mıdur?” Resül eyitdi: “Mü’min dirler” didi ki: “Niçün mü’min dirler?” ¹¹ eyitdi: “Haq Ta‘ālā’nuñ birligine ve benüm Peygāamberliğuma inandığı-çün” ol ¹² ‘Arab eyitdi: “Şimdi atam-sen sen baña ad vir” didi. Resül eyitdi: ¹³ “Aduñ Müslim

¹²⁴ Ankebut 29/13.

¹²⁵ Nahl 16/25.

olsun” didi andan ol ‘Arab eyitdi: “Belī, küfrden ¹⁴ soñra ĩmāndur. Lāt ‘Uzza’dan soñra Haḫ Ta‘ālā’dur dañı anuñ **(59a)** ¹ resūlı Muḫammed Muştafa’dur.” eyitdi: “Yā Resūle’l-lāh! Tamuya kimler giriser?” ² Resūl eyitdi: “Kāfirler ve cehūdlar; aya, güne ve oda tapanlar ve müşrikler ³ ve münāfıklar giriserlerdür. Andan ol ‘Arab eyitdi: “Şükr ol Tengri’ye ki ⁴ beni anlardan kılmadı” eyitdi: “Yā Resūle’l-lāh! Günāhlu kullar tamudan ⁵ n’eyle āzād olalar?” Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Īmānla ve Tengri’nüñ ⁶ rahmeti birle ve benüm şefā‘atümle” andan ol ‘Arab eyitdi: “Şükr ol Tengri’ye ⁷ ki beni senüñ ümmetüñ eyledi ve rahmetüñ ve şefā‘atuñ ruzı kıldı.” ⁸ Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- şaḫābeleriyle “amin” didiler dañı Resūl ⁹ evine girdi, şaḫābeler didiler ki: “Tengri saña rahmet kılsun yā Müslim ¹⁰ kim bu ḫadışleri bize işitdürdüñ diñledük.” *Müslimen Bābü-vizri men izā ¹¹ müslimen ve fażli men aḫsene ileyhi.* Bu bāb müsülmānlar incidügi günāhı ¹² bildürür ve iḫsān eylemegüñ dañı şevābın bildürür. Enes bin Mālik eydür, ¹³ Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi ki: “Ḥayruñ iki ḫapusu vardur; ¹⁴ biri Tengri’ye ĩmān getürmek ve biri ḫalka eyülük eylemekdür ve şerrüñ **(59b)** ¹ iki ḫapusu vardur; biri Tengri’ye iki dimekdür ve biri ḫalka ziyān eylemekdür” ² ve dañı buyurur: “Her kim bir Müsülmān’a ziyān degürse yā zaḫmet virse ³ baña zaḫmet virmek ve Tengri’ye ‘āşī olmaḫdur ve anuñ yiri tamudur.” ⁴ Ebū Hüreyre eydür, Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi: “Her kim bir Müsülmān’a ⁵ kīn duta göñlinde, ol kişi şabaḫ vaḫtında bir zahmete uğraya, eger ⁶ ölse dañı Müsülmānlık üzerine ölmez.” ‘Ali -raḫıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peygamber’dan ⁷ işitdüm ki: “Her kim bir Müsülmān’a bir diş ḫurduğı ḫadar eylük itse Haḫ Ta‘ālā ⁸ anı uçmağa ḫoya” didi ağladı. Eyitdiler: “Yā ‘Ali! Niçün ağlar-sen? Bunuñ ⁹ gibi görklü ḫadış işitdük” didiler. ‘Ali eyitdi: “Bu ḫadar ḫayrdan ötürü ¹⁰ uçmağa ḫoyar ve bu ḫadar şer çün dañı tamuya ḫoyar, niçe ağlamayam.” didi. ¹¹ Ebū Mes‘ūd eydür, şordum Peygamber’dan -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ki: “Yā Resūlüllāh! ¹² Ḳanḫı ‘amel yigrekdür Tengri ḫazretine?” buyurdi ki: “Ataya, anaya eylük eylemek ¹³ ve dañı Müsülmānlar anuñ elinden ve dilinden incitmeyüp ve namāzı vaḫtiyle ¹⁴ kılmāḫdur.” Veheb bin Münebbih ider, bir gün Musa -‘aleyhi’s-selām- eyitdi: “Benden **(60a)** ¹ ‘ālim yoḫdur” didi. Haḫ Ta‘ālā anı ol sözden ötürü Ḥızr’a şākind ² itdi. Ḥızr eyitdi: “Yā Musa! Aḫuḫ yüzlü olḫıl ve ḫalka eylük idici ³ olḫıl ve dañı

mağsūduñ olmaduğı yirde olmağıl ve maşlahatsız sözi ⁴ söylemegil, kimsenüñ günāhını yüzine urmağıl, Tengri Ta‘ālā bu işlü kişileri ⁵ sevmez ve kendüyi begenenleri dağı hoş görmez.” Veheb bin Münebbih ⁶ eydür: Benī İsrāīl zamānında bir ‘ālim yetmiş şanduk kitāb cem‘ eylemişdi, ⁷ her şanduguñ uzunı yetmiş arşundı, kāmusu kitāb birle töluydı. ⁸ ol zamānuñ peygamberine Haq Ta‘ālā vahy eyledi ki: “Eyt ol ‘abide, ⁹ ol ‘ālim ki ol kitāblaruñ aña aşşısı yoqdur eger iki¹²⁶ ol kadar dağı divşürse ¹⁰ mādāmki üç nesne anuñla biledür, biri dünyā sevmek ki dükeli haşalaruñ ¹¹ başıdır ve biri şeytānla yoldaş olmaqdır ne‘üzü-b-illāh ve biri müsülmānlara ¹² ziyān degürmekdür. Bu üçü dağı mü’minlere lāyık degüldür. İbn-i ‘Abbās’ı gördüm ¹³ Ka‘be divārına söykenmiş, yüzi göge tutmuş, eydür: “Yā Ka‘be! Bunuñ gibi ¹⁴ ‘izzet ve ger ümmet ki Allāh katında senüñ var-idi ger seni baña yıkmak geñezdür **(60b)** ¹ müsülmānuñ gönlin yıkmaqdān” didi. Muhammed eydür: Dört dürlü günāh ² var anuñ cezāsı ölüm vaktındadır ne‘üzübi’llāh. Birisi biş vaqt ³ namāz sehl dutmaqdır, birisi ata ana gönlin yıkmaqdır, birisi dağı müsülmānlara ⁴ zağmet virmekdür, dükeli ‘amellülerüñ yavuzıdır, eyüsi müsülmānlaruñ ⁵ halquñ zağmetin çekendür. Hātım-i Aşamm -rahmetullāhi ‘aleyh- vaşıyyet eyledi, ⁶ ‘Abrurrahmān’a eyitdi: “Yā ‘Abdullāh! Şakla kendü nefsuñi dört nesneden, ⁷ biri şol kişiye zağmet virme ki andan ‘özr dileyecek-sen, biri dağı ⁸ yıkma şol arayı ki soñra yapısar-sen, biri dağı şol sözi ⁹ söyleme kim soñra zağmet göriser-sen. Yalan, gıybet ve bühtān gibi biri ¹⁰ dağı dünyādan ötürü müsülmānlara zağmet virme. Manşür bin ‘Ammār eydür: ¹¹ Tengri Ta‘ālā dünyāyı dört nesne için yaratmadı ki sen anuñ ¹² içindesen, seni günāh eylemege yaratmadı ve dünyāyı sevmege yaratmadı ¹³ ve ‘izzet-çün yaratmadı ve müsülmānlara zağmet virmege yaratmadı. Dünyā ¹⁴ sevmekden ne fāyıda ki ölmekle ayrılısar-sen, ol ‘azizlikdan ne fāyıda **(61a)** ¹ kim girü horlığını göriser-sen, bir müsülmān incidmekden ne fāyıda ki yir ² gök ehli aña la‘net iderler.

¹²⁶ “ki” edatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Özkan, “Eski Türkiye Türkçesinde ki/kim Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine”, **TDED**, C. XXXI, İstanbul, 2004, s. 243–255; Necmettin Hacıeminoğlu, **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul, MEB Yayınevi, 1971, s.241-242. ; Saadet Çağatay, “Türkçede ki<erki”, **TDAY Belleten 1963**, S: 234, Ankara, TDK Yayınları, 1963, s.245-250; Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara, TDK Yayınları 1995, s. 620-624.

Sehl zāhiden şordılar ki: “Müsülmānlar ³ zahmet itmekden ne kadar saķınmak gerek?” Sehl eyitdi: Şol kadar sen bir ⁴ kürk giyüp bir kişinüñ dīvārı dibinden geçer olsañ ol kürke baçlık ⁵ bulaşsa sen ol balçığı anuñ dīvārına salsañ eger ol dīvār issi ⁶ ol kadar nesneden incinürse ol incidügi yirde olma.” İmām-ı ⁷ Muḥammed eydür: Bir zāhid bir dīvār dibinde bevl itdi, nesne bulmadı ki ⁸ kendüyi arada ol dīvāra sürdi, kırık gün andan ötürü ağladı. ⁹ Ol ḥaberi ol dīvār issi işitdi, ḥalāl itdi, ol zāhid andan ¹⁰ sākin oldı. ‘Abbas’a yir şordılar ki: “Müsülmānlara ne nesne farzdu?” eyitdi: ¹¹ “İki nesne birisi oldur ki kişi kendüyi bulur ki cümle t̄a‘at yirine getürmiser ¹² niyyet kıl ki cümle günāḥ işlemeye-sen, ikinci cümle müsülmānlara eylük degürmezse ¹³ niyyet eyleye ki bāri zahmet itmeye. *Bābü’l-ḥubbi li’n-nāsi.* ¹⁴ Bu bāb ḥalk muḥabbetin bildürür. ‘Ayşe -rağıya’l-lāhu ‘anhā- rivāyet eyler, **(61b)** ¹ Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki: “Birkaç ḥaşlet vardur her kimde ² ki ol ḥaşletüñ birisi olsa Tengri Ta‘ālā pāyendāndur ol kulinı ³ uçmağa koyu ve bir kişi daḥı cenāze namāzın kılmağa vardı, anda ⁴ öldi, elbetde uçmağa gire” didi ve bir kişi ḥalkdan ‘uzlet eyledi ⁵ müsülmānları qovlamayam diyü, ol niyyet içinde öldi, elbetde ol daḥı ⁶ uçmağa gire ve bir kişi elin üzerine urdı ne kim kendüye şandı ⁷ ayruğa daḥı anı şana, elbetde uçmağa gire” didi. Ebū Hüreyre ider, ⁸ Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- elüm t̄ıtdı, baña biş dürlü iş işlemek ⁹ buyurdi: Birisi ḥarāmdan saķlanmak, biri ḥalka kulluk kılmaq ve biri ¹⁰ daḥı Tengri virdüğine rāzı olmak, biri daḥı müsülmānlara eylük ¹¹ eylemek, biri daḥı mü’minleri sevgil ve çok gülmegil ki gönül öldürür. ¹² ‘Amr u bin ‘Āş -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür: Bir gün Peyğamber birle oturmuşduk ¹³ mescid içinde, bir kişi abdest almış görüp geldi, henüz daḥı abdest ¹⁴ şuyı aқdurdı Resül -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- anı göricek eyitdi: **(62a)** ¹ “Her kim uçmak ehlinüñ yüzün göre işbu kişinüñ yüzine baқsun” ² didi. Ol kişi t̄izcek namāz kıldı, gitdi, yarındası girü geldi, ³ girü eyle didi çün bu kişi gitdi, t̄ırdum, ardınca vardum, ⁴ kapu kaқdum, kapuyı açdı, taşra geldi, eyitdi kim: “Yā atam kardaşı ⁵ oğlı! Niye geldüñ” eyitdüm: “Saña geldüm, atam baña ḥışm eyledi, beni gizle” ⁶ didüm, destür virdi, evine girdüm çün karañu oldı şandum ki bu ⁷ kişi t̄uru gele, irteye degin namāz kıla, hemān yatsu namāzın kıldı, şabāḥa ⁸ degin yatdı, uyudı, üç dün ü gün anda oldum, ḥālī böyle oldı. ⁹ Dördinci gün eyitdüm: “Niçün çok ḥayr eylemez-sen ve namāz kılmağa dürişmezsin?” ¹⁰ Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve

sellem- güzāfe söylemez, aḥvālūñ baña bildür. Ol ¹¹ kişi eyitdi ki: “Yā qardaşum oğlı! Hiç benüm aña lāyık t̄a’atum yok, illā ki ¹² iki nesnem var. Ancak biri oldur ki şehādet kelimesin dimege kendüzüme ¹³ dāyim vazīfe kılmışam, biri daḥı kendüzime ne şanursam ayruqlara daḥı ¹⁴ anı şanuram vallāhu ‘ālem. *Bābu faẓli’l-vuzūi*. Bu bāb abdest **(62b)** ¹ ve ṭahāret faẓlın ve şevābın bildürür. Rivāyetdür, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ² buyurur ki: “Abdest almak, abdest üzerine nurdur nur üzerine.” ³ Ebū Hüreyre -raḍıya’l-lāhu ‘anh- eydür Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ⁴ ki: “Size bir nesne ḥaber vireyüm ki anuñla Tengri Ta‘ālā kıllarına günāhlarn ⁵ ‘afv ider ve mertebesin arturur. Tengri Ta‘ālā ḥazretinde bir vaqt ⁶ namāz kılduğundan sonra bir vaqtda daḥı muntazır olmaḥ ve bir daḥı ⁷ mescide çok oturmaḥ, biri daḥı evvel didügidi: “Her kim bu üç nesne ⁸ ‘ādet idinse ğaziler şevābın bula” İmām Bāhīlī eydür, Peyğamber eyitdi: ⁹ “*Men tevazze li’ş-şalāti fe aḥsene’l-vuzūi kāne mine’l-ḥaṭīeti ke yevmin veledethü ümmühā.*”¹²⁷ ¹⁰ Ma’nāsı budur ki: “Her kim abdest ala namāz kıлмаğı-çün şöyle arına ¹¹ günāhından ki şol anadan toğmış gibi ola” Ḥasan-ı Baṣrī rivāyet ¹² eyler Tengri resūlinden -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ki: Qankı mü’min ki görklü ¹³ abdest ala daḥı eyide kim “Eşhedü enlailahe ilellāh ve eşhedü enne ¹⁴ Muḥammeden ‘abdühü ve resūlü” diye Ḥaḥ Ta‘ālā uçmaḥ kıpuların anuñ üzerine **(63a)** ¹ açura, çünki namāza tura göñli kılağını Ḥaḥ Ta‘ālā ḥazretine yöneldi ² çünkim namāzdan fāriğ ola anadan toğmış gibi günāhından arına, ³ kaçan kim abdest ala yüzün yuya yüzünden ḥāşıl olan günāhı gide ⁴ ve elin yuya elinden ḥāşıl olan günāhı gide ve ayağın yusa ayağında ⁵ ḥāşıl olan günāhı gide. Ebū’l-Leyṣ eydür: Ebū’l-Faẓl Muḥammed bin ⁶ Na‘im’den şordum ki: “Ḥikmet nedür ki Ḥaḥ Ta‘ālā bu dört endāmı yumaḥ ⁷ buyurdı?” eyitdi ki: Ḥaḥ Ta‘ālā çünki Ādem peyğamberi yaratdı uçmağa ⁸ iletdi, buyurdı ki: “Buğdayı yime.” İblīs vesvese eyledi, tā ki andan ⁹ Ādem yidi pes bu dört endām günāh itdi, pes buyurdı ki elüñ ¹⁰ yu, dutmaḥ günāhı gitsün; yüzüñ yu, görmek günāhı gitsün. Ayağüñ ¹¹ [yu], yorımaḥ günāhı gitsün. Yā şeyḥ başuña mesh verenüñ daḥı günāhı gitsün, ¹² eger şorarlarsa: “Ol buğdayı; ağız yidi, anı yumaḥ gerek, niçün farz ¹³ olmadı?” Eyidün ki tamām günāh ḥāşıl olduğundan sonra peşimān ¹⁴ olup şehādet kelimesin eyitdi, hem tevbe

¹²⁷ Bezzar, *Müsned*, 1/316, 2/ 82; *el-Mu’cemü’l-Kebir*, 1/92.

eyledi, Haḫ Ta‘ālā kabūl **(63b)**¹ kıldı, pes kamu ā‘zālaruñ arılığı dilledür, dil ağız içindedür, bir nesne² arı olmayınca bir nesne artmaz, imdi tevḥīd kelimesi kamu ā‘zāları³ arıdır ve bu kelime dille ḥāşıl olur, bu kelime’i dille dimeyince arı⁴ olmaz, zīrā kim Haḫ Ta‘ālā kāfir ḥaḫḫında murdār diyü buyurdı ki: ⁵ *İnneme’l-müşriküne necesün*.¹²⁸ Ya‘ni bayıḫ kāfir murdārdur diyü pes ağızları arıdır⁶ anuñ-çün yumağın farz eylemedi, ammā günāh eylemege ilk Ḥavvā ḫaşd itdi,⁷ andan Ādem, “Sūāl, ḫikmet nedür ki Ādem ḫaşd itmeyince bunlara günāh cezāsı⁸ olmadı?” cevāb: “Egerçi ikisi bile memnū’dı ki buğdayı yimeyeler, ammā⁹ Arab ḫā‘idesinde vardır ki ḫaçan iki kişi bir işlemekden yığsalar bir¹⁰ işlemekle şuçlu olmaz. Nitekim şerī‘at mes’elesinde bir kişi iki ḫulina¹¹ dise kim: “ḫaçan eve ikiñüz girseñüz benden āzād oluñ” dise ve bir¹² girmekle āzād olmaz t̄a birisi daḫı girmeyince, imdi bunda daḫı yığlandı¹³ birisi günāh eylemekle olmadı, birisi daḫı ol günāhı işledi şuçlu¹⁴ oldu, hem ağız daḫı göz daḫı başdadur pes ḫalan endāmı yumaḫ **(64a)**¹ lāzım oldu günāhları ulu olduğı-çün, başa mesh itmek buyurdı² günāhını yeyni olduğı-çün. Muḫammed Na‘īm eydür: Bu dört endāmı yumağı ḫikmeti³ oldur kim digil: Endāmuñ yigrekdür zīrā ki Haḫ Ta‘ālā gökçek yaratdı⁴ anuñ şükrānesi yumaḫdur ve secde ḫılmaḫ buyurdı ve daḫı ādem⁵ eliyle tutmayınca yimez anuñ-çün elüñ şükrānesi yumaḫ buyurdı, zīrā⁶ kim cümle ḫayvān başı aşağı yaratdı, ādemi toğru yaratdı, ol şükrāneye⁷ ayağı yumaḫ buyurdı ve başa mesh eylemek buyurdı zīrā ki kāfirleruñ⁸ başına ḫarāc yazıldı, mü‘minler başına mesh itmek buyurdı.⁹ *Bābu fazli’l-vuzūi*. Bu bāb daḫı abdest ve ḫahāret fazlın¹⁰ ve şevābın bildürür. Cābiri’bn-i ‘Abdullāh rivāyet eyler, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- :¹¹ *El-vuzū miftāḫü’ş-şalavāti miftāḫü’l-Cenneti*.¹²⁹ Ma’nāsı budur ki: Abdest¹² namāzuñ kilididür, namāz uçmağıñ kilididür. Ḥālīd bin Ḥamīd¹³ eydür: Bir ‘avrat vardı etmek bişürürdi ‘İsa peyğamber zamānında,¹⁴ beg ünin işitdi elin ḫamīrdan ḫıḫardı, yudı, ḫurdu, namāza **(64b)**¹ meşğül oldu ve biraz etmek daḫı tennūrda idi. İblīs ‘aleyhü’l-la‘ne² bir ‘avrat şüretinde geldi, eyitdi: “Etmegüñ göyendi, t̄iz iriş”³ didi. Bu ‘avrat aña iltifāt itmedi, kendü gönlinde eyitdi⁴ Tengri’ye ki: “Ben ‘ibādet ḫıluram, benüm

¹²⁸ Tevbe 09/28.

¹²⁹ *El-Camiu’s-sağîr ve ziyadetuhu*, 1/675.

etmegüm şaklaya” didi. İblīs⁵ gördi ki sözle azdurmadı, hacīl oldu. Ol hātūnuñ⁶ bir süd emer oğlancuğı vardı, getürdi ol tennūra bıraқdı,⁷ geldi eyitdi: “Ol oğlancuқ tennūra düşdi” ol āhiret hātūnı⁸ anuñ sözine muқayyid olmadı, iblīs kör olup çıқdı gitdi.⁹ Ol oğlancuқ tennūr içinde ҡaldı nāgāh oğlancuқ atası geldi,¹⁰ girdi eve, görünmez ‘avrat, namāz ҡılıp cānına od düşdi,¹¹ feryād idüp ilerü yürüdi, gördi tennūr içinde ol oğlancuқ¹² odıyla oynar, sürdi ‘İsa peygamber ҡatına geldi. Ol aḥvālī¹³ diyüviridi. ‘İsa peygamber eyitdi: “Evüñ baña göster göreyüm” didi¹⁴ çünkü ive girdiler ‘İsā peygamber ilerü vardı, tennūra nazar ҡıldı, (65a)¹ gördi, bir nar ağacı bitmiş, narları irişmiş, ol oğlancuқ nardan² yir ve odla oynar, ol od degül la‘l yāķūt olmuş, çün ‘İsā peygamber³ anı gördi müteḥayyir olup ҡaldı, ol hātūn daḥı namāzdan fāriğ⁴ oldu. ‘İsā peygamber eyitdi: “İy hātūn! Senüñ ne ‘amelüñ var ki Tengri⁵ Ta‘ālā bu kerāmeti saña viridi ve bu lūḫ-ıla senüñle işledi?” Meger İbrāhīm⁶ ҡaldı, ol ‘avrat eyitdi: “Yā Tengri resūli! Benüm üç dürlü ‘ādetüm⁷ var: Biri ol ki abdestsüz yire başmazam, namāz ҡılmağı severem, bil ki abdestüm⁸ sınmadın bir daḥı aluram ve daḥı ölümi şöyle umaram ki şanasın bir kişi⁹ işe viribidüm şimdi gele diyü umaram, üçinci hiç kimsenüñ benüm ҡatumda¹⁰ ḥāceti olmadı, illāki ben aña Tengri ‘ışķına revā eyledüm. Pes ‘İsa peygamber¹¹ -‘aleyhi’s-selām- eyitdi: “Bu fi‘il peygamberler fi‘ilidür, eger sen irmişeñ şāyed¹² ki peygamber olayduñ” didi. Likin ‘avrat peygamber olmadı. **Bābu¹³ fażli’l-ezāni.** Bu bāb bañlamaқ müzdin bildürür. Ca‘fer Şādıқ eydür: ¹⁴Bañlamaқ ‘azīm ulu işdür, ol gice kim Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- mi‘rāca (65b)¹ çıқdı, Cebrā’īl geldi burāқ getürdi, Resül -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-² bindi, ikisi bile perde-i ‘izzete vardılar, nāgāh bir ferişte çıқdı geldi,³ Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- şordı ki: “Yā ҡarındaşum Cebrā’īl! Bu ne⁴ feriştedür?” didi. Cebrā’īl eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! Şimdi gördüm⁵ henüz daḥı bilmezem” didi. Ol ferişte başladı el ҡulağına urdı.⁶ “**Allāhu Ekber, Allāhu Ekber**” didi. Ḥiṭāb geldi ki: “Gerçek-sen ki⁷ ben ulu Tengrivem” andan ol ferişte eyitdi: “**Eşhedü enlāilāhe illellāh**”⁸ didi, iki kez girü āvāz geldi ki: “Gerçek-sen ki benden artuқ Tengri⁹ yoқdur” didi, andan ol ferişte eyitdi: “**Eşhedü enne Muḥammede’r-Resüle’l-lāh**” didi. İki kez girü¹⁰ āvāz geldi ki: “Gerçek-sen ki ben Muḥammed’i ḥaқ peygamber¹¹ viribidüm” andan ol ferişte eyitdi. İki kez “**Ḥayya**

‘*aleşşalāh*’ didi ¹² ve iki kez dağı ‘*Hayya ‘alel felāh*’ didi. Girü āvāz geldi ki: ‘‘Kaçan ¹³ benüm kulum buyruğum tutmağa gelse yakın olur ki ben aña rahmet ¹⁴ kılam’’ andan ol ferişte eyitdi: ‘‘*Allāhu Ekber, Allāhu Ekber, Lāilāhe illellāh*’’ (66a) ¹ didi. Girü āvāz geldi ki: ‘‘Gerçek-sen ben ulu Tengri’yem ve benden artuğ ² Tengri yoğdur, pes her kim ihlāşıla baña kāmēt getüre ol ferişte ³ şevābınca Hađ Ta‘ālā aña şevāb vire’’ Cābir İbn-i ‘Abdullāh eydür: Peyđamber’e şordum ⁴ ki: ‘‘Yā Resüle’l-lāh! Evvel uçmağa kim gire?’’ Buyurdi: ‘‘Evvel şehīdler, andan ⁵ mü’minler giriserlerdür ve andan müezzınler giriserler, evvel Ka‘be müezzınleri giriserler.’’ ⁶ Ebü Hüreyre -radıya’l-lāhu ‘anh- eydür: ‘‘İşitdüm Peyđamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁷ eyitdi: ‘‘Üç kişiye kıyāmet güninde korđu yoğdur ve zağmet yoğdur; ⁸ biri Tengri için Kurān okıyanlar, biri Tengri-çün bañlayanlar, biri şol ⁹ āzād kullar ki hem Tengri buyruğın hem mevlāsı kulluğını yirine getüreler. ¹⁰ İbn-i ‘Ömer eydür, Peyđamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: ‘‘Her kim on yıl ¹¹ müezzınlik eylese uçmağ aña vācibdür ve hem bañlamakda altmış şevāb ¹² hāşıl ola ve āhıretde tamu odına harām ola ve dağı buyurdi ki ¹³ bañla kāmēt arasında Hađ Ta‘ālā müezzınlere şehīdler müzdın virür ve dağı ¹⁴ hācetler revā kılur hem dünyāda ve āhıretde. Anı İmām Bāhilli rivāyet (66b) ¹ eyler, Peyđamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi ki: ‘‘Müezzınlerüñ āvāzı ² varduğı yire değin mü’minler yarlığar, tā ki anuñla namāz kılalar ve dağı ³ kıyāmet güninde müezzınlerüñ boyı kalan halāyıkdan uzun olıyardur, ⁴ tā maşşer halāyıkı bileler ki bunlar müezzınlerdür. *Bābu fażl-ı men yesme‘u’l-ezāne.* ⁵ Bu bāb, bañ ünın dıñlemek şevābın bildürür. ‘Ömer -radıya’l-lāhu ‘anh- eydür, ⁶ Peyđamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: ‘‘Kaçan müezzın ‘*Allāh-u Ekber*’ diye, ⁷ siz dağı bile dıñ.’’ ‘‘Eşşedü enlāilāhe illellāh diye şoñınca bile’’ dıñ. Kaçan ⁸ ‘*Hayye‘alā’ş-şalāt*’ diye şoñınca ‘*Lā havle vela kuvvete illā billāhil ‘aliyyü’l-‘azīm*’ kaçan kim ⁹ ‘*hayye‘alā’l-felāh*’ diye şoñınca ‘*Māşā’allāh kāne ve mā lem yeşā lem yekün*’ diyüñ. ¹⁰ Kaçan kim ‘*Allāhu Ekber*’ diye şoñınca bile aduñ her kim ki i’tikādla dirse ¹¹ Tengri Ta‘ālā günāhın yarlığar, deñizler köpüğinden artuğ-ısa dağı didi. ¹² Ebü’l-Fazl eydür: Bir beg ava çığdı, bir köyden geçerdı öyle vađt-ıdi, ¹³ gördi kim müezzınler bañlar, ol arada tırdı. nekim müezzın eyitdi, ¹⁴ ol beg bile eyitdi çün ol beg dünyādan gitdi, oğlı dışında (67a) ¹

gördi, şordı ki: “Yā baba! Hāḡ Ta‘ālā senūñle n’eyledi?” eyitdi: “Yarlıgadı”² eyitdi: “Ne sebebden?” Atası eyitdi: “Ol filān gün ki geçerdüm filān köyde³ müezzın bañladı, ben daḡı bile eyitdüm ol sebebden yarlıgadı işbu söze⁴ Peygamber’üñ fi‘ili delīldür. Kendü imām oldı ammā beg bañlamadı, zīrā⁵ bañlasaydı ol farz olur-ıdı, şek tutan kāfir olurdı, bañlamaḡı⁶ ayruḡ kişiye buyurdı, tā ki şek tutan kişi kāfir olmaya. ‘Ömer eydür: ⁷ Çünki Bilāl bañlamaḡa tırdı. “*Allāhu Ekber, Allāhu Ekber, Allāhu Ekber*” didi. ⁸ Cebrā’ıl geldi, eyitdi: “Yā Muḡammed! İblīs eydür girü bir ulu bayraḡ belürdi”⁹ dir. Çünki “*Eşhedü enne Muḡammedü’r-resülü’l-lāh*” didi. İblīs eyitdi: “Belī, Peygamber¹⁰ ḡaḡdur çünki ḡayye ‘ale’ş-şalāt” didi. İblīs eyitdi: “Farz münezzil¹¹ oldı çünki “*ḡayye ‘ale’l-felāḡ*” didi. İblīs eyitdi: “Bu buyruḡı tutan¹² Tengri ‘azābından ḡurtulur çün “*Allāhu Ekber, Allāhu Ekber*” didi. İblīs¹³ ağlayu ağlayu ḡaçdı, yedi deñiz geḡdı. Cebrā’ıl eyitdi: “Yā Resülüllāh!¹⁴ Tengri Ta‘ālā pāyendān olupdur her kim iḡlāşıla bañlaya yā diñleye (67b)¹ ḡıyāmet günü dükeli ḡorḡudan emīn ola çün sinden tıra bañlayu² ‘araşāta gele bañlaya, tamām olunca şırātı geḡe ḡaberi olmaya, tamām olıcaḡ³ uçmaḡa gire. Andan Resül eyitdi: “Yā Cebrā’ıl! Müezzınler ḡālī budur ki⁴ diñleyin ḡālī nicedür?” Cebrā’ıl eyitdi: “ ‘İşḡla diñleyüp namāz ḡılanlar daḡı⁵ ol müezzınlerle bile uçmaḡa gireler” didi. *Bābu tekbīreti’l-iftitāḡı*⁶ Bu bāb ilk tekbīr şevābın bildürür. ‘Ömer -raḡıya’l-lāhu ‘anh-Peygamber’den⁷ -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Her kim kırḡ şabāḡ imām ardınca ilk⁸ tekbīre irişe Tengri Ta‘ālā anı tımu odından āzād eyleye. Ebū Hüreyre⁹ eydür: Peygamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- rivāyetdür ki her kim bir mescide¹⁰ müezzınlik ḡılsa Tengri ‘ışḡına Hāḡ Ta‘ālā kırḡ biñ şehīd müzdin¹¹ ve kırḡ biñ Peygamber müzdin vire ve daḡı uçmaḡ içinde kırḡ şehir¹² vire ve daḡı her bir şehirde kırḡ köşḡ vire ve daḡı kırḡ biñ sarāy¹³ vire her sarāyda kırḡ biñ ḡūri ola. ḡamusın ol müezzıne vire,¹⁴ ḡaçan müezzın *Eşhedüenlāilāheillellāh* dise kırḡ biñ ferişte anuñla (68a)¹ bile eydür, tā ol namāzdan fāriḡ olunca Tengri’nüñ raḡmetinde olur ve ol² feriştelereñ şevābın Hāḡ Ta‘ālā anuñ divānına yazar. Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-³ buyurdı: “Her kim ‘ışḡla mescide yönele tā mescide varınca ve evine girü⁴ gelince ne ḡadar kim adım eder her birine on ḡasenāt virür ve on günāḡın⁵ giderür ve daḡı şırāt[ı] āsān geḡe ve her vaktında mescide varup geldükce

biñ ⁶ şehīd müzdin bula ve daħı her kim namāzuñ evveline iriŝe ol ŝafda ura ⁷ ve kimse incitmedin Ha Ta‘ālā aña ĥisābsuz ŝevāb vire. *Kālennebiyyü -ŝalla‘llahu ‘aleyhi ve sellem-* ⁸ *yā ‘Ali ŝalātü’l-cemā‘ati ‘indellāhi ke ŝalāti’l-Melāiketi fi’s-semāi’* ⁹ *ŝ-ŝāniyeti ‘aleyke bi ŝaffi’l-evveli fe innehü ‘indellāhi ke ŝūfi taħti’l-‘arŝi..* ¹³⁰ ¹⁰ İmām Muħammed rivāyet eyler, ‘Abdurrahmān bin ‘Avf’dan: Bir gün Baŝra’dan ¹¹ gelürdi kullarıyla ‘Abdurrahmān bunlara karşı çıkdı, ırte namāzınıñ ¹² evvel tekbīrine iriŝmedi. İllā Resül ĥazreti rükü‘da yegin iriŝdi, ¹³ namāzı bile kıldı çün namāzdan fāriğ oldı. Dört yüz kumāŝı ¹⁴ vardı, kumusını ŝadaa eyledi develeriyle. Andan eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! **(68b)** ¹ Evvel tekbīr ŝevābına iriŝdüm mi yoħsa iriŝmedüm mi?” Peyğamber -ŝallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ² eyitdi: “İriŝmedüñ” didi. Eger dünyā mālı senüñ olup üleŝdürürseñ ³ evvel tekbīr ŝevābı yirine gelmeye. İmām Muħammed eydür, Hātım Aŝamm’dan iŝitdüm: ⁴ Bir gün ırte namāzınıñ evvel tekbīri fevt oldı çün namāzdan ⁵ fāriğ oldı, vardı evine girdi, bir yaŝlu gibi melül olup oturdı, ⁶ kapusını açu kodı, ĥalka destūr virdi ki atına gireler, aña ‘azā ⁷ ideler. Öyle vatı oldı kimse gelmedi. Hātım’üñ bir oğlı vardı, ⁸ iñen severdi. Vezīrine eyitdi: “İy ‘aceb iŝbu oğlum ölse ⁹ bu ŝehr kavmı baña bir yasa gelelerdi, ĥi kimse almayaydı ŝimdi, evvel ¹⁰ tekbīr benden fevt oldı, bir kimse gelmedi. Vallāh evvel tekbīr benüm atumda ¹¹ iŝbu oğlumdan daħı mecmu‘-ı dünyādan yigrekdür, didi ve üç gün ¹² guŝŝalu oldı, vardı bir key sevgilü ulımı āzād eyledi ve daħı ¹³ yalvardı, eyitdi: “İlāhī! Beni evvel tekbīr ŝevābından maħrüm ılma” didi. ¹⁴ Ebü Hafŝ-ı Kebīr eydür, Ebü Hānife’dan iŝitdüm ki ol rivāyet eyledi, **(69a)** ¹ İbrāhīm Naħifī’dan, ol rivāyet eyledi ‘Alamed’dan, ol rivāyet eyledi ² ‘Abdullāhi’bn-i Mes‘ūd’dan -rağıya’l-lāhu ‘anhu ‘aleyhüm ecma‘īn- ki Peyğamber -ŝalla’l-lāhu ³ ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Her kimden ki evvel tekbīr fevt ola yarın kıyāmet ⁴ güninde ŝol adar peŝimān ola ki kır biñ kez olmadan artu ⁵ ola çün göre ki ol tekbīre iren kiŝiler nices[i] ‘izzetlü ola, ŝöyle guŝŝalu ⁶ ola ki kıyāmet korusından artu ola.” Ebu’l-Leyŝ fāih eydür: İŝitdüm ⁷ ki eyitdi çün evvel tekbīr

¹³⁰ Sahih hadisleri ieren bütün hadis kitaplarına bakılmasına rağmen böyle bir hadis bulunamamıştır. Kelamıkibar olarak değerlendirildi.

şevābını işitdüm Tengri'ye 'ahd eyledüm ki ayruk ⁸ seferde evvel tekb̄iri terk eylemeyem. Altmış yıl dünyāda oldu seferde ⁹ ve evde evvel tekb̄ir terk eylemedi. **Bābu fuẓli's-şalāti.** Bu bāb namāz ¹⁰ şevābın bildürür. Ebū Hüreyre -rağıya'l-lāhu 'anh- rivāyet eyler, Peyğamber -şalla'l-lāhu 'aleyhi ¹¹ ve sellem- buyurur ki: Biş vaqt namāz kılmak kefaretdür ne kim günāh eyleser. Bu hadīs, ¹² bu āyet ma'nāsına delīldür ki Tengri Ta'ālā buyurdi: "**İnne's-şalāte tenha** ¹³ **'ani'l-fahşāi ve'l-münkeri.**"¹³¹ Ya'ni biş vaqt namāzı ve 'azābı yüz 'azāblardan ¹⁴ yığar. 'Ebī İmāme eydür, koñ hac peyğamberiyle bile eyledüm işitdüm ki eyitdi: **(69b)** ¹ "Yā Tengri kulları! Kılıñ biş vaqt namāzuñuzı, tutuñ bir ay orucuñuzı, ² geluñ Tengri evine ziyārete varuñ, māluñuzuñ zekātın viruñ, uçmağa ³ geñezlikle geluñ. İbn-i 'Abbās'dan sūāl eylediler ki: "Neden ötürü biş ⁴ vaqtinde lāzım oldu?" eyitdi: "Her vaqt bir dürlü kudret gösterür, kul ⁵ dağı gerek bir dürlü hizmet eyleye. İrte vaqtında gice karanlığını giderür, gündüz ⁶ aydınlığı getirür, öyle vaqtında güneşuñ nūrın tamām eyler ve esenliğini ⁷ arturur, ikindü vaqtında ol ıarāret giderür, aḥşam vaqtında ol ⁸ nūrı giderür, yatsu vaqtında şefkatın giderür. Pes lāzım oldu her vaqtında ⁹ kul dağı kulluğın ayruksı eyleye. Ebū'l-Fazl'dan şordılar ki: "İrte ¹⁰ namāzın niçün iki rek'at oldu, öyle namāzı ve ikindü namāzı ve ¹¹ yatsu namāzı dört reka't oldu, aḥşam namāzı üç reka't oldu?" ¹² Eyitdi: "Zirā ki her namāzı bir mürsel peyğamber kıldı, Tengri Ta'ālā ol ¹³ namāzları gizledi Muhammed Muştafa ümmet-çün, tā ki her vaqt namāz kılıcağ ¹⁴ her peyğamberuñ şevābını bula, irte namāzı iki rek'at oldu zirā ki **(70a)** ¹ ol namāzı Ādem peyğamber -'aleyhi's-selām- kıldı, çün uçmağdan ² çıkdı dünyā aña karanlık oldu ve hiç karanlık gördüğü yoğdı, ³ korğdı, çün şabāh oldu karanlık gitdi. Ādem peyğamber iki ⁴ rek'at namāz kıldı şükür namāzı, bir rek'at karanlıktan kırtulduğı-çün ⁵ ve bir rek'at dağı ayduñlığa irişdüğü-çün. İmdi anı Hāk Ta'ālā bize ⁶ farz eyledi tā ki anı kılıcağ günāh karanlığı andan gitdi, bir dağı bizüm ⁷ yazumuz nūrlana namāz nūrıyla, nitekim ol aydıñlık buldı güneş nūrıyla. ⁸ Ammā öyle namāzı dört rek'at oldu, zirā ki ol namāzı evvel İbrāhīm ⁹ peyğamber kıldı. Ol vaqt ki İsmā'il'[i] kurbān eyle diyü buyurdi Hāk Ta'ālā, ¹⁰ koç viribidi ol vaqt gün zevāldeydi, pes İbrāhīm nazar kıldı ¹¹ dört hāle: Bir oğlı kurbān kılmak hāliydi koç

¹³¹ Ankebut 29/45.

gelmek-ile ‘afv oldu, ¹² bir dağı Tengri rızasıydı yirine geldi, bāri her rek‘at bir hāl-çün ¹³ şükrāne kıldı. İmdi anı Tengri Ta‘ālā bize farz kıldı tā kim anı ¹⁴ kılıcağ biz dağı dört dürlü belādan emīn olavuz: Birisiyle tevfiğ bulavuz **(70b)** ¹ ve birisiyle guşşadan ve belādan emīn olavuz ve birisiyle oddan ² kırtulavuz, Tengri’nün rızāsın bulavuz. Ammā ikindü namāzın evvel Yūnus ³ peygamber -‘aleyhi’s-selām- kıldı. Ol vaqt ki balıq karnından kırtuldu ⁴ ol ikindü vaqtdı, dört rek‘at namāz kıldı. Ol namāz bize farz ⁵ oldu, her kim ol dört rek‘atı kıla dört dürlü belādan emīn kıla. ⁶ Nitekim Yūnus peygamber emīn oldu ve karañulıktan kırtuldu, mü‘min dağı ⁷ günāh karañulığından ve dünyā tarlığınan emīn ola kırtula. Ammā ⁸ ahşam namāzı ‘İsa peygamber -‘aleyhi’s-selām- ol vaqt ki kavmleri eyitdiler: ⁹ “Tengri üçdür” didiler, nitekim Qur‘ān’da yād kıldı: “*İnnallāhe sūlisū selāsetiv*”¹³² ¹⁰ ‘İsā bunu işitdi, tırdı üç rek‘at namāz kıldı, ol dem ¹¹ gün bitmişdi, bir rek‘at kıldı kimi ben dağı sizcileyin bir kulum, Tengri degülem ¹² ve bir dağı kıldı kim anam dağı Tengri’nün karavaşdır, Tengri degüldür ¹³ ve bir dağı kıldı ki Tengri birdür, iki degüldür diyü bu namāz bize farz ¹⁴ oldu. Ya‘ni her kim bu namāzı kıla üç dürlü belādan emīn ola **(71a)** ¹ ve kıyāmet heybetinden emīn ola ve hisāb geñez ola ve tamudan ² kırtulavuz. Ammā yatsu namāzın evvel Mūsā peygamber kıldı. Ol vaqt ³ ki Medīne’den çıkdı, yol azdı ve dört dürlü guşşa yidi: Biri ⁴ ‘avrat guşşası ve biri kardaş guşşası ve biri düşman guşşası ⁵ dördinci oğlanları guşşası. Ol dem yatsu vaqtıydı, ün geldi ⁶ ki: “Yā Mūsā endişeleri ko ki saña kulağuzam ve seni kardaşuña ⁷ irişdürem ve düşmenüñden kırtaram. Bu dört dürlü hāl-çün şükrāne ⁸ dört rek‘at namāz kıldı. Ol namāz bize farz oldu, her kim bu ⁹ dört rek‘at namāzı kılsa dört dürlü belādan emīn ola: Evvel ¹⁰ toğru yoldan ayırmaya, ikinci peygamberlerle kopa, nitekim Mūsā Fir‘avun ¹¹ şerrinden kırtuldu, dördinci tamu korqusından uçmağ şadrına ¹² kavuşdura. **Bābü’l-vağāri ve’l-ħuşū’i fi’s-şalāti.** Bu bāb edeble namāz ¹³ kılmak sevābın¹³³ bildürür. Ebū’l-Fazl eydür: Hātīm Aşamm va‘z kıldı, çok ¹⁴ hālāyık cem‘ oldu, ol şehriñ dānişmendleri gönüldiler tırdılar. **(71b)** ¹ Hātīm’den ‘Aşım’a külliye geldiler, eyitdiler: “Bu Hātīm bir cāhildür kim abdest ² almak bilmezdi ve toğru namāz kılmazdı, şimdi va‘z ider,

¹³² Maide 5/73.

¹³³ Metinde geçen بوابن bu kelime “sevābın” şeklinde okundu.

halkı azdurur.”³ didiler, pes ‘Āşım tırdı, atlandı Belh şehrinüñ begi dağı işitdi,⁴ ol dağı atlandı. Ol Hâtım va‘z itdügi yire geldiler, gördiler ki⁵ er ü ‘avrat kamusu düzülmüş, ‘acebe kaldılar, pes ‘Āşım ilerü geldi⁶ eyitdi: “Yā Hâtım! Halka ‘ilm mi öğredür-sen?” eyitdi: “Yok bunlara öğüt⁷ virürem ve ölüm aındururam. Andan ‘Āşım eyitdi: “Yā Hâtım! Tengri’ñi bilür mi-sen?”⁸ eyitdi: “Belī” eyitdi: “Nice bilür mi-sen?” Hâtım eyitdi: Şöyle bilürem ki kendü⁹ buyurdu ki: “*Ḳulhüvellāhu aḥad*” ya‘ni eyitdi: “Ol Allāh birdür” andan ‘Āşım eyitdi: ¹⁰ “Tengri’nüñ ḥaḳkı nedür ḳulları üzerine?” eyitdi: “Buyruğın tutmaḳdur”¹¹ andan ‘Āşım eyitdi: “ ‘Ālim ne kişidür” eyitdi: “ ‘Ālim oldur ki Tengri’den¹² ḳorḳa, dünyā metā‘ına aldanmaya ve Tengri’den artuḳ kimseden ḳorḳmaya¹³ ve dağı eyitdi: “ ‘Ābid ne kişidür?” Hâtım eyitdi: “Oldur ‘ābid ki ‘ilmiyle ‘ameli¹⁴ ola ve Tengri’ye şıdḳı bütün ola. Andan ‘Āşım eyitdi: “Zāhid ne kişidür?” (72a)¹ Hâtım eyitdi: “Zāhid oldur ki ‘ilmiyle ‘ameli Tengri-çün ola” andan² ‘Āşım eyitdi: “Yā Hâtım! Abdest almaḳ bilür mi-sen?” didi, eyitdi: “Belī, otuz³ yıl Şaḳīḳ-i Belhī’ye ḳullıḳ eyledüm, abdest almaḳ öğrendüm andan.” ‘Āşım eyitdi: ⁴ “Nice abdest alur-sen?” Hâtım eyitdi: “İki dürlü aluram, biri āşikāre⁵ ve biri gizlü.” ‘Āşım eyitdi: “Āşikāresin bilürem ve gizlusi nicedür?” Hâtım⁶ eyitdi: “Gizlü abdest göñül yumaḳdur ḥasedden ve kibr ü kīnden ve günāhdan⁷ istiḡfār ḳılup tevbe şuyıyla arıda-sen, ḳaçan abdestden fāriḡ ola-sen⁸ üç yundan Tengri’ye şükr ḳıla-sen: Biri ol kim müsülmān yaratdı,⁹ ve ümmet-i Muḥammed ḳıldı dağı tevḑīḳ virdi kim anuñ buyruğın yirine¹⁰ getüre-sen ve dağı çünkim bāḫın abdestden fāriḡ ola-sen ve göñül¹¹ ḡuşşayla şınuḳ göñül birle ve günāhlaruñ añaḡa mescid ḳapusına gele-sen,¹² şeyṭān-ı la‘īn birle savaḡ ḳıla-sen tā ki mescide gire-sen, göñlüñ¹³ senüñle bile ola, evüñde ve işüñde ve bāzārda olmaya çünki sağ¹⁴ ayaḡuñ iḳerü ḳoya-sen, eyide-sen kim: “*Bismillāh vesselām ‘ala resūlillāh*” diye-sen (72b)¹ dağı eyide-sen: “İlāhī! Baña dağı cümle mü’minlere şefā‘at ve raḥmet ḳapusın² açıvirgil. Ḳaçan namāza tura-sen eyide-sen: “İlāhī! Yöñümü Ka‘be’den yaña³ ḳıldum göñlimi, İbrāhīm maḳāmına eyledüm. Uçmaḳ sağ yanumda ve ṭamu⁴ sol yanumda ‘Azrāīl ardunda ve ṭar sinüm öñümde, Munker ve Nekir⁵ ḳarşumda ve şırāḫı ayaḡum altında gördüm ve bilürem ki sen benüm dükeli⁶ ḫālümü bilür-sen ve senden gizlü nesnem yoḳdur.” çünkim namāza ḳaşd⁷ eyleye-sen

ve niyyet kıla-sen ve bile-sen kim kılduğum namāz dur, şabr ⁸ birle dir-sen, ta'zīm birle tekbīr bağlaya-sen, edeb birle Qur'an okıya-sen ⁹ ve miskinlikle ruku'a vara-sen, alçaqlıqla secdeye vara-sen ve biçārelıqla ¹⁰ taḥıyyāta otura-sen ve ümızle meded dileyü selām vire-sen, rıyāsuz ¹¹ ihlāşıla du'ā kıla-sen. Hātım eyitdi: "Yā 'Āşım! Abdestle namāzı şöyle ¹² kılıram" didi, andan Āşım eyitdi: "Ne kadar muhtāc-sen 'ilmile?" Hātım eyitdi: ¹³ "Şol kadar kim 'ibādet[i] günāhdan ayıram, farızayı nāfileden bilem, ḥalāli ¹⁴ ḥarāmdan seçem, alçaqlıqlı tekebbürlıkdan ayıram; ihlāş[ı] rıyādan, öğüdi (73a) ¹ ḥasedden, dünyāyı āḥıretten ve şabrı şeytān vesvese[si]nden ayıram. ² Andan 'Āşım eyitdi: "Yā Hātım! Namāzuñ farzı ve nevāfılı ve tekbīri ve ruku'yı ³ ve sücüdü ve selāmı kaçdur ve niçedür?" Hātım eyitdi: "Gıceyle gündüz içinde ⁴ on yedi rek'at farıza namāzıdır, toḳsan dōrt tekbīr birle ve biş ⁵ tekbīr-i iftitāḥdur ve on yeddi ruku'dur ve toḳkuz taḥıyyātdur ve biş ⁶ selāmdur ve on iki rek'at sünneti vardur ve üç rek'at vitr vardur ⁷ seferde ve mukīmlikda" andan 'Āşım eyitdi: "Yā Hātım! Şabrla kıyama tırmaḳ ⁸ nicedür?" Hātım eyitdi: "Ayaḳ üzerine öküş tırmaḳ ve bile ki Ḥaḳ Ta'ālā ⁹ cümle maḥlūkuñ ḥālıkıdır, cümle mülk anuñdur ve anuñ hergiz zevāli yoḳdur" ¹⁰ andan 'Āşım eyitdi: "Qur'an'ı nice bilür-sen?" eyitdi: "Raḥmet āyeti gelse sevinerem, ¹¹ 'azāb āyeti gelse sevinerem, 'azāb āyeti gelse ḳorḳaram andan 'Āşım eyitdi: ¹² "Yā Hātım! Alçaqlıqla ruku' nicedür?" Hātım eyitdi: "Arḳasın başıyla beraber olmaḳdur ¹³ ve secde yirine nazar eylemekdür ve ruku' farz bilmekdür" andan 'Āşım eyitdi: "Yā Hātım! ¹⁴ Miskinlikle secde eylemek nicedür?" Andan Hātım eyitdi: "Şaḡ dizin ilk (73b) ¹ yire ḳomaḳdur şol dizinden öñ andan şaḡ elin ve şol ve burnın ² yire ḳomaḳdur ve yeddi endāmı birle secde kıılmaḳdur ve ḳorḳuyla tırmaḳdur ³ daḫı ikinci secde kıılmaḳdur ve kendüyi şöyle bilmekdür ki yir üzerinde degül ⁴ ve daḫı mādāmki mescid içindedür kendü ḥalın bilmekdür ki şeytān ⁵ vesvesesinden emīndür ḳaçan mescidden ḳıka, ḳorḳu içinde ⁶ tırmaḳdur ki 'acabā işbu namāzum Tengri Ta'ālā ḳabül kıla mı yoḳsa ⁷ girü yüzüme mi ura?" Andan 'Āşım eyitdi: "Yā Hātım! Ne ḳadardur ki bu namāzı ⁸ böyle kılır-sen?" Eydür: "Ottuz yıldur bu resme kılıram" andan Āşım ⁹ atından yire düşdi ve elin başına urdı, eyitdi: "Vay saña, ¹⁰ yā Āşım! Bunca zamāndur ḫalkı dīne ve Tengri'ye oḳur-sen ve bunlara 'ilm ¹¹ öğredür-sen, cümle 'ömrüñ içinde daḫı iki rek'at namāz kılmaduñ" diyü ḳoḳ ¹² zārılık itdi, aḡladı. Andan Āşım eyitdi: "Yā

Hâtim! Baña ögüt vir”¹³ didi ki: “Saña ben niçe ögüt vireyüm?” ki Peygamber -şallâ’l-lâhu ‘aleyhi ve sellem-¹⁴ buyurdu ki: “Biş kişi elbetde tamuya giriserler; biri zâlim begler, biri (74a)¹ tekebbür yoqsullar, biri katı günâhlular ve biri yalancı kişiler ve biri hasûd² ‘âlimler andan ‘Âşım eyitdi: “Yâ Hâtim! Tevbe eyledüm ayruk hasûdlik eylemeyem³ pes Hâtim eyitdi: “İmdi saña ögüt vireyüm anuñla tamudan kırtula-sen⁴ ve âhiretde saña gerek ola ve hisâbuñ yeyni ola ve ögüdüm oldur ki: ⁵ ‘İlmüñ birle ‘amel ide-sen ve dağı ‘amelüñe tekye kırup riyâ qarışdurmaya-sen⁶ ve eylük kılduğñ kişiyeye minnet eylemeye-sen ve kendü nefsiñi ne⁷ şanur-sen ayruqlara dağı anı şana-sen tã ki tamudan âzãd ola-sen”⁸ pes Âşım girü döndi, terãzüye tartdı ve ağırınca gümüş dervişlere⁹ şadağa virdi. ‘Anbese eydür: Şeddãd bin Hâkîm ki Belh şehrinüñ begiydi,¹⁰ bir gün mescid öñinden geçerdı, müezzîn bañladı ol mescidüñ öñinde¹¹ bir dükkân var-ıdı pes ol kişi tırdı, kumâşın dırdı, tırdı mescide¹² vardı, yarındası ol bâzãrgãnuñ tanuqlıgın tutmadı, eyitdi: “Bu kişi¹³ namãzın yeyni tutar” didi. Ebü’l-Hasan Cürçãnî eydür: Bir kişi yalıncağ namãz¹⁴ kılırdı, Şeddãd Hâkîm anı gördi, soñra ol kişinüñ tanuqlıgın (74b)¹ kabül kılmadı, eyitdi: “Bir kişi dünyã beginüñ katına ve kapusına varıcağ nefsi² tonlar giyür andan varur ammã bu Tengri Ta‘ãlã kapusına geldügi on sekiz³ biñ ‘ãlemüñ pâdişãhı oldur gerek idi tonların eyüsin⁴ giyeydi, çün giymedi namãzı yeyni tutdı, fãşık gibi oldı, tanuqlıgın⁵ kabül kılmazam” didi. Ebü’l-Fazl eydür: ‘Ömer adlu bir zãhid vardı, anuñ⁶ elinde bir yatur baş belürdi ne‘üzübi’llãh, otcılar didi ki: “Bunu kesmek⁷ gerek” şeyh buyurdu: “Kesüñ” didi. Pes otcılar virdiler şeyhüñ elini⁸ bir kayaya bağladılar ki keseler. Şeyh eyitdi: “Uş namãza tırayın andan kesüñ”⁹ didi, “yoksa dimezem” didi. Zırã tıracak Tengri’den¹⁰ şöyle korqardı kim hiç kendü hãlinden haberi olmazdı.¹¹ Ebü’l-Fazl eydür: Bir zãhid dağı bir mescide girdi, namãza meşgül oldı,¹² bir uğrı ardınca girdi, öñinden tonını aldı, ol dağı h^voz Allãh¹³ korqusından külli kendüyi unutmuşdı, ol tonın çıkardüğın hergiz¹⁴ duymadı, ol uğrı ol tonı yoldaşlar katına getürdi, hãli (75a)¹ ve ahvãli diyüvirdi. Ol yoldaşları eyitdiler: “Girü ilet yoğsa² yavuz du‘ã ider, dükelimüz helãk oluruz. Pes ol uğrı gördi henüz³ dağı şöyle tırudı ol tonı aña geydürürdi ve çıkdı gitdi,⁴ hiç bu hãlden ol zãhidüñ haberi olmadı. İbrãhîm Nahîfî eydür: ⁵ “Her kim namãzın sehl tutar ve yeyni kılar ol kişinüñ ‘iyãllerin esirgerem⁶ ki rızkların tar olur” didi. *Bãbu fazli’l-cemã‘ati ve vizri*

men terekehā. ⁷ Bu bāb cemā‘at birle namāz kılmak müzdin bildürür ve terk idenüñ dağı ⁸ günāhın bildürür ve terk idenüñ dağı günāhın bildürür ve Peygamber -şalla‘l-lāhu ‘aleyhi ve ⁹ sellem- buyurur: “Her kim irte namāzın cemā‘atla kılsa Tengri Ta‘ālā kabül ¹⁰ olmış hac şevābın ve ‘umre müzdin divānına yaza ve her kim öyle namāzın ¹¹ cemā‘atla kılsa Tengri Ta‘ālā aña uçmak içinde yetmiş derece ¹² virür ki her bir derecenüñ yüceligi yüz yıllık yol ola ve ikindü ¹³ namāzın cemā‘atla kılsa dört kul āzād itmişçe şevāb vire kim her bir ¹⁴ kuluñ bahası on iki biñ dirhem gümüş ola ve aḥşam namāzın dağı **(75b)** ¹ cemā‘atla kılsa yigirmi biş vaqt namāz kılmışca şevāb vire ve yetmiş mertebe ² bula Tengri Ta‘ālā hazretinde, ‘Aden uçmağında ola ve her kim yatsu ³ namāzın cemā‘atla kılsa şöyledür ki Qadīr Gicesi’ne uğradı yā gündüz ⁴ oruc tutdı gice irteye degin namāz kılmışca şevāb vire ve ṭamu odından ⁵ āzād ola. Cābir bin ‘Abdullāh eydür: Ümmi Mektüm Cezīrī Peygamber -şalla‘l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁶ katına geldi, eyitdi: “Yā Resüle‘l-lāh! Benümle senüñ arañda ve mescid aralığında ⁷ hurma ağaçları vardur, benüm gözüm yokdur ki yol görem ve kimesnem yokdur ⁸ ki beni yede, nideyüm?” Resül buyurdi: “Bañ ünin işidür misen?” eyitdi: “Belī” ⁹ Resül eyitdi: “Namāzuñ dürüst degül” Ebū Hüreyre -radıya‘l-lāhu ‘anh- rivāyet ¹⁰ eyler, Resülden -şalla‘l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi: Her kim irte namāzın cemā‘at ¹¹ birle kılsa Allāh Ta‘ālā aña yüz biñ şevāb vire ve yüz biñ günāhın ¹² gidere ve yüz biñ mertebe vire ve her bir tesbiḥüñi ider Hāḳ Ta‘ālā. Bir ağac ¹³ yaradur uçmak içinde, ol ağacuñ yetmiş biñ budığı var ve her bir ¹⁴ budığında hezār dürlü yemiş var ve dağı biñ köşk vire nürdan **(76a)** ¹ ve her kim gün ṭoğınca mescidde otura ne kim dünyāda eylük var ol kadar ² şevāb bula ve her kim dört rek‘at kuşlık namāzın kıla Hāḳ Ta‘ālā hazretinde ³ ol kişi tāiblerden ola, eger sekkiz rek‘at kuşlık namāzın kıla Hāḳ ⁴ Ta‘ālā ebrārlardan kıla, çün namāzdan fāriğ ola bir kabül olınmış haccı ⁵ müzdin bula, eger öyle namāzın cemā‘atla kıla girü ol kadar şevāb bula, eger ⁶ gün ṭolandığı vaqtın yetmiş kez istiğfār getüre yetmiş yıllık günāhı gide, ⁷ eger aḥşam namāzın cemā‘atla kıla dağı artuk şevāb bula, eger yatsu namāzın ⁸ cemā‘at birle kıla dükeline şevāb bula ve her kim ki istiğfārla yata Hāḳ Ta‘ālā ⁹ yetmiş biñ ferişte vire, gelürler tesbiḥ iderler ḳamusınuñ şevābın aña ¹⁰ virürler, ol gice ölürse şehīd olur ve ṭamu odından āzād olur. ¹¹ Enes bin Mālik -radıya‘l-lāhu ‘anh- Peygamber -şalla‘l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi ki: ¹² Her kim

kırk gün imâm ardında vâ'iz yanında namâz kıla Tengri Ta'âlâ ¹³ aña bir et vire, tamudan âzâd ola diyü ve dünyâdan gitmez tâ kendü ¹⁴ yirin uçmağda görmeyince. İbn-i 'Abbâs eydür, Peyğamber -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- **(76b)** ¹ eyitdi: "Şordum Cebrâ'îl'e didüm ki süci içenden dağı yüz kişi var mıdur?" ² eyitdi: "Yâ Resüle'l-lâh! Cemâ'atı terk eylemek süci içmekden yavuzdur." didi ³ ve "Dükeli günâhlardan dağı yavuzdur. Tevrat, Zebûr ve Furkân içinde ⁴ mel'undur." didi. "Eger şayru olsa şûra varmañ, ölürse cenâzesine ⁵ gelmeñ, zîrâ ol benüm ümmetüm degüldür." didi. Ebâ Bekir mu'allim eydür, ⁶ Peyğamber -şallâ'l-lâhu 'aleyhi ve sellem- eyitdi: "Bir gün Cebrâ'îl geldi yetmiş biñ ⁷ ferişteyle öyle namâzından soñra eyitdi: "Yâ Muhammed! Hağ Celle ve 'Alâ saña ⁸ selâm kılar eydür: "İşbu iki armağan ki virdüm senden öñdinki ⁹ peyğamberlere virmedüm." eyitdi: "Nice armağandır?" eyitdi: "Vitr namâzıdır, üç ¹⁰ rek'at." eyitdüm: "Yâ Cebrâ'îl! Baña dağı ümmetüme dağı ne kadar şevâb ola?" eyitdi: ¹¹ "Yâ Muhammed! Ol rek'atnuñ şevâbı oldur ki ol gün farîza namâzlarından ¹² ne kim tağsîrlik oldı anuñla tamâm ola, ikinci şevâbı dünyâdan îmânla ¹³ gide, üçüncü rek'at şevâbı terâzüde müzdi günâhından ağır gele. İkinci armağan ¹⁴ oldur ki biş vağt namâzı cemâ'atla kıla." Cebrâ'îl eyitdi: "Yâ Muhammed! **(77a)** ¹ İki kişi namâz kılsa biri imâm olsa her bir rek'at içün yüz vağt ² namâz müzdin vire, eger cemâ'at üç üç olsa üç yüz vağt namâz müzdin ³ vire, eger dört biş olursa biş yüz vağt namâz müzdin ⁴ vire, eger on olsa yirde ve gökde ne kadar nesne varsa mecmü'nuñ ⁵ kaçresince şevâb ve derecât vire. Yâ Muhammed! Eger ol cemâ'atdan biri ölse ⁶ sinine uçmağdan bir derece açılır niçe ferişte aña iş olurlar ve ⁷ ölüm vağtında uçmağ şarâbını içmeyince cân virmeye, yarın kıyâmet ⁸ güninde yüz biñ kişiye degin kendü kabilesinden tamudan kırtarup ⁹ uçmağa ilede. Yâ Muhammed! Her kim irte namâzın cemâ'at birle kıla biñ ¹⁰ gaza müzdin bula, senüñle kılınmış ola eger öyle olunca öle şehîd ola. ¹¹ Yâ Muhammed! Eger öyle namâzın cemâ'atla kılsa on iki biñ şehîd ¹² müzdin bula, eger [i]kindü namâzın cemâ'atla kılsa tamu aña harâm ola, eger ¹³ ahşam namâzın cemâ'atla kılsa ol yıl ne kadar hac 'umre kıldılarsa ¹⁴ ol kadar şevâb bula, yâ Muhammed eger yatsu namâzın cemâ'atla kılsa altmış kul **(77b)** ¹ âzâd itmişçe şevâb ola, eger ol gice şabah vağtına degin ölürse şehîd ² ola." Ebü 'Abdullâh eydür: Başra şehrinde bir kişi

‘Abdullāh bin ‘Abbās’a ³ geldi şordı ki: “Bir kişi oruc tutsa, irteye degin namāz kılsa, cemā‘ata ⁴ varmasa hāli niçe ola?” eyitdi: “Ol kişi tamulık ola” Resül hazreti ⁵ buyurdi ki: “İmām birle namāz kılan biñ rek‘at namāz müzdin bula.” Ebū Hüreyre ⁶ eydür: Biş dürlü kişinüñ ‘azābı gitmeye; biri müşrik, biri atasına ⁷ anasına ‘ākķ olanlar ve biri zinā kılanlar ve biri qonşısın incidenler ve biri ⁸ dağı cemā‘at terk idenler.” *Bābu şalāti’t-tefavvu‘i fi’l-leyli.* ⁹ Bu bāb dün namāzın kılmak şevābın bildürür. ‘Ömer -rağıya’l-lāhu ‘anh- ¹⁰ rivāyet eyler, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdi ki: Dün ¹¹ namāzın kim kılsa riyāsuz Haķ Ta‘ālā tokuz kerāmet vire; bişi ¹² dünyāda, dördi āhıretde ve biş ki dünyāda vireser; evvel belālardan ¹³ saklaya, ikinci tātınüñ eşerin belürde ve üçinci mü‘minler göñlinde ¹⁴ sevgülü eyleye, dördinci dilini yalandan ve bühtāndan şaklaya ve bişinci **(78a)** ¹ hikmet suyu gibi dördinde revān ola. Ol dört ki āhıretde olısar sininden ² tıracaķ yüzi bedir ay gibi ola, ikinci hisābı āsān ola, üçinci şırātı ³ tiz geçe, dördinci bitisin şağ eline vireler. Ebū Hüreyre rivāyet idüp ⁴ Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem-: Her kişi bir yazuda yā bir halvet yirde ⁵ namāz kılsa Tengri ol kulını feriştelere gösterür eydür: Görüñ ol ⁶ mü‘min kulumu ki baña niçe ‘ibādet eyler ve dağı buyurdi ki: Her kim dünle ⁷ tura ve ‘avratını dağı turgura, iki rek‘at namāz kıla, Haķ Ta‘ālā ikisin ⁸ dağı zākırlardan eyleye. Ebū Bekir Varrāķ eydür: “Yıllar istedüm dört ⁹ nesne’i bulmadum ve illā dört nesneden Tengri’nüñ rızasın istedüm ta‘at ¹⁰ içinde buldum, rızķum çok olmaķ istedüm kuşluk namāzın kılmakda buldum, ¹¹ dīnüm selāmetliğin istedüm dilimi kendüzümde tutmakda buldum dağı sin ¹² aydınlığın istedüm dün namāzın kılmakda buldum.” Ebū’l-Faız eydür: Ebū Hanife ¹³ -rahmetullāhi ‘aleyh- düni üç başş eylemişdi; bir başşın ‘ilme meşğül olurdi, ¹⁴ bir başşın namāz kılordı, bir başşın uyurdi. Bir gün imām bir yirden **(78b)** ¹ geçerdi, birkaç oğlanlar oynardı, birisi birisine eydür ki: “İmām bu gice ² irteye degin namāz kılordı” imām işitdi, ağladı: “İy nefis, korķ Tengri’den ³ ki halāyıklar sini bir dürlü bilür, sen bir dürlü dağısın andan şoñra kırķ ⁴ yıl diri oldı, yatsu abdestiyle irte namāzın bile kıldı. Ebū’l-Faız ⁵ rivāyet eyler, ‘Oşmān -rağıya’l-lāhu ‘anh-: Her gice bir rek‘atda Qur‘ān’ı hatm eyler ⁶ ol vakt bir rek‘at idi şoñra mensüh, ‘Oşmān eydür -rağıya’l-lāhu ‘anh-: ⁷ “Ni‘met istedüm ‘ilm içinde buldum, ‘izzet istedüm şabr içinde buldum, selāmetlik ⁸ istedüm diñsüzlik içinde buldum, rāhatlık istedüm dervişlik

içinde ⁹ buldum, tokluk istedüm şadağa içinde buldum, oddan kırtulmak istedüm ¹⁰ günâh eylememek içinde buldum, uçmak istedüm gönül dirligin terk itmek ¹¹ içinde buldum, senüñ idüñ olmak istedüm dün namâzın kılmakda buldum,¹² emînlük istedüm yaluñuz olmak içinde buldum, Tengri'nüñ rızâsın ¹³ istedüm çok zıkr itmek içinde buldum.” *Bābu feẓā’i’s-sücūdi fi’s-* ¹⁴ *salāti ve ğayrihā*. Bu bāb secde eylemek şevābın bildürür. Ebū Hüreyre (79a) ¹ -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ki: Çün ² Ādem peyğamber -‘aleyhi’s-selām- secde āyetini okudu secde eyledi, şeytān-ı la’īn ³ ağladı, başına toprak kıpıdı. Eyitdi: “Ādem secde eyledi, uçmağa ⁴ girdi, baña secde eyle didi, eylemedüm şamuya giriserem.” didi. Pes her ⁵ vakt kim kıul secde kılıcağ “*sübḥāne rabıye’l-‘alā*” dir. “Çalabum sen yücesin.” dir. ⁶ “Allāh” dir: “Za’īf olma ki ben senüñleyem ve seni kāfırlardan ve ‘aşīlerden ⁷ yüce kıldum, dünyāda bunları saña kıul itdüm ve āḥıretde saña fedā ⁸ eyleyem ya’ni bunları senüñ-çün şamuya viribiyem ve seni uçmağa viribiyem.” ⁹ Ebū’l-Fazl eydür, ‘Abdullāh bin ‘Abbās’a şordum ki: “Secde eylemek ¹⁰ şevābı ne kıadardur ve puta, ḥāca şapanuñ günāhı ne kıadardur?” didüm. Eyitdi: “Tengri’ye ¹¹ secde eyleyenüñ şevābı uçmağdur, ebed kıalmağdur ve ḥāca şapanlarıñ ¹² günāhı şamudur, şamuda ebed kıalmağdur.” Ebū Bekr Varrāğ eydür: Üç ¹³ dürlü tā‘at vardur, ben aña kıadır olsam ölüm[i] şādılığla isteyeydüm; ¹⁴ biri oldur baña kıonuk gelse benden ta‘ām dilemeden aña virsem, ikinci (79b) ¹ kıaçan tevḥīd kelimesin dimege kıadır olsam, üçüncü secde eylemege kıadır ² olsam ölümü şāzılığla dileyeydüm. *Bābun āḥar fı faẓlı’s-sücūdi*. ³ Bu bāb secde eylemek şevābın bildürür. ‘Anbese eydür kim: Tengri’ye secde ⁴ eylemse şamudan āzād olur, nitelim İbrāhīm -‘aleyhi’s-selām- İsmā‘īl’i ⁵ boğazlamağa yüzin yire başdı secde gibi, Ḥağ Ta‘ālā anı secde yirine ⁶ gördi, kıoc viribidi, İsmā‘īl[i] āzād eyledi. Ḥasan-ı Başrı eydür: Ol vakt ⁷ ki Fir‘avun cāzūları Mūsā’nuñ mu‘cizātını göricek bildiler ki bunuñ ⁸ dīni ḥağdur ve kendülerüñ bātıldur, secde eylediler, henüz kāfırlığla kıbleden ⁹ yaña itmedi, Evāhullāhu Ta‘ālā anı kıabül eyledi, bunlara rahmet idüp ¹⁰ yarlığadı, imdi kıyās eyle ki mü‘minler arılığla kıbleye karşı Allāh’a ¹¹ secde eyleye, şevābı gör ki ne ola. İbn-i ‘Anbese eydür: Tengri bu ümmetüñ ¹² secdesin alnı ve burnı üzerine kııldı, cehūdlar sücüdını yüzleri ¹³ üstine kııldı, zırā ki Tengri Ta‘ālā Mūsā

peygambere vahy kıldı ¹⁴ ki eyitdi: “Eyit Benī İsrāīl kavmına, baña ĩmān getürsünler, yoksa

(80a) ¹ bunlara ‘azāb kıluram” ba‘zısı ĩmān getürmedi, “Hak Ta‘ālā bunlara ‘azāb ² vir” didi. Bunlara karşı bir tağı kıpardı, gökyüzine çıkardı, bunların ³ üzerine indürdi çün bunlar hakıkatı bildiler ki helāk olurlar, ⁴ yüzlerin yire kıldılar, ol tağa bakarlardı korku-y-ıla, şöyle güç-ile ⁵ yüz yire kıoyanlardan Hak Ta‘ālā şunuñ gibi getürdi ki Müsülmān ⁶ oldılar. Ammā şol i‘tikādla yüzlerin yire kıoyup tamām Tengri’ye secde ⁷ kılan mü‘minlerün günāhların bağışlayup tamu ‘azābından kıurtarur, ⁸ hiç ‘azāb olmaya. İbn-i ‘Anbese’den şordılar ki: “Secde niçün ⁹ iki oldı, rükū‘ bir oldı?” eyitdi: “Zirā kim Tengri Ta‘ālā Ādem ¹⁰ peygamberi toprağdan yaratdı, girü anı dağı oğlanları dağı toprağına ¹¹ viribidi, pes buyurdu ki toprağı üstine saçdılar, pes buyurdu ¹² toprak üstine secde ideler. Tā bileler ki toprağdan yaradıldılar, ikinci ¹³ secde buyurdu ki: “Girü toprak üstine tā bileler ki toprağı karışsarlardur, ¹⁴ ammā rükū‘ bir oldı tā bileler ki toprağdan kılısarlar nitekim namāz **(80b)** ¹ kılanlar kıalkar ki Ebū’l-Fazl eydür: “Secde iki olduğı ol sebebdendür ki ² Tengri Ta‘ālā ferıştelere buyurdu ki: “Ādeme secde eyleñ” didi. ³ Secde kıldılar, iblīs kılmadı, la‘net oldı, ferışteler gördiler ki ⁴ kendüler cinsinden birisi merdūd oldı, ol şükrāneye girü ⁵ egleyen secde eylediler; ādemoğlanlarına dağı secde buyurdu, ba‘zısı ⁶ kılmadı, kılmayan ‘azāba giriftār oldılar, secde kılanlar ol şükrāneye ⁷ ki kendüye ‘azāb gelmedi, bir secde dağı kıldılar. Ebū’l-Fazl eydür, ⁸ işitdüm İsmā‘il bin Muħammed’den rivāyetdür ki: Bir begdi aña ölüm vağıtı ⁹ geldi, pes buyurdu ki: “Hazineñden ol filān şanduk getürün” ¹⁰ didi, getürdiler açdılar, içinde bir pāre kāğıd kıkdı içi toprak ¹¹ tolu, şordılar ki: “Yā Emīr! Bu ne hāldür?” eyitdi: “Bu ol toprağdur ¹² ki tahtumdan inecek bunuñ üstine secde eylerdüm ve niyāz iderdüm, ¹³ imdi bunu yoğuruñ, bir kerpüc eyleñ, benüm yüzüm altında kıo, ola ¹⁴ kim Hak Ta‘ālā baña rahmet ide, vardılar bir kerpüc eylediler, düşde **(81a)** ¹ gördiler ki niçesin” eyitdi: “Hak Ta‘ālā baña rahmet itdi ol ² kerpüc sebebinden ötürü” didi. **Bābu viridi āħiri’ş-şalāti.** Bu bāb ³ namāzı vağıtıyla kıılmağı bildürür. ‘Amri’bn-i El‘āş rivāyet eyler, Peyğamber’den ⁴ -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki: “Her kim vağıtı birle

kılsa farīza namāzları ⁵ tamudan āzād ola ve her kim vaktını saklamazsa bāyık ol tamuya gire” ⁶ hāzreti ‘Ömer -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ⁷ ki: “Kulıla küfr ortasında namāz terk eylemekdür artuğ nesne yoğdur ⁸ girü buyurdı kim: “Her kim namāzı kaşd birle terk eylese kāfir olur.” ‘Alī ⁹ -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür: Resül’le bile seferde idüm bir gün çatı şuşadum, ¹⁰ Resül hāzreti baña eyitdi: “Yā ‘Alī! Var şol tağa benden selām eyle, ¹¹ eyit ki saña şu virsün” ‘Alī eydür: “Ol tağa çığdum, Peyğamber’uñ selāmın ¹² degürdüm, baña şu vir” didüm, Tengri Ta‘ālā kudreti-y-ile ol tağ söyledi ¹³ eyitdi: “Yā ‘Alī! Ol vaktan berü ki işbu āyet geldi, kavluhū Ta‘ālā: ¹⁴ *Veğüdühe’n-nāsü ve’l-ħicārah.*¹³⁴ Ya‘ni ādemler dağı tamunuñ odını olıardılar, **(81b)** ¹ şol kadar ağladum ki gözümde yaş gelmez oldı, girü geldüm bu haberi ² Resül hāzretine didüm, döndi eyitdi: “İy erenler! Tağ-taş kamusu ³ korğusından inşāfa geldi ağladı, siz dağı vācibdür ki inşāfa ⁴ gelesiz” didi. Bir gün Resül hāzreti bir yirden geçerdı, gördi bir ⁵ deve bağılu durur, söyledi eyitdi: “Yā Resüle’l-lāh! Beni uşbu zahmetden ⁶ halāş eyle” Resül eyitdi: “Seni kim bağıladı?” deve eyitdi: “İssüm bağıladı.” ⁷ pes Resül ol kişiye eyitdi: “Niçün bağıladıñuz?” eyitdi: “Yā Resülüllāh! ⁸ Gice bize hamle kıldı helāk itmege, biz dağı tutduğ bağıladuğ.” ol deve ⁹ eyitdi: “Birkaç gicedür yatsu namāzın kazāya korlar, bu gice dağı külliceye ¹⁰ meşğül oldılar nāgāh ben dağı hamle kıldum ki turalar namāz kıllalar, ¹¹ yoğsa ben bunlara yavuz kaşd itmedüm.” didi. Pes ol kavm deveden ¹² bu sözi işitdiler ayruğ dağı namāzların geçürmediler, vaktı-y-ıla kıldılar, ¹³ kıldılar ve dağı her kim iki rek‘at namāzı kaşd-ıla terk eylese şöyle ¹⁴ dir ki: Anası-y-ıla zinā itmişce durur” didi. *Bābü’n-nemīmeti.* Ebū Hüreyre **(82a)** ¹ rivāyet kılır, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Sizüñ şer eyleyeniñüzü ² bilür mi-siz?” eyitdük: “Bilmezüz.” Resül eyitdi: “Kovcılardur” Hasan-ı Başrı ³ eydür: Çün Tengri Ta‘ālā uçmağı yaratdı didi ki: “Ne bahtlı saña ⁴ giren kişiler ve ne bedbaht saña girmeyen kişiler” Hağ Ta‘ālā eyitdi: “Yā uçmağ! ⁵ Ben seni sekiz dürlü tāifeye harām kıldum: bir zinā kıılanlara, biri süci ⁶ içenlere, biri zālimlere, biri hayāsızlara ve hayāsız ‘avratlara, biri atasın ⁷ anasın azarlayanlara, biri müşrikler kaçan ki bunlara tevbesiz gitseler” ⁸ didi. Vehebi’bn-i Münebbih eydür: Mūsā

¹³⁴ Bakara 2/24.

peygamber -‘aleyhi’s-selām- zamânında ⁹ Müsülmânlar yağmur dilemege çıkdılar, üç gün Mūsā du‘ā kıldı, secdeye ¹⁰ vardı, eyitdi: “İlāhî üç gündür kim du‘ām kabül olmaz, sebebi nedür?” vahy ¹¹ geldi ki: “Yā Mūsā! Ne kadar du‘ā kılırsañ kabül kılmazam, zirā ki arañuzda ¹² bir kovcı kişi vardır.” Mūsā eyitdi: “İlāhî! Ne kişidür baña bildürür” hitāb ¹³ geldi ki: “Yā Mūsā! Gammāzlık mı adın virsünler, her birisi yavuz işlerine ¹⁴ tevbe kılsun.” didi. “Ol dañı arada tevbe kıla” didi, pes kamusı **(82b)** ¹ tevbe kıllalar, ol dañı arada tevbe eyledi. Haq Ta‘ala yağmur viribidi ² ve kamusun dañı bile yarlıgadı. Enes bin Mālik eydür, Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ³ buyurdi ki: “Sin ‘azābı üç dürlü tāifeye çokdur; biri südügin şaklamayanlar, ⁴ ... dañı kovcılardur, bir[i] dañı gıybet idenleredür” didi. ⁵ Ebū’l-Fazl eydür, Ḥasani’bn-i ‘Alī’ye bir kişi geldi, eyitdi ki: “Filān ⁶ kişi senüñ ... nesne” didi. Ḥasan eyitdi: “Yā filān! Çok ⁷ günāha girdüñ, ben ‘ahd eyledüm Tengri ḥazretinde ki üç kişiye üç ⁸ iş işleyem; bir andan kimseye şikāyet eylemeyem, bir andan kiñüm istemeyem, ⁹ bir āhiretde [anuñla] dañı olmayam, çün andan geldüñ baña kov getürdüñ, benden ¹⁰ dañı aña iletür-sen” didi, ḥacīl eyledi. İmām Muḥammed eydür, Ebī Ḥāmid ¹¹ katında ... eyitdi: “Yā filān kişi! Senüñ ḥaqquñda yavuz söz ¹² söyledi” Ebū Ḥāmid eyitdi: “Yā filān! Qatı günāha girdüñ ben şimdi ¹³ ‘ahd eyledüm Tengri ḥazretinde pes iş işlemeyem, nice kim.” Ḥasan didi: ¹⁴ “Bu dañı ... eyitdi: “Ben uçmağa girmeyem tā ol kişi girmeyince” didi. **(83a)** ¹ *Bābü vizri meni’gtābe’n-nāse*. Bu bāb ḥalkuñ ‘itābın ... söylemek ² günāhın bildürür. Cābir bin ‘Abdullāh eydür, Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ³ buyurur ki: “Zinhār gıybet itmek ki zinā itmekden günāhı artuqdur, şahābeler ⁴ eyitdiler: “Yā Resüle’l-lāh! Nice artuqdur?” Resül eyitdi: Zinā iden tevbe kılırsa ⁵ Haq Ta‘ālā kabül ider, gıybet idenüñ tevbesi kabül olmaz tā ol kişi baña ⁶ ḥalāl eylemeyince” Ebū Hüreyre eydür, Resül buyurdi: Her kim bir müsülmānuñ ⁷ gıybetin söyleye dünyāda yarın kıyāmet güninde eyideler, “Niçün qardaşuñuñ ⁸ etin yidüñ?” diyü çok ‘azāb eylerler ve dañı yüzi arduna döne, ḥalāyıklar ⁹ içinde qatı rüsvā ola ve dañı gıybet idene üç dürlü belāya uğrar; ¹⁰ bir budur ki du‘āsı kabül olmaz, ikinci tāt şadaqası kabül olmaz, üçüncü ¹¹ günāhı artar, eksilmez. İmām Muḥammed eydür: Ebū’l-Leys-i faḳīh nice revāne oldı, ¹² iki biñ dirhem gümüş bile getürdi, niyyet eyledi ki: “Eger gelmekde ve gitmekde ¹³ bunu

yolda şadağa eylemeyem” didi hacca vardı ol ... henüz tururdu ¹⁴ şordılar ki: “Yā faḳīh! Nitedür hīç ğıybetden söylemedüğü ... ” **(83b)** ¹ eyitdi: ... baña yüz kez zinā eylemek yigrekdür biregüyi ğıybet eylemekden.” ² didi. Her kim ‘ālimi ğıybet itse yarın kıyāmet güninde altında yazıla ³ ki “İşbu kişi şükürnüñ rahmetinden mahrūmdur.” diyü ‘ālimleri ğıybet ⁴ eylemek peygamberleri ve ğāzileri ğıybet eylemek gibidür, kaçan bir müsülmāni ⁵ ğıybet eyleseñ ğıybet senüñ ğatunı dinicek sen becid istiğfār eyle ⁶ ki anuñ kefareti ... ve zinhār diñlemegil, men‘ itgil. **Bābü’-ictinābi** ⁷ ‘**ani’ş-şebahāti** Bu bāb şübheden yığılınmağı beyān ider. İbn-i Mes‘ūd ⁸ -raḳıya’l-lāhu ‘anh- rivāyet eyler, Peyğamber’den -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurdu ⁹ ki: “Her kim bir loğma ḫarām yise kırık gün namāzı ğabül olunmaz.” Ebū Hüreyre ¹⁰ eydür, Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- buyurur ki: “Şol kişiler ki ḫalka öğüt ¹¹ virürler kendü[leri] tutmaz, şol çerāğdaki fetile beñzer ki kendü ayruğ ¹² kişiler nūrında ḫōş geçer. ‘Alī -raḳıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber’e şordılar ¹³ ki: “Yā Resüle’l-lāh! Mü’minlerüñ nişānı dördür; bir göñül tekebbürlükten ve düşmanlığdan ¹⁴ ... arı olmağdur ve dağı dili yalandan ve ḫalka sögmekden **(84a)** ¹ arı olmağdur ve dağı ‘ameli riyādan ve ğarnı ḫarāmdan ve şübhelü ² nesnelere şağlamağlığdur.” İmām Muḫammed eydür: ‘İsā peygamber -‘aleyhisselām- ³ bir sinlerden geçerdı gördi kim bu sinde ğatı ‘azāb iderler, du‘ā ⁴ kıldı, ol ulu dirildi. ‘İsā peygamber şordı, eyitdi: “Öldükden ⁵ soñra niçesi oldı?” didi. Eyitdi: “Yā Rūḫu’llāh! Dört biñ ⁶ yıldur kim ölmüşem henüz ölüm acısı boğazumdan ğitmedi” ‘İsā eyitdi: ⁷ “Bu gördüğün ‘azāb saña nedendür?” eyitdi: “Yā Rūḫu’llāh! Bir gün bāzārda ⁸ oturup ta‘ām yirdüm, dişüme nesne girdi ḫilāl gerek oldı, bir kişi ⁹ gördüm bir yük diken geçürirdi, el şundum bir dikencük aldum, dişüm ğurdadum ¹⁰ girü yire bırağdum, tā ol günden berü ki sine girdüm henüz dağı anuñ ¹¹ ‘azābın görürem.” Ebū Muḫammed eydür: Bāyezīd-i Bestāmī -rahmetullāhi ‘aleyh- ¹² çün ‘ibādet eyledi tā‘atinüñ hīç lezzetin bulmadı, ne ğadar ki dürişdi ¹³ bilmedi ki nedendür, turdı anası ğatına geldi, eyitdi: “Yā ana çok ¹⁴ zamāndur ki hīç tā‘atumuñ dadın bilmedüm, imdi bilmezem ... bu benüm **(84b)** ¹ tā‘atumuñ ḫalāveti nedendür, neden ğitdi imdi? Yā ana fikr eylegil, ben ² senüñ ğarnuñda-y-ken ḫarām yā şübhelü ta‘ām yidüñ mi?” didi. Bāyezīd’ün ³ anası eyitdi: “Yā oğul, sen benüm ğarnumda-y-

ken bir tama çıkdum, bir gün ⁴ gördüm bir çanak keten var, imrendüm bir barmak yidüm, bundan artuğ dağı ⁵ nesne bilmezem” didi. Bāyezīd ol kōnşıdan hālāllık diledi, andan ⁶ tā‘atınuñ lezzetin buldı. Muḥammedi’bn-i Ḥasan eydür: Fuḫayli’bn-i ‘Iyāz dāyimā ⁷ oğlına yalvarurdı kim bir gice bizüm ile ta‘ām yidürürdi, bir gün ⁸ oruc gicesi rāzı oldı atasıyla eve geldi, Fuḫayl gördi ⁹ ni‘met getürdi, oğlı yeñinden bir pāre arpa etmegın çıkardı kendü ¹⁰ öñinde kōdı, ol etmekden yidi, atası yiceginden yimedi. Atası ¹¹ eyitdi: “Yā oğul, niçün yimedüñ bize bildür” eyitdi: “Yā ata, şorma” ¹² eyitdi: “Yā oğul, elbetde” diyüvir zīrā ki bizüm dirliğümüzüñ sebebi bir ¹³ koyunumuz vardur, sağarvuz birezini şatarvuz, birezini aş eylerüz” pes oğlan ¹⁴ eyitdi: “Yā ata saña hālāldur, evet baña ḫarāmdur, zīrā uş dört **(85a)** ¹ yıldur ki gördüm ol koyunu bir kişinüñ ekininde otlardı imdi henüzdi ² kōrkar meger ol ot kuvvetinden anuñ teninde ve karnında kalmış ola ³ anuñ-çün yimedüm” didi. Pes Fuḫayl anuñ aḫvālını ki tā geldi vardı ⁴ ol koyunu bāzārda şatdı, bahāsın şadağa kıldı, şöyle sebebsüz ⁵ kaldılar, Tengri’ye tevekkül kıldılar. İmām Muḥammed rivāyet eyler ki: Bir gün ⁶ İbrāhīm Edhem -rahmetullāhi ‘aleyh- Mekke’de bir kavşara ḫurmā şatun aldı idi, ⁷ iki ḫurmā dağı ayağı altında gördi kendüden şandı idi, dağı ⁸ tırdı Beytü’l-Muḫaddes’e geldi, Kūbbe-i Şaḫrā’ya girdi, giceye degin ‘ibādet ⁹ eyledi. Andan resm olaydı ki gice yatmağa Kūbbe-i Şaḫrā’da kimse kōmazlardı, ¹⁰ feriştelere çün şöyle ḫalvet kōrlardı pes İbrāhīm anda gizlendi, ¹¹ gice oldı feriştelere geldiler, didiler ki: “Bunda ādem kōkusı vardur” ol ¹² feriştelereñ birisi eyitdi: “Ḥorāsān zāhidi İbrāhīm Edhem bundadır” ¹³ biri dağı oldur ki her gün ‘ameli ḫazrete gelür, mevḫūf olur. ¹⁴ Birisi eyitdi: “Belī, oldur uş bir yıl olısar ki bunuñ du‘āsı kabül olmaz” **(85b)** ¹ ol ferişte eyitdi: “Niçün?” ol birisi eyitdi: “Şol iki ḫurmādan ² ötürü ki Mekke’deydi” bunu didiler ve tağıldılar, ‘ibādete meşgūl oldılar, ³ İbrāhīm dağı şabāḫa degin ‘ibādet itdi çün şabāḫ oldı kapu ⁴ açıldı, İbrāhīm Edhem dağı tıru geldi, girü Mekke’ye geldi ol ḫurmā ⁵ alduğı dükkāna geldi, bir yigit gördi, şordı kim: “Yā yigit! İşbu dükkānda ⁶ bir kişi vardı, kani?” didi. Yigit eyitdi: “Dünyeden naḫl eyledi, İbrāhīm āh ⁷ itdi” ol eyitdi: “N’olduñ İbrāhīm aḫvāli?” didi. Ol yigit didi ⁸ ki: “Ben anuñ oğlıyam, benüm baḫşum hālāl olsun, velī benüm bir kız kārındaşum ⁹ var ve bir atam var bunlardan dağı hālāllık dile” didi. İbrāhīm Edhem eyitdi: ¹⁰ “Tengri saña

rahmet itsün, imdi anları baña göster. Ol yigit tūru ¹¹ geldi, şeyh evine iletdi, bir karıcuḡ ‘aşā elinde taşra çıḡdı, ol ¹² yigit anasına aḡvāli didi, ol karıcuḡ daḡı ḡalāl itdi ve kız karındaşı ¹³ daḡı ḡalāl eyledi, İbrāhīm Edhem şād oldı, alḡış itdi, girü ¹⁴ Beytü’l-Muḡaddes’e geldi, ol Ḳubbe-yi Şahrā’ya gizlendi çün aḡşam oldı, **(86a)** ¹ ol feriştelere girü geldiler birbiriyle söyleşdiler ki: “Girü bunda ādem ² ḡoḡusu var.” Birisi eyitdi: “Yine İbrāhīm’dür” ol birisi eyitdi: “Bunuñ ³ namāzı, tā‘atı ma‘zūldı şimdi niçe oldı?” birisi eyitdi: “Vardı ⁴ ol iki ḡurmānuñ ḡalālılıḡın diledi, tā‘atı andan ḡabūl oldı. ⁵ Pes İbrāhīm işitdi, ‘azīm şād oldı, döndi girü aḡladı, eyitdi: ⁶ “İy nefsi! Bir dem ki şād olmaduñ bunca zaḡmet çekdüñ andan soñra ⁷ nice ki ‘ömri varsa yeddi ḡünde bir kez tā‘ām yirdi anı daḡı ḡorḡu-y-ıla ⁸ yirdi, vesselām” Şaḡıḡ-i Belḡı eydür: Ebū Ḥanīfe’nüñ -rahmetullāhi ‘aleyh- ⁹ bir bāzargān ortaḡı vardı, Beşir dirlerdi, bir ḡün imām Kūfe şehrinde ¹⁰ yetmiş pāre kimḡā viribidi, Başra şehrine varup-ıdı ol ortaḡına ve ol ¹¹ bezlerde bir ‘ayblusu vardı bitide yazdı: “Ḳaçan şata-sen ol ¹² bezüñ ‘aybını digil, andan şatḡıl” didi çünki Beşir imām ḡatına geldi, ¹³ imām şordı ki: “Ol ‘ayblu bārī müşteriye didüñ mi?” Beşir eyitdi: ¹⁴ “Unuttum” didi, pes imām kendü baḡşını sermāyeden ve aşşından ne kim **(86b)** ¹ vardı ḡisāb kıldı, ḡamusın şadaḡa eyledi. Muḡammedi’bn-i Na‘īm eydür: ² “Bir ḡün Dāvud peyḡamber - ‘aleyhi’s-selām- evine geldi daḡı öñine süd ³ ḡodılar, şordı ki: “Bu ne süddür?” eyitdiler ki: “Bizüm ḡoyunumuzdandır.” ⁴ şordı ki: “Bahāsı nedendür?” eyitdiler: “Filān aḡḡadandır” daḡı eyitdiler: ⁵ “Yā Tengri Peyḡamberi! Her ḡün şöyle şorsañ mı gerek?” eyitdi: “Belī” Tengri ⁶ Ta‘ālā böyle buyurdi: ***Külū mine’ḡ-tayyibāti vā‘melū şālihā.*** ¹³⁵ Ya‘ni benüm ⁷ mürsel peyḡamberlerüm arı ve şübhesüz tā‘ām yiyüñ, eyü ‘amel işleñ. ⁸ Sehli’bn-i ‘Abdullāh’dan şordılar ki: “Yā şeyḡ! Ḳanḡı şafda tūrmaḡuñ ⁹ müzd[i] ḡoḡdur?” şeyḡ eyitdi: “Ḳalāl yiyüñ, ḡalāl giyüñ, riyāsuz namāz kıluñ, ¹⁰ ḡanḡı şafda tūrmaḡuñ müzd[i] ḡoḡdur” şeyḡ eyitdi: “Ḳalāl yiyüñ, ḡalāl ¹¹ giyüñ, riyāsuz namāz kıluñ, ḡanḡı gerekse şafda tūruñ.” Muḡammed ¹² i’bn-i Na‘īm ider: “Kişi dāyim iki ḡazā içinde; biri ḡönül ḡazāsıdır ¹³ ve biri kisb ḡazāsıdır. Ol vakt ki ḡönül şalāḡ içinde “ilāh” diyen ¹⁴ tamāmlik içindedür, “kesb daḡı ḡalāl olıcaḡ” diyen daḡı şalāḡiyyet içindedür. **(87a)** ¹ Mu‘āz Nesefī eydür: Zeydi’bn-i Eslem bir balıḡ

¹³⁵ Müminün 23/51.

aldı bāzāra iletirdi ² ki şata, bir zālime uğradı zulmle elinden aldı. Zeyd ne kadar ki “alma” didi kim ³ “Müslümāna haksuz haramdur” didi. Eslem’di aldı gitirdi. Zeyd ağlayu ⁴ evine geldi, Tengri’nün fermānıyla ol zālīmūñ elinde bir yanur baş ⁵ çıkırdı, dilerler ki keseler, gāyibden bir avāz geldi kim: “Kesmek ki fāyıdası ⁶ yokdur, mādāmki diridür ol renc iden gitmez, meger kim ol zulm itirdi ki ⁷ kişi bundan rāzı ola, pes ol zālīm ağlayu şehre girdi, çok istedi ⁸ bulmadı, zārī kırup eydürdi ki: “Beni görñ zinhār kimseye zulm eylemeñ ⁹ yoħsa bencileyin biçāre olur-sız” dirdi. **Bābu icābeti meleki’l- mevti** ¹⁰ ve **zikri’l-mevti**. Bu bāb cān alıcı ve daħı ölüm añmağı beyān ider. ¹¹ ‘Āyşe -rağıya’l-lāhu ‘anhā- eydür, şordum Tengri Resūlinden ki: “Yā Resūlüllāh! ¹² Senñ ümmetñden hiç kimse şehidlerden ayruk hisāb virmedin ¹³ uçmağa gire mi?” Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitirdi: “Belī, şol kişiler ¹⁴ ki dem-be-dem ölümün añadururlar ve anuñ yarağın eyleye” Mu‘āz Nesefī eydür:

(87b) ¹ Benī İsrāīl zamānında iki kardaş var-ırdı, bunlara atalarından sekiz biñ ² dirhem gümüş kaldı. Birisi biñ dinār virdi yirler ve bağlar şatun aldı, ³ biri daħı biñ dinār şadağa eyledi, girü ol birisi biñ dinār virdi ⁴ atla kul şatun aldı ve evlendi, ol birisine biñ dirhem gümüş şadağa ⁵ eyledi, eyitirdi: “Ben mülk ve kul ve kardaş yarın uçmağda dilerem, bir zamān ⁶ geçirdi ol şadağa kılan derviş öldi, muhtāc oldu tırdı, ⁷ bir gün kardaşına geldi görirdi māl ve mülk ve ni‘meti çok iken eyitirdi: ⁸ “Yā kardaşum baña daħı yardım eyle” didi. “Atañ mirāşından bende hiç nesneñ ⁹ var mı?” eyitirdi: “Yokdur” eyitirdi: “Pes benden ne ister-sen?” didi, atına ¹⁰ bindi gitirdi. Filhāl Hāk emriyle ‘Azrāīl indi geldi, eyitirdi: “Cān ¹¹ alıcıyam geldüm ki cānuñ alam” eyitirdi: “Biraz mühlet vir, vaşıyyet eyleyem” didi, ¹² mühlet virmedi, cānın aldı, pes kardaşına geldi, anı bir mescidde ¹³ buldı, eyitirdi: “Ben ‘Azrāīl’üm, geldüm ki cānuñ alam” eyitirdi: “Kanda-sen gel ¹⁴ ki ben saña müştākđum, keşke daħı öñdünden geleydüñ ol kardaşuma **(88a)** ¹ varmayaydum, beni böyle nevmiz itmeyeydi.” ‘Azrāīl eyitirdi: “Ol seni ² nevmiz kılduğı-çün Hāk Ta‘ālā hışm itirdi, vardum anuñ cānın aldum ³ ve sen daħı Hāk Ta‘ālā’dan dilemedüñ çün andan diledüğüñ çün saña ⁴ daħı viribidi, vaşıyyetñ varsa eyitgil.” eyitirdi: “Vaşıyyet işi bitirdi ⁵ tırdı namāz kıldı, secdeye vardı cān Hāk’a teslīm itirdi.” ⁶ ‘Abdullāhi’bn-i Medenī eydür: Zamān-ı evvel bir pādışāh vardı ne kim ⁷ oğlı olurdu dünyāya hiç rağbet itmeydi. Bir ‘abā

giyürdi giderdi ⁸ ve kandalıkları bilinmezdi ve bir oğlu kiçirek pâdişâh bir gün vezîrlerin ⁹ cem' idüp eyitdi: “İşbu benüm oğlanlarum kamu dünyâdan yüz döndürdiler, ¹⁰ imdi eger baña ölüm gelürse, benüm ilüme zâlim girürse niçe idesirin” ¹¹ diyü guşşalanuram. İmdi baña buluvirür-siz ve bu oğlim niçe idevüz kim benden ¹² soñra tahtuma otura-sız, sultân ola kamusı ittifâk idüp eyitdiler: ¹³ “İy bizüm pâdişâhımız! Maşlahat oldur ki bir ulu kişinüñ bünyâd[in] kıla-sen ¹⁴ ve içinde bir tahtı zîbâ muraşsa' kıla-sen ve çevresin bağ-bahçe ve gülistân **(88b)** ¹ idesen, bu oğlanı anda koyasın, irtte gice yiye ve içe ve birkaç dağı ² şikâr oğlanlar bile ola ve birkaç dağı hüş çalıcılar ve güzel kızlar ve gökçek ³ oğlanlar bile olalar ve birkaç dağı zîrek yigitler ve birkaç dağı hâdimler ⁴ bile olalar, irtte gice bile olalar, irtte gice bile olalar ve ‘işret ideler. ⁵ Bu nesne-y-ile mâyil ola, pes bu resme kıldılar, oğlan dağı bālîğ oldu, ⁶ bir gün taşra çıkmak istedi ve şehre girmek istedi, itdiler: “Anuñ ⁷ destürunsuz seni taşra çıkarmazuz” didiler. Pes atasından destür ⁸ aldı, taşra çıkdı, bakdı bir koca görđi, saçı yetmiş ve şalyarları ⁹ açar, ayakları ditrer ve bil eğilmiş ve bir divâra söykenmiş, yüzine gözine ¹⁰ siñek üşmiş, oğlan çün bunu görđi eyitdi: “Bu kişi niçün ¹¹ böyledür?” didi. Eyitdiler: “ ‘Ömri âhire irdi kocaldı, şöyle ¹² oldu” didiler. Oğlan eyitdi: “Yaluñuz bu mı böyle olur?” didi, ¹³ “Yoksa dükeli âdem böyle mi olur?” didi. “Yoksa degül” eyitdiler: “Her kişi ¹⁴ kim kocala böyle olur” didi. Oğlan eyitdi: “Ne dirlikdür ol ki soñra **(89a)** ¹ şöyle ola” didi, pes geldiler bu aĥvâli sultâna didiler, sultân ² buyurđı; birkaç muğannîler oğlıyla ‘işret ü ‘ayşa meşgûl oldılar ³ tâ ki ol nesne anuñ hâtırında kalmadı, gitdi. Bir gün yine taşra ⁴ çıkmak istedi pes atasından yine destür oldu taşra çıkdı yine. ⁵ Nâgâh bir yigit görđi: gövdesi kamu bârit olmuş, şaru şular ⁶ açar, beñzi şararmış, gözler çukur olmuş, beli bükülmüş, boyun egüp yol ⁷ üstinde gözi yaşı açar, iñiler ve dirliginden şikâyet eyler. Pes oğlan ⁸ eyitdi: “Bu dağı n’olmuş?” eyitdiler: “Şayrudur ve renclüdür, şöyle oldu” ⁹ didiler. Oğlan eyitdi: “Digil yigitler şöyle mi olur şayru ve renclü olıcağ ¹⁰ böyle olur?” didiler. Eyitdi: “Ne dirlikdür ol kim anuñ içinde bunuñ ¹¹ gibi hâl ola” pes bu aĥvâli atasına didiler, buyurđı, birkaç hüş çengiler ¹² ve rakķaşlar vardılar anuñla zevk ü şafâ eylediler ve ‘işret kıldılar ¹³ tâ ol nesne anuñ hâtırından gitdi. Bir gün yine taşra çıkmak ¹⁴ diledi, atasından destür aldılar, çıkdı, nâgâh bakdı görđi **(89b)** ¹ bir ölü geçer varalar. Oğlan eyitdi: “Bu dağı n’oldı?” eyitdiler ki: “Öldi” oğlan ²

eyitdi: “Kanda eyledürler bir yire eyledürler ki ayruḡ gelmez” eyitdi: “Ol yiri ³ baña gösterüñ” pes bakındı kendüsi vardı men‘ idemediler, birkaç kişi ⁴ bile vardılar. Oḡlan eyitdi: “Bu hāl yaluñuz bunuñ mıdur, yoksa ayruḡ ⁵ kişiye vāki‘ olur mı?” didi. Eyitdiler: “Bu hāl dükelimüz[e] olıcaḡdur” didiler. ⁶ Oḡlan eyitdi: “Ne hāşıl ol hōşlıḡdan kim anuñ soñı şöyle ola” ⁷ didi. Girü döndi pes bu ahvāli daḡı atasına didiler, ‘azīm melül oldı, ⁸ eyitdi: “Bu daḡı ol oḡlanlarum gibi ölişer” didi. Bu oḡlan daḡı eyitdi: ⁹ “Şimdiden ölüme yaraḡ eylemek gerek ve ol varacaḡ yiri ‘imāret ¹⁰ eylemek gerek.” didi daḡı dünyāy[ı] terk idüp dāyimā aḡlardı, atasın ¹¹ anasın terk idüp dāyim aḡlardı ve ol kişi ki çıḡmadı, bir eve girdi ¹² ḡapusın yapdı oturdı, eyitdi: “İlāhā! Sen nerde-y-iseñ ben[i] daḡı anda dut.” ¹³ ‘İkrime eydür: İlerü zamānda bir zālīm beg vardı. Bir muḡkem, laṡif, yüce ¹⁴ köşḡ yapdurdı ve içini taşını muraşşā‘ kıldurdı ve dürlü naḡḡaşlar (90a) ¹ birle müzeyyen kırup ki bezedi; şöyle kim hiç kimsenüñ zühresi yoḡıdı ² ki aña baḡaydı, anı depelerdi bir gün bir şāliḡ kişi geçerken aña bir kez uğurlayın ³ gözi kıyruḡıyla baḡdı, ol zālīm anı gördi, tutdılar getürdiler, ol ⁴ kişi eyitdi: “Yā Emīr Tengri‘den ḡorḡ bunca suçsuzları ne ḡaḡ yire depeledüñ, ⁵ yarın Tengri ḡazretinde ne cevāb vire-sen?” didi. Ol zālīm anuñ ⁶ sözine i‘tibār eylemedi, pes ol kişi külli mālını virdi, kendü ⁷ ḡalāş eyledi, vardı bir ḡalvet yirde ḡaḡ Ta‘ālā kılluḡına meşḡül ⁸ oldı. Bir gün ḡaḡ Ta‘ālā emri birle ‘Azrāīl yire indi ādem şeklinde, ⁹ ol köşḡe ḡoḡ naḡar eyledi, ol zālīmüñ kılları anı gördiler, ¹⁰ geldiler ki dutalar, her birine birer kez baḡdı anlar daḡı öldiler, pes ol zālīm ¹¹ ol ahvāli gördi birkaç yaraḡlı daḡı kıllar viribidi, geldiler ‘Azrāīl‘i ¹² tutalar. Anlara dutalar, anlara daḡı birer kez baḡdı, ḡamusı yüz yire düşüp ¹³ öldiler. Ol zālīm ol vuranları daḡı gördi, birkaç bahādurlar gönderdi ¹⁴ ḡuḡallu atlu ‘Azrāīl‘e yaḡın vardılar, ol beg ilerü vardı eydür: “Ne kişi-sen ki (90b) ¹ elüñde kıliḡ ve süñü yoḡ ve hiç bilüñde yaraḡ yoḡ bunca kişileri ² helāk eyledüñ?” ‘Azrāīl eyitdi: “Beni bilmedüñ mi? Ben cān alıcıyam, geldüm ki ³ senüñ cānuñ işbu arada alam, ayruḡ daḡı ol köşḡügezüñe ki çıḡmaya-sen” ⁴ didi pes cānına heybet düşdi, eyitdi: “Baña yardım, mühlet vir, vaşıyyet ⁵ kılayın ve ölüm yaraḡın ideyin” ‘Azrāīl eyitdi: “Bunca uzun ‘ömr içinde ⁶ yaraḡ kılmaduñ, şimdiden girü ne ḡadar yaraḡ kıla-sen?” didi. Ol ⁷ arada cānını aldı, pes ol şāliḡa geldi didi ki: “İy Tengri ⁸ dostı, geldüm ki cānuñ alam

seni dostuña kavuşduram” eyitdi: “Baña ⁹ biraz mühlet vir, eve varayım kavmlarumla vaşiyet kılayın.” hâtifden ¹⁰ āvāz geldi ki “varsun” diyü çün mühlet oldı ki evine vara ¹¹ girü döndi geldi, eyitdi: “Yā Melekü’l-mevt cānumı kabz eyleye, eve varmadum ¹² ki nāgāh ‘avrat oğlan üstüme üşeler, ben dağı eglenem ve sen dağı ¹³ muntaşır ola-sen” didi. Hāğ buyruğı yirine gelsün, anlara varmağdan ¹⁴ ol bākī dosta varmağ yigrekdür, “bismillāh” didi. Kıbleye karşı cān **(91a)** ¹ Hāğğ’a teslīm kıldı vallāhu ‘ālem. *Bābu sekerāti’l-mevti ve merāretihi.* ² Bu bāb ölüm esrikleyin ve dağı ölüm acısın bildirür. Enes bin Mālik -rağıya’l-lāhu ‘anh- ³ eydür: Ol vaqtın kim Resül hāzreti -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- cān ⁴ nez’inde idi. Cebrā’īl -‘aleyhi’s-selām- geldi başı katında oturdı ve bizi ⁵ görmek istedüñ, eyitdi: “Yā ağı Cebrā’īl! Sen benüm şādıkum-sen ve dostum-sen, ⁶ beni işbu hālde gördüñ yüzüñ döndürdüñ” pes Cebrā’īl eyitdi: ⁷ “Belī, sen benüm dostum-sen hāşa-kim senden yüzüm dönderem ammā ben cān acığı ⁸ nicedügin bilürem ve illā döymezem ki senüñ mübārek yüzüñe bakabilem pes ⁹ bu sebebden ötürüdür Tengri çün ma’zür dutğıl yā Resüle’l-lāh!” didi, ¹⁰ ağladı. Ebā Meysir -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyğamber -şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ¹¹ eyitdi: “Ölüm acısından dünyāda bir qadri olaydı gökdeki ve yirdeki ¹² mağlūğ kamu cān virelerdi ve dağı kıyāmet güninde yetmiş dürlü ¹³ qorqu vardur ki azacuğı iki ölüm qorqusıncadur. Vehebi’bn-i Münebbih ¹⁴ eydür, ‘İsā -‘aleyhi’s-selām- bir gün anasına eyitdi: “Yā ana! Ben İncil’de **(91b)** ¹ bildüm ki dünyā cümle fānī olur, bunda kimse bākī kalmaz, varalum ol ² bākī sarāy-çün yarağ eyleyelüm, ikisi tırdı, Lübnān tağına çıkdılar, ³ ‘ibādete meşğül oldılar, gündüz oruç tutup gice yarpağ yirlerdi ⁴ yā ot yirlerdi ve yağmur şuyın içerlerdi, çok zamān anda ⁵ kaldılar, bir gün ‘İsā peyğamber -‘aleyhi’s-selām- ot kökin yimege gitdi, ⁶ ol demde cān alıcı Meryem’üñ katına girdi, gördi mihrābda oturmuş ⁷ tesbīh oğur, eyitdi: “Esselāmü ‘aleyke iy gündüz oruç tıtuıcı ve gice irteye ⁸ degin namāz kılıcı, pes Meryem’üñ ögi gitdi çün ‘ağlı girü geldi” eyitdi: ⁹ “Yā Tengri qulı ne kiş-i-sen kim seni göreliden berü süñügüm bağı şeşildi, ¹⁰ tenüm ürperdi, ‘ağlum şaşdı, beñzüm şarardı ve cānum ditredi, pes ¹¹ cān alıcı eyitdi: “Ben ol kişiyüm ki anayı oğlından ve oğlı anadan ¹² ayırurum, ne oğlancuqları esirgerem küçücük diyü, ne qocacuculara şeşā’t ¹³ iderem za’if diyü ve hiçkimseden qorqmazam ve niçe sarāyları harāb ¹⁴

eylerem ve sinleri ma'mūr kıloram ve niçe qardaşları ve yārenleri biri **(92a)**¹ birinden ayıruram” pes Meryem eyitdi: “Baña biraz mühlet virür mi-sen tā ki² ol gönlüm yemişi ve gözüm nūri ve baqrum pāresi ‘Īsā gelince?” ‘Azrāīl³ eyitdi: “Yā Meryem! Vallāh ben bir qarıncañ cānını almazam Tengri’den emr olmayınca,⁴ imdi Tengri emri şöyledür: “İşbu sāt cānuñ alam hiç mühlet⁵ yoqdur” pes Meryem cān Hāqk’a teslīm kıldı çün ‘Īsā -‘aleyhi’s-selām-⁶ dün yarusında geldi, gördi ki anası yatur, şandı ki farīza⁷ yirine getürdi dağı yatdı pes ‘Īsā ol ot kökin qodu ki anası⁸ tıracaq yiye pes ‘Īsā gördi ki uyanmaz dağı ilerü geldi edeble⁹ eyitdi: “Yā ana! Gice oldı, oruç tıtanlar ta‘ām yidiler ve ‘ibādet¹⁰ kılanlar Tengri qulluqına tırdılar saña ne oldı ki uyquda qalduñ?”¹¹ pes girü kendüye geldi eyitdi: “Her uyqunuñ tatluluğı vardur” didi,¹² dınmadı kendü dağı ta‘ām yimeyüp namāza meşgūl oldı, dünüñ¹³ bir baqşı qaldı girü ilerü geldi edeble ve tatlu dille eyitdi: “Yā ana!¹⁴ Dünüñ yarusı geçdi oruç tıtanlar ta‘ām yidiler, tā‘at eyleyenler **(92b)**¹ ‘ibādete meşgūl oldılar, çün şabāh oldı gördi ki uyanmaz,² ‘Īsā girü geldi yüzün yüzine urdı, elin aqzına qoydı, eyitdi:³ “İy ana! Gice geçdi, irted oldı ve dağı uyanmaz mı-sen? Tır yuqaru,⁴ namāz kııl” didi. Böyle diyicek gökde ferīsteler aqlaşdılar, ol taqdağı⁵ cānavarlar qamusı geldiler Meryem’ün yöresine cem‘ oldılar, Meryem-çün⁶ yas tıtdılar, aqlaşdılar tā ol cānavarlar aqlaşmayınca bilmedi ki anası⁷ ölmışdür. Çün ‘Īsā -‘aleyhi’s-selām- gördi kim anası Tengri rahmetine⁸ ulaşmış, aqlamağa baqladı ve anası için gāyet melūl oldı.⁹ Hāq Ta‘ālā vaqy kıldı: “Yā ‘Īsā! Yuqaru baq” didi, yuqaru baqdı¹⁰ gördi ki gökler qapusı açılmış, uçmaqda hūrīler gelür ki¹¹ hergiz hisāb yoq, her biri bir nesne getürmiş gelürler. Pes yine vaqy¹² geldi ki: “Yā ‘Īsā! Sen anañı bize qo, biz anuñ qaydın yapdururuz, dünyā¹³ sarāyında bir sāt bizden ayru olmadı şimdiki hālde biz anı¹⁴ saña mı qoruz” didi. Pes ‘Īsā -‘aleyhi’s-selām- ol taqdan indi, **(93a)**¹ bir köye uqradı, aqlayup ol köy qavmına eyitdi: “Anam öldi,² gelüñ baña yardım eyleñ ki anam size dağı misāfirdi” didi. Ol qavm³ eyitdi: “Ne kışı-sen kim senüñ firāquñ bizi göyündürdi?” ‘Īsā eyitdi:⁴ “Ben Tengri’nüñ bir kemīne qulıyam, beni peygamber kıldı ve baña İncīl kıtābın⁵ viribidi. İmdi gelüñ birqac ‘avratlar birle baña yardım eyleñ, anamı⁶ siz kefenleñ ve ben sinin qazayın, haqqına qoyayum” didi. Ol qavm eyitdi:⁷ “Bu taq tolu yılanlar ve çıyanlardur ve cānavarlardur, qamu uş üç yüz yıl⁸ olısar ol ejdehālardan ve ol yırtıcı cānavarlardan

ötürü biz bu tağa ⁹ çıktığımız yokdur, korğaruz ve korku yirdür, uş kefen dahı hācet ¹⁰ neyse sen al” virdiler ‘İsā melül guşşalu, bunlardan nesne almadı, ¹¹ döndi girü ol tağa çıktı, gördi anası katında iki gökçek ¹² ve laṭif koçulu yigitler тұrur, bu dünyā ādemine beñzemez ammā gāzā ṭonın ¹³ giyürler, pes ilerü gelüp ‘İsā peygambere selām virdiler, Hāḡ Ta‘ālā ¹⁴ ḡazretinden selām kıldılar, eyitdiler: “Yā ‘İsā! Ben Cebrā‘īl ve bu Mīkāīl’dür, (93b) ¹ Hāḡ Ta‘ālā emri-y-ile saña ‘azāya ve yardıma geldük” didi pes ‘İsā ² -‘aleyhi’s-selām- anları görüp guşşası gitdi. Cebrā‘īl eyitdi: “Uş ³ uçmağdan ḡulle getürdüm kefen yirine geysün” didi, pes ḡūrīler ⁴ Meryem’i kefenlediler. Cebrā‘īl -‘aleyhi’s-selām- bir ḡayaya işaret eyledi, ⁵ sin gibi oldu, andan Meryem’ün namāzın kıldılar, gökdeki ferīşteler ⁶ dahı girü göge çıkdılar, ‘İsā anda ḡaldı, eyitdi: “İlāhī! Saña ma‘lūmdur ⁷ ki anam öldi, ben ḡāzır degüldüm ammā sen hemīşe ḡāzır ve nāzır-sen ⁸ ve hem ḡādir-sen ki baña destūr vire-sen, anamla söylešem, görem diyü ve ⁹ ‘özrüm dileyem” pes Hāḡ Ta‘ālā ‘İsā’ya vahy kıldı: “Vargıl” diyü pes ¹⁰ ‘İsā ağlayu anasınıñ sinine geldi. Eyitdi: “Esselāmu ‘aleyke yā ana, ¹¹ dilerem ki baña cevāb vire-sen ve benüm suçumu ma‘zūr ṭuta-sen” ün ¹² geldi ki: “Esselāmu ‘aleyke yā iki gözüm nūrı, ‘İsā beni niçün ¹³ uçmağdan ḡıkarduñ?” eyitdi: “Yā ana ölümüñ niçe oldu ve Tengri ¹⁴ ḡazretine varduñ mı?” Meryem eyitdi: “İy benüm gözüm nūrı, ölümüm āsān oldu (94a) ¹ ve Tengri ḡazretine dürlü dürlü ‘izzetler buldum, ḡalabum rāzı oldu ² ammā ol Tengri ḡaḡ-çün ki seni ḡaḡ peygamber viribidi, ölüm acısı ³ dahı boğazumdan gitmedi, ayruḡ söylemedi pes ‘İsā -‘aleyhi’s-selām- gāzāyı ⁴ tamām eyledi ve anı Tengri’ye işmarladı İbn-i ‘Abbās eydür, ḡavārīleri ⁵ ‘İsā peygambere didiler ki: “Yā Rūhu’llāh! Bizi Yaḡyā peygamberün sinine ilet ki ⁶ müştāḡ olduḡ anı görmege, diri eyle görelüm” didiler çün ⁷ ‘İsā birle ol sin üstine geldiler, ‘İsā vardı eyitdi: ⁸ “**Ḳum bi iznillāh Yaḡyā**” didi. Hāḡ Ta‘ālā emri-y-ile Yaḡyā тұru geldi, ⁹ başınuñ yarusı apaḡ olmuş. ‘İsā şordı ki: “Yā Yaḡyā! Sen öldüğüñ ¹⁰ vaḡtın saçuñ ḡapḡara idi, şimdi ağ olmuş.” Yaḡyā eyitdi: “Yā Rūhu’llāh! ¹¹ Çün ḡulağuma ün geldi ki dir: “Tengri emri birle şandum ki ḡiyāmet ¹² ḡopdı, ol ḡorḡudan saçum ağardı” ‘İsā peygamber eyitdi: “Yā Yaḡyā! ¹³ Diler mi-sen kim girü dünyāya gele-sen” didi. “Tengri’den dileyeyüm” eyitdi: ¹⁴ “Dilemezem yā Rūhu’llāh, zīrā öleliden berü henüz ölüm acısı boğazumdan (94b) ¹

gitmedi” dedi. ‘İsā eyitdi: “Yā havvārīnler, dün gün Tengri’den dileñ ² ölüm acısın size geñez ola vallāhu ‘ālemü bi’ş-şavāb”. **Bābu zikri’l-mevti**. ³ Bu bāb ölüm añmağı bildürür. Peyğamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ol vaqt ki ⁴ Mu‘āz-ı Cebel’i Yemen’e veribidi, bir gūñlik yol kaldı Peyğamber gönderü ⁵ çıkdı dönesi vaqt itdi saña vaşiyet kıloram ki: “Tengri’den qorqasın; ⁶ kimünle ki qavl kıla-sen yirine getüre-sen, kimseye hāñlık kılmaya-sen, ⁷ qonşını incitmeye-sen, yetimlere şefā‘at kıla-sen, garībleri ve za‘īfleri ⁸ esirgeye-sen, hālāyıka eyü söyleye-sen ve müsülmānlara uğrasañ ⁹ selām öñdin vire-sen ve ‘ameli riyāsuz kıla-sen ve uzun endişe ¹⁰ kılmaya-sen ve hışmuñ yuda-sen ve imānuñ üzere kıyım ola-sen ¹¹ ve Qur‘ān’a şıdkuñ öküş ola ve āhireti sive-sen ve dünyāyı katı ¹² düşmān bile-sen ve müsülmānlara sögmeye-sen ve yalana inanmaya-sen ve ¹³ günāhdan sakına-sen, her hālde Tengri’yi hāzır göre-sen, her günāhuñı ¹⁴ uğurlayın ve aşikāre tevbe eyleye-sen. Yā Mu‘āz, nekim nefsüme şanursam saña **(95a)** ¹ dağı anı şanuram. Yā Mu‘āz, zinhār benüm vaşiyetüm key şaklağıl ve sehl dutmağıl. Mu‘āz ² eydür: Çün Resül hazreti girü geldi ben dağı Yemen’e vardum on iki yıl, ³ yıl anda muqīm oldum. Bir gice düşümde gördüm ki baña eyitdiler: “Yā Mu‘āz! Niçün ⁴ yatur-sen kim?” Resül hazreti dünyādan naql itdi: “Belifleyü ⁵ tırdum” eyitdüm ki: “**E‘ūzubillāh mineşşeytānirracim**” didüm. Arudurdum, abdest ⁶ aldum, irteye degin namāz kıldum ve yarındası gice girü gördüm, eyitdiler ki: “Yā Mu‘āz! ⁷ Ne uyur-sen kim?” Tengri Peyğamberi dünyādan naql eyledi dağı didiler ki: ⁸ “Bu düş şeytāni degüldür” didiler, pes Mu‘āz tıru geldi, feryād idüp ⁹ ağladı çün şabāh oldı. Yemen kavımı cem‘ oldılar, didiler ki: “Yā Mu‘āz! ¹⁰ Saña geldi, eyitdi: “Düş gördüm Muşhaf getürüñ fāl tutayım” ¹¹ çün Muşhaf getürdiler, fāl açdı, fālında bu çıkdı ki: “**İnneke ¹² meyyitün veinnehüm meyyitün**”¹³⁶ ya‘ni sen öldüñ bunlar dağı öliserlerdür, ¹³ çağırdı, düşdi uşşı gitdi çün oy geldi, tırdı girü ¹⁴ fāl açdı, bu kez bu āyet geldi ki: “**Eyne mā tekūnū yüdrikkümü’l-mevtü (95b)** ¹ **velev küntüm fıbürücün müşeyyedetin**”¹³⁷ Her kıanda olur-sen ölüm saña ² gelür, eger berk hışār içinde dağı olursañ girü çağırıp uşşı ³ gitdi çün uşşı başına geldi. Girü fāl açdı girü bu āyet geldi ki: ⁴ “**Ve mā**

¹³⁶ Zümer 39/30.

¹³⁷ Nisa 04/78.

Muḥammedün illā Resūlün ḳad ḫalet min ḳablihi’r-rusūl.¹³⁸ Ya’ni Muḥammed degüldür illā Peyğamber bundan⁵ öñdenki nebiler dükeli öldiler yā depelendiler. Çün Mu’āz bunı işitdi⁶ gördi, ağladı, zārılık kıldı ki: “Vā Muḥammedā” diyü döndi Yemen ḳavmına eyitdi: ⁷ “Eger gördüğüm gerçek ise bayıḳdur ki miskīnler ve za’īfler helāk⁸ olısar, girü dükelimüz çobansız ḳoyun gibi olısaruz” didi. Medīne’den⁹ yaña göñeldi. “Vā Muḥammedā” diyü ağlardı. Yemen ḳavmı ... gönderdiler¹⁰ daḫı ağlaşup eyitdiler: “Resūl dünyādan gitdügi bize mūşibet oldı¹¹ ki sen bizüm aramızdan çıḳduñ” didiler, ağlaşu ayrıldılar. Mu’āz¹² gice gündüz ne ḳadar kim giderdi ve Muḥammed diyü zārī kıldı¹³ çün Medīne’ye yaḳın geldi, ün geldi ki: “***Küllü nefsin zāiḳatü’l-mevt***”¹⁴ ya’ni her nefis ölüm göriserdür. Mu’āz geldi, gördi ādem (96a)¹ ünüdü, biraz ilerü yürüdü, gördi bir kişi şordı ki ne kişi-sen?” eyitdi: ² “Peyğamber yārenlerindenüm, adum ‘Abdü’l-Melik’dür.” Mu’āz eyitdi: “Tengri Resūlinden³ ḫaber ne didi?” ‘Abdü’l-Melik eyitdi: “Dünyādan naḳl eyledi” didi. Mu’āz⁴ yine āḫ idüp uşşı gitdi. ‘Abdü’l-Melik eyitdi: “Yā Mu’āz ḫaḳdur ne⁵ iderseñ” çün Mu’āzuñ ‘aḳlı girü geldi. ‘Abdü’l-Melik Ebū Bekr bitisin⁶ şunıvirdi, gördi ki Resūl’ün mübārek mühri üstinde, aldı⁷ yüzine sürdü, ikisi bile Medīne’ye geldiler şabāḫ vaḳtiydi, Bilāl⁸ “Allāhu Ekber” diyüp bañlamağa başladı. Selmān-ı Fārīsī, Bilāl’ün ḳatında⁹ tururdu, eyitdi: “Yā Bilāl; key, ḳatı çağır ki şaḫābeler ḳamu işideler”¹⁰ çün Bilāl “***Eşhedü enne Muḥammedü’r-resūlü’l-lāḫ***” diyicek Mu’āz işitdi, uşşı¹¹ gitdi çün Bilāl bañ tamām itdi, aşığa indi, andan Mu’āz¹² ilerü vardı, eyitdi: “***Esselāmu ‘aleyke*** yā Bilāl” ‘aleyke alup eyitdi: ¹³ “Yā Mu’āz, Resūl saña selām kıldı.” Mu’āz bir kez āḫ çağırdu ki kendüden¹⁴ gitdi, çün kendüye geldi eyitdi: “Yā Bilāl, Resūl’ün mübārek (96b)¹ türbesin baña göster daḫı ol āḫiret ḫātünü ‘Āyşe anamuzuñ² evin göster” didi. Pes Bilāl Mu’āz’ı Resūl’ün ḳabrine iletdi, ziyāret³ kıldı, ḳocdı ve ağladı, uşşı gitdi çün uşşı geldi, andan⁴ ‘Āyşe anamız evine geldi ağlayu, edeble “***esselāmu ‘aleyke***” yā Tengri⁵ Peyğamberinün ḳavmı” didi. ‘Āişe’nün ḳaravaşı çıḳa geldi, eyitdi: ⁶ “Ne kişi-sen?” Mu’āz eyitdi: “Muḥammed Muştafa’nuñ ḫādimi Mu’āz’am” didi, ağladı. ⁷ Pes Reyḫān’a eyitdi: “Tengri saña rahmet kılsun ‘Āişe, Fāḫıma⁸ evine vardı” didi, pes andan Fāḫıma ivine geldi, edeble

¹³⁸ Ali İmran 03/144.

eyitdi: ⁹ “Esselāmu ‘aleyke ve rahmetullāh” didi. Fāṭıma -raḍıya’l-lāhu ‘anhā- iſitdi, ¹⁰ bildi “gelen atamuñ dostı Mu‘āz’dur” didi, destūr aldı Mu‘āz ¹¹ çün içerü girdi. ‘Āyşe -raḍ- Fāṭıma’ya -raḍ- eyitdi: “Mu‘āz, ¹² atam saña selām eyledi” didi. Ağlaşdılar andan çıkdı Ebū Bekr Şıddık evine ¹³ geldi, selām virđi, Ebū Bekr selāmın aldı, ağlaşdılar andan ¹⁴ ‘Ömer evine vardı, şahābeler cem‘ olup ağlaşdılar, ſanki Resül (97a) ¹ hāzreti dünyādan ol gün naḳl itdi, ol ki Tengri Resüliydi ² dünyādan naḳl eyledi, ma‘lūmdur ki biz daḫı bunda ḳalacaḳ degülüz ammā ³ vaḳtı gelmedin yaraḡ eylemek gerek. Vehebi’bn-i Münebbih eydür: İbrāhīm peygamber ⁴ -‘aleyhi’s-selām- bir yazıda geçerdi, bir laṭıf çemene uğradı, eyitdi: ⁵ “Bunda söylesem abdest alsam namāz ḳılaydum” didi. Tengri Ta‘ālā ⁶ bir aḳ yılan viribidi, geldi İbrāhīm’e eyitdi: “Esselām ‘aleyke yā İbrāhīm” ⁷ selāmın aldı. Yılan eyitdi: “Haḳ Ta‘ālā beni saña viribidi” diyüp ⁸ kuyruḡın yire vurdı, bir ſu çıkdı. Eyitdi: “İſde ſudur, abdest ⁹ al” didi. “Namāz ḳıl” didi ve “ſükr ḳılup ſenā eyle” didi. Girü ḡayb oldı, ¹⁰ pes İbrāhīm -‘aleyhi’s-selām- abdest alup namāz ḳıldı ve ſükr ḳılup ¹¹ ſam iline göneldi. Kendü nefesine eyitdi: “Benden ‘azīz ne ola?” didi. ¹² Haḳ Ta‘ālā’dan ḫıṭāb geldi ki: “Muḫammed senden ‘azīzdür benüm ḳatında ¹³ ammā senden zāhid isterseñ Lübnān Ṭaḡı’na var ki göre-sen” didi, ¹⁴ pes İbrāhīm -‘aleyhi’s-selām- Lübnān Ṭaḡı’na çıkdı. Gördi ki bir kiſi (97b) ¹ biſ yüz arſun boyı var, Tengri’ye ‘ibādet eyler, İbrāhīm anı ² görüp key ‘acebledi, ilerü vardı selām virđi, eyitdi: “Ne kiſi-sen?” eyitdi: ³ “Nūḫ peygamber oḡlanlarındanum” ol daḫı ſordı ki: “Sen ne kiſi-sen?” ⁴ eyitdi: “Bir kiſiyem” eyitdi: “Saña ḳonaḳ geldüm” eyitdi: “Şükr Allāh[a] ki ṭa‘ām ⁵ ve ḳatında baña ḳonaḳ daḫı viribidi” İbrāhīm eyitdi: “Ḳaç günde bir ṭa‘ām ⁶ yir-sen?” “Ṭoḳsan günde bir kez ṭa‘ām yirüm” didi. Elin getürdi du‘ā ⁷ diledi, eyitdi: “Ḳonaḡuma daḫı ṭa‘ām viribi” didi. İbrāhīm eydür: Gördüm ⁸ gökden bir ayaklu ſını geldi; zebercedden örtüsü daḫı zümrüden, ⁹ dāiresi cevāhirden, ayakları kızıl yāḳūtdan, içinde dört girde ¹⁰ ve bir ṭabaḳdaḡı dürr ü cevāhirdendür. İçi tolu uçmaḳ yimiſleri ¹¹ daḫı üç üsküre vardı; birinde bal, birinde ḫardal ve birinde ¹² sirke vardı, pes İbrāhīm ol zāhid birle ṭa‘ām yidiler ve ſarab ¹³ var-ıdı içdiler, ſükr-i ‘azīm ḳıldılar. İbrāhīm eyitdi: “Yā ſeyḫ! Ṭa‘āmuñ ¹⁴ begler ḫvānına beñzer ve maḳamuñ ḳandadır? Baña

göster.” ol zāhid (98a) ¹ eyitdi: “Maḳāmum işbu şu dibindedür, bu şu ‘azīm dirgidür. Senüñ ² elüñden gelmez ki bu şuya gire-sen, şöyle bil kim benüm dedem Nūḫ peygamber ³ -‘aleyhi’s-selām- gemi tahtasın yunarken baltası şuya düşdi, biñ ⁴ yıl isteyüp bulamadılar. İşbu taḡuñ dibinde bir mağara vardur, ⁵ anuñ içinde bir ejdeha vardur, aḡzı mağaraya beñzer her bir diş bir ⁶ mermer direge beñzer, gözleri od gibi yanar, biş yüz arşun uzunlığıdur, ⁷ aña gücüñ yeterse yakın varup baḳa-sen, kaçmaya-sen, benümle şavaşda ⁸ yürüyü bile gele-sen.” İbrāhīm peygamber eyitdi: “Göster göreyüm pes ol ⁹ zāhid vardı bile ırakdan gösterdi. Ol ejdehā tıydı ¹⁰ ki ādem gelür, diledi ki kazğura İbrāhīm peygamber anı görüp ‘azīm ¹¹ korḳdı pes ol zāhid ilerü gelüp eyitdi: “Sākin ol, yoksa ¹² işbu ‘aşāmla bir ḍarb ururam” ol ejdeha eyitdi: “İy Tengri ¹³ dōsti! Kerem eyle, girü dön” didi çünki döndiler İbrāhīm aldı ol ¹⁴ deñize girdiler, yürüyü geçdiler. Ol zāhid İbrāhīmüñ elin aldı, ol (98b) ¹ maḳāmına girdi. İbrāhīm gördi ki bir eski yarım çanaḳ ve bir eski ḥaşır ² ve bir kuru ‘aşā pes İbrāhīm şordı ki: “Bu eski ḥaşır ve bu şınuḳ ³ çanaḳ ve bu ‘aşā nedür?” ol zāhid eyitdi ki: “Bu çanaḡıla ḡusl vācib ⁴ olıcaḳ başuma şu koyaram ve bu ḥaşır üstinde dün namāzın kıluram, ⁵ kaçan göñlüm yimiş dilese bu ‘aşāyı şol taşa dikerüm, biter, budaḳlanur ⁶ ve yapraḳlanur, dürlü dürlü yimişler virür. Tengri emriyle yirüm şükr-i ‘azīm ⁷ kıluram” pes İbrāhīm eyitdi: “Ben daḡı göreyüm” didi. Ol zāhid, ol ⁸ ‘aşāyı taşa vurdı, bitdi, budaḳlandı, dört şāḡ oldu, ⁹ yapraḳlandı, çiçeklendi, yimiş virdi, bir budaḡında nar ve bir budaḡında ¹⁰ incir ve bir budaḡında üzüm bitdi. Her birinden yidiler, toydılar, pes ¹¹ İbrāhīm eyitdi: “Zīhi ‘aceb nesne” didi. Zāhid eyitdi: “Bundan daḡı ¹² ‘aceb göstereyüm” didi, İbrāhīmüñ elin alup bir mağaraya girdiler. ¹³ İbrāhīm gördi ki; bir kıızıl altun taht, ayakları gümüşden, üstinde ¹⁴ kat kat döşekler döşemiş, üstinde bir laṭif taze yigit yatur, (99a) ¹ dürlü dürlü muraşşā‘lar giymiş ve bir kıymetlü güherlü tac başında ve bir ² çini tahta başı ucında tırur üzerinde yazılmış İbrāhīm nazar ³ idüp gördi kim eyitmiş: Ben bir ulu pādişāhdum, leşkerüm cihānı ⁴ tutmuşdı ve niçe büyük şehirler yapdum ve yaḳdum ve yaḳdum ve aldum, ⁵ büyük pādişāhuñ kıızın aldum ve ḳaravaşlardan artuḳ büyük ‘avratum vardı, ⁶ ‘āḳıbetü’l-emr ecel irdi, ölüm geldi, her kim bunda gele beni göre ⁷ ve benden ‘ibret ala yā bu dünyāya bu ‘ömre yā bu māla ‘izzet olmaya, ⁸ tā ki soñra buncılayın peşimān

olmaya. Andan İbrāhīm eyitdi: “Dilerüm ⁹ ki du‘ā kıla-sen, Hāḡ Ta‘ālā bunu yarlıgaya.” ol zāhid eyitdi: “Uş ¹⁰ kırk yıldur ki du‘ā kıluram Tengri’den bir hācet dilerüm” ol zāhide ¹¹ eyitdi İbrāhīm ki hācetüñ nedür?” ol zāhid eyitdi: “Hācetüm oldur ¹² ki İbrāhīm peygamberi görem” eyitdi: “Hīç daḡı gördüñ mi ve bilür mi-sen?” ¹³ ol zāhid eyitdi: “Bir gün deñiz kenarında giderdüm, gördüm bir laṡif ¹⁴ hūb oḡlan, iki bölük saçı var, çağırur, ağlar, eydür ki: “İlāhā! N’ola **(99b)** ¹ sevgilü dōstlaruñdan birisi baña göstereñ” didi. Uş şimdi ² kırk yıl oldı, Tengri hāşlarından bir velī baña eyitdi: “Ol ³ oḡlan İbrāhīmdi” didi. Ol vaḡtın berü ‘azīm müştāḡum anı görmege ⁴ pes İbrāhīm “uş benüm” didi. “İmdi du‘ā kııl ki ben daḡı İsmā‘il’e giderüm” ⁵ didi, pes ol zāhid İbrāhīm birle ḡoca ḡoca görışdiler, görışmek ⁶ ol demden berü ḡalmışdur, pes İbrāhīm eyitdi: “İmdi du‘ā kııl, bu dem ⁷ İsmā‘il’le bulışayum” didi, pes du‘ā kııldı, Allāh ḡabül eyledi. Buyurdi, ⁸ yiri tutan ferışteler yirüñ ṡamarın çektiler tā İbrāhīm İsmā‘il ünin ⁹ işitdi, İsmā‘il daḡı atasınuñ ünin işitdi, pes atasına ḡarşu ¹⁰ geldi, ṡarfetü’l-‘ayn içinde Hāḡ Ta‘ālā emri birle birbirine ḡoşdılar, ¹¹ şol ḡadar ağlaşdılar ki gözleri yaşından yir ışlandı vesselām. ¹² *Bābu ahiri’l-mevti.* Fuṡaylı’bn-i ‘Iyāz eydür: Tengri Ta‘ālā ¹³ vaḡy eyledi, Muḡammed Muştafa’ya eyitdi: “Yā Muḡammed! Dilerem sen kim ne dilerseñ ¹⁴ işleye-sen ammā yarın anda şorisar-sen ve nice dilerseñ dirliḡi, ‘āḡıbet **(100a)** ¹ fenādan beḡāya varısar-sen. Fuṡayl eydür; bir gün Süleymān -‘aleyhi’s-selām- ² evine girdi gördi kim bir kişi ṡurur, eyitdi: “Ne kişi-sen ki benüm evüme ³ destürsuz girdüñ?” Eyitdi: “Baña destür Tengri’dendür” didi. Ayruḡ ⁴ kimesneden hācet degüldür, pes bildi kim ‘Azrāil’dür. Ḳorḡdı, beñzi ⁵ şarardı bozardı, ‘aşāsına ṡayanu turdı, ‘Azrāil cānın aldı. ⁶ Ḳıḡ gün kimse bilmedi ki diri midür yoḡsa ölü midür, ḡāl budur ki ⁷ diyüler Beytü’l-Muḡaddes’i ‘imāret eyleyü dururlardı. Eger bilinse Süleymān ⁸ öldüḡi ol ‘imāret yapılmazdı. Ebū’l-Fazl eydür: Dāvud peygamber ⁹ -‘aleyhi’s-selām- hafta[y]ı üç baḡş eylemişdi. İki gün ḡükm eylerdi ¹⁰ ḡalḡ içinde, iki gün ḡalvete girerdi ḡātünler ḡatına, iki gün ¹¹ daḡı bir miḡrāb eylemişdi yirden kırk arşun yuḡaru idi. Anda ¹² ḡıḡardı ‘ibādet eylerdi, bir gün nāḡāḡ miḡrābda-y-iken ‘Azrāil ¹³ geldi, Dāvud peygamber eyitdi: “Baña biraz mühlet vir aşāḡa yire inem.” ¹⁴ ‘Azrāil eyitdi: “Yā Dāvud! Rızḡuñ hep yidüñ nefesüñ daḡı dükendi” **(100b)** ¹ didi. Hemān miḡrābda-y-

iken cānın kabz itdi. İmdi bilmek gerek ² ki hīç yaratılmış olmadan bir nefes īmān yok pes ‘ākıl oldur ki ³ yarağın kıla, dünyāya ma‘zūr olmaya. Muḥammedi’bn-i ‘Abdullāh eydür: Bir gün ⁴ melekü’l-mevt Süleymān peygamber katına geldi, meger iki kişi oturlardı. ⁵ Melekü’l-mevt eyitdi: “Yā nebiyellāh! Hāḫ Ta‘ālā buyurdi ki bu iki kişinüñ ⁶ cānın al biri maşrıqda ve biri mağrıbdā iken, şimdi aḫşam vaqtında ⁷ uş bunlar senüñ katuñda turlar” didi daḫı gitdi, ol iki kişinüñ ⁸ birisi eyitdi: “Benüm bir köşede ölümüm var maşrıqdādur, va‘desi tamām oldı ⁹ pes yile buyurdi ki anı maşrıqda ilede. Biri daḫı eyitdi: “Yā nebiyellāh! ¹⁰ Benüm daḫı atam mağrıbdādur, gāyet müştākum görmege” didi. Süleymān peygamber yile ¹¹ buyurdi, birin maşrıqā ve birin mağrıba iletdi. ‘Azrāīl ol gice ¹² ikisinüñ cānın aldı. Şaḫīḫ-i Belḫī eydür, mü’min dört nesneden ¹³ gāyib olmaz: Biri Tengri’nüñ ‘ilminden gāyib olmaz, her kanda olsa ¹⁴ her ne iş ki ... kılsa Tengri Ta‘ālā bilür, bir daḫı rızkından gāyib olmaz **(101a)** ¹ tağda yabanda her ne yirde bulunsa aña deger, bir daḫı kazādan gāyib ² olmaz ne kadar ki kendüzin saqlarsa elbetde irişür, birisi daḫı ³ ölümden gāyib olmaz ne kadar ki çok yaşarsa elbetde bir gün ölür. ⁴ Şaḫīḫ-i Belḫī eyitdi: “Geçmiş nesneye zamānda fikr eyleme illā günāhuña, ⁵ zīrā dükeli nesne eskir günāh yeñilenür ve kimse[yi] melāmet eyleme illā kendü ⁶ nefsüñi zīrā ki saña ne gelürse nefsüñden gelür, daḫı gelesi ⁷ nesneye fikr eyleme illā ölüme fikr eyle, zīrā ki ölüm gelmegine hīç gümān ⁸ yoḫdur. Ka‘bü’l-Aḫbār eydür, çün Hāḫ Ta‘ālā ölümü yaratdı çoç ⁹ şüretinde buyurdi ki: “Yürüñüz!” İşbu feriştelere arasında, çok ¹⁰ gezdi, feriştelere daḫı anı gördiler, biñ yıl ‘aḫılları gitdi girü geldi, ¹¹ secdeye vardılar. Didiler ki: “İlāhā! Bu nedür?” Hıḫāb geldi ki: “Ölümdür.” Didiler ¹² ki: “Ölüm nedür, kimdür?” Eyitdi: “Dükeli maḫlūḫdur.” Girü eyitdiler: “İlāhā! Dünyāyı ¹³ niçün yaratduñ?” Hıḫāb geldi kim: “Ādemoğlanları sākin olmağı-çün.” ¹⁴ Didiler ki: “İlāhā! ‘Āḫıl kişiyeye ölüm ḫavāle ola, ol niçe dünyāya **(101b)** ¹ meşgül ola?” Hıḫāb geldi ki: “Uzun endişeler şanurlar ölümü ² unutdura tā ki bunlar dünyāya meşgül olup daḫı şörete ve şehvete ³ taleb ideler, dāyim nefsi hevāī olur.” Emīrū’l-mü’minin ‘Oşmān’uñ ⁴ -raḫıya’l-lāhu ‘anh- kaçan katında tamuyı añsalar ağlamazdı ve kıyāmet günün ⁵ añsalar ağlamazdı kaçan sin karañulığın añsalar ağlardı, şordılar ⁶ ki: “Yā ‘Oşmān nitedür ki tamu ve kıyāmet añıcaḫ ağlamaz-sen, sin karañulığın ⁷ añıcaḫ ağlar-sen?” Eyitdi: “Kıyāmet

gününde dükeli hālāyıklā bileyüm tāmuda ⁸ ölürsem bilem ammā karañusun içinde yaluñuz kalısaram andan korkup ⁹ ağlaram” didi. Kamusınlaruñ miftāhı İsrāfīl elindedür, kıyāmet ¹⁰ gününde açısar, eyidiser ki: “Her kim dünyā zindānında öldi-yise sin ¹¹ anuñ uçmağıdır ve her kim dünyā uçmağında öldiyse sin anuñ ¹² zindānidür belki tāmusıdır, her kim dünyā manşıbın terk itdiyse ahret ¹³ manşıbın buldı, halkuñ hayırlısı oldur ki dünyāyı terk eyledi ¹⁴ tā ki dünyā anı terk itmezden öñdin ve Tengri kendüden rāzı **(102a)** ¹ eyledi Tengri hazretine varmazdan öñ sinin ‘imāret kıldı ² içine girmezden öñ. Muhammedi’bn-i Hasan eydür: Bir gün Hasan-ı Başrı ³ mescid öñinde oturdı, gördi ki bir cenāze geçer, ardınca vardı ⁴ namāzın kıldı, gördi bir nā-resīde kızcugaz ağlar, Hasan’uñ özi ⁵ göyendi, dañlacak şabāh namāzın kıldı, mescidden çıkdı, gördi ⁶ ki ol kızcugaz ağlayu atası sinine gider. Hasan ardınca vardı, ol ⁷ sin katında gizlendi, diñledi kim göre ol kızcugaz niçe ağlar. ⁸ Başladı, eyitdi: “İy cānum baba! Dün ü gice saña çerāğ yandurdum, döşek ⁹ döşedüm ve yaşduğ yastadum ve ta‘ām yidürdüm ve şu içürdüm, bu gice ¹⁰ saña kim kullık eyledi?” Hasan işitdi, ağladı dañı ol kıza ¹¹ söyledi, eyitdi: “İy kız! Eyle ağlama” didi. Eyit ki: “Yā baba! Yüzüñi ¹² kıbleye qarşu yaturdum, ‘aceb girü eyle mi yatursen, yoksa ayruğ yaña mı ¹³ dönderdiler?” digil. Zīrā ‘ā[l]imler eydür: “Kaçan bir uluyı sine koyıcağ ¹⁴ andan evvel imān şoralar. ‘Aceb imān cevābın virdüñ mi yoksa **(102b)** ¹ virmedüñ mi?” digil. Ve bir niçesinüñ sinin giñ iderler ve bir niçesinüñ dār ² olur, “ ‘acabā sinüñ nice oldı?” digil. Her kişi kim sine koyarlar katı peşimān ³ olur, müzdi çok olursa dañı eydür: “Niçün dañı çok müzd ⁴ işlemedüm diyü günāh çok işledüm diyü, günāh çok işleyen dañı peşimān ⁵ olur ki niçün işledüm.” “Yā baba! ‘acabā kanķısından-sen?” digil. Haccāc bin ⁶ Esved eydür: Düşde gördüm ki öldüm, sine girdüm, sindeki kavm hep ⁷ uyurlar, ba‘zısı taht üzerinde ba‘zısı gül reyhān içinde. Didüm ⁸ ki: “Yā Rabb! Niçün dükelinüñ hāli berāber degül?” Hiṭāb geldi kim: “Yā Haccāc! ⁹ Bunda rāhat her kişinüñ ‘ameline göredür. *Hāzā suālū Münkerin ve ¹⁰ Nekirin fi’l-kabri*. Bu bāb Münker ve Nekir suālın bildürür sinde. ‘Abdullāh Zāhid ¹¹ eydür: Bir günde yedi kez sin iñiler hāl diliyle eydür ki: “İy ādemoğlanı ¹² ben yaluñuzlık eviyem Qur’ān okumağa saña iş ideyin, ben karañulık eviyem dün ¹³ namāzın kılmāğı saña çırağ ideyin, ben kara toprak eviyem eyü ‘amel sañadur şek ¹⁴

ideyin, ben yılan çıyan ağulu cānavarlar eviyem gözün yaşını saña tiryāk (103a) ¹ ideyüm, ben dervīşlik ve miskīnlik eviyem bayiken gücün yiterken kendüzüne ² azuk ideyin. Münker ve Nekīr sūāl idecek, yarım şehādet çok eyitgil ki bayılmaya-sen ³ ve cevāb virebile-sen Münker ve Nekīr sūālinün hikmeti oldur ki ol ⁴ vaqt ki Hāk Ta‘ālā ādemi yaratmak istedi, ferīştelere ta‘n itdiler ki: “İlāhā! Bunlar ⁵ fesād işler, kan dökerler anca dürlü” didilerdi, ol sebebden Hāk Ta‘ālā ⁶ ol iki ferīşte buyurur gelürler şorarlar: “Tengrūn kimdür?” Dir kim: “Allāh’dur.” ⁷ Dağı şorarlar: “Peygamberün kimdür?” Eydür: “Muḥammed’dür.” Bir dağı şoralar kim: “Dīnün ⁸ ne dīndür?” Eydür: “İslām.” Pes Tengri Ta‘ālā ḥiṭāb eyler: “Ol ferīştelere ⁹ kim ṭanuk oluñ, ol ferīştelere diye-sen ki bunlaruñ cānını aldum, mālını ¹⁰ ayruqlara virdüm, ‘avratların ayruğa virdüm, kulına qaravaşına ayruq ¹¹ kişiler mālīk oldı, ḥōş ve dost yārenlerinden ayırdum ve dünyā ¹² aydınlığından sin karañulığına getürdüm, beglikden yokşullığa bıraḳdum, galebeden ¹³ yalañuzlığa getürdüm, giñ yirden ṭar yire getürdüm ve dağı geldüñüz ¹⁴ yir altında sūāl dağı eyledüñüz, size ne ḥōş cevāb virdi. İmdi (103b) ¹ siz ṭanuk oluñ ki ben ol kişiye rahmet kıldum ve yarlıgadum. ²

Bābü’ş-şabr ‘ale’l-muşībeti. Bu bāb muşībetde şabr eylemeği bildürür. ³ Muḥammedi’bn-i Ğiyāz eydür: ‘Oşman’uñ bir oḡlancuğı vardı, öldi. ⁴ ‘Oşman ḳatı guşşalandı ammā evinde oturdı birkaç gün ṭaşra çıkmadı, ⁵ ‘ibādete meşḡul oldı. Bir gün Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: ⁶ “Yā ‘Oşman! Uçmağūn sekiz ḳapusu var, rāzı degül mi-sen kim her bir ⁷ ḳapunuñ ḳatına vara-sen, oḡluñı anda bula-sen kim elün ile uçmağa ⁸ göre.” Eyitdi: “Rāzıyam.” Peygamber eyitdi: “Her kim muşībete şabr eyleye ⁹ ol elbetde uçmağa gire.” Muḥammedi’bn-i Ğiyāz eydür, Mūsā peygamber ¹⁰ -‘aleyhi’s-F31bselām- bir gün Ṭur Dağı’nda eyitdi: “İlāhā! Ne yir senün ḥāzretüne ¹¹ yaḳındur?” Ḥiṭāb geldi ki: “Ḥāziretü’l-Ḳuds.” Eyitdi: “İlāhena! Yir ¹² senün ḥāzretüne yaḳındur.” Ḥiṭāb geldi ki: “Anda üç dürlü ṭāife ¹³ olur, bir ol ki bir kuluma bir belā viribiyem ol aña şabr eyleye dağı virdüğüm ¹⁴ ni‘mete şükr eyleye, bir dağı muşībetlere şabr eyleye ol maḳāmda (104a) ¹ anlar olalar. Ebū Ṭalḥa ol vaqt ki Peygamber -şallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ² geldügin işitdi pes Ebū Ṭalḥa Ümmi Seleme’ye ‘avratlığa diledi. Ümmi Seleme ³ eyitdi ki: “Ben Muḥammed’e imān getürdüm, benüm ḳalıñum kābinüm Muḥammed’e imān ⁴

götürmeñdür ve beni dileyen ĩmān getirse gerek. Ebū Țalħa anı iñen severdi, ⁵ ol ‘ışka müsülmān oldu, anı aldı. Andan bir oğlancuğı ⁶ oldu, iñen ‘azĳm severdi. Bir gün ol oğlancuğ sayru oldu, ⁷ ölüm vağtına geldi. Ümmi Seleme Ebū Țalħa’dan korđdı, anı Peyđamber ⁸ ĥazretine viribidi, ol oğlancuğ dağı öldi. Ümmi Seleme řuru geldi, ⁹ anı bir beze şardı, bir yirde gizledi. Işmarladı ki Ebū Țalħa’ya dimeyeler ¹⁰ dağı kendü ta‘ām yarağladı, ol dağı Resül şatından geldi, eyitdi: ¹¹ “Oğlancuğ nitedür, şanı?” Eyitdi: “şimdi biraz emindür.” Ebū Țalħa řād olup-idi. ¹² Ümmi Seleme’ye eyitdi: “Yā Țalħa! Emāneti issine degür söz ola mı ¹³ emānet issi bize ĥıřm eylemeye geç varduğı-çün.” Ebū Țalħa eyitdi: “Nice ¹⁴ emānetdür?” eyitdi: “Ol oğlancuğ bize emānetdi, Ĥađ Ta‘ālā řabz eyledi.” **(104b)** ¹ Ebū Țalħa eyitdi: “Dilek anuñdur, Ĥađ viridi girü aldı” didi. Vardı ² bu aĥvāli Peyđamber ĥazretine ‘arz eyledi. Resül -řallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ³ eyitdi: “řükr ol Tengri’ye ki benüm ümmetümde dağı řabbāre varmış” didi. ⁴ řahābe eyitdiler: “Yā Resüle’l-lāh! Ol niceydi?” Peyđamber -řallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁵ eyitdi: “Benī İsrāīl zamānında bir ‘avrat varıdı, iki oğlı varıdı. ⁶ Bir gün eri evine kiři okudı, şonuklık eyledi. Ol oğlancuğlar bir řu ⁷ kırañında oynardı nāgāh ol řuya düşdiler, öldiler. Ol oğlancuğları ⁸ şudan çıkarup anasına getürdiler pes anları alup gizledi, ⁹ ağlamadı, řabr eyledi, erine dağı eyitmedi kim ol şonağlar işidüp ¹⁰ melül olmasunlar diyü çün şonağları gitdiler. Eri şonukları ¹¹ gönderdi, evine geldi, eyitdi: “Şanı oğlancuğlar?” ‘Avrat eyitdi: “İçerü ¹² yaturlar.” Ol kiři ol oğlancuğları adlu adıyla kığırdı, her biri ¹³ segirdü ve taşra çıkđdılar. Ol ‘avrat serāřime oldu ki ‘acebledi, ¹⁴ eyitdi: “İy er! Bu oğlancuğlar ikisi dağı ölmişdi, řuya ĥarđ oldılar **(105a)** ¹ velĳkin Ĥađ Ta‘ālā kendü kereminden bunları yine diri kıldı. Bu bizüm ² şabrumuz berekātında” didi. *Bābu fađl-ı yevmi’l- cuma‘ati.* ³ Enes bin Mālik -rağıya’l-lāhu ‘anh- eydür, Peyđamber -řallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- ⁴ buyurur: “Cum‘a günü yigirmi dört sā‘atdur gicesiyle, her bir sā‘atda ⁵ Tengri Ta‘ālā altı yüz biñ kiři şamudan āzād ider.” Enes bin Mālik ⁶ rivāyet ider, Peyđamber’den -řallā’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem- eyitdi: “Tengri Ta‘ālā ⁷ ādĳne gicesi emr eyler feriştelere, gökler şapusın açarlar dağı raĥmet ferişteleri ⁸ yire inerler, her birinüñ elinde birer nürdan şabağ var içi řolu raĥmet. ⁹ Anı mü’mınler üzerine saçarlar, bir niçe mü’mın uyur ve bir niçesin ¹⁰ uyanuğ bulurlar dağı bir kezden secdeye varurlar. Eydürler ki: “İlāhā! ¹¹ Ĥazretüñe ma‘lumdur ki ba‘zısı uyanuğ Tengri’ye ‘ibādet

eyler ve ba'zısı ¹² gâflet içinde yaturlar, rahmetüñ bu yatanlara saçalum mı?" dirler. Hiṭāb ¹³ gelür kim: "Şaçuñ ol yatan mü'minlere kim benüm dergāhumda baḥillık ¹⁴ yokdur, 'izzetüm ḥaḳ-çün ol yatan mü'minleri daḥı ol tıran **(105b)** ¹ mü'minlere bağışladum ve ḳamusına rahmet idüp yarlıgadum." 'Abdullāh ² bin Muḥammed eydür: Māliki'bn-i Dinār zamānında iki mecūsi vardı, ³ ikisi daḥı ḳardaşlardı, oda ṭaparlardı, biri yetmiş yıl idi ki ⁴ oda ṭapardı ikisi daḥı. Bir gün ol kiçisi ulusına eyitdi: "İşbu ⁵ niçe zamāndur ki oda ṭaparuz, gel berü çok od yanduralum daḥı ⁶ içine girelüm eger bende göyündürmezse āḥiretde daḥı göyündürmez, ⁷ eger bende göyündürürse anda daḥı göyünedurur. Buña pes ṭapduğumuz ⁸ hiç fāyıdası yok." Vardılar çokluk od yaḳdılar, birisi barmağın ⁹ ol oda soḳdı fi'l-ḥāl göyündürdi pes ah itdiler. Eyitdiler: ¹⁰ "Gelüñ varalum bir ḥaḳ dīn isteyelüm" didiler. Ṭurdılar, Mālīk ¹¹ ḳatına geldiler, yolda ulu ḳardaş peşimān oldu, eyitdi: "Ben varmazam." ¹² Kiçisi eyitdi: "Gel varalum ki bu oddan bize hiç fāyıda yokdur." ¹³ Eyitdi: "İşbu ḥaddümden yitdüm oda ḳulluḳ eyledüm şimdi utanuram ¹⁴ yüz döndürmege." Ol kicisi ne ḳadar ki durişdi çāre idemedi. **(106a)** ¹ Ulusu girü döndi. Ol kicisi Mālīk ḳatına geldi gördi ² Mālīk va'z iderdi çünki tamām oldu yigit daḥı kendü ³ ḥālın 'arz eyledi, Mālīk'i müsülmān eyledi. Mālīk diledi kim ⁴ bu yigide cemā'atden nesne cem' ide. Yigit eyitdi: "Ben bu dünyelikden ⁵ ötürü gelmedüm" didi daḥı gitdi, geldi ol şehri içinde ⁶ bir virāneye ḳandı. Çün şabāḥ oldu evine vardı. 'Avrat ⁷ eyitdi: "Bāzāra var, bize ṭa'ām getür" didi. Yigit müflis olmışıdı, ⁸ bāzāra geldi ırḡatlar içine girdi dükeli ḥalkı ırḡatlıḡa ṭutdılar ⁹ bunu ṭutmadılar pes yigit daḥı bir mescide girdi. Eyitdi: "Bugün ¹⁰ Tengri işin işleyeyüm" didi. Giceye deḡin namāz ḳıldı. Çün ¹¹ gice oldu ol yigit eli boş evine geldi. 'Avrat ¹² şordı ki: "Ḳanı bugün ne işledüñ?" Eyitdi: "Bir ulu kişinüñ ¹³ işin işledüm, ḥaḳḳımı yarın viriserdür. Ol gice daḥı ac yatdılar. ¹⁴ Çün şabāḥ oldu girü bu yigit bāzāra geldi, rencberler **(106b)** ¹ arasına girdi, her birin işe ṭutdılar, bu yigit ḳaldı. Geldi ² yine abdest aldı, mescide girdi. Namāza meşḡül oldu ³ girü giceye deḡin, tamām aḥşam olıcaḳ eli boş evine geldi. ⁴ 'Avrat girü şordı ki: "N'eyledüñ?" eyitdi: "Bugün daḥı ol ⁵ kişiye işledüm ḥaḳḳımı yarın virürler." Ol gice daḥı ac yatdılar. ⁶ Çün şabāḥ oldu yigit bāzāra geldi, hiç kimse bunu ⁷ işe ṭutmadı. Girü ol mescide girdi, ḳapusu baḡladı, aḥşama dek ⁸ ṭa'at eyledi. Aḥşam olıcaḳ ṭurdu, evine geldi. 'Avrat ⁹ girü şordı ki: "N'eyledüñ?" didi ki: "Bir ulu kimsenüñ işin işlerüm. ¹⁰

Ol baña eyitdi kim senüñ ücretüñ hafta başında hep bir yirde ¹¹ vireyüm” böyle diyüp hafta ahir oldı. Girü evine gelüp ammā ¹² göñlinde bu geçer ki uşda hafta başı oldı ‘avrata ne cevāb ¹³ vireyüm. “Yā Rabb! Sen bilür-sen” diyüp gider. Çün eve vardı gördi ¹⁴ kim ocağda kızanı kaynar, ‘avratı hāmīr yoğurur, bucağda çuvalile (107a) ¹ un tırur. Bu kişi bunları görüp ta‘accüb itdi. ‘Avratına ² eyitdi: “İy hātūn! Bunlar nedür?” Hātūn eyitdi: “İşledüğüñ kişi ³ hağkuñ göndermiş dağı dimiş ki ol kişiye diñüz kim bizüm hıdmetümüzi artursun biz dağı anuñ ücretin artururuz.” Bildi kim ihsān Hağ cānibindendür imdi bil kim i‘tikād-ı pākile şabr idüp murāda irişür vallāhu ‘ālem.

Ketebehu el-‘abdü’l-muhtācu ilellāhi’l-bārī’ Ali İbn-i Muḥammed fī tārīhi senete seb‘a ve elf mine’l-hicreti’n-nebeviyyeti. Temme.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜK

-A-

‘abā (A.) : Yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve kaba üstlük 88a/7.

abdest (F.) : Namaz vesaire için din icabına göre el, ağız, burun, yüz; dirseklere kadar kollan ve aşık kemiği üstüne kadar ayakları yıkama, kulaklara, boyuna ve başa meshetme 61b/13, 72a/6, 78b/4.

abdest al- : Müslümanların bazı ibadetleri yapabilmek için gerekli yıkama kurallarını yerine getirmek 8b/14, 63a/3, 106b/2.

abdestsüz : Abdestsiz, abdest olmadan 65a/7.

‘ābid (A.): İbadet eden, tapınan 60a/8, 71b/13.

ac : Yemek ihtiyacında olan, yemesi gereken, tok olmayan 10b/7, 25a/7, 106b/5.

‘acabā (A.) : Şüphe ve tereddüt bildiren edat, acaba 6b/9, 73b/6, 102b/2, 5.

‘aceb (A.) : **1.** Tuhaf ve garip olan 34b/5, 40b/10, 98b/11. **2.** Şaşkınlık yaratan, şaşırtıcı 44b/1, 49a/4, 5, 7, 98/12. **3.** Şüpheli ve tereddütlü olarak 39a/2, 39b/6, 102a/12, 14.

‘acebe kal- : Şaşırmak, hayret etmek, şaşma kalmak 71b/5.

‘aceble- : Şaşırmak, hayret etmek 16b/3, 104b/13, 54a/4, 97b/2.

acı : **1.** İncitici, dokunaklı, kırıcı; insana hoş gelmeyen 46a/1. **2.** Ölüm, yangın, deprem vb.

- olayların yarattığı üzüntü, keder,
elem 84a/6, 91a/2, 11, 94a/2.
- ‘**aciz** (A.) : Gücü bir işe yetmez olan,
güçsüz, zayıf.
- ‘**aciz kal-** : Çok uğraşmaya
rağmen o işi yapamamak, güç
yetimelemek 43a/9, 4b/4.
- ‘**aciz ol-**: Çaresiz kalmak, acizlik
göstermek 20a/12.
- aç-** : **1.** Kapalı olan bir şeyi açık
duruma getirmek 26b/6, 33a/7,
80b/10. **2.** Örtülü olan şeyden
örtüyü kaldırmak 49b/3. **3.** Açığa
vurmak, açıklamak 45a/3.
- açivir-** : **1.** Kapalı şeyi açmayı
sağlamak 20b/5. **2.** İyilik ve
güzellik sağlamak 72b/2.
- açıl-** : **1.** Açık hale gelmek 51b/11,
77a/6, 92b/10 **2.** Çiçeklenip
yapraklanmak 85b/4.
- açuk** : Kapalı olmayan açık 18b/12,
13, 68b/6.
- açuk yüzlü ol-** : Güler yüzlü
olmak, kızgın ve öfkeli olmamak
60a/2.
- ad** : İsim 4b/4, 33a/1, 90a/8.
- ad vir-** : İsim vermek 11a/10,
55a/11, 58b/12.
- adem** (A.) : İnsan, kişi, şahıs,
insanoğlu. 4a/7, 86a/1.
- ademoğlanı** : İnsanoğlu, insan 11a/1,
30a/13, 32a/12, 40a/7, 102b/11.
- ademoğlanları** : İnsanoğlu 101a/13,
80b/5, 57a/13.
- ‘**Aden uçmağı** : Sekiz kat cennetin en
yücesi 75b/2.
- ‘**adet** (A.) : Adet, töre, görenek,
davranış, alışkanlık 9a/2, 65a/6.
- ‘**adet idin-** : Alışkanlık haline
getirmek 62b/8.
- adım** : Adım 6a/11.
- ‘**adillü**: Adaletli, doğruluk sahibi
2a/1.
- ‘**adl** (A.) : Adalet, doğruluk 2a/8.
- ādīne** (A.) : Cuma günü 105a/7.
- adlu** : İsimli, adlı, 25a/5, 54a/10,
74b/5.
- āfet** (A.) : Büyük felaket, bela 10b/12.
- ‘**afv** (A.) : Kusur ve günahlarını
bağışlama.
- ‘**afv it-** : Bağışlamak, affetmek
62b/5.
- ‘**afv kıl-** : Bağışlamak, affetmek
18a/12.

- ‘afv ol-** : Bağışlanmak, affedilmek
18a/14, 70a/11.
- ağ** : İplik, sicim gibi şeylerden yapılmış kafes şeklindeki örgü
51a/10, 11.
- ağ** : Bkz. **ağ**.
- ağ ol-** : Ağarmak, beyazlamak.
94a/10.
- ağac** : Gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bitki 13b/4,
54b/3, 65a/1, 75b/7.
- ağar-** : Beyazlaşmak, aklaşmak,
ağarmak 15b/14, 94a/12.
- ağır** : Ağır, hafif olmayan 10b/10,
53a/11, 74a/8.
- ağır eyle-** : Ağırlandırmak, ağır
gelmek 53b/1.
- ağır gel-** : Ağır basmak, ağır
gelmek 20a/7, 76b/13.
- ağırla-** : Ağırlamak, misafir etmek,
saygı göstermek 51a/8.
- ağız** : Yüzde, avurtlarla iki çene
arasında bulunan, ses çıkarmaya,
soluk alıp vermeye yarayan ve
besinlerin sindirilmeye başladığı
organ, ağız 8a/2, 26a/4, 63b/1, 5.
- ağla-** : Gözyaşı dökmek, ağlamak
30b/5, 81b/3, 104b/9.
- ağlaş-** : Hep birden ağlamak, feryat
etmek 28b/3, 52b/13, 99b/11.
- ağulu** : Zehirli, ağulu 102b/14.
- āh** (A.) : Feryat, inleme, inleyip
sızlama.
- āh çağır-** : Üzüntü ile yanıp
yakılmak, feryat eylemek,
inlemek 96a/13.
- āh it-** : İnlemek, feryat etmek, acı
ile içini çekmek 25a/11, 96a/4,
105b/9.
- āh eyle-** : Üzülmek, feryat
eylemek 27b/2.
- ‘ahd** (A.) : Bir işi üzerine alıp söz
verme 14a/8.
- ‘ahd eyle-** : Söz vermek 69a/7,
82b/7, 82b/13.
- ‘ahde vefā kııl-** : Sözünde durmak
14a/8.
- aḥı** : Yakın, dost 31b/13, 91a/5.
- āḥir** (A.) : En son, en sondaki 15b/13,
28a/11, 57a/14.
- āḥire ir-** : Sona ermek 88b/11.
- āḥir ol-** : Sona ermek 106b/11.
- āḥiret** (A.) : Öbür dünya 41b/13,
66a/14, 105b/6.
- aḥşam** : Akşam 11b/4, 69b/7, 106b/7.

ahşam ol- : Akşam olmak.
85b/14, 106b/3, 8.

ahvāl (A.) : Durumlar, haller 37a/10,
75a/1, 104b/2.

aķ : Beyaz, ak 23b/9, 40b/10, 97a/6.

aķ- : Yere düşmek, damlamak 88b/9,
89a/6, 7.

aķça : Para 23a/9, 45a/12, 86b/4.

aķçe : Bkz. **aķça** 47b/14.

aķdur- : Aktırmak 61b/14.

‘āķıbet (A.) : Son, nihayet 21b/10,
99b/14.

‘āķıbetü’l-emr : İşin sonunda,
nihayet 99a/6.

‘āķıl (A.) : Akıl sahibi, akıllı, bilgili
100b/2, 101a/14.

‘āķķ (A.) : Anneye babaya asi olma,
dikbaşı.

‘āķķ ol- : Dikbaşı olmak, asi
olmak 77b/7.

‘aķl, ‘aķıl (A.) : İnsandaki anlama
gücü, zihin, fikir, düşünce, akıl, us
25b/1, 39b/9, 91b/10.

‘aķlı başına gel- : Ayılmak, akli
başına gelmek, kendine gelmek
24a/3.

‘aķlı gel- : Ayılmak, akli
tekrardan gelmek 31a/11, 31b/2,
35a/2.

‘aķlı girü gel- : Akli başına
gelmek 91b/8, 96a/5.

‘aķlı git- : Akli başından gitmek,
bayılmak 14b/13, 23b/14,
101a/10.

āl (A.) : Evlat, çoluk çocuk 1b/7.

al- : **1.** Temin etmek, elde etmek,
almak 12a/10, 50a/4, 74b/12. **2.**
Eş olarak kabul etmek, evlenmek
11b/13, 99a/5, 104a/5. **3.** Satın
almak 23a/7, 8, 45a/12, 45b/2. **4.**
Zorla almak, gasbetmek 12b/6,
35a/7, 37a/10, 87a/2. **5.** Yanına,
beraberine almak 23a/11, 37b/11,
98a/13. **6.** Çalmak 51a/1. **5.**
Kurtarmak 42b/2. **7.** Tutmak,
almak 19b/13, 42b/4, 87a/1
98a/14. **8.** Kabzetmek, cansız hale
getirmek 45a/3, 50b/12, 90b/3. **9.**
Kazanmak, elde etmek 30b/2, 3,
32b/3.

ā’lā (A.) : En yüce, en yüksek 1b/2.

ā’lā-i ‘illiyyn : Cennetin en
yüce noktası 5a/2.

‘alāmet (A.) : İşaret, iz, nişan 56b/6.

alçaklık : Alçak gönüllülük 8b/5,
72b/9, 14, 73a/12.

alda-: Kandırmak, oyun etmek,
aldatmak 40a/8, 9, 46a/1.

aldan-: Görünüşe kapılarak doğru
hüküm verememek, yanlış bir
fikre yönelmek, yanılmak 28a/7,
71b/12.

‘alef (A.) : Hayvan yemi 55b/3.

‘ālem (A.) : **1.** Kainat, dünya, cihan
23a/2, 27a/1, 74b/3. **2.** Halk,
insanlar 9b/2, 24a/9, 28a/5.

‘aleyhi (A.) : Onun üzerine.

‘aleyhi’l-lā‘ne : Lanet onun
üzerine olsun 32a/11, 32b/8,
57b/1, 64b/1.

‘aleyhi’s-selām : Selam onun
üzerine olsun 19b/1, 70b/8,
103b/10.

‘aleyke (A) : Senin üzerine 54b/11,
55a/4.

‘aleyke al- : Selamı kabul etmek
54b/11, 96a/12.

alımlı : Alacaklı 6b/11.

alın : Yüzün saçlarla kaşlar arasındaki
bölümü 79b/12.

‘ālim (A.) : Çok okumuş, bilgin, ilim
sahibi 60a/9, 71b/11, 83b/3.

alkış : Övme, medih.

alkış it-: Övmek, methetmek, dua
etmek 85b/13.

Allāh (A.) : Kainatın yaratıcısı, Allah
42b/8, 60a/14, 99b/7.

Allāh Ta‘ālā : Yüce olan Allah
4b/7, 10b/3, 75b/11.

alt : Aşağı, alt, alttaki 20a/12, 72b/5,
85a/7.

altı : Altı rakamı 30a/8, 12a/3, 105a/5.

altıncı : Altıncı (sıra sayı sıfatı)
46b/11.

altmış : Altmış sayısı 18b/4, 66a/11,
77a/14.

altun : Altın para, altın 36b/7, 48b/2,
98b/13.

altunluk : Altın değerinde 12a/4.

alu : Aciz; aşağı, geri, değersiz.

alu kal- : Aciz kalmak, aşağı
kalmak, geri kalmak 42a/4.

‘amel (A.) : Dinin buyruklarına uygun
davranış, hareket; çalışma, iş,
işleme 3b/3, 65a/4, 102b/13.

‘amel eyle- : Amel etmek,
gereğini yapmak 15a/4, 21a/9,
46a/14.

- ‘amel işle-** : İşlemek, yapmak 86b/7.
- ‘amel it-** : İşlemek, yapmak 13a/5, 46a/5, 74a/5.
- ‘amellü** : Davranışlı, tutumlu 46a/7, 60b/4.
- āmīn** (A.) : “Öyle olsun, ya Rab duamızı kabul eyle!” anlamında dualardan sonra söylenen söz 2b/10, 59a/8.
- ‘amm** (A.) : Amca, emmi, babanın erkek kardeşi 42b/8.
- ‘ammū** : Bkz. **‘amm** 19a/9, 39a/5.
- ammā** (A.) : Fakat, lakin, ancak 30b/2, 70b/7, 103b/4.
- añ-** : Hatırlamak, sözünü etmek, zikretmek, dile getirmek 39a/1, 87a/10, 101b/5.
- ana** : Anne, ana 24b/2, 40b/13, 60b/3, 93b/10.
- aña** : Ona (“Ol” zamirinin datif hali) 21b/9, 42a/4, 103b/13.
- anca** : O kadar, o miktar, öyle 103a/5.
- ancağ** : Yalnız, sadece 10b/3, 15a/9, 62a/12.
- ancılaym** : O şekilde, öyle 31a/4.
- anda** : **1.** Orada, o yerde 13b/4, 48a/14, 103b/12. **2.** Oraya, o yere 20a/10, 33a/3, 53a/9. **3.** O zaman 22b/8, 100a/11.
- andan** : **1.** Ondan (“ol” zamirinin ablatif hali) 11a/2, 38b/11, 52a/6. **2.** Oradan, o yerden 27b/1, 41a/11, 93b/5. **3.** Sonra, ondan sonra 27b/1, 61a/9, 99a/8. **4.** Bunun için, bu sebepten, bundan dolayı 29a/11, 74b/2
- añdur-** : Benzer yanlarını bulmak, çağrıştırmak 71b/7.
- and** : Yemin.
- and vir-** : Yemin etmek, söz vermek 49b/12.
- anı** : Onu (“ol” zamirinin ablatif hali) 13a/5, 42a/2, 105a/9.
- añıl-** : Zikredilmek, anılmak 2b/6.
- ānī** (A.) : Bir an içinde, hemen, ansızın, o anda 13a/11.
- anlar** : Onlar 11b/6, 47a/14, 104a/1.
- anlarcılaym** : Onlar gibi 31a/5.
- añlat-** : Açıklamak, izah etmek 36a/5.
- añsuzda** : Ansızın, birdenbire 35a/8.
- añul** : Yavaş, sakin 41a/11.
- anuñ** : Onun (“ol” zamirinin genitif hali) 10a/12, 44a/2, 101b/11.
- apağ** : Çok ak 94a/9.

ār (A.) : Utanma, utanılacak şey
44b/2.

ara : **1.** İki şey arasındaki mesafe
49a/10, 66a/13, 75b/6. **2.** İki olay
arasında geçen zaman 61a/8,
82a/14, 90b/3, 7. **3.** Şahısların
birbirine karşı olan ilgisi 60b/8. **4.**
İç 7a/5, 51a/1, 82a/11. **5.** İki şey
arasında bulunan yer 16a/11,
51b/10, 66b/13.

‘Arab (A.) : Arap kavminden olan
17b/12, 57b/5, 63b/9.

A‘rābī (A.) : Çölde yaşayan Arap
3b/2, 4.

aralıq : İki şey arasındaki mesafe,
boşluk 56a/13, 75b/6.

ard : Arka, arka taraf 49a/13, 72b/4,
76a/12, 83a/8.

ardınca : Arkasından, peşinden 36a/4,
74b/12, 102a/3, 6.

arı : Temiz, pak, halis 16b/6, 32b/1,
86b/7.

arı it- : Temizlemek 16b/6.

arı kııl- : Temizlemek 16b/6.

arı ol- : Temiz olmak 63b/2, 3,
83b/14, 84a/1.

arılıq : Temizlik, saflık, berraklık
26b/3, 63b/1, 79b/10.

arın- : Günahlardan temizlenmek
62b/10, 63a/2.

arıt- : Temizlemek 72a/7.

arqa : Sırt, arka 18b/13, 29b/14,
73a/12.

‘arlan- : Utanmak 32b/7.

armağan (F.) : Hediye, armağan
76b/8, 9, 13.

arpa : Buğdaygillerden bir bitki,
arpa 24a/14, 84b/9.

‘arş (A.) : Göklerin en yüksek katı,
dokuzuncu gök, bütün kainatı
çevreleyen alem tasavvurunun en
yüksek noktası kabul edilen yer
20a/12, 52a/7, 98a/6.

arşun : Eskiden kullanılan bir uzunluk
ölçüsü, arşın 6a/12, 60a/7,
100a/11.

art- : Fazlalaşmak, ziyadeleşmek,
çoğalmak 24b/5, 63b/2, 83a/11.

artuq : **1.** Fazla, ziyade, artık 48a/7,
76a/7, 83a/3. **2.** Başka, gayrı
21a/10, 31b/13, 81a/7. **3.** Üstün
99a/5.

artuq ol- : Artmak, fazlalaşmak,
ziyadeleşmek 69a/4, 6.

artur- : Artırmak, çoğaltmak 4a/3,
11b/6, 69b/7.

aru : Bkz. **arı** 95a/5.

‘arz (A.) : Sunma, arz etme.

‘arz eyle-: Söylemek, arz etmek
16a/14, 41b/8, 104b/2, 106a/3.

‘arz it-: Anlatmak, arz etmek
4a/13, 43a/6.

‘arza (A.) : Sunma, gösterme.

‘arza kııl- : Sunmak, göstermek
27b/4.

arzūla- : Arzu duymak, istemek
31b/11.

aş- : **1.** İdam etmek, asmak 22b/1,
26b/13. **2.** Yüksek bir yere iliştip
sarkıtmak 39a/11.

aşa koy- : Asıp bir süre
bekletmek 29a/5.

‘aşā (A.) : Değnek, sopa 85b/11,
98a/12, 100a/5.

āsān (F.) : Kolay 68a/5.

āsān ol- : Kolay olmak 78a/2,
93b/14.

āsānla- : Kolaylaştırmak 41a/9.

aşhāb (A.) : Sahabiler, Hz.
Muhammed’i görmek ve
sohbetine ermek şerefini kazanmış
kimseler 10a/2, 48b/11, 55b/6.

‘āşī (A.) : İsyân eden, baş kaldıran,
Allah’ın emirlerine karşı çıkan
11a/3, 38a/11, 79a/6.

‘āşī ol- : İsyân etmek, karşı
çıkma 4a/8, 48a/2, 59b/3.

aşl (A.) : Asıl, soy, nesil 5a/8.

aşşı : Yarar, kazanç, fayda, kar 13a/3,
60a/9, 86a/14.

aşşı al- : Yarar sağlamak, kar
etmek 40b/2.

aşşı eyle- : Yarar sağlamak, kar
etmek 12a/11.

aşşı kııl-: Fayda sağlamak, kar
etmek 44b/12.

aşşı ol- : Yararlı olmak, faydalı
olmak 46a/5.

aşağa : Alt taraf, aşağı 17a/2, 29a/5,
100a/13.

aş : Yiyecek, yemek.

aş eyle- : Yemek olarak
hazırlamak, pişirmek 84b/13.

‘aşıķ (A.): Seven, tutkun 49a/9, 49b/4,
50a/7.

āşikāre (F.) : Belli, açık, meydanda
17a/8, 44a/7, 72a/5.

āşikāre kııl- : Belli olmak,
bilinmek, meydana çıkmak 4a/12.

at : At 38b/5, 45b/2, 87b/9.

ata : Baba 37a/1, 59b/12, 85b/9.

atlan- : Ata binmek 33a/4, 71b/3, 4.

atlu : Atlı, ata binmiş 22a/9, 38b/5, 43b/2, 90a/14.

av : Evcil olmayan hayvanları vurma ve yakalama işi, avlama, avlanma.

ava çık- : Avlamaya, avlanmaya gitmek 8b/12, 9a/8, 66b/12.

āvāz (F.) : Ses, seda 8b/14, 50b/11, 65b/8.

āvāze (F.) : Yüksek ses 32a/2.

‘avrat (A.) : **1.** Kadın 34b/9, 65a/12, 82a/6. **2.** Zevce, eş 37b/6, 99a/5, 106b/12.

‘avratlık : Zevcelik 104a/2.

ay : **1.** Yılın on ikide biri, ay 11b/7, 15b/12, 29b/13. **2.** Kamer, ay 56a/5, 8, 59a/2. **3.** Güzel yüzlü, yüzü güzel 78a/2.

ay u gün: Ay ve güneş 2a/5.

ayağ : **1.** İnsan ve hayvanda yürümeye yarayan uzuv, ayak 25b/8, 73a/8, 88b/9, **2.** Birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri 97b/9, 98b/13.

ayağ eyle- : Adım atmak, yürümek 54a/14.

ayağlı : Ayaklı, ayağı olan 97b/8.

ayağsuz : Ayaksız, ayağı olmayan 11a/5.

‘ayb (A.) : Kusur, noksan, eksiklik 45b/2, 86a/12.

‘ayblu : Hatalı, kusurlu 45a/13, 86a/11, 13.

aydun : Aydınlık, ışık, parlaklık.

aydun eyle- : Aydınlatmak 16b/9.

aydun kıl- : Aydınlatmak 16b/9.

aydınlık : Aydınlık, ışık 69b/6, 78a/12, 103a/12.

aydınlığa getir- : Sağlığa, temizliğe erdirmek 16b/8,

aydınlık bul- : Sağlığa temizliğe ulaşmak 70a/7.

āyet (A.) : Kur’an surelerini meydana getiren cümlelerden her biri, Kur’an cümlesi 22a/1, 81a/13, 95b/3.

ayır- : Uzaklaştırmak 71a/10, 72b/13, 103a/11.

ayıt- : Söylemek, demek, açıklamak 32a/8.

aylık : Belirli aydan beri var olan 26a/1, 26b/3, 27a/6.

‘ayn (A.) : Osmanlı alfabesinin yirmi birinci harfi, ayın 5a/1, 2, 4.

aynı : Değişmeyen aralarında ayırım olmayan 6a/12.

ayrıl- : Uzaklaşmak, ayrılmak 21a/12, 60b/14, 95b/11.

ayrış- : Meydana gelmek 47a/5.

ayru: Ayrı, başka, uzak.

ayru ol- : Uzak olmak, uzak kalmak 92b/13.

ayruḳ : **1.** Başka, diğer, gayrı 30b/13, 40a/12, 69a/7. **2.** Artık, bundan böyle, bundan sonra 35a/3, 41a/7, 89b/2. **3.** Başkası, başkaları (zamir) 62a/13, 74a/7, 103a/10.

ayruḳsı : Başka, başka türlü, diğer.

ayruḳsı eyle- : Başka türlü yapmak, başka bir şekilde yapmak 69b/9.

az : Çok olmayan, az 8a/1, 56b/9, 71a/3.

az- : Doğru yoldan çıkmak, sapmak 58a/11.

ā‘zā (A.) : Organlar, üyeler 12a/4, 63b/1, 2, 93b/1.

‘azā (A.) : Taziye, baş sağlığı dileme.

‘azā it- : Taziye etmek, baş sağlığı dilemek 68b/6.

‘azāb (A.) : İşkence, eziyet, günah işleyenlerin işledikleri suçlara karşılık olarak cehennemde görecekları ceza 19b/13, 77b/6, 84a/7.

‘azāb eyle- : İşkence etmek, cezalandırmak 83a/8.

‘azāb it- : Cezalandırmak, işkence etmek 25b/10, 53a/2, 84a/3.

‘azāb kıl- : Cezalandırmak, işkence etmek 80a/1.

‘azāb ol- : Cezalandırmak, 55b/12.

‘azāb vir- : Cezalandırmak, azap vermek 55b/14.

azacuḳ : Çok az, pek az miktar 3b/5, 8, 91a/13.

āzād (F.) : Serbest, kurtulmuş 66a/9.

āzād eyle- : Serbest bırakmak 44a/12, 68b/12, 79b/6.

āzād it- : Serbest bırakmak 22b/7, 75a/13, 105a/5.

āzād ol- : Serbest kalmak, serbest olmak 24b/13, 59a/5, 81a/5.

‘azamet (A.) : Büyüklük, ululuk 19b/7.

‘azametlü : Ulu, büyük, heybetli, azametli 2a/2.

azarla- : Kırıcı ve sert söz söylemek,
paylamak 82a/7.

azdur- : Yolunu şaşırıp baştan
çıkarmak, değiştirmek, sapkınlığa
düşürmek 32a/12, 32b/9, 64b/5,
71b/2.

‘azīm (A.) : **1.** Ulu, yüce, muazzam
65a/14, 98a/1. **2.** Çok, fazla
23b/2, 86a/5, 104a/6.

‘azīz (A.) : İleri gelen, önde gelen,
şerefli, hürmete layık 14a/11,
51a/7, 97a/12.

‘azīz dut- : Bkz. **‘azīz tut-** 51a/6,
48b/12.

‘azīz kıl- : Yüceltmek 5a/3.

‘azīz ol- : Yücelmek, şereflenmek
3b/13, 48b/12.

‘azīz tut- : Yüceltmek 51a/9.

‘azīzlik : Aziz olma durumu, ululuk,
yücelik 4a/1, 4, 60b/14.

‘Azrāil : Ölüm meleği 72b/4, 87b/10,
90b/2, 100b/11.

‘azm (A.) : Niyet, kasıt, karar;
yönelme, gitme, gidiş.

‘azm it- : Yönelmek, gitmek
25a/4.

azuğ : Yiyecek, yol yiyeceği, erzak.

azuğ it- : Yiyecek hazırlamak
103a/2.

-B-

bāb (A.) : Bir kitabın bölümlerinden
her biri 10a/7, 61a/14, 103b/2.

bağ (F.) : Ağaç ve çiçek dikili yer,
bahçe 6b/8, 9, 18b/11, 87b/2.

bağ bahçe : Bağ bahçe 88a/14.

bağ-ı İrem : İrem bağları 2a/10.

bağ : Kemikleri birbirine bağlamaya,
iç organları yerinde tutmaya
yarayan lif demeti 91b/9.

bağdaş : Sağ ayağı sol uyluğun, sol
ayağı sağ uyluğun altına alarak
oturma biçimi.

bağdaş kur- : Sağ ayağı sol
uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun
altına alarak oturmak 40b/6.

bağır : Bağır, yürek, göğüs 92a/2.

bağıra bas- : Kucaklamak 24a/2.

bağıra ur- : Göğsüne vurmak
31b/1.

bağışla- : **1.** Hediye etmek, yardımda
bulunmak 19b/12, 20b/12, 52a/13.

2. Alacağından vazgeçmek,
vermek, bağışlamak 12a/9, 12b/1,
13a/2. **3.** Affetmek, cezadan

vazgeçmek 10b/9, 57a/3, 80a/7.

bağla- : 1. Kapamak 13b/6, 106b/7. 2. İp ve benzeri şeyle tutturmak, iliştiirmek, bağlamak 74b/8, 81b/6, 7. 3. Koymak, atmak 44b/11.

→ **saf bağla-** : 4b/13.

tekbir bağla- : 72b/8.

bağlu : 1. Bağlı, kapalı 20b/4, 2. Bir bağla tutturulmuş olan, bağlanmış 81b/5.

bahā (F.) : Kıymet, değer, paha 7b/6, 8a/1, 75a/14, 86b/4.

bahādur (F.) : Cesur, yiğit 90a/13.

bahāne (F.) : Asılsız özür, sebep 43b/7.

bahāne kııl- :Herhangi bir şeyi sebep olarak ileri sürmek, bahane bulmak 16b/4.

bahār (F.) : Bahar mevsimi, ilkbahar 2a/7.

bağillık : Cimrilik 105a/13.

bağillık eyle- : Cimrilik yapmak 7b/14, 8a/3.

bağış¹ (F.) : Bağış, verme, ihsan 85b/8.

bağış² (F.) : Kısım, bölüm 12a/12, 39b/13, 92a/13.

bağış eyle- : Bölümlere ayırmak, bölmek 12a/11, 78a/13, 100a/9.

bağışılı : Bağış alan, ödül kazanan

bağış (F.) : İhsan, hediye, bağış, bağış olarak verilen para 7a/8.

bağış kııl- : Bağışlamak 7b/6.

bağtlu : İyi, talihli, mesut 23b/11, 27b/1, 82a/3.

bağ- : 1. Bakmak 23b/12, 51a/13, 89a/14. 2. İlgilenmek 46b/6. 3. Göz önünde bulundurmak, dikkate almak 48a/4, 62a/1.

bağatur- : Devamlı bakmak, bakıp kalmak 22b/9.

bakın- : Bakma işi yapılmak 89b/3.

bakış- : Karşılıklı birbirine bakmak 55a/8.

bākī (A.) : Devamlı, sürekli, daimi, kalıcı 2b/3, 90b/14, 91b/1.

bākī kal- : Sonsuza kadar devam etmek 31b/11, 91b/2.

bal : Bal 46a/1, 97b/11.

bal arusu : Bal arısı 19b/5.

balçık : Çamur 61a/4, 5.

bālūğ (A.) : Ergenlik yaşına ulaşma, buluş çağına erme 17a/3.

bālūğa ol- : Yetişmek, ergenlik yaşına ulaşmak 32b/7, 88b/5.

balık : Balık 51a/2, 10, 70b/3, 87a/1.

balta : Ağacı kesme, yarma, yontma
vb. işlerde kullanılan ağaç saplı,
demir araç 98a/3.

bañ : Ezan 66a/13, 66b/5, 75b/8.

baña : Bana (“ben” zamirinin datif
hali) 12b/9, 61b/8, 106b/10.

bañla-: Ezan okumak 28b/13, 29a/2,
67a/4.

bardağ : Su vb. şeyleri içmek için
kullanılan, genellikle camdan
yapılmış kap 31b/9, 10, 33b/3.

bārī (F.) : Hiç olmazsa, öyle ise 41b/1,
61a/13, 70a/12, 86a/13.

bārit (F.) : Yeşil.

bārit ol- : Yeşillenmek 89a/5.

barmağ : Parmak 18a/9, 41a/2, 84b/4.

baş- : **1.** Ayak basmak 54b/1, 65a/7. **2.**
Koymak 79b/5.

baş : **1.** Kafa, baş 14b/6, 28a/1, 56b/8.
2. Yara, bere **3.** Bir topluluğu
yöneten kimse 1b/9, 16a/5. **4.** İlk,
önce, evvel 60a/1.

başı ucunda : Yanı başında
99a/2.

başı katında : Huzurunda,
yanında 33a/13, 91a/4.

başına ur- : **1.** Başına geçirmek,
başına koymak 4a/13 **2.** Acı ile

içini çekmek, kederlenmek, ah
vah etmek 53b/9.

başla- : Bir işe girişmek, başlamak,
teşebbüs etmek. 55b/14, 65b/5,
102a/8.

bātil (A.) : Doğru ve hak olmayan,
yanlış, batıl 79b/8.

bātil kıl- : Boş ve faydasız kılmak
23b/7.

bātın (A.) : İç, içte olan, gizli 1b/4,
13a/8, 44a/5, 72a/10.

bay : Zengin, varlıklı. 46b/6, 47a/13,
103a/1.

bayık : Açık, belli, gerçek, kesinlikle
13a/7, 21a/10, 50b/6, 95b/7.

bayıl- : Baygın duruma girmek, uyur
gibi olmak, kendinden geçmek
103a/2.

bayrak : Bir milletin, belli bir
topluluğun veya bir kuruluşun
simgesi olarak kullanılan, renk ve
biçimle özleştirilmiş, genellikle
dikdörtgen biçiminde kumaş
sancak, bayrak 67a/8.

bāzār (F.) : Alış veriş, pazarlık
47b/12, 85a/4, 106a/7.

bāzargān (F.) : Tüccar, tacir
74a/12, 86a/9.

bāzargānlık : Tüccarlık, tacirlik
12b/3.

ba‘zı (A.) : Bir kısım, bazı, kimi.
54a/2, 80a/1, 102b/7, 105a/11.

becid (F.) : **1.** Ciddi, önemli. **2.**
Cidden, gerçekten 38a/8, 45b/1,
83b/5. **3.** Çok 36b/12.

becid dut- : Bkz. **becid tut-**
13b/8.

becid it- : Ömen vermek,
önemsemek 29a/7.

becid tut- : Önemsemek 31a/9.

bedbaht (F.) : Kötü talihli, bedbaht
32b/2, 33a/9, 82a/4.

beg : Amir, hakim; bir şehrin veya
bölgenin en yetkili kişisi 9a/3,
26a/2, 66b/14, 97b/14.

begen- : Hoşlanmak, beğenmek 9b/10,
60a/5.

beglik : Zenginlik 3b/11, 103a/12.

beḳā (A.) : Bulunduğu halde kalma,
yok olmama, bakilik, devamlılık
100a/1.

bekci : Bir kimseyi veya bir yeri
bekleyip korumakla görevli kimse
47a/12.

bekle- : Korumak, saklamak,
gözetmek, muhafaza etmek 25a/1,
28b/1, 36a/7, 47a/12.

belā (A.) : Gam, keder, felaket,
musibet, sıkıntı, dert, keder
20b/13, 32a/9, 70b/2.

belāya giriftār ol- : Belaya
girmek, belaya düşmek, musibete
uğramak, beklenmedik bir bela ile
karşılaşmak 56a/2.

belāya uğra- : Beklenmedik bir
bela ile karşılaşmak 57b/2, 83a/9.

belālara uğrat- : Felaketle
karşılaştırmak, musibete uğratmak
49a/9.

belā viribi- : Felaket göndermek,
musibet göndermek, belaya
düşürmek 103/13.

belī (F.) : Evet 17a/12, 58b/2, 75b/8,
91a/7.

beliñle- : Uykudan sıçrayarak kalkıp
şaşkınca bakmak 95a/4.

belki (F.) : Bir ihtimal, olabilir, belki
49b/4, 65a/7, 101b/12.

bellü : Belli, açık, anlaşılır, aşikar
23b/2.

belür- : Görünmek, meydana çıkmak,
belli olmak 35a/8, 56b/6, 67a/8,
74b/6.

belürt- : Ortaya çıkarmak 77b/13.

ben : Ben (teklik birinci şahıs zamiri) 11a/2, 66a/1, 106a/4.

bencileyin : Benim gibi 87a/9.

bend (F.) : Bağ, kayıt, zincir 25a/3, 44b/13.

bend ur- : Düğüm atmak, bağlamak 44b/10.

beñiz : Yüz, yüz rengi.

beñzi şarar- : Yüzü sararmak 89a/6, 91b/10, 100a/4.

beñze- : Bir kimseye veya bir şeye benzemek, bir şeyi andırır olmak, benzeri olmak, bir şeye eş olmak 17a/11, 48a/7, 98a/5.

berāber (F.) : Birlikte bulunan, bir arada, bir hizada, eşit, farksız 5b/1, 12a/11, 102b/8.

berāber ol- : Eşit, aynı seviyede olmak 73a/12.

berekāt (A.) : **1.** Nimet, bolluk, bereket 5a/4, 13a/11, 53b/3, 105a/2. **2.** Mübareklik, uğur 9b/7, 37a/12.

berk : Sağlam, sıkı, muhkem, kuvvetli 22a/1, 95b/2.

berkin- : Sağlamlaştırmak, pekişmek 22a/5.

berü : “den” ablatif ekini alan kelimelerden sonra gelir, bir işin başlangıcını belirtir 9a/12, 30b/7, 55b/11, 105b/5.

berzāh (A.) : Ölülerin ruhlarının kıyamete kadar bulunacakları yer 32b/5.

beşinci : Dördüncüden sonra gelen 6a/3, 46b/10.

bevl (A.) : İşeme.

bevl it- : İşemek 61a/7.

beyān (A.) : Açıklama, anlatma, izah etme.

beyān it- : Açıklamak, anlatmak 13a/5, 16b/11, 83b/7, 87a/10.

beyt (A.) : İki mısradan meydana gelen şiir parçası 50a/5.

bez : Pamuk veya ketenden yapılmış dokuma, çaput 86a/11, 12, 104a/9.

beze- : Süslemek, donatmak 2a/8, 90a/1.

bezek : Süs, zinet 55a/1.

bıraç- : **1.** Atmak, koymak, bırakmak 24a/5, 13, 64b/6, 84a/1.

2. Salmak, yerleştirmek 35b/9.

3. Sarkıtarak bırakmak 29a/5.

4. Terk etmek, bırakmak 24a/13.

5. Düşürmek 103a/12.

biç- : Oraklamak, kesmek, hasat etmek 14a/2.

bîçâre (F.) : Çaresiz, zavallı 32b/14, 39a/7.

biçâre ol- : Çaresiz olmak, çaresiz kalmak 87a/9.

biçârelik : Zavallılık 72b/9.

bigi : Gibi 42a/8.

bîhūd (A.) : Bayılmış.

bîhūd ol- : Bayılmak 35a/2.

bikr (A.) : Dokunulmamış, kız-oğlan kız, genç kız 27b/13.

bil : İnsan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm 88b/9, 89a/6, 90b/1.

bil- : **1.** Tanımak, bilmek 27a/8, 53a/12, 90b/2. **2.** Anlamak, bilmek 6b/12, 50b/12, 78a/10. **3.** Öğrenmek, haberdar olmak 65b/5, 71b/2, 91b/1. **4.** Takdir etmek, değerini bilmek 21a/10, 39b/1, 46b/7. **5.** Düşünmek, bilmek 23a/10, 100b/1. **6.** Kabul etmek, saymak 79b/7, 80a/3, 94b/12. **7.** Fark etmek, farkına varmak 21a/8, 45b/8, 100a/6. **8.** Gücü yetmek, elinden gelmek 4a/9, 10b/3, 100b/14. **9.** İnanmak, iman getirmek 54a/7. **10.** Görmek,

bilmek 49b/11, 72b/6, 106b/13.

11. Hissetmek 84a/14.

12. Çözmek, tabir etmek, bilmek 73a/10.

bilā (A.) : Arapça “-sız, siz” olumsuzluk eki.

bilā-ḥisāb: Sorgusuz sualsiz, hesaba çekilmeden 56b/13.

bildir- : Bkz. **bildür-** 91a/2.

bildür- : **1.** Anlatmak, söylemek, haber vermek 7a/8, 32a/7, 34a/6. **2.** Beyan etmek, açıklamak 20b/13, 41b/8, 51b/6. **3.** Hissettirmek, sezdirmek 29a/13, 37b/14, 40a/1. **4.** Öğretmek, bildirmek 4b/2, 7. **5.** Vahyetmek, bildirmek 28b/6, 29b/9. **6.** Tanıtmak, bildirmek 27a/10.

bile : **1.** Birlikte, beraber 53a/9, 68a/13, 101b/7. **2.** dahi, da, de 18a/1, 66b/14, 78b/4.

bile eyle- : Beraber olmak 69a/14.

bile ol- : Beraber olmak 2b/7, 16b/1, 58b/1, 72a/13.

bili : Zihin, fikir 37b/1.

bilin- : Öğrenilmek, anlaşılmak, bilinmek 33a/4, 88a/8, 100a/7.

billāh : Allah için 30b/14.

bilmezlik : Bilgisizlik, cahillik 4b/4,
5b/2.

bilür: Bilgili, bilen 5b/1.

biñ-: Bin sayısı 10b/6, 15b/1,
101a/10.

bindür- : Binmeğe yöneltmek,
zorlamak veya binmesine
yardımcı, izin vermek 26b/13.

binek: Üzerine binilen hayvan, yük
taşıyıcı 55a/12.

binit : Üzerine binilen hayvan, yük
taşıyıcı 55a/8.

bir : **1.** Bir, sayıların ilki (sayı sıfatı)
36b/6, 44b/8, 106a/12. **2.** Tek, eş
ve benzeri olmayan (Allah) 20a/4,
33b/14, 71b/9.

bir bir : Tek tek, sırayla.14a/6,

bir bölük : Bir kısım, birkaçı
35a/10, 35b/1, 5.

bir dahı : Bir daha 14a/3, 44b/4,
65a/8.

bir dürlü : Farklı 5a/3, 69b/4, 5.

bir gün : Herhangi bir gün.40b/6,
68b/14, 103b/5.

bir kez : Bir kez, bir defa 14b/12,
50b/8, 97b/6.

bir kimse : Herhangi biri 39b/7,
68b/10.

bir nice : Birkaç, birçok 41a/14,
48a/7, 105a/9

bir niceler : Birçokları 48a/7.

bir vaqt : Bir anda 32a/2, 62b/5,
6.

bir zaman : Bir süreyle 16b/1,
36a/13, 87b/5.

biraz : Biraz, azıcık 14b/1, 52b/13,
100a/13.

birbiri : Karşılıklı olarak bir diğeri
55a/8, 86a/1, 99b/10.

biregü : Biri, herhangi bir kimse
29a/2, 42b/1, 48a/6, 83b/1.

birer : Tek tek, ayrı ayrı, her
birine bir 90a/10.

birer kez : Birer birer 90a/12.

birez : Biraz, azıcık, bir miktar 15a/5,
36a/6, 84b/13.

birezçük : Birazcık 41a/13.

biri : Herhangi biri 6a/14, 11a/10,
22a/8, 65a/7.

biribiri : Birbiri 6a/14.

birisi : Herhangi biri 13b/13, 20a/8,
63b/13.

birkaç: Bazı, birkaç (belirsizlik sıfatı)
12a/3, 61b/1, 103b/4.

birle : İle 20b/3, 44b/5, 99b/10.

birlik : Eşi ve benzeri olmama, tek
18b/7, 58b/11.

bismillāh : Allah'ın adıyla
(Bismelenin kısacası) 14a/9,
90b/14.

biş : Beş sayısı 53b/12, 61b/8, 77a/3.

bişāret (A) : Müjde, muştı 19a/11.

bişinci : Beşinci 77b/14.

bişür-: Pişirmek 64a/13.

bit- : **1.** Sona ermek, tamamlanmak
70b/11, 88a/4. **2.** Yetişmek,
büyümek, meydana gelmek 21a/2,
65a/1, 98b/5, 10.

biti : Mektup, name 12a/1, 53a/10,
86a/11, 96a/5.

biz : Biz (Çokluk birinci şahıs zamiri)
11b/6, 70a/14, 105b/12.

biz : Bkz. **bez** 47b/14.

bīzār (F) : Uzak, ilgisini keşmiş, beri
11a/2, 24b/12, 31a/4.

boğaz : Ağzın sonundaki dar boşluk
84a/6, 94a/3, 14.

boğazla- : Boğazını keserek öldürmek,
boğazlamak 26a/6, 8, 79b/5.

boğazlan- : Boğazlamak fiiline konu
olmak 33a/7.

borc : Geri verilmek üzere alınan para,
verecek 6b/10, 43a/9, 43b/3.

boş : İçinde bir şey olmayan 45b/5,
51a/11, 106a/11, 106b/3.

boy : Vücut uzunluğu, boy 30a/5,
66b/3, 97b/1.

boyun : Başı bedene bağlayan uzuv
44b/11, 55b/5, 89a/6.

boynunda kal- : Üzerinde kalmak
40a/10.

boyun vir- : Bkz. **boyun vir-**
26a/5.

boyun vir- : İtaat etmek, boyun
eğmek, buyruk altına girmek 4b/5,
34b/7.

bozar-: Sararmak, solmak 100a/5.

bölük : **1.** Saç örgüsü, saç bölüğü
6b/1, 99a/14. **2.** Topluluk, cemaat,
grup 35a/9, 57b/10. **3.** Parça,
kısım 35b/1, 57b/14, 58a/3, 12.

böyle : Bunun gibi, bu şekilde 24a/4,
88b/13, 106b/11.

bu : **1.** İşaret zamiri 28a/10, 55b/7,
101a/11. **2.** İşaret sıfatı 2b/8,
62a/14, 105b/12.

bucağ : Köşe, taraf 106b/14.

budağ : Dal 75b/14, 98b/9, 10.

budağlan- : Dallanmak, dal vermek
98b/5, 8.

buğday : Buğday 63a/8, 12, 63b/8.

bugün : Şimdi, içinde yaşanan zaman, devam eden gün 9a/5, 29b/4, 106a/9.

bul- : 1. Arayarak veya aramaksızın bir şeyi elde etmek; ele geçirmek 15a/8, 37a/9, 78a/10 2. Ermek, ulaşmak, bulmak 78a/10, 84b/6, 94a/1. 3. Karşılaşmak, rastlamak 20b/4, 87b/13. 4. Tespit etmek, bulmak 22b/5, 27a/4, 78b/7. 5. Görmek, bulmak 16a/14, 40b/2, 103b/7. 6. Meydana çıkarmak, bulmak 26b/11.

buluvir-: Yakalamak, getirmek, buluvermek 88a/11.

ular : Bkz. **unlar** 16a/6.

bulaş- : Kirlenmek, lekelenmek, bozulmak, özelliğini kaybetmek 61a/5.

bulun- : Var olmak, mevcut olmak 101a/1.

buluş-: Bir araya gelmek, görüşmek 99b/7.

buñal- : Sıkıntı içinde, zor durumda kalıp sersemlemek 42a/1.

bunca : Bu kadar, bu derece, çok 41a/10, 56a/5, 90b/5.

buncılayın : Bunun gibi, bu kadar 99a/8.

bunda : Burada, bu yerde 29b/4.

bunlar : Bunlar 21b/12, 66b/4, 100b/7.

burun : Yüz ortasında yer alan koklama uzvu 56b/9, 73b/1, 79b/12.

buyruk : Emir, buyruk 17b/8, 72a/9, 90b/13.

buyruğı ūt- : Emre itaat etmek 67a/11.

buyur- : 1. Emretmek, buyurmak 4b/8, 49a/3, 80b/2. 2. Söylemek, anlatmak 5a/6, 18b/3, 62b/2, 75b/8. 3. Gitmek, yönelmek 53a/11.

buyurul- : Emredilmek, buyruk verilmek 56a/8.

bühtān (A.) : Yalan, iftira, yakıştıрма 60b/9, 77b/14.

bühtān eyle- : İftira etmek 26b/2.

bühtān it- : İftira etmek 26a/14.

bükül- : Eğrilmek, bükülmek 89a/6.

bünyād (F.) : Esas, asıl, temel; yapı, bina.

bünyād kıl- : Bina vb. yapıları yapmak, oluşturmak 88a/13.

büt (F.) : Putperestlerin tapındıkları resim veya heykel, put 17b/10, 22a/13, 27a/5.

bütün : Sağlam, tamam, eksiksiz, parçalanmamış.

bütün ol- : Bitişip sağlam duruma gelmek 71b/14.

büyü- : Büyük olmak; hacmi ve ağırlığı artmak, eskisinden daha büyük hale gelmek 33a/7.

büyücek : Biraz büyük, büyükçe 26a/6.

büyük : Güçlü, itibarlı 99a/5.

-C-

cādū (F.) : 1. Cadı, büyücü 25b/6. 2. Gulyabani, hortlak 23b/6.

cāhil (A.) : Bilinmeyen, bilgisiz, nadan 5b/2, 45a/2, 71b/1.

cān (F.) : 1. İnsanın yaşamasını sağlayan, cisim ile birlikte şahsiyeti meydana getiren varlık, ruh 50b/12, 88a/5, 90b/3. 2. Gönül, yürek 52a/5, 57a/13. 3. Sevgili, çok içten, sevimli 102a/8.

cān acığı : Can acısı 91a/7.

cān al- : Öldürmek, helak etmek, telef etmek 87b/12, 88a/2, 100b/6.

cān alıcı : Ruhları kabzedemeyen melek, Azrail 30b/1, 87a/10, 91b/11.

cān ditre- : İçi titremek 91b/10.

cān ilet- : Ruhunu iletmek 45a/9.

cān kabz eyle- : Ruhunu almak, öldürmek 90b/11.

cān nez'inde : Ölüm anında, can çekişirken 91a/3.

cān u baş : Bütün itikatlarıyla, bütün güçleriyle 47a/9.

cān vir- : Ölmek, can vermek 27b/2, 49b/2, 77a/7.

cāndan sev- : İçten sevmek, candan sevmek 55b/8.

cān terk it- : Canını vermek, canını feda etmek 26a/12.

cān teslim it- : Ölmek 27b/9.

cāna heybet düş- : İçerke korku düşmek 90b/4.

cāna koy- : Canı acıtmak 35b/9.

cāna od düş- : Sıkıntıya düşmek, bunalmak 47a/9, 64b/10.

canān (F.) : Sevgili, gönül vermiş, maşuka 41a/11.

cānavar (F.) : Yırtıcı, vahşi hayvan
7b/7, 55a/7, 93a/7.

cānib (A.) : Yan, taraf, yön 107/3.

cānsuz : Canını, hayatını
kaybetmiş, ölü, canı olmayan
21a/1.

cāzū (F.) : Sihirbaz, büyücü 79b/7.

Cebbār (A.) : Büyüklük, azamet ve
kudret sahibi, dilediğini mutlak
yapan (Allah'ın sıfatlarından).

Cebbār-ı 'ālem : Kainatın sahibi
(Allah) 4a/10.

Cebra'il (A.) : Allah'ın emirlerini
peygamberlere ulaştıran, Allah'la
peygamberler arasında elçilik
görevi yapan, dört büyük
melekten biri 10a/12, 65b/4,
93b/4.

cedd (A.) : Dede, büyük baba,
annenin veya babanın babası
57b/1.

cehd (A.) : Çalışma, çabalama.

cehd it- : Gayret göstermek,
uğraşmak 15a/13, 20a/9, 43b/5.

cehliyyet (A.) : Cahillik, bilgisizlik
18a/4.

cehūd (A.) : Yahudi 23b/1, 46b/10,
59a/2, 79b/12.

cemā'at (A.) : **1.** Bir yere toplanmış
olan insanlar 45a/1. **2.** İmamın
arkasında namaz kılanlar 9a/5,
75a/7, 76a/5.

cem' (A.) : Bir araya getirme,
toplama, biriktirme.

cem' eyle- : Toplamak, bir araya
getirmek 29b/1, 60a/6.

cem' it- : Toplamak, bir araya
getirmek 88a/9, 106a/4.

cem' kııl- : Toplamak, biriktirmek
40a/9.

cem' ol- : **1.** Toplanmak, bir araya
gelmek 15a/2, 71a/14, 92b/5.
2. İzdivaç yapmak, cinsi yönden
bir araya gelmek 27b/12.

cemī' (A.) : Bütün, hep, hepsi.
10b/11.

cenāze (A.) : Kefenlenip hazırlanarak
tabuta konmuş ölü 40a/5, 76b/4,
102a/3.

cennet (A.) : Cennet 58b/4.

cevāb (A.) : Karşılık, cevap 46b/5,
63b/8, 102a/14.

cevāb vir- : Cevap vermek,
karşılık vermek 15b/10, 90a/5,
103a/14.

cevāb virebil- : Cevap verebilmek 103a/3.

cevāb viribil- : Bkz. **cevāb virebil-** 39b/2.

cevāhir (A.) : Cevherler, kıymetli taş ve elmaslar 23b/6, 37a/9, 97b/9.

cevr (A.) : Haksızlık, zulüm, eziyet 26a/6.

cezā (A.) : Kötü karşılık, ceza 25b/13, 28a/11, 60b/2, 63b/7.

cezā it- : Eziyet etmek, cezalandırmak 21b/10.

cezālar it- : Bkz. **cezā it-** 21b/9.

cezālar kıl- : Eziyet etmek, ceza vermek 8b/10.

cinni (A.) : Cinleri ilgilendiren, cinlerle ilgili 40a/7.

cins (A.) : Tür, çeşit, nevi 80b/4.

cömert (F.) : Cömert, eli açık 14a/8.

cum‘a (A.) : Perşembeden sonra gelen gün 15b/14 105a/4.

Cum‘a Mescidi : Hz. Muhammed’in ilk Cuma Namazı’nı kıldığı yer 15b/9.

cümle (A.) : Bütün, hep, tamam 20a/6, 61a/12, 73a/9.

-Ç-

çağır- : Seslenmek, haykırmak, bağırarak, çağırarak 27a/7, 50b/8, 99a/14.

çağırış- : Hep birlikte bağırarak, seslenmek, çağırarak 53a/4, 55b/14.

Çalab : Tanrı, Rab, Allah 4b/6, 79a/5, 94a/1.

çalıcı : Saz çalan, çalgıcı 88b/2.

çanağ : Toprak, metal vb. bir maddeden yapılmış yayvan, çukurca kap 84b/4, 98b/1, 3.

çāre (F.) : Çıkar yol, çözüm yolu, kurtuluş vasıtası.

çāre it- : Çare bulmak, iyileştirmek 105b/14, 22a/11.

çāre kıl- : Çare bulmak, iyileştirmek 26a/3.

çāre ol- : Faydası olmak 43b/9.

çarḥ (F.) : Gökyüzü, felek, dünya.

çarḥ-ı felek : Dünya 2a/4.

çek- : **1.** Yol bulmak, hat çekmek 99b/8. **2.** Götürmek, yükseltmek 5a/2.

çemen (F.) : Çimle örtülü geniş yeşillik, çayır, çimen 97a/4.

çengi (F.) : Çeng, saz çalıp söyleyen kadın 89a/11.

çerāġ (F.) : Mum, kandil, ışık veren şey 83b/11, 102a/8.

çeri : Asker, leşker, ordu 1b/9, 2a/2, 37a/14, 37b/3.

çevre : Etraf, civar, muhit 6a/9, 50a/11, 88a/14.

çevür- : Döndürmek, ilgi göstermemek 9a/11, 24a/5, 33b/10.

çığır- : Bağırarak, haykırmak 55a/9.

çık- : **1.** İçeriden dışarıya gitmek, dışarı çıkmak 14a/5, 54b/2, 102a/5. **2.** Ayrılmak, gitmek 8b/13, 89b/11, 95b/11. **3.** Bir şeyin yukarısına varmak veya yükselmek 10b/1, 65b/1, 80a/2, **4.** Erişmek, ulaşmak 81a/11, 84b/3, 93a/9. **5.** İsabet etmek, talihine veya payına düşmek 45b/4. **6.** Ortaya çıkmak, görülmek 36b/13, 65b/2, 80b/10, 87a/5. **8.** Gönderilmek 15b/12, 70a/2. **9.** Akmak, fişkırmak 97a/8. **11. 10.** Karşı çıkmak, engel olmak 36b/11.

çıka gel- : Hemen gelmek 96b/5.

çıkar- : **1.** Elbise, ayakkabı gibi şeyleri vücuttan ayırmak, soymak 8b/7, 41a/3, 44b/10, 74b/13. **2.** Kurtarmak, felaha ulaştırmak 3b/4, 104b/8. **3.** Hesabını yapmak, hesaplamak 12a/12, 12b/5. **4.** Bulunduğu yerden çıkarmak, almak 44b/9, 47b/14, 53a/10, 84b/9. **5.** Dışarı çıkarmak 11a/9, 41a/8.

çirāk (F.) : Bkz. çerāġ 1b/8, 8a/9, 23b/9.

çiçeklen- : Çiçek vermek, çiçek açmak 98b/9.

çini (F.) : Sırlı ve nakışlı olabilen, topraktan yapılan kap, çini 99a/2.

çirāġ (F.) : Bkz. çerāġ.

çirāġ it- : Aydınlatmak, nurlandırmak, nurlu kılmak 102b/13.

çıyan : Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek, çıyan 93a/7, 102b/14.

çoban (F. çübān) : Koyun ve keçi sürülerini otlatan kimse, çoban, 27a/2, 3, 47a/12, 95b/8.

çok : **1.** Az olmayan, çok, pek çok (sıfat) 28a/7, 43a/9, 71a/13.

2. Az olmayan, çok, pek çok
(zarf) 9a/3, 31b/2, 61b/11.

çok ol- : Fazlalaşmak,
kalabalıklaşmak 54a/10.

çoğluğ : Ekseri, çoğunluk 105b/8.

çök- : (Deve, fil vb. hayvanlar için)
yere oturmak 54b/14.

çöngel- : Zayıflamak, gücünü
yitirmek, görevini iyi yapamaz
duruma gelmek, körleşmek 24a/3.

çuğallu : Zırlı 90a/14.

çuğur : Çukur, çevresine göre aşağı
çökmüş olan yer.

çuğur ol- : Çukurlaşmak 89a/6.

çuval : Büyük torba, çuval 106b/14.

çün (F.) : 1. ...ınca, ...dığı zaman,
...diğında, ne zaman ki (zaman
bildirir) 25a/12, 94a/6, 106a/10.

2. Mademki, çünkü, için, dolayı,
sebebiyle 12b/10, 44a/12, 57b/1,
85a/10.

çünki (F.) : 1. ...ınca, ...dığı zaman
(zaman bildirir) 44b/7, 67a/9,
86a/12. 2. Çünkü, mademki,
nitekim, zira 19b/5, 52b/7, 56a/11.

çünkim (F.) : 1. ...ınca, ...dığı zaman
(zaman bildirir) 21a/14, 41a/5,
56a/6. 2. İçin, sebebiyle 72b/6.

çürük : Çürümüş olan, çürük, bozuk
15b/3.

-D-

da : Dahi, bile 4a/4.

dad : Tat, lezzet 84a/14.

dağ : Bkz. **tağ** 50a/9, 103b/10.

dahı : 1. da, de, 16b/5, 61b/10,
100b/9. 2. Bundan başka, aynı
zamanda 29b/8, 92a/8, 96b/1.
3. Başka, ayrıca 29b/8, 98b/11,
99a/12. 4. Daha 14a/1, 65a/8,
102b/3. 5. ve 22b/3, 55a/9,
105a/10. 6. Fazla, çok, ziyade
43b/3. 7. bile 3b/8, 5b/3, 17b/5.

dāire (A.) : Etraf, çevre 97b/9.

dānişmend (F.) : Bilgili, ilim irfan
sahibi 71a/14.

dañlacağ : Sabahleyin erkenden,
şafakla birlikte 102a/5.

dar : Geniş ve bol olmayan, sıkı;
ensiz.

dar ol- : Daralmak 102b/1.

darb (A.) : Vurma, dövme 41a/5.

darb ur- : Vurmak, dövmek
98a/12.

dart- : Tartmak, çekmek 20a/7.

- datlu** : Tatlı, hoş 26a/12.
- da‘vet (A.)** : Çağırma, davet etme.
- da‘vet it-** : Çağırarak, davet etmek 16b/3, 4.
- dāyim (A.)** : Devamlı, sürekli 32a/8, 62a/13, 89b/11.
- dāyima (A.)** : Her zaman, devamlı 52b/7, 84b/6, 89b/10.
- de** : Dahi, bile 46b/2.
- dede** : Büyük baba, baba veya annenin babası 11b/14, 27a/2, 98a/2.
- defn (A.)** : Toprağa gömme, mezara koyma.
- defn eyle-** : Gömmek 33a/6.
- defn it-** : Gömmek 27b/10, 49b/2, 55b/7.
- deg-** : Erişmek, ulaşmak, varmak 2a/9, 6b/6, 51b/4, 101a/1.
- degin** : Kadar, dek 2a/10, 42b/6, 56a/14, 106a/10.
- degme**: Her bir, herhangi bir, geliş güzel, rastgele 38b/11, 47a/1.
- degşür-** : Değiştirmek, değişmek 22a/14, 27a/11.
- degül** : Değil; olumsuzluk anlamı veren bir kelimedir. İsim fiillerinde cevher fiilinin olumsuz şekillerini yapar 5b/1, 70b/13, 102b/8.
- degür-** : Ulaştırmak, erişirmek 10b/4, 61a/12, 104a/12.
- dek** : Kadar, değin 19b/11, 41b/2, 43b/4, 106b/7.
- delil (A.)** : Davayı ispata yarayan, belge, delil 3a/3, 55b/7, 69a/12.
- delim** : Çok, birçok, fazla 50b/4.
- delü** : Deli, akli ve şuuru yerinde olmayan 48a/4, 6, 50a/8.
- dem (F.)** : Zaman, an 10a/12, 53b/12, 70b/10, 99b/6.
- dem-be-dem** : Zaman zaman, daima 50a/5, 50b/10, 87a/14.
- demür** : Demir 42b/4, 44b/9, 10.
- demürlü** : Zincirli, zincire vurulmuş 42b/3.
- deñil-** : Söylenmek, sözü edilmek 3a/2.
- deñiz** : **1.** Deniz 36b/5, 51a/2, 99a/13.
2. Geniş, engin 2a/4.
- deñlü** : Kadar 52a/1.
- depele-** : Öldürmek, yok etmek, yenmek 18b/2, 26a/4, 90a/4.
- depelen-** : Öldürülmek, katledilmek 95b/5.

depren- : Kımıldamak, sarsılmak
17a/4.

dere : Su yatağı, dere; vadi
46a/10.

derecāt (A.) : Dereceler, mertebeler
77a/5.

derece (A.) : Mertebe, rütbe, seviye,
derece 75a/11, 12, 77a/6.

dergāh (F.) : Büyüklere başvurmak,
yardım isteme kapısı, yeri 30b/7,
53a/3, 105a/13.

deri : İşlenerek kullanılabilir duruma
getirilmiş hayvan derisi 44b/9, 10.

deriñ : Dibi yüzeyinden veya
ağzından uzak 47a/7.

dervîş (F.) : Allah için alçakgönüllüğü
ve fukaralığı kabul eden veya bir
tarikata bağlı bulunan kimse
11a/12, 48b/5, 74a/8.

dervîşlik : Dervîş hali, fakirlik,
yoksulluk 78b/8, 103a/1.

destūr (F.) : İzin, müsaade, ruhsat
100a/3.

destūr al- : İzin almak 88b/7,
89a/14, 96b/10.

destūr ol- : Destur almak, izin
almak 89a/4.

destūr olma- : İzin verilmemek
53a/6.

destūr vir- : İzin vermek 14b/4,
62a/6, 93b/8.

destürunsuz : Destursuz, izinsiz
88b/7.

destürsuz : İzinsiz, izin verilmeyen
100a/3.

deve : Deve, hörgüçlü yük ve
binek hayvanı 55a/11, 68a/14,
81b/5.

devlet : Baht, talih, saadet 2a/6.

devletlü : Dünya ve ahiret
mutluluğuna ermiş, nimetlere
erişmiş kimse, daha ziyade
devletin başındaki 2a/4, 2b/9,
25b/2.

devr (A.) : Bir şeyin etrafını
dolaşma, dönme.

devr it- : Dönmek, dolaşmak,
devam etmek 2a/5.

dın- : Ses çıkarmak, söylemek 46b/14,
92a/12.

dib : **1.** Bir şeyin en derin ve aşağı
yeri, altı 17a/2, 55b/12. **2.** Dağın
eteği, aşağısı 98a/4. **3.** Kuyunun
derin ve aşağı yeri 98a/1. **4.** Ağaç
ve duvar gibi şeylerin aşağısı ve
çevresi 13b/12, 61a/4, 7.

dīdār (F.) : Allah'ın cemali 5a/10, 7b/4, 56b/3.

dik-: 1. İğne ve iplikle tutturmak 48a/1. 2. Batırmak, yere çakmak, dikmek 98b/5. 3. Vurmak, öldürmek 22b/11.

dike koy- : Dikleştirmek, kaldırmak 22a/10.

diken : Bazı bitkilerde bulunan iğne gibi sivri ve batıcı çıkıntılar 21b/6, 84a/9.

dikencük : Dikencik 84a/9.

dil : 1. Konuşmaya yarayan organ, dil 59b/13, 77b/14, 78a/11. 2. Lisan, dil, 4b/1.

dile gel-: Konuşmak, söylemeye başlamak 26b/1, 27a/1, 54b/11.

dil vir-: Konuşturmak, söyletmek, 54a/12.

dile- : 1. İstemek, temenni etmek 3a/14, 48b/9, 57a/3. 2. Arzu etmek, istemek 2a/9, 23a/10, 49b/10. 3. Tasarlamak 28a/10, 87a/5 4. Evlenmek amacıyla istemek 104a/2.

dilek : Arzu, istek 32a/13, 53a/1, 104b/1.

dilek eyle- : İstemek 22a/13.

dīn (A.) : Din, inanç, Allah'a yönelme yolu 19a/12, 26a/1, 58b/8.

dīñle- : 1. İşitmek üzere kulak vermek 56b/7, 59a/10, 66b/5. 2. Kulak asmak, kabul etmek 46b/10.

dīñlen- : Rahatlamak, yorgunluk gidermek, dinlenmek 38a/7, 8, 102a/7.

dīñsüz : Dine ve inanca dayanmadan 45b/13.

dīñsüz : Sessiz, sakin.

dīñsüz tur- : Sakin olmak 46b/14.

dīñsüzlük : Sessizlik, sakinlik 78b/8.

di- : Demek, söylemek 11a/2, 47b/9, 100a/3.

diyüvir- : Söyleyivermek 7b/8, 23a/7, 64b/13, 75a/1.

diyü : Diye, sözde, diyerek 12b/14, 20b/2, 102b/4.

dir- : Toplamak, bir araya getirmek 46a/5.

direk : Ağaç, demir, beton vs.den yapılmış kalın destek, sütun 17a/1, 54a/10, 98a/6.

direm : Bkz. **dirhem** 47b/13.

dirgi : Sofra 98a/1.

dirhem (A.) : Gümüş para, akçe
15b/1, 75a/14, 87b/2.

diri : Canlı, diri, hayatta 7a/6, 87a/6,
100a/6.

diri eyle : Yaşatmak 94a/6.

diri kı- : Yaşatmak 21a/1,
105a/1.

diri ol- : Yaşamak, canlı olmak
78b/4.

diril- : Hayata kavuşmak, dirilmek,
canlanmak 84a/4.

dirlik : Hayat, yaşama tarzı, huzur,
düzen, ömür 88b/14, 89a/7, 10.

diş : Ağızdaki kemik taneler, diş 84a/8,
9, 98a/5.

diş : Bkz. **düş**.

diş kur- : Düş kurmak 59b/7.

ditre- : Sarsılmak, titremek 53b/8,
88b/9, 91b/10.

divān (A.) : Meclis, toplantı, divan
30a/8, 68a/2, 75a/10.

dīvār (F.) : Duvar 30b/12, 60a/13,
88b/9.

divşür- : Devşirmek, toplamak, bir
araya getirmek 46b/12, 60a/9.

diz : Diz 35a/8, 40b/8, 73b/1.

dizil-: Sıralanmak 29a/1, 55a/7,
55b/6.

dizin : Dizilmiş, sıralanmış olan
şey 73a/14.

doğın- : Bkz. **doğun-** 35b/5, 9.

doğun- : Temas etmek, dokunmak
32a/3, 35a/14, 35b/4.

dolan-: Dolaşmak 55a/7.

dost (F.) : 1. Yakın, dost, arkadaş,
sevilen kimse 2a/6, 49a/13,
96b/10. 2. Gerçek sevgili, mutlak
varlık, Allah 50b/4, 90b/8, 14.

dostluk : Dostluk, muhabbet 2b/3.

doy- : Tok hale gelmek, açlığı
kalmamak, açlığını gidermek
91a/8.

dög- : Dövmek, vurmak 23a/4, 6.

dön- : 1. Geriye dönmek, başka tarafa
yönelmek 18a/12, 43a/3, 98a/13.

2. Vazgeçmek, sapsak, ayrılmak
25b/11, 26a/11, 28a/11.

3. Yönelmek 16a/10, 35b/7, 14.

4. Tövbe etmek, pişman olmak,
dönmek 36a/12.

dönder- : Bkz. **döndür-** 91a/7,
102a/13.

döndür- : 1. Çevirmek, döndürmek
9a/12, 9b/3, 91a/6. 2. Yönünü

değiştirmek, başka yana
sevketmek 22b/4.

dördüncü : Bkz. **dördüncü** 6a/2, 46b/8,
78a/3.

dördüncü : Dördüncü 33b/10, 56b/7,
77b/14.

dört : Üçten sonraki sayı 12a/11,
60b/1, 100b/12.

döşe- : Yaymak, sermek 6b/5,
18a/7, 98b/14, 102a/9.

döşek : Yatak, döşek 6a/13, 50a/14,
98b/14, 102a/8.

döy- : Dayanmak, katlanmak,
tahammül etmek 28b/7, 91a/8.

du‘ā (A.) : Allah’a yalvarmak, dua
9b/8, 51b/10, 97b/6.

du‘ā it- : Dua etmek, yalvarmak
75a/2.

du‘ā kııl- : Dua etmek 27b/1,
27b/5, 99b/7.

du‘ācı : Birinin iyiliği, hayrı için dua
eden 2a/9, 30b/2.

dur- : **1.** Ayağa kalkmak, kıyam
etmek 9b/11, 28a/8 **2.** Beklemek,
durmak 4b/13, 8a/5 **3.** Olmak,
bulunmak 56a/1. **4.** Yardımcı fiil
olarak (bildirme ifade eder) 11a/3,
42a/7, 81b/5, 14. **5.** Zarf-fiillerden

sonra yardımcı fiil olarak
“süreklilik” bildirir 21b/13, 35a/1,
105b/7.

dut- : **1.** Yerine getirmek, tatbik
etmek, uymak 5a/13, 5b/2.
2. Eline alıp tutmak, kavramak,
tutmak 13a/1. **3.** Yakalamak,
tutmak 90a/10. **4.** Bulundurmak
89b/12.

→ **becid dut-** : 13b/8

oruç dut- : 15b/14

göz dut- : 34a/10

‘aziz dut- : 48b/12, 51a/6

hōş dut- : 55b/1

kın dut- : 59b/5

sehl dut- : 60b/3, 95a/1

ma‘zür dut- : 91a/9

duy- : Hissetmek, sezmek, farketmek
74b/14.

dükeli : Hep, bütün, hepsi, cümlesi
41b/11, 44b/5, 50b/14, 101a/5.

düken- : Bitmek, tükenmek, sona
ermek 100a/14.

dükkān (A.) : Küçük esnafın iş
yaptıkları yer, dükkan 47b/13,
74a/11, 85b/5.

dülbend (F.) : Tülbent 8b/9, 14b/6, 9, 41a/28.

dün : 1. Bir önceki gün, dün 102a/8. 2. Gece 21a/12, 78a/13, 92a/12.

dün gün : Gece gündüz 94b/1.

dün namazı : Gece namazı, teheccüd namazı 39a/5, 78b/11, 98b/5.

dün ü gün : Gece ve gündüz 38a/5, 62a/8.

dün yarısı/ yarısı : Gece yarısı 54b/13, 92a/6, 14.

dünkileyin : Dünkü gibi, dün gibi 44a/13.

dünle : Geceleyin 78a/6.

dünyā (A.) : İçinde yaşadığımız alem, dünya 2b/10, 34a/11, 96a/3.

dünyādan git- : Ölmek 31b/14, 32b/3, 66b/14.

dünyālik : Mal, mülk, servet, para 13a/1, 51a/7, 106a/4.

dünye : Bkz. **dünyā** 26b/8, 85b/6.

dür- : Katlamak, sarmak, dürmek 74a/11.

düriş- : Çalışmak, çabalamak, gayret göstermek, uğraşmak 12b/13, 41b/4, 62a/9, 84a/12.

dürlü : 1. Çeşit, tür 38b/14, 51b/13, 69b/4. 2. Çeşitli, türlü, muhtelif 21b/7, 34a/11, 89b/14.

dürlü dürlü : Çeşit çeşit 94a/1, 98b/6, 99a/1.

dür(r) (A.) : İnci.

dürr ü cevāhir : İnci ve mücevher 97b/10.

dürt- : Sürmek, ovmak 23a/3.

dürüst (F.) : Doğru, düzgün, yerinde 75b/9.

dürüş- : Bkz. **düriş-** 105b/14.

düş : Rüya 35a/4, 95a/10, 102b/6.

düş- : 1. Çökmek, yıkılmak 14b/13, 23b/13, 35a/2. 2. Yere düşmek 28a/2, 73b/9, 90a/12. 3. İnme, düşmek 13a/12. 4. İçine düşmek, girmek 13a/11, 31b/6. 5. Batmak, çökmek 98a/3, 104b/7.

→ **cānına od düş-** : 64b/10

cānına heybet düş- : 90b/4

ecel nişān[ı] düş- : 40b/11

kapulara düş- : 40a/13.

düşenbe (F.) : Salı 29b/13.

düşenbih (F.) : Salı 38b/13.

düşmān (F.) : Hasım, düşman 71a/4, 94b/12.

düşmanlık : Düşmanca davranış,
hasımlık 83b/13.

düşmen (F.) : Düşman, 2a/6, 45a/14,
71a/7.

düşmen tut- : Düşman saymak
49a/4.

düşvârlük : Güçlük, zorluk 42a/7.

düzül- : Dizilmek, sıralanmak 14a/6,
15b/6, 71b/5.

-E-

ebed (A.) : Sonsuzluk, sonu olmayan
gelecek 79a/11, 12.

ebeden (A.) : Asla, hiçbir zaman,
katiyen 54a/7.

ebrâr (A.): Hayır işleyenler, hayır
sahipleri, iyi kişiler, dindarlar
76a/4.

ecel (A.) : İnsan hayatının önceden
takdir edilen sonu, ölüm vakti
55a/14.

ecel nişanı düş- : Ölüm alameti
gelmek 40b/11.

ecma‘în (A.) : Hepsi, bütünü,
tamamı, cümlesi 1b/2.

edeb (A.) : İyi terbiye, naziklik,
usluluk, zariflik 3b/10, 11a/11,
72b/8, 92a/8.

efdal (A.) : Daha iyi, daha faziletli
20a/1.

efendi (Yun.) : Sahip, efendi 49a/7.

eg- : Bir yana meylettirmek, eğmek,
bükmek 89a/6.

eger (F.) : Eğer, şayet anlamında bir
şart edatı 30a/7, 77a/10, 100a/7,
105b/6.

eger iki : Eğer ki 60a/9.

egerçi (F.) : Her ne kadar, gerçi, ... ise
de 63b/8.

egil- : Bir yana doğru eğik duruma
gelmek, bükülmek 54a/11, 88b/9.

egin : Sırt, arka, dal 41a/2.

egle- : Bekletmek, geciktirmek 80b/5.

eglet- : Bekletmek, geciktirmek
14a/11.

eglen- : 1. Beklemek, durmak 90b/12.

2. Geç kalmak, gecikmek 49b/1.

3. Bir kimsenin herhangi bir
kusuru veya zayıf noktası ile alay
etmek 9a/4.

ehl (A.) : 1. Sahip, malik 3b/1, 47b/4.

2. Halk, insanlar 38b/10, 39a/7,
47a/14, 62a/1.

ejdehâ (F.) : Aslan pençeli, kanatlı ve
kuyruğu yılan kuyruğu biçiminde
(veya başka şekillerde) tasavvur

- edilen masal hayvanı 46a/11, 98a/5, 93a/8, 98a/9.
- ekin** : Mahsul, buğday 6b/9, 14a/2, 85a/1.
- eksil-** : Eksik hale gelmek, miktarı düşmek 83a/11.
- eksük** : Bütün olmayan, az, eksik, noksan.
- eksük it-** : Yetersiz kılmak, azaltmak 55b/1, 3.
- el** : İnsanın tutmaya, kavramaya yarayan uzvu 25a/3, 31a/3, 63a/4.
- elin al-** : Elinden tutmak, yardım etmek 19b/13, 98a/14, 98b/12.
- elin dut-** : Bkz. **elin tut-** 13a/1.
- elin götür-** : El kaldırmak, dua etmek üzere elini yukarı götürmek 42b/14, 43a/4, 11, 97b/6.
- elinden gelme-** : Gücü yetmemek 98a/2.
- el şun-** : El uzatmak 13b/12, 84a/9.
- elin tut-** : Yardımcı olmak, yardım etmek 53b/9.
- eli tutmaz ol-** : Çalışamaz duruma gelmek 29a/6.
- elbetde, elbette** (A.) : Şüphesiz, mutlaka, kesinlikle; sonunda, nihayet 61b/5, 84b/12, 101a/2.
- elbette**: Bkz. **elbetde** 24a/10.
- elem** (A.) : Keder, üzüntü, elem 49b/3, 100b/8.
- elli** : Elli sayısı 12a/14, 12b/12.
- elsüz** : Eli olmayan, eli yok 11a/5.
- em-** : Emmek, nefesle çekip içine almak 25b/14, 37b/11.
- emānet** (A.) : Birine güvenip bir şey bırakma, emanet 37b/11, 48b/6, 104a/14.
- emīn** (A.) : Emniyet sahibi, korkusuz; birine emniyet eden, güvenen; şüphe etmeyen; kendisine güvenilen (kimse, şey) 7a/11, 73b/5, 104a/11.
- emīn kıl** : Korkusuz ve güven içinde eylemek 70b/5.
- emīn kılıcı** : Korkusuz ve güven içinde olan 10b/12.
- emīn ol-** : Güvenmek, güven içinde olmak, rahat olmak 29b/3, 30b/6, 70a/14.
- emīnlik** : Güvenilir olma hali 29b/1, 78b/12.

em̄ir (A.) : Bir kavim veya ülkenin başı, beyi 9a/14, 80b/11, 90a/4.

em̄irü'l-mü'min̄in : Müslümanların emiri, Hz. Muhammed'in halifesi (Hz. Osman) 101b/3.

emr (A.) : Buyruk, emir, ferman 19b/3, 90a/8, 99b/10.

emr eyle- : Emretmek, buyurmak 4b/7, 51a/13, 105a/7.

emr ol- : Emredilmek, buyrulmak 92a/3.

En'ām (A.) : Kuran-ı Kerim'de altıncı sure 42a/14.

endām (F.) : Beden, vücut, boy 63a/6, 64a/2, 73b/2.

endīşe (F.) : Düşünce, tasa, kaygı 19a/6, 7, 71a/6, 101b/1.

endīşe kıł- : Tasalanmak, kaygısını çekmek 94b/9.

envā' : Türler, çeşitler.

envā'-i cezā : Ceza çeşitleri 21b/9.

er : 1. Erkek, adam 2b/13, 39b/10, 11.
2. Koca, eş 39a/9, 12, 104b/6, 9.

er ü 'avrat : Kadın erkek 71b/5.

ere var- : Evlenmek 39b/8.

ere vir- : Evlendirmek (kız için) 26b/10, 32b/7.

eren : Kişi, kimse, adam, insan 81b/2.

erlik : Erkeklik 27b/13.

esbāb (A.) : Eşyalar 40a/9.

esenlik : Selamet, sağlık, rahat, huzur 69b/6.

eşer (A.) : Alamet, nişan 77b/13.

esir (A.) : Esir, tutsak 41b/7.

esir it- : Tutsak etmek 22a/11.

esirge- : Korumak, himaye etmek, şefkat göstermek 75a/5, 91b/12, 94b/8.

eski : Zamanın geçmesi ile kullanılma sonucu yeniliği, güzelliği, kuvveti kalmamış, eski 98b/1, 2.

eski- : Zamanı, hükmü geçmek, değeri azalmak 101a/5.

esri- : Azgınlaşmak, sertleşmek, çok kızmak 23b/8.

esrikleyin : Sarhoş gibi 91a/2.

et : Kemik ile deri arasındaki madde, et 76a/13, 83a/8.

etek : Etek, giysinin belden aşağıda kalan bölümü 55b/5.

etmek : Ekmek 24a/14, 64b/1, 84b/10.

ev : Ev, hane, yuva 15b/2, 59a/9, 106b/13.

evcügez : Evcik 44a/14.

evet : Evet, tasdik ve tavırda ısrar bildirir 84b/14.

evlād (A.) : Çocuklar 4a/6.

evlen- : Eşya, ev bark sahibi olmak 87b/4.

evvābīn (A.) : Evvabin namazı, akşam namazından sonra kılınan nafile namaz 30a/8.

evvel (A.) : Önce, ilk, birinci 21b/2, 66a/4, 102a/14.

eyit- : **1.** Demek, söylemek 15a/14, 33b/9, 55a/4. **2.** Nakletmek, rivayet etmek 34b/3, 68b/14, 71a/13. **3.** Sormak 6b/9, 27a/8, 73a/10. **4.** Cevap vermek 3b/5, 33b/2, 73b/8.

eyle : Öyle 24a/14, 62a/3, 102a/12.

eyle- : Kılmak, yapmak, işlemek 59a/7, 78a/8, 100a/11.

→ **‘amel eyle-** : 46a/14.

‘arz eyle- : 41b/8.

eylūk eyle- : 61b/11.

farz eyle- : 63b/6.

fīkr eyle- : 101a/4.

ğırbet eyle- : 83b/1.

günāh eyle- : 63b/6.

ḥalāl eyle- : 83a/6.

ḥasūdlik eyle- : 74a/2.

ḥayr eyle- : 62a/9.

hışm eyle- : 104a/13.

‘ibādet eyle- : 3a/7.

‘imāret eyle- : 31b/12.

i‘tibār eyle- : 90a/6.

iḥsān eyle- : 59a/12.

ḳabūl eyle- : 10a/4.

melāmet eyle- : 101a/5.

meşḥ eyle- : 64a/7.

minnet eyle- : 74a/6.

naẓar eyle- : 73a/13.

revā eyle- : 43a/13.

şabr eyle- : 20b/13.

şadaḳa eyle- : 83a/13.

secde eyle- : 79a/4.

şoḥbet eyle- : 8b/2.

şikāyet eyle- : 82b/8.

ṭaleb eyle- : 2b/12.

ṭama‘ eyle- : 47b/7.

terk eyle- : 69a/8.

tevekkül eyle- : 36b/2.

yarağ eyle- : 97a/3.

zāyi‘ eyle- : 9a/6.

zıkr eyle- : 52b/2.

zinā eyle- : 83b/1.

ziyān eyle- : 59b/1.

zulm eyle- : 87a/8.

eylük : Bkz. **eyülik** 61a/12, 76a/1.

eylük it- : İyilik etmek, iyilik yapmak 59b/7, 60a/2.

eylük kııl- : İyilik etmek, iyilik yapmak 74a/6.

eyü : **1.** Güzel, hoş, iyi 11a/10, 45b/2, 74b/3. **2.** Hayırlı, doğru, dürüst 21a/8, 48a/12, 86b/7. **3.** Verimli, kıymetli, seçkin 60b/4.

eyü çık- : İyi olduğu söylenmek, iyiye çıkmak 45b/4.

eyü kııl- : Eksiksiz ve kusursuz yapmak 44a/3, 4.

eyülik, eylük : İyilik 2b/6.

eyülik eyle- : İyilik etmek, iyilik yapmak 38b/4, 49a/9, 59a/14, 61b/10.

eyvāy (F) : Eyvah, ne yazık ki anlamlarında ünlem. 11a/1.

eyyām (A.) : Günler, zaman.

eyyāmü’l-beyz : Her Arabî ayının on ikinci, on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günlerinde tutulan oruç 15b/10, 11.

-F-

fağr (A.) : Övünç kaynağı, iftihar vesilesi, övünme 56a/8, 57a/13.

fağr eyle- : Övünmek 56a/4, 12.

fağrlen- : Övünmek 56a/10, 11, 14, 57a/13.

fağih (A.) : Şeriat ilimlerini bilen, fıkıhla uğraşan kimse, fakih 3a/14.

fağir (A.) : Yoksul, fukara, fakir 47a/11.

fāl (A.) : Fal, şans, talih 95a/11.

fāl aç- : Fal açmak, açıklamak 95a/11, 14, 95b/3.

fāl tut- : Fal niyetine hazırlamak 95a/10.

fānī (A.) : Sonu gelen ve yok olan, geçici, ölümlü 1b/4, 2b/2.

fānī ol- : Yok olmak, ölmek 91b/1.

fāriğ (A.) : İşini bitirmiş, boş kalmış, serbest kalmış.

- fāriğ ol-** : Tamamlamak, işini bitirmek, boş kalmak, serbest kalmak 9b/11, 43a/2, 72a/7.
- farīza** (A.) : Farz, Allah'ın emri 76b/11, 81a/4, 92a/6.
- farz** (A.) : Müslümanlıkta yapılması zorunlu olan dini emir, farz 61a/10, 67a/10, 73a/13.
- farz eyle-** : Farz kılmak 63b/6, 70a/6.
- farz kııl-** : Allah'ın bir şeyin yapılmasını emretmesi 70a/13.
- farz ol-** : Emredilmek, bildirilmek 63a/12, 67a/5, 70b/4.
- fāsık** (A.) : Allah'ın emirlerini tanımayan, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden 44a/10, 45a/2, 74b/4.
- fāyıda** (A.) : Fayda, menfaat, kazanç 60b/14, 87a/5, 105b/12.
- fazilet** (A.) : Üstünlük, marifet, irfan 51b/6, 57b/6, 9.
- fazl** (A.) : **1.** Üstünlük, fazilet 54a/9. **2.** İyilik, fazilet, erdem, lütuf 4b/10, 62b/1, 64a/9.
- fedā** : (A.) : Gözden çıkarma, uğruna verme.
- fedā eyle-** : Uğruna harcamak, kurban etmek 79a/7.
- fenā** (A.) : Yok olma, yokluk, geçip gitme 100a/1.
- ferište** (F.) : Ferište 19b/12, 66a/2, 103a/6.
- fermān** (F.) : Emir, buyruk 87a/4.
- fersah** : (A.) : Eskiden kullanılan, yaklaşık beş kilometrelik bir uzunluk ölçüsü 25a/5.
- feryād** (A.) : Yardım isteyerek sızlamak, imdat haykırışı.
- feryād it-** : Yardım ümidi ile bağırarak 53a/3, 4, 64b/11, 95a/8.
- fesād** (A.) : Bozgunculuk, fitne, fesat, karışıklık 47a/5.
- fesāda vir-** : Günahını söylemek, kusurunu ortaya çıkarmak 44a/4, 5.
- fesād işle-** : Kötülük eylemek, bozmak, karıştırmak 103a/5.
- fesād it-** : Kötülük eylemek, bozmak, karıştırmak 4a/7.
- fetīl** (A.) : Lamba fitili 8a/9, 83b/11.
- fetvā** (A.) : Müftü tarafından verilen şer'i hüküm veya karar.
- fetvā vir-** : Dini konuda hüküm vermek 46b/9.

fevt (A.) : Kaçırma, elden çıkarma, kaybetme.

fevt ol- : 1. Kaybolmak, gitmek 68b/4, 10, 69a/3. 2. Kaçırarak, yetişememek 68b/10, 69a/3.

fısq : (A.) : Günah işleme, kötü ve yaramaz işler peşinde olma, fasıklık 46a/8.

fi'ıl (A.) : İş, amel 9b/1, 46a/1, 67a/4.

fıkr (A.) : Düşünme, fikir 4a/10, 30b/6.

fıkr eyle- : Düşünmek 15a/7, 40b/10, 84b/1, 101a/4.

fıkr olun- : Düşünülmek 1b/5.

filān (A.) : Falan, filan, herhangi bir şahıs, biri; bir şey 11a/8, 43a/3, 43b/3, 86b/4.

filhāl (A.) : Derhal, anında hemen 31a/11, 54b/10, 105b/9.

fırāk (A.) : Ayrılık 93a/3.

-G-

ġāfillıq : Boş bulunma, endişesizlik, dikkatsizlik 8b/3.

ġaflet (A.) : Habersizlik, boş bulunma, gaflet 105a/12.

ġalebe (A.) : Kalabalık 103a/12.

ġālib (A.) : Üstün gelen, galip 18a/4.

ġālib ol- : Üstün gelmek, yenmek 25a/2.

ġammāzlıq : Ayıpları meydana çıkarmaya çalışma 82a/13.

ġanī (A.) : Zengin, varlıklı.

ġanī ol- : Zenginleşmek 11a/13, 12a/14.

ġarb (A.) : Batı 2a/8, 56a/13.

ġarīb (A.) : Kimsesiz, zavallı 11b/11, 94b/7.

ġāribān (A.) : Garipler, kimsesizler 35a/8.

ġarq (A.) : Boğulma, batma.

ġarq ol- : Boğulmak, batmak 36b/12, 43b/9, 104b/14.

ġavġa (F.) : Kavga 24a/1.

ġavġa eyle- : Kavga etmek 19b/6.

ġayb (A.) : Görünmeyen, bilinmeyen 39b/1, 3, 4, 6.

ġayb ol- : Kaybolmak, uzaklaşmak 49b/5, 97a/9.

ġāyet (A.) : Çok fazla, oldukça 48a/9, 11, 92b/8, 100b/10.

ġāyib (A.) : Gizli, görünmeyen, bilinmeyen 24b/8, 45a/7, 87a/5.

ġāyib ol- : Bilinmemek, 100b/13, 14, 101a/1, 3.

ġazā (A.) : Din uğruna yapılan savaş 22a/12, 77a/10, 86b/12, 93a/12.

ġazā eyle- : Savaşmak 10b/7.

ġāzi (A.) : Din uğruna savaşan, gaza eden, mücahit 1b/9, 30a/9, 62b/8, 83b/4.

geç : Zaman bakımından geri olan, vaktinden sonra, geç 9a/2, 33a/6, 43a/12, 104a/13.

geç- : **1.** Gitmek, geçmek 16a/6, 23a/4, 74a/10, 97a/4. **2.** Düşünmek, hayal etmek 106b/12. **3.** Zaman ilerlemek 35a/4, 87b/6, 92a/14. **4.** Bir yeri aşmak, öbür yana ulaşmak 67b/2, 68a/5, 78a/3. **5.** Geride bırakmak, aşmak 38b/6, 67a/13.

geçmiş : Zaman bakımından geride kalmış 101a/4.

geçür- : **1.** Geçme işini yaptırmak, geçmesini sağlamak 10b/11, 19b/13, 53b/9. **2.** Oturtmak 54a/3. **3.** Bir şeyi bir yerden başka yere taşımak 84a/9. **4.** Bir durumda yaşamak, kalmak 38b/8. **5.** Vaktinde yapmak 81b/12.

gel- : **1.** Bir yere gelmek 9a/5, 12a/10, 25a/5, 28b/13. **2.** Dönmek geri gelmek 13b/14, 57a/2, 106b/6. **3.** Ulaşmak, varmak, erişmek 22a/5, 29b/10, 73a/11. **4.** Huzuruna çıkmak, gelmek 3b/2, 64b/12, 106a/1. **5.** Meydana gelmek, olmak 20b/13, 34b/1, 35b/8. **6.** Vakti dolmak, vakti gelmek 31a/2, 40a/1, 80b/9. **7.** Sesi çıkmak, gelmek 19b/9, 45a/7, 65b/8. **8.** Doğmak, dünyaya gelmek 94a/13. **9.** Belirmek, çıkmak 32b/9, 56b/10, 100b/4. **10.** İsbet etmek 20a/11. **11.** Oturmaya, ziyarete gitmek 26b/5. **12.** Haydi 16a/11, 93a/2, 105b/10.

gelesi : Gelecek, ilerdeki 101a/6.

gemi : Gemi 32a/1, 36b/5, 37a/2, 50b/14.

genc : Yaşlı olmayan, genç 26a/13, 26b/3, 27a/1.

gene : Gine, yine 35b/4.

geñez : Kolay 5b/10, 60a/14.

geñez ol- : Kolaylaşmak 46b/2, 71a/1, 94b/2.

geñezlik : Ferahlık, kolaylık 42a/7, 69b/3.

ger (F.) : Eğer, şayet, istersen 60a/14.

gerçek : Doğru, haklı, asıl, gerçek
57a/11, 65b/6, 8, 66a/1, 95b/7.

gerek : **1.** Lazım, gerek, lüzumlu
25a/9, 38b/7, 86b/5. **2.** İcap eder,
gerekir 5a/7, 61a/3, 74b/7.

gerek ol- : **1.** Lazım olmak,
yaramak 74a/4. **2.** İcap etmek
84a/8.

gerek- : İcap etmek, lüzumu olmak
10a/1.

getür- : **1.** Alıp getirmek 21b/3, 64b/6,
84b/9. **2.** Ulaştırmak, iletmek,
götürmek 12a/5, 17b/1, 56b/12.
3. Gerçekleştirmek 69b/6.
4. Tutmak, yakalamak 21b/5, 8,
25a/5, 90a/3.

→ **imān getür-** : 22a/3

istiğfār getür- : 76a/6

kāmēt getür- : 9a/3

řalavāt getür- : 52b/2

şek getür- : 47b/6

yirine getür- : 61a/11

gevher (F.) : Mücevher, elmas 37a/12.

gey- : Giyinmek 14b/9, 48a/1.

geydür : Giydirmek 24a/13, 75a/3.

geyür- : Giydirmek 14b/6, 21b/4.

gez- : Dolaşmak, gezmek 41a/9,
101a/10.

gezdür- : Dolaştırmak, gezdirmek
33a/8.

ğybet (A.) : Kendisi ortada olmayan
birinin arkasından söz söyleme,
çekiştirme 60b/9, 83a/7,14, 83b/5.

ğybet eyle- : Çekiştirmek,
kötülemek 83b/1, 3, 4, 5.

ğybet it- : Çekiştirmek,
kötülemek 82b/4, 83a/3, 5, 83b/2.

gibi : **1.** Gibi 33a/11, 44a/7, 98a/6.
2. Benzeri, misal 45b/14, 68b/5,
83b/4. **3.** Kadar 7b/6, 39b/7.
4. şekilde, tarzda 89a/11.

gice : Gece 11b/7, 44b/6, 55b/3.

gice gündüz : Durmadan, devamlı
32b/8, 52a/1, 95b/12.

gice ol- : Kararmak, gece olmak
50a/4, 85a/11, 92a/9, 106a/11.

gider- : **1.** Kaldırmak, gidermek, yok
etmek 34b/10,68a/5, 75b/12.
2. Ayırmak, uzak kılmak,
uzaklaştırmak 20a/10.
3. Dindirmek 69b/7.

gile (F.) : Yanıp yakılma, şikayet.

gile eyle : şikayet etmek 31a/7.

giñ : Geniş 103a/13.

giñ it- : Genişletmek 102b/1.

giñ ol- : Genişlemek, bollaşmak
41b/14.

giñlik : Genişlik 6a/11.

gir- : **1.** Dışarıdan içeriye geçmek
9a/9, 13b/3, 98b/12, 102a/2. **2.**
Gitmek, girmek 28b/1, 37b/13,
85a/3. **3.** Gitmek, takip etmek
74b/12. **4.** Binmek, girmek 36b/5.
5. Kabul etmek, girmek 15b/5,
26a/2, 28a/10. **6.** Katılmak,
girmek 106b/1. **7.** Elde etmek,
kazanmak 11b/2. **8.** Mezara
konmak 84a/10, 102b/6.
9. Bulaşmak 82b/7, 12. **10.**
Karışmak 84a/8. **11.** (Allah
gönülde) tecelli etmek 21a/7. **12.**
Erişmek, ulaşmak 23b/3, 57b/10,
58a/13. **13.** (Huzuruna) çıkmak,
(yanına) girmek 24a/6, 98b/1. **14.**
Suya, denize dalmak, içine girmek
98a/2, 4.

girde (F.) : Açılmış yufka 97b/9.

giriftār (F.) : Tutulmuş, yakalanmış,
esir olmuş, tutsak.

giriftār ol-: Tutulmak, yakalanmak
80b/6, 56a/2.

giriş- : Birbirine girişmek, karışmak
47a/3.

girü : **1.** Yine, tekrar 14b/3, 68a/3,
102a/12. **2.** Sonra 11a/4, 35a/6,
95b/3, 97a/9. **3.** Art, arka 12b/12.

git- : **1.** Uzaklaşmak, ayrılmak, gitmek
10a/1, 35b/11, 104/10.
2. Kaybolmak, yok olmak 19b/5,
27b/13, 77b/6, 93b/2. **3.** Ölmek
27b/14, 31b/14, 95b/10. **4.** Bir
yere doğru yönelmek 91b/5,
99b/4, 102a/6. **5.** Çıkmak,
ulaşmak 15a/7, 24b/10, 33b/1.
6. Sürmek, devam etmek 36a/4,
94a/3, 95b/12. **7.** Götmek
24b/12.

→ ‘**aklı git-** : 23b/14

kendüden git- : 96a/14.

ögi git- : 91b/8.

giy- : Giymek; örtünüp korunmak için
bir şeyi vücuduna geçirmek
44b/10, 61a/4, 93b/3.

gizle- : Saklamak, gizlemek ortaya
çıkarmamak 27b/12, 62a/5,
104b/8.

gizlen- : Saklanmak, gizlenmek 44b/8,
85a/10, 85b/14, 102a/7.

gizlü : **1.** Saklı olan, gizli 12b/9, 17a/8,
72b/6. **2.** Gizlice, gizli şekilde
72a/5.

gögüs : Sine, göğüs 37b/10.

gök : Yeşil 19a/2, 56a/4, 77a/4, 93b/5.

gökcek : Bkz. **gökçek** 45a/11, 45b/1, 53a/13.

gökçek, gökcek : Güzel, hoş 1b/10, 12a/2, 15b/3, 64a/3, 88b/2, 93a/11.

gökyüzi : Gökyüzü, sema 80a/2.

gölge : Gölge 31b/10.

göm- : Gömmek 33a/3, 45a/5.

gönder- : Yollamak, göndermek 37a/14, 90a/13, 104b/11, 107a/3.

gönderü çık- : Uğurlamak, yolcu etmek 94b/4.

gönel- : Yönelmek, teveccüh etmek 37b/4, 95b/9, 97a/11.

göñlek : Gömlek 47b/12, 13, 48a/1.

göñül : Kalp, yürek, gönül; iç 9a/5, 24b/5, 35a/12, 50b/3.

göñül öldür- : Gönlü Hak'tan uzaklaştırmak 61b/11.

göñlüñe gir- : Gönülde yer etmek, gönülde yerleşmek 21a/7.

göñül dirligi : Gönül düzeni 78b/10

göñlüñe düş- : Gönülde yer temek, gönülde yerleşmek 13a/11

göñli şavv- : Öfkesi geçmek 18a/6.

göñül yıķ- : Gönül kırmak, gönül incitmek 60b/1, 3.

göñül- : Bkz. **gönel-** 71a/14.

göñüllü : Kalpli, yürekli 41b/1.

gör- : **1.** Görmek duyusunu kullanarak bir şeyin şeklini dış görüntüsünü hissetmek. 23b/3, 50a/10, 107a/1. **2.** Anlamak sezmek 13b/12, 64b/5, 92b/7. **3.** Bulmak, görmek 40b/8, 41a/3, 85a/7. **4.** Duymak, işitmek 95b/14. **5.** Karşılaşmak 6b/8, 84a/7. **6.** Şahit olmak 78a/5. **7.** Bilmek, tanımak, öğrenmek 18a/8, 23b/10, 94b/13. **8.** Fark etmek 11a/12, 14b/1, 48a/4. **9.** Düşünmek 87a/8. **10.** Saymak, kabul etmek 79b/6. **11.** Uykuda (rüya) veya uyku ile uyanıklık arasında (hayal) görmek, ruhen yaşamak 20a/5, 52b/8, 95a/6.

→ **'azāb gör-** : 19b/14.

güc gör- : 30b/5.

gün gör- : 40b/5.

hor gör- : 6a/5.

hōş gör- : 60a/5.

zahmet gör- : 60b/9.

göre : Göre 102b/9.

göriş- : Yüz yüze gelmek 99b/5.

görklü : Güzel, gösterişli, çekici, cazibeli, alımlı, hoş 26a/10, 59b/9, 62b/12.

görün- : Görünmek 6a/14, 6b/1, 22a/9.

→ **hor görün-** : 34a/11.

göster- : **1.** Göstermek, işaret etmek 50a/9, 78a/5, 98a/9. **2.** Ortaya koymak, göstermek 69b/4.

götür- : **1.** Kaldırmak 18a/9, 25b/1, 43a/4, 56b/10. **2.** Taşımak, yüklenmek, ulaştırmak 41a/11, 55b/13, 58a/11.

gövde : Vücut, beden, gövde 6a/14, 89a/5.

göyen- : Yanmak 28b/4, 64b/2, 102a/5.

göyün- : Bkz. **göyen-** 8a/10.

göyündür- : Yakmak 93a/3, 105b/6, 7, 9.

göz : Görme organı olan göz 12b/8, 50a/7, 88b/9, 98a/6.

gözi kuyruğı : Göz ucu 90a/3.

gözi yaşı : Gözyaşı 40b/11, 89a/7, 99b/11, 102b/14.

gözüm nürü : Sevgi ifade eden bir söz 92a/2, 93b/12, 14.

göz dut- : Beklemek 34a/10.

gözet- : Gözlemek, bakmak 31b/8, 36a/4.

gözsüz : Gözü olmayan, kör 11a/5.

ğusl (A.) : Maddi ve manevi kirlilerden arınmak için yıkanmak, temizlenme, güsül, boy abdesti 98b/3.

ğuşsa (A.) : Üzüntü, keder 12b/5, 30b/2, 42a/5, 71a/5.

ğuşsa yi- : Gam yemek, tasalanmak 12b/5, 42a/5.

ğuşşalan- : Kaygılanmak, üzülmek 12b/4, 39a/2, 88a/11, 103b/4.

ğuşşalu : Üzüntülü, kaygılı 25a/7, 93a/10.

ğuşşalu ol- : Üzülmek, kaygılanmak 69a/5, 68b/12.

güc: Kuvvet, kudret, güç 22a/4, 24b/13, 30b/5, 80a/4.

güc gör- : Eziyet ve sıkıntı çekmek 30b/5.

güc eyle- : Eziyet etmek, zulmetmek 22a/4.

güher (F.) : İnci, cevher, mücevher 37a/9.

güherlü : İncili, mücevherli 99a/1.

gül : Gülgillerin örnek bitkisi, gül 2a/10, 102b/7.

gül- : Sevinmek, neşelenmek, gülmek 46a/1, 49b/3, 61b/11.

gülistān : Gül bahçesi, güllük 2b/4.

gülistān it- : Gül bahçesine çevirmek 88a/14.

gülünç : Alay edilecek durumda olan, güldürücü, tuhaf, komik.

gülünç ol- : Gülünç duruma gelmek 26b/8.

gümān (F.) : Şüphesiz, zan 101a/7.

gümānsız : Şüphesiz, şüpheye yer vermeden 32a/8.

gümüş : Bkz. **gümüş** 12a/3.

gümüş : Gümüş 15b/4, 75a/14, 83a/12, 98b/13.

gün : **1.** Yirmi dört saatlik süre, gün 46a/10, 51b/12, 61a/8. **2.** Güneş 56a/6, 59a/2, 76a/6. **3.** Günün aydınlık bölümü, gündüz 70b/11. **4.** Zaman, vakit 35a/4, 50b/14, 99a/13.

gün gör- : Esenlik, bolluk, mutluluk içinde yaşamak 40b/5.

günāh (F.) : Dini açıdan suç sayılan iş veya davranış, hata, günah 34a/5, 54a/13, 60b/1, 101a/5.

günāh eyle- : Allah'ın emir ve yasaklarına uymamak, günah işlemek, hata yapmak 15b/12, 52a/1, 60b/12, 78b/10.

günāh işle- : Allah'ın emir ve yasaklarına uymamak 18a/14, 61a/12, 63b/13.

günāh it- : Günah işlemek, hata yapmak 20b/11, 63a/9.

günāhlu : Suçlu, hatalı 32a/4, 59a/4, 74a/1, 101a/4.

gündüz : Gündüz, gündüz vakti 20b/10, 50a/4, 91b/3.

güneş : Güneş 2a/10, 21b/4, 56a/8, 70a/7.

günlük : Üzerinden belli bir miktar gün geçmiş veya geçecek olan 94b/4.

güt- : Hayvanı veya hayvan sürüsünü önüne katıp sürmek, otlatmak 24b/14, 27a/2, 50a/4.

güzāf (F.) : Boş, beyhude (lakırdı, söz) 62a/10.

güzel : Güzel 88b/2.

güzide (F.) : Seçkin, seçilmiş,
beğenilmiş 1b/6.

güzide eyle- : Üstün tutmak
4b/11.

-H-

ha : Evet, işte 21a/3.

haber (A.) : Haber, bilgi 40a/14,
61a/9, 81b/1.

haber verici : Haber veren,
bildiren, duyuran 29a/9.

haberi ol- : Herhangi bir hususta
önceden bilgi sahibi olmak, bilgisi
olmak, bir şey duymak, işitmek,
bilmek, farkında olmak. 67b/2.

haber vir- : Haber vermek,
bildirmek, anlatmak, söylemek
4b/3, 40b/1, 56b/8.

habīb (A.) : Sevgili 52a/8, 53a/9,
56b/1, 12.

hac (A.) : Kabe'yi ziyaret etme, hac
10b/6, 69a/14, 75a/10.

hacca var- : Hacca gitmek
83a/13.

hac 'umre kıl- : Hac ve umre
vazifesini yerine getirmek 77a/13.

h'āce (F.) : Hoca, üstat, efendi 12b/7,
47a/10.

hācet (A.) : 1. İstek, dilek, arzu
48b/12, 55a/12, 99a/11. 2. İhtiyaç
42a/11, 14, 93a/9.

hācet dile- : İstekte bulunmak,
dua etmek 42b/14, 99a/10.

hāceti ol- : İhtiyacı olmak 42b/13,
65a/10.

hacīl (A.) : Utanmış, utancından yüzü
kızarmış, mahcup.

hacīl eyle- : Utandırmak, mahcup
etmek 8b/11, 82b/10.

hacīl ol : Utanmak, mahcup
olmak 51a/5, 64b/5.

had(d) (A.) : Sınır, derece 33a/12,
38a/14.

haddin yit- : Aşırı gitmek
105b/13.

had ur- : Ceza vermek,
cezalandırmak 47b/9.

hādīm (A.) : Hizmet eden, hizmetçi
88b/3, 96b/6.

hadīş (A.) : Peygamber efendimizin
mübarek sözü, yaptığı iş ve
davranışı 52b/2, 9, 54a/10,
69a/11.

hafta (F.) : Hafta 100a/9, 106b/10, 11,
12.

hāīnlık : Hain olma durumu veya haince davranış.

hāīnlık kıl- : Hainlik etmek, ihanet etmek, aldatmak 94b/6.

Hak(ķ) (A.) : Allah, Tanrı 49b/10, 56b/11, 57a/6.

Hak Ta‘ālā : Yüce Allah 20b/8, 60a/1, 100b/5.

Hak Celle ve ‘Alā : Celal ve yücelik sahibi 76b/7.

hak(ķ) (A.) : **1.** Hakikat ve doğru olan, gerçek 20a/4, 47a/10, 105b/10. **2.** Pay, hisse, alacak, hak 90a/4, 106a/13, 106b/5, 107a/3.

hakkına ķo- : Mezara koymak, toprağa koymak 45a/6, 93a/6.

hakīķat (A.) : Gerçek, hakikat 1b/5, 80a/3.

hakīm (A.) : Hükmeden, hakim 3b/9, 17b/7, 56a/4.

hakīr (A.) : Değersiz, aşıağı, bayağı 49a/6.

haksuz : Haklı olmayarak, haksız 87a/3.

hāl (A.) : Durum, vaziyet, hal, 40b/12, 72b/6, 92b/13.

hal dili : Düşünceleri davranışlarla anlatma 40a/6, 41a/3, 102b/11.

halāl (A.) : **1.** Meşru, helal, dini açıdan kullanılmasında ve yapılmasında bir sakınca olmayan, haram olmayan 8b/10, 86b/9, 72b/13. **2.** Nikahlı ve meşru eş 41a/12.

halāl eyle- : Helal etmek 83a/6, 85b/13.

halāl it- : Helal etmek 15a/13, 61a/9, 85b/12.

halāl ol- : Helal olmak 85b/8, 86b/14.

halāl yi- : Dini açıdan kullanılmasında ve yapılmasında bir sakınca olmayanlardan yiyeceklerden yemek 86b/9, 10.

halālлік : Helal olan şey.

halālлік dile- : Helallik istemek 15a/11, 15b/4, 84b/5, 85b/9.

halāş (A.) : Bir yerden veya bir şeyden kurtulma, kurtuluş, selamete erme.

halāş eyle- : Kurtarmak, serbest bırakmak 81b/6, 90a/7.

halāş kıl- : Kurtarmak, serbest bırakmak 25b/9.

ḥalāşlık : Kurtulma, kurlutuş.

ḥalāşlık bul- : Kurtulmak 42b/3.

ḥalāvet (A.) : Tat, lezzet 84b/1.

ḥalāyık (A.) : Yaratılmışlar, mahlukat, insanlar, halk 20a/6, 66b/4, 78b/3, 101b/7.

ḥalık (A.) : Yaratan, yaratıcı 73a/9.

ḥalife (A.) : Birinin yerine geçen kimse, devlet reisi, başkan 4a/5, 8b/9, 9a/9, 10a/1.

ḥalq (A.) :1. İnsanlar, ahali, halk 22b/12, 61a/14, 73b/10. 2. Yaratma, yaratış.

ḥalq it- : Yaratmak 5b/10.

ḥalvet (A.) : 1. Yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık 44b/12, 14, 85a/10. 2. Issız ve تنها yer 34b/8, 78a/4, 90a/2.

ḥalvete gir- : Yalnız kalmak 100a/10.

ḥalvet ol- : Yalnız kalmak 15a/7, 34b/13.

ḥamir (A.) : Hamur 64a/14, 106b/14.

ḥaml (A.) : Gebelik 32b/10.

ḥamle (A.) : Saldırma, saldırış.

ḥamle kı- : Hamle yapmak, saldırmak 35a/14, 35b/5, 81b/8, 10.

ḥ^yān (F) : Sofra, yemek 2a/11, 24b/8, 97b/14.

ḥarāb (A) : Yıkılmış, yıkık, bozulmuş, viran, harap 6b/13, 7a/1.

ḥarāb eyle- : Yıkmak, bozmak 91b/13.

ḥarāc (A) : Vaktiyle Müslüman olmayan tebaadan alınan vergi 64a/8.

ḥarām (A) : Dinen yasaklanmış olan, haram 9b/1, 61b/9, 72b/14.

ḥarām kı- : Yasaklamak, haram kılmak 43b/4, 82a/5.

ḥarām kılvir- : Yasaklayıvermek 39a/8.

ḥarām ol- : Yasaklanmak, haram kılmak 66a/12, 77a/12.

ḥarām yi- : Hakkı olmayan ve kendisine yasak edilmiş bulunan bir şeyi kabul etmek 83b/9.

ḥarāmī (A) : Yol kesen, haydut, hırsız, harama el uzatan 12b/6, 7, 11, 13a/2.

ḥarāmīlik : Hırsızlık, haydutluk, uğruluk.

ḥarāmīlik eyle- : Hırsızlık, haydutluk yapmak 35a/7.

ḥarāret (A.) : Susuzluk 69b/7.

ḥarc (A.) : Harcama, masraf.

ḥarc it- : Harcamak, tüketmek 41a/10.

ḥardal (A.) : Hardal 97b/11.

ḥareket (A.) : Davranış, tavır, muamele 7a/5.

ḥareket it- : Davranmak, muamele etmek 2a/5.

ḥarf (A.) : Harf, alfabedeki işaretlerden her biri 3b/1, 4b/14, 20b/9, 11.

ḥāş (A.) : İyi nitelikleri kendinde toplamış olan, seçkin, yakın dost 99b/2.

ḥaşār (A.) : Zarar, ziyan 95b/2.

ḥased (A.) : Çekememezlik, kıskanma 72a/6, 73a/1.

ḥasenāt (A.) : Güzellikler, iyi ve hayırlı işler 68a/4.

ḥāşıl (A.) : **1.** Meydana gelen, ortaya çıkan **2.** Fayda, çıkar 89b/6.

ḥāşıl ol- : Meydana gelmek, ortaya çıkmak, neticelenmek 11a/7, 27b/8, 63b/3.

ḥaşır (A.) : İnce sazdan örülmüş yer, hasır 98b/1,2, 4.

ḥaslet (A.) : İnsanın yaradılışındaki huy, mizaç, tabiat 61b/1, 2.

ḥasret (A.) : Özlem, özleyiş, hasret 49a/13.

ḥasta (F.) : Hasta, rahatsız.

ḥasta ol- : Hastalanmak 12a/3.

ḥasūd (A.) : Kıskanç, çekemeyen 74a/1.

ḥasūdlik : Kıskançlık, çekememezlik 8b/4.

ḥasūdlik eyle- : Kıskanmak 74a/2.

ḥāşa (A.) : Asla 91a/7.

ḥaşr (A.) : Ölülerin dirilip toplanacakları an, kıyamet 39b/3.

ḥaḫā (A.) : Yanlış, hata; kabahat, günah 60a/10.

ḥāḫır (A.) : Düşünme ve akılda tutma kuvveti, hafıza 15a/7, 34b/5, 89a/3.

ḥāḫif (A.) : Ses işitilip kendisi görülmeyen, seslenici, çağırıcı 90b/9.

ḥatm (A.) : Kur'an'ı baştan sona kadar okuma.

ḥatm eyle- : Kur'an'ı baştan sona kadar okumak 78b/5.

ḥātūn (A.) : Kadın, hanım 11b/5, 64b/7, 100a/10.

havā (A.) : Boşluk, hava 7b/7.

ḥavāle (A.) : Engel, mani.

ḥavāle ol- : Gönderilmek 101a/14.

ḥavārī (A.) : Peygamberlerin fikirlerini yaymada yardımcı dokunan kimselerden herhangi biri Hz. İsa'nın on iki yardımcısından biri 94a/4, 94b/1.

ḥayālu : Utanma duygusu olan, utangaç, arlı 2a/3.

ḥayāsız : Utanma, sıkılma duygusu olmayan; arsız, utanmaz, ahlaksız 82a/6.

ḥayırlı : İyi, faydalı, yararlı 101b/13.

ḥaykır- : Yüksek sesle bağırarak, çağırarak, seslenmek 14b/12.

ḥayli (F.) : Çok, pek fazla, epeyce 13b/4, 54b/12.

ḥayr (A.) : İyilik, fayda, hayır 21a/9, 59a/13, 59b/9.

ḥayr eyle- : İyilik yapmak, iyilikte bulunmak 62a/9.

ḥayr u şer : Hayır ve şer, iyilik ve kötülük 40b/2.

ḥayvān (A.) : İnsan ve bitki dışındaki canlılar, hayvan 55b/7, 64a/6.

ḥāzır (A.) : Bulunan, mevcut olan 33b/9, 48a/11, 93b/7.

ḥāzır kıl- : Hazırlamak 27b/7.

ḥazīne (A.) : Para konulan veya saklanan yer, hazine 23b/3, 51a/4, 80b/9.

ḥazīnedār (F.) : Bir hazinenin idaresi veya korunması ile vazifelendirilmiş kimse 58a/14, 58b/1.

ḥazret (A.) : Saygı ve ululama tabiri 43a/11, 77b/4, 95a/4.

helāk (A.) : Ölme, helak olma.

helāk eyle- : Yok etmek, helak etmek 90b/2.

helāk it- : Öldürmek, helak etmek 81b/8.

helāk ol- : Yok olmak, ölmek 75a/2, 80a/3, 95b/7.

hem (F.) : Hem, zaten, üstelik, ayrıca 23b/8, 44b/2, 63a/14.

hem ... hem (F.) : “Hem ... hem”
bağlama edatı 66a/9.

hemān (F.) : **1.** Derhal, o anda,
hemen 17b/1, 50b/8, 100b/1. **2.**
Yalnız ancak 62a/7.

hemīše (F.) : Her zaman, her vakit,
daima 93b/7.

henüz (F.) : Daha, hala, şimdi, henüz,
şimdiye kadar 14a/1, 25b/14,
61b/13, 84a/10.

hep (F.) : Tamamıyla, bütün, hepsi,
tamamı 15b/6, 40a/9, 100a/14.

her (F.) : Birer birer olarak, teker
teker, hepsi, bütünü, hep
(belirsizlik sıfatı) 13a/10, 29b/4,
102b/2.

her bir : Tek tek, her bir 75b/12,
98a/5, 103b/6.

her biri : Tek tek, her biri 6a/13,
68a/4, 105a/8.

her ki : Kim olursa olsun 29b/3,
4.

her kim : Her kim 22a/3, 52a/1,
101b/10.

hergiz (F.) : Asla, katiyen 49b/6,
73a/9, 92b/11.

hevāī (A.) : Nefis ve şehvetine mağlup
olmakla ilgili.

hevāī ol- : Nefis ve şehvetine
mağlup olmak 101b/3.

heves (A.) : İstek, arzu, zevk 41a/10.

heybet (A.) : Korku ve saygı duygusu
uyandıran hal 31b/5, 71a/1.

heybet düş- : Korkmak 90b/4.

heybetlü : Gösterişli, saygı ve
hayranlık uyandırıcı 2a/3.

heyhāt (A.) : Elden kaçırılmış bir şeye
hasreti anlatır: yazık, hani ya,
nerede 23b/2, 25b/4.

hezār (F.) : Bin 75b/14.

hıdmet (A.) : Birinin işini görmek,
kulluk, hizmet 107a/3.

hırcınlık : Belirli bir sebebi olmadan
sinirlenip huysuzluk etme, hırçın olma
durumu 45b/7.

hısım (A.) : Yakın, akraba, hısım
37a/10.

hışm (F.) : Kızgınlık, öfke, hiddet
94b/10.

hışm buyur- : Öfkelenmek 33a/7.

hışm eyle- : Hiddetlenmek,
kızmak 26b/12, 62a/5, 104a/13.

hışm it- : Öfkelenmek 26b/10,
88a/2.

hışm kııl- : Öfkelenmek 49a/3.

h̄iç (A.) : **1.** Asla, katiyen hiç, (zarf) 14a/7, 21b/10, 38a/6. **2.** Başka, hiç (sıfat) 42a/5, 52b/1, 90b/1, 105b/12.

h̄iç eyle- : Yok etmek 29b/1.

h̄içbir : Hiçbir 21a/2, 49b/7.

h̄içbiri : Hiçbiri 40b/3.

h̄iç kimse : Hiç kimse 25a/8, 34b/8, 106b/6.

h̄ikāyet (A.) : **1.** Nakletme, bir vak'a veya olayı sırasıyla anlatma durumu 12a/7. **2.** Kıssa, hikaye, baştan geçenler, macera 36b/5, 37b/3. **3.** Durum, vaziyet 30b/14.

h̄ikāyet eyle- : Anlatmak, rivayet etmek 15b/9, 36a/3, 50b/13.

h̄ikmet (A.) : Gizli, ne olduğu anlaşılmasz sebep ve hakikat 46b/14, 63a/6, 78a/1, 103a/3.

h̄ilāl (A.) : Kürdan 84a/8.

h̄immet (A.) : Yardım, iyilik, lütuf 2b/7, 12a/6.

h̄isāb (A.) : Sayma, hesaplama, hesap 20a/6, 71a/1, 92b/11.

h̄isāb kıl- : Hesap etmek, hesaplamak, saymak 86b/1.

h̄isāb vir- : Sorguya çekilmek 87a/12. 48a/8.

h̄isābsuz : Hesapsız, ölçüsüz, çok 57a/3, 68a/7.

h̄iṣ (F.) : Akraba, soy sop 41a/7, 12.

h̄iṭāb (A.) : Nida, hitap, konuşma, söz söyleme 65b/6, 82a/12, 97a/12, 105a/12.

h̄iṭāb-ı izzet : Allah tarafından söylenen söz 4b/7, 20a/13, 53a/8.

h̄iṭāb eyle- : Konuşmak 30b/5, 56a/11, 103a/8.

h̄iṭāb kıl- : Konuşmak 52a/8.

h̄izmet (A.) : Birinin işini görme, kulluk, hizmet.

h̄izmet eyle- : Hizmet etmek 69b/5.

h̄izmetkār (F.) : Hizmetçi 27a/13.

h̄ōr (F.) : Değeri olmayan, itibarsız, hakir, alçak 3b/10, 49a/6, 49a/7, 51a/8.

h̄ōr gör- : Küçük görmek, hor görmek 6a/5.

h̄ōr görün- : Değersiz görülmek, küçük görülmek 34a/11.

h̄ōr tut- : Küçük görmek, gözetmemek 46b/7.

h̄orla- : Hor ve aşağı tutmak, zelil kılmak 6a/6.

horlık : Aşağılık, bayağılık, zillet, zelillik 61a/1.

hōş (F.) : Güzel, iyi, tatlı 28b/1, 45b/5, 103a/14.

hōş dut- : Sürekli memnun etmek 55b/1.

hōş gel- : Hoş, sefa gelmek 50a/13.

hōş gör- : Anlayışlı olmak 2b/9, 27a/3, 60a/5.

hōş tut- : Bkz. **hōş dut-** 25b/13.

hōşlık : Tatlılık, iyilik, güzellik 89b/6.

hoşnūd (F.) : Rız, memnun 52a/6.

hūb (A.) : Güzel, hoş, iyi 1b/8, 4a/12, 23b/2, 99a/14.

hulıklı (A.) : Ahlaklı, tabiatlı, mizaçlı, huylu 2a/3.

hulle (A.) : Belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan bir çeşit elbise 6a/13, 14, 93b/3.

hūri (F.) : Cennetliklere vaat olunmuş güzel kızların her biri, huri 6b/1, 67b/13, 92b/10.

hurma (F.) : Hurma 50a/4, 75b/7, 85a/6.

huṭbe (A.) : Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua, verilen nasihat, hutbe 54b/7.

h^voz (F.) : Kendi 74b/12

huzūr (A.) : Yüce kat, nezd 13a/9, 19b/9, 51b/11.

hūdāvendā (F.) : Ey Allah'ım 32a/5.

hūdāvendigār (F.) : Amir, hükümdar, emir sahibi 2a/3.

hükemā (A.) : Hâkimler 4b/14, 11a/9.

hüküm (A.) : Emir, irade, buyruk, hüküm, karar.

hüküm eyle- : Hüküm sürmek, hükmetmek 100a/9.

hürmet (A.) : Saygı, itibar 20b/12, 24b/7.

hürmet eyle- : Saygı göstermek, itibar etmek 46a/4.

hürmet it- : Saygı göstermek, itibar etmek 47a/13.

-I-

ırağ : Bkz. **ırağ**.

ırağ ol- : Bkz. **ırağ ol-** 30b/3.

ırağ : Uzak 14b/3, 15a/7, 98a/9.

ırağ ol- : Uzak olmak, uzak gelmek 35a/11.

ırgat : Tarım işçisi, rençper 106a/8.

ırgatlık : Irgat olma durumu, rençperlik 106a/8.

ırmak : Nehir, ırmak 6a/9.

ışlan- : İslanmak 99b/11.

ışmarla- : **1.** Teslim etmek, emanet etmek, havale etmek 32b/2, 6, 37b/5. **2.** Tembih etmek, buyurmak 24b/11, 104a/9.

ışk (A.) : Aşk, arzu, ileri derecede sevgi 24b/4, 52a/3, 68a/3.

-İ-

i- : İmek (cevher fiili) 8b/6, 19a/7, 37a/13, 94a/10.

ibâdet (A.): Allahın emirlerini yerine getirme, tapma tapınma 38b/8, 91b/3, 103b/5.

ibâdet eyle- : İbadetle meşgul olmak 13b/3, 48a/2, 105a/11.

ibâdet it- : İbadetle meşgul olmak, ibadet etmek 16a/7, 8, 26b/5, 85b/3.

ibâdet kıl- : İbadet etmek, ibadet eylemek 92a/9, 64b/4.

iblis (A.) : Şeytan 11a/9, 67a/11, 80b/3.

iblis-i la'in : Lanetlenmiş şeytan 33a/1, 8, 33b/13.

ibret (A.) : Ders, ibret.

ibret al- : Ders almak 99a/7.

iç : **1.** İçeri, iç, orta, dahil 23b/10, 51a/14, 61b/13. **2.** Ara, arası 44b/12, 52b/5, 73a/3. **3.** Belli bir zaman aralığı 20b/11, 31a/10, 90b/5. **4.** Derun, gönül, karın 39b/7, 45a/8. **5.** Datif ve lokatif ekleriyle bu eklerin fonksiyonunda kullanılmıştır. 3b/14, 52b/5, 100a/10.

iç- : İçmek 38a/7, 77a/7, 88b/1, 97b/13.

içerü : İçeri 12b/10, 23b/4, 31b/8, 104b/11.

içün : İçin, dolayı 3a/14, 12b/5, 66a/8, 77a/1.

içür- : İçirmek 26a/7, 11, 102a/9.

id : Kul, hizmetkâr 78b/11.

iddet (A.) : Kocasından ayrılan veya kocası ölen bir kadının başka bir erkekle evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman 39a/12.

ihlâş (A.) : Yapılan ibadet ve işlerde hiçbir karşılık ve çıkarı, hakiki ve esas gaye etmeyerek yalnız ve yalnız Allah rızasını esas maksat

ve gaye edinme. İnsanlara
ikiyüzlülükten ve gösterişten uzak
olma 8b/4, 20b/9, 66a/2, 72b/11.

ihsân (A.) : İyi davranma, yardım
etme, iyilik, lütuf.

ihsân eyle- : Yardımda bulunmak,
iyi davranmak 59a/12.

ihtiyâr (A.) : Seçme, tercih etme,
isteme, dileme

ihtiyâr eyle- : İstmek, seçmek,
tercih etmek 2b/2.

iki, ikki : **1.** İki (sıfat) 5a/3, 34a/1,
76b/8, 85b/1. **2.** İki (isim) 19a/5,
51b/4, 70b/13, 100b/12. **3.** ki edatı
60a/9, 91a/13.

ikinci : İkinci 15b/14, 57b/14, 76b/12,
83a/10.

ikindü : İkinci 69b/10, 70b/2, 75a/12,
77a/12.

ikki : Bkz. **iki** 42a/13.

ikrâr (A.) : Doğrulama, kabul etme.

ikrâr eyle- : Doğrulamak 4b/4.

il : Memleket, ülke, il, bölge 88a/10,
97a/11.

ilâh (A.) : Tanrı, Rab 86b/13.

İlâhâ (A.) : Ey Allah'ım, ey Tanrım
89b/12, 99a/14, 101a/11, 103a/4,
103b/10, 105a/10.

ilâhî (A.) : Allah'ım, Rabbim, Ey
Allah 17a/5, 29a/9, 50b/12, 72b/2.

ile : İle, birlikte, beraber 39a/2, 54b/2,
84b/7, 103b/7.

ilerü : Önce, evvel 15b/10, 16a/13,
35a/10, 90a/14.

ilet- : Götürmek, iletmek, ulaştırmak
25a/12, 42b/4, 63a/8, 100b/11.

ilik : Kemiğin içindeki sıvı madde, ilik
6b/1.

ilk : Birinci, ilk 63b/6, 67b/6, 7,
73a/14.

illâ (A.) : Ancak, yalnızca, sadece
22a/4, 40a/7, 62a/11, 101a/5.

illâki : İlla, ancak, yalnızca 65a/10.

'illet (A.) : Hastalık, sakatlık,
bozukluk 45b/9.

'illiyyîn : Cennetin ve gökyüzünün en
kutsal, en yüksek tabakası 5a/1.

'ilm (A.) : Bilme, biliş, bilgi, ilim
3b/1, 4a/1, 13a/6, 45b/13,

'ilm-i hikmet : Yaratılış sebebini
bildiren, öğreten ilim 4a/14.

'ilm-i Qur'an : Kur'an ilmi
41b/5.

'ilm ü 'izzet : İlim ve yücelik
46a/4.

‘ilmsüz : İlmi olmayan 3b/5.

iltifat (A.) : Dikkat, itina, dikkate alma, kulak asma.

iltifāt it- : Dikkate almak, ilgi duymak 64b/3.

imām (A.) : Namazda kendisine uyulan kimse, imam 25b/11, 78b/2, 86a/12.

imām ol- : İmamlık yetkisine sahip olmak 67a/4, 77a/1.

īmān (A.) : Dinin ortaya koyduğu esaslara inanma, kabul etme, kutsal inanç 22a/1, 33a/11, 102a/14.

īmān getir- : İnanmak, iman etmek 24a/8, 58b/3, 104a/3.

īmānlu : İnançlı, imanlı, 39a/14.

īmānsız : İnançsız, imansız 39b/1.

‘imāret (A.) : **1.** Bir yeri bayındır, şen hale getirme 100a/8. **2.** İmar etme, onarma 6b/11, 12, 13.

‘imāret eyle- : **1.** Onarmak, imar etmek 89b/9, 100a/7. **2.** Şenlendirmek 31b/12.

‘imāret kıl- : **1.** Onarmak, imar etmek 102a/1. **2.** Şenlendirmek 2b/3.

‘imāret ol- : Onarılmak, imar edilmek 2b/10.

imdi : Şimdi, bu halde, artık, bundan sonra 63b/2, 88a/11, 99b/4, 103a/14.

īmin (A.) : Emin, korkusuz, emin olarak 33a/11.

imren- : Meyil göstermek, çok arzu etmek, istemek 84b/4.

in- : **1.** Bir yerden aşağı gelmek 92b/14, 96a/11, 100/13. **2.** Yukarıdan, gökten aşağı inmek 87b/10, 90a/8, 105a/8. **3.** Hayvan veya arabadan yere ayak basmak, inmek 9a/10, 80b/12.

inan- : **1.** İman etmek, inanmak 17b/4, 58b/11. **2.** Güvenmek, itimat etmek 27b/2, 94b/12.

‘ināyet (A.) : Yardım, iyilik, kerem 31b/3, 32a/3, 32b/4.

‘ināyet eyle : İyilik ve ihsanda bulunmak, yardım etmek 32a/6.

inci- : İncinmek 59a/11, 61a/6.

incin- : Kırılmak, rahatsız olmak, gücenmek 61a/6.

incir : İncir 98b/10.

incit- : Rahatsız etmek, huzursuz etmek 59b/13, 61a/1, 77b/7, 94b/7.

incü : İnci 6a/10, 12a/14, 50b/14, 51a/3.

indür- : Yüksekten, sarp ve kötü yerden veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak, indirmek 80a/3.

iñen : Çok, pek, daha çok, gayet, fazla 12a/2, 37b/6, 68b/8, 104a/4.

iñile- : İnlemek, sızlamak, feryat etmek 54a/12, 89a/7, 102b/11.

inşâf (A.) : Adaletle, hak gözeterek ve doğrulukla davranma, ölçülü hareket 1b/3.

inşâfa gel- : Merhamet etmek, haksızlıktan uzaklaşmak 81b/3.

inşâ' (A.) : Yapma, yapılma, meydana getirme.

inşâ'allāhü Ta'alā : Yüce Allah isterse, izin verirse 2b/7.

ir : Er, erkek 65a/11.

ir- : Ulaşmak, erişmek, varmak, yetişmek 7a/1, 20a/14, 51b/2.

iriş- : **1.** Ulaşmak, varmak, erişmek 6b/8, 64b/2, 67b/8, 68b/1. **2.** Kavuşmak, erişmek 5a/10. **3.**

Bitkiler veya bunların ürünleri olgunlaşmak 65a/1. **4.** Gelmek, yetişmek 23b/12, 68a/6.

irişdür- : Ulaştırmak, kavuşturmak 3b/11, 71a/7.

irte : Sabah, sabah vakti 44b/8, 77b/3, 88b/4.

irte namāz : Sabah namazı 12a/1, 68b/4, 77a/9.

irte ol- : Sabah, ertesi gün gelmek 25a/4, 92b/3.

irtele- : Sabahlamak 34a/14.

ise : “imek” fiilinin şart şekli 9b/12, 42a/7, 95b/7.

İslām (A.) : İslamiyet, Müslümanlık 19a/12, 27b/6, 58b/8.

İsrāfil (A.) : Dört büyük melekten kıyamet kopacağını öttüreceği boru ile bildirecek olan biri. 10b/1, 101b/9.

iss : Sahip, malik 6b/14, 61a/5, 81b/6, 104a/13.

iste- : **1.** Dilemek, istemek, talep etmek, istemek 9b/3, 34b/6, 43b/12, 78b/9. **2.** Aramak, araştırmak 15a/10, 44b/9.

isteyü var- : Aramaya çıkmak, araştırmaya gitmek 49b/1.

istiğfār (A.) : Allah'tan günahın bağışlanmasını dileme, tövbe etme.

istiğfār eyle- : Allah'tan bağışlanmayı istemek, tövbe etmek 83b/5.

istiğfār getir- : Tövbe etme, "estağfirullāh" söyleme 76a/6.

istigfar it- : Allah'tan bağışlanmayı istemek, tövbe etmek 21a/9.

istiğfār kıl- : Allah'tan bağışlanmayı istemek, tövbe etmek 72a/7.

iş : **1.** Amel, hareket, davranış, iş 35a/2, 42a/5, 48a/12. **2.** Meşgale, meşgul olunan şey, iş 7a/2, 24b/13, 36b/2. **3.** Konu, husus, mesele, şey 14a/1, 65a/14, 88a/4. **4.** Vazife, çalışma 36a/4, 65a/9, 72a/13.

iş işle- : **1.** İş yapmak, çalışmak 106a/13, 106b/9. **2.** Harekette, davranışta bulunmak 34b/12, 35a/3.

işe tut- : Görevlendirmek, işe almak 106b/1, 7.

iş : Eş, arkadaş 40a/7.

işāret (A.) : Bir şeyi gösterme; belirti, iz, nişan, alamet, işaret.

işāret eyle- : Göstermek, belirtmek, işaret etmek 12b/8, 56b/14, 93b/4.

işāret it- : Göstermek, belirtmek, işaret etmek 33a/14, 45b/8.

işbu : Bu, şu 12a/6, 33b/1, 47a/5, 105b/4.

işde : İşte 12b/13, 45a/1, 50a/9, 97a/8.

işit- : **1.** Duymak, işitmek 9a/6, 53a/5, 64a/14. **2.** Dinlemek 46b/2, 4, 50b/11. **3.** Bilgi edinmek, öğrenmek 12b/4, 59b/7, 61a/9.

işitdür- : İşittirmek, duyurtmak 40a/6, 59a/10.

işkence (F.) : Sıkıntılı durum, azap, işkence.

işkence eyle- : Azap etmek, işkence yapmak 21b/7.

işle- : **1.** Yapmak, etmek, işlemek 18a/13, 35a/3, 47b/8, 9. **2.** Hareket etmek, davranmak 34b/12, 61b/9, 106a/10. **3.** Bir iş yapar durumda olma 106a/12, 106b/5.

işlet- : Çalıştırmak, iş gördürmek 24b/13.

işlü : İş yapan, işi olan 7a/2, 3, 60a/4.

‘işret (A.) : Zevk, safa, eğlence, yiyip içme.

‘işret ü ‘ayş : Yiyip içme 89a/2.

‘işret it-: Yiyip içip eğlenmek 88b/4.

‘işret kııl- : Yiyip içip eğlenmek 89a/12.

ıştiyāk (A.) : Özleme, göreceği gelme 49a/12.

it- : **1.** Yapmak, etmek, işlemek, davranmak 13a/8, 15a/5, 20b/11, 33a/14. **2.** Söylemek 88b/6.

→ **‘amel it-** : 13a/8.

‘arz it- : 4a/13.

‘āzāb it- : 53a/2.

‘ibādet it- : 26a/5.

‘izzet it- : 46a/5.

āh it- : 85b/7.

alkış it- : 85b/13.

arı it- : 16b/6.

āzād it- : 75a/13.

bevl it- : 61a/7.

bühtān it- : 26a/14.

cehd it- : 15a/13.

da‘vet it- : 16b/3.

defn it- : 27b/10.

devr it- : 2a/5.

eksük it- : 55b/1.

eylük it- : 59b/7.

ğıybet it- : 83a/3.

günāh it- : 20b/11.

halāl it- : 61a/9.

hareket it- : 2a/5.

helāk it- : 81b/8.

hışm it- : 88a/2.

iltifāt it- : 64b/3.

ķabül it- : 27b/1.

ķabz it- : 27b/5.

ķaşd it- : 63b/7.

men‘ it- : 83b/6.

mesh it- : 64a/1.

naql it- : 95a/4.

nevmiz it- : 88a/1.

niyyet it- : 35a/6.

rağbet it- : 88a/7.

rahmet it- : 81a/1.

şabr it- : 29a/4.

selām it- : 42b/8.

sūāl it- : 47a/3.

şehādet it- : 33a/13.

şehid it- : 26a/11.

- ta‘accüb it-** : 107a/1.
- ta‘n it-** : 4a/6.
- telkîn it-** : 33b/9.
- terk it-** : 78b/10.
- teslîm it-** : 88a/5.
- tevaḳḳu‘ it-** : 48b/1.
- vaṣiyyet it-** : 22b/4
- va‘z it-** : 14b/9.
- yardım it-** : 42a/1.
- zahmet it-** : 61a/3.
- zārılık it-** : 73b/12.
- zāyi‘ it-** : 9a/8.
- zıkr it-** : 78b/13.
- zinā it-** : 81b/14.
- zılm it-** : 87a/6.
- zühhd it-** : 46b/8.
- ‘itāb (A.)** : Azarlama, paylama, tersleme.
- ‘itāb kıl-** : Azarlamak, paylamak 4a/10.
- i‘tibār (A.)** : Önem verme, üzerinde durma.
- i‘tibār eyle-** : Önem vermek 90a/6.
- ‘itikād (A.)** : İnanma, inanç, iman 36b/10, 42a/5, 66b/10, 80a/6.
- i‘tikād-ı pāk** : Temiz inanç, doğru inanç 107/3.
- ittifāḳ (A.)** : Uyuşma, karar verme, bir söz üzerinde anlaşma.
- ittifāḳ eyle-** : Kararlaştırmak, karara varmak 51a/1.
- ittifāḳ it-** : Karara varmak, anlaşmak 88a/12.
- iv** : Ev 64b/14, 96b/8.
- iv-** : Acele etmek 34a/10, 41a/9.
- iy** : Ey (hitap edatı) 20b/8, 23a/12, 23b/5, 107a/2.
- ‘iyāl (A.)** : Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler 10a/10, 25b/2, 41a/1, 75a/5.
- iyi** : İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, beğenilecek biçimde olan, kötü karşıtı 15a/9.
- ‘izzet (A.)** : **1.** Değer, kıymet, itibar, yücelik, şeref 5a/13, 78b/7, 94a/1. **2.** Kuvvet ve kudret 56a/12, 60b/13, 105a/14.
- ‘izzet-i kirāmet** : Cömertlik ve saygı gösterme, değer verme 20b/3.
- ‘izzete degür-** : Yüceliğe eriştirmek 3b/10.

‘izzet eyle- : İtibar göstermek, değer vermek 6a/5.

‘izzet it- : Değer vermek, itibar göstermek 46b/6.

‘izzet ol- : Değer verilmek, itibar gösterilmek 99a/7.

‘izzet vir- : Üstün kılmak 5a/4, 5.

‘izzetlü : Yüce, ulu, kıymetli, değerli.

‘izzetlü ol- : Değerli olmak 69a/5.

‘izz (A.) : Değer, itibar, ululuk, büyüklük, yücelik.

‘izzü celâlü : Yüce ve celal sahibi olan [Allah] 10b/5, 18b/3, 20b/10, 43b/11.

-K-

Ka’be (A.) : Kabe, Mekke’deki mukaddes yapı, Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail tarafından inşa edilmiştir 17b/9, 22b/4, 60a/13, 66a/5.

ķabīle (A.) : Kabile, aşiret, oymak 21b, 55a/5, 58b/5, 77a/8.

kābin (F.) : Damadın geline verdiği ağırlık, para, eşya 104a/3.

kābin eyle- : Nikahlamak 12a/1.

kābin kıy- : Nikahlamak 12a/2.

ķabr (A.) : Kabir, mezar, sin 96b/2.

ķabūl (A.) : Benimseme, kabul etme.

ķabūl eyle- : Kabul etmek, razı olmak, benimsemek, uygun bulmak 10a/4, 50b/13, 99b/7.

ķabūl it- : Kabul etmek, razı olmak, benimsemek, uygun bulmak 27b/1, 57a/1, 83a/5.

ķabūl kıl- : Kabul etmek, razı olmak, uygun bulmak 63a/14, 74b/5, 82a/11.

ķabūl ol- : Kabul edilmek, rıza gösterilmek 55a/13, 75a/9, 83a/10.

ķabūl olun- : Kabul edilmek, rıza gösterilmek 83b/9.

ķabz (A.) : Bir kimsenin ruhunun Azrail tarafından alınması.

ķabz eyle- : Canını almak, öldürmek 90b/11, 104a/14.

ķabz it- : Canını almak, öldürmek 27b/5, 6, 100b.

ķaç : Nesnenin sayısını soru haline getiren sıfat 31a/9, 57b/10, 73a/3, 97b/5.

ķaç- : **1.** Gizlice gitmek, bulunduğu yeri terk etmek, savuşmak, kaçmak 55a/5. **2.** Tehlikeden,

düşmandan yenilip uzaklaşmak 45a/14. **3.** Korkmak, çekinmek, uzak durmak 13b/12, 14a/7, 98a/7. **4.** Gitmek 9a/10, 35b/2, 67a/13.

kaçan : Ne zaman, ne vakit, “-dığı zaman” 19a/3, 66b/7, 101b/4.

kad̄ar (A.) : Kadar, miktar 20b/11, 28b/14, 31b/6, 101a/2.

kad̄eh (A.) : Kadeh 24b/9, 33b/13, 34a/2.

kad̄em (A.) : Ayak 54a/14.

kad̄ı (A.) : Şeriat hakimi 11b/14, 12a/1, 14b/6, 9.

kad̄ımluğ : Ezeli, öncesi olmamak, başlangıcı bulunmamak, hep var olmak 1b/3.

kad̄ir (A.) : Kuvvet ve kudret sahibi, muktedir.

kad̄ir ol- : Gücü yetmek 79a/13, 79b/1.

kadir (A.) : Rütbe, derece.

Ķadir gicesi : Ramazan ayının 27. gecesi 75b/3.

kad̄ırlığ : Her şeye gücü yetme durumu, güç ve kudret sahibi olma 49a/6.

kad̄r (A.) : Kıymet, değer 46b/7, 91a/11.

kāfir (A.) : Allah’ın varlığına ve birliğine inanmayan, kafir 15a/12, 63b/4, 79a/6.

kāfir ol- : Allah’ın varlığına ve birliğine inanmamak 31a/5, 67a/6, 81a/8.

kāfirliđ : Kafir olma durumu 79b/8.

kāğaz (F.) : Kağıt 23b/9.

kāğıt (F.) : Sayfa, kağıt, varak 80b/10.

kāhillik : Gevşeklik, tembellik.

kāhillik eyle- : Tembellik etmek 43a/12.

kaħr (A.) : Üzülme, üzüntü duyma, kederlenme.

kaħr ol- : Üzülme, kederlenmek 34a/2.

kā’ide (A.) : Usul, nizam, yol, kural 63b/9.

kaç- : Kapının açılması için vurmak, çalmak, tıklatmak 23a/3, 28a/6, 42b/1.

kaçı- : Öfkelenmek, kızmak, azarlamak 23b/4, 5, 24a/5, 48a/6.

kal- : **1.** Kalmak 36b/12, 37a/7, 65a/6. **2.** Geride kalmak, bulunmak 12b/12. **3.** Yaşamak, hayatta

olmak 28b/4. **4.** Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak 56b/9, 79a/11, 94b/4. **5.** Bulunmak, olmak 31b/11, 54a/7, 91b/5. **6.** Miras olarak kalmak 12a/4, 40a/9, 87b/2. **7.** Çaresiz kalmak 106b/1. **8.** Başkasına geçmek, başkasına kalmak 40a/12. **9.** Sonraya bırakılmak, tehir edilmek 51b/8.

kalan : Öteki, başka, geri kalan, sonraki 66b/3.

kaldur- : Yukarı doğru hareket ettirmek 9b/2, 45a/4.

kaliñ : Nikahta kız tarafına verilen ağırlık, para, başlık 104a/3.

kalk- : Doğrulup ayaküstü dikilmek, yükselmek, kalkmak 30a/5, 80b/1.

kāmet (A.) : Cemaatle namaz kılınacağı zaman müezzinin “kad kameti’s-salat” demesi 66a/13.

kāmet getir- : Kamet getirmek 9a/3, 4, 66a/2.

kamu : Hep, bütün 60a/7, 71b/5, 91a/12, 105b/1.

kan : Vücuttaki hayat sıvısı, kan 26a/4, 6, 11, 56b/10.

kan dök- : Cana kıymak 103a/5.

kanā‘at (A.) : Az şeyle yetinme, fazla istememe 47b/3.

kanat : Kanat 6b/5, 19b/3, 4.

kancaru : Nereye, neresi, ne tarafa 52b/12.

kanda : Nerede, her nerede 26b/10, 89b/2, 100b/13.

kandalıķ : Nerede olduğu (meselesi) 88a/8.

kandan : Nereden, kimden 25a/10.

kanı : Hani, nerede 33a/5, 85b/6, 104a/11.

kāni‘ (A.) : Kanaat eden, eline geçenle yetinen.

kāni‘ ol- : Kanaat etmek, yetinmek 47b/6.

kanķı : Hangi 12b/8, 39a/7, 86b/10.

kanlu : Katil, cana kıymış, kanlı.

kanlu ol- : Düşman olmak 45b/7.

kapıl- : Kendini kaptırmak, cezbedilmek 50b/3.

kapķara : Simsiyah, çok kara 94a/10.

kapu : **1.** Kapı 15a/8, 20b/4, 25a/6, 43b/1. **2.** Huzur, kat, sığınılacak yer 9b/12, 42b/13, 74b/2. **3.** Dini, manevi özellikte maddi olmayan giriş yeri 59a/3, 59b/1, 72b/1.

kapu bağla- : Kapıyı kapamak
13b/6, 106b/7.

kapu kaç- : Kapıyı vurmak,
kapıyı çalmak 26b/6, 42b/1,
62a/4.

kapu tut- : Kapıyı kapamak
20a/11.

kapu yap- : Kapıyı kapamak
13b/13, 89b/12.

kapulara düş- : Muhtaç olmak
40a/13.

kara : Siyah 102b/13

kara gün : Üzüntülü, sıkıntılı
zaman 41b/6.

karañu : Karanlık 101b/8.

karañulık : Karanlık 16b/7, 70a/3,
102b/12.

karañulık ol- : Karanlık olmak
62a/6, 70a/2.

karar- : Rengi karaya dönmek,
siyahlaşmak 15b/12.

karavaş : Hizmetçi 11b/8, 70b/12,
103a/10.

kardaş : **1.** Kardeş 42b/1, 62a/4,
105b/3, 11. **2.** Aralarında ortak bir
bağ bulunanlardan her biri 41b/1,
83a/7.

karıcuğ : İhtiyar, yaşlı kadın 85b/11,
12.

karın : **1.** Göğüs tahtasının alt
bölümü, karın 18b/12, 70b/3. **2.**
Mide 10b/7, 25a/7, 84a/1. **3.** Döl
yatağı 33a/7, 37b/4, 84b/2.

karınca : Karınca 92a/3.

karındaş : **1.** Kardeş 31a/1, 85b/12,
87b/8. **2.** Aralarında ortak bir bağ
bulunanlardan her biri.10a/13,
65b/3.

karış- : Birbirine girmek, birleşmek,
karışmak 80a/13.

karşu : **1.** Karşı, karşısı 4b/13, 33b/4,
99b/9. **2.** Huzur, ön, kat, yan
11b/10, 16a/14, 35b/12. **3.** ...e
doğru 23a/3, 31b/1, 79b/10.
4. Karşılık olarak 9b/2, 80a/2.

karşu çık- : Karşısına çıkmak
50a/1.

kārvān (F.) : Kervan 35b/10, 36a/6.

kaşd (A.) : Niyet, gerekliliğine
inanarak, bilerek bir işe kalkışma
26b/7, 81a/8, 81b/13.

kaşd eyle- : Yönelmek 72b/6.

kaşd it- : Bir işi yapmaya bilinçli
olarak niyet etme, azmetme, karar
verme 26a/8, 26b/13, 63b/6,
81b/11.

kaş : Kemerli ve çıkıntılı şey veya yer
54b/5.

kat : **1.** Huzur, makam, kat 3b/3,
51a/8, 60a/14. **2.** Ön, yan, etraf,
yer 17a/10, 37a/6, 74b/14. **3.**
Nazar, görüş, inanç 40a/14, 46b/4,
7.

kat : Tabaka, sıra kat 17a/2, 46b/4, 7.

kat kat : Sıra sıra 98b/14.

katı : **1.** Pek, çok, ziyade, pek çok
21b/12, 33b/10, 103b/4. **2.**
Merhametsiz, acımasız 41b/1. **3.**
Kötü, ağır, acıklı 40b/12, 13. **4.**
Kuvvetli, şiddetli, sağlam 35b/13,
36b/11, 96a/9.

katı ol- : Ağır, şiddetli olmak
56b/6.

katıl- : Karışmak, bir topluluğun içine
girmek 12b/6.

katlan- : **1.** Sabretmek, sebat etmek
31b/7, 41a/6. **2.** Dayanmak,
tahammül etmek 26a/8.

katıl (A.) : Öldürme, gebertme.

katıl it- : Öldürmek, gebertmek
22b/1.

katre (A.) : Damla 2a/10, 77a/5.

kavm (A.) : İnsanın içinde yaşadığı
topluluk, kabile, halk, kavim 7a/1,
81b/11, 102b/6.

kavm u kabîle : Hısım akraba
41b/4.

kavl (A.) : Söz, yemin, ahit 34b/13.

kavluhü Ta‘alā (A.) : Allah
Ta‘ala sözü 32a/2, 81a/13.

kavl eyle- : Sözleşmek, ahit
yapmak 34b/8.

kavl it- : Sözleşmek, ahit yapmak
53a/6.

kavl kıl- : Sözleşmek, ahit
yapmak 94b/6.

kavşara : Sepet 85a/6.

kavuşdur- : **1.** Buluşturmak, bir araya
getirip görüştürmek, ayrılığı
ortadan kaldırmak, kavuşmalarını
sağlamak 90b/8. **2.** Yetiştirmek,
eriştirmek, ulaştırmak 71a/12.

kaya : İri ve sert taş, kaya 74b/8,
93b/4.

kayd (A.) : Düşünce, emel, arzu,
endişe, telaş 92b/12.

kaydın yapdur- : İşini görmek
92b/12.

kāyim (A.) : Duran, mevcut, baki,
kalıcı.

- ḳāyim ol-** : Durmak 94b/10, 2a/6.
- ḳayna-** : Fışkırmak, kaynamak 106b/14.
- ḳayur-** : Üzölmek, kaygılanmak 18b/1, 32a/3.
- ḳaz-** : Eşmek, eşip çıkarmak, açmak 44b/9, 93a/6.
- ḳazā (A.)** : **1.** Allah tarafından takdir olunan şeylerin meydana gelmesi 30b/9, 32b/5, 101a/1.
- ḳazāya ḳo-** : Vaktinde eda edilemeyen bir ibadeti sonradan yerine getirmek, kazaya bırakmak 81b/9.
- ḳazan** : Yemek pişirmeye, su kaynatmaya vb. yarayan büyük ve derin kap 106b/14.
- ḳazan-** : Kar etmek, kazanç sağlamak, fayda görmek 41b/5.
- ḳazḡur-** : Üzölmek, kaygılanmak 98a/10.
- ḳāzī (A.)** : Yapan, yerine getiren.
- ḳāzī'l-ḡacāt** : Hacetleri, istekleri, dilekleri yerine getiren, Allah 42a/12.
- kefāret (A.)** : Karşılık, kefarete 47b/9, 69a/11, 83b/6.
- kefen (A.)** : Ölüünün sarıldığı bez 27b/7, 31a/10, 44b/2, 93a/9.
- kefen şoyıcı** : Mezar hırsızı 31a/7.
- kefenle-** : Ölüyü kefene sarmak 45a/10, 50b/9, 93a/6, 93b/4.
- kelām (A.)** : **1.** Söz, kelam 10a/11, 10b/2, **2.** Kur'an-ı Kerim 30b/8, 50b/4.
- kelime (A.)** : Söz, kelime 20b/6, 34a/1, 41b/10, 63b/3.
- kelime-i şehādet** : Müslömanlığın şartlarından biri olan "eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resulühü" cümlesi 33b/9.
- kelime-i tevḡid** : "La-ilāhe illallāh; Muhammedün resülüllāh" cümlesi 19a/14, 19b/2.
- kelime-i şehādet it-** : Kelime-i şehadeti getirmek, söylemek 33a/13, 33b/2.
- kemīne (F.)** : Aciz, zavallı, hakir 93a/4.
- kenār (F.)** : **1.** Kıyı, kenar, çevre 36b/13, **2.** Sahil 99a/13.
- kendü** : Kendi, kendisi 12a/10, 74a/6, 92a/11, 106a/2.

- kendüden hisāb al-** : Nefsini hesaba çekmek, nefis muhasebesi yapmak 48a/10.
- kendüz** : Kendisi, şahsı 62a/12, 13, 78a/11, 101a/2.
- kerāmet** (A.) : Ermişlerin gösterdiği olağanüstü hal 4a/13, 10b/9, 65a/5, 77b/11.
- kerem** (A.) : **1.** Cömertlik, lütuf, ihsan, bağış 2a/8, **2.** Yücelik, büyüklük, ululuk 12b/2, 35a/5, 105a/1.
- kerem eyle-** : “İzin verin, beni dinleyin” anlamlarında nezaket sözü 9a/12, 13b/10, 14a/2, 98a/13.
- keremlü** : Yüce, ulu, büyük 36a/1.
- kerpüc** : Kerpiç, pişirilmemiş tuğla 80b/13, 14, 81a/2.
- kes-** : Kesici bir aletle ayırmak, parçalamak, kesmek 25b/8, 48a/3, 74b/8, 87a/5.
- kesb** (A.) : Kazanma, kazanç 86b/14.
- keşiş** (F.) : Kilise papazı, keşiş 17b/8, 23b/1, 42b/11.
- keşke** : Ne olurdu, keşke 87b/14.
- keten** (A.) : Keten 84b/4.
- key** : **1.** Çok, pek, gayet, pek çok 9b/10, 29b/9, 46b/14. **2.** İyi, güzel, yerinde 15a/4, 68b/12.
- kez** : Defa, kere 22b/7, 33b/9, 44b/13, 102b/11.
- kible** (A.) : Namaz kılarken yönelinen taraf, kible 31b/1, 79b/8, 102a/12.
- kığır-** : **1.** Bağırmak, seslenmek 37a/9, 31a/8, 104b/12. **2.** Çağırarak, davet etmek 28a/8, 43a/3.
- kıl** : Kıl 40b/10.
- kıl-** : Yapmak, etmek, eylemek, kılmak 40b/10, 70b/14, 76a/4.
- **‘afv kıl-** : 18a/12.
- ‘azāb kıl-** : 80a/1.
- ‘imāret kıl-** : 102a/1.
- ‘işret kıl-** : 89a/12.
- arı kıl-** : 16b/6
- aşşı kıl-** : 44b/12
- aydın kıl-** : 16b/9
- bahāne kıl-** : 16b/4
- bātil kıl-** : 23b/7
- bünyād kıl-** : 88a/13
- cem‘ kıl-** : 40a/9
- çāre kıl-** : 26a/3
- diri kıl-** : 21a/1.

du‘ā kı1- : 44a/12.
dünyā kı1- : 50b/3
emīn kı1- : 10b/12, 70b/5
endīşe kı1- : 94b/10
eylük kı1- : 74a/6
eyü kı1- : 44a/3, 44a/4
farz kı1- : 70a/13
hāīnlık kı1- : 94b/6
halāş kı1- : 25b/9
hamle kı1- : 35a/14.
hāzır kı1- : 27b/7.
hışm kı1- : 49a/3.
hisāb kı1- : 86b/1.
hiṭāb kı1- : 52a/8.
istiġfār kı1- : 72a/7.
kabül kı1- : 9b/14.
kavl kı1- : 94b/6.
kulluk kı1- : 61b/9.
kurbān kı1- : 70a/11.
ma‘mūr kı1- : 91b/14.
maḥrūm kı1- : 27b/13.
muraşsa‘ kı1- : 88a/14.
muvāfık kı1- : 13b/2.
mükerrem kı1- : 14a/11.
müzeyyen kı1- : 90a/1.
namāz kı1- : 9b/9.
nazar kı1- : 70a/10.
nevmiz kı1- : 88a/2.
niyyet kı1- : 61a/12.
raḥmet kı1- : 11a/4.
revā kı1- : 9b/12.
rivāyet kı1 : 10a/9.
rüzī kı1- : 18a/12.
şabr kı1- : 58a/2.
savaş kı1- : 72a/12.
sebeb kı1- : 56a/13.
şoḥbet kı1- : 38a/1.
sūāl kı1- : 46b/5.
şefā‘at kı1- : 57b/5.
şükr kı1- : 72a/8.
tebdil kı1- : 24b/8.
teslīm kı1- : 33b/7.
tevbe kı1- : 32a/13.
tevekkül kı1- : 85a/5.
toġrulık kı1- : 12a/9.
va‘z kı1- : 71a/13.
vaşiyet kı1- : 90b/5.
vazife kı1- : 62a/13.
vefā kı1- : 14a/8.
vesvese kı1- : 32b/9.

- yād kııl-** : 70b/9.
- yaraķ kııl-** : 90b/6.
- yeyni kııl-** : 75a/5.
- yigrek kııl-** : 56a/11.
- yüce kııl-** : 79a/7.
- zahmet kııl-** : 43b/4.
- zārılıķ kııl-** : 95b/6.
- zārī kııl-** : 87a/8.
- zinā kııl-** : 33a/2.
- ziyāret kııl-** : 96b/3
- kılavuz** : Yol gösteren.
- kılavuz ol-** : Yol göstermek, rehberlik etmek 11a/14.
- kılıç** : Kılıç 90b/1.
- kılın-** : (Namaz) eda edilmek, yerine getirilmek 77a/10.
- kır-** : Öldürmek 2a/1.
- kırañ** : Kenar, kıyı, uç, sınır, çevre 104b/7.
- kırķ** : Kırk sayısı 31a/1, 67b/11, 100a/11.
- kısmet (A.)** : Nasip, kader.
- kısmet eyle-** : Pay etmek, taksim etmek 12b/12.
- kısmet ol-** : Pay edilmek, taksim edilmek 30a/14.
- kışsa (A.)** : Vak'a, hikaye 22b/10.
- kış** : Kış mevsimi 8b/7.
- kıyam (A.)** : Ayakta durma, dik durma 73a/7.
- kıyāmet (A.)** : Kıyamet 11a/5, 52b/11, 101b/6.
- kıyāmet günü** : Ahiret günü, mahşer günü 66b/3, 77a/7, 91a/12.
- kıyāmet kop-** : Dünya son bulmak, mahşer günü gelmek 19b/12, 40b/5, 94a/11.
- kıyās (A.)** : Karşılaştırma, karşılaştırarak hüküm verme 31a/14.
- kıyāsa şıĝ-** : Kıyaslamak, karşılaştırmak 31a/14.
- kıyās eyle** : Karşılaştırmak 79b/10.
- kıymet (A.)** : Değer, kıymet 37a/9, 12.
- kıymetlü** : Kıymetli, değerli 99a/1.
- kız** : Kız 18b/5, 33a/5, 102a/11.
- kız karındaş** : Kız kardeş 85b/12, 85b/8.
- kız-** : Isınmak 21b/4.
- kızcuĝaz** : Kızcaĝız 26a/9, 49b/12, 102a/4, 6, 7.

kızıl : Kırmızı, kızıl, kızilla boz arası
17a/1, 48b/2, 97b/9, 98b/13.

ki (F.) : Ki (bağlama edatı) 33b/5,
44a/2, 77b/5, 100a/2.

kibr (A.) : Büyüklük taslama, kibir.

kibr ü kîn : Kibir ve kin 72a/6.

kici : Bkz. kiçi 105b/14, 106a/1.

kiçcek : Küçücük, küçükçe 26a/7.

kiçi : Küçük 17a/8.

kiçirek : Küçücük, küçükçe, ufacak
88a/8.

kilit (F.) : Kilit 58a/13, 64a/12.

kilîsâ : Bkz. kilîse 2a/1.

kilîse (F.) : Kilise 16a/6.

kim : **1.** Ki (bağlama edatı) 15b/11,
66b/10, 88a/11, 106a/3. **2.** Kim
(soru zamiri) 21a/8, 47a/11, 76a/8,
102a/10.

kimesne : Kimse, kişi 46b/4, 55b/2,
100a/4.

kimhâ (F.) : İpekli kumaş 86a/10.

kimi : Kimisi, bazıı 70b/11, 98a/3.

kimse : Kişi, fert, kimse 7b/5, 60a/4,
100a/6.

kîn : Gizli düşmanlık, sevmeme.

kîn dut- : Kinlenmek 59b/5.

kîn iste- : Öc almak 82b/8.

kirâ (A.) : Ücret, karşılık 50a/4.

kirtü : Gerçek, doğru, hak 44a/8.

kisb : Bkz. kesb 86b/13.

kîse (F.) : Kese, küçük para torbası
43b/2.

kişi : Şahıs, kimse, insan 12b/10,
20a/7, 104b/12.

kişileyin : (O) kişi gibi 28b/12.

kişne- : (At için) ses çıkarmak,
bağırmak, kişnemek 45b/1.

kitâb (A.) : **1.** Kitap 2b/7, 8, 27a/4,
52b/5. **2.** Kur'an-ı Kerim 17a/14,
45b/12.

ko- : **1.** Bırakmak, terk etmek 41a/11,
41b/1, 46b/11. **2.** Bırakmak,
koymak 11b/5, 31b/10, 55b/5.
3. Bırakmak, izin vermek, serbest
bırakmak 44b/4, 85a/9, 92b/14.
4. Bulundurmak, koymak 57b/4.
5. Bırakmak, aldırış etmemek
81b/9. **6.** Serbest bırakmak 22b/3.
7. Feda etmek, adamak 41b/5.

koç-, koç- : Kucaklamak, sarılmak
24a/2, 37b/6, 96b/3.

koça koça : Sarılarak, kucaklaşarak
99b/5.

koça : Yaşlı, ihtiyar 24a/7, 8, 12, 88b/8.

koçacuk : Yaşlı, ihtiyar 91b/12.

koçal- : İhtiyarlamak 88b/11, 14.

koçalık : Yaşlılık, ihtiyarlık 32a/13.

koç, koç : Koç 70a/10, 11, 79b/6, 101a/8.

koç- : Bkz. **koç-** 55b/5.

koğu : Burunla hissedilen şey, koku 85a/11, 86a/2.

koğulu : Kokusu olan, kokulu 93a/12.

kol : Kol 35a/8.

kon- : Konaklamak, duraklamak, yurt edinmek 35b/11, 106a/6.

konak : Misafir 97b/4, 104b/9, 10.

konşu : Komşu 77b/7, 84b/5, 94b/7.

konşu ol- : Komşu olmak 56b/2.

konuğ : Misafir 79a/14, 97b/5.

konuğ gel- : Misafir gelmek 97b/4.

konuğlık : Misafirlik.

konuğlık eyle- : Misafir olarak gitmek 104b/6.

kop- : 1. Haşrolmak (kıyamet için) 11a/5, 19b/12, 20a/5, 40b/5.
2. Meydana gelmek, ortaya

çıkmaq, zuhur etmek 37a/3, 46a/8, 71a/10.

kopar- : Sökmek, yerinden kaldırmak 80a/2.

korq- : 1. Korkmak 52b/12, 100a/4, 101b/8. 2. Endişe etmek 8b/10, 31a/5, 73a/11. 3. Çekinmek, sakınmak 34a/14, 71b/12, 94b/5.

korqu : Korku 30a/11, 66a/7, 91a/13.

korquda ol- : Korkmak 30b/7.

korqu yi- : Gam çekmek, tasalanmak, endişe etmek 34a/12.

korqudıcı : Korkutucu, korku veren 35b/3.

korqusuz : Korkmayan, korkusu olmayan 29b/12.

korqut- : Korkmasına yol açmaq, korkuya düşürmek 26a/1, 28a/6, 31a/8, 32a/10.

koş- : 1. Koşuya çıkmak, koşmak 38b/5. 2. Kucaklamak, sarılmak 99b/10.

kov : Arkadan çekiştirme, dedikodu.

kov getir- : Dedikodu yapmak 82b/9.

kovcu : Münafık, gammaz 82a/2, 12, 82b/4.

kovla- : Kötülemek, çekiştirmek,
arkasından konuşmak 61b/5.

koy- : Bkz. **ko-** 26a/4, 59b/10, 102b/2.

koyun : Koyun 24b/14, 50a/11, 86b/3.

kök : Kök 91b/5, 92a/7.

köpük : Köpük 66b/11.

kör : Görmeyen, kör.

kör ol- : Görmez hale gelmek
37a/7, 64b/8.

köşkcügez : Küçük köşk, köşkcük
90b/3.

köşek : Deve yavrusu 36b/14.

köşk : Köşk 37a/8, 75b/14, 90a/9.

köy : Kasaba, köy 6b/11, 66b/12,
93a/1.

kudret (A.) : 1. Allah'ın gücünün her
şeye

yetmesi 25a/3, 81a/12. 2. Güç, kuvvet
24b/9, 69b/4.

kudret şarābı : İlahi şarap 24b/9.

kul (A.) : 1. Yaratılmış, insan, kul
17a/3, 34b/2, 78a/6. 2. Köle,
hizmetçi 3b/11, 23a/8, 75a/13.

kul it- : Köle etmek 79a/7.

kulağuz : Rehber, kılavuz 71a/6.

kulcuğaz : Kulcağız 31b/13.

kulak : Kulak 36b/5, 65b/5, 94a/11.

kullık, kulluğ : 1. İbadet, tapınma,
kulluk 31b/13, 66a/9, 90a/7.
2. Hizmetkarlık, kulluk.

kullık eyle- : Hizmet etmek,
kulluk yapmak 72a/3, 102a/10.

kulluk eyle- : Tapmak, ibadet
etmek 105b/13.

kullık it- : Hizmet etmek 13b/9.

kulluk kıl- : Hizmet etmek 61b/9.

kullıkçı : Hizmetkar 11a/7.

kumāş (A.) : Bez, kumaş 12a/10,
68a/13, 74a/11.

Kur'an (A.) : Hz. Muhammed'e
indirilen ilahi kitap, Kur'an-ı
Kerim 10a/11, 70b/9, 102b/12.

Kur'an-ı Mecid : Yüce, ulu
Kur'an 2b/14.

kurbān (A.) : Allah rızası için kesilen
hayvan.

kurbān eyle- : Kurban etmek
70a/9.

kurbān kıl- : Kurban etmek
70a/11.

kurt : Yırtıcı bir hayvan, kurt 45b/14,
50a/11.

kurda- : Kurcalamak, karıştırmak
84a/9.

ķurtar- : Bir tehlike, zor durum veya sıkıntıdan uzaklaştırmak 41b/12, 71a/7, 80a/7.

ķurtul- : **1.** Tehlikeli veya kötü bir durumu atlatmak 32a/1, 37a/4, 70b/3. **2.** Kurtulmak, istenmeyen bir kimse veya durumdan uzaklaşmak, emin olmak 32b/14, 45a/14, 56b/2. **3.** Doğru yolu bulma, rahata kavuşmak, felaha ermek 11b/1, 70b/7. 3.

ķuru : Yalnız, sade 98b/2.

ķuru- : Yaşlığı gitmek, kurumak 21a/2.

ķuř : Kuş 7b/7, 13b/12, 14a/6, 13.

ķuřluk : Sabah öğle arası, kuşluk vakti.

ķuřluk namāzı : Kuşluk namazı, duha namazı 76a/2, 76a/3, 78a/10.

ķuvvet (A.) : Güç, kudret, kuvvet 21a/13, 85a/2.

ķuvvet vir- : Kuvvetlendirmek, destek olmak 48a/1.

ķuvvetlü : Güçlü, kuvvetli, üstün 2a/2, 2b/4.

ķuyı : Bkz. **ķuyu** 18b/12.

ķuyruk : Kuyruk 97a/8.

ķuyu : Kuyu 18b/12, 46a/12, 13.

ķuzı : Koyun yavrusu, kuzu 26a/3.

ķüçücük : Çok küçük, küçücük 91b/12.

ķüfr (A.) : Allah'a inanmama, dinsizlik, küfür 21b/6, 33b/5, 58b/13, 81a/7.

ķüllü (A.) : Hepsi, bütün, tamam 44a/5, 81b/9, 71b/1, 90a/6.

ķürk : Kürk 61a/4.

ķüy- : Beklemek, sabretmek 9a/3.

-L-

lā (A.) : Arapça “-sız, siz” olumsuzluk eki

lā-‘azāb : Azabsız, sıkıntısız 56b/13.

lā-cerem (A.) : Şüphesiz, elbette 56b/1.

lahza (A.) : An, zaman 17b/1.

lākin (A.) : Ama, fakat 49b/12.

la‘l (A.) : Kırmızı ve değerli bir süs taşı 65a/2.

lām (A.) : Osmanlı alfabesinin yirmi altıncı harfi 5a/1, 2, 4.

la‘net (A.) : Beddua, lanet.

la‘net it- : Lanetlemek, lanet etmek 61a/2.

la‘net ol- : Lanetlenmek 80b/3.

laṭīf (A.) : Hoş, güzel 41a/2, 53a/13, 99a/13.

Lāt (A.) : İslam'dan önce, Arapların Kabe'de bulunan putlarından biri 58b/14.

lāyık (A.) : Yakışan, yaraşan, uygun 60a/12, 62a/11.

lāyık ol- : Yakışmak, uygun olmak 5b/4.

lāzım (A.) : Gerekli, lüzumlu.

lāzım ol- : Gerekmek 64a/1, 69b/4, 8.

leşker (F.) : Ordu 99a/3.

leṭāfet (A.) : Güzellik, tatlılık, hoşluk, yumuşaklık.

leṭāfet vir- : Tatlılık, güzellik vermek 5a/4.

lezzet (A.) : Tat, zevk 34a/10, 84a/12, 84b/6.

likin (F.) : Lakin, ama, fakat, ancak 50b/1, 57a/13, 65a/12.

loḳma (A.) : Lokma, ağza bir defada alınıp götürülen yiyecek parçası 83b/9.

luṭf (A.) : İyi muamele; iyilik, bağış, ihsan, kerem 5a/1, 3, 54a/9, 65a/5.

luṭf-ı İslām : İslam'ın, selamet ve esenlikte olmanın güzelliği, 2a/8.

luṭf [u] kerem : Güzellik ve iyilik 19b/8.

-M-

ma'cerā (A.) : Cereyan eden, geçen, olup geçen şey 54b/6.

mādāmki : Madem, değil mi ki, müddetçe, ...dıkça 7a/11, 55b/12, 60a/10, 87a/6.

mağara (A.) : Mağara, in 35b/11, 98a/4, 5, 98b/12.

mağrib (A.) : Batı 19b/4, 100b/6, 10, 11.

maḥbūb (A.) : Sevgili, sevilen 12b/8, 14.

maḥlūḳ (A.) : Yaratılmış, yoktan var edilmiş 49a/4, 73a/9, 91a/12.

maḥlūḳāt (A.) : Yaratılmış şeyler, canlılar 4b/1, 13a/7.

maḥrūm (A.) : İstedini elde edememiş, eli boş, bahtsız, nasipsiz 43a/14, 83b/3.

maḥrūm eyle- : Yoksun bırakmak, mahrum etmek 26b/7.

maḥrūm kıl- : Yardım ve ihsandan uzak tutmak, mahrum bırakmak 27b/13, 68b/13.

maḥşer (A.) : Kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer 55b/10, 66b/4.

maḳām (A.) : Durulan yer, durak, makam 14b/3, 72b/3, 98b/1.

maḳbara (A.) : Mezarlık 44b/7.

maḳşūd (A.) : Niyet edilen, istenilen 19a/13, 50a/2, 60a/3.

māl (A.) : Varlık, servet, mal mülk sahip olunan şey 10a/4, 30a/14, 90a/6.

mālāya'nī (A.) : Manasız, faydasız, boş 46b/14.

mālik (A.) : Sahip, malik.

mālik ol- : Sahip olmak 103a/11.

māllu : Mal mülk sahibi 22b/12.

ma'lūm (A.) : Belli olan, bilinen 20a/13, 32a/9.

ma'lūm ol- : Bilinmek, belli olmak, meydana çıkmak 18a/5, 29b/4, 43b/12.

ma'mūr (A.) : Bakımlı, bayındır, şen.

ma'mūr kııl- : Bayındır ve şen etmek 91b/14.

ma'nā (A.) : Anlam 7a/5, 30a/5, 58a/10, 58a/7.

mañşib (A.) : Makam, memuriyet 101b/12, 13.

maşlahat (A.) : İş, önemli iş, mesele, husus 88a/13.

maşlahatsız : Önemsiz 60a/3.

maşriḳ (A.) : Doğu 19b/4, 100b/8, 9, 11.

ma'sūḳ (A.) : Sevilen, sevgili (erkek) 49a/9.

māyil (A.) : Hevesli, istekli, meyilli, düşkün.

māyil ol- : İstekli, hevesli olmak 88b/5.

maẓlūm (A.) : Zulüm görmüş 45b/14.

ma'zūl (A.) : İçinden atılmış, azl edilmiş 86a/3.

ma'zūr (A.) : Özürlü, özürü olan.

ma'zūr dut- : Kusura bakmamak, hoş görmek, bağışlamak, affetmek 91a/9.

ma'zūr tut- : Bkz. **ma'zūr dut-** 54a/5, 93b/11.

ma'zūr ol- : Özürü olmak 100b/3.

mebādā (F.) : Belki, ola ki. 18a/6.

meclīs (A.) : Toplantı, toplanma, sohbet toplantısı.

meclīs düz- : Sohbet toplantısı düzenlemek 14b/5.

mecmū‘ (A.) : Toplanmış, bir araya getirilmiş şey, bütün, tamamı, hepsi 4b/1, 51b/1, 3, 77a/4.

mecmu‘-ı dünyā : Dünyanın tamamı, bütün dünya 68b/11.

mecūsi : Ateşe tapan, mecusi 15b/6, 16a/5, 105b/2.

meded (A.) : Yardım, imdat 72b/10.

meded eyle : Yardım etmek 25a/2.

Medīnelü : Medineli 28b/10.

meger (F.) : Ancak, yalnız, yoksa, meğer 32b/5, 65a/5, 100b/4.

mekteb (A.) : Okul, mektep 11a/6, 9.

melāike (A.) : Melekler 19a/2.

melāmet (A.) : Ayıplama, azarlama, çıkışma.

melāmet eyle- : Ayıplamak, kınamak 101a/5.

melek (A.) : Melek 19b/6, 34b/14.

melekü‘l-mevt : Ölüm meleği, Azrail 41a/4, 90b/11, 100b/4, 5.

melik (A.) : Padişah, hükümdar 8b/12, 26b/12, 33a/2, 4.

melül (A.) : Üzgün, kederli, mahzun 93a/10.

melül ol- : Üzülmek, kederlenmek 26b/6, 68b/5, 89b/7104b/10.

mel‘ün (A.) : Lanet edilmiş, lanetlenmiş 22b/9, 23a/10, 33b/1, 76b/4.

memnu‘ (A.) : Menedilmiş, yasak edilmiş, yasak 63b/8.

me‘mūn : Emin bulunan; korkusuz, tehlikesiz sağlam 9b/9.

men‘ (A.) : Önleme, bırakmama, mani olma.

men‘ it- : Önlemek, mani olmak, engel olmak 89b/3, 83b/6.

menkūha (A.) : Nikahlı kadın 27b/14.

mensūh (A.) : Hükümü kaldırılmış 78b/6.

menzil (A.) : Konak, menzil 38a/3.

merdūd (A.) : Reddolunmuş, hükümsüz bırakılmış.

merdūd ol- : Reddolunmuş, geri çevrilmiş, istenmeyen 80b/4.

merkeb (A.) : Binilecek şey, binek 55a/10.

mermer (A.) : Mermer 98a/6.

mertebe (A.) : Makam, mevki, derece 62b/5, 75b/1, 12.

mertebelü : Derece sahibi, mertebeli 25b/5.

mescīd (A.) : Namaz kılınan yer, küçük cami, mescit 11b/7, 61b/13, 75b/6, 102a/3.

mes'ele (A.) : Sorulup karşılığı istenilen şey, çözülmesi istenilen şey 5a/9, 10, 63b/10.

mesh (A.) : Abdest alırken ıslak eli, başın dört bölümünden bir bölümüne sürme, bir şeyi el ile sıvama.

mesh eyle- : Mesh etmek 64a/7.

mesh it- : Mesh etmek 64a/1, 64a/8.

mesh ver- : Mesh etmek 63a/11.

meşgūl (A.) : Bir iş ile uğraşan, iş görmekte olan 7a/2, 4, 26b/6.

meşgūl ol- : Uğraşmak 11b/3, 85b/2, 101b/1.

metā'(A.) : Servet, elde bulunan mal 71b/12.

mevķūf (A.) : Bağlı, ait.

mevķūf ol- : Bağlı olmak, ait olmak 85a/13.

mevlā (A.) : Sahip, efendi 66a/9.

miftāh (A.) : Anahtar 101b/9.

miħnet (A.) : Zahmet, eziyet 49b/4.

miħrāb (A.) : Mihrap 48b/4, 91b/6, 100a/12.

miħrāb eyle- : Mihrap yapmak 50a/10, 100a/11.

Mikāil (A.) : Dört büyük melekten rızıkların taksimine memur olan biri 93a/14.

milk : Bkz. **mūlk** 5a/7, 8, 12a/4, 10.

millet (A.) : Millet 2a/9.

mim (A.) : Osmanlı alfabesinin yirmi yedinci harfidir 5a/1, 4.

minber (A.) : Camilerde hutbe okunan merdivenli kürsü, minber 14b/7, 54a/11, 14, 57a/10.

minber eyle- : Minber yapmak, hazırlamak 54a/11.

minber ur- : Minber yapmak, hazırlamak 14b/5.

minnet (A.) : Şükür, iyilik, bağış, lütuf; başa kakma.

minnet eyle- : **1.** İyilik etmek, lütfetmek 2b/13. **2.** Şükretmek, duacı olmak 3a/2. **3.** Başa kakma 74a/6.

min (A.) : -den, den beri.

min-zālik : Bundan böyle 11a/6.

mi'rāc (A.) : Göğe çıkma 65a/14.

mirāş (A.) : Miras 87b/8.

mirās-hōr (F.) : Miras yiyen, mirasçı,
varis 2a/14, 40a/9.

misāfir (A.) : Konuk, misafir 93a/2.

mişkāl (A.) : Bir ağırlık ölçüsü 12a/4.

miskīn (A.) : Düşkün, zavallı,
miskin. 11b/12, 95b/7.

miskinlik : Zavallılık, düşkünlük
72b/9, 73a/14, 103a.

misk (A.) : Misk, Asya'nın yüksek
dağlarında yaşayan bir cins
ceylanın erkeğinin karın derisi
altındaki bir bezden çıkanlan
güzel kokulu madde.

mişl (A.) : Benzer, denk, eş 8a/9.

mu'allim (A.) : Hoca, öğretmen
76b/5.

mu'ayyen (A.) : Belirli, belirlenmiş.

mu'ayyen kıl- : Belirlemek 4a/11.

mu'cizāt (A.) : Mucizeler,
peygamberler tarafından
gösterilen olağanüstü halle 79b/7.

muğannī (A.) : Şarkıcı 89a/2.

muḥabbet (A.) : Sevme, sevgi 24b/5,
61a/14.

muḥālif (A.) : Karşı, uymama, zıt
46b/9.

muḥālif çık- : Karşı çıkmak, karşı
gelmek 36b/11.

muḥkem (A.) : Sağlam kılınmış,
sağlam, kuvvetli 89b/13.

muḥtāc (A.) : Bir şeye ihtiyaç duymak
72b/12.

muḥtāc ol- : İhtiyaç duymak
87b/6.

muḥayyid (A.) : Kaydeden, bir işe
önem veren.

muḥayyid ol- : Önem vermek
64b/8.

muḥīm (A.) : İkamet eden, oturan.

muḥīm ol- : Oturmak, ikamet
etmek 95a/3.

mukīmlik : İkamet etme durumu
73a/7.

munṭazır (A.) : Gözleyen, bekleyen.

munṭazır ol- : Gözlenmek,
beklemek 62b/6, 90b/13.

murād (A.) : İstek, istenen şey, arzu,
maksat 7a/4, 27b/8, 107a/3.

muraşşa' (A.) : Süslü, kıymetli
taşlarla bezenmiş 99a/1.

muraşşa' kıl- : Bezemek,
süslemek 88a/14.

muraşşa' kıldur- : Süsletmek
89b/14.

murdār (F.) : Pis, kirli, iğrenç 16b/6,
63b/4, 5.

muşhaf (A.) : Kitap, Kuran-ı Kerim
6a/2, 31a/2, 95a/10, 11.

muşibet (A.) : Felaket, ansızın gelen
bela, sıkıntı 34a/11, 103b/2, 8, 14.

muşibet ol- : Felaket olmak,
felakete uğramak 95b/10.

muştıla- : Müjdelemek, müjde
vermek, haber vermek 19a/11.

muştılık : Müjde 32a/5.

muvāfiq (A.) : Uygun, yerinde,
münasip.

muvāfiq kıl- : Uygun hale
getirmek 13b/2.

muvāfiq ol- : Uygun olmak,
uymak. 13a/8.

mübārek (A.) : Feyiz ve bereket
kaynağı, hayırlı, uğurlu 2a/7,
23b/12, 40b/9, 96a/6.

mübārek it- : Hayırlı, uğurlu
eylemek 48a/1.

mübtelā (A.) : Düşkün, tutkun.

mübtelā eyle- : Düşkün kılmak
51a/6.

müezzin (A.) : Ezan okuyan, müezzin
9a/4, 66b/6, 74a/10.

müezzinlik : Müezzin olma durumu
veya müezzinin görevi.

müezzinlik eyle- : Müezzinlik
yapmak 31a/1, 4, 66a/11.

müezzinlik kıl- : Müezzinlik
yapmak 67b/10.

müflis (A.) : Parasız, züğürt.

müflis ol- : Parasız kalmak,
züğürt olmak 106a/7.

mühlet (A.) : Bir işin yapılması için
verilen zaman 92a/4.

mühlet ol- : Zaman verilmek
90b/10.

mühlet vir- : Belli bir zaman için
geri bırakmak, mühlet vermek
13b/10, 58b/4, 90b/4.

müühr (A.) : Mühür 96a/6.

mührlü (A.) : Mühürlü 23b/3.

mükerrem (A.) : Hürmet ve tazime
erişmiş, saygı kazanmış 14a/11.

mülk (A.) : Sahip olunan ve üzerinde
tasarruf hakkı bulunan şey 5a/2,
73a/9, 87b/5.

mü'min (A.) : İman eden, mümin
21a/11, 44a/8, 66b/2, 77b/13.

münāfiq (A.) : Nifak sokan,
ikiyüzlülük eden, iki yüzlü,
kafirlikte devam ettiği halde

kendisini Müslüman gösteren
44a/9, 55a/5, 59a/3.

münāfık ol- : İkiyüzlü olmak,
ikiyüzlülük etmek 44b/12.

münezzil (A.) : Aşağı indiren, gökten
indiren.

münezzil ol- : İndirilmek 67a/10.

Münker ve Nekir (A.) : Kabirdeki
sorgu melekleri 39a/3, 72b/4,
102b/10, 103a/2, 3.

mürîd (A.) : Bir şeyhe bağlı olan
kimse 45b/3.

mürsel (A.) : Gönderilmiş, yollanmış
69b/12, 86b/7.

mürüvvet (A.) : Mertlik, insanlık,
iyilik severlik 2a/4.

mürüvvet eyle- : İnsanlık etmek
41b/2.

müsülmān (A.) : İslam dininden olan,
Müslüman 16a/8, 31a/12, 61a/1,
72a/8.

müsülmān eyle- : Müslüman
olmasını sağlamak 16b/1, 106a/3.

müsülmān ol- : İslamiyet'i kabul
etmek 15b/7, 58b/5, 80a/5.

müsülmānlık : İslamiyet, Müslüman
olma durumu 30b/12, 59b/6.

müşg (F.) : Güzel koku, misk.

müşg [ü] ezfer : Güzel koku 6a/9.

müşkil (A.) : Güç, çetin, zor, engel.

müşkil ol- : Güç olmak 39b/7.

müşrik (A.) : Allah'a ortak koşan
kimse, müşrik 21b/2, 77b/6,
82a/7.

müştāk (A.) : İştiyaklı, özleyen, arzu
eden, can atan 34a/9, 87b/14,
99b/3.

müştāk ol- : Can atmak,
arzulamak 94a/6.

müştaqq (A.) : İştiyak etmiş, başka
kelimeden çıkmış, türemiş, türeme
5a/1, 2.

müşteri (A.) : Satın alan, alıcı 86a/13.

mütehayyir (A.) : Şaşmış, şaşırmış,
hayrete düşmüş.

mütehayyir kal- : Hayrete
düşmek, şaşmak 5a/6.

mütehayyir ol- : Hayrete düşmek,
şaşmak 18b/2, 51b/1, 65a/3

müvekkel (A.) : Vekil tayin edilmiş,
vekil tutulmuş 51a/11.

müyesser (A.) : Kolaylaştırılmış,
kolay meydana getirilmiş,
kolaylıkla nasip olma.

müyesser ol- : Nasip olmak 5a/9.

müzd (F.) : Mükafat, sevap, ücret, karşılık 15b/10, 66a/13, 75a/7, 86b/9.

müzeyyen (A.) : Süslenmiş, süslü.

müzeyyen kııl- : Süslemek 90a/1.

müzeyyen ve ārāste kııl- : Süslemek 4a/14.

-N-

nafaqa (A.) : Yaşayıp geçinmek için gerekli olan, nafaka.

nafaqa kııl- : Geçimini temin etmek 10a/4.

nāfile (A.) : Farzların dışında kılınan namaz 72b/13

nāgāh (F.) : Vakitsiz, birden bire, ansızın 44b/4, 81b/10, 90b/12, 100a/12.

naḳkaş (A.) : Yağlı boya ile duvar nakışları yapan usta, süsleme sanatkarı 89b/14.

naḳl (A.) : Anlatma, hikaye etme, rivayet etme, söyleme.

naḳl eyle- : Anlatmak, hikaye etmek 13a/13, 45a/7, 52b/7.

naḳl it- : Anlatmak, rivayet etmek 9b/5, 49b/5, 95a/4.

namāz (F.) : Belli esaslar içerisinde günde beş vakit kılınması Müslümanlara farz olan ibadet, namaz 50a/12, 60b/3, 70b/4, 106b/2.

namāz kııl- : Namaz ibadetini yerine getirmek, namazı eda etmek 22b/2, 70a/4, 80a/14.

namāz kıılıcı : Namaz kılan (kişi) 91b/8.

namāz ol- : Namaz vaktinin girmesi 32b/1.

nar (F.) : Nar meyvesi 65a/1, 98b/9.

na'ra (A.) : Yüksek sesle bağırma.

na'ra ur- : Haykırmak, bağırarak 35a/1.

nā-resīde (F.) : Buluğa ermemiş 102a/4.

naşīb (A.) : Allahın kısmet ettiği şey, nasip 2b/1.

naşihat (A.) : Öğüt 8b/4.

naẓar (A.) : Bakma, göz atma.

naẓar eyle- : Bakmak 30b/4, 48a/3, 90a/9.

naẓar it- : Bakmak 99a/2.

naẓar kııl- : Bakmak 64b/14, 70a/10.

nāzır (A.) : Nazar eden, bakan 93b/7.

nāzık (F.) : İnce 41a/2.

ne : **1.** Ne, hangi şey (soru zamiri) 19a/1, 51a/13, 53b/7, 63a/6. **2.** Hangi (soru sıfatı) 21a/3, 50b/10, 52b/1, 103a/8.3. Nasıl, ne 27a/8, 50a/13, 90a/5.

ne kim : Her ne 40b/2, 55b/11, 58a/1.

nebi (A.) : Peygamber, nebi 95b/5.

neden : Neden (soru edatı) 84a/7, 84b/1, 4, 69b/3.

nefes (A.) : Soluk, nefes, an, zaman 100a/142, 100b/2.

nefs (A.) : Arzu, istek, heva ve heves 44b/13, 78b/2, 95b/14.

nerede : “Hangi yerde?” anlamında yer zarfı 89b/12.

nesne : **1.** Nesne, şey, husus 53b/6, 60b/6, 84a/8. **2.** Hiçbir şey 3a/1, 30b/13, 42a/3.

netekim : Bkz. **nitekim** 4b/12, 16b/9.

ne‘üzübi’l-lāh (A.) : Allah’a sığınırız, Allah korusun anlamında Arapça bir ifade 11a/5, 30b/3, 60a/11.

nevāfil (A.) : Farz ve vacipten gayrı yapılan ibadetler 73a/2.

nevmîz (F.) : Ümidini yitirmiş, ümitsiz.

nevmîz it- : Ümitsizliğe kapılmak, ümidi kaybetmek, 88a/1.

nevmîz kal- : Ümitsizliğe kapılmak, ümidini kaybetmek 43b/13.

nevmîz kıl- : Ümidi kaybetmek, kedere kapılmak 88a/2.

n’eyle- : Ne yapmak, ne eylemek 47a/11, 48a/4, 106b/9.

neyse : Her ne ise anlamında kullanılan bir söz 93a/10.

nice, niçe : **1.** Nasıl 20b/1, 33b/12, 102a/7. **2.** Birçok, hayli, çok 17b/14, 55b/7, 91b/14.

niçe : Bkz. **nice** 18a/14, 20b/1, 21a/8.

niçün : Niçin, neden 16a/2, 88b/10, 102b/5.

nihāyet (A.) : Son, bitim, bitiş 10a/12, 14, 10b/2.

nıķāb (A.) : Örtü, yüz örtüsü, peçe 34b/9, 10.

ni‘met (A.) : İyilik, ihsan, lütuf, servet, nimet 2a/11, 41b/5, 51b/4, 103b/14.

nişān (F.) : Nişan, iz, işaret, belirti,
alamet 4a/4, 54b/4, 83b/13.

nit- : Ne etmek, ne yapmak 32b/13,
51b/5, 75b/8.

nite : Nasıl, ne şekilde 18b/9, 101b/6,
104a/11.

nitekim : Nasıl ki, olduğu gibi, şöyle
ki, nitekim 30b/8, 40a/8, 70a/7,
80a/14.

niyāz (A.) : Yalvarma, yakarma, dua.

niyāz it- : Yalvarmak, dua etmek
80b/12.

niyyet (A.) : Bir şeyi yapmaya karar
verme, niyet, düşünce, maksat
61b/5.

niyyet eyle- : Niyet etmek,
niyyetlenmek, istemek 11b/3,
61a/13. 83a/12.

niyyet it- : Niyet etmek, karar
vermek 35a/6.

niyyet kııl : Niyet etmek, istemek
61a/12, 72b/7.

noḳṣān (A.) : Eksiklik, hata, kusur
14a/14.

n'ol- : Ne olmak 35a/14, 85b/7,
99a/14.

nūr (A.) : Işık, ziya, nur 24b/8, 62b/2,
70a/7, 105a/8.

nūr ol- : Aydınlanmak 16b/7,
24b/7.

nūrlan- : Temiz, parlak bir duruma
gelmek 70a/7.

-O-

o : O (işaret sıfatı) 33b/11, 50a/11.

ocaḳ : Ateş yakmaya yarayan, pişirme,
ısıtma, ısınma vb. amaçlarla
kullanılan yer 106b/14.

od : Ateş 8a/2, 76a/10, 105b/9.

od yandur- : Ateş yakmak, ateş
elde etmek 105b/5.

oḡlan : **1.** Oḡul, erkek çocuk 30a/14,
99b/3. **2.** Çocuk, evlat 11a/10,
22a/12, 88a/9.

oḡlancuḳ : Çocuk, küçük oḡlan 37b/7,
64b/11, 104a/11.

oḡul : Erkek çocuk, oḡul 23b/5,
66b/14, 103b/7.

oḡṣa- : Sevmek, okşamak, şefkatle
muamele etmek 11a/9.

oḳ : Ok 14b/12, 35a/14, 35b/4, 5.

oḳı- : Bkz. **oḳu-** **1.** Sesli olarak veya
ezgiyle söylemek, kıraat etmek,
okumak 11b/1, 36b/8, 50b/5.
2. Öğrenmek, ilim tahsil etmek,

okumak 46b/12. **3.** Çağırarak, davet etmek 8b/3, 9a/6, 25b/13.

oķu-, oķı- : **1.** Sesli olarak veya ezgiyle söylemek, kıraat etmek, okumak 12a/12, 50a/5, 72a/2. **2.** Öğrenmek, ilim tahsil etmek, okumak 14b/10, 38a/13, 45b/13. **3.** Çağırarak, davet etmek 19a/9, 73b/10, 104b/6.

ol : **1.** O (teklik üçüncü şahıs zamiri) 61b/5, 97a/1, 104a/10. **2.** O (işaret sıfatı) 11b/7, 60a/9, 106a/11.

ol- : **1.** Olmak 13a/8, 34b/7, 89a/10. **2.** Bulunmak, mevcut olmak 2b/5, 46b/6, 53a/8. **3.** Meydana gelmek, hasıl olmak 48b/5, 54b/4, 88b/12. **4.** Kalmak, bulunmak 16b/1, 62a/8, 95b/2. **5.** Devam etmek, sürmek 69a/8, 93a/8, 99b/2. **6.** Yeni bir durum, nitelik kazanmak 12a/6, 37a/2, 56b/1. **7.** Geçmek 36a/13, 52b/5. **8.** Doğmak, dünyaya gelmek 37a/3, 88a/7. **9.** Bir halden bir hale dönmek, değişmek 29a/6. **10.** Beraber olmak, birlikte olmak 12a/2, 39a/14, 72a/13. **11.** Ait olma 11b/2, 68b/2. **12.** Gelmek, yaklaşmak 45b/3, 52b/11, 68b/7. **13.** Benzemek, gibi olmak 31a/5, 47b/5, 48b/7, 57b/11.

→ ‘**āciz ol-** : 20a/12.

‘**afv ol-** : 18a/14.

‘**amel ol-** : 3b/5.

‘**āşī ol-** : 21a/6.

‘**āzāb ol-** : 55b/12.

‘**azīz ol-** : 3b/13.

‘**imāret ol-** : 2b/10.

‘**izzet ol-** : 99a/7.

ācib ol- : 98b/4.

ağ ol- : 94a/10.

aķir ol- : 106b/11.

āķķ ol- : 77b/7.

arı ol- : 63b/2.

artuķ ol- : 69a/6.

āsān ol- : 78a/2.

aşşı ol- : 46a/5.

ayru ol- : 92b/13.

āzād ol- : 23a/13.

bālīga ol- : 32b/7.

bārit ol- : 89a/5.

beraber ol- : 73a/12.

biçāre ol- : 87a/9.

bīhūd ol- : 35b/2.

bütün ol- : 73b/14.

cem‘ ol- : 95a/9.

çāre ol- : 43b/9.

dār ol- : 102b/2.

destūr ol- : 89a/4.

diri ol- : 7a/4, 78b/4.

emīn ol- : 29b/3.

emr ol- : 92a/3.

fānī ol- : 91b/1.

fāriğ ol- : 9b/11.

fevt ol- : 68b/4.

gālib ol- : 25a/2.

ğarķ ol- : 37a/4.

ğayb ol- : 49b/5.

geñez ol- : 46b/2.

gerek ol- : 74a/4.

giñ ol- : 41b/14.

giriftār ol- : 56a/2.

ħacīl ol- : 51a/5.

ħāl ol- : 89a/11.

ħāşıl ol- : 63a/3.

ħasta ol- : 12a/3.

helāk ol- : 75a/2.

ķabūl ol- : 51b/12.

kāfir ol- : 31a/5.

ķahr ol- : 34a/2.

ķanlı ol- : 45b/7.

kerāmet ol- : 10b/9.

ķonşı ol- : 56b/3.

ķorķuda ol- : 30b/7.

kōr ol- : 37a/7.

la‘net ol- : 80b/3.

lāyık ol- : 5b/4.

lāzım ol- : 64a/1.

melūl ol- : 18a/4.

meşğūl ol- : 89b/8.

muħtāc ol- : 87b/6.

muķayyid ol- : 64b/8.

muķīm ol- : 95a/3.

muntazır ol- : 62b/6.

muvāfık ol- : 13a/8.

mūflis ol- : 106a/7.

mūnāfık ol- : 44b/12.

mūnezzil ol- : 67a/11.

mūsūlmān ol- : 15b/7.

mūşkil ol- : 39b/7.

mūştāķ ol- : 94a/6.

mūteħayyir ol- : 18b/2.

mūyesser ol- : 5a/9.

peşīmān ol- : 28b/5.

rast ol- : 13b/8.

rāzı ol- : 11b/2.

renclü ol- : 89a/9.

revā ol- : 48b/12.

sākin ol- : 17a/5.

şayru ol- : 32a/14.

şuçlu ol- : 63b/10.

şād ol- : 11a/9.

şehīd ol- : 21b/11.

şübhe ol- : 9b/1.

tamām ol- : 11b/7.

tanuķ ol- : 8a/3.

tar ol- : 75a/6.

ulu ol- : 64a/1.

ümiz ol- : 53a/1.

vāķi‘ ol- : 89b/5.

yaķın ol- : 9b/3.

yalıncaķ ol- : 8b/8

yalñuz ol- : 78b/12.

yardumçı ol- : 14b/8.

yeyni ol- : 64a/2.

yig ol- : 56b/1.

yoķsul ol- : 11b/13.

yok ol- : 2a/6.

yüklü ol- : 32b/10.

za‘if ol- : 79a/6

zāhir ol- : 17a/9.

zahmet ol- : 24b/5.

zāyil ol- : 23b/7.

on : On sayısı 15a/14, 66a/10, 77a/4.

orta : **1.** Ara 26b/8, 81a/7. **2.** Tam ortası 15b/13.

ortag, ortak : Birlikte iş yapan, ortak 86a/9, 10.

oruc : Bkz. **oruç** 16a/1, 69b/1, 84b/8.

oruc tut- : Bkz. **oruç tut-** 77b/3, 75b/4.

oruç : İbadet amacıyla yeme, içme vb. şeylerden belli bir süre veya biçimlerde kendini alıkoyma, oruç 15b/11.

oruç dut- : Bkz. **oruç tut-** 15b/14.

oruç tut- : Oruç tutmak 91b/3, 7, 92a/9, 14.

ot : Bitki, ot 21a/2, 55a/9, 91b/4.

otcı : Hekim, doktor 74b/6, 7.

otla- : Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb.ni yemek, yayılmak 55a/9, 85a/1.

ottuz : Bkz. **otuz** 31a/4, 73b/8.

otur- : **1.** Oturup beklemek, oturmak 33a/13. **2.** Kalmak, oturmak 11b/1, 61b/12, 100b/4.

otuz : Otuz sayısı 72a/2.

oy : Akıl, fikir, düşünce.

oy gel- : Aklı başına gelmek
95a/13.

oyna- : Eğlenmek, oynamak 38a/7,
78b/1, 104b/7.

-Ö-

ög : Akıl, zihin, us, hatır.

ögi git- : Aklı başından gitmek
91b/8.

ög- : Övmek, methetmek 34b/2.

öğren- : **1.** Bilmek, öğrenmek 3b/8,
11a/2, 72a/3. **2.** Başkasından
aktarmak 39a/10.

öğrenmeklik : Öğrenme durumu
46b/3.

öğret- : Öğretmek, bildirmek 10a/8,
36b/8, 73b/11.

öğüt : Öğüt, nasihat 2b/9, 71b/6,
72b/14, 74a/4.

öğüt vir- : Nasihat etmek, öğüt
vermek 14b/11, 73b/12, 13,
83b/10.

öğütle- : Öğüt vermek, nasihat etmek
28a/9, 38b/1.

ökse- : Özlemek, arzu duymak 56a/3.

öksüz : Anasız, öksüz 22a/12, 28b/3,
40a/13, 14.

öküş : Çok, fazla, ziyade 31a/14,
38a/3, 73a/8, 94b/11.

öl- : Ölmek, hayatı sona ermek, can
vermek 37b/6, 60b/14, 104b/14.

öldür- : Öldürmek, hayatına son
vermek 22b/8, 33a/3, 95a/12.

ölü : Ölmüş olan, ölü 7a/2, 89b/1,
100a/6.

ölüm : Ölme, ölüm 30a/11, 71b/7,
101a/12.

‘ömr (A.) : **1.** Yaşama, hayat, ömür
3b/8, 32a/1, 88b/11. **2.** Yaşama
süresi, yaşanılan müddet 38b/8,
73b/11, 90b/5.

öñ : **1.** Ön, ön taraf, karşı 13b/4,
50b/6, 74a/10, 102a/3. **2.** Önce,
evvel 26a/13, 56b/2, 102a/1.
3. Huzur, yan, nezd 50b/6, 12.

öñdenki : Önceki 95b/5.

öñdin : Önce, daha önce, ilk önce
35b/7, 76b/8, 101b/14.

öñdün : Bkz. **öñdin** 87b/14.

öp- : Öpmek 18a/9, 24a/2, 25b/1.

ört- : Kapamak, örtmek 18b/13, 14,
19a/1.

örtü : Örtmek için kullanılan şey
49b/3, 97b/8.

örtülü : Kaplanmış olan, örtülü 11b/5.

ötürü : Dolayı, sebebiyle, yüzünden
15b/4, 61a/8, 106a/5.

ötürü : Bkz. **ötürü** 8a/1.

öyle : Öğle 66b/12, 69b/6, 77a/10.

öyle namāzı : Öğle namazı
75a/10.

öz : İç, bir şeyin içi 28b/4, 102a/4.

‘özü (A.) : Bir suçun hoş görülmesini
gerektiren sebep, vesile 54a/5,
93b/9.

‘özü dile-: Hatanın bağışlanmasını
istemek 60b/7.

-P-

pādişāh (F.) : Hükümdar, melik 2a/13,
49a/7, 99a/5.

pādişāh-ı ‘ālem : Cihanın
padişahı 4a/7.

pādişāhlik : Hükümdarlık, padişahlık
5a/8.

pāre (F.) : Parça, kısım 24a/14,
80b/10, 86a/10.

paşa : Paşa, general 2b/4, 5, 9.

pāyendān (F.) : Kefil 61b/2.

pāyendān ol- : Kefil olmak
28a/14, 28b/9, 47b/10, 67a/14.

perde (F.) : Örtü, engel 39a/11,
51b/11.

perdede kal- : İleriye
gidememek, kabul olmamak
51b/8.

perde-i ‘izzet : Yücelik makamı,
sitre 65b/2.

perhiz (F.) : Dince yasak edilen
şeylerden tamamıyla uzak kalma
47b/2.

perhizkārlik : Haram ve yasaklardan
sakınan, muttaki 47b/2.

pes (F.) : **1.** Hemen, derhal 31a/8,
74a/11, 105b/9. **2.** Sonra, ondan
sonra 14a/10, 33a/1, 36a/10. **3.** Bu
sebepten, bundan dolayı, bunun
için 24b/1, 43b/12, 99b/5.
4. O zaman, o vakit 4b/10, 22b/6,
29b/4. **5.** İşte 47a/4, 90b/8.
6. Öyle ki 100a/4.

peşimān (F.) : Pişman, nadim.

peşimān ol- : Pişman olmak,
nedamet getirmek 21b/13, 63a/13,
102b/2.

peşimānlik : Pişmanlık, nedamet
40b/5.

peygamber (F.) : Nebi, peygamber
10b/4, 65a/12, 105a/3.

peygamberlik : Nübüvvet,
peygamberlik 58b/11.

peyk (F.) : Haber getirip götüren,
haberci.

peyk-i emîn : Güvenilir haberci
18b/2.

pınar : Bir suyun çıktığı yer, kaynak,
membra 49a/14.

pîr (F.) : Yaşlı, ihtiyar 16b/2, 5.

pusu : Birine saldırmak için
saklanarak beklenen yer 45a/14.

put (F.) : Put, tapılan heykel 22b/13,
79a/10.

-R-

Rabb (A.) : Efendi, sahip; Allah
102b/8, 106b/13.

Rabbi'l-'âlemîn : Kainatın
sahibi, Allah 1b/1.

rağiye (A.) : Rız olsun.

rağiya'l-lâhu 'anh : Allah ondan
razı olsun (ekekler için) 16b/11,
52b/10, 105a/3.

rağiya'l-lâhu 'anhâ : Allah
ondan razı olsun (kadınlar için)

40b/6, 46a/9, 55b/2, 61a/14,
96b/9.

rağbet (A.) : İstekle karşılama; istek,
arzu.

rağbet it- : İtibar etmek, değer
vermek 88a/7.

râhat (A.) : Kedersizlik, üzüntüsüz
olma, huzur 51b/3, 102b/9.

râhatlık : Huzur, rahatlık 78b/8.

rahmet (A.) : Acıma, esirgeme,
koruma, yarlıgama 21b/11, 68a/1,
105a/7.

rahmetu'l-lâhi 'aleyh : Allahın
rahmeti onun üzerine olsun!
29a/13, 60b/5, 85a/6.

rahmet ü 'izzet : Rahmet ve
yücelik 49b/5.

rahmet eyle : Acımak, merhamet
etmek 9b/5.

rahmet eyle- : Acımak, merhamet
etmek 9b/7, 11a/14, 35a/5.

rahmet it- : Acımak, merhamet
etmek 52b/9, 85b/10, 105b/1.

rahmet kıl- : Acımak, merhamet
etmek 41b/13, 65b/13, 103b/1.

ra'ıyyet (A.) : Bir hükümdar idaresi
altında bulunan ve vergi veren
halk 47a/12.

raḳḳāş (A.) : Oynayan, dans eden,
köçek 89a/12.

rast (F.) : Doğru, hakka uygun 14a/1,
19a/6.

rast ol- : Uygun düşmek,
yapılmak, yerine getirmek 13b/8.

rāzı : (A.): Rıza gösteren, kabul eden,
boyun eğen 103b/6, 8.

rāzı eyle- : Rıza göstermek, boyun
eğmek 101b/14.

rāzı ol- : Rıza göstermek, boyun
eğmek 21b/3, 61b/10, 87a/7.

rebi'ü'l-evvel (A.) : Arabi ayların
üçüncüsü. 29b/13.

rebi'ü'l-âhır (A.) : Hicri takvimde
dördüncü ay 38b/13.

rek'at (A.) : Namazın bölümlerinden
her biri; namazda bir kıyam
(ayakta durma), bir rüku
(ayaktayken eğilme) ve iki
secededen (yere kapanma)
meydana gelen kısım 9a/1, 30a/6,
78b/6, 81b/13.

rencber (F.) : Rençper, ırgat 106a/14.

renc (F.) : Zahmet, eziyet, sıkıntı, dert.

renc it- : Eziyet etmek 87a/6.

renclü : Sıkıntılı, dertli 89a/8.

renclü ol- : Sıkıntılı olmak, dertli
olmak 89a/9.

resm (A.) : 1. Şekil, tarz, durum
73b/8, 88b/5. 2. Adet, usul 14b/5.

resm ol- : Adet olmak 85a/9.

resmince: O şekilde 27b/8.

Resül (A.) : Peygamber, Hz.
Muhammed 27b/9, 61b/14,
104a/10.

Resüle'l-lāh : Bkz. **Resülü'l-**
lāh 10a/10, 66a/4, 91a/9.

Resüli'l-lāh : Bkz. **Resülü'l-lāh**
22a/7.

Resülü'l-lāh (A.) : Allah'ın elçisi, Hz.
Muhammed 55a/3, 67a/13, 81b/7.

revā (F.) : Yakışır, uygun, yerinde,
layık, doğru

revā eyle- : Yerine getirmek
42b/9, 51b/13, 65a/10.

revā kııl- : Yerine getirmek,
uymak 9b/12, 43a/8, 66a/14.

revā ol- : Caiz olmak, uygun
olmak 48b/12.

revān (F.) : Akıp giden, hızlı giden.

revān ol- : Akmak, akıp gitmek
78a/1.

revāne (F.) : Yürüyen, giden.

- revāne ol-** : Yürümek, gitmek
83a/11.
- reyhān (A.)** : Reyhan, fesleğen çiçeği
96b/7, 102b/7.
- rızā** : (A.) : Razılık, hoşnutluk,
memnunluk 70b/2, 12, 78a/9,
78b/12.
- rızā it-** : İznini almak,
müsaadesini almak, birisinin
hoşnutluğunu ve memnuniyetini
kazanmak 10b/12.
- rızık (F.)** : Allah'ın kullarına bahsettiği
nimet, rızık; azık, yiyecek içecek
şey 75a/6, 78a/10, 100a/14,
100b/14.
- ridā (A.)** : Belden yukarı örtülen,
kuşanılan örtü 18a/7, 8.
- risālet (A.)** : Peygamberlik 1b/8.
- rivāyet (A.)** : Bir haber veya sözleri
aktarma, nakil 32a/7, 67b/9,
80b/8.
- rivāyet eyle-** : Nakletmek,
anlatmak 40a/2, 51b/6, 61a/14.
- rivāyet it-** : Nakletmek, anlatmak
16a/4, 34a/6, 105a/6.
- rivāyet kııl-** : Nakletmek,
anlatmak 3b/11, 16b/11, 54a/2.
- riyā (A.)** : İkiyüzlülük, yalandan
gösteriş 8b/3, 72b/14, 74a/5,
84a/1.
- riyā ol-** : İkiyüzlülük yapmak
47a/9.
- riyā karşıdur-** : Hile yapmak
74a/5.
- riyāsuz** : Olduğu gibi görünen, iki
yüzlü davranmayan 72b/10,
86b/9, 94b/9.
- Rūhu'l-lāh (A.)** : Allah'ın emriyle
olan, İsa peygamberin lakabı
84a/5, 7, 94a/5, 10, 14.
- rūz (F.)** : Gün, gündüz 41b/14.
- rūzī (F.)** : Rızık, nasip, kısmet.
- rūzī kııl-** : Rızık vermek,
rızıklandırmak, nasip etmek
18a/12, 27b/7, 59a/7.
- rūku'** (A.) : Öne doğru eğilme;
namazda bu şekilde yerine
getirilen rükün 68a/12, 73a/12,
80a/9.
- rūsvā (F.)** : Ayıplanacak halde olan,
rezil, itibarsız, haysiyetsiz.
- rūsvā it-** : Rezil etmek 45b/1.
- rūsvā ol-** : Rezil olmak 32b/12,
33a/3, 83a/9.

rüsvālık : Rüsva olma hali; horluk, zavallılık 32b/13, 33a/8.

rüşvet (A.) : Yaptırılmak istenen bir işte kanun dışı kolaylık sağlanması için, bir kimseye para veya mal olarak sağlanan menfaat.

rüşvet al- : Rüşvet olarak verilen parayı veya malı kabul etmek 48b/6.

-S-

sā'at (A.) : **1.** Zaman, vakit, an 28b/5, 31b/8, 50b/9. **2.** Günün yirmi dört saatinden her biri, bir bölümü 20b/7, 92b/13, 105a/4.

şabāh (A.) : Sabah vakti, gündüzün başlangıcı 67b/7, 77b/1, 85b/3.

şabāh namāzı : Sabah namazı 30a/5, 102a/5.

şabāh ol- : Gün doğmak, gündüz olmak 25a/5, 55b/6, 106a/6.

şabbāre (A.) : Çok sabırlı kadın 104b/3.

şabr, şabır (A.) : Azim; tahammül etme, katlanma, nefesine hakim olma 44b/14, 46a/1, 72b/7, 73a/1.

şabr eyle- : Sabretmek, dayanmak, katlanmak 20b/13, 26a/10, 42a/6, 103b/8.

şabr it- : Sabretmek, tahammül etmek, katlanmak 29a/4, 107a/3.

şabr kııl- : Sabretmek, dayanmak, katlanmak 58a/2.

şabır : Bkz. **şabr** 46a/1.

şabırsuz : Sabırsız, sabretmeyen, sabır göstermeyen 45b/10.

saç : Baş tüyleri, saç 6b/2, 88b/8, 94a/10, 99a/14.

saç- : Serpmek, saçmak, atarak dağıtmak, yaymak 80a/11, 105a/9, 12, 13.

şadağa (A.) : Allah rızası için fakirlere yapılan yardım 48b/6, 54b/8, 78b/9.

şadağa eyle- : Bağışlamak, sadaka vermek 68a/14, 86b/1, 87b/3.

şadağa kııl- : Bağışlamak, sadaka vermek 85a/4, 87b/6.

şadağa vir- : Bağışta bulunmak 41b/14, 74a/9.

şadık (A.) : Sevgi ve bağlılığı samimi olan 91a/5.

şādır (A.) : Ortaya çıkan, meydana gelen.

şādır ol- : Ortaya çıkmak 54a/13.

şadr (A.) : Her şeyin en yukarısı, başı 71a/11.

şaf (A.) : Sıra, dizi 68a/6, 86b/8, 10, 11.

şaf bağla- : Sıralanmak, sıraya girmek 4b/13.

şāğ : Sağ taraf, sağ yan 33b/13, 44b/10, 72b/3.

şāğ- : Memeyi parmak ucuyla sıkıp süt almak, sağmak 84b/13.

şāğāyir (A.) : Küçük günahlar 52a/2.

şahābe (A.) : Hz. Peygamberi görmüş, sohbetinde bulunmuş kişi 21a/12, 96a/9, 104b/4.

şāhib (A.) : Bir şeyi elinde bulduran, malik 5a/2.

şahrā (A.) : Çöl, kır, düzlük geniş saha 36a/5.

şahtiyān (F.) : Boyanmış ve cilalanmış deri 24a/13.

şakal : Sakal 39a/8, 40b/9, 11.

şakın- : 1. Dikkat et, olmaya ki 40a/8.
2. Kaçınmak, korunmak, uzak kalmak 61a/3, 94b/13.

sākin (A.) : Sükunet bulan, sakin.

sākin ol- : Dinmek, sükunet bulmak 17a/5, 19b/6, 54b/1, 61a/10.

şakla- : 1. Korumak, muhafaza etmek 41b/10, 48a/2, 54b/12, 95a/1.

2. Alıkoymak, engellemek, saklamak 60b/6, 77b/14, 82b/3.

3. Gizlemek, saklamak 39b/12, 13. 4. Gizli tutmak, söylememek 46b/3.

5. Korumak, gözetmek 38b/3, 47a/13, 64b/4.

şaklayuvir- : Koruyuvermek 31a/6.

şaklamağlık : Sakınma, koruma, esirgeme 84a/2.

şaklan- : Korunmak, muhafaza olunmak 61b/9.

şaklayıcı : Gözetken, koruyan, muhafaza eden 37b/11.

sal- : Atmak, koymak 61a/5.

şalvir- : Serbest bırakmak 21b/11.

şalāh (A.) : Doğruluk, iyilik, düzgünlük 86b/13.

şalāhiyyet (A.) : Doğruluk, iyilik 14b/1, 86b/14.

şalavāt (A.) : Hz. Muhammed'e edilen dualar 51b/6, 7, 53b/1, 3.

- şalavāt getir-** : Salavat kelimelerini söylemek 51b/12, 52a/4, 53b/10, 54a/6.
- şalavāt vir-** : “Allahümme salli ala seyyidina Muhammed” sözünü söylemek 51b/8, 53b/8.
- şalın-** : Uzanmak, sarmak 30b/12.
- şālih** (A.) : Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, inançlı. 37a/13, 90a/2.
- şāliha** (A.) : Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunan, inançlı. 90b/7.
- şālihlik** : Dinin emrettiği şeylere uygun harekette bulunma 34a/14.
- şallā** (A.) : Selam olsun.
- şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem** : Selam ve salat Hz. Muhammed’in üzerine olsun 22a/6, 55b/10, 66b/6, 77b/10.
- şan-** : **1.** Zannetmek, sanmak 26b/7, 31a/3, 62a/6, 85a/7. **2.** Düşünmek, tasarlamak 61b/6, 7, 62a/13, 94b/14. **3.** Endişe etmek, tereddüt etmek 94a/11. **4.** İstemek, dilemek, temenni etmek 36a/7.
- saña** : Sana (“sen” zamirinin datif hali) 11a/13, 50a/14, 61b/7, 101a/6.
- sanduk** (A.) : Sandık 60a/6, 7, 80b/9.
- sanki** : Güya, sanki 96b/14.
- şar-** : Bezle örtmek, bezle kaplamak 104a/9.
- sarar-** : Solmak, sararmak 89a/6, 91b/10, 100a/5.
- şarın-** : Bir şeyi kendi üstüne sarmak, bir şeye bürünmek 14b/7.
- şarp** : Zor, çetin, sarp 38a/3.
- şaru** : Sarı 89a/5.
- şat-** : Para karşılığında vermek, satmak, değişmek 8a/1, 12a/10, 45a/12.
- şatun** : Para verip bir mal, mülk vs. alma.
- şatun al-** : Karşılık vererek almak, satın almak 23a/5, 55a/6, 87b/4.
- şavaş** : Harp, savaş, cenk 98a/7.
- şavaş it-** : Savaşmak 22a/10.
- şavaş kıl-** : Savaşmak 72a/12.
- şavma‘a** (A.) : Hususi ibadet yeri, tek başına ibadet edilen yer 32b/6, 8.
- şavucağ** : Soğukça, serin 31b/10, 11.
- şavuk** : Soğuk 8b/8, 33b/3.
- şavu-** : Soğumak
- **gönli şavu-** : 18a/6.

şay- : Saymak, hesap etmek 48b/4,
40b/10.

sayısuz : Sayılmayacak kadar çok, pek
çok 2a/11.

şalyar : Salya 88b/8.

sarāy (F.) : Ev, konak, saray 39a/7,
67b/12, 91b/2.

şayru : Hasta 54a/12, 89a/8, 9.

şayru ol- : Hastalanmak 32a/14,
76b/4, 104a/6.

sebeb (A.) : Sebep, neden 4b/11,
67a/3, 81a/2, 91a/9.

sebeb kıl- : Sebep göstermek
56a/13.

sebebsüz : Sebebi olmadan, nedensiz,
vesilesiz.

sebebsüz kal- : İstifade
edememek, sebeplenememek,
faydalanamamak 85a/4.

sebet : Sepet 23b/3.

secde (A.) : Secde 51b/4, 79b/5, 88a/5,
101a/11.

secde eyle- : Secde etmek,
secdeye kapanmak 73a/14, 79a/2,
80b/5.

secde it- : Secde etmek, secdeye
kapanmak 80a/12.

secde kıl- : Secde etmek, secdeye
kapanmak 73b/2, 79a/5, 80a/6.

secde eyle- : Secde etmek,
secdeye kapanmak 4b/12.

seç- : Ayırmak 72b/14.

sefer (A.) : Yolculuk, sefer 37a/2,
69a/8, 73a/7, 81a/9.

segirt- : Saldırmak 45a/13, 104b/13.

sehālu : Cömert, eli açık 2a/4.

sehl (A.) : Kolay, basit, hafif.

sehl dut- : Bkz. **sehl tut-** 60b/3,
95a/1.

sehl tut- : Hafife almak, basit
görmek 75a/5.

sekiz : Yediden sonra gelen sayı 82a/5,
103b/6.

sekkiz : Bkz. **sekiz** 30a/8, 76a/3.

seksen : Seksen 25a/4.

sekü : Yerden biraz yüksek sedir,
peyke şeklinde oturacak yer
30a/5.

selām (A.) : Hayır dua, esenlik, selam,
rahatlık, eminlik 1b/5, 22b/5,
73a/6, 94b/9.

selām eyle- : İyi dileklerini
göndermek 11b/6, 52a/6, 81a/10,
96b/12.

- selāmın al-** : Selamlamak 96b/13, 97a/7.
- selām it-** : İyi dileklerini göndermek 42b/8.
- selām kııl-** : Dua etmek, selamlamak 96a/13, 93a/14, 76b/8.
- selām vir-** : Selamlamak 11b/5, 50a/12, 97b/2.
- selāmet (A.)** : Emin olma, eminlik, kurtuluş, esenlik 35b/11.
- selāmet bul-** : Eminlik bulmak 37b/9.
- selāmetlik** : Emin olma, eminlik 46b/3, 78a/11, 78b/7.
- sellem (A.)** : Selamete erdirsin, huzura kavuştursun 55a/3.
- sen** : Sen (İkinci tekil şahıs zamiri) 12a/6, 61a/5, 106b/13.
- şenā (A)** : Methetme, övme.
- şenā eyle-** : Methetmek, övmek 97a/9.
- sene** : Yıl 48b/1, 51a/11.
- sengsār (F.)** : Taşlama, recim.
- sengsār it-** : Taşlamak 27a/4.
- serāsīme (F.)** : Sersem.
- serāsīme ol-** : Sersemlemek 104b/13.
- sermāye (F.)** : Asıl, ana mal 86a/14.
- sev-, siv-** : Muhabbet beslemek, hoşlanmak, istemek, arzu etmek, sevmek 2a/14, 26a/3, 51a/7.
- şevāb (A.)** : Karşılık, mükafat, ecir 10a/11, 21a/9, 66a/11, 76a/5.
- sevgü** : Sevgi, muhabbet 48b/9, 49a/8.
- sevgülü** : Sevilen, sevgili, sevimli 3b/3, 41a/1, 68b/12, 99b/1.
- sevgülü eyle-** : Sevimli kılmak, hoş gelmek 77b/14.
- sevin-** : Sevinmek, sevinç duymak 19a/12, 73a/10, 11.
- şıdık (A.)** : Doğruluk, gerçeklik 42b/11, 53b/9, 71b/14, 94b/11.
- şıdıklı** : Sadık 2a/3.
- şifāt (A.)** : Özellik, vasıf, sıfat 1b/3, 23b/10.
- şifātlu** : Vasıflı, özellikli, nitelikli 12b/7.
- şığa-** : Sıvamak, okşamak 14a/6.
- şıgın-** : Dayanmak, kendisine sahip çıkılmasını istemek 42a/4.
- şın-** : Kırılmak 36b/11, 37a/3.
- sın-** : Bozulmak 65a/8.

şını : Sini, yemek sofrası 97b/8.

sınucağ : Kırılmış 31b/9.

şınık : Kırık 72a/11, 98b/2.

şırāt (A.) : Sırat köprüsü 10b/11,
38b/6, 67b/2, 78a/2.

şırāt köprüsi : Sırat köprüsü
53b/7.

sırr (A.) : Gizli tutulan şey, sır 22b/5,
36a/5, 44a/7, 8, 45a/3.

sil- : Yaş bir şeyin ıslaklığını gidererek
kurutmak, silmek 23a/11.

siñ- : Nüfuz etmek, yerleşmek 21a/7.

sin : Mezar, kabir 93b/5, 101b/5,
103a/12.

sinliler kavımı : Mezarlıkta
yatanlar, ölümler 40a/11.

siñek : Sinek 88b/10.

siret (A.) : Bir kimsenin içi, hali, tavrı,
ahlakı.

siret-i şerif : Ulu, yüce ahlak
4a/11.

sirke : Sirke 97b/12.

siv- : Bkz. **sev-** 5a/12, 35b/14, 94b/11.

sivin- : Bkz. **sevin-** 36a/1.

siz : Siz (İkinci çoğul şahıs zamiri)
20a/3, 41b/5, 66b/7, 103b/1.

siz- : Sezmek, hissetmek, farkına
varmak 51a/2.

sizcileyin : Sizin gibi 70b/11.

şoğan : Soğan 15a/8, 10, 15b/3.

şoğbet (A.) : Görüşüp konuşma,
muhabbet 23b/12.

şoğbet eyle- : Görüşüp konuşmak
2b/2, 8b/2, 38a/13.

şoğbet it- : Görüşüp konuşmak
5b/3, 6b/6.

şoğbet kıl- : Görüşüp konuşmak
38a/1, 39a/10.

soğ- : İçine ve arasına girmesini
sağlamak 41a/5, 53a/10, 105b/9.

şol : Sol taraf, sol yan 33b/14, 44b/11,
73b/1.

şoñ : **1.** Nihayet, netice, ahir, son
21a/13, 69a/14. **2.** Akıbet 29a/12,
89b/6.

şoñınca : Arkasından 66b/7, 8, 9,
10.

şoñra : Sonra, zamanca sonralık ve
gerilik bildirir 15a/2, 22a/3,
33a/10.

şor- : **1.** Sormak, sual etmek 18b/14,
33a/5, 58b/7, 103a/6. **2.** Hesap
sormak 46a/3.

şoru : Sorgu, soru 58a/4.

şorusuz : Sorgusuz 57b/14, 58a/1, 3.

şoy- : Soymak, çıkarmak 41a/2.

sög- : Sövmek, küfretmek, kötü söz söylemek 22b/8, 83b/14, 94b/12.

söv- : Sövmek, küfretmek, kötü söz söylemek 22b/6, 7.

söyken- : Dayanmak, yaslanmak 60a/13, 88b/9.

söyle- : **1.** Söylemek, demek 19a/6, 82b/12, 94b/8. **2.** Konuşmak 27a/2, 46b/14, 81a/12. **3.** Anlatmak, açıklamak, bildirmek 26a/13.

söyleş- : Konuşmak 9a/14, 9b/13, 86a/1, 93b/8.

söz : **1.** Söz, kelam 31a/14, 46b/10, 82b/11. **2.** Konuşma 20b/2, 32b/2, 60a/1, 64b/5.

şu : Su, içmek ve kullanılmak üzere bilinen sıvı 51a/3, 81a/11, 98a/1, 102a/9.

sūāl (A.) : Sorma, sorulan şey, soru 39a/13, 57a/12, 102b/10, 103a/3.

sūāl eyle- : Sormak 69b/3, 103a/14.

sūāl it- : Sormak 47a/2, 103a/2.

sūāl kıl- : Sormak 46b/5.

şuç : Kusur, günah 44b/2, 93b/11.

şuçlu : Kabahatli, suçlu.

şuçlu ol- : Kabahatli olmak 63b/10, 13.

şuçsuz : Suçu olmayan, suçsuz 90a/4.

şuffe (A.) : Sofa 6a/11.

sultān (A.) : Hükümdar, padişah, sultan 7a/8, 89a/1.

sultān ol- : Hükümdar olmak 88a/12.

şun- : Uzanmak, el uzatmak 28a/2.

şunıvir- : Uzatıvermek 96a/6.

şūr (A.) : Kıyamette İsrail'in üfleyeceği boru 47a/13, 76b/4.

sūre (A.) : Kur'an-ı Kerim'in ayrıldığı yüz on dört bölümden her biri, sure 23a/14, 42a/14.

şūret (A.) : Biçim, görünüş, şekil, hal, kılık 4a/12, 32b/9, 64b/2, 101a/9.

şūret-i laṭif : Hoş, güzel görünüş 4a/11.

şūretlü : Belli bir görünüşe sahip olan 53a/13.

şuşa- : Suya ihtiyaç duymak, su ihtiyacında olmak, susamak 81a/9.

şüci : İçki, şarap 76b/1, 2, 82a/5.

şücüd (A.) : Secde etme 73a/3, 79b/12.

süd : Süt 25b/14, 64b/6, 86b/2, 3.

südük : Sidik 82b/3.

siñ- : Nüfuz etmek, yerleşmek, etkilemek 21a/7.

sünnet (A.) : Hz. Muhammed'in sözü, emri, hal ve davranışları 9a/1, 73a/6.

sünnet eyle- : Sünneti yerine getirmek, uygulamak 11a/11.

süñü : Süngü, mızrak 90b/1.

süñük : Kemik 6a/14, 6b/1, 91b/9.

sür- : 1. Yürümek, ilerlemek 64b/12.
2. Dokundurmak, değdirmek, sürmek 18a/9, 21b/6, 23b/13, 61a/8, 96a/7.

sürül- : Kovulmak, uzaklaşmak 30b/6, 8.

-Ş-

şād (F.) : Sevinçli, neşeli, bahtiyar, mutlu.

şād ol- : Sevinmek, mutlu olmak 11a/9, 55b/13, 104a/11.

şādılık : Sevinç, gönül ferahlığı 79a/13.

şāh (F.) : Dal, budak 98b/8.

şāh (F.) : Şah, hükümdar, melik 2a/4.

şahş (A.) : Kişi, kimse, şahıs 45a/8.

şākird (F.) : İlim öğrenen, talebe, çırak.

şākird it- : Talebe etmek, öğrenci kılmak 60a/1.

şarab (A.) : Şarap 24b/9, 77a/7, 97b/12.

şarķ (A.) : Doğu 2a/8, 56a/13.

şart (A.) : Yemin.

şart eyle- : Yemin etmek 12a/8.

şaş- : Şaşırarak, ne yapacağını bilmemek 91b/10.

şāyed (F.) : Şayet, eğer, belki, 65a/11.

şāzılık : Bkz. **şādılık** 79b/2.

şāzlık : Bkz. **şādılık** 42a/7.

şefā'at (A.) : Birinin suçundan geçilmesi veya dileğinin yerine getirilmesi için edilen aracılık, bağışlama, şefaahat 42b/2, 57a/1, 72b/1.

şefā'at eyle- : Şefaahat etmek, Hz. Muhammed'in, ümmetine günahlarının bağışlanması için aracılık etmesi 42a/10, 56b/14.

şefā'at it- : Şefaahat etmek, aracılık etmek 91b/12.

- şefâ‘at kııl-** : Şefaata etmek, aracılık etmek 57b/3, 57a/14, 94b/7.
- şefâ‘at vir-** : Şefaata etmek, yardımcı olmak 56b/14, 57a/8.
- şefâ‘atçı** : Birisi için şefaatte bulunan 55a/2.
- şefâ‘atçı kııl-** : Aracılık etmek, yardımını dilemek 1b/6.
- şefkât (A.)** : Merhamet, acıma 26a/4, 41a/4, 69b/8.
- şefkât eyle** : Merhamet etmek, acımak 38b/4.
- şehâdet (A.)** : **1.** Bir şeyin doğruluğuna inanma, şahitlik, tanıklık 17b/1, 6, 18b/9. **2.** "Eşhedü en la ilahe il lallâh." cümlesini söyleme 17a/3, 62a/12, 63a/13.
- şehîd (A.)** : Din uğruna yapılan savaşta ölen 66a/4, 77a/11, 87a/12.
- şehîd it-** : Allah yolunda savaşan birini öldürmek, şehit etmek 26a/11.
- şehîd ol-** : Allah yolunda canını feda etmek 22a/10, 28a/12, 77a/10.
- şehir, şehr** : Bkz. **şehr** 22a/12, 26b/9, 67b/11.
- şehr (F.)** : Şehir, büyük belde, büyük kent 17a/11, 77b/2, 106a/5.
- şehvet (A.)** : Şehvet, aşırı istek, nefis 39b/11, 12, 101b/2.
- şekl (A.)** : Şekil, biçim, görünüş 90a/8.
- şek (A.)** : Şüphe, zan, tereddüt.
- şek it-** : Şüphelenmek 102b/13.
- şek tut-** : Şüphelenmek 67a/5, 6.
- şer‘ (A.)** : Şeriat 46b/9.
- şeri‘at (A.)** : İslam’ın hükümleri, din, doğru yol 5b/9, 56a/8, 63b/10.
- şerîf (A.)** : Şerefli, ulu, yüce 53a/13.
- şerlü** : Kendisinde şer bulunan, kötü, zalim 46a/6.
- şerm-sâr (F.)** : Utangaç, utanan.
- şerm-sâr ol-** : Utanmak, mahcup olmak 49b/11.
- şer(r) (A.)** : Kötülük, fenalık 32b/4, 59a/14, 71a/11.
- şer eyle-** : Kötülük etmek 82a/1.
- şesil-** : Çözölmek 91b/9.
- şey (A.)** : Nesne, şey 16a/9, 69a/5.
- şeyh (A.)** : Alim ve fazıl kişi 14b/11, 33b/2, 50a/2, 97b/13.

şeytân (A.) : Şeytan 30b/3, 60a/11, 73b/4.

şeytân-ı la‘în : Lanetlenmiş şeytan 72a/12, 79a/2.

şeytânî (A.) : Şeytana ait, şeytanla ilgili, şeytana yakışır 95a/8.

şi‘ir (A.) : Şiir 50a/5.

şikâr (F.) : Ender bulunan, değerli, kıymetli 88b/2.

şikâyet (A.) : Şikayet, hoşnut olmadığını bildirme.

şikâyet eyle- : Hoşnutsuzluğunu bildirmek 19a/4, 46a/11, 89a/7.

şimdi : İçinde bulunulan zaman, şu anda, şimdi 16b/7, 56a/1, 100b/6.

şol : **1.** Şu, o (işaret sıfatı) 8b/2, 38a/10, 98b/5. **2.** Şu, o (işaret zamiri) 34b/2.

şöhret (A.) : Tanınma, şöhret, ün 101b/2.

şöhret eyle- : Tanıtma, adını duyurma 33a/8.

şöyle : Öyle, o şekilde, şu şekilde, şunun gibi 21a/3, 46a/2, 90a/1.

şu : “Şu” işaret zamiri 29b/7, 80a/5.

şübhe (A.) : Şüphe, kuşku 83b/7.

şüphe ol- : Şüphelenilmek 9b/1.

şübhelü : Şüpheli, kuşkulu 48a/10, 84a/1, 84b/2.

şübhesüz : Şüpheli tarafı bulunmayan, şüphesiz, kesinlikle bilinen 86b/7.

şükr, şükür (A.) : İyiliğe ve nimete karşı gösterilen memnuluk, minnettarlık, şükür 59a/6, 97b/4, 104b/3.

şükür namâzı : Nafile namazlardan biri, şükür namazı 70a/4.

şükr ü sipâs : Teşekkür ve övgü 1b/2.

şükr-i ‘azîm kıl- : Çok çok şükretmek 97b/13, 98b/6.

şükr eyle- : Şükretmek, teşekkür etmek 42b/10, 47b/6, 103b/14.

şükr kıl- : Şükretmek, minnet duygularını dile getirmek 18b/7, 72a/8, 97a/10.

şükrâne (F.) : İyilik bilme belirtisi, şükran alameti, şükürü eda etme 71a/7, 64a/4, 64a/5, 64a/6, 80b/4, 80b/6.

şükrâne kıl- : Teşekkürde bulunmak, teşekkür etmek 70a/13.

-T-

tā (F.) : **1.** -a kadar, -ıncaya kadar 18b/2, 54b/6, 63b/12. **2.** Nihayet, sonunda 99b/8. **3.** Ta ki 41a/7, 51b/10, 92a/1.

ta‘accüb (A.) : Hayret, şaşırma.

ta‘accüb it- : Şaşmak, şaşırarak 107a/1.

Ta‘ālā (A.) : Allah adından sonra zikredilen saygı sözü, yüce, ulu anlamında 32a/2, 81a/13.

ta‘ām (A.) : Yemek, aş 84b/2, 97b/12, 106a/7.

tā‘at (A.) : Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet etme, itaat etme 61a/11, 77b/13, 86a/4.

tā‘at eyle- : Dini emirlere uymak, ibadet etmek, itaat etmek 92a/14, 106b/8.

tabak (A.) : Tabak, sahan, kap 11b/4, 97b/10, 105a/8.

tabaqa (A.) : Kat, katman, tabaka 46b/5, 12.

tac (A.) : Taç 4a/13, 99a/1.

tağ : Dağ 50a/10, 80a/4, 93a/11.

tağ-taş : Dağ taş 81b/2.

tağıl : **1.** Darmadağınık etmek, dağıtmak 13b/10, 15a/1, 55a/9. **2.** Ayrılmak, uzaklaşmak 85b/2.

taḥāret (A.) : Temizlik, paklık 62b, 64a/9.

taḥiyyāt (A.) : Selamlar, hayır dualar 72b/10, 73a/5.

taht (F.) : Hükümdarlık makamı, taht 88a/12, 98b/13, 102b/7.

tahta (F.) : **1.** Tahta 36b/11, 37a/4, 98a/3. **2.** Taht, makam 99a/2.

tāife (A.) : Bölük, takım, grup 47a/5, 82a/5, 82b/3, 103b/12.

taḫsīrlik : Kusurlu davranış, hata, ihmal.

taḫsīrlik ol- : Kusurlu olmak 76b/12.

taleb (A.) : İsteme, dileme, talep.

taleb eyle- : Dilemek, istemek 2b/12, 7b/4.

taleb it- : İstekte bulunmak, istemek 101b/3.

tam (A.) : Ev çatısı, dam 28b/13, 29a/2, 84b/3.

tam- : Damlamak 40b/12.

tamām (A.) : **1.** Bütün, eksiksiz, tam, hepsi 80a/6, 96a/11. **2.** Bitme, son 106b/3.

- tamām eyle-** : Tamamlamak, ikmal etmek 12a/5, 69b/6, 94a/4.
- tamām it-** : Bitirmek, tamamlamak 43a/14, 96a/11.
- tamām ol-** : Tamamlanmak, bitmek 13b/11, 67b/2, 100b/8.
- tamāmet (A.)** : Tam olarak, tamamıyla 12a/13.
- tamāmlık** : Bütünlük, tam inançlı olmak, eksiksiz iman 86b/14.
- ṭamar** : Damar 99b/8.
- ṭama‘ (A.)** : Aç gözlülük, doymazlık, çok isteme, hırs, tamah.
- ṭam‘a eyle-** : İstemek, arzu etmek 47b/7.
- ṭamu** : Cehennem 20a/8, 52b/11, 73b/14, 101b/6.
- ṭamulık** : Cehennemlik 39b/5, 77b/4.
- ṭaniş-** : Danışmak, müşavere etmek 15b/2.
- ṭa‘n (A.)** : Ayıplama, yerme, çekiştirme.
- ṭa‘n it-** : Ayıplamak 4a/6, 103a/4.
- Taṇrı** : Tanrı, ilah 7b/5.
- ṭanuḳ** : Şahit 20b/2.
- ṭanuḳ ol-** : Şahit olmak 17b/6, 33b/6, 103a/9.
- ṭanuḳ tut-** : Şahit getirmek, şahit tutmak 20a/14.
- ṭanuḳlık** : Şahitlik 33b/6, 74a/12, 74b/4.
- ṭanuḳlık vir-** : Şahitlik etmek 17b/5, 26b/3, 44b/3.
- ṭanuḳluk** : Bkz. ṭanuḳlık 18b/8.
- ṭap-** : İtaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak 22b/13, 79a/10, 105b/5.
- ṭapucı** : Tapan, boyun eğen, itaat eden 15a/12.
- ṭapu** : Huzur, yan, kat, hizmet.
- ṭapu kıl-** : Hizmet etmek, saygı göstermek 23a/2.
- ṭar** : Sıkıntılı, kasvetli, dar, küçük 54a/11, 72b/4, 103a/13.
- ṭar ol-** : Azalmak 75a/6.
- ṭara-** : Saç, sakal ve benzerini tarakla düzeltmek 28a/2.
- ṭaraḳ** : Tarak 28a/2.
- ṭarfe (A.)** : Göz kapağının bir kere açılıp kapanması.
- ṭarfetü‘l-‘ayn** : Bir kere göz açıp kapayınca kadar olan an 99b/10.
- ṭarīḳ (A.)** : Yol, adet, usul 2b/1.

tarlık : Sıkıntı 70b/7.

tart- : Tartmak, ölçmek 74a/8.

taş¹ : Taş, kaya parçası 26a/8, 37a/3,
54b/3, 98b/8.

taş² : Dış 23b/11, 24b/6, 45a/8, 45b/1.

taşcuğaz : Küçük taş 20a/14.

taşla- : Taş atmak, taşa tutmak 29a/6.

taşra : Dışarı, dışarıda, dışarıya 14a/4,
55b/4, 88b/7.

tatlu : Acı olmayan, tatlı 46a/1,
92a/13.

tatluluk : Tatlılık 92a/11.

tavāf (A.) : (Kabe'yi) Ziyaret etmek.

tavāf eyle- : Tavaf etmek,
(Kabe'yi) ziyaret etmek 30b/11.

tavar : Hayvan, koyun, keçi ve at
benzeri 6b/10.

taayan- : Dayanmak, destek almak
100a/5.

tāib (A.) : Tövbe eden, taib 76a/3.

tāze (F.) : Genç, körpe 98b/14.

ta'zīm (A.) : Ululama, büyük sayma;
saygı gösterme 72b/8.

tebdil (A.) : Değiştirme, başka hale
getirme.

tebdil kılvir- : Değiştirivermek
24b/8.

tebessüm (A.) : Gülümseme.

tebessüm eyle- : Gülümsemek,
hafifçe gülmek 56b/7.

tevbe (A.) : Gunahtan vazgeçme,
işlenen günahın bir daha
işlenmeyeceğine dair söz verme.

tevbe kıl- : Tевbe etmek, pişman
olmak 12b/2.

tekbir (A.) : Allah'ın büyüklüğünü
hatırlama ve bunu ifade için
“Allahu ekber” deme 67b/6,
68b/1, 73a/4.

tekbir-i iftitāh : Namaza
başlarken iki eli kulak memelerine
değdirerek “Allahu ekber”
deme 73a/5.

tekebbür (A.) : Kibir gösterme,
büyüklük satma 74a/1.

tekebbürlik : Kibir, gurur 8b/4,
72b/14, 83b/13.

tekye (F.) : Dayanma, güvenme, itimat
etme.

tekye kıl- : Güvenmek, bel
bağlamak 74a/5.

telef (A.) : Yok etme.

telef eyle- : Yok etmek 36b/9.

telkīn (A.) : (Fikri) aşılama, birine bir
şey anlatıp zihnine koyma.

- telkîn it-** : Aşlamak, kulağına koymak 33b/3, 9.
- ten** (F.) : Vücut, gövde, beden 15b/12, 45a/10, 91b/10.
- Tengri** : Tanrı, Allah 20a/4, 44a/5, 80b/2, 102a/1.
- Tengri Ta‘ālā** : Yüce Allah 2b/13, 17a/4, 30b/4, 105a/6.
- tennūr** (A.) : Fırın ateş yeri 64b/1, 6, 11, 14.
- terāzū** (F.) : Terazi 10b/10, 53a/11, 76b/13.
- tercüme** (A.) : Bir dilden başka bir dile çevirme.
- tercüme eyle-** : Bir dilden başka bir dile çevirmek 2b/5.
- terk** (A.) : Bırakma, terk etme.
- terk-i dünyā kııl-** : Dünyaya değer vermemek, dünya sevgisini bırakmak 50b/3.
- terk eyle-** : Bırakmak, vazgeçmek, ihmal etmek 34a/5, 81a/7, 101b/13.
- terk it** : Bırakmak, terk etmek 45b/7.
- tesbîh** (A.) : Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etme, sürekli Allah'ı anma, zikretme 20a/1, 52a/13, 75b/12.
- tesbîh it-** : Allah'ı anmak, zikretmek 76a/9.
- tesbîh okı-** : Bkz. **tesbîh oku-** 19b/11.
- tesbîh oku-** : Allah'ı anmak, zikretmek 52a/13, 91b/7.
- teslîm** (A.) : Verme, bırakma, terk etme.
- teslîm it-** : Ölmek, ruhu teslim etmek 88a/5.
- teslîm kııl-** : Ölmek, ruhu teslim etmek 33b/7, 34a/4, 55b/6.
- tevaqqū‘** (A.) : Bekleme, arzu etme, isteme, umma.
- tevaqqū‘ it-** : İstemek, beklemek, ummak 48a/14.
- tevāzu‘** (A.) : Alçakgönüllülük, kibirsizlik.
- tevāzu‘ eyle-** : Alçakgönüllülük gösterme 6b/6.
- tevbe** (A.) : Günahtan vazgeçme, işlenen günahın bir daha işlenmeyeceğine dair söz verme, tövbe 16a/10, 45a/8, 72a/7.
- tevbe eyle-** : Tövbe etmek 36a/2, 63a/14, 74a/2.

- tevbe kı1-** (A.) : Tövbe etmek, pişman olmak 13a/1, 35a/4, 82a/14.
- tevbeli** : Pişman olan, tövbe eden 30a/7.
- tevbesez** : Tövbe etmeden, pişman olmadan, tövbesiz 82a/7.
- tevekkül** (A.) : Allah'a teslim olma, işi Allah'a bırakma.
- tevekkül eyle-** : Dayanmak, tevekkül eylemek 36b/2.
- tevekkül kı1-** : Dayanmak, tevekkül eylemek 85a/5.
- tevfık** (A.) : Allah'ın yardımına kavuşma 70a/14.
- tevfık vir-** : (Allah yardımı) Başarıya ulaştırmak 72a/9.
- tevhiid** (A.) : Allah'ın birliğine inanma 20b/4, 63b/2, 79b/1.
- tevrät** (A.) : Dört mukaddes kitaptan Hz. Musa'ya ineni 13a/10, 76b/3.
- teyemmüm** (A.) : Su bulunmayan yerlerde, su bulunmasına imkân olmayan hallerde niyet ederek abdest alma 56a/4.
- tiryāk** (A.) : Panzehir, tiryak.
- tiryāk it-** : Panzehir hazırlamak, ilaç yapmak 102b/14.
- tiz** (F.) : Çabuk, acele 21a/9, 30b/8, 42b/7.
- tizcek** : Daha çabuk, daha süratli 41b/1, 43a/5, 62a/2.
- toğ-** : **1.** Doğmak, dünyaya gelmek 62b/11, 63a/2. **2.** Çıkmak, ufukta yükselmek 76a/1.
- toğru** : **1.** Doğru, hak, gerçek 27a/1, 31a/13, 71b/2. **2.** Düz, dik, dimdik 64a/6. **3.** Doğru olarak, başka istikamete sapmayarak 23a/11, 28b/11, 13.
- toğru yol** : Allah'ın istediği ve gösterdiği yol 71a/10.
- toğru eyle-** : Sıdk, doğruluk içinde olmak 44a/2.
- toğruluk** : Doğruluk, sadakat.
- toğruluk kı1-** : Doğruluk, sadakat göstermek 12a/9.
- toğur-** : Doğurmak, dünyaya getirmek 26b/9, 32b/11, 12.
- toğkuz** : Bkz. **toğuz** 39b/11, 12, 13, 73a/5.
- toğluk** : Tok olma hali; doyma, doymuşluk 78b/9.
- toğsan** : Doksan 97b/6.
- toğun-** : Değmek, ses gelmek 37b/7.
- toğuz** : Dokuz 39b/9, 77b/11.

tol- : Dolmak 23b/11.

tolan- : Dolanmak, dönerek devretmek
76a/6.

tolu : **1.** İçi bir şeyle doldurulmuş
olan, dolu 51a/10, 60a/7, 97b/10.
2. Kaplanmış, yayılmış 93a/7.

ton : Elbise, kılık kıyafet, çeşitli
giyecek 8b/10, 24a/13, 44b/9,
75a/3.

tonat- : Süslemek, giydirip kuşatmak
10b/7.

toprak : Toprak, yer 79a/3, 80a/12,
102b/13.

toprak kıp- : Üzölmek 79a/3.

toy- ¹ : Doymak, yemek, içmek,
nimetlerden istifade etmek
98b/10.

toy- ² : Kaçmak, uzaklaşmak 52b/14.

toyur- : Beslemek, doyurmak 10b/7.

tur- : **1.** Ayağa kalkmak, doğrulmak
44b/7, 85a/8, 91b/2. **2.** Durmak,
bulunmak, beklemek 46b/14,
56b/9, 68a/6. **3.** Yönelmek, sebat
etmek 63a/1, 67a/7, 92a/10.
4. Bulunmak, mevcut bulunmak
55b/12, 73b/6, 107a/1.

turugel- : Ayağa kalkmak 32b/14,
85b/10, 95a/8.

turgur- : Durdurmak 78a/7.

tut- : **1.** Tutmak, ele almak, elde
bulundurmak 20a/3, 33b/13,
61b/8. **2.** Yakalamak, ele
geçirmek, tutmak 14a/6, 21b/3,
25b/7. **3.** Yapmak, yerine
getirmek, uymak 45b/10, 65b/13,
71b/10. **4.** Sarmak, bürümek 2a/7,
99a/4. **5.** Yönelmek, çevirmek
22b/9, 28a/13, 60a/13.
6. Hizmetine almak 106a/8, 9,
106b/1, 7. **7.** Oruç tutmak 16a/4.

tuy- : **1.** Duymak, öğrenmek, bilgi
edinmek 23b/14. **2.** Hissetmek,
anlamak 98a/9.

tuzlu : Tuzlu 24a/14.

türbe (A.) : Mezar üzerine yapılan
yapı 96b/1.

Türk (A.) : Türk 2b/5.

-U-

uc : Uç, kısım, yer 41a/9.

ucuz : Bedeli ve kıymeti az olan, ucuz
45a/12.

uç- : Uçmak 19b/4.

uçmağ : Bkz. **uçmağ** 20b/2, 61b/6,
101b/11.

- uçmağa eyle-** : Cennetlik eylemek, cenneti nasip etmek 19b/13, 20b/4.
- uçmak** : Cennet 2b/1, 55a/12, 66a/11, 77a/7.
- uçmağlık** : Cennetlik 39b/5.
- uğra-** : 1. Tesadüf etmek, rast gelmek, rastlamak 8b/5, 9a/9, 55a/6. 2. Gitmek, uğramak 22a/9, 35b/11, 93a/1.
- uğrat-** : Uğramasına sebep olmak, maruz kılmak 49a/9.
- uğrı** : Hırsız 12b/2, 47b/1, 74b/12, 75a/2.
- uğurlan-** : Çalınmak 12b/1.
- uğurlayın** : Gizlice, sessizce hırsız gibi 90a/2, 94b/14.
- uğurluk** : Hırsızlık.
- uğurluk eyle-** : Hırsızlık yapmak 51a/4.
- ‘uğbā (A.)** : Musibet, azap, eziyet, ceza 38a/3.
- ‘uğūbet (A.)** : Felaket, azap, ceza 50b/7.
- ulaş-** : Erişmek, varmak 92b/8.
- ulu** : 1. Toplumda ileri gelen, sözü dinlenen 42a/9, 102a/13, 106a/12. 2. Yaşça büyük 17a/10, 31a/1, 105b/4. 3. Şekilce büyük 67a/8. 4. Güçlü, kuvvetli, yüce 65b/7, 66a/1. 5. Değerli, kıymetli 65a/14, 99a/3. 6. Şiddetli 17a/8, 18a/13, 64a/1.
- ululuk** : Büyüklük, yücelik, azamet 1b/3, 55b/7.
- ululuk** : Bkz. **ululuk** 54b/4, 4b/14.
- um-** : Ümit etmek, arzulamak, 65a/8, 9.
- ‘umre (A.)** : Hac mevsiminin dışında Kabe’yi ziyaret etme 75a/10.
- ‘umre kıl-** : Umre ziyareti yapmak 10b/6.
- un** : Un 107a/1.
- unut-** : 1. Aklından çıkmak, aklına gelmemek 48b/2, 86a/14. 2. İhmal etmek 8a/9, 41b/6.
- unutdur-** : Unutturmak, unutmasına sebep olmak 101b/2.
- ur-** : 1. Çarpmak, vurmak 34a/2, 37a/3. 2. Basmak, soymak 12b/3. 3. Zarar vermek, yaralamak 29a/6. 4. Koymak, sürmek 44b/13, 61b/6, 92b/2. 5. **ur-** : Bağlamak 44b/13.
- **uyan ur-** : 8a/2.
- yüze ur-** : 8b/11, 60a/6, 73b/7.

uş : Akıl, fikir.

uşşı başına gel- : Aklına başına gelmek 14b/13, 95b/3.

uşşı gel- : Aklına başına gelmek 296b/3.

uşşı git- : Akli başından gitmek, kendisinden geçmek 23b/13, 35a/13, 96a/10.

uş : **1.** İşte, şimdi 14a/9, 41a/4, 74b/8.

2. Çünkü 16b/8. **3.** Ancak 56a/1.

uşbu : Bu, işte bu 81b/5.

uşda : İşte 106b/12.

uşta : Bkz. **uşda** 18a/3.

utan- : Çekinmek 19a/1, 2, 24a/4, 105b/13.

uy- : **1.** Birine boyun eğmek, peşinden gitmek 47a/8. **2.** Kapılmak, yanılmak, aldanmak 33a/9.

uyan : Gem, dizgin 8a/5.

uyan ur- : Gem vurmak 8a/2.

uyan- : Uykudan kalkmak, uyanmak 24a/1, 37b/9, 92b/1.

uyanmaqlık : Uyanma 49b/12.

uyanuk : Uyanık, şuurlu durumda olan 36a/10, 105a/10, 11.

uyku : Uyku 43b/4, 50a/7, 92a/10.

uyu- : Uykuya varmak, uykuda olmak 35a/8, 50a/5, 62a/8, 105a/9.

uyuku : Bkz. **uyku** 49b/11.

uzak : Uzak, ırak 38a/3.

‘uzlet (A.) : Bir köşeye çekilip yalnız kalma.

‘uzlet eyle- : Uzaklaşmak, ayrılmak 61b/4.

uzun : **1.** Kısa olmayan, boyca uzun 48a/3, 66b/3. **2.** Zamanca devamlı, çok süren 90b/5, 94b/9, 101b/1. **3.** Uzunluk 6a/12, 60a/7.

uzunlık : Uzunluk, uzun olma durumu 98a/6.

‘Uzza : İslamiyetten önce, Arapların Kâbe’de bulunan putlarından biri 58b/14.

-Ü-

ücret : Ücret, karşılık 106b/10.

üç : Üç sayısı 15a/1, 60a/10, 100a/9.

üçinci : Üçüncü 6a/2, 39a/3, 65a/9, 77b/13.

üleş- : Paylaşmak, bölüşmek 12b/13, 48a/14.

üleşdür- : Paylaştırmak, bölüştürmek, dağıtmak 12a/13, 50a/4, 68b/2.

üleşil- : Paylaşılmak, bölüşülmek
40a/11.

ümîz (F.) : Ümit, umut 2b/8, 52b/14,
55a/2, 72b/10.

ümmet (A.) : **1.** Bir peygamberin
dininden olanlar topluluğu;
topluluk, cemaat, kavim 21a/8,
44b/1, 76b/5, 104b/3.

ümmet-i Muhammed :
Müslüman olan, Hz.
Muhammed'e iman edenler 72a/9.

ün : Ses, seda; yüksek ses, nida 32a/5,
66b/5, 75b/8, 99b/8.

üret- : Çoğaltmak, fazlalaştırmak
6b/4.

ürper- : Korkmak, ürkmek 91b/10.

üsküre : Topraktan veya madenden
yapılmış çorba tası, çukur çanak
97b/11.

üst: Üst, üzeri 11b/5, 40b/9, 80a/11,
90b/12.

üstād (F.) : Usta, hoca, üstat 6b/4.

üş- : Yığılmak, toplanmak, üşüşmek,
90b/12, 88b/10.

üzere : Gibi, (bu) yolda, (bu) şekilde
94b/10.

üzeri : Üst, üzeri 51a/3, 73b/3, 99a/2,
105a/9.

üzerü : Bkz. **üzeri** 15a/5, 56a/8.

üzüm : Üzüm 98b/10.

-V-

vā (F.) : Vah, eyvah 23b/13, 95b/6.

vācib (A.) : Yapılması gerekli olan,
lüzumlu 13a/4, 5, 66a/11, 81b/3.

vācib ol- : Lüzumlu olmak,
gerekmek 98b/3.

va'de (A.) : **1.** Söz verme, vaat 13b/7,
2. Görüşmek veya bir işi yapmak
için belirtilen zaman 100b/8.

va'de eyle- : Söz vermek, vaat
etmek 57b/13.

va'de ol- : Süresi dolmak, zamanı
gelmek 14a/9.

va'desine tur- : Sözüne yerine
getirmek, sözünde durmak 46b/8.

vaḥy (A.) : Bir fikrin veya emrin
Allah tarafından bir peygambere
bildirilmesi 29b/10, 82a/10,
92b/11.

vaḥy eyle- : Vahyetmek 44a/6,
60a/8, 99b/13.

vaḥy it- : Vahyetmek 29b/9.

vaḥy kıl- : Vahyetmek 43b/10,
79b/13, 92b/9.

vā'iz (A.) : Dini öğütlerde bulunan,
vaiz 76a/12.

vāki' (A.) : Olan, olmuş, gerçek.

vāki' ol- : Gerçekleşmek, vuku
bulmak, olmak 89b/5.

vaqt (A.) : Zaman, vakit, sıra 31a/2,
50b/2, 99b/3.

va'l-lāh (A.) : "Allah için" anlamında
büyük yemin 34b/12, 68b/10,
92a/3.

va'l-lāhu 'ālem : Allah en iyisini
bilir 48b/7, 62a/14, 94b/2.

va'l-lāhu 'ālemü bi's-şavāb :
Doğrusunu en iyi Allah bilir
94b/2.

var : Var, bulunan, mevcut 25a/11,
60a/14, 100b/8, 105a/8.

var- : **1.** Gitmek 42b/8, 81a/10,
106a/7. **2.** Ulaşmak, erişmek,
kavuşmak 19b/4, 53b/2, 102a/1.

varaḳ (A.) : Yaprak, sayfa, kağıt
parçası, 23b/12.

varıl- (F.) : (Herhangi bir kimse için)
Varmak, ulaşmak, erişilmek
2a/12.

vaşiyyet (A.) : Bir kimsenin,
ölümünden sonra yapılmasını
istediği şey 55b/2, 88a/4, 95a/1.

vaşiyyet eyle- : Vasiyet etmek
55b/1, 60b/5, 87b/11.

vaşiyyet it : Vasiyet etmek 22b/4.

vasiyyet kııl- : Vasiyet etmek
90b/4, 9, 94b/5.

vāy (F.) : Yazık, yazıklar olsun 31b/3,
46a/4, 73b/9.

vā'z (A.) : Nasihat, öğüt, vaaz, emir
99b/3.

vā'z eyle- : Vaaz vermek, nasihat
etmek 13b/1.

vā'z it- : Vaaz vermek, nasihat
etmek 14b/4, 44a/13, 106a/2.

va'z kııl- : Vaaz vermek, nasihat
etmek 71a/13.

vazife : (A.) : Ödev, görev, bir
kimsenin yapmak zorunda
bulunduğu iş.

vazife kııl- : Görev bilmek
62a/13.

ve (A.) : "Ve" bağlacı 20b/9, 40b/5,
100b/6.

vefā (A.) : Sözünü yerine getirme,
sözünde durma.

velī (A.) : Allah dostu, ermiş, veli
30a/10, 38b/8, 45a/7, 99b/2.

velī (F.) : Fakat, ama, ancak, lakin
85b/8.

velikin (F.) : Lakin, amma, fakat, ancak 8b/2, 105a/1.

Velleyl : Kur'an-ı Kerim'de 92. sure, Leyl suresi 23a/14.

veribi- : Bkz. **viribi-** 94b/4.

vereşe (A.) : Mirasçılar 47a/6.

vesvese (A.) : Şüphe, kuruntu, vesvese 73a/1, 73b/5.

vesvese eyle- : Şüphelenmek, kuruntuya kapılmak 63a/8.

vesvese kıl- : Şüphelenmek, kuruntuya kapılmak 32b/9.

veyā (A.) : Yahut, veya 39b/1, 49a/1.

vezir (A.) : Hükümdarın vekili olarak devlet işlerine bakan kimse veya valilik gibi yüksek rütbede vazifeli olan 9a/3, 26a/2, 68b/8, 88a/8.

vilāyet (A.) : Bir vali idaresinde bulunan yer, il 12a/13.

vir- : **1.** Ödemek, paha olarak vermek 23a/9, 106b/11. **2.** Meyve vermek 98b/6, 9. **3.** Göndermek 11a/6, 52a/4, 76a/9. **4.** Dayamak 29b/14. **5.** Evlendirmek 26b/10, 32b/7, 37a/11. **6.** Teslim etmek 78a/3, 103a/10. **7.** Karşılık olarak vermek 33a/10. **8.** Bağışlamak

28a/7, 39b/12, 104b/1. **9.** İade etmek 106b/5.

→ **boyun vir-** : 34b/7.

dil vir- : 26a/9.

fesāda vir- : 44a/5.

ögüt vir- : 71b/7.

virāne (F): Yıkılmış veya pek harabolmuş yer, yapı 106a/6.

viribi-, **veribi-** : Göndermek, sevk etmek 23a/14, 70a/10, 104a/8.

vitir (A.) : Yatsı namazından sonra kılınan üç rekat namaz 73a/6, 76b/9.

vaḳıyye (A.) : Okka, dört yüz dirhemlik tartı 23a/8.

vur- : Vurmak, çarpmak 90a/13, 97a/8, 98b/8.

vücūd (A) : Beden, vücut 4a/11, 14.

vücūda gel- : Var olmak, meydana gelmek, yaratılmak 56a/6, 7.

-Y-

yā (A.) : Ey 65a/6, 82a/11, 102b/5.

yā (F.) : Veya, yahut, yoksa 32a/4, 45b/5, 95b/5.

yaban : İnsan yaşamayan ıssız yer
101a/1.

yad : Yabancı 40a/13.

yād (F.) : Hatırlama, anma.

yād kıl- : Hatırlatmak, anmak
70b/9.

yādigār (F.) : Bir kimseyi, bir olayı
hatırlatan nesne veya kişi; hatıra.

yādigār kıal- : Bir olayı, bir
kimseyi hatırlatan bir nesne, bir
özellik bırakılmış olmak 13a/14.

yağmur : Yağmur 13a/11, 21a/7,
82a/9, 91b/4.

yāhūd (F.) : Yahut, veya 6b/12, 9b/1,
38a/4, 39a/4.

yak- : Yakmak, ateşe vermek 99a/4,
105b/8.

yakın : Uzak olmayan, zamanca
yaklaşmış olan, yakın 11b/12,
12b/11, 103b/11.

yakın gel- : Yaklaşmak 25a/12,
35a/9, 95b/13.

yakın ol- : Yaklaşmak 9b/3,
11b/4, 38a/14.

yakın var- : Yaklaşmak 90a/14,
98a/7.

yākūt (A.) : Değerli süs taşı, yakut
17a/1, 65a/2, 97b/9.

yalan : **1.** Gerçek ve doğru olmayan,
yalan 60/9, 77b/14, 83b/14.

2. Uydurma, asılsız, sahte 94b/12.

yalan söyle- : Yalan konuşmak,
yalan söylemek 47a/10.

yalancı : Yalan söyleyen, yalancı
24a/4, 41a/14, 74a/1.

yalavuzluk : Yalnızlık 40b/4.

yalıncağ : Çıplak, üryan 21b/4, 41a/3,
74a/13.

yalıncağ eyle- : Soymak 23a/3,
24a/12.

yalıncağ ol- : Soyunmak 8b/8.

yaluñuz : **1.** Sadece, yalnızca 37a/4,
88b/12, 89b/4. **2.** Tek başına,
yalnız.

yaluñuz kıal- : Tek başına
bulunmak 101b/8.

yaluñuz ol- : Tek başına kalmak
78b/12.

yaluñuzluk : Yalnızlık 102b/12,
103a/13.

yalvar- : Yalvarmak, dilekte
bulunmak 31b/6, 55a/9, 68b/13,
84b/7.

yan : Taraf, yan 33b/14, 54a/3, 72b/3,
76a/12.

yan- : 1. Yanmak, tutuşmak, alevlenmek 8a/9, 38b/11, 98a/6. 2. Çok acı çekmek 8a/10.

yaña : 1. Taraf, cihet, yön 12b/8, 35b/7, 102a/12. 2. Tarafına, -a doğru 55b/13, 72b/2, 95b/9.

yaña it- : Yönelmek 79b/9.

yandur- : Yakmak, tutuşturmak 23b/9, 102a/8, 105b/5.

yañıl- : Hata etmek, şaşmak, yanlışlık yapmak, yanılmak 46b/2.

ya'ni (A.) : Yani, demek isteniliyor ki, manası şudur 4a/5, 50b/7, 71b/9, 95a/12.

yanur : Sızlayan, ağrıyan 87a/4.

yap- : 1. Kurmak, bina etmek 41a/10, 60b/8, 99a/4. 2. Kapamak, örtmek 13b/13, 89b/12.

yapıcı : Yapan, bina eden, oluşturan 2a/1.

yapdur- : Kurdurmak, inşa ettirmek 89b/14.

yapıl- : Kurulmak, inşa edilmek 100a/8.

yapış- : Bırakmamak üzere sıkıca tutmak 24a/11, 54b/9.

yaprak : Yaprak 91b/3.

yapraqlan- : Yaprakları çıkmak, yaprak oluşmak 98b/6, 9.

yaradan : Halk eden, yaratan, yaratıcı 27a/9.

yaradıl- : Yaratılmak, yoktan var edilmek 1b/6, 56a/9, 57b/9, 80a/12.

yarag, yarak : 1. Hazırlık, levazım, teçhizat 27b/7, 38b/7. 2. Silah 90b/1.

yarag, yarak eyle- : Hazırlık yapmak 40b/6, 89b/9, 91b/2, 97a/3.

yarak it- : Hazırlık yapmak 90b/5.

yarak kıl- : Hazırlık yapmak 90b/6, 100b/3.

yaraqla- : Hazırlamak 51a/13, 104a/10.

yaraqlı : Silahlı, hazırlıklı, hazır 38b/6, 90a/11.

yaramaz : 1. Kötü, zararlı 23a/6, 47a/1, 47b/7. 2. Faydasız, boş 45b/6.

yarat- : Yoktan var etmek, meydana getirmek, halketmek, yaratmak 17a/1, 20b/10, 52a/10.

yardım : Yardım 42a/3, 90b/4, 93b/1.

- yardım bul-** : Destek elde etmek, yardım görmek 43b/12.
- yardım eyle-** : Yardım etmek 12a/6, 43a/10, 87b/8, 93a/2.
- yardım iste-** : Yardım istemek 43b/11.
- yardım it-** : Yardım etmek 42a/1, 2.
- yardımcı** : Yardım ve destek veren, yardım eden.
- yardımcı ol-** : Yardım etmek 14b/8.
- yâren** (F.) : Dost, arkadaş 23a/12, 44b/6, 96a/2, 103a/11.
- yarı** : Bir şeyin, bir bütünün, iki parçasından her biri, yarı, yarım 12a/8, 57a/3.
- yarıcı** : Yardımcı, şefaathçi 2a/1.
- yarıl-** : Yarılmak, ortadan kesilmek, bölünmek, kesip açılmak 57a/13.
- yarım** : Bir şeyin, bir bütünün, iki parçasından her biri, yarı, yarım 103a/2.
- yarım** : **1.** Bu günden sonraki gün, yarım 106a/13, 106b/5. **2.** Ahiret günü 27b/14, 29b/5, 77a/7, 90a/5.
- yarında** : Ertesi, ertesi gün 74a/12.
- yarındası** : Ertesi, ertesi gün 37a/8, 44a/12, 62a/2, 95a/6.
- yarış** : Yarışma, rekabet, müsabaka 38b/7.
- yarlığa-** : Günahı bağışlamak, affetmek 11a/4, 52b/1, 66b/11, 66b/2, 99a/9.
- yarlığan-** : Günahı bağışlanmak, affedilmek 3a/14, 18b/8, 19b/8, 30a/6.
- yarı** : Bkz. **yarı** 11b/2, 92a/6, 94a/9.
- yarım** : Yarım 98b/1, 103a/2.
- yas** : Yas, matem 68b/9.
- yas eyle-** : Matem tutmak 45a/5.
- yas tut-** : Çok üzölmek, yasa bürönmek, matem tutmak 57b/2, 92b/6.
- yaşduğ** : Yastık 102a/9.
- yaslu** : Yas tutan, matemli 68b/5.
- yasta-** : Yaslamak, dayamak 102a/9.
- yaş** : Yaş, ömrün miktar ve derecesi 24a/3, 25b/1, 81b/1.
- yaşa-** : Yaşamak, ömür sürmek 101a/3.
- yat-** : **1.** Uyumak, yatmak 38a/7, 62a/8, 76a/8, 92a/7. **2.** Gömölü olmak, ölü olmak 33a/12, 102a/12. **3.** Bir yere uzanıp

- kalmak, düşmek, kalmak 12a/3, 92a/6, 98b/14.
- yatlu** : Kötü, uğursuz, adi, fena 44a/9.
- yatsu** : Yatsı 62a/7, 77a/14, 81b/9.
- yatur-** : Yere uzatmak, yatırmak 102a/12.
- yavlağ** : Pek, çok, gayet 12b/4, 38a/5.
- yavu** : Kaybolmuş, kayıp.
- yavu var-**: Kaybolmak 50b/14.
- yavuz** : Kötü, fena 45b/5, 60b/4, 76b/2, 82a/13.
- yavuz eyle-** : Kötülemek 23b/7.
- yaz-** : **1.** Yazmak 12a/5, 52b/5, 9. **2.** Kaydetmek 30a/7, 45a/10, 75a/10. **3.** Mektupla bildirmek, yazarak bildirmek, haber vermek 12a/1, 86a/11.
- yazı, yazu** : Ova, sahra, ıssız kır 55a/6, 7, 97a/4.
- yazıl-** : **1.** Takdir edilmek, yazılmak 64a/8. **2.** Kaydedilmek, yazılmak 23b/9, 27a/4, 53a/10.
- yazılı** : Yazılı, yazılmış olan 54b/5.
- yazu¹** : Bkz. **yazı** 78a/4.
- yazu²** : Takdir, alın yazısı 70a/7.
- yazuğlu** : Günahkar, suçlu, mücrim 55a/2.
- yeddi** : Bkz. **yedi** 20a/3, 40b/10, 73b/2.
- yedi** : Yedi sayısı 17a/2, 34b/10, 102b/11.
- yedinci** : Yedinci 3a/13, 46b/12.
- yem** : Hayvan yiyeceği 55b/1.
- yemiş** : Meyve 75b/14, 92a/2.
- yeñ** : Elbise kolunun el üzerine gelen kısmı 23a/11, 84b/9.
- yeñice** : Yeni dikilmiş bağ 31b/12.
- yeñilen-** : Yenilenmek, tekrarlanmak 101a/5.
- yesir** : Esir, tutsak 22a/14.
- yeşil** : Yeşil 19b/3.
- yet-** : **1.** Kafi gelmek, yeterli olmak 57a/8, 98a/7. **2.** Yetişmek, ulaşmak, varmak 20b/7, 27b/9, 45a/14.
- yetil-** : Büyümek, yetişmek, kemale gelmek 24a/4.
- yetim** (A.) : Öksüz, yetim 40b/14, 94b/7.
- yetmiş** : Yetmiş 18b/5, 29b/7, 76a/6, 105b/3.
- yetmiş biñ** : Yetmiş bin 19b/11, 75b/13, 76b/6.

yeyni : 1. Hafif, ağır olmayan 64a/2. 2. İtibarsız, değersiz, önemsiz.

yeyni kıl- : Hafif tutmak, önemsememek 75a/5.

yeyni tuṭ- : Hafif tutmak, değer ve önem vermemek 46b/7, 74a/13, 74b/4.

yıḡ- : Menetmek, alıkoymak, engel olmak, uzaklaştırmak 63b/9, 69a/14.

yıḡıl- : Toplanmak, bir araya gelmek 40a/10.

yıḡlın- : Çekinmek, kaçınmak, nefisini menetmek, sakınmak 34a/11, 34b/5, 63b/12, 83b/7.

yıḡ- : Yıkma 26b/13, 60b/8, 99a/4.

yıḡıcı : Bir şeyin zarar görmesine, bozulmasına, yok olmasına yol açan 2a/1.

yıl : Sene 50b/4, 66a/10, 95a/2, 101a/10.

yılan : Yılan 93a/7, 97a/6, 102b/14.

yılduz : Yıldız 56a/9.

yıllıḡ : (...) yılda varılabilen 18b/4, 9, 76a/6.

yırtıcı : Yırtıcı, vahşi 55a/7, 93a/8.

yi- : 1. Yemek yemek 2a/11, 63a/8, 84b/10, 91b/4. 2. Harcamak,

sarfetmek, tüketmek 87b/2, 100a/14.

→ **ḡuşṣa yi-** : 71a/3.

ḡarām yi- : 83b/9.

ḡorḡu yi- : 34a/12.

ḡalāl yi- : 86b/10.

yicek : Yiyecek 84b/10.

yidür- : Yedirmek 84b/7, 102a/9.

yig : 1. İyi, daha iyi, daha üstün 1b/6, 22b/8, 37b/12, 51b/1. 2. Kuvvetli, baskın 17b/13, 21a/5.

yig ol- : Üstün olmak, değerli olmak 36b/7, 56b/1.

yigin : Üstün, baskın, galip, kuvvetli, şiddetli 15a/8, 48a/7, 48b/4, 68a/12.

yigirmi : Yirmi 20b/9, 31a/10, 75b/1.

yigit : Genç, delikanlı, yiğit 16b/2, 38b/4, 106a/11.

yigitlik : Yiğitlik 16a/5.

yiglen- : Üstünlük savında bulunmak, üstünlük taslamak 56a/5.

yigrek : Daha iyi, üstün, tercih edilir, en doğru ve hayırlı 22b/5, 44b/1, 55a/2, 90b/14.

yigrek kıl- : Üstün kılmak 56a/11.

yil : Yel, rüzgar; eserek alıp götüren
36b/11, 37a/3, 100b/9.

yimiş : Yemiş, meyve 97b/10, 98b/5,
6, 9.

yine : Yine, tekrar, yeniden 35b/4,
89a/4, 105a/1.

yir : **1.** Yer, mekan, mahal, yer 20a/6,
34b/11, 44b/9. **2.** Toprak, yer,
zemin, arazi 18a/7, 45a/5, 65a/17.
3. Dünya, yeryüzü 47a/7, 56a/11,
90a/8. **4.** Makam, mevki, konum,
durum, yer 2b/1, 22b/1, 59b/3. **5.**
Mesafe, uzaklık 66b/2.

yire baş-: Yere çevirmek 79b/5.

yire düş- : Yere ayak basmak,
yere inmek 25a/13.

yire kıl- : **1.** Üzülme, utanmak
80a/4. **2.** Yer ayırmak 51b/3.

yire ur- : Yere çalmak, yere
vurmak 34a/2.

yire vur- : Yere vurmak, çarpmak
97a/8.

yirine gel- : Yerine gelmek,
yerine getirilmek 13b/7, 68b/3,
70a/12, 90b/13.

yirine getir- : Yerine getirmek,
istenileni, gerekeni yapmak 55b/2,
61a/11, 94b/6.

yiryüzi : Yeryüzü, dünya 4a/5, 17b/6.

yit- : Tükenmek, zayi olmak, yok
olmak 88b/8.

yiyle- : Koklamak 2a/10.

yoğur- : Eliyle basa basa hamur haline
getirmek 80b/13, 106b/14.

yoğsa : Yoksa 68b/1, 75a/1, 87a/9.

yoğsul : Bkz. **yoğsul** 11b/13, 47a/13,
50a/4.

yoğsul ol- : Fakir düşmek 41b/14.

yoğsulluk : Fakirlik, yoksulluk 11b/1.

yok : **1.** Varın zıttı, mevcut değil,
olmayan, yok 10a/12, 11b/12,
37b/1, 90b/1. **2.** “Hayır ”
anlamında kullanılır 71b/6.

yok ol- : Ortadan kalkmak,
kaybolmak, varlığı sona ermek
2a/6.

yoğsa : Yoksa 36a/10, 53a/4, 88b/13,
102a/12.

yoğsul : Yoksul, fakir, muhtaç 11a/13,
46b/6, 74a/1.

yoğsulluk : Fakirlik, yoksulluk
103a/12.

yol : **1.** Yol 9a/9, 35b/11, 105b/11.
2. Şeriat, hak, yol 23a/12, 54b/10,
71a/10.

- yol az-** : Yol almak, yol yürümek 71a/3.
- yol bul-** : Çare bulmak, çözüm bulmak 20a/11.
- yoldan az-** : Yoldan çıkmak, yolunu şaşırmaq 46a/9, 58a/11.
- yolından çıkar-** : Yoldan çıkarmak, saptırmak 11a/8.
- yola gir-** : Bir yere varmak için hareket etmek, yola koyulmak 25a/4.
- yola gönel-** : Bir yere varmak için hareket etmek, yola koyulmak 37b/4.
- yolını tut-** : Yoluna düşmek, yoluna girmek 28b/12.
- yol ur-** : Yol kesmek, hırsızlık yapmak 12b/11, 35a/7.
- yoldaş** : Yol arkadaşı, dost, arkadaş 10b/10, 22a/13, 40a/7, 75a/1.
- yoldaş ol-** : Arkadaşlık etmek 60a/11.
- yorımak** : Yürümek 63a/11.
- yön** : Taraf, yön, suret 31b/1, 72b/2.
- yönel-** : Teveccüh etmek, yüz tutmak; yüzünü belli bir yere çevirmek 50b/3, 63a/1, 68a/3.
- yöre** : Etraf, çevre, civar 14a/6, 17a/9, 17b/10, 92b/5.
- yu-** : Yıkamak, temizlemek 45a/7, 63a/4, 64a/7, 72a/6.
- yukarı** : Üst, üst taraf, yukarı 51a/13, 92b/9, 100a/11.
- yular** : Yular, dizgin 54b/9.
- yumuşa-** : Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek, yumuşamak 45a/8.
- yumuşacuk** : Çok yumuşak olan, yumuşacık 41a/4.
- yun-** : Yıkanmak, temizlenmek 45a/9, 72a/8, 98a/3.
- yut-** : Yutmak, hazmetmek, dışarı vurmamak, içinde bırakmak 26a/4, 94b/10.
- yuvala-** : Yuvarlamak 21b/7.
- yuyıcı** : Cenaze yıkayıcı 41a/1.
- yüce** : 1. Ulu, yüce 43a/6, 79a/5.
2. Büyük, yüksek 36b/13, 89b/13.
- yüce kıl-** : Üstün, değerli kılmak 79a/7.
- yücelik** : Yükseklik 75a/12.
- yük** : Taşınan şey, yük 12a/14, 12b/11, 58a/8, 84a/9.
- yükle-** : Bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak 58a/5.

yüklü : Hamile, gebe.

yüklü ol- : Hamile olmak, gebe olmak 32b/10, 33a/2.

yürü- : **1.** Yürümek, hareket etmek, ilerlemek, gitmek 15a/12, 41a/12, 64b/11. **2.** Gezmek, dolaşmak 55b/13, 101a/9. **3.** Su üzerinde gitmek, yüzmek 98a/14.

yüz : **1.** Yüz (sayı sıfatı) 51b/12, 76b/1, 97b/1. **2.** Yüz, çehre 2a/12, 40b/9, 63a/3. **3.** Taraf, yön, cihet 22b/4, 31a/14, 102a/11.

yüzine baķ- : İlgi göstermek 6a/2.

yüz çevür- : Yüz döndürmek, ilgisiz davranmak 9a/10, 24a/5, 33b/10.

yüz döndür- : Vazgeçmek, ilgilenmemek 10a/6, 88a/9, 105b/14.

yüz sür- : Yüzünü sürmek, saygı göstermek 18a/9, 23b/13, 96a/7.

yüz ur- : Yüz sürmek 44b/11, 73b/7, 92b/2.

yüz yire düş- : Yüzüstü düşmek, yüzükoyun düşmek 90a/12.

yüzük : Parmağa takılan süslü halka, yüzük 41a/2, 54b/5.

yüzyıl : Yüzyıl 93a/7.

yüzyıllık : Yaklaşık olarak sürerliliği yüz yıl olan, asırlık 75a/12.

-Z-

zafer (A.) : Galibiyet, üstün olma, yenme.

zafer bul- : Galip gelmek, yenmek 47a/10.

zāhid (A.) : Dindar, sofu, ibadetine bağlı 26b/6, 44b/12, 99a/10.

zāhid ol- : Dindarca yaşamak 16a/10, 44b/14.

zāhide (A.) : “Zahid”in müennesi 15a/4.

zāhidlik : Dindarlık 48a/12, 48b/7.

zāhidlik eyle- : Dindar olmak, ibadet etmek 47b/5.

zāhir (A.) : Dış, dış görünüş, dış yüz; açık, belli, aşikar 1b/4, 13a/8, 44a/3, 5.

zāhir ol- : Ortaya çıkmak, görünmek 17a/9, 36b/10.

zaħm (F.) : Yara 14b/12.

zaħmet (A.) : Güçlük, sıkıntı, meşakkat 24b/2, 66a/7, 81b/5.

zaħmet çek- : Sıkıntı çekmek 60b/5.

- zahmete uğra-** : Güçlük ve sıkıntı ile karşılaşmak 12b/13, 59b/5.
- zaḥmet gör** : Acı çekmek, eziyet çekmek 60b/9.
- zaḥmet it-** : Sıkıntı çektirmek 38a/14, 61a/3, 13.
- zaḥmet kııl-** : Eziyet etmek, sıkıntıya sokmak 43b/4.
- zaḥmet ol-** : Güçlük, zorluk olmak 24b/5.
- zaḥmet vir-** : Eziyet etmek, sıkıntı vermek, güçlük, zorluk çektirmek 59b/3, 60b/4, 60b/13.
- za'if** (A.) : Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz, takatsız 32a/14, 49a/5, 91b/13.
- za'if ol-** : Gücünü kaybetmek, zayıflamak 79a/6.
- zākir** (A.) : Zikreden, zikredici; zikir, vird ve tesbihle meşgul olan 78a/8.
- zālim** (A.) : Zulmeden, zalim 45b/14, 73b/14, 90a/9.
- zamān** (A.) : **1.** Müddet, vakit, zaman 8b/14, 26b/4, 87b/5. **2.** Devir, çağ, zaman 23b/11, 64a/13, 87b/1.
- zamāne** (A.) : Vakit, devir, çağ 7b/3.
- zan** (A.) : Sanma, ihtimale göre düşünüp hükmetme, sezme 45b/14.
- zārılık** : Yalvarıp yakarma, feryat.
- zārılık it-** : Yalvarıp yakarmak, 73b/12.
- zārılık kııl** : Yalvarıp yakarmak 95b/6.
- zārī** (F.) : Ağlama, inleme.
- zārī kııl-** : Ağlamak, inlemek, sızlamak 87a/8, 95b/12.
- zār** (F.) : Sesli şekilde ağlama, inleme.
- zār zār** : Yanık yanık, hazin hazin 18a/10, 25a/1, 38a/1.
- zāt** (A.) : Sahip, malik 1b/3.
- zāyi'** (A.) : Elden çıkan, kaybolan, yitik; zarar, ziyan.
- zāyi' eyle-** : Heba etmek, boşa çıkarmak 9a/6.
- zāyi' it-** : Heba etmek, boşa çıkarmak 9a/8, 20b/1.
- zāyil** (A.) : Yok olan, zeval bulan.
- zāyil ol-** : Yok olmak, zeval bulmak 24a/7.
- zebānī** (A.) : Cehennemlikleri cehenneme atmakla vazifeli melek, cehennem meleği 20a/7, 20a/9, 20a/12.
- zeberced** (A.) : Değerli bir süs taşı 97b/8.

zekāt (A.) : İslamın beş şartından biri olan, mal ve paranın, paklığını ve helallliğini sağlamak üzere, kırkta birinin her yıl sadaka olarak dağıtılması, zekat 12a/12, 14, 12b/5.

zekāt vir- : Zekat görevini yerine getirmek 47a/11, 69b/2.

zemzem (A.) : Kabe civarındaki meşhur kuyu 6a/3.

zerre (A.) : Çok küçük parça, zerre 2a/10, 51b/1, 4.

zevāl (A.) : **1.** Zail olma, sona erme, son bulma, yok olma 73a/9. **2.** Güneşin başucunda bulunma zamanı, öğle vakti 70a/10.

zevāl ir- : Zail olmak, sona ermek 2a/7.

zevķ (A.) : Eğlence, eğlenti, cümbüş, eğlenme.

zevķ ü şafā eyle- : Eğlenmek, keyif etmek 89a/12.

zeyt (A.) : Zeytin yağı 23a/3.

zırh (F.) : Zırh, demirden örme veya dikme savaş elbisesi 21b/3.

zī- (A.) : “Sahip” manasına birleşik kelimeler yapan ön ek 56a/1.

zībā (F.) : **1.** Bezekli, süslü, yıldız, müzeyyen **2.** Yakışıklı, güzel 88a/14.

zihī (F.) : Ne güzel, ne hoş 15b/3, 36a/1, 37b/2, 98b/11.

zıkr (A.) : Hatırlama, anma; Allah’ı anma, zikir 35a/13.

zıkr eyle- : Anmak, hatırlamak 52b/2.

zıkr it- : Anmak, hatırlamak, Allah’ın ismini anmak 32a/8, 78b/13.

zinā (A.) : Zina, gayri meşru münasebet.

zinā eyle- : Zina etmek 33a/9, 83b/1.

zinā it- : Zina etmek 81b/14, 83a/3, 4.

zinā kııl- : Zina etmek 32b/10, 77b/7, 82a/5.

zindān (A.) : Hapishane, zindan 42a/9, 42b/2, 101b/12.

zindānçı : Zindan bekçisi, gardiyan 42b/4.

zinhār (F.) : Sakın! Aman! 46b/13, 83b/6, 95a/1.

zırh (A.) : Zırh 24a/12.

zīrā (F.) : Çünkü, zira, şundan dolayı
ki 7b/5, 52b/14, 101a/5.

zīrek (F.) : Zeyrek, anlayışlı, uyanık
88b/3.

ziyān (A.) : Zarar, ziyan 59b/2,
60a/12.

ziyān eyle- : Zarar vermek, zarara
uğratmak 59b/1.

ziyānlu : Zararlı.

ziyānlu ol- : Zararda olmak
30b/10.

ziyāret (A.) : Birini görmeye, biriyle
görüşmeye gitme 26b/5.

ziyārete var- : Görmeye, ziyarete
gitmek 37b/6, 69b/2.

ziyāret kıl- : Ziyaret etmek 96b/2.

zulm (A.) : Haksızlık, eziyet, zulüm
87a/2.

zulm eyle- : Zulüm etmek 87a/8.

zulm it- : Eziyet etmek, zulüm
etmek 87a/6.

zühd (A.) : Her türlü yasaklardan
sakınıp kendini ibadete verme.

zühd it- : Dinin yasaklarından
sakınıp kendini ibadete
vermek 46b/8.

zühre (A.) : Çobanyıldızı, Çulpan,
Kervankıran, Venüs 90a/1.

zümrüt (A.) : Kıymetli, yeşil renkli
bir taş 97b/8.

ALTINCI BÖLÜM

YER, ŞAHIS, KABİLE, SAVAŞ, ESER VE HAYVAN ADLARI DİZİNİ

-A-

‘Abbās : 18b/11, 54b/7, 61a/10.

‘Abdullāh : 27a/11, 38b/1, 60b/6.

‘Abdullāh bin ‘Abbās : 77b/2, 79a/9.

‘Abdullāh bin Aḥmed : 30b/11.

‘Abdullāh bin Fuḫayl : 51a/9.

‘Abdullāh bin Mes‘ūd : 8a/10.

‘Abdullāh bin Muḫammed : 105b/1.

‘Abdullāh bin Mübārek : 3a/8, 3b/6.

‘Abdullāh bin Yaḥyā : 49b/6.

‘Abdullāh Ḥabībimi : 38b/9.

‘Abdullāhi’bn-i Medenī : 88a/6.

‘Abdullāhi’bn-i Mes‘ūd : 38a/12, 69a/2.

‘Abdullāh Mübārek : 45a/11, 47a/4.

‘Abdullāh Neseḫī : 13a/12.

‘Abdullāh Ṭāyifī : 20b/6.

‘Abdullāh Zāhid : 102b/10.

‘Abdurrahmān : 18b/10, 60b/6, 68a/10, 11.

‘Abdurrahmān bin ‘Avf : 68a/10.

‘Abdurrahmān bin Esmer : 53b/5.

‘Abdurrahmān bin Zeyd : 3a/3.

‘Abdü’l-Melik : 96a/2, 3, 4, 5.

‘Abdü’l-‘Uzzā : 27a/10.

Ādem : 4a/6, 10, 12, 4b/2, 7, 8, 9, 11, 5a/8, 15b/11, 54b/5, 63a/7, 9, 63b/7, 70a/1, 3, 79a/2, 79a/3, 80a/9.

‘Adevī : 22a/8.

Aḥmed : 17a/12, 48a/13.

Aḥmed bin Eşref : 15b/8.

Aḥmed Hāşimī : 31a/6.

‘Āli : 2a/3, 13a/6, 16b/11, 28a/12, 34a/6, 47b/11, 14, 48a/4, 7, 51b/9, 54b/1, 59b/6, 8, 9, 81a/8, 10, 11, 13, 83b/12.

‘Alī bin Aḥī Erbāb : 42a/8.

‘Alīyyi’bn-i ‘Abbās : 38b/11.

‘Alḳamed : 69a/1.

‘Āmir : 25a/5, 6, 7.

‘Ammār : 21b/1, 8, 9, 11, 12, 14.

‘Amr u bin ‘Āş : 61b/12.

‘Amri’bn-i El‘āş : 81a/3.

‘Anbese : 74a/9, 79b/3.

‘Arafat : 20a/2.

‘Araşāt : 67b/2.

‘**Āş** : 25a/14

‘**Aşım** : 22a/8, 10, 71b/1, 3, 5, 7, 9, 11, 14, 72a/2, 3, 5, 72b/11, 12, 73a/2, 7, 10, 11, 13, 73b/7, 8, 10, 12, 74a/2, 8.

‘**Āsiye** : 27b/11, 13, 14, 28a/1, 4, 6, 7.

‘**Āyşe** : 6a/7, 10b/12, 40b/6, 7, 12, 13, 14, 46a/9, 61a/14, 87a/11, 96b/1, 4, 5, 7, 11.

-B-

Başra : 6b/7, 11a/11, 37a/1, 10, 42a/8, 9, 48a/13, 49b/13, 50a/1, 68a/10, 77b/2, 86a/10.

Bāyezīd : 84b/2, 5.

Bāyezīd-i Beştāmī : 84a/11.

Bedir : 22a/12, 78a/2.

Belḥ : 8b/12, 71b/3, 74a/9.

Benī İsrāīl : 25b/12, 26b/4, 29b/7, 57b/11, 60a/6, 79b/14, 87b/1, 104b/5.

Beşir : 86a/9, 12, 13.

Beyāzīd-ı Beştāmī : 49a/4.

Beytü’l-Māl : 12a/8.

Beytü’l-Muḳaddes : 85a/8, 85b/14, 100a/7.

Bilāl : 21b/1, 3, 4, 11, 22a/6, 22b/13, 14, 23a/1, 3, 4, 6, 11, 67a/7, 96a/7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 96b/2.

Buḥāra : 14b/3.

Burāk : 65b/1.

-C-

Cābir bin ‘Abdullāh : 10a/9, 19b/14, 75b/5, 83a/2.

Cābir Enşārī : 57a/9.

Cābiri’bn-i ‘Abdullāh : 64a/10, 66a/3.

Ca‘fer bin Süleymān : 13a/9.

Ca‘fer Şādık : 65a/13.

Cemşid : 2a/2.

-D-

Dāvūd : 2a/1, 3b/11, 13, 9b/6, 31b/12, 57b/7, 86b/2, 100a/8, 13, 14.

Dāvūd bin ‘Abbas : 8b/12

Dāvud Ṭāī : 31b/4

Dıhye : 18a/6, 8, 18b/3, 4, 6, 7.

Dıhyetü’l-Kelbī : 17b/11, 14, 18a/3, 4.

Dinar : 87b/2, 3.

-E-

Ebā ‘Abdullāh : 53b/10.

Ebā Bekir : 54a/5, 76b/5.

Ebā Ğuşşa : 52a/14.

Ebā Hüreyre : 47b/3.

Ebā Müyessir : 91a/10.

Ebî Hâmid : 82b/10.

‘Ebî İmāme : 69a/14.

Ebū Hāfş-ı Kebîr : 68b/14.

Ebū ‘Abdullāh : 77b/2, 79a/9.

Ebū Aḥmed Cürċānî : 55b/8.

Ebū Bekr : 2a/3, 18b/10, 19a/3, 5, 8, 22b/11, 23a/4, 6, 7, 8, 10, 13, 37b/3, 54a/4, 96a/5, 96b/12, 13.

Ebū Bekr bin Muḥammed : 20a/2.

Ebū Bekr Şiddîk : 17b/11.

Ebū Bekir Varrak : 52b/6, 78a/8, 79a/12.

Ebū Cehl : 21b/2, 29a/1, 5.

Ebū Derdā : 19b/1, 45b/11, 48b/8.

Ebū Hāfş : 14b/4, 6, 15a/1, 3, 6, 14, 15b/6, 7, 9.

Ebū Hāfş-ı Kebîr : 8b/5, 14b/3, 52b/6, 68b/14.

Ebū Hāfş Zāhid : 32a/11.

Ebū Hâmid : 82b/12.

Ebū Hānife : 68b/14, 78a/12, 86a/8.

Ebū Harîre : 47b/2

Ebū Hüreyreye : 37b/14, 48b/13, 52a/2, 59b/4, 61b/7, 62b/3, 66a/6, 67b/8, 69a/10, 75b/9, 77b/5, 78a/3, 78b/14, 81b/14, 83a/6, 83b/9.

Ebū İşḫāk : 50b/13, 8b/5.

Ebū’l-Faẓl : 66b/12, 69b/9, 71a/13, 74b/5, 11, 78a/12, 78b/4, 79a/9, 80b/1, 7, 82b/5, 100a/8.

Ebū'l-Fazl Muḥammed bin Na'im : 63a/5.

Ebū'l-Ḥasan Cürcānī : 74a/13.

Ebū'l-Ḥasan Nūri : 49a/10.

Ebū'l-Leys : 11a/2, 12a/12, 13a/12, 15b/8, 18b/9, 63a/5, 69a/6, 83a/11.

Ebū'l-Leys-i Faḫīh : 14b/2, 25b/11, 38b/8.

Ebū Mes'ūd : 59b/11.

Ebū Me'yūn : 42b/9.

Ebū Muḥammed : 84a/11.

Ebū Mūsā el-Eş'ārī : 56b/5.

Ebū Naşr Zāhid : 33a/12.

Ebū Naşr : 33b/1.

Ebū Naşr Melāhī : 51a/5.

Ebū Ḥafş Zāhid : 33a/12.

Ebū Sa'id : 18b/10.

Ebū Ṭalḥa : 104a/1, 2, 4, 7, 9, 11, 13, 104b/1.

Ebū Yusif Şakirdī : 9a/9.

Emīr : 9a/14, 80b/11, 90a/4.

Enes : 38a/2.

Enes bin Mālik : 7a/9, 5, 23a/14, 37b/14, 46a/3, 48b/9, 51b/6, 54a/9, 57b/2, 59a/12, 76a/11, 82b/2, 91a/2. 105a/3.

Eslem : 87a/3.

Eyyüb : 9a/9, 25b/5.

-F-

Fāṭima : 55a/14, 55b/2, 3, 4, 5, 96b/7, 8, 9, 11.

Firaʿvun : 25b/6, 7, 10, 27b/10, 11, 12, 28a/1, 6, 7, 10, 11, 43b/8, 9, 10, 71a/10, 79b/7.

Furqān : 76b/3.

Fuḏayl : 31b/3, 5, 8, 10, 35a/9, 13, 35b/3, 4, 8, 12, 13, 36a/1, 84b/8, 85a/3, 100a/1.

Fuḏayliʿbn-i ʿAbbās : 35a/6.

Fuḏayliʿbn-i ʿIyāz : 84b/6, 99b/12.

G

Ġazaba : 55a/11.

-H-

Ḥabīb : 28b/10, 29a/3, 8, 10, 11.

Ḥabt : 23b/1.

Ḥaccāc : 42b/12, 13, 43a/2, 7, 102b/8.

Ḥaccāc bin Esved : 102b/5.

Ḥālīd bin Ḥamīd : 64a/12.

Ḥamza : 39a/5.

Ḥamza bin ʿAbdullāh : 31b/14.

Ḥannāne : 54a/10.

Ḥāriş bin Aḥṭab : 24a/5.

Hārūn Reşīd : 35b/12.

Ḥasan : 8a/5, 39a/9, 11, 13, 39b/1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 42a/8, 44a/9, 44b/3, 45a/1, 4, 47a/1, 49a/10, 74a/13, 82b/5, 6, 13, 84b/6, 102a/2, 4, 6, 10.

Ḥasan-ı Başrī : 3b/10, 5a/9, 29a/13, 29b/12, 44a/12, 52a/14, 62b/11, 79b/6, 82a/2, 102a/2.

Ḥasani'bn-i 'Alī : 82b/5.

Ḥasani'bn-i Bürde : 8a/5.

Ḥātīm : 2a/4, 13a/13, 14, 13b/1, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 14a/2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 31a/6, 7, 8, 9, 10, 13, 31b/1, 60b/5, 68b/3, 7, 71b/1, 4, 6, 7, 8, 13, 72a/1, 2, 4, 5, 72b/11, 12, 73a/2, 3, 7, 8, 12, 13, 14, 73b/7, 12, 74a/2, 3.

Ḥātīm Aşamm : 13a/13, 60b/5, 68b/3, 71a/13.

Ḥavvā : 63b/6.

Ḥaziretü'l-Ḳuds : 103b/11.

Heyhāt : 23b/2.

Ḥıfş Ḳahdurī Ḥorāsān : 8b/11.

Ḥızr : 6b/7, 8, 9, 10, 12, 13, 7a/2, 4, 60a/1, 2.

Ḥorāsān : 8b/11, 85a/12.

Hūd : 57b/7.

Ḥünnāb : 21b/1, 5, 11, 22a/6, 8, 11, 14, 22b/2, 3, 9, 10.

-İ-

İbni ‘Abbās : 5a/5, 5b/5, 7a/12, 21a/11, 34a/13, 41b/9, 48a/11, 60a/12, 69b/3, 76a/14, 79b/11, 94a/4.

İbn-i ‘Anbese : 80a/8.

İbn-i Hāzm : 41b/8.

İbn-i Mes‘ūd : 38a/4, 83b/7.

İbn-i ‘Ömer : 34b/3, 66a/10.

İbn-i Sa‘īd : 38b/12.

İbrāhīm : 10a/1, 3, 4, 65a/5, 69a/1, 70a/8, 10, 72b/3, 75a/4, 79b/4, 85a/6, 10, 12, 85b/3, 4, 6, 7, 9, 13, 86a/2, 5, 97a/3, 6, 10, 14, 97b/5, 7, 12, 13, 98a/8, 10, 13, 17, 98b/1, 2, 7, 11, 12, 13, 99a/2, 8, 11, 12, 99b/3, 4, 5, 6, 8.

İbrāhīm Edhem : 10a/1, 3, 85a/6, 12, 85b/4, 9, 13.

İbrāhīm Naḥīfī : 69a/1, 75a/4.

‘İkrime : 89b/13.

İmālī : 27a/4.

İmām Bāhīlī : 62b/8.

İmām Bāhīllī : 66a/14.

İmām Ebū Yusūf Şākirdī : 9a/9.

İmām Muḥammed : 9b/8, 25b/11, 36a/3, 61a/6, 68a/10, 68b/3, 82b/10, 83a/11, 84a/2, 85a/5.

İmām Şāf‘ī : 53b/11

İncīl : 91a/14, 93a/4.

İsā : 26a/13, 54b/6, 64b/14, 65a/2, 4, 70b/10, 84a/2, 4, 6, 91a/14, 91b/5, 92a/2, 5, 7, 8, 92b/2, 7, 9, 12, 14, 93a/3, 10, 13, 14, 93b/1, 6, 9, 10, 12, 94a/3, 5, 7, 9, 12, 94b/1.

İşhāk : 6b/7, 8b/5, 9, 27a/4, 44a/6, 50b/13

İskender : 2a/2

İsmā'īl : 30a/13, 79b/4, 6, 80b/8, 99b/8, 9.

İsmā'īl bin 'Abdürrezzāk : 30a/13

İsmā'īl bin Muḥammed : 80b/8

-K-

Ka'b bin Eşref : 24a/6.

Ka'bü'l-Aḥbār : 43b/7, 101a/8.

Kehel : 51b/14.

Kelbī : 17a/8.

Kifl : 34b/4, 6, 8, 10, 35a/1, 4.

Ḳubbe-i Şaḥrā : 85a/8, 9, 85b/14.

Kūfe : 86a/9.

Ḳur'ān : 10a/8, 10, 11, 13, 10b/2, 5, 11a/1, 2, 4, 11, 12, 13, 11b/1, 3, 6, 7, 12, 12a/11, 13a/3, 31a/3, 35a/10, 36b/9, 37a/11, 48b/11, 58a/5, 66a/8, 70b/9, 72b/8, 73a/10, 78b/5, 94b/11, 102b/12.

Ḳur'ān-ı Mecīd : 2b/14.

Ḳureyş : 22b/1, 2, 55a/5.

-L-

Lübñān Ṭaġī : 91b/2, 97a/13, 14.

-M-

Maḥbūb Re'īs : 11a/11.

Mālīk : 105b/10, 106a/1, 2, 3.

Mālīk bin Dīnār : 13a/10, 39a/4.

Mālīk bin Münfa'il : 46a/6.

Mālīki'bn-i Dīnār : 105b/2.

Maṣṣūr bin 'Ammār : 60b/10.

Medīne : 17a/9, 10, 21a/11, 22a/7, 24b/10, 25a/3, 5, 28a/13, 71a/3, 95b/8, 13, 96a/7.

Mekhūl Ṣāmī : 5b/12.

Mekke : 22a/7, 9, 11, 28b/3, 9, 12, 13, 14, 28a/14, 85a/6, 85b/2, 4.

Meryem : 26a/14, 27b/14, 91b/6, 8, 92a/1, 3, 5, 92b/5, 93b/4, 5, 93b/14.

Meymūne : 50a/2.

Mu'āz : 30b/4, 46a/14, 48a/8, 49a/6, 87a/1, 14, 94b/4, 14, 95a/1, 95a/1, 3, 6, 8, 9, 95b/5, 11, 14, 95b/5, 14, 96a/2, 3, 4, 5, 10, 11, 13, 96b/2, 6, 10, 11

Mu'āz bin Cebel : 46a/14

Mu'āz Cebel : 94b/4

Mu'āz Nesefī : 30b/4, 48a/8, 87a/1, 14

Muḥammed : 5b/1, 6a/8, 10b/4, 16a/4, 17a/11, 12, 13, 18b/3, 20a/4, 21b/5, 8, 22a/14, 22b/6, 10, 13, 23a/1, 12, 23b/10, 24a/4, 8, 10, 24b/2, 3, 7, 25a/2, 9, 10,11, 13, 14, 25b/3, 11, 27b/14, 33b/7, 34a/3, 34b/4, 44a/11, 44b/1, 45b/12, 46a/2, 52b/14, 53b/2, 12, 54b/6, 56a/6, 10, 11, 12, 56b/4, 57a/7, 57b/6, 58a/12, 60b/1, 65b/10, 67a/8, 68a/10, 76b/7, 11, 14, 77a/5, 9, 11, 14, 95b/4, 6, 9, 12, 97a/12, 99b/13, 103a/7, 104a/3.

Muḥammed bin El-Hüseyin : 47b/11.

Muḥammed bin Fuḏayl : 43a/8.

Muḥammed bin Ḥasan : 42a/8.

Muḥammed bin İshāḳ : 27a/4, 44a/5.

Muḥammed bin Yūsuf : 39a/8.

Muḥammed bin Mes‘ūd : 11a/6.

Muḥammedi’bn-i ‘Abdullāh : 100b/3.

Muḥammedi’bn-i Aḳsarayī : 2a/9.

Muḥammedi’bn-i Ğiyāz : 103b/3, 9.

Muḥammedi’bn-i Ḥasan : 84b/6, 102a/2.

Muḥammedi’bn-i Ka‘b : 27b/10.

Muḥammedi’bn-i Na‘īm : 86b/1, 11.

Muḥammed Muṣṭafā : 1b/5, 2a/2, 4a/2, 49b/9, 55a/8, 10, 56a/7, 9, 59a/1, 69b/13, 96b/6, 99b/13.

Muḥammed Na‘īm : 64a/2.

Mūsā : 27b/11, 28a/5, 10, 33a/14, 43b/9, 10, 44a/6, 7, 57b/7, 59b/14, 60a/2, 71a/2, 6, 10, 79b/13, 82a/8, 9, 11, 12, 13, 79b/7, 103b/9.

Muḳātil bin Süleymān : 40b/3.

Muṣḥaf : 5b/13, 6a/2, 31a/2, 3, 95a/10, 11.

Mücāhid : 6a/6.

Müsebbib : 47a/5.

Müsebbib bin Vāziḥ : 47a/4.

Müslim : 58b/13, 59a/9.

-N-

Nāfi‘i’bn-i ‘Ömer : 52b/10.

Niṣābūr : 8b/5.

Nūḥ : 57b/7, 97b/3, 98a/2.

-O-

‘Oṣmān : 2a/3, 18b/13, 19a/1, 4, 6, 78b/5, 6, 101b/3, 6, 103b/3, 4, 6.

‘Oṣmān bin ‘Atā : 22a/7.

-Ö-

‘Ömer : 2a/3, 18b/10, 19a/2, 3, 4, 37a/14, 37b/1, 40a/1, 10, 40b/1, 54b/12, 66b/5, 67a/6, 67b/6, 74b/5, 77b/9, 81a/6, 96b/14.

-R-

Rābi‘a : 39a/9, 11, 12, 39b/6, 8, 10, 12, 49b/7, 14, 50a/1, 13, 50b/12, 51a/1, 4.

Rabi‘a bin Ceysem : 49b/6.

Ravzatü’l-‘Ulemā : 2b/4, 8.

-S-

Sa'īdi'bn-i Ḥabīr : 17b/9.

Sehl : 61a/2, 3.

Sehli'bn-i 'Abdullāh : 86b/8.

Selmān-ı Fārīsī : 96a/8.

Semerkind : 15a/8.

Süfyāni Şevrī : 47a/13.

Süleymān : 2a/2, 5a/5, 6, 7, 57b/7, 100a/1, 7, 100b/4, 10.

-Ş-

Şaķīķ : 16a/10.

Şaķīķ-i Belhī : 16a/5, 13a/13, 72a/3, 86a/8, 100b/12, 101a/4.

Şam : 97a/11.

Şāveh : 33b/11, 12, 34a/3.

Şeddād bin Ḥakīm : 74a/9.

Şeddād Ḥakīm : 74a/14.

Şeyḥ Ebū İshāķ : 6b/6.

Şeyḥ Ebū Muḥammed : 26a/12.

Şeyḥ Mehdī : 33a/12.

Şeyh Şāveh : 33b/8.

-T-

Ṭalḥa : 104a/12.

Teferrüçü'l-Ümerā : 2b/8.

-Ü-

Ümmeye : 23a/5.

Ümeyyi'bn-i Ḥalef : 22b/12, 14.

Ümmi Mektūm Cezīrī : 75b/5.

Ümmi Seleme : 104a/2, 7, 8, 12.

-V-

Vehb bin Münebbih : 25b/11, 59b/14, 60a/5.

Vehbi'bn-i Münebbih : 3b/11, 25b/6, 29b/6, 82a/8, 91a/13, 97a/3.

-Y-

Yaḥyā : 94a/5, 8, 9, 10, 12.

Yaḥya bin Mu'āz : 49a/6.

Ya'qūp : 19a/11, 12.

Yemen : 94b/4, 95a/2, 9, 95b/6, 9.

Yunis bin 'Abidd : 48a/9.

Yūnus : 70b/2, 6.

Yūsuf : 19a/11, 26b/2, 3, 42b/12.

-Z-

Zebūr : 76b/3.

Zekerıyyā : 33b/8.

Zeyd : 20b/14, 21a/2, 87a/2, 3.

Zeyd ‘Aḳablī : 20b/14.

Zeydī’bn-i Eslem : 87a/1.

Ziyād : 42a/12, 42b/8.

Ziyād Muḳrī : 42b/5.

Züleyhā : 26b/2.

SONUÇ

Muhammed b. Aksarâyî, Teferrüçü'l-Ümerâ (Dil İncelemesi-Metin ve Sözlük) adlı çalışmamız altı bölüm olarak hazırlanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

1. Muhammed b. Aksarayî (Cemaleddin Aksarayî), bu eseri Arapçadan Türkçeye tercüme etmiştir. Eserin tercüme tarihi ile ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla birlikte, mütercim bu tercüme için Amasya emiri Hacı Şahgeldi Paşa'ya sunmuş olması Teferrüçü'l-Ümerâ'yı Hacı Şahgeldi Paşa'nın Amasya emirliği görevinde bulunduğu dönemde (1359-1381) yazmış olabileceği söylenebilir.

2. Eser kelime kelime veya cümle cümle şeklinde olan bir tercümeden ibaret değildir. Mütercim tercümede çeşitli ilave ve çıkarmalar yapmıştır.

3. *Teferrüçü'l-Ümerâ*'da Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemle alakalı olaylar ayet ve hadisler delil gösterilerek anlatılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinde otuz ayet, sekiz hadis, on beş kelimikibar, bir salâvat, bir dua ve bir şiir mısrası yer almaktadır.

4. Eser, bir mukaddime ve kırk dört bab (bölüm) üzerine tertip edilmiştir.

5. Metin genel olarak harekelidir.

6. Kütüphane kataloglarında ve veri tabanlarında yapılan taramalar sonucunda eserin, tek nüshasının Nuruosmaniye'de 2347 numara ile kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Tezimizin giriş bölümünde tercümenin bulunduğu yer, bölüm, demirbaş numarası, istinsah tarihi, yaprak ve satır sayıları verilmiştir. (Bkz.Teferrüçü'l Ümerâ)

7. Teferrüçü'l Ümerâ hem Eski Türkçenin hem de Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaya ve kelime hazinesi yönünden zengin olması ve arkaik kelimeler içermesi bakımından büyük önem arz etmektedir. (Metindeki arkaik kelimelerden örnekleri için bkz.Teferrüçü'l Ümerâ)

8. Eser özel adlar (kişi, kabile, yer ve eser) bakımından da önemlidir.

9. Teferrüçü'l-Ümera, didaktik bir eserdir. Bu sebeple sade bir dille kaleme alınmıştır.

10. Metinde istikrarlı bir imla kullanılmamıştır. Bazen Türkçe kelime kök ve eklerinin yazılışları aynı sayfa hatta aynı satır içinde bile farklılık sergilemektedir.

11. Eski Anadolu Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eklerinden önce gelen yardımcı sesler yuvarlaktır. Fakat metnimizde düz şekilli örneklerine de rastlanmaktadır: **كِتَابِنَا** kitāb-ı-mız 23b/7, **أَعْلَمُ** oğl-ı-m 88a/11, **پادشاهِمْزُ** padişāh -ı-mız 88a/13, **يُوزِمُ** yüz-i-m 22b/4.

12. Eski Anadolu Türkçesinde uyuma aykırı olan isimden isim yapma eki lık, -lik metnimizde yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra -luğ, -luğ şeklinde de görülmektedir: **چوُقُلُقُ** çok-luğ 105a/4, **قُلُقُ** kul-luğ (eyledüm) 105b/13, **طَنُقُلُعِنُ** tanu-k-luğ-ı-n 74a/14, **طوُقُلُقُ** tok-luğ 78b/9.

13. Eski Anadolu Türkçesinde uyuma aykırı olan isimden isim yapma eki lu -lü metnimizde uyuma bağlı düz ünlülü kelimelerden sonra düz ünlülü şekilde de görülmektedir: **سِنْلِه لِرُ** sin-li-ler 40a/11.

14. Eski Anadolu Türkçesinde uyuma aykırı olarak kullanılan isimden isim yapma eklerinden -suz, -süz'ün metnimizde ünlü uyumuna bağlı olarak düz şekilli örnekleri de görülmektedir: **دِكْسِرْلِكُ** diñ-siz-lik 78b/8, **حَيَاسِرْلَرِه** hayāsız-lara 82a/6, **اِيْمَانِ** imān-sız 39b/1, **رِيَاْسِرُ** riyā-sız 86b/9.

15. Eski Anadolu Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıs iyelik eklerinden -um, -üm; -muz, -müz uyuma aykırı şekilde yuvarlak ünlülü olarak kullanılırken metnimizde uyuma bağlı örneklerine rastlanılmıştır: **كوكْلِمِي** göñl-i-m-i 72b/3, **أَعْلَمُ** oğl-ı-m 88a/11, **سَلَامِمِي** selām-ı-m-ı 9a/11, **يُوزِمُ** yüz-i-m 22b/4; **عِلْمُوْمِزُ** 'ilm-ü-miz 4b/6, **كِتَابِنَا** kitāb-ı-mız 23b/7, **حَالِمِرِه** hāl-i-miz 31b/3, **پادشاهِمْزُ** padişāh-ı-mız 88a/13.

16. Eski Türkçede -ı, -i olan teklik 3. şahıs iyelik eki, Eski Anadolu Türkçesinde de -ı, -i olup ünlü uyumu dışında kalmıştır. Metnimizde uyuma bağlı şekilleri de görülmektedir: **أَرْدُنْتِه** ard-u-n-a 83a/8, **أُونْدُرُ** ün-ü-dür 96a/1.

17. Eski Anadolu Türkçesinde zamirlerden inkişaf etmiş birinci tipteki şahıs eklerinden olan -sın, -sin ekinin yanında metnimizde daha çok Eski Türkçe dönemine özgü -sen eki kullanılmıştır: **بِقَاسِنُ** baq-a-sen 23b/12, **اَوْقِيَّاسِنُ** oqu-y-a-sen 11a/13, **سَوَسِنُ** sev-e-sen 21a/5, **يَرْدُرْسِنُ** yarad-ur-sen 4a/7.

18. Metnimizde teklik 2. şahıs bildirme eki -sın, -sin kullanılırken daha çok Eski Türkçe devresine ait -sen eki tercih edilmiştir: **آرسن** arı-sen 16b/6, **سن قنده** kında-sen 87b/13, **سنسن**

sen-sen 9b/4, **يوقسولسن** yoqsul-sen 11a/13.

19. Eski Anadolu Türkçesinde uyum dışı eklerden biri de partisip eki -duğ, -dük'tür. Ekin metnimizde uyuma bağlı şekli de görülmektedir: **سودكچون** sev-dig-çün 25b/4.

20. Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü olan gerundium eki -ıcağ, -icek uyuma bağlı olarak görülmektedir: **گورجك** gör-ücek 18b/14, **سنوجق** sın-ucağ 31b/9.

21. Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki -dı, -di teklik 3. şahısta uyuma aykırı şekilde düz ünlülü kullanılmaktaydı. Metnimizde ek uyuma bağlanmış şekilde de görülmektedir: **بيوردوكي** buyur-du ki 71b/9, **قودكي** kıo-du ki 92a/7.

22. Eski Anadolu Türkçesinde uyum dışı yuvarlak ünlülü olan görülen geçmiş zaman teklik birinci şahıs eki -dum, -düm metnimizde uyuma bağlı şekilde de görülmektedir: **di-di-m-se** 33a/14.

25. Eski Türkçede “erki” menşeli olduğu kabul edilen “iki” edatı metnimizde görülmektedir: **eger iki** “eğer ki” 60a/9, **azacuğı iki** “azıcığı ki” 91a/13.

26. Türkler, Arapça ve Farsça eserleri kendi dillerine çevirerek dinî alandaki bilgi eksikliklerini tamamlama gayreti içerisinde olmuşlardır. Kuşkusuz bu tercüme çalışmasını telif çalışmaları izlemiştir. Komşularımız olan Farsların oluşturduğu edebiyattan etkilendikleri ve bu dilden yapılan çevirilerin etkisinde kaldıkları muhakkaktır. Metnimizde de bunun izleri görülmektedir.

27. Beşinci bölümde metinde geçen bütün kelimeleri içeren bir sözlük yer almaktadır. Tekrara düşmemek için sözlük çalışmasında madde başı yapılan kelimelerin örneklerini yalnız üç yer göstererek yapmayı tercih ettik.

28. Altıncı bölümü özel adlar dizini oluşturdu. Dizinde yer, şahıs, kabile, savaş, eser ve hayvan adları bulunmaktadır.

Yukarıda saydığımız maddelerin ışığı altında metnimizin kaleme alındığı dönemde Türkçenin hâkim konumda olduğunu söylemek mümkün görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Ahmetoğlu: **Kur'an-ı Kerim Konkordans Çalışması ve Beş Türkçe Paralel Meal (CD'si)**, 2001.
- Abik, A. Deniz: "Kutadgu Bilig'de Zamirlerin Ayrılma Hali", **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu-2003 Mustafa Canpolat Armağanı**, Aysu Ata, Mehmet Ölmez, Ankara, 2003, s.25-37.
- Adıvar, Adnan: **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- Ahmet Vefik Paşa: **Lehce-i Osmânî**, Haz.: Recep Toparlı, Ankara, TDK Yayınları, 2000.
- Aksarayî, Cemaleddin: **Hallü'l- Mûcez**, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, nr. 2056/2059; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3666.
- İtirazat**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 577.
- Şerhu'l-İzah**, Damad İbrahim Paşa, nr. 1021.
- Aksun, Ziya Nur: **Osmanlı Tarihi I**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1994.
- Arat, Reşid Rahmeti: "Türkçede Cihet Mefhumu ve Bunun İle İlgili Tabirler", **Türkiyat Mecmuası**, C.XIV, İstanbul, İÜEF Basımevi, 1965, s.1-23.
- "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi" **Rocznik Orientalistyeczny**, XVII, Krakow, 1953, s.307-349.
- Atabetü'l- Hakayık**, İstanbul, 1951.
- Arslan Erol, Hülya: **Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri**, Ankara, TDK Yayınları, 2008.

- Aslan, Taner: **Cemalüddün Aksarayî'nin Hayatı, Eserleri, Tarihi Şahsiyeti ve Tesirleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Niğde, 2000.
- Atalay, Besim: **Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme**, Ankara, TDK Yayınları, 1941.
- Ay, Özgür: **Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi**, Ankara, TDK Yayınları, 2009.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005.
- Bayraktar, Nesrin: **Türkçede Fülimsiler**, Ankara, TDK Yayınları, 2004.
- Biray, Himmet: **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim**, Ankara, TDK Yayınları, 1999.
- Boz, Erdoğan: "Eski Anadolu Türkçesinde +IU Eki Üzerine", **TDAY Belleten 2001/I-II**, S.44, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.35-43.
- Buluç, Saadettin: "Eski Bir Türk Dili Yadigarı Behçetü'l-Hada'ik fi mev'izeti'l-hala'ik", **TDED**, İÜEF Basımevi, S.VI, s.119-131.
- Buran, Ahmet: **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri**, Ankara, TDK Yayınları, 1996.
- Bursalı Mehmed Tahir: **Osmanlı Müellifleri**, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971.
- Caferoğlu, Ahmet: **Türkçede -daş Lahikası**, İstanbul, 1929.
Türk Dili Tarihi, C.II, İÜEF Basımevi, 1964.
- Clauson, Sır Gerard: **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-century Turkish**, Oxford At The Clarendon Press, 1972.

- Çağatay, Saadet: “Türkçede ki<erki”, **TDAY Belleten 1963**, S. 234, Ankara, TDK Yayınları, 1963, s.245-250.
- Türk Lehçeleri Örnekleri VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili**, 3. Baskı, Ankara, DTCF Yayınları, 1977.
- Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler**, Ankara, 1978.
- Çelebi, Katip: **Keşfü’z-Zunûn**, C. II, İstanbul, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Keşfü’z-Zunûn (Dizin)**, C. V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Deny, Jean: **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)**, Çev: Oytun Şahin, Ankara, TDK Yayınları, 2004.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Haz: Aydın Sami Güneyçal, Yeniden Genişletilmiş Düzenlenmiş 20. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi, 2003.
- Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları, 1983.
- Elöve, Ali Ulvi: “DA/DE Üzerine Bazı Düşünceler”, **Türk Dili**, C. VII, S. 81, 1958, 454-457.
- Ercilasun, Ahmet Bican: **Türkçenin Tarihi Gelişmesi, Makaleler**, İstanbul, Cönk Yayınları, 1984.
- Erdal, Marcel: **Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon**, C.I, Wiesbaden, 1991.
- Ergin, Muharrem: **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2002.
- Gabain, A. Von: **Alttürkische Grammatik**, Leipzig, 1941.
- Eski Türkçenin Grameri**, Çev: Mehmet Akalın, Ankara, TDK Yayınları, 1995.

- Gemalmaz, Efrasiyap: **Eski Türkçenin Ekliği Üzerine Yapısal Bir Deneme, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları**, Erzurum, 1971.
- Genç, Gülcan: **Eski Anadolu Türkçesinde İsimden İsim Fiilden İsim Yapma Ekleri ve Fonksiyonları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2005.
- Görkaş, İrfan: **Cemaleddin Aksarayî'nin Hayatı-Eserleri**, Aksaray, Aksaray Vakfı Yayınları, 1997.
- Grunina, Elvira A.: "XIII-XIV. Yüzyıl Anadolu Anıtlarının Dili Üzerine", **Bilimsel Bildiriler 1972**, Ankara, TDK Yayınları, 1975, s.65-71.
- Gülsevin, Gürer: **(Kâmûs-ı Türkî'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanışlar I: Fiilden İsim Yapan Ekler**, Malatya, 1993.
Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Ankara, TDK Yayınları, 1997.
- Gürer Gülsevin- Erdoğan Boz: **Eski Anadolu Türkçesi**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2004.
- Gürsoy, Kenan: "Cemalettin Aksarayî'nin Şahsiyet Yapısında Bilgi Ahlak Bütünleşmesi", **Aksaray ve Cemaleddin-i Aksarayî Sempozyumu 22-23-24 Ekim 1993**, İstanbul, Aksarayî Vakfı Yayınları, 1994, s.37-41.
- Hacıeminoğlu, Necmettin: **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul, MEB Yayınevi, 1971.
Yapı Bakımından Fiiller, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1991.
- İlker, Ayşe: **Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil**, Ankara, TDK Yayınları, 1997.
- Johanson, Lars: "Fiilimsi Önermelerin Görevleri Üzerine", **Bilimsel Bildiriler 1972**, Ankara, TDK Yayınları, 1975, s.65-71.
- Kâhya, Esin: **Cemaleddin Aksarayî (XI. Türk Tarih Kongresinden**

- Ayrı Basım**), Ankara, TTK Basımevi, 1994.
- Kanar, Mehmet: **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Birim Yayınları, 1993.
- Karadoğan, Ahmet: “Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler”, **TDAY Belleten 2001/I-II**, S.44, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.171-179.
- Karahan, Leyla: “-sa, -se Eki Hakkında”, **Türk Dili**, 516, Aralık 1994, s. 471-474.
- “Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hali Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara, TDK Yayınları, 1999, s.605-611.
- Karakaş, Mahmut: **Müsbet İlimde Müslüman Âlimler (Sekizinci Asırdan On Sekizinci Asra Kadar)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Karamanlıoğlu, Ali F.: “Kelimedede Mâna Değişikliği ve Bir Ek”, **Türk Dili İçin I Türk Basımında Çıkan Türk Dili İle İlgili Makaleler**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1996, s.149-153.
- Konyalı, İbrahim Hakkı: **Aksaray Tarihi**, C.II, İstanbul, 1974.
- Korkmaz, Zeynep: “Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara, TDK Yayınları 1995, s. 620-624.
- Marzubanname Tercümesi**, Ankara, DTCEF Yayınları, 1973.
- Saadettin Buluç Makaleler**, Ankara, TDK Yayınları, 2007.
- Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara, TDK Yayınları, 2000.

- Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C.I, Ankara, TDK Yayınları, 1995.
- Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**, Ankara, TDK Yayınları, 2003.
- Köprülü, M. Fuad: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.
- Küçükdağ, Yusuf: **Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa**, Konya, Enes Kitap Sarayı, 1994.
- “Pîrî Mehmed Paşa”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.34, İstanbul, TDV Yayınları, 2007, s.280-281.
- Levend, Agah Sırrı: **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 1972.
- Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 1988.
- “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, **TDAY Belleten** 1963, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 1988, s. 89-115.
- Mansuroğlu, Mecdut: “Şeyyad Hamza’nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi”, **TDAY Belleten**, Ankara, TDK Yayınları, 1956.
- Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri**, İstanbul, TDED Yayınları, 1958.
- “Türkçede Zamir Çekimi”, **TDED**, S. III/ 3-4, İstanbul, 1949, s.501-519.
- “Türkçede -ĠAY/-GEY Eki ve Türemeleri”, **Jean Deny Armağanı**, Haz.: Janos Eckman, Agah Sırrı Levend ve Mecdut Mansuroğlu, Ankara, TTK Yayınları, 1958.
- “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”, **TDAY Belleten 1959**, S.180, Ankara, TDK Yayınları, 1959, s.81-93.

- Mertol Tulum, **Sinan Paşa-Tazarrunâme, İnceleme-Metin (Basılmamış Doktora Tezi)**, İstanbul, 1968.
- Mungan, Güler: **Türkçede Fiillerden Türetilmiş İsimlerin Morfolojik ve Semantik Yönden İncelenmesi**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2002.
- Mütercim Âsım Efendi: **Burhân-ı Katı**, Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ankara, TDK Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa: “Cemaleddin Aksarâyî”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.VII, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, s. 308.
- Özkan, Mustafa: “Eski Türkiye Türkçesinde ki/kim Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine”, **TDED**, C. XXXI, İstanbul, 2004, s. 243–255.
- Mahmud b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük, Ankara, TDK Yayınları, 1993.
- Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
- Öztürk, Deniz: **Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller**, Ankara, TDK Yayınları, 2008.
- Paçacıoğlu, Burhan: **Orta Türkçe Karahanlı Harezmi Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi**, Sivas, Dilek Ofset Matbaacılık, 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I-II-III, İstanbul, 1993.
- Redhouse, Sir James W.: **Türkçe-İngilizce Lügat Kitabı**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özkanlı, Ruhi: **Aksaray ve Cemaleddin-i Aksarayî Sempozyumu 22-23-24 Ekim 1993**, İstanbul, Aksarayî Vakfı Yayınları, 1994.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, Ankara, MEB Yayınevi,

- 1995.
- Parlatır, İsmail: **Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, Yargı Yayınları, 2006.
- Salman, Ramazan: “Türkçede Sıfat-fiil (Partisip) Eklerinin Kalıcı İsim Oluşturma İşlevleri”, **TDAY Belleten 1999/I-II**, S.42, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.189-223.
- Sami, Şemseddin: **Kamûsu'l-A'lâm**, C.III, Ankara, Kaşgar Neşriyat, 1996.
Kamus-ı Türkî, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1996.
- Sev, Gülsel: “/+DAn...+A/ Yapısına İlişkin”, **Türkoloji Dergisi**, C. XV, S.1, Ankara, 2002, s.247-259.
Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı, Ankara, TDK Yayınları, 2001.
Tarihi Türk Lehçelerinde Hal Ekleri, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.
- Sevortyan, E. V.: “Türk Dillerinde Fiillerin Geçişli (Transitif) Geçişsiz (İntransitif) Olmalarına Dair”, **VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler**, 1957'den (ayrıbasım), Ankara, TTK Basımevi, 1960.
- Tietze, Andreas: **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, C:I, A-E, İstanbul, Simurg Yayınları, 2002.
- Timurtaş, Faruk Kadri: **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri), Haz.: Mustafa Özkan, Ankara, TDK Yayınları, 1997.
Tarih İçinde Türk Edebiyatı, İstanbul, Vilayet Yayınları, 1981.
- Turan, Fikret: “Modern Türkçede Fiil Tabanlarıyla Sesteş İsim Soylular ve Bir Terim Teklifi: Fiil İsimler” **İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri 6**, İstanbul, İlim Yayıncılık, 2007.

- Cemiyeti, 1998, s.254-261.
- Uzunçarşılı, İsmail
Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, C.I, 3. Baskı, Ankara, TTK Yayınları,
1972.
- Yelten, Muhammet: **Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler**, İstanbul,
İÜEF Basımevi, 2009.
- Şirvanlı Mahmud Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi (Giriş-
İnceleme-Metin-Sözlük)**, Ankara, TDK Yayınları, 1998.
- Zülfikar, Hamza: **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, Ankara, TDK
Yayınları, 1991.
- Türkçe Sözlük**, 10. bs., Ankara, TDK Yayınları, 2005.
- www.isam.org.tr
- www.suleymaniye.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

21 Ağustos 1981 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Yeni İskele ilinin Kaplıca köyünde doğdu. İlkokulu Kaplıca İlkokulu'nda; ortaokulu Bekir Paşa Lisesi'nde; liseyi Namık Kemal Lisesi'nde okudu.1998 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans eğitimine başladı, 2002 yılında mezun oldu.

2002 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Prof. Dr. Muhammet Yelten'in danışmanlığında hazırladığı "*Eski Anadolu Türkçesinde İsimden İsim, Fiilden İsim Yapma Ekleri ve Fonksiyonları*" adlı yüksek lisans tezini 2005 yılında başarıyla savundu.

2007-2009 yılları arasında Girne Amerikan Üniversitesi'nde kısa zamanlı olarak "Yazılı ve Sözlü Anlatım" dersleri verdi. 14 Ekim 2009 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Lapta Yavuzlar Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı. 2010-2011 öğretim yılında Oğuz Veli Ortaokulu'nda Türkçe öğretmeni olarak çalıştı. 1 Eylül 2011 tarihinden itibaren İskele Ticaret Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.